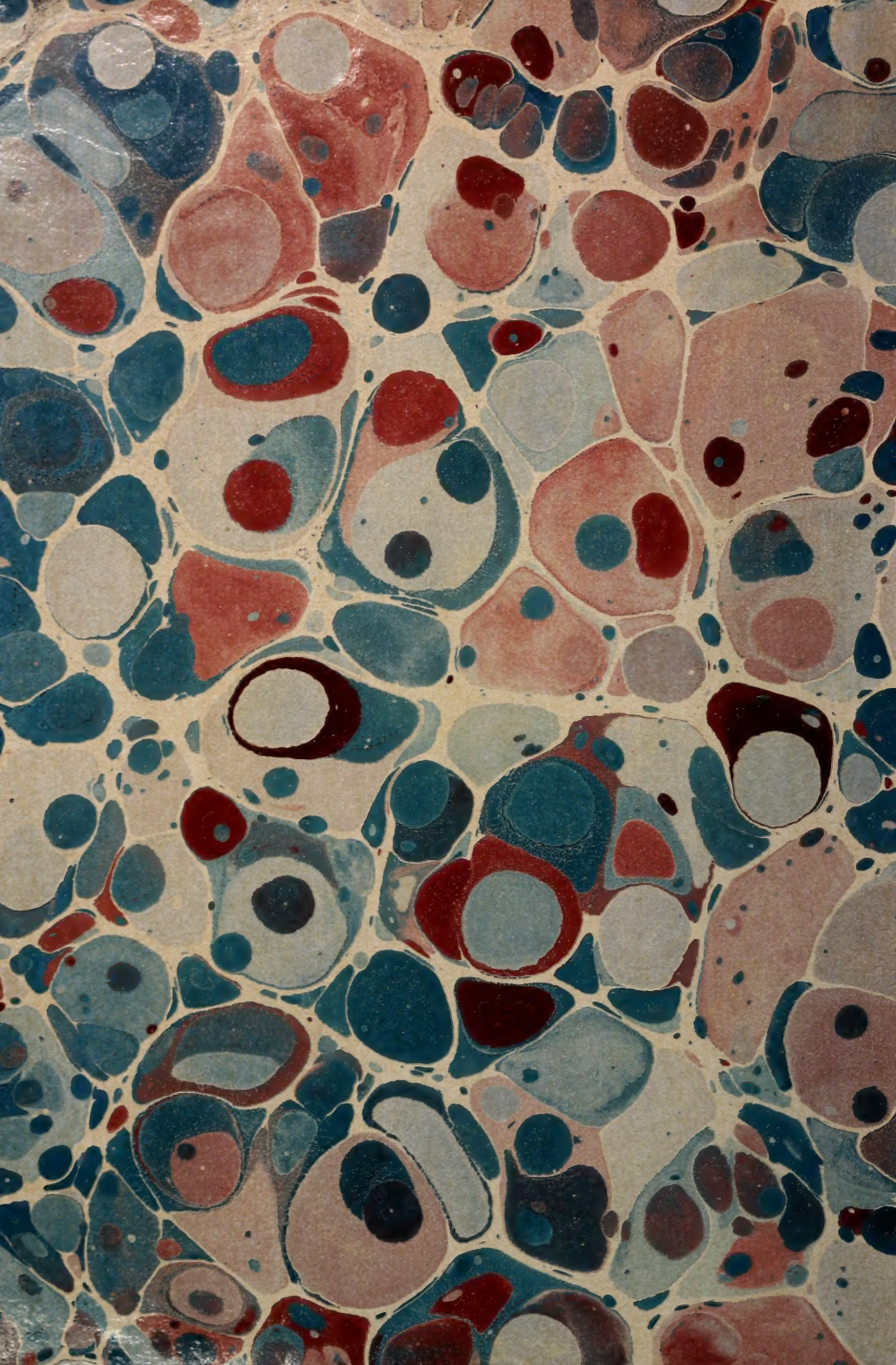
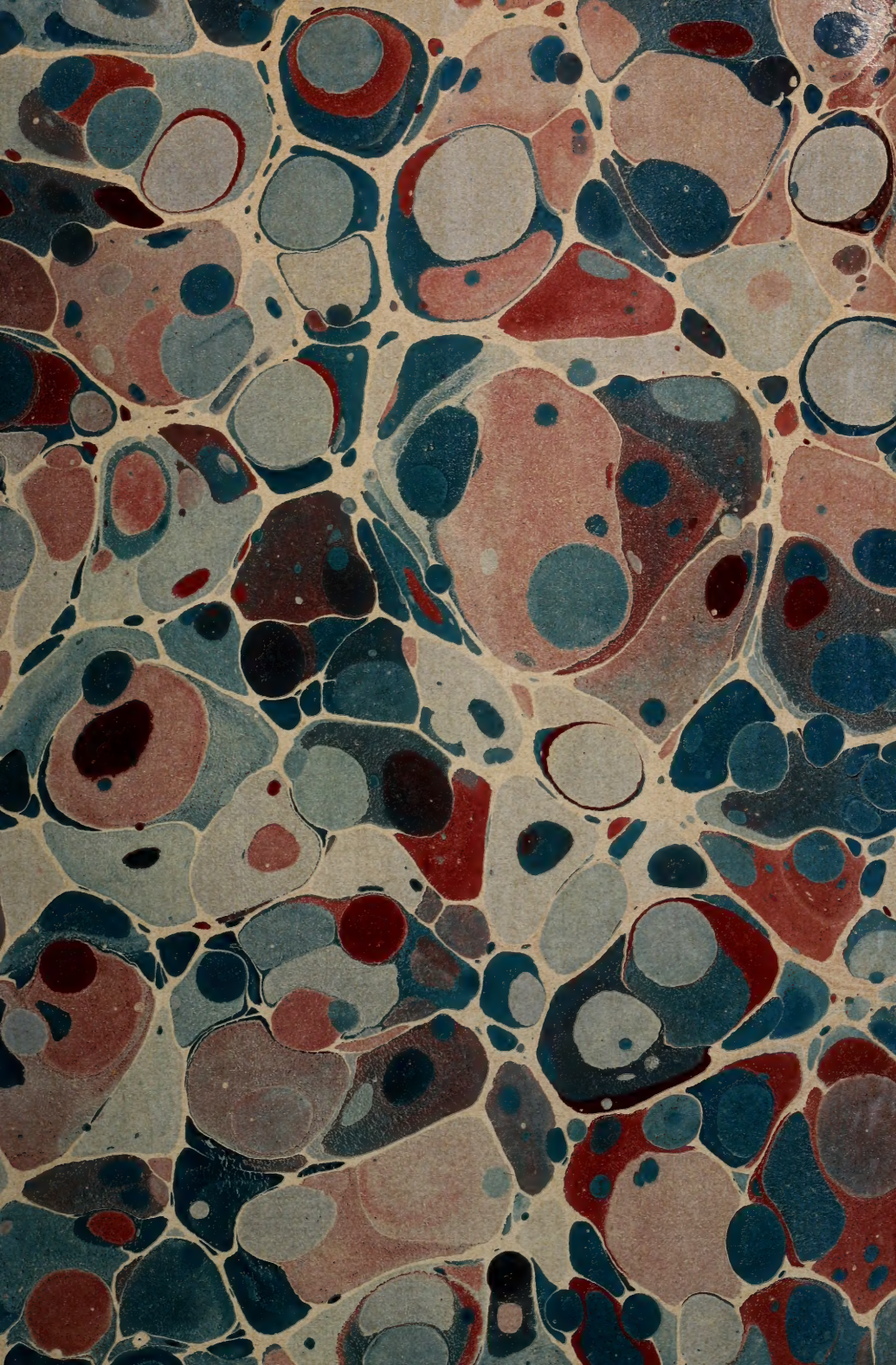

3 1761 07361815 9

360

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

Frau Levin geb. Meunier

FREDERIKKE BRUN

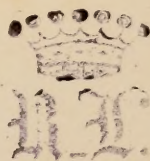
FØDT MÜNTER

OG HENDES KREDS

HJEMME OG UDE

AF

LOUIS BOBÉ

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

MCMX

PT
1828
B58B6

*Det filosofiske Fakultet har antaget denne Afhandling til offentligt
at forsuares for Doktorgraden.*

Den 11. Maj 1909.

*Cl. Wilkens,
Dekanus.*

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord.

Indledning. I. Den følsomme Tidsperiode i Tyskland 1750—1800.

Kvindens Stilling Side 1—XXI

II. Kunsttheorier og Kunstsmag i anden Halvdel af det

18. Aarhundrede — XXII—XXVIII

FØRSTE BOG

Første Kapitel: Slægt og Forældre	Side 3—13
Andet — Barndom og Ungdom. 1765—82	— 14—27
Tredje — Giftermaal. Rejse til St. Petersborg. Selskabeligt Liv i København. Holgerfejden	— 28—38
Fjerde — Baderejse til Pyrmont. Sophienholm	— 39—44
Femte — Rejse til Frankrig og Schweitz. Ophold i Hjemmet. Lavater og Matthisson i København. Første Digtsamling	— 45—65
Sjette — Ophold i Karlsbad og Schweitz 1795	— 66—75

ANDEN BOG

Rom paa Frederikke Bruns Tid.

Første Kapitel: Danske i Rom 1750—1800	Side 77— 91
Andet — Det antikke Rom. Museer og Samlinger	— 92—107
Tredje — Indre Forhold i Rom 1795. Kirkefester, Folkeliv, Karneval, Theatre	— 108— 21

TREDJE BOG

Første Kapitel: Første Ophold i Rom 1795—96	Side 125— 41
Andet — Ophold i Neapel. Hjemrejse 1796—97	— 142— 54
Tredje — Bonstetten i København 1798—1801	— 155— 69
Fjerde — Ophold i Genf 1801—2. Fru de Staël	— 170— 78
Femte — Andet Ophold i Rom 1802—3	— 179— 92
Sjette — Ophold i Genf, Hyères og Pisa 1805—7	— 193—200
Syvende — Tredje Ophold i Rom (1807—10). Florenz. Neapel. F. Bruns Kunstoptattelse	— 201— 26

FJERDE BOG

Forste Kapitel: Det Brunske Hus i Ida Bruns Tid	Side 229— 64
Andet — Venerne i det fjerne: Fru de Staël, Bonstetten, Mat-	
Hilgen, Fru v. Humboldt	— 265— 84
Tredje — Tidsrummet 1816—35. Tilbageblik	— 285—320
Oversigt over F. Bruns efterladte Papirer	Side 321— 24
Henvisninger	— 325— 48
Fortegnelse over Illustrationerne	— 349
Register	— 350— 58

FORORD

En Opiordring til at rejse Frederikke Brun et Minde i Litteraturen fremsattes allerede to Aar eiter hendes Død af Fr. Bariod, da han gjorde hendes Forfattervirksomhed til Genstand for en anerkendende Omtale i »Nordisk Ugeskrift«. »Bekendtskabet med hende«, ytrer han, »der stod i saa nært et Forhold til mangfoldige af vore udmærkede Aander, er i mange Henseender højst interessant, saa at man tit nok opiordres til nærmere at betragte hende, og at den, der ikke er aldeles fremmed for Kærlighed enten til Kunst eller Videnskab, nødvendig maa ønske at gennemskue hendes Væsens inderste Kerne og dets tilfældige Fremtræden i Yderverdenen.«

Medens ethvert, blot nogenlunde dannet Menneske her hjemme véd at fortælle en af de mange, mere eller mindre tillavede Anekdoter, der tager Sigte paa F. Bruns Sentimentalitet, skal man lede længe, inden man finder nogen, der har læst blot en Linje af hendes Prosa eller Poesi. Alene det, at hun var tysk født og kvindelig Skønaand, var særlig paa den Tid, da Uviljen mod vore sydlige Naboer ytrede sig stærkest, tilstrækkelig til at stille hende i Gabestokken.

I Tidens Løb er der i danske Tidsskrifter og Blade skrevet mange Feuilletoner om F. Brun og hendes berømte Datter Ida Bombelles. Kilderne er stadig de samme, nemlig F. Bruns »Wahrheit aus Morgen träumen«, bekendte, samtidige Danskes Udtalelser om hende, og navnlig hine uundgaelige Anekdoter, der stammer fra hendes sidste Leveaar. Saa velmente disse Kauserier iøvrigt maa siges at være, er der dog næppe noget af dem, der indbyder til et nøjere Bekendtskab med Forfatterinden F. Brun.

I sin Levnedsskildring af Georg Zoëga (1881) har A. D. Jørgensen anvist F. Brun en smuk og værdig Plads og derved belyst en af de interessanteste Konstellationer blandt hendes mange Venskabsforbindelser. C. L. N. Mynster udgav (1885) »Meddelelser om Frederik og Frederikke Münters Ungdom«, byggede paa Biskoppens Dagbøger og hans

Breve til Faderen og Søsteren samt en enkelt lille Samling Breve fra Dr. B. Münter.

Den stærkt voksende Litteratur vedrørende Rom i Klassicismens og Romantikens Tid har bidraget til at genopvække Interessen for F. Bruns Skrifter om Rom, af hvilke man endog har optrykt Brudstykker. bl. a. i H. Smidt, Ein Jahrhundert römischen Lebens (Leipzig 1904). F. Boschulte har i sit Skoleprogram: F. Matthisson, seine Anhänger und Nachahmer J. G. v. Salis und F. Brun (Elberfeld 1900) gjort hendes Digtning til Genstand for en æsthetisk-kritisk Vurdering.

Det gælder forøvrigt ikke alene F. Brun, men ogsaa andre af hendes danske samtidige, frem for alt Baggesen, Oehlenschläger og Thorvaldsen, at man i den fremmede Litteratur skænker dem mere Opmærksomhed end Tilfældet er herhjemme. Aar for Aar forøges, navnlig i Tyskland, ved Offentliggørelsen af Monografier, Dagbøger og Breve det i Forvejen store Materiale til Belysningen af deres Forhold til Udlandet, uden at der fra dansk Side gøres Forsøg paa at behandle det rige og fængslende Stof.

Under mangeaarig Beskæftigelse med Studiet af Vekselvirkningerne mellem dansk og tysk Aandsliv havde jeg ogsaa Opmærksomheden henvendt paa F. Bruns Berøringer med næsten alle navnkundige Personer i Litteraturens, Videnskabens og Kunstens Verden. Under gentagne Ophold i Rom vakte min Interesse for det frugtbringende Samliv, der i Zoëgas og Thorvaldsens Dage førtes her mellem danske og tyske, og som F. Brun ved Siden af Wilhelm og Caroline v. Humboldt har Æren af at have fremmet og opretholdt under vanskelige Tidsforhold. Da jeg tillige var saa heldig at faa uindskrænket Adgang til F. Bruns efterladte, hidtil ikke benyttede Dagbøger og Papirer, modnedes Planen hos mig til at give en udførlig Fremstilling af hendes Levned og litterære Virksomhed samt Livet i hendes Kreds i København (Sophienholm), Genf og Rom.

Den nu foreliggende Bog, der er bleven til i Løbet af en Aarrække i den Tid, andre Opgaver levnede mig, er udarbejdet i Overensstemmelse med Hebbels Ord, at Biografier ikke bør være Recensioner, men at Sympathien maa lede Pennen. Denne Forudsætning kan meget vel forliges med en rolig og retfærdig, for Overvurdering fri Dom, og en saadan har jeg stedse tilstræbt.

Det er mig klart, at F. Bruns Personlighed og Forfattervirksomhed ikke er af saa fremragende Betydning, at de, for sig alene, formaar at udfylde en Monografi af større Omfang, men at Fremstillingen jævnt

lig maa være henvist til at udstrække sig til Periferien af hendes Tilværelse, til de Kredse og de Steder, hvor hun i sit Vandreliv færdedes, som har paavirket hende og til hvis Karakteristik hun har givet Bidrag.

Som Indledning til Bogen er givet en skitseret Fremstilling af Følsomhedens Periode i Tyskland (1750—1800), som den afspejler sig i Litteraturen og Tidssmagen i det hele taget, dog med særligt Henblik paa F. Bruns og hendes Aandsfællers Individualitet og Produktion, samt i Tilknytning hertil en kort Udsigt over Kunsttheorier og Kunstmag i samme Tidsrum.

I store Træk er i Form af en Ekskurs søgt skildret Forholdene i Rom omkring 1800 hovedsagelig paa Grundlag af F. Bruns trykte og haandskrevne Dagbøger. En saadan samlet Oversigt fattes endnu baade i den danske og den fremmede Litteratur, og den danner tillige en Kommentar først og fremmest til hendes Skrifter om Rom, som det har været et af mine Hovedformaal at vække Interesse for.

Naar det er lykkedes mig at inddrage meget nyt Stof til Behandling, skyldes det i første Række den Velvilje, jeg har mødt hos F. Bruns Slægt, særlig Hr. Hofjægermester O. Brun og Hr. Kommandør B. Münter, der har bekostet Udførelsen af de Billeder, der ledsager Bogen. Med Taknemmelighed mindes jeg den Opmuntring, der under Forarbejderne til dette Skrift er bleven vist mig af afdøde Lehnsgravinde A. Schulin og Kammerherre F. Münter.

Fru Hoimarskalinde C. v. Heinz, Wilhelm v. Humboldts Datterdatter, har givet mig Adgang til Familiearkivet paa Tegel; Hr. Greve O. d'Haussonville, Fru de Staëls Ætling, har tilladt mig Benyttelsen af Arkivet paa Cöppet, og endelig har Hr. Greve Bombelles (Opaka i Kroatien) stillet sine Familiepapirer til min Raadighed. Stor Imødekommenhed har jeg fundet i Det Kgl. Bibliothek, Kunstakademiets Bibliothek og i Thorvaldsens Museum, hvis Arkiv jeg har haft Adgang til, ligesaa i Statsarkivet i Berlin, Gleimstiftets Arkiv i Halberstadt og »Kgl. Preussisches Institut« i Rom. Krav paa min Erkendtlighed har ogsaa D'Hrr. Arkivsekretær J. Bloch, Cand. Ejler Nystrøm og Dr. F. Noack i Rom, der har vist mit Arbejde virksom Interesse

Først og sidst skylder jeg Tak til Direktionen af den Grevelige Hjelmsstjerne-Rosencrone'ske Stiftelse, der ved en treaarig Understøttelse satte mig i Stand til at kunne foretage de til Bogens Udarbejdelse nødvendige Rejser.

L. B.

INDLEDNING

I.

Oprindelsen til det mægtige Omsving, der henimod Midten af det attende Aarhundrede fuldbyrdes i det aandelige Liv i Tyskland — den subjektive Følelses Gennembrud og endelige Sejr over den golde Moral- filosofis Tvangsherredømme — maa fortrinsvis søges i Pietismen. Den kraftige og sunde Vækkelse, der navnlig skyldes Spener, førte til Selvfordybelse og Sjælsanalyse. Pietismens grødetunge Atmosfære har udruget det længe stivnede Følelsesliv, men ogsaa tilført det Sygdomsstof. Speners milde Aand vedblev ikke at være den raadende hos de vakte, særlig i de fornemme Kredse. Livets praktiske Krav og de humane Interesser sattes til Side for Individets Sjælepleje. Bøn, Andagt og Skrifte for sig selv og andre, blødagtig Kælen for Følelser og Rørelser ansaas som Livets vigtigste Mission. Den idelige Selvoptrevlen affødte Unatur og Selvkoketteri. Følgerne af den kunstige aandelige Ophidselse ytrede sig i Slappelse, Nedtrykthed og Livstræthed.

Selv om Længslernes og Taarernes Vellyst i den sentimentale Periode til Dels havde andre Aarsager og Maal end i Pietismens Tid, er Ytringer og Virkninger dog de samme.

Et offentligt Liv med Samfundsopgaver, der kunde have fremkaldt et naturligt Afløb for de frigjorte Følelser, kendtes end ikke af Navn. Goethe taler om det sneglende, aandløse Borgerliv, der førtes i hans Barndom. En anden samtidig (Louise Stolberg) siger, at Menneskene i hin Tid drejede sig i en lille, meget beskeden Kreds uden at ytre Trang til at bevæge sig ud over deres Enemærker. Folk levede ganske som Figurerne paa hine mekaniske Apparater, man fordem stillede op paa Kaminen og som ved Hjælp af fint, rindende Sand udførte en eller anden Bevægelse¹. De aandeligt interesserede søgte Frelse fra Tomhedens Ørk i Drømmens og Digtningens jordløste Verden, i

bevidste Illusioner, i en selvskabt Tilværelse. »Drømme maa Menne-
sket, naar han vil være lykkelig, og ikke tænke, ikke filosofiere,« hedder
det i Klingers »Sturm und Drang«

I sin Omtale af den følsomme Periode i Tyskland har Goethe paa-
vist, hvorledes Sentimentaliteten fandt Næring hos de engelske Digtere,
der — som Young — til Hovedemne for deres Digtning havde valgt Før-
gængeligheden, Døden og Opstandelsen².

Den geistlige Gravsanger Ed. Youngs Night thoughts (1742—46)³
fuldendtes af Forfatteren i hans tresindstyvende Aar. Ret som en
Sildefødning viser hans Aandsfoster et furet Gammelmandsansigt i den
strenge Fordømmelse af alle Fantasiens og Sanselighedens Daarskaber,
Læren om, at en glad kun er en lykkelig elendig, og at Døden er Livsens
Krone. Hans dæmpede, monotont skridende Vers minder uvilkaarligt
om et endeløst, gennem Natten vandrende Ligfølge, svøbt i Datidens
Sørgeskapper. Kun nu og da lyser over dets Vej en venlig Stjerne, den
kristnes Tro paa Livet efter Døden. Det stille, religiøse Vemod, der
horte Tiden til, nærmedes af dette graadtunge Litani, som har sin store
Del i, at Hjertets stængte Dør blev sprængt. I de dannede Klasser aflø-
ste Nattetankerne de aandsfattede Andagtsbøger, der længe havde været
den hovedsagelige aandelige Føde. Steder af Nattetankerne gik, som
Datidens Breve viser, i Arv fra Slægt til Slægt. Man mindes blandt
mange de af Søren Kierkegaard citerede Linjer:

Are passions then the pagans of the soul?
Reason alone baptized?

Youngs Digtning blev især populær i Tyskland ved Eberts ypper-
lige Gengivelse i ubunden Stil (1751—52). »Intet Under,« bemærker
en samtidig, »at man begyndte at youngisere overalt, ikke blot i Digte,
men ogsaa i Prædikener, Skildringer, moralske Breve o. s. v.«⁴. I
Klopstocks Kreds gjaldt Young for en fuldkommen Helgen. Hans Hustru
Meta tilskrev ham sværmeriske Breve, Cramer sammenstillede ham
med David og Profeterne. Grevinde Stolberg, Digterbrødrenes Moder,
bad Young om Tilladelse til at opkalde et Barn eiter ham, og hendes
Søn Fritz vedblev lige til sin Død at dyrke ham og citere hans Natte-
tanker⁵.

Herder fremhæver denne Digtningens Virkninger paa Sindet, naar
man læser den i stjerneklare Sommernætter i et Lysthus, der støder op
til en Kirkegaard, hvor gamle Lindetræer, bevægede af Vindens Viften,
gennemtrænger Sjælen med et Gys. Tillige fremhævede han dens skade-

lige Virkninger og advarede ligesom Lessing mod dens Overvurdering i Tyskland⁶. Blandt en hel Række Digtninger, opstaaede under Indflydelsen af »Nattetankerne«, kan nævnes F. C. C. v. Creutz's »Die Gräber« og J. F. v. Cronegks »Die Einsamkeiten«. Gravsangernes Hær af Efterlignere, »Nattetankesmørerne«, »Ridderne af den bedrøvelige Skikkelse« eller »de sorte Profeter«, som de spotvis betegnedes, aabnede efterhaanden Øjnene paa de fleste⁷.

En anden yderliggaaende Repræsentant for Melankolien i den engelske Litteratur er Thomas Gray, hvis »Elegi paa en Landsbykirkegaard« (1751) i Tyskland fremkaldte en hel Litteratur af Dødningedanse. Hölty, Matthisson og Salis er de bekendteste af hans Disciple⁸.

Kirkegaarden blev Hjemstedet for alle sygelige Længsler og Anelser hos de følsomme Sjæle. Forelskede, der kun turde mødes i Smug, satte hinanden Stævne under Kirkegaardslinden. Genminder fra den klassiske Oldtid skifter i den frodige tyske Kirkegaardslyrik med Billeder, heatede fra den hensygnende Barokstil. Kirkegaarden er Sjælenes Ager, Opstandelsessaabet er udtrykt i Larvens og Sommerfuglens Skikkelse. Døden er Høstmanden, hvis Segl mejer Menneskeaksene af og binder dem til Neg paa Dommens store Dag. De sunkne, mosgroede Ligsten, de raslende Dødningekrandse prædiker Dyd og Visdom. Hölty skrev Elegier baade om By- og Landsbykirkegaarden. Men medens hin gemmer de syndige Ben af manganen Vellystning, Ødeland og Aagerkarl, slumrer her, hvor Digterens Hjerte taler, lutter fromme, nøjsomme Bønder.

Mange kunde ikke slaa sig til Taals med den Tanke, at gode og onde skulde fjæles Side om Side paa den store fælles Kirkegaard. I Lyststedernes Haver og i Slotsparkerne indrettede Ejerne til Minde om deres afdøde en egen Gravlund (»Trauergarten«), hvor brudte Søjler og Sandstensurner, efter den vaagnende Smag for Antikken prydede med Lavrbær-, Ege- og Vedbendkrandse, smykkedes med Blomster og vandedes med Taarer. Man nøjedes ikke med at rejse Gravmæler for de døde og for sine Yndlingshelte og Heltinder i Historien og Digtningen, men opsatte endog i Henhold til Youngs Nattetanker (V, 731) Mindestene for de levende, Kenotafier — Gräber, ob wir gleich niemand begraben — som det hedder i Goethes »Triumph der Empfindsamkeit«.

Tidens hele sygelige og affekterede Aandsretning illustreres levende gennem Beskrivelserne af to meget beundrede Monsterhaver. Matthisson har skildret Parken i Marienwerder, hvor »Erindringen med sine gyldne Lokker tørrer Længslens Dug af den lidendes Øjne i Ensomhedens

hellige Skygger. Indgangen til Haven dannedes af en kunstig Ruin med en halv forfalden gotisk Portal. Tæt ved laa en Eneboerhytte, hvor den trætte Vandringsmand kunde trække i Klokken, naar han ønskede en Lædskedrik hos Eremitten, hvis hele Ejendom var en Rosenkrans, et Vievandskar, en lille Bogsamling, et Leje af Straa og en Lygte. Midt i Parken saa man en hel Kirkegaard med Gravkors, forsynede med de interessanteste Navne fra Sternes Skrifter⁹.

I Grev Brühls Have ved Dresden saa »det henrykte Øje« Temp-
ler, Statuer og Altre til Ære for Amor, Muserne og Pan, Velgørenheden, Ensomheden, Forgængeligheden og Anelsen, Kapeller og Mindesmær-
ker for afdøde og levende af Slægten, Gravmæler over Youngs tidligt
afdøde Børn og en Gravtue til Minde om den fromme Munk Lorenzo
i Sternes »Følomme Reise«. Til Ære for Petrarka var indrettet et
Lysthus, hvis Vægge var dækkede med hans Sonetter, et Kildevæld
foran Pavillonon skulde forestille Vaucuses Kilde. Paa skyggefulde
Steder og i kunstige Grotter var der »alvorsfulde Scener«, som i. Eks.
en Bedestol med Kors og Dødningehoved¹⁰.

I »Triumph der Empfindsamkeit« lader Goethe Kammertjeneren
opramse alt, hvad der bør findes i en Mønsterpark eiter Tidssmagen.

Youngs Popularitet maatte blegne for Ossians¹¹. Ikke alene var
hans Sange i Samklang med Tidens Grundstemning the grief of joy
(Wonne der Wehmuth), men de aigav netop, hvad man savnede i
Nattetankerne, den virkningsfulde efter det rugende Tungsind farve-
stemte Baggrund, den nordiske, taageblændede Himmel, de sortgraa
Fjelde og mosgroede Mure. »Først i Maaneskinnet blev denne kaledo-
nisme Nat til Dag; henfarne Helte, aflomstrede Piger omsvævede os,«
siger Goethe, »indtil vi tilsidst virkelig troede at se Lodas Aand i dens
frygtelige Skikkelse.«¹² Slægter stredes om Sangenes Ægthed, Slægter
har med Andagt lyttet til den blinde Skjald, der i Selmas genlydrige
Hal stemmer Harpen til Klagesangen over de faldne Helte. Som Thom-
sons Aarstider efter at være skrinlagt i Litteraturen opstod forklaret
i Tonernes Verden i Haydns skønne Oratorium, har Gade i sin »Eiter-
klang af Ossian« genfødt det poetiske Stemningsbrus, som Macphersons
tungsindige Sange fremkaldte i Evropa i de store Følelsers Tid.

Paavirkning af Ossian spores hos de fleste tyske Digtere, Klop-
stock (Oderne Selmar und Selma og Das Bündniss), Stolberg (Oden
Hellebeck) og Gerstenberg (Melodramaet Minona), Herder (Essayet
Über Ossian) o. s. v., mest har dog Goethe bidraget til at indføre

Ossian hos sine Landsmænd ved den i Werther indflettede Oversættelse af Selmas Sange, en Sammensmeltning af disse og Berrathon¹³.

Omtrent samtidig med Youngs »Nattetanker« holdt Richardson sit Indtog i den tyske Læseverden¹⁴. »Skrevne for Kvinder, om Kvinder og af en helt igennem feminin Forfatter«, har Richardsons Romaner efter en stor Maalestok udviklet det tyske Folks Hang til Selvspejling og Følsomhed. Det er neppe overdrevent at sige, at Richardson lige saa meget tilhører den tyske som den engelske Litteratur, saa stort var hans Publikum, saa vidt udstrakt hans Indflydelse i Tyskland, hvor hans moraliserende Familieromaner dannede Skole og tilintetgjorde den indtil da herskende Smag for Hof-, Helte- og Hyrderomaner.

Richardsons Helte og Heltinder straalere som naive, grelt kolorede Glansbilleder. Udrustede med alle kristelige Dyder og enhver ydre Fuldkommenhed bestaar de overlegent Livets Prøvelser og gaar Døden i Møde med Helgenskær om Issen. Deres Lidenskaber køres strengt i Tøjlen af Selvfornægtelsen og Selvbeherskelsen; Snusfornuft og Følsomhed er forenede hos samme Individ i sælsom Blanding og bidrager til at forøge Indtrykket af det søgte og uægte i de agerende Marionetteres Optræden. Elskeren falder jævnlig paa Knæ, kysser sin elskedes Kjøleilig, samler hendes Taarer i sin Lommeklud og giver hvert Øjeblik Sorgen og Glæden Luft i en Taarestrøm¹⁵.

Endnu Aartier efter at Pamela, Clarissa og Grandison var fremkomne, taltes der i Tyskland om og følte der med de af Richardson skabte Romanfigurer. Hver ung Pige saa i sin Elsker en Grandison, i sin Veninde en Anna Howe; hver skuffet Ungmød holdt sig for en kristelig Heltinde eller efter det yndede tyske Udtryk »eine fromme Dulderin«. Smagen for underholdende Læsning i moderne Forstand begynder i Tyskland med Richardson; med hans Bøger gjorde de første tyske Lejebibliotheker Forretning.

Gellert oversatte »Pamela« og »Grandison« og skrev efter disse Forbilleder sin Roman »Leben einer schwedischen Gräfin«. Klopstock og hans Kreds nærrede en sværmerisk Beundring for Richardson. Selv omgikkes han en Tid med Planer om at blive Legationssekretær i London, blot i det Øjemed, til Stadighed at kunne omgaaes den store Mand. Richardson fandt mange Eiterlignere i Tyskland, mest kendt er Sophie la Roches meget læste Romaner »Geschichte des Fräuleins v. Sternheim« og »Rosaliens Briefe«, der saavel i Henseende til Formen som til Motiverne og Karakteristikken af Personerne tydeligt viser sig at være afhængige af Richardson¹⁶.

Det store Publikum i Tyskland kom sig meget langsomt af »den fordømte Grandisonfeber« (Klingers Ord).

Publikums Indtog i den tyske Litteratur er ensbetydende med Richardsons Nederlag og betegner en Reaktion fra Unatur og Svulst til djærv Realisme¹⁷.

Marc und Fieldings grovkornede Skæmt havde dog Sternes taare- blændede Humor Betingelser for at kunne beherske den raadende Tidssmæg. Hans Følsomhed skifter brat med den ejendommelige barokke Humor, der fra ham gaar igen i den engelske humoristiske Roman lige op til vore Dage. Egentlig har han ikke Hjerter for de Mennesker, han skildrer, og man kan paa hans Skriifter anvende Poul Møllers Ord, at Føleriet, naar det behandles som Kunst, er nær beslægtet med Hjerteløshed. Kun Dyrene, de trældende og mishandlede Skabninger, viser han ægte Medlidenhed¹⁸.

Sternes »Life and opinions of Tristram Shandy« (1759) og hans »Sentimental journey« (1768) fik, takket være Bodes ypperlige Oversættelser, en rivende Udbredelse i Tyskland. Sterne kaldte sin Rejse sentimental, fordi han ikke tilsigtede at skildre Egne og Kunstværker, han saa, men indre Oplevelser og Stemninger. Efter Lessings Forslag gengav Bode det engelske Ord med »empfindsam«, der ved Aar 1770 fik Borgerret i det tyske Sprog. Campe definerer Empfindsamkeit som Modtagelighed for Følelser, i hvilke der er Glæde eller Smerte over noget sædelig godt eller ondt, men i Almindelighed anvendes det kun om en vis høj Grad af slig Modtagelighed. Det senere dannede Empfindelset bruges om Følsomhed, der gør sig gældende paa en smaalig, enfoldig og latterlig Maade¹⁹.

Tysklands betydeligste Mænd, deriblandt Lessing, Goethe og Wieland, bragte Sterne deres Hyldest²⁰. Det var dog, som Goethe har paa-peget, ikke hans Aand, men hans Følelse, Tyskland tilegnede sig. Under hans Indflydelse opstod »en Art øm, lidenskabelig Selvspægelse, der som Regel maatte udarte i lede Selvpinsler, fordi Sternes skæmtsomme Ironi nu engang ikke var givet Tyskerne«²¹. Sternes »Følsomme Rejse« afødte tallose Eiterligninger i den tyske Litteratur. Som man endnu kort før havde klaget med Young, bemærker en samtidig (1775), vilde man nu skæmte med Sterne. Man overdrev hans Følsomhed og blev grædefærdig, hver nok saa spinkel Følelse voksede til en sjælelig Ry-

¹⁾ I det danske Sprog forekommer Ordet følsom hos Ewald (O, Du som Smerter har gjort følsom og øm). Riber betegner Føleri som „et ganske nyt Ord“, dannet efter det franske sensibilierie.

stelse, hans sprudlende, springende Fortællemaade med de for ham ejendommelige Svinker og snurrige Paahit blev til planløs Slingren²².

Allerede 1774 beklagede Bode i sin Oversættelse af Montaigne, at han ved sin Omplantning af Sterne havde fremkaldt en Række taarepersende Følsomheds- og Maaneskinsromaner²³.

Typisk for den hos Sternes Eiterabere til Overspændthed udviklede Sentimentalitet er J. G. Jacobi. Han vilde endog give sin skruede Beundring for Yoricks Forfatter et synligt Udtryk ved blandt sine ligesindede Venner at sætte Snusdaaser i Omløb, der paa Laaget bar Indskriften »Pater Lorenzo« og indenfor gemte Navnet Yorick. Hver Gang Vreden opkom hos en Lorenzobroder, skulde han ved at kaste et Blik paa Snusdaasen mindes den fromme Paters Blidhed og gaa i sig selv igen. Daaserne, der fabrikeredes i Hamborg, forsendtes i hundredvis rundt i Tyskland, endog til Danmark og Liland. Den sødladne Leuchsenring paatænkte at danne en Følsomhedens Orden.

Jacobis Veninde, den under Navnet Lila bekendte Høidame i Darmstadt, Frk. v. Ziegler, »en Engel af en Pige, der smittede hvert følsomt Hjerte«, skildret i Goethes Werther som Froken v. B., var saa overspændt, at hun i sin Have daglig tilsaa sit eget Gravsted og førte et Lam med sig, der aad og drak med hende²⁴. Som Modgift mod den af Sternes Efterlignere opelskede sentimentale Leiebibliothekslitteratur oversatte Bodes Goldsmiths »Vicar of Wakefield«, hvis Forfatter Herder nævner ved Siden af Young og Fielding som den tredje af de store engelske Prosaister, der har dannet Sekter i Tyskland. At Goldsmiths Hovedskikkelse var en Landsbypræst, en fra Luthers Tid i Tyskland yndet Fremtoning, bidrog især til at skaffe Romanen Læsere i de tyske protestantiske Stæder. Den idylliske Stemning, den ægte Kærlighed til Naturen og Lovprisningen af de patriarkalske Sæder paa Landet vandt det dannede Publikums Hjerte. Eiter Goldsmiths Forbillede opstod en lang Række Præstegaardsromaner og Idyller; i de fleste af dem savner man dog hans sunde Maadehold i det sentimentale og i det realistiske Element²⁵.

Netop som Anglomanien i Tyskland var paa sit Højdepunkt, udkom Rousseaus »La nouvelle Héloïse«, der betegner den følsomme Romans Kulmination og som atter viser tilbage til Richardson. Skikkelserne i Héloïse har et afgjort engelsk Præg og Tilsnit; Anlæg og Handling, Intrigen og mange Overensstemmelser mellem Personernes Væsens- ejendommeligheder, det fælles Emne: Kampen mellem Pligt og Kærlighed, de istrøede moraliserende Betragtninger, Valget af Brevet som den

bedst egnede Form for det poetiske Skriitemaal, minder om Rousseaus engelske Forbillede. Hermed er dog Lighedspunkterne mellem begge udtømte. Medens Richardsons Prosa minder om graaligt, hjemmetvundet Væv, er Rousseaus fyldt med Lyrikkens farverige Islæt og baaret af rymisk Flugt. Rousseau har levet og lidt med de Skikkelser, han har staldt i Sansernes højeste Rus som i Forsagelsens dybe Poesi. Ny var i Litteraturen hin betagende Blanding af lyrisk Stemning, det Verden og Tiden flyende og forglemmende, drømmende Vemod, og hvad der frem for alt er hans originaleste Indsats: Naturdyrkelsen²⁶.

Rousseaus Héloïse blev af uoverskuelig Indflydelse paa den tyske Litteratur, særlig paa Forfatterne fra Sturm und Drangperioden. De store tyske Digteres Livsidealer spejler sig, ifølge Festers rammende Ord, i det Billede, de har dannet sig af Rousseau²⁷.

Rousseaus Naturopiattelse kræver i denne Sammenhæng en nærmere Omtale, dog skal forudskikkes nogle Bemærkninger om de tidligste Naturskildringer i den engelske og tyske Litteratur i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, som er paavirkede af de engelske Teleologers Lære om Formaalstjenligheden i Naturens Husholdning. Den litterært kun sparsomt optrædende, kunstlede Naturopiattelse naaede paa sit første Trin ikke synderligt udover søgte og smagløse Paralleler mellem Naturfænomener og livløse Genstande. Repræsentant for denne Retning og tillige Foregangsmand for alle naturbeskrivende Poeter i Tyskland er B. H. Brockes. Hans voluminøse Værk »Irdisches Vergnügen in Gott« (1721—48)²⁸ er et Magazin af pietistisk paavirkede Naturbetragtninger i lutter selvstændige Digte, der alle klinger ud i en sentimental elegisk Hyldest til Skaberens Almagt og Visdom. Hver af Tidens Modeblomster har han helliget en Lovsang, ikke saa meget til deres Skønhed som til deres Nyttebrug. Brockes læser i Naturens Bog som med Brillen, der jævnlig dugges af Taarer. Han vandrer andægtig omkring i sin Have, udmærket ved Lovgangen Længde og Symmetri; han kan paa sine Spadsereture glædes ved den spirende Sæd, det grønne Kløver og priser Bogens og Lindens svalende Skygge. Højere naar hans digteriske Flugt dog ikke. Brockes oversatte Thomsons »The Seasons« hvis Paavirkning spores i de senest udkomne Dele af hans Værk²⁹.

Thomson er den første Digter, der efter Virgils Mønster valgte Naturen til Emne for en sammenhængende Digting. Som Helhed trættende og langtrukken vidner »The Seasons« dog paa mangfoldige Steder om Digterens skarpe Iagttagelsesevne i Henseende til Farvenuancerne i Landskabet til alle Aarets og Dagens Tider og Vejrilig. Hans musikalske

Øre opfanger selv de spinkleste Lyde i Naturen, og han skelner mellem de forskellige Blomsters Duite. Thomsons Forkærlighed er Bækken, som han forfølger fra Klippens Grotte gennem Eng og Skov ud til dens Munding. Den elegiske Grundstemning i hans Digtning var medvirkende til dens store Udbredelse i Tyskland. Klopstock og hans Kreds dyrkede ham især fanatisk. Samtidig med Thomsons »Seasons« udkom A. v. Hallers naturbeskrivende Digt »Die Alpen«. Det rummer ganske vist en Rigdom af Naturiagttagelser, men Glæden over det skønne er ogsaa hos ham næsten altid i Følge med skolemesteragtig Belæring om det nyttige og gode. Blikket fra Basel over Alpernes Tinder har dog inspireret ham til Strofer, i hvilke der spores et virkeligt Perspektiv i Naturbillederne³⁰. E. v. Kleist er Thomsons tidligste Efterfølger i Tyskland. I Digtet »Der Frühling« er Planen, Motivet, Sceneriet og Fremstillingsmaaden hans Lærers og Mesters. Tonen er dog hos Kleist mere mandig, og han behandler Sproget med en Skønhedssans og Smag, der særlig maa anerkendes, fordi dette Omraade af Poesien var saa udyrket³¹. Ej heller Klopstocks Naturfølelse er virkelig irigjort. Enkelte Tilløb spores dog hist og her i hans Oder, saaledes Aftenstemningen ved Esrom Sø i »Friedensburg«, men den ødelægges fuldkomment, naar han lader Træernes Kroner neje som bukkende Hoimænd til Ære for Kong Frederik V., der behager at vandre i Parken. Det truende Foraarsuvejr har han skildret med en vis Anskuelighed, ligesaa Vinterglæderne i »Der Kamin«. Samtidens teleologiske Naturbetragtning er ogsaa fremtrædende hos Klopstock, naar han bl. a. begynder »Der Züricher See« med at prise Opfindsomhedens Pragt i den moderlige Natur³².

S. Gessner, hvis Idyller efter Theokrits Forbilleder opnaaede evropæisk Ry, skildrede baade som Digter og udøvende Kunstner »det malerisk skønne og tillige naturlige Landskab«. Paa begge Felter viser han et afgjort Fremskridt i Naturfølelsens Udvikling. I »Der Sturm« har han givet et fortrinligt Billede af den angstoplydte Stilhed før det løsbrydende Uvejr, som bl. a. spores i Fuglenes forvirrede Flugt. Skønt Schweitzer af Fødsel, følte han sig ikke draget af Højalperne. Den maleriske Baggrund for hans Idyller er Skovbrynet og Skovlysningsen, den grønne Eng og Sølvkilden. Hans Livsideal, der blev typisk for Tidssmagen, var en lille Lystgaard i Skyggen af Nøddetræers Kroner med et køligt Kildevæld foran Huset. Bagved en rummelig Have, iredet og dyrket med enfoldig Kunst. Udenfor Haven en iredig Eng, gennemrislet af en klar Bæk, en sval og løvrig Lund af Frugttræer, i Midten en Dam med en lille Ø og et Lysthus. Gessner ivrede mod den franske

og hollandske stive Havekunst. Figureerne i hans Idyller er følsomme Naturmennesker, under patriarkalske Livsformer hensatte til en selvskabt Guldalder³³.

Rousseau, der vedkendte sig at staa i Gæld til Gessner, turde med fuld Føje sige om sig selv, at han raadede som Herre over hele Naturen. Fra sin første Ungdom af havde han paa sine botaniske Udflugter lært at lytte til Naturens svageste Pulsslæg. At hengive sig til den, det være sig paa Bjergenes Tinder, i Skovenes Dyb eller paa de ubeboede Øer, hvor Naturen udfolder sine mest rørende Yndigheder, var for ham ensbetydende med religiøs Andagt. I »Héloïse« forkyndte han først af alle Alpernes majestætiske Skønhed. De sne- og isklædte Bjergkæmper med de skridende Bræer og vilde Kløfter stod efter ham ikke mere som hemmelighedsfuldt truende, fjendske Kolosser, optaarne af Titaner i Vrede som evige Skranker for Menneskenes Færd, men dragende og lokkende som en Kilde til Nydelse, Glæde og Sundhed for den frejdige Vandrer. »Aldrig har noget Sletland,« siger Rousseau, »hvor smukt det end var, i mine Øjne været, hvad jeg forstaar ved et skont Landskab. Jeg forlanger Strømme, Klipper, Fyrre, dunkle Skove og Bjerge«³⁴.

Glæden ved Naturen er hos Rousseau betinget af Ensomheden og Nøjsomheden. Han brød med Læren om, at Livet fjernt fra Verdensstaden var en aandelig Død. Den fredløse Kain byggede den første Stad. Ruth og Noëmi paa Marken er for ham Idealet af et lykkeligt Menneskepar. I Naturen glemte han Menneskenes Forfølgelser og Krænkelser. Han idealiserede Landlivet i den gamle Pagts og Homers Aand³⁵:

»Fattige Folk, som ernæres af Mælk, de retfærdigste Sjæle«.

Bondens Kaar og daglige Gerning, Vinhøstfesterne og Aftenerne i Spindestuen omgav han med et sentimentalt forskønnende Skær. »Naturen har gjort alt til det bedste, men vi vil gøre det bedre og ødelægger alt«.

Men først og sidst skal det erindres, at Naturen for Rousseau ikke alene staa som en skøn, virkningsfuld, passiv Baggrund til Staffage for de uforglemmelige Skikkelser, han har skabt. Naturen optræder selv som medbestemmende, frigørende Menneskenes Handlinger. Naturens skiftende Billeder drager ikke som hos hans Forgængere i den poetiske Naturopfattelse kaleidoskopisk forbi hans Blik. Han opsøger og genkender de fordum elskte Steder, der har været Vidne til hans Lykke og Sorg, og som paa deres Side trofast har bevaret Mindet.

Det er kun en vovet Paradoks af Taine³⁶, at Thomson allerede 30 Aar før Rousseau skulde have udtrykt alle dennes Følelser, om det end ikke kan nægtes, at Tidens Længsel efter Fred i Naturens Skød og Krav til Nøjsomhed kommer irem hos andre med Thomson samtidige engelske Forfattere.

Saaledes lader Elisabeth Rowe, »die göttliche Rowe«, som Klopstock kalder hende, i sin »Friendship in Death« Sylve længes »ud til vore Skoves Ekko, til det gamle Bondehus« og ytrer andetsteds Ønsket om at kunne bebo »en slet Bondehytte, fjernet fra vor Tids Uro«³⁷.

Klopstock er en af de tidligste, der bragte Hytteidyllen ind i Litteraturen i Oden »Der Züricher See«; kendt er ogsaa Gessners »Myrtills zerfallene Hiitte«. Hyttebegejstringen gik senere over alle Bredder, man talte endog om de himmelske og de evige Hytter³⁸.

Aartier førend Rousseaus Natursværmeri og Flugt fra Overkulturen bragte fantastisk Drømme paa Moden om Parader paa fjerne Kyster og Menneskenes oprindelige Uskyldstilstand, havde Eksotismen spillet en vigtig Rolle i den engelske, franske og tyske Litteratur. Addisons Spectator bragte allerede 1710 den lille, rørende Fortælling om den yndige Indianerpige Yariko, der af sin samvittighedsløse Forfører Engelskmanden Jinkle bliver solgt som Slave. Det spinkle Motiv gaar lige til Aarhundredets Udgang igen i en endeløs Række Noveller, Digte, Dramaer og Balletter, der fik Taarerne til at rinde i rigeligt Maal. Her skal kun mindes om Chamforts »La jeune Indienne«, Marmontels »L'amitié à l'épreuve«, G. Colsmans og F. L. W. Schröders Bearbejdelser af samme Emne til Brug for Scenen³⁹.

Drømmen om moderne Utopier blev yderligere næret ved poetiske, idealiserende Rejseskildringer af uciviliserede Folkeslags patriarkalske Levevis. I »Héloïse« sværmer St. Preux for Juan Fernandez, Alexander Selkirks Ø. Stillehavsøerne var i Særdeleshed Maalet for Tidens Længsel. Det af Bougainville genopdagede og af ham beskrevne Taheiti og den indidte (Aoturu) han bragte med hjem, vakte det halve Evropas Interesse og Opmærksomhed⁴⁰.

J. G. Forster meddelte i sin Beskrivelse af Cooks største Jordomsejling, i hvilken han deltog, rousseausk farvede, poetiske Landskabsbilleder ligeledes fra Taheiti. Hans Fortælling om den elskværdige Ødronning Oberea og den ærlige Omai, der ledsagede Cook til London, tog alle følsomme Sjæle fangen og satte mange Spor i Litteraturen⁴¹. Forsters Bog vakte A. Humboldts Længsel efter den tropiske Natur. Gerstenberg og Overbeck foreslog (1777) Voss, som det synes for fuld

Alvor, sat vende Evropas fordærvede Yngel Ryggen og udvandre til Guds Lysthave Tahiti for der at leve som Arkadiens Hyrder«⁴².

Samtidens Tro paa Menneskehedens sædelige Fuldkommenhed i Naturlilstanden blev yderligere befæstet ved G. Keates Beretning om den engelske Kaptajn Wilsons Rejse til Pelew Øerne (1783), oversat af Forster. Den ædle Økonge Abba Thulles Søn, den blide Yngling Driss Libu, der fulgte med til England og døde der, blev Helten i mange, baade dramatiske og lyriske Forfatteres, Produkter. En samtidig anviste endog Bogen en særlig Plads blandt Naturreligionens kano-niske Bøger. Blandt andre har Kotzebue benyttet Motivet om Sydhavs-
idyllen i »Menschenhass und Reue« og »Bruder Moritz«, i hvilket Skue-
spil hele Selskabet i sidste Akt indskiber sig for at grunde en Koloni paa Pelew Øerne⁴³.

Lyksalighedsidealet under Sydstjernens Himmeltegn blev poetisk fremstillet af B. de St. Pierre i hans, ogsaa i Tyskland meget læste og efterlignede, »Paul et Virginie«.⁴⁴)

Af alle ydre Aarsager, der har medvirket til at hidføre den litterære Guldalder i Tyskland, har Paavirkningen fra England uden Tvivl været den vigtigste. Tyskerne ejer i Følge Lichtenbergs træffende Bemærkning den Kunst gennem Efterligning at blive originale til højeste Fuldkommenhed⁴⁴.

Gellert maa betegnes som den egentlige Ophavsmand til den følsomme Smag i Tyskland; den er fremherskende i hans æsthetisk-moral-ske Forelæsninger, hans Salmer, Fabler, Breve, Skuespil og Romaner. I alle Folkets Kredse dyrkedes og æredes han som Tysklands almindelige Lærer. Hans Standpunkt var den rene, menneskelige Følelse, eller som han selv udtrykte sig, det gode, følende Hjerte. Gellerts Tilbøjelighed til at henfalde i Rørelse spores i alle hans Skrifter⁴⁵. Langt mere fremherskende er dog Følsomheden hos Klopstock.

Med al den Selybevidsthed, Samtidens Kultus havde udviklet hos »Guds Sanger og Menneskenes Ven og Yndling«, har Klopstock i sin

⁴²) I „Min Genganger, og jeg selv“ siger Baggesen: „Giv os et O-taheiti med sin Duit“. Schack Staffeldt ytrer i Digtet „Gentødsel“ Ønsket om „at flygte til et otaheitis Skød“. Jvfr. ogsaa Baggessens tyske episke Digting Oceania, der handler om Cooks Rejse, hans Ankomst til Tahiti og Omais Skæbne.

Digtning helgenkronet Følelsen⁶⁶. Klopstock berigede det tyske Sprog med de højstemte Følelsers Terminologi, der gennem ham fik Indgang og blev til god Tone i alle Samfundsklasser. At have læst Messiaden og kunne citere Stykker af denne Tidens sentimentale Bibel regnedes til almen Dannelse. Særlig Ungdommen, hvis Aigud Klopstock var, svælgede i de taarekvalte Litanier og Klagemesser, Jubelhymner og Triumfkor, der hvert Øjeblik istemmes i hans Passion. Som det ses af Citater i samtidige Bøger og Breve var de mest yndede Steder i Messiaden hine rørende Episoder, i hvilke Digterens personlige Bekendtskaber og Livserfaringer spejler sig, saaledes Afsnittet om den blide, ømme Discipel Lebbäus, Cidlis Afsked og Bears Klage.

Ogsaa i Klopstocks Oder, særlig de tidligste, er Taarer, Sukke og Klager stadig Kost. Taarerne karakteriseres som fortrolige, lindrende, ømme, dyrebare og hellige, der er Foraarets, Glædens, Vellystens, Menneskelighedens og Ærgerrighedens Taarer. De elskendes Engel, Salem, har det særlige Hverv at faa Drengenes Øjne til at smelte i Graad ved at fortælle dem om deres tilkommende Brud⁶⁷. Som Løn for sin Messiade, »Frugten af hans Foraarstaare«, regner Klopstock paa i Opstandelsen at finde en gylden Skaal, fyldt med kristnes Taarer, opstillet ved Foden af den eviges Trone. I Oden til Ebert fraadser den 24aarige Digter i Smertens Vellyst ved at udmale den gribende Scene, naar de to en Gang skal staa ene tilbage ved alle Vennernes Grave. I »Der Abschied« fejrer han sin egen Begravelse. Hans Taaresalighed stiger endog til Orgie i Skildringen af de grædendes Fest, som han kræver fejret hvert Aar af kommende Slægter ved Midnatstide »i hellig, dybt tilsløret Gysen« til Minde om Frederik V.s Dronning Louises Død⁶⁸.

Klopstock viser mere end nogen anden samtidig Digter, i hvor høj Grad Taarernes Lyst og Følelsernes kunstige Ophidselse var bleven en Modesag, naar man erindrer, at han i Modsætning til Gellert var legemlig sund og kraftig, et Friluftsmenneske og en ivrig Idrætsmand, naturlig baade i sin Tale og sin Brevstil.

Af de to Sider af Klopstocks litterære Janushoved fik til al Uheld hos Flertallet af hans Disciple den følsomt elegiske en overvejiende Indflydelse fremfor den mandige og kraftige, der ogsaa kunde give sig Udslag i hans Digtning. Schiller taler i »Naive und sentimentale Dichtung« (1795) om de skadelige Virkninger, Klopstock i rigeligt Maal havde udøvet paa Ungdommen.

Hans sentimentale Himmelflugt, hans hule Skjaldedigtning forbunden

med en utiltalende højrosted Tyskhed, men først og sidst hans svimlende Overvurdering af Digterens Kald blev til ubodelig Skade for mange af den yngre Digtergeneration. Matte, trætte Vingeslag eller tidlig Goldhed er hos Klopstocks mest udprægede Epigoner talende Vidnesbyrd om hans uheldige Paavirkning. Matthisson og F. Brun er Eksempler paa det første, Chr. Stolberg og Salis paa det sidstnævnte Fænomen. Hos Fritz Stolberg bidrog Afhængigheden af Klopstock til at udvikle hans Brovten med sin Tyskhed og Hang til Lediggang ved evindeligt Svælgen i Naturens Arme.

Klopstock blev Enhedsmærket for Digterforbundet i Göttingen. Hans Venner og Disciple fra København, C. F. Cramer, hans fanatiske Apologet, og Brødrene Stolberg indførte her en daglig Dyrkelse af hans Personlighed, som kulminerede ved den Fest, hvormed Forbundet fejrede Klopstocks 49. Fødselsdag (1773). For Bordenden stod hans Stol omvunden med Roser og Levkøjer, paa Hyndet var opstabet hans samtlige Skrifter, medens Wielands »Idris und Zenide« laa sønderrevet under Stolen. Man drak Klopstocks, Luthers og Arminius' Skaal og læste højt af Oederne. Wielands Billede og hans »Komische Erzählungen« blev Blad for Blad højtidelig opbrændt i Kaminen⁴⁹.

En Prøve paa den Overspændthed, der herskede i Kredsen, er Voss' Skildring af Stolbergernes Airejse fra Göttingen. Nogle af de tilbageblivende Venner lod »Hjertets hemmelige Taarer« komme til Skue. Fritz Stolbergs Ansigt var »forfærdeligt«, skønt han vilde være lystig. Endelig sang man Millers Afskedssang (»Traurig sehen wir uns an«). Al Forstillelse var forgæves, Taarerne strømmede, og Stemmerne klikkede. For at gøre sig »endnu mere vemodig« sang man atter Sangen, dog kun med Møje til Enden. En lydelig Hulken paafulgte. »Det var den skrækkeligste Nat«, Voss indtil da havde oplevet⁵⁰.

Blandt Forbundsbrødrene var J. M. Miller, Forfatteren af Siegwart, stærkt paavirket af Klopstock. I hans eget Kærlighedsliv spiller Messiasen en stor Rolle. Den ligger opslaaet foran de elskende, hans Kæreste viser ham de ømmeste Steder, og han erfarer derigennem, at hun elsker ham. I Siegwart læser Therese for Kronhelm Scenen mellem Semida og Cidli højt, hun fører hans Haand hen paa Messiasen, og han føler, at Bogen er vaad af hendes Taarer⁵¹.

I Modsætning til Millers tarvelige, grædefærdige Poesier bærer Høltys klingre, vemodige Digte et Præg af gribende Ægthed, fordi hans Tungsind var begrundet i den Askese, en tærende Sygdom paa lagde ham, og i Forudfølelsen af, at hans Dage var talte.

Ogsaa den af Göttinger Forbundet som »Vellystsangeren« betegnede Wieland var i sin Ungdom stærkt paavirket af Klopstock. Digtet »Die Prüfung Abrahams« (1753) er ganske i Messiadens Aand og Tone. I »Briefe von Verstorbenen«, disse smægtende Himmelbreve, ødsle paa serafiske Venskaber, aandelig Vellyst, fromt opslaaede Blikke og Symfonier af Engleharper, læste Wieland endnu »la bande joyeuse« Teksten, men formaaede dog ikke helt at skjule Bukkefoden, naar han udmaler de runde, sirlige Lemmers blidt bølgende Hvidhed. I »Sympathien«, en Forherligelse af Dyd og Uskyld, for han voldsomt frem mod Anakreontikerne Gleim, J. G. Jacobi og Uz som »daarende Forførere«, medens han selv færdes i hellig Dødsstilhed blandt henfarne kristnes Hvilesteder i Midnattens Stund og lejrer sig paa den elskede Ismenes Grav for at hengive sig til alvorfulde Drømme, der ligesom »dunster op i hans Sjæl« af Graven. Kort efter indtraadte dog det fuldstændige Omslag i hans poetiske Retning; han forlod de oversanselige Sfærer og indførte fransk Glathed og Frivolitet i tysk Digtning. Helt formaaede hans Protevsskikkelse i Filisterslobrok ikke at bryde med Fortiden. I Ny og Næ svang hans Hippogryf sig fra det forføreriske Romantikkens Land atter op til det kristelige Emyreum⁵².

Et kvart Aarhundrede havde den følsomme Retning hersket næsten uindskrænket i den tyske Litteratur, da den fandt sit højeste kunstnerisk poetiske Udtryk i Goethes Werther. Her var, efter Schillers Ord, »med lykkeligt Instinkt sammentrængt alt, hvad der kan give den sentimentale Karakter Næring; sværmerisk ulykkelig Kærlighed, Modtagelighed for Naturindtryk, religiøs Følelse og filosoferende Grublen«.

»Bogens Virkning,« vidner Goethe, »var netop derfor saa stor, saa uhyre, just fordi den kom i rette Tid og Øjeblik. Ligesom der kun kræves ganske lidt Fængstof til at bringe en mægtig Mine til at eksplodere, saa var den Udladning, Werther forvoldte blandt Publikum, saa stærk, fordi Ungdommen allerede havde undergravet sig selv, og Rystelsen saa stor, fordi enhver kom til Udbrud med sine overdrevne Krav, sine utilfredsstillede Lidenskaber og indbildte Lidelser«. Taarerne randt stride over Werther, talløse Skriblerpenne kom i travl Bevægelse for at tilfredsstille det store Publikums Smag for Wertheriader med grovkornede Effekter. Gadesangere og Visekærlinger, Markskrigere og Lirendrejere foredrog overalt paa Torve, Gader og i Landsbyerne den nyeste sørgelige Vise om den unge, ulykkelige Werthers gruelige Selvmord. Der hørtes ildevarslende Skud hist og her, livstrætte Yng-

linge rettede Pistolen mod deres Bryst. Intet Under, at det højvise danske Kancelli forbød Salget af denne gudsbespottelige og usædelige Bog i Kongens Riger og Lande⁵³.

I sin nærmeste Kreds havde Goethe Lejlighed til at spore Wertherstemningens Følger. Hans Ven F. H. Jacobi tegnede i »Allwills Briefsammlung« (1776) Titelhelten i Goethes karikerede Billede, ligesom han i »Woldemar« (1777) skildrede sin egen bløde Individualitet. Særlig den sidste Bog fandt i æsthetisk dannede Kredse stor Udbredelse og satte Taarekilderne i Bevægelse. Niebuhr fremhæver »Woldemar«s Værd som et »tro Spejlbillede af Datidens filosofiske og borgerlige Verden med dens Sygdomme, der den Gang gjaldt for Sundhedsfyld«⁵⁴.

I Werthers Kolvand fulgte Millers taarepersende Romaner, der atter fremkaldte et Utal af Efterligninger af den laveste Smag. Hvad F. Brun fortæller om Virkningen af »de følsomme Romaners Maaneskin« er karakteristisk for Tiden. Faderen skjulte »Werther« for den unge Pige og forbød hende at læse »Siegwart«. Selv læste han i denne Bog hele Nætter igennem, ogsaa Moderen levede og aandede Dag og Nat i Romaner og vedblev dermed til sin Død⁵⁵.

Eftervirkningen af Werther spores endnu længe i tysk Aandsliv. Sturm- og Drangperiodens Kraftgenier gemte bag en ru Skal kvindelig sværmerisk Modtagelighed. Campe omtaler 1785 den sentimentale Feber som en Epidemi, der ingenlunde har kulmineret helt endnu.

Reaktionen mod den herskende Smagsforvildelse skyldes frem for alt Lessings klare og kølige Kritik i Forening med Herders omfattende æsthetiske Forfattervirksomhed til Fordel for alt naturligt og oprindeligt. Han forstod, at den frigiorte Følelse, ligesom forhen Fornuften havde overskredet sit Raaderum og var kommen paa Aiveje. Det ægte og umiddelbare i alle Tidens og Landes Digtning, Salmerne, Homer, Shakespeare og Folkeviserne fandt i ham en ufortrøden Talsmand. Vækkende, befrugtende og banebrydende i alle Retninger, meddelte han ogsaa Goethe rige Impulser. I det sunde Folkelivs Realisme fandt Mænd som M. Claudius og J. H. Voss et frugtbart Felt for deres litterære Virksomhed og modarbejdede derved Tidens Hang til Sygelighed.

Paa de tyske Scener hævdede Følsomheden i lange Tider Herredømmet over det store Folk. Hverken Lessing, Goethe eller Schiller dannede umiddelbart en dem værdig Skole af Dramatikere. Efter »Emilia Galotti« blev det borgerlige Drama atter bredt og flovt. Kotzebue sænkede dets litterære Niveau for lange Tider.

Stella, Clavigo, Kabale, Fiesco,
 Røvere, malte i groveste Fresco,
 Rugede Ifiland og Kotzebue ud⁵⁶.

Den franske Revolution satte for en Stund store og ægte Følelser i Bevægelse, Jubelen over Frihedsvaaren for hele Verden, men Døningerne fulgtes af smult Vande. Lidenskaberne skrumpede ind, Fantasien gik ikke mere paa Langfart til fjerne Utopier. Alpelandskaber og Orkaner satte ikke mere Sindene i Bevægelse, i deres Sted træder de smaa Landsteder og Køkkenhaver. Kampen mod Tyrannerne indskrænkede sig til en lavmælt Drøftelse af de smaa uniformerede Despoters Fejlgreb. Loyalitet, Snusfornuft, Lovprisning af en beskeden Lykke og en flov Nyttemoral blev de raadende Stemninger hos de troskyldige, i Savnet glade Smaaborgere.

Mange af Datidens Skønaander formaaede ikke at frigøre sig for den Sentimentalitetens Aand, de var opvoksede i, men førte den med eller mod deres Vilje over i det ny Aarhundrede. Først Napoleonskrigene med deres Rædsler og den paafølgende nationale Rejsning gjorde det af med den sygelige Selvdyrkelse, der er Følsomhedens frødigste Jordbund, og tilintetgjorde med sine ubønhørlige Virkelighedskrav alle Fantasterier om Verdensfred og Verdensbroderskab, Hytteidyller og Mønstermennesker. Øen i Sydhavet var ikke mere Maalet for Menneskenes Udvé, men det frie Amerikas Urskove, hvor Jorden skulde vindes Fod for Fod ved Arbejde.

Længst holdt Følsomheden sig hos Kvinden, der var udelukket fra Deltagelse i det politiske Liv og Beskæftigelse med almene Samfunds-ideer. Det er et Særsyn, at en Kvinde, der som Frederikke Brun med sine digteriske Idealer hørte en svunden Tid til, af Tysklands Frihedskampe kunde blive inspireret til ægte poetiske Stemningsudbrud. I Form af Stilarabesker, særlig i Kvindernes Breve, efterlod Følsomhedens Fraseologi sig Spor lige op til vor Tid.

Den tyske Nationallitteratur er fremstaaet under Indflydelse af de mange ejendommeligt betagende Kvindeskikkelser, hvis Navne kendes fra de fleste samtidige Digteres Livshistorie⁵⁷. Et Tilbageblik paa Kvindens intellektuelle og sociale Udvikling i det ovenfor omhandlede Tidsrum hører med til Forstaaelsen af Frederikke Bruns Person i Forhold til andre af Datidens fremragende Kvinder i Tyskland.

Pietismen, hvis Betydning som aandeligt Gæringsstof i Tiden alt er bleven fremhævet, har utvivlsomt ogsaa medvirket meget til at forbedre og højne Kvindens Stilling i Samfundet. Ved Husandagterne i de vakte Kredse, lige fra de fromme tyske Grevehoffer ned til Landsbyhaandværkernes Stuer, overalt, hvor de stille i Landet med Hjemmet i Bethania som Forbillede dyrkede »Sjælenes Ven«, kom Kvinden til Orde. Ved mundtlig og skriftlig Drøftelse af Tros- og Samvittighedsspørgsmaal kom de to ved Mode og Fordomme saa strengt adskilte Køn hinanden nærmere. I de helliges Kredse tog man ikke Forargelse af Venskaber, sluttede mellem aandsbeslægtede Mænd og Kvinder, endog i en yngre Alder. Standsforskellene udslettedes blandt de vakte, der var knyttede til hverandre over hele Tyskland ved et stærkt usynligt Net, opstaaet ved deres vidtforgrenede Brevvenskaber og det for Pietisterne ejendommelige Rejseliv. Døtre af fromme, adelige Familier indgik med Forældrenes Samtykke Ægteskab med vakte Mænd af Borgerklassen, særlig Præster. Den Uddannelse, der blev hin Tids unge Piger til Del, var selv i de højere Stænder saare tarvelig og bar gennemgaaende Præg af Tilfældighed og Planløshed. Kvindelige Lærestalter fandtes ikke, Opdragelsen lededes af Huslærere eller foregik i smaa Familieskoler. Hovedvægten hvilede paa de fremmede Sprog, særlig Fransk og Engelsk. I velhavende Familier holdt man en »Française«, sjældnere en italiensk Sprogmeister til Døtrene. Den musikalske Færdighed strakte sig som Regel kun til Indøvelse af Arier og spinkle Smaasange paa Klaveret eller til Luthen. Alt for tidligt betragtedes Børnene som voksne, de lærte mest af, hvad de saa og hørte af ældre, deraf den Blanding af Naivitet og Gammelkløgt, man ofte finder Spor af i unge Pigers Breve Aartier før Wertherperioden⁵⁸. »Man drager nuomstunder Omsorg for at forbedre Skolerne,« ytrer Goethe i et Brev til Søsteren (1766), hvorfor tænker man ikke paa Pigeskolerne?⁵⁹.

Lærde Blaastrømper i Lighed med dem, Molière i »Les femmes savantes« satiriserer over, var ret sjældne i Tyskland. Gottscheds kloge Hustru læste Herodot, var hjemme i Filosofien, oversatte Bayles Dictionnaire og skrev Theaterstykker. Samtiden ansaa hende for et Vidunder af Lærdom, og Mænd anerkendte hende som deres aandelig jævnbyrdige. Alligevel tænkte hun beskedent om Kvindens Stilling og spottede over de lærde Damer, hvis Maal var Doktorhatten. Hun var nærmest tilbøjelig til at indrømme Manden alle Fortrin og krævede for sit Køn kun en bedre Opdragelse og Uddannelse af Kvinden, der kunde fuldkommen-gøre hende som Husmoder. Lejlighedsvis, men uden Bitterhed, ankede

hun over, at Kvinden ikke fik Lov til at følge sit Hjerte i Valget af en Ægtefælle⁶⁰.

Først langsomt formaar Kvinden at bryde de Skranker, Tradition og Fordemme har rejst for hendes Udvikling. Voltaire spottede over Kvinden. Montesquieu frakendte dem aandelig Begavelse og vilde kun lade deres ydre Fortrin gælde. Rousseau saa i Kvinden fortrinsvis Moderen, hvis Livsopgave det var at amme sine Børn selv. »Kvinderne i Almindelighed,« ytrer han i Brevet til d'Alembert, »hverken ynder eller forstaar sig paa nogen Kunst og har intet Geni. De kan slaa igennem med smaa Arbejder, der kun kræver en ilygtig Aand, Smag og Ynde, undertiden endog Filosofi og Ræsonnement. De kan tilegne sig Kundskab, Lærdom og Talenter, og alt, hvad der erhverves ved Hjælp af Arbejde. Men den himmelske Ild, der varmer og optænder Aanden, det Geni, der fortærer og opluger, . . . vil altid savnes i Kvindens Skrifter«⁶¹.

Hans Discipel Basedow gik et Skridt videre, idet han i den pædagogiske Gerning saa en vigtig Livsopgave for Kvinden, hvorfor han raadede Forældre af Stand til at give deres Døtre en Uddannelse, der kunde gøre dem skikkede til Lærerinder og Selskabsdamer, hvis de forblev ugifte.

Af de fra Klopstocks Kreds bekendte Kvinder af Adels- og Embedsstanden havde adskillige ved planløs Masselæsning erhvervet sig megen, men spredt og uordnet Viden. Meta Klopstock var efter hendes Ægtefælles Sigende næppe nogen lærd Kvinde, men dog ikke ukendt med Filosofien og meget fortrolig med de skønne Videnskaber, hun forstod særdeles vel Fransk, Engelsk og Italiensk⁶².

Som Bøger man kan anbefale tyske Kvinder til Læsning nævner Gottsched Gullivers Rejser, Don Quixote, Pamela og Joseph Andrews. Et godt Eksempel paa Tidssmagen og Kvinders Belæsthed i hin Periode giver Navnene paa de af Sophie la Roche i hendes Romaner citerede Forfattere, nemlig af tyske Klopstock, Gessner, Matthisson, Kleist, M. Claudius og Winckelmann, blandt engelske Shakespeare, Pope, Thomson, Young, Richardson, Fielding og Goldsmith, af franske Prosaforfattere Rousseau, Montesquieu og Montaigne⁶³. Louise Stolberg læste i sin Barndom Gellert og Haller, inden hun blev gift i en Alder af næppe 14 Aar Cramers »Der nordische Aufseher«, Klopstocks og Miss Rowes Skrifter, Youngs og Massillons Prædikener. Efter sit Bryllup (1761) gik hun ganske op i Romanlæsning⁶⁴.

Ligesom hun blev de fleste af Datidens unge Piger bortgiftede af Forældrene uden at være raadspurgte og inden de var naaede til at

ane, hvad en Hustrus Rettigheder og Pligter vilde sige, kun viljeløse Objekter for lav finansiel Beregning og sneverhjetet Familiepolitik. Stor Aldersforskel mellem Ægtefællerne var det almindelige; sekstenaars Piger bortgiftedes med velhavende, aldrende Enkemænd, ofte med en stor Børneflok.

I Aarhundredets sidste Tredjedel vokser en ny, mere fribaaren Generation af Kvinder til, mere udrustet i Kampen med de sjælelige Konflikter, som deres Mødre enten havde lukket Øjnene og Hjertet for, eller ikke havt Mod eller Vaaben til at optage. Allerede nu dukker der Kvindeskikkelser op, som trods deres store Modtagelighed stillede sig afvisende overfor Følsomheden og med Tapperhed kastede sig ind i Livskampen. Deres Ord og Stemme faar en stadig stigende Vægt og Indflydelse⁶⁵. Hvad Goethe udtalte i Iphigenie:

„Es ziemt dem edlen Mann der Frauen Wort zu achten“ —

vandt Genklang i Tiden. Blandt de fremskredne Kvinders Fortrop udtaltes der højlydt Tvivl om Ægteskabets Hellighed, en og anden hælder endog i betænkelig Grad til den frie Kærlighed. »Hvorfor skal vi lade os holde i Ledebaand af Sædvaner og Love, der blot er bestemte for Pøblen?« hører man en Stemme sige i Heinses »Ardinghello«⁶⁶.

Skilsmisser mellem Ægtefæller indenfor de litterære Kredse bliver hyppigere. Et harmonisk Familieliv hører næsten til Sjældenhederne blandt Genperiodens yngre Forfattere, hvis Kendetegn er Uro, Udvé og Lede ved alt regelbundet Arbejde. »De tyske Genier«, siger Aug. Hennings, »snakker om det store, det pludselig udførte; drukne af Fantasier forsømmer de alle Livets borgerlige Pligter«. Det blev Skik at rejse paa Versemageriet og leve et Teltliv. I sit læseværdige Skrift »Über die Weiber« (1787) bebrejder E. Brandes de moderne Kvinder, at de i deres overspændte Forestillinger om deres Køns Fortrin altid kun vil se Elskeren i deres Ægtefælle. »Overdreven Følsomhed og Føleri og endnu mere den umættelige Higen efter at gælde for interessant er i vor Tid Skylden til mangt et ulykkeligt Ægteskab. En fraskilt Hustru behøver kun at sidde inde med smaa Talenter for at kunne gælde for interessant og tillokkende i Mandens Øjne«⁶⁷.

Bekendt er Bürgers Dobbeltægteskab og hans senere ulykkelige Forbindelse med Elise Hahn. Therese Heyne forlod sin Ægtefælle Georg Forster for at følge en Ven og siden at indgaa et nyt Ægteskab med en anden (Huber). Den udpræget sanselige Caroline Böhmer, født Michaëlis, var først A. W. Schlegels Hustru og Schellings Veninde, siden

Schlegels Veninde og Schellings Hustru. Et mærkeligt Træk, man oftere genfinder i hin Tids ægteskabelige Tragedier, er den letsindige Tillidsfuldhed, hvormed Manden aabner Døren for Hustruens Elsker, holder ham fast, og endog bliver de elskendes fælles fortrolige⁶⁸.

Titaniden Charlotte v. Kalb skrev til sin Ven Jean Paul de revolutionære Ord: »Alle vore Love er Følger af den usleste Ynkelihood og af vore Fornødenheder, kun sjældent af Klogskaben. Naturen kræver, at vi Kvinder skal blive Mødre, maaske kun fordi vi, som nogle mener, skal forplante Mandkønnet. Til Opnaelsen af dette Maal tør vi ikke vente, indtil der kommer en Seraf — ellers vilde Menneskeslægten uddø. Og hvad er i Grunden vore stille, tarvelige, gudfrygtige Ægteskaber!«⁶⁹.

Sympathiserende Sjæle, platoniske Venskaber og harmoniserende Hjerter er Modeord i Tiden. Det gode Selskab var forbavsende liberalt i sin Bedømmelse af disse frigjorte kvindelige Skønaander, der med Tilsidesættelse af alle Hensyn til sociale Vedtægter og Regler, snart som Geniets ydmyge Tjenerinder, snart som dets stolte Præstinder viede deres Liv til Tempeltjeneste for Datidens Digtere. Det følsomme Hjerter forstaa alt, undskylder alt, ligesom det kan tillade sig alt. »Aandens Overlegenhed er meget moralsk, thi at forstaa alt, gør meget overbærende, og en dyb Følelse opvækker stor Godhed« — Ord, som Fru de Staël har lagt den døende Corinna i Munden.

Hertuginde Louise af Dessau knyttede F. v. Matthisson til sin Person som Sekretær og Rejseledsager, Digteren Tiedge blev Fru v. der Reckes uadskillelige Rejse- og Husfælle, Bonstetten flakkede Aar ud og Aar ind sammen med Frederikke Brun som hendes Ven og Beskytter omkring i Syden. Italien er det fælles forjættede Maal for alle sympathiserende Sjæle:

Dahin, dahin, möcht' ich mit Dir, o mein Beschützer ziehn!

II.

Dogmet om Antikken som det eneste følgeværdige Forbillede i Kunsten forkyndtes samtidigt af det tyske Folks Vejledere i kunstnerisk Smag og Stræben i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede, Hagedorn, Mengs, Winckelmann og Lessing. »Klassicismen«, som denne Strømning kaldtes, havde fra Renæssancens Tid aldrig været helt uddød; Oldtiden havde stadig, i det mindste formelt, havt Plads blandt Menneskehedens Idealer. Den videnskabelige og kunstfilosofiske Strømning bredte sig fra Tyskland ind over Nabolandene, og Følelsen for Antikken blussede op med ny Kraft, indtil den kulminerede i Navne som Canova, David, Carstens og Thorvaldsen. Samtidigt tog den af Rousseau vakte Naturfølelse Fart. I England og Tyskland mødtes den med den heller aldrig helt glemte hollandske og belgiske Kunst, og deraf spirede Begyndelsen til Romantikken og det moderne Landskabsmaleri, det mest direkte kunstneriske Udtryk for den germanske Races eiendommelige og dybe Naturfølelse.

Den Antik, man studerede og opstillede som det ene og store Mønster, var overvejende Skulpturer, Vasemalerierne og de herkulanske Vægbilleder. Indirekte og med Støtte af Højrenæssancens Værker søgte man at anlægge det samme Grundsyn paa sin egen Tids Malerkunst, og her gik Mengs som udøvende Maler i Spidsen. Medens Winckelmann, Mengs og Lessing, hvis Kunstbetragtning i Hovedtrækkene tør forudsættes som bekendt, stillede sig ganske afvisende overfor Landskabsmaleriet, var dette Hagedorns Særinteresse. Hans Fortjenester som banebrydende kunstæsthetisk Forfatter er endnu langt fra blevne tilbørlig værdsatte, hvorfor der her turde være Anledning til at omtale ham nærmere.

Inden C. L. Hagedorn¹ 1763 tiltraadte Stillingen som Generaldirektør for de sachsiske Kunstsamlinger, havde han Stykke for Stykke erhvervet sig en Malerisamling paa over 200 Billeder, som han har beskrevet i en udførlig, 1755 trykt Katalog. Den viser hans Forkærlighed for Landskabs- og Dyrebilleder af den hollandske og belgiske Skole, der ved Siden af Claude Lorrain og N. Poussin var rigt repræsenteret i hans Samling².

I hans 1762 udkomne »Betrachtungen über die Mahlerey« findes drøftet eller dog antydet næsten alle Fremtidens Kunstideer, som han allerede havde udtalt i sine Breve fra Aarene 1743—54. Hagedorns

stærke Betoning af den subjektive Følelse fører atter tilbage til Udgangspunktet for de tidligere fremsatte Betragtninger over Følelsen som den herskende Faktor i tysk Aandsliv i hin Tid. Overensstemmelsen mellem Kunstnerens personlige Følelse og det Emne, han vælger sig, er efter Hagedorns Mening ene i Stand til at frembringe et virkeligt Kunstværk³. Med Horats' Oder og Thomsons »Aarstider« i Lommen plejede han at nyde »Landlivets uskyldige Glæder« i Dresdens skønne Omegn for at sammenholde de friske Naturindtryk med de kunstneriske Ydelser, han daglig havde for Øje⁴. Hos Claude Lorrain beundrede han »den duitende Aften« og taler om »Skyggernes Spil paa Træstammerne, de høje Hække og Havens Sprinkelværk en Time før Solnedgang«⁵. Hyppigt drager han Paralleler mellem Kunstnerens og Digterens Virksomhed, hvilket er typisk for det 18. Aarhundredes ny Klassicisme, der gerne anlægger litterære og filosofiske Synspunkter for Kunsten.

Hagedorn var desuden som alle Kunstkritikere paa hin Tid Eklektiker. Kunstens Maal skulde være Antikken, de store Mestres Ledetraad, men Side om Side med den burde gaa Fordybelsen i den evigt blomstrende Natur. Michelangelos Form, Rafaels lutrede Smag, Titians Farve, Correggios Ynde og Rubens' Komposition, forenede hos samme Kunstner, var hans Ideal⁶. Rafael, Titian og Veronese var efter hans Opfattelse komne den antikke Kunst nærmest, Giorgione og Giovanni Bellini ydede han varm Anerkendelse. I Modsætning til Klassicisterne fremhævede han (1748) Michelangelos store Fortjenester af Billedhuggerkunsten og det anatomiske Studium. Rembrandt beundrede han som den lykkelige Farvegiver og den fortræffelige Mester i Lys og Skygge. Det var hans Sorg, at »saa mange brave Mestre« var glemte, deriblandt Sal. Ruysdael, af hvilke han havde set de herligste Ting⁸.

Hagedorn udøvede en stor Indflydelse paa sin Samtid, og Lichtenberg hævder med Rette, at han sammen med Winckelmann og Lessing har meddelt de tyske Kritikere »en ny Aand«⁹.

Gallerier og Akademier var overalt Centrere for Datidens Kunstliv. Tyskland ejede den Gang to Kunstsamlinger af Rang, nemlig Gallerierne i Dresden og Düsseldorf. Den første skyldes hovedsagelig den kunstelskende Kurfyrste Frederik August II. sin S sammensætning og sit Verdensry. I alle Lande opkøbtes Samlinger og enkelte Billeder; 1744 erhvervedes bl. a. Holbeins Madonna og Palmavecchios De tre Søstre, et Par Aar senere indlemmedes i Galleriet Hertugen af Modenas berømte Samling, fra hvilken Titians Skattens Mønt og de fire store Bil-

leder af Veronese stammer. 1753 købtes Rafaels Madonna di San Sisto fra Piacenza, og Samlingen eiede allerede den Gang en Række ypperlige Billeder af den nederlandske Skole.

Dresden kunde ogsaa opvise en Antiksamling, i hvilken bl. a. fandtes de berømte »Vestalinder«, men de bedste Ting var »indpakkede som Sild i en Tønde«. Hagedorn udtalte, at Antikkernes skammelige Forvisning til Skure og Pavilloner næsten udslettede det fortjenstfulde i Erhvervelsen af Samlingen fra Modena.

Af Betydning for Kendskaben til de den Gang berømteste antikke Skulpturer var Afstøbningssamlingen i Mannheim, hvor der bl. a. fandtes Afstøbninger af Laokoongruppen, Apollon fra Belvedere, den døende Fægter og Kastor og Pollux¹⁰. Galleriet i Düsseldorf (1805 indlemmet i det ældre Pinakothek i München), der rummede en Række af Rubens' ypperste Værker, Titians Madonna og Guido Renis berømte Marias Himmelfart, vakte den kunstæsthetiske Sans hos W. Heinse¹¹, Tysklands første egentlige Kunstfeuilletonist. Herfra udgik hans i Wielands Merkur 1774—76 offentliggjorte Breve »Über einige Gemälde der Düsseldorfer Gallerie«, der blev epokegørende for Kunstopfattelsen.

Heinse slutter sig i flere Henseender til Hagedorn. Ligesom denne bekæmper han Winckelmanns ensidige Klassicisme, hvilket han udtrykker i Sætningen: Al Kunst er menneskelig og ikke græsk. Med Hagedorn lagde han Hovedvægten paa Landskabsmaleriet, der, som han mente, efterhaanden vilde fortrænge alle andre Retninger indenfor Malerkunsten. I sin ubetingede Beundring for Rubens hævede han sig over sin Samtid. Romantikerne kunde senere ikke fatte Rubens' Storhed, der i første Halvdel af det 18. Aarhundrede var anerkendt. F. Schlegel stillede ham endog (1805) sammen med Guido Reni som de to typiske Ekstremer paa falske Kunstbestræbelser¹². F. Brun kalder Rubens herlig og skøn overalt, hvor det gælder Anatomien, Kraften og de store Lidenskaber.

Ved en Sammenstilling af Heinse og Hagedorn bør det erindres, at hvad der forundtes den første, det faldt ikke i den sidstes Lod, at kunne studere Kunsten i Italien, særlig i Rom, som Hagedorn 1761 betegner som »det skønnes Kilde«.

Det attende Aarhundredes Modesmag over for den italienske Kunst, i hvilken den tyske Kunstkritiks skiftende Faser klarest afspejler sig, skal her antydes¹³.

Forrenæssancens Malere, hvem man i vore Dage skænker saa megen Opmærksomhed, eksisterede næppe nok for Datidens Bevidsthed. Der-

imod var Rafael Genstand for Tidens sværmeriske Hyldest, ogsaa i Arbejder, om hvilke man nu ved, at de helt eller delvis skyldes hans Hjælpere. Blandt Venetianerne skattede man Titian og Veronese for deres Glans, Pragt og uopnaaelige Kolorit, men frakendte dem Formdygtighed. Correggio var det 18. Aarhundredes erklærede Yndling, hvem Mengs nævner som det andet af Malerkunstens »tre store Lys« mellem Rafael og Titian.

Karakteristisk for Tiden er dens Beundring for den Bolognesiske Malerskole, Æklektikerne, der efter Mengs' Definition forenede Antikkens og Rafaels Smag, Michelangelos Viden, den venetianske Skoles Rigdom og Yppighed og Correggios Munterhed. Det store Ry, som denne Gruppe, hvis berømteste Navne er Brødrene Carracci, Domenichino, Guido Reni og Guercino, fordum nød, er nu ganske blegnet. Guido Reni blev af mange, deriblandt G. Forster og senere af Romantikerne, sat ved Siden af Rafael¹⁴. »Havde Giotto levet 200 Aar senere«, hævder Schack Staffeldt, »vilde han være bleven en Guido Reni«¹⁵.

At Carlo Dolci blandt det syttende Aarhundredes Malere var æret og tilbudt af mange »skønne Sjæle«, er det næsten overflødigt at bemærke. Enkelte, som Schack Staffeldt og F. Brun, kunde dog se, at hans Kunst henfaldt til Sygelighed.

Ingen af de berømte Skulpturer af Renæssancens Mestre Ghiberti, Donatello eller Verrocchio formaaede at vække Datidens Interesse. Michelangelos Skulpturer blev næsten afskyede af Klassicisterne. Bernini hævdede endnu en god Stund efter at Winckelmann havde søgt at aabne Samtidens Øjne for hans Unatur og Smagløshed, sin Anseelse. Middelalderens Arkitektur fandt man barbarisk og »gothisk«. Palladio spillede derimod en stor Rolle i Klassicismens Kunstopfattelse.

Hvad der af plastisk Kunst drog Winckelmann og andre kunststudøvende og kunstelskende til Italien, var først og sidst den i Rom samlede antikke Skulptur og Arkitektur. Følelsen af det skønne kunde, som Winckelmann udtrykte det i sit første epokegørende Arbejde, »kun blive ægte og forfinet i Rom, den uudtømmelige Kilde til Skønhed i Kunsten«¹⁵.

Af andre Kunstcentre i Italien frembød Bologna mest Interesse som Hjemstedet for den der opstaaede Malerskole. Her beundrede man især Rafaels Den hellige Cæcilie og en Række Billeder af Carracci'erne, Guido Reni og Guercino. Venedig var en vigtig Station paa Vejen til Rom for Paolo Veroneses, Tintoretts og Titians Skyld, medens Florenz næsten hele Aarhundredet igennem stod i Skygge. Efter at Medi-

ceernes plastiske Kunstskatte var blevne førte hertil fra Villa Medicis i Rom, voksede Interessen for de herværende Kunstsamlinger. Værker som Rafaels Madonna della Sedia, »alle Kvinders Yndling«, A. del Sartos og Titians verdensberømte Billeder udøvede en stor Tiltrækningskraft paa Samtiden. Derimod var Florenz som Arkitekturby saa godt som upaaagtet, og det samme gjaldt Michelangelos Gravmæler over Medicerne, hvis Kapel i S. Lorenzo i Aartier var under Restavration, og næsten alle Skulpturer paa Pladserne og i Kirkerne. Verona kom nærmest kun i Betragtning for dets Amfiteaters Skyld. At gæste Padua af Interesse for Giotto's eller Donatello's Kunst faldt ingen ind. Schack Staffeldt mente, at Gattamelatas Rytterstatue stod langt under dem, han kendte fra København og Berlin. Parma gæstedes af Hensyn til Correggios Værker; i Vicenza beundrede man Palladios Arkitektur, og til Mantua droges man af Palazzo del Te, Giulio Romanos Værk, og i dets Indre prydet med Fresker fra hans Haand¹⁷.

Frugten af Heinses Ophold i Italien 1781–83 var »Ardinghello«, den første tyske Kunstnerroman, indeholdende mange farveglødende og fantasirige Kunstkildringer, der er udsprungne af en kraftig, ofte frastødende Sanselighed. Heinses Kendskab til italiensk Malerkunst begynder først med Rafael og hans samtidige. Til det af Mengs opstillede Triumvirat Rafael-Titian-Correggio føjer han Michelangelo, »den største Meister i nyere Tid, naar det gælder Korrekthed i det nøgne Legeme og Storstiletthed i Tænkningen«. Heinses prægtige Skildring af Michelangelos Dommedag former sig til en Apotheose af Mesteren, men andet Steds kritiserer han ham stærkt. Rafael var for ham »lutter Hjerte og Følelse, en Kilde til Liv og Skønhed, som iaa dødelige har været det; Perugino anede kun Skønhedens Land.« Florentinerne lige fra Masaccio til Lionardo frakendte han Sans for ægte Skønhed og Idealskikkelser; Titians Amor sagro e profano priste han som det ypperste Mesterværk i Henseende til Kolorit. Hos Eklektikerne fandt han mange skønne Enkeltheder, men Ann. Carraccis Kunst forekom ham usand og uden Liv¹⁸.

Goethes Formaal med Reisen til Italien var efter hans eget Vidnesbyrd det at slukke sin Tørst efter sand Kunst. Oldtidens Billedhuggerkunst stod hans antikke Aand nærmere end Malerkunsten. Han hørte til de Italiensrejsende, hvis Devise var Romam quæro, og hans Bekendtskab med de norditalienske Byer, deres Kunstskatte og Arkitektur blev derfor kun saare flygtigt. I sit hele Syn paa den italienske Malerkunst, den ringe Opmærksomhed han viste Forrenæssancens Mestre

og sin ensidige Beundring af Bologneserne er Goethe i nøje Overensstemmelse med den herskende Tidssmag¹⁹.

Rom var for ham kun Hjemstedet for Oldtidens og Højrenæssancens Kunst. Katakomberne, Middelalderens Arkitektur og Mosaikkerne ænsede han ikke. Michelangelos Dommedag og Lofts fresker henrev ham til den Udtalelse, at Kunstnerens Storhed gik over al Forstand, men hans Begejstring var kun en flygtig Opblussen, og som Billedhugger var og blev Michelangelo Goethe stedse fremmed.

F. L. Stolbergs Rejsebreve fra Italien fra Aarene 1791—92 vidner i Henseende til Kunstopfattelse kun om ringe Originalitet, og de skal blot omtales her, fordi F. Brun jævnlig citerer dem. Correggios Malerier i Parma beskrives udførligt og berømmes som Mesterværker, ligesom Bologneser-Eklektikerne, særlig Annibale Carracci, lovprises i de højeste Toner. I Padua saa han Giottos Fresker og nævner Gattamelatas Statue, men ikke mere. Den florentinske Skoles Arbejder maatte, som han udtrykker sig, »synes matte og livløse, naar man var fortrolig med Carraccierne, Guido Reni og Guercino«. Han nævner dog Kirken San Lorenzo som berømt paa Grund af Mediceernes Gravmæler og fremhæver Battisteriets ædle Bygningskunst og dets Malmdøre »af særlig Skønhed«. I Rom var Rafael hans Afgud, og navnlig gik hans Beundring for Transfigurationen over alle Grænser. Mærkelig er han i sin Forstaaelse af Michelangelo baade som Billedhugger og Maler. For Landskabsbilleder nærrede Stolberg en kendelig Interesse, og han udpeger Paul Brill som det moderne Landskabsmaleris Fader²⁰.

Ulige større Interesse for Eftertiden har F. v. Matthissons Kunstbetragtninger, der kommer til Orde i hans Rejsebreve fra Italien 1795—96. Hans Forstaaelse af Quattrocentisterne virker aldeles overraskende og er uden Sidestykke i Samtiden, og han formaaede endog at opfatte Michelangelos Storhed paa alle Kunstens Omraader. Battisteriet i Florenz betegner han som et arkitektonisk Kunstværk uden Lige; Pisanos og Ghibertis Broncedøre er Genstand for hans højeste Beundring, og det samme er Tilfældet med Brunelleschis Arkitektur. Her (som ogsaa i Padua) blev han greben af den fortræffelige Donatellos Værker, og han betegner Giotto og Cimabue som ypperlige Kunstnere, der indførte den ægte Smag i Malerkunsten. I Venedig udøvede Giovanni Bellini, »Kolorittens Fader«, en stor Tiltrækning paa ham. Matthisson hørte til de meget faa, der i det 18. Aarhundrede gæstede Ravenna for at studere Bygningskunst. Størst Originalitet viste han dog i den Opmærksomhed, han skænkede Fra Filippo Lippis Fresker i Spoletos Domkirke,

Den moderne Malerepokes første Mester, gennem hvilke alle hans Kunstfæller med Krait og Eitertryk blev tilskyndet til at fremstille Figurer af overmenneskelig Størrelse i det rette symmetriske Forhold.« I Rom toges hans Interesse i høj Grad fangen af Fra Angelicos Fresker i Nikolaus V.s Kapel, som Hirt kort før havde opdaget. Samtidigt ærede Matthiisson alligevel Correggio, Guido Reni og Annibale Caracci som guddommelige Genier²¹.

J. H. Meyer, der under sit første Ophold i Rom var Goethes Raadgiver og Tillidsmand i alle Kunstanliggender og af ham siden blev kaldet til Professor ved Tegneskolen i Weimar, kom sammen med F. Brun, Hertugininden af Dessau og Matthiisson 1795 atter til Italien med det Formaal at studere de forskellige Faser i Kunstens Udvikling og beskæftigede sig denne Gang meget med Malerne før Rafael. Fra Angelicos Arbejder i Klostret S. Marco i Florenz (»Bebudelsen«) og »Dommedag« i Palazzo Corsini yder han stærke Lovord. Pinturicchios Fresker i Sta. Maria del popolo interesserede ham meget, og han skrev baade om Masaccio og Mantegna Afhandlinger, i hvilke han søgte at slaa til Lyd for deres Kunst. Alt dette hindrede ham dog ikke i at synge Eklektikernes Lov. Rafael og Domenichino nævner han i samme Aandedræt og forherliger Carracci'erne. Senere, da hans Interesser mere og mere gik i Retning af det 15. Aarhundredes Kunst, svækkedes hans Beundring for Eklektikerne²².

Aaret før Carstens døde, udkom Wackenroders »Herzergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders«, der bragte Forstaaelsen for Quattrocentisterne et vigtigt Skridt videre. Den modtoges baade af de i Rom boende Kunstnere og i Tyskland med levende Bifald. I dette Skrift er Romantikernes Program første Gang fremsat i poetisk Form.

FØRSTE BOG

FØRSTE KAPITEL

Frederikke Münters fædrene Slægt hører til Lybeks ældste og mest ansete Købmandsætter. I Beckergrube, Byens bredeste Gade, staar endnu, i det væsentlige uforandret, med sin høje, takkede Gavl og sine dybe Vinduesnischer det ærværdige, statelige Hus, der har været beboet af Slægtens ældste kendte Stamfader Hans Münter, som har prydet det med sine Initialer, sit Bomærke og Aarstallet 1581¹. Han var Oldemand for Schonenfährer-Kompagniet, der gennem Aarhundreder drev Sildehandel paa Skaanes Kyster. Til Huset var knyttet et Privilegium paa Ølbrygning, og denne Virksomhed fortsattes under Tredivaarskrigen af hans Sønesøn Lorentz Münter, der atter var Bedstefader til de to Brødre Hermann († 1743) og Lorentz († 1758). Den første af disse var Borgmester i Lybek og handlede med Vin, Korn og Stivelse, medens den anden ejede en indbringende Købmandsforretning med oversøiske Forbindelser, især i Sverrig².

I sit andet Ægteskab med Christine Kaiser, en lybsk Købmandsdatter, havde Lorentz Münter en eneste Søn, Balthasar (født 1735), der igen blev Fader til Frederik og Frederikke Münter.

Under Vejledning af den dygtige Rektor Overbeck gennemgik Balthasar Münter³ Klasserne i sin Fødebys lærde Skole. Han vandt tidlig Anseelse ved sin sjældne Færdighed i at tale Latin og sin Evne til at skrive Vers i sit Modersmaal. I Aarene 1751—53 udgav han to Sange af et større episk Digt »Ode zum Lobe an die Gottheit«⁴. Medens han endnu sad paa Skolebænken, mistede Faderen hele sin betydelige Formue, og kun ved Hjælp af forskellige Stipendier blev han i Stand til at begynde sine Universitetsstudier i Jena (1754). Her hørte han først Forelæsninger over Moral og Politik, studerede senere Theologi og Filosofi, erhvervede 1757 Magistergraden og udnævntes

samme Aar til Adjunkt ved det filosofiske Fakultet. En Stund omgikkes han med Tanken om at melde sig som Deltager i den planlagte danske Ekspedition til Arabien. Hertugen af Gotha, for hvem han fik Lejlighed til at prædike, udnævnte den for sine frisindede religiøse Anskuelser bekendte unge Theolog 1760 til Diakon og Præst ved Vajsenhuset i Gotha. Her vandt Münter endnu samme Aar en Brud af gammel og adelig, men ubemidlet Slægt, Magdalene Ernestine Sophie Friederike von Wangenheim (født 1742), en Datter af hessen-casselsk Garderkaptejn Georg Heinrich v Wangenheim⁵. Brylluppet fejredes 25 November 1760 i den lille thüringske By Friedrichroda. Aaret efter fødtes dem en Søn Friedrich Christian Carl Heinrich, den lærde Theolog og Kirkehistoriker, der døde som Sjællands Biskop⁶.

De faa Aar, Münter virkede som Præst i den lille Residensby, udviklede i høj Grad hans Personlighed, idet han her dels kom i Berøring med den regerende Hertuginde Louise Dorothea⁷, Frederik den stores aandfulde og frisindede Veninde, dels lærte at afpasse sine Prædikener for den oplyste og kritiske Slotsmenighed, samt endelig i Omgang med Hoffets Herrer og Damer tilegnede sig en sikker Holdning og et smidigt Væsen. 1763 forflyttedes Münter som Superintendent til Flækken Tonna med Forpligtelse til at prædike en Gang om Maanedens i Gotha. I denne nye Stilling, hvor det nærmest gjaldt om at tale jævne Folk til Hjerte, vandt han i fuldt Maal sine Sognebørns Hengivenhed, hvad han fik Beviser paa, da han mange Aar efter besøgte sin gamle Menighed.

I Gräfin Tonna, som Goethe i sin Dagbog for 1801 kalder en venlig og anselig Landsby, beliggende i et meget tiltalende og frugtbart Dalstrøg, fødtes den 3. Juni 1765 Münters andet Barn Sophie Christiane Frederike, der er Hovedpersonen i nærværende Fremstilling. Münters Ry som Prædikant var naaet til Danmark, og faa Uger før Datterens Fødsel modtog han Kaldelsen som Diakon ved St. Petri tyske Menighed i København; han ankom med sin Familie hertil 25. August og blev allerede Aaret efter Sognepræst.

Fra Midten af Aarhundredet havde Antallet af St. Petri Kirkes Sognebørn været i stærk og stadig Stigning gennem de talrige, især paa Foranledning af den ældre Bernstorff indkaldte tyskfødte Embedsmænd, Kunstnere, Videnskabsmænd, Industridrivende og Haandværkere.

Livet og Personerne i den ret eksklusive tyske Kulturenklave, der i

Frederik V.s Tid indtog en saa iremskudt Stilling i Danmarks Hovedstad, er oftere bleven behandlet af danske og tyske Litteraturhistorikere⁹. En indgaaende og udførlig Fremstilling af dens vidtrækkende Indflydelse paa dansk Aandsliv iattes dog endnu. Her skal kun gives enkelte nye Træk til Belysningen af de Forhold, under hvilke Balthasar Münter kom til at virke, og hans Børn voksede op.

Klopstock, der i Paasken 1751 kom til Danmark for at fuldende sin *Messiede*, udriret af økonomiske Sorger ved en rundelig Aarspenge fra den danske Stat, var i de tyve Aar, han med hyppige og ofte længere Afbrydelser var knyttet til København, det aandelige Overhoved for den herboende tyske Kreds.

Bernstorffs Tillid til Klopstocks Dømmekraft i alle mulige Anliggender var næsten ubegrænset. Dels efterkom han beredvilligt Digterens mange, lovligt ubeskedne Anmodninger om de forskelligste Embeder og Privilegier for nære Slægtninge, dels besatte han efter Klopstocks Anvisning ledige Stillinger med dennes litterære Venner og bekendte fra Tyskland, ja oprettede endog nye til Fordel for dem. Næppe havde de nyankomne befæstet sig i Bernstorffs Gunst, før ogsaa de fremkom med Forslag om at indkalde andre Tyskere, der efter deres Mening vilde være til Nytte for Land og Folk⁹. Saaledes søgte Cramer 1757 med Kongens og Bernstorffs Billigelse at formaa sin Ven Gellert til at overtage Posten som Opdrager for Prins Christian¹⁰. 1760 omgikkes man med Planer om at indkalde Winckelmann¹¹. En Tid lang havde ogsaa Herder sin Opmærksomhed henvendt paa København og udmalede sig i Aanden, hvorledes en Udveksling af Ideer med Klopstock og hans Vennekreds »her vilde tænde Gnisten til en ny Aand i Litteraturen, der skulde begynde i den danske Aikrog af Tyskland og virke vederkvægende paa hele hans Fædreland«. Danmark holdt han for at være det bedste Land i Evropa, »en for Menneskeheden virkelig arbejdende Stat under en god, mild og fortræffelig Regering«¹².

Ved indkaldte Tyskeres Hjælp iværksatte den ældre Bernstorff en Række videnskabelige og kunstneriske Foretagender, der, selv om de ikke alle lykkedes, dog skabte Danmarks Ry som en Kulturstat af første Rang. Det var Foretagender som Niebuhrs Rejse til Arabien¹³, Jesuiterpateren M. Hells Ekspedition til Vardøhus for at studere Venusgennemgangen (1769)¹⁴, Oeders *Flora danica*¹⁵ og Regenfuss' Konkylieværk¹⁶.

Med fuld Føje kunde Orientalisten Professor J. D. Michaëlis i Gøttingen, hvem man overdrog at lægge Planen til Niebuhrs Ekspedition, sige: »Kong Frederik V. søger den sande Lærdom sammen fra alle

Nationer og er i Virkeligheden alle lærdes iælles Landsfader. Videnskaberne, der under Syvaarskrigen var fordrevne fra mange Steder i Tyskland, hvor de hidtil havde blomstret, saa sig nødsagede til at søge Ly i Norden«¹⁷.

Om der den Gang i den danske Konges Riger og Lande fandtes Mænd, der fuldt saa godt som hine fremmede vilde kunne have løst de mange vigtige og nyttige Problemer, som Bernstorff med en ofte beundringsværdig Fremsynethed opstillede, er naturligvis umuligt for en sen Eitertid at afgøre. Uden Tvivl maa man dog give J. C. Fabricius Ret i hans Paastand om, at de danske lærde »nødvendigvis maatte tabe Modet, og de fremspirende Talenter blive kuede, naar de udelukkende saa de fremmede varme sig i Ministerens Solskin«¹⁸. Det er beskæmmende for Bernstorff, at Michaëlis udtrykkeligt maatte minde ham om, at Ledelsen af Togtet til Arabien burde overårages en født dansk eller Nordmand, »for at den Nation, hvis Konge bekostede Rejsen, selv skulde høste Æren«¹⁹. Valget faldt paa en uden for det danske Rige født Mand, hvis Søn B. G. Niebuhr med al Anerkendelse af den ældre Bernstorff dadler dennes Fortyskning af Landet. »Selv om det ikke lader sig nægte«, skriver han, »at Folket i Løbet af et Aarhundrede var gaaet tilbage, saa falder det dog ikke vanskeligt at indse, at dette skyldes paanødt Fremmedherredømme og Aandens indre Undertrykkelse i fuldkommen Analogi med den jesuitiske Kontrareformation, der i moralsk Henseende havde tilintetgjort Bøhmerne«²⁰.

Ganske vist overdrevent, men ikke langt fra Sandheden, giver en samtidig sin Harme over den herværende tyske Koloni Luft i følgende Sætninger: »De levede for sig og dannede en liden Klike, fra hvilken de saa ned paa alle indfødte danske, som om de, højt regnet, kunde være halvblods Grønlændere. De talte og skrev tilmed paa fremmede Sprog, saa at baade deres Omgang og Skrifter kun kunde blive af ringe Nytte for Folket«²¹.

Om Cramer hedder det, at han maaske af alle de indvandrede tyske var den eneste, der lod Folket vederfares Retfærdighed. Inden han lærte at skrive Dansk flydende, undskyldte han sig i det af ham udgivne kritiske Ugeskrift, at han benyttede sig af det tyske Sprog, fordi han beherskede dette mere end »sit andet Fædrelands Tungemaal«²².

Klopstock hilste med megen Fornøjelse Cramers Forslag til Opretelsen af et dansk Selskab til de skønne Videnskabers Fremme i det danske Sprog. Han haabede, at der maatte være skjult »Originalgenier« i Danmark eller Norge, et eneste maatte iøvrigt være Cramer tilstræk-

kelig Løn for hans Møje. Klopstock kunde tænke sig Muligheden af, at Marmorkirken en Gang vilde blive indviet med danske Salmer, der maaske endog kunde overleve den. Hans Bemærkninger er for Resten intetsigende og fremført i en overlegen Tone, der kun kunde saare danske Læsere²³.

Baggesen har bebrejdet Klopstock, hvem han ellers beundrede saa meget, at man i hele hans Digtning — og det kan tilføjes ligeledes i hans efterladte Breve — forgæves leder efter et eneste Taknemmelighedens Udtryk overfor det Folk, han i mere end et halvt Aarhundrede i væsentlig Grad skyldte Livets Ophold²⁴. Ud over et Par Oder til Kongeparret og hans to grevelige Mæcener, Digtet »Friedensburg« og den ravtyske Elegi »Rothschilds Gräber« har hans Liv her ikke sat mindste Spor i hans Digtning. Hans Indflydelse paa dansk Litteratur, særlig paa Ewald, hvem han opmuntrede til at skrive et Drama med Motiver fra Nordens Oldtid, har allerede Rahbek paavist²⁵.

Hvormeget der end fra et nationalt dansk Synspunkt kan anføres mod den tyske Kreds i København, skal det dog ikke glemmes, at den gav Impulsen til den digteriske Genfødelse af den nordiske Gudelære og Heltedigtning, ligesom den ogsaa genopvakte Interessen for de danske Kæmpeviser, hvorved Stødet blev givet til en Række Vekselvirkninger mellem dansk og tysk Litteratur, der forplantedes videre til det 19. Aarhundrede gennem Herder og Gräter til Grimm og Uhland.

Hovedæren herfor tilkommer H. W. Gerstenberg. Skønt han var født i Tønder, kan man ikke opfatte ham som dansk Sønderjyde; hans Fader var en indvandret Tysker, og hele hans Uddannelse og Forfatterskab er tysk. Nordens Oldtid beskæftigede ham allerede i Skoletiden²⁶. Hans »Gedicht eines Skalden«, hvis Scene er henlagt til Cramers Landsted Sandholm, er en Sang om Venskabet mellem Thorlaug Skjald og Halvard, det første Digt i den nyere Litteratur, der behandler et Emne fra Nordens Oldtid. I det kritiske Organ, han samtidig udgav (Briefe über die Merkwürdigkeiten der Litteratur), og som bidrog meget til i Tyskland at fremme Kendskabet til dansk Litteratur, meddelte han Oversættelser af Bjarkemaalet, Asbjørn Prude og Eigils Løsesang samt Elverhøjvisen og fremkom med en Afhandling om den oldnordiske Digtning. Gerstenberg vakte Sansen for Nordens Mythologi hos Klopstock, der gav Gudeskikkelserne Liv og til Dels ogsaa Indhold i flere fuldtonende Oder (Skulda, Der Bach, Braga o. s. v.)²⁷. Herder stillede Gerstenberg som Banebryder for Folkepoesiens Genopvækkelse ved Siden af Luther og Agricola²⁸. I berettiget Selvfølelse, men ogsaa i vemodig

Selverkendelse af, at hans spinkle Muse ikke kunde fylde Valkyriens tunge Brynje, skrev han Linjerne:

Ich habe den Schlaf der Alfen gesehn
Am Busen des Windes;
Gehört der Raben Kriegsgesang
Und den Hammer Thors, und den Waffenregen
Um die Wagenburg Valhalls — —
Vom goldnen Apfel Yduns hab' ich gekostet.²⁹

Klopstock, Cramer og Gerstenberg var Balthasar Münters første Bekendtskaber i Danmark og gennem en længere Aarrække hans nære Husvenner. Under deres Øjne voksede hans to ældste Børn, — Frederik og Frederikke — til, og særlig paa Datterens aandelige Udvikling udøvede de en stor Indflydelse.

Münter var Datidens mest yndede og ansete Prædikant i Danmarks Hovedstad. I Besiddelse af en sjælden Veltalenhed var han klar, fyndig og folkelig i sin Fortolkning. Han lod sine Søndagsprædikener udgive i Trykken Dagen før han holdt dem, hvad der lettede hans Tilhørere Tilegnelsen af det mundtlige Foredrag. Hans Prædikener fandt rivende Afsætning og solgtes til Fordel for de fattige. Efter at han i en Aarrække havde prædiket over Perikoperne, fik han af Kancelliet Tilladelse til at benytte Jesu Liv og Taler til Tekster³⁰. Ogsaa som Salmødigter havde han et anset Navn. Af hans »Geistliche Kantaten« (1769) og »Geistliche Lieder« (1773—74) blev mange sat i Musik af Datidens berømteste Komponister (Bach, Hiller, Benda o. a.) Baade hans Salmer og Prædikener vidner dog om, at der i kendelig Grad fattedes ham Fantasi og Følelse³¹.

Balthasar Münter var en overordentlig virksom Mand. Han underviste ikke alene sine Børn og dimitterede selv sin ældste Søn til Universitetet, men læste ogsaa med sine Venners Børn. I sin store Menighed organiserede han Fattigplejen paa en aldeles mønsterværdig Maade og oprettede St. Petri Pigeskole, i hvilket Øjemed han samlede en Fond til Skolens første Indretning, ligesom han i sit Testamente udsatte en Kapital til Fordel for den³².

Münters Navn blev ikke glemt i Tyskland; man foreslog ham saaledes til Stillingen som Generalsuperintendent i Weimar, som Herder kom til at beklæde. C. F. Weisse har udtalt om Münter, at han ikke kendte en mere fortræffelig Mand end ham, baade i Retning af Karakter, Livsvandel og Sindelag. I Henseende til Talenter kom han næst efter Spalding, Resewitz og Jerusalem³³.

Dr. theol. Balthasar Münter.
J. M. Preisler delin. et sculps. 1775.

I den herboende tysktalende Adels indflydelsesrige og aandeligt fremragende Kredse nød Münter ubegrænset Tillid baade som Sjælesørger og Husven, til hvem man henvendte sig i Familiesager af diskret Natur. Under Struensees vilkaarlige Styrelse, der fratog flere af hans Omgangsfæller Embede eller Pension, sluttede han sig til de misfornøjede og hentydede i sine Prædikener til den Forargelse, den hensynsløse Magthaver vakte. I sin meget omtalte Takkeprædiken i Anledning af den 17. Januar 1772³⁴ lovpriste Münter den fromme og vise Dronning og den højtelskede Arveprins, hvis store Daad vilde sikre dem et uforgængeligt Minde. Han betegnede Struensee som den største og foragteligste blandt de Forrædere, der nær havde styrtet Kongen fra Tronen, og han mindede om, at Kongebyen var bleven iorladt af mange af dens ædleste og bedste Indbyggere. Dog formanede han til ikke at nære Had og Fjendskab mod de ulykkelige, der var faldne paa deres Gerninger. Naar man erindrer, hvorledes selv Samtidens bedste Mænd overbød hverandre i lav Smiger for Kongehuset og i plumpe Forhaanelser af Struensee og Brandt, tør man næppe dadle Münter alt for strengt for hine Ytringer, men de maa unægtelig paa Forhaand vække Tvivl om Ægtheden af det »sande, inderlige Venskab«, som Münter efter Sønnens Udsagn skal have næret for Struensee.

Uger før Struensees Fængsling var Münter ifølge Datterens Fortælling bleven indviet i de sammensvornes Planer, og man lukkede hende inde, for at hun ikke skulde sladre af Skole. Da han første Gang i Fængslet stod Ansigt til Ansigt med Struensee, havde han allerede en fuldstændig Plan færdig til at omvende ham fra Materialismen og skaffe de kristelige Trossætninger Indgang i hans Sind.

En Omtale af Struensees Omvendelsehistorie er overflødig. Münters trykte Beretning er velbekendt og har tilmed for nylig været Genstand for indgaaende Drøftelse. »Bekehrungsgeschichte des Grafen J. F. Struensee« udkom 1772—73 i fire Udgaver paa tysk, oversattes paa flere fremmede Sprog og skaffede dens Forfatter ligefrem evropæisk Navnkundighed.

Münters Skrift og hans Forhold til Struensee er overvejende bleven meget strengt bedømt, bl. a. af Goethe og Lessing, skarpest dog af J. F. Reichardt. Selv Claudius, der stod Münter personlig nær, ytrede Tvivl om, at Struensees Omvendelse var alvorlig ment³⁵.

Oprigtigheden af Münters Deltagelse for Struensees Skæbne er i nyeste Tid atter bleven draget stærkt i Tvivl, efter at man har fremdraget et Udsagn af et Øjenvidne om, at Münter, da han lyste Velsignal-

sen over den dødsdomte paa Skafottet, blev staaende »med Glasset i Øjet« indtil Parteringen var fuldbyrdet. Ikke nok hermed indfandt han sig samme Dags Eitermiddag ved Stejerne og iagttog paa lignende Maade de henrettedes Levninger. Sandfærdigheden af dette Udsagn stadfæstes af andre, der Dagen efter saa Münter i samme Stilling³⁶. Om man overfor disse Vidnesbyrd tør lægge særlig Vægt paa Frederikke Münters Fortælling om, at hendes Fader af Struensees Tjener maatte ledes op paa Skafottet, fordi hans Hustru frygtede for, at han skulde segne af Smerte ved Adskillelsen fra den, »til hvem hans Sjæl kun var knyttet med de helligste Baand«, er vel tvivlsomt. Det bør dog bemærkes, at Struensees Broder, den preussiske Statsminister, senere vedblivende mindedes Münter med Venlighed, og at han med stor Forekommenhed modtog baade Sønnen og Datteren, da de besøgte ham i Berlin³⁷.

Hvorom alting er, saa har Forholdet til Struensee kastet en vis Skygge over det i andre Henseender gode Minde, Münter har efterladt sig:

Ligesom Cramer omfattede han Danmark og dets Folk med oprigtig Hengivenhed. »Vi Danske«, kalder han sig og sin Familie, og ytrede i Anledning af Historikeren Spittlers »impertinente Dom« om Danmark, at den forbød ham i Fremtiden at nære Højagtelse for denne Forfatters Aand og Hjerte.

Da Sønnen Fritz i sit første Rejsebrev til Hjemmet ytrede sin Glæde over at have sat Foden paa tysk Grund, gav han ham en streng Irettesættelse derfor og tilføjede: »Du har ikke nogensomhelst Aarsag til at glæde dig saa hjertelig over at have forladt den danske Jord«³⁸.

Ogsaa som Familiefader havde Münter det bedste Lov paa sig. Hans Omsorg for Børnene gav sig det smukkeste Udtryk i de Breve, han skrev til dem paa deres Rejser. Han var ikke alene den kundskabsrige, nidkære Vejleder i Sønnens Studier, men ogsaa, hvad der er sjældent paa hine Tider, de voksne Børns Kammerat, hvem de betroede sig til i Sager, som Forældre og Børn ellers ikke plejer at drøfte sammen. Baade Sønnen og Datteren omtaler ham stedse med Kærlighed og Højagtelse.

Münters Hustru førte hele sit Liv igennem en skjult og tilbagetrukken Tilværelse. En fin, høj og slank Skikkelse med smukke Øjne og Hænder, alvorsfuld og højtidelig af Væsen, paavirket af den strenge Klostertugt i Altenburg — saaledes skildrer Datteren hende. »Stille, ængstelig Kærlighed var hendes inderste Væsen«. De faa ubetydelige Breve, der er bevarede fra hendes Haand, vidner om en for hendes Stand og Opdragelse forbløffende Ubehjælpsomhed i at føre Pennen. Hendes

Datter, den rastløs skrivende, klager over, at hun paa sine mange Rejser alt i alt ikke havde faaet tre Linjer fra Moderens Haand, og denne udprægede Skriveladhed gik i Arv til Datterdatteren, den berømte Grevinde Ida Bombelles.

Münters Kaar var særdeles gode, og han samlede sig i Aarenes Løb en ret betydelig Kapital. En vis beregnende Kløgt er ofte fremtrædende i hans Væsen og Handlinger. I Pengesager fornægtede han ingenlunde det gamle Købmandsblod, der randt i hans Aarer. Den svimlende Kursstigning 1781 i dansk vest- og ostindisk Kompagnis Papirer opmuntrede ham til Børspekulationer. Han regnede allerede med, at hans Formue inden Aarets Udgang vilde vokse til 50,000 Rdlr., saa at han kunde købe sig en større Gaard og nedlægge Præsteembedet, men heri blev han skuffet³⁹. Hans efterladte Breve, skrevne med en højst ejendommelig, haarfin Skrift, der ofte kun kan læses ved Forstørrelsesglas, vidner om en udpræget Sans for de smaa Tings Magt i alle Livsforhold. Han var en ivrig Møntsamlers, og denne Passion ses at have været hans Trøst i Sorger og Modgang.

B. Münter opnaaede kun en Alder af 58 Aar. Hans tidlige Død følte af mange som et Tab, der vanskelig kunde erstattes. Ti Aar efter hans Død skrev Grevinde S. Reventlow, Statsministerens Hustru: »Vor brave Münter savner jeg endnu stedse. Man beskyldte ham for Kulde, maaske han ogsaa undertiden i sine Prædikener fattedes en stor Orators Ild, men han var en sand Ven af sine Venner«⁴⁰. Suhm kalder ham »en Theolog, begavet med største Dømmekraft og Taalsomhed, fremragende ved ypperlig Veltalenhed, en Støtte for de fattige, lykkelig i sit hele Liv«⁴¹.

ANDET KAPITEL

»Baaret i glade Rejseforhaabninger«, holdt over Daaben midt i Opbrudets og Afskedens Travlhed, forlod Frederikke Münter, varsomt gemt i Forældrenes Rejsevogn, sit Fødested, som hun kun én Gang senere, i nogle flygtige Timer skulde gense, da hun var bleven sytten Aar gammel.

Frederikke Münters tidligste Erindringer fra København knytter sig til Præsteboligen paa Hjørnet af St. Pedersstræde og Larslejstræde, hendes Hjem i de første ni Aar af Faderens Embedsvirksomhed, og i videre Forstand til Forældrenes Omgang med Naboer og Genboer. St. Petri Kirke med de Menigheden tilhørende Embeds-, Funktionær- og Skolebygninger dannede den Gang et lille afsluttet Hele i Stadens gamle Nørrekvarter. Den høje Mur, der indhegner Kirken og Kirkegaarden rundt omkring denne, det monumentale Gravkapel med dets tvende Fløje og den mellem disse liggende gamle Begravelsesplads (Urtegaarden) giver endnu hele det store Kompleks en ejendommelig klosteragtig Hygge¹.

I Huset lige over for Præstegaarden boede i Frederikke Münters første Barndomsaar Familiens Omgangsven, den senere Konferensraad og Rentekammerdeputeret F. C. Trant², paa hin Tid endnu kun Kopist og Redaktør af de ugentlige Tillæg til Adressekontorets Efterretninger, en stille, svagelig, elskværdig Mand og stor Dyre- og Blomsterven. Ved Siden af Trant boede Hofpræst Cramer, der næsten daglig besøgte sine Genboer, og hvis Børn, særlig Datteren Henriette (senere gift med Konferensraad E. Ph. Kirstein) var Frederikkens første Legekammerater. I Præsteenkehuset paa Hjørnet af Nørregade og St. Pedersstræde levede den som Foregangsmand paa det pædagogiske Omraade fortjente F. G. Resewitz, Münters Eiterfølger som Diakon ved St. Petri Kirke. Frede-

store Mængder, at man maatte sætte en Stopper for hendes Lærelyst, inden hans System satte Frugt. Bedre Held havde hendes Broders Lærer, den senere Professor i Mathematik J. A. Wolf, der lærte hende at læse og skrive. Tidligt lærte hun Digte udenad af Kleist, Gellert og Klopstock. Gessners Idyller vakte de første billedlige Forestillinger hos Barnet. Næppe syv Aar gammel delte hun Moderens daglige Læsning, Richardsons Romaner i troskyldige tyske Oversættelser, ganske vist uden at forstaa meget af Indholdet, men fremmelig nok til at kunne følge Handlingens Gang. Skont hun var et livligt Barn, der udmærkede sig ved sine kvikke Svar, viste hun dog ogsaa Tilbøjelighed til Ensomhed og Drømmerier. Forældrene indrømmede hende inden det fyldte syvende Aar ved Siden af deres Sovekammer en lille Stue, hvor hun fik Lov til at indrette alt efter sit eget Hoved.

Den første Undervisning i fremmede Sprog fik Frederikke sammen med Resewitz' og Kunstdrejer Lorenz Spenglers Børn hos de tre fransktalende Søstre Steinmann. Undervisning og Leg gik Haand i Haand efter de nyeste pædagogiske Principper. Som det ofte er Tilfældet med begavede Børn, lærte hun ikke synderlig meget, læste helst efter eget Valg, men saa og hørte desto mere.

I Aaret 1774 flyttede Münter efter sin pensionerede Embedsforænger A. C. Rohnes Død ind i Præsteboligen paa Nørregade, hvor der var mere Lys og Luft og større Plads. Her blev Prokansler Erik Pontoppidans Enke Familiens Genbo og hendes Børn Frederikkes Legesøstre.

Med tungt Hjerte forlod Faderen den gamle Bolig; adskillige af Husets tidligste og bedste Venner fulgte ikke over i det nye Hjem. Den ældre Bernstorffs Afskedigelse var bleven Anledning til, at Klopstock forlod København og bosatte sig i Hamborg; Cramer gik som Superintendent til Lybek, Sturz sendtes i en Slags Landsforvisning til Oldenburg, Schönborn var som Konsulatssekretær draget til det fjerne Algier; Niebuhr, der 1773 ægtede en af Rohnes Stofdøtre, udnævntes til Landfoged i Meldorf.

Frederikke og hendes yngre Søsken Balthasar (født 1770), en ualmindelig kvik Dreng, og Johanne (født 1773), havde deres Tumbleplads paa den store skyggefulde Kirkegaard bag Huset,

Bei meines Vaters Hause war nah des Friedhofs Grün.
Aus meiner Mädchenklause sah ich aus Vaters Hause
Die stillen Gräber blüh'n —

som det hedder i et af Frederikke Münters Digte.

Den alt for tidlige Fordybelse i Høltys vemodige Poesier, Grays Kirkegaardselegi og Goethes Werther vakte hos det ellers saa sunde Barn Hang til Sværmeri og Følsomhed. Kirkegaarden blev hendes Drømmeverden. Stundom fik hun Lov til at følge med Graveren ind i det store Kapel, i den sildige Aftentime, helst naar Maanen var oppe, og dens Straaler trængte ind ad Ruderne gennem Sprinkelværket og lyste paa de hvide Marmorstene og Sarkofagernes gyldne Skriit. Saa istemte hun med sin klare Barnerøst Klopstocks Opstandeshymne til Grauns højtidelige Melodi⁵.

En ulige sundere Indflydelse havde det aarlige Sommerophold paa Familiens Landsted. Et Par Aar efter sin Ankomst hertil købte Münster en Jordlod for Enden af Sortedamssøen paa Byens Side ud mod Østerbro, hvor han byggede et Hus og anlagde en Have. Den Gang omgav frodigt Buskads Søen paa alle Sider; ved Bredden laa fortøjet en lille Baad, i hvilken Frederikke med Broderen og hans Kammerat, den senere Admiral Adam Moltke, hyppigt foretog smaa Roture. Fra Husets Vinduer havde man en prægtig Udsigt over Sundet til Skaanes Kyst. Mod Syd saa man ud over Byens grønne Volde med de store, gamle Træer og de maleriske Vindmøller. Langs Søens Bredder laa smaa Landsteder, Kattunfabrikker og Blegepladser.

Herude nød Frederikke Friluftslivet i fulde Drag, og her vaagnede hendes Kærlighed til smaa Børn. Hos Gartneren, der havde sit eget Hus i Haven, plejede de fattige Koner, inden de gik til Arbejdet, at anbringe deres Pattedglutter. Børnene var efter Tidens Skik svøbte stramt op til Halsen som Mumier, med Huen fastsurret under Hagen, kun Øjnene var frie, og Staklerne truede med at kvæles, naar de begyndte at skrige. Frederikke ynkedes over de smaa Fanger, løste deres trange Hylster, lod Armene være frie, vaskede og passede dem. Hendes energiske Bestræbelser bidrog til at skaffe den nye, saakaldte sachsiske Mode Indgang blandt Arbejderfamilierne⁶.

I et Hjørne af Haven havde Faderen i en Gruppe af Pil og Poppel indrettet sig et lille Lysthus, hvor han uforstyrret kunde læse og skrive. Frederikke tog ham til Mønster ved at gemme sig i et gammelt, stynet Piletræ, hvis Grene dannede en med Hø og Halm udfyldt, lun Rede. En langhalset Medicinflaske, fyldt med Blæk og Penne, var bunden til en Gren. I sit Smuthul nedskrev hun sine første, famlende digteriske Forsøg, Oversættelser af Ossian. Versemaalet var en Blanding af Jamber og Alexandrinere. Digtene skjulte hun i Træet, indtil Vinden

en skønne Dag spredte de sibyllinske Blade og røbede hendes Hemmelighed for Faderen⁷.

Om Sommeren plejede Faderen jævnligt at besøge sine Venner paa Landet, og Frederikke var henrykt, naar hun fik Lov til at følge med. I Lyngby boede Kobberstikkeren Preisler⁸, hvis Hus midt i den smilende Idyl ved Mølleaaen var Samlingsstedet for de herboende kunstnerisk og litterært interesserede Kredse. Her ejede ogsaa Gerstenberg et Lyststed, hvor han bl. a. skrev sin »Ugolino«. Han og hans Hustru var begge meget musikalske. »Hvor oite«, siger Sturz, »sad vi ikke og lyttede til Gerstenbergs Klaver, naar han sang Duetter med sin Hustru.« Hun havde en smuk og melodios Stemme, der især kom til sin Ret i Klopstocks »Selmar und Selma«⁹.

Med Faderen gæstede Frederikke oite Bernstorff Slot, ligesaa Sølyst og Hellebækgaard, hvor Grev Ernst Schimmelmann og hans første Hustru Emilie boede om Sommeren. En enkelt Gang var hun ogsaa i Besøg hos Grev Ludvig og Grevinde Sybille Reventlow paa deres Herresæde Brahe-Trolleborg i Fyen, »den gamle højtidelige Borg med sine ærværdige Taarne, Vindeltrapper og mørke Gange«. Derfra gik Vejen til Grev C. D. F. Reventlows Slot Kristianssæde paa Lolland, hvor hun første Gang saa Grevinde Louise Stolberg.

Under den første Periode af A. P. Bernstorffs Udenrigsstyrelse (1773—80) omgikkes Frederikke meget hans Børn, særlig de ældste Sønner Hans og Andreas, der begge døde i en ung Alder, og den ældste Datter Charlotte (gift med Grev Magnus von Dernath), hvis Venskab hun bevarede gennem hele Livet. Hun var som en ældre Søster for dem, især fra 1777 af, da de med deres Lærer Eckhof jævnlig kom i det Münterske Hus. Børnene dannede et »helligt Kompagni« med Diplomer, Ordener og Deviser. Navnet havde sin Oprindelse fra en Ligkasse, der kaldte sig »det kærlige Kompagni«¹⁰.

Et Hjem, i hvilket F. Brun hyppigt færdedes som Barn, skal endnu omtales, fordi hun i sin Skildring af dette har givet et anskueligt Billede af Borgerlivets Hygge paa hin Tid. Familiens Hoved var Martin Wraatz, Pommeraner af Fødsel, hvis Forretning bestod i Klædeleverancer til Hoffet. Blandt den store Børneflokk, han opdrog, var Datteren Sophie (senere gift med Generalkonsul Tutein) en af Frederikkens intimeste Veninder. Familien boede paa Kultorvet i en stor toetages Gaard, indhegnet af høje Mure, som Vinen rankede sig op ad, og overskygget af gamle Nøddetræer. Bag Huset laa en stor Have med pyntelige Blomsterbede; i Hjørnet stod et tyrkisk Telt med Bord og Bænke,

og foran det var opstillet to i Træ udskaarne Morianer i naturlig Størrelse, rygende paa Pibe. De ældre spiste til Aften i Lysthuset og spillede derpaa Kort, medens Børnene legede Skjul og Tagfat i Havens Gange og glædede sig over det fortryllende gulgrønne Skær, der fra Lysene i Pavillonen faldt over Træer og Buske¹¹.

Frederikke Münter voksede op, som hun selv siger, i uafbrudt, glad Virksomhed og mangesidig Udvikling af sine Kræfter. »Sund som en Bondepige stod jeg altid op med Morgenrøden, skyede hverken Vind eller Vejr og var legemlig saa hærdet, som mit Hjerte og min Sjæl var myge«. Uden at være egentlig køn, havde hun et tiltalende Ydre, kloge, kvikke Øjne, en vel stærkt fremspringende Næse, Hagekløft og Smilehuller; særlig smuk var hendes svære Haariylde, der for Barnet blev Anledning til mange Pinsler. Den kvindelige Frisure havde paa den Tid naaet Toppunktet af Smagløshed og Kunstlethed. Frederikke Münters Beskrivelse af Modens Tyranni er ikke uden kulturhistorisk Interesse. En Toupé af Hjortehaar, der vejede to Pund og var to Tommer tyk, omflettet af Jerntraad, blev snørt fast omkring Hovedet tæt bag ved det forreste Pandehaar; en anden lige saa tung — Chignonen — blev bunden fast omkring Nakken. Paa denne Grundvold fæstedes et Stativ til Haaret ved Jernnaale paa et Kvarters Længde. Naar »Haarbastillen« var rejst efter flere Timers møjsommeligt Arbejde, pyntedes den med vajende Fjerbuske, Vimpler og Baand. Frederikke følte altid en uimodstaaelig Lyst til at rokke ved denne venetianske Pælebygning, idet hun rynkede Pandehuden. Frisuren skulde holde fra den ene Lørdag til den anden, hvor meget den end strammede og tyngede, og Naalene stak baade i oprejst og liggende Stilling. Saa blev de tæt sammenfiltrede Haar atter kæmmede ud og rensede for Pomade og Pudderdej, og det stakkels, brændende Hoved maatte gennemgaa den smertefulde Proces om igen, for at den unge Pige kunde vise sig anstændig i Kirken Søndag Morgen¹².

Lige saa grusomme og unaturlige var Modens Krav til selve Legeomets Udstaffering. Overkroppen indesluttedes af et solidt Snørliv i Form af en Smørdrittel; paa Hofterne hvilede det 4—6 Alen vide Fiskebensskørt. Skoene var forsynede med 2—3 Tommer høje Hæle, der gjorde hele denne med Sløjfer, Baand og Garneringer udmajede Vanskabning usikker og vaklende baade under Gangen og mere endnu ved Dansen. Frederikke opnaaede en særlig Færdighed i engelsk Dans ved at benytte sin Krinoline som Seil, »med hvilket hun ved gunstig Vind svævede hen over Gulvet«¹³.

Frederikke Münter var nu bleven tretten Aar. Både i legemlig og aandelig Henseende var hun ualmindelig fremmelig af sin Alder, begyndte at danne sig selvstændige Meninger og vælge sin Læsning selv.

Balthasar Münter og hans ældste Søn Fritz var begge fortrolige med dansk Aandsliv og Litteratur, særlig havde de stor Forkærlighed for Ewalds Digtning. Hans lyriske Digte indprentede sig paa Grund af deres harmoniske Rytme let i Hukommelsen, siger Frederikke, og Digteren havde, da »Balders Død« første Gang opførtes paa Hoftheatret (7. Febr. 1778), allerede i nogen Tid været Genstand for hendes Beundring. Ewalds Ven, den gamle Gehejmeraad A. G. Carstens, tog hende med sig i Theatret. Følelsen overvældede hende i den Grad, at hun ved den sidste Akt maatte forlade Logen for at trække frisk Luft. Ewald, der sad i Logen oven over, fik det at vide og ytrede Ønsket om at se hende. Dagen efter førte Broderen hende op i Digterens tarvelige Bolig. Ewald laa i Sengen, foroverbøjet med krummet Ryg og Knæene trukne op til Brystet; hans stive Hænder og Fingre var fulde af Gigtknuder. »Det herligt formede Ansigt og de store himmelblaa Øjne straaledede hende kærligt i Møde med overjordisk Glans«. Ved dette gribende Syn brast hun i Graad. Ewald trøstede og beroligede hende; idet han lagde den syge Haand paa hendes Pande og kyssede den, sagde han med svag Stemme: »Der bor en ung Digttersjæl«¹⁴.

»Balders Død« beskæftigede endnu længe Frederikke og hendes Broder. I Præstegaardshaven opførte de sammen med deres Kammerater Scener af Dramaet. Fritz spillede Balder, den yngre Broder Balthasar Thor, Andreas Rothe Hother og Frederikke Nanna.

Den unge Piges æsthetiske og musikalske Sans fik rig Næring gennem hendes hyppige Besøg i Livlægen J. J. v. Bergers Hus¹⁵. To Aartier før K. L. Rahbek satte Bo i det gamle Bakkehus, havde Berger paa sit lige overfor beliggende Lyststed, det nye Bakkehus, som han købte 1777, skabt et Hjem for Hovedstadens aandelige Liv. Her samledes ikke alene lærde, Forfattere og Kunstnere, men ogsaa Medlemmer af Kongehuset, især Arveprinsen og hans Gemalinde og mange adelige. Ved de tvangfri Aftener paa Bakkehuset var det danske Element særlig repræsenteret af Digteren Pram og Arveprinsessens Selskabsdame, Frøken Caja Hviid, hvis Lune havde et Holbergsk Anstrøg. Bergers livlige Aand omfattede de forskellige Interesser. Hans musikalske Begavelse gik i Arv til Datteren Hanne (gift med den af dansk Litteratur og scenisk Kunst fortjente Theaterchef H. V. v. Warn-

stedt), der ved sit ypperlige Klaverspil drog mange Gæster til Huse. Om dette Hjem, den ældste litterære Salon i København, skrev Pram i et af sine Digte:

Hvert Slags herligt Talent, paaskønnet, omfavnet med Blidhed,
Tyede til Bergers Hjem som til beslægtede Vens.

Naar Bakkehuset i Frederikke Münters Ungdomserindringer indtager en saa fremtrædende Plads, er Grunden den, at hun her (i Efter-sommeren 1779) for første Gang kom til at staa overfor en Mand, der tog hendes Hjerter fangen. August Hennings, Ernst Schimmelmans Ungdomsven, havde alle Betingelser for at kunne tilfredsstille de ideale Forestillinger, Frederikke havde dannet sig af en Mand efter Grandisons Mønster. Smuk og mandig var han med sine 33 Aar, rig paa Evner og Ideer, opfyldt af Virketrang og Ærgerrighed, stolt og stejl, med et udæskende Frisprog. Hennings besøgte stadig hyppigere det Münterske Hus og viste Datteren en særlig Opmærksomhed. Han blev, som hun udtrykker sig, for hendes Udvikling »Kunstgartneren, der udplanter en Markblomst i dyrket Jord og forædler den uden at gøre Vold paa dens Natur«. Om Hennings virkelig har følt Kærlighed for hende, er vel højst tvivlsomt. Allerede det følgende Aar indgik han Ægteskab¹⁶.

Som ganske ung Pige følte Frederikke Münter sig i det hele taget mere draget til modne Mænd med fuldt udviklet Aandsdannelse og Verdenserfaring end til jævnaarige af det andet Køn. Hendes første Bekendtskab med Georg Zoëga og J. H. Esmarch, der knyttedes paa samme Tid, peger ogsaa i denne Retning. Under sine gentagne Ophold i København (Okt. 1777—Aug. 1778 og Juli 1781—Maj 1782) var Zoëga en flittig Gæst i det Münterske Hus. Frederikke maa have gjort Indtryk paa den unge, alvorlige lærde, thi fra Hollufgaard, hvor han den Gang var Huslærer, skrev han (i Juli 1779) til Esmarch: »Hils særlig Jomfru Münter. Du kan i hvert Fald sige hende, at jeg den sidste Aften, vi sad sammen i Sofaen, har forelsket mig ordentlig i hende som denne Gang i ingen anden københavnsk Pige«¹⁷. At Frederikke gengældte den Sympathi, Zoëga viste hende, fremgaar af et Brev til Broderen (fra Aug. 1781): »Zoëga behager mig særdeles, han har et meget lovende Ansigt, og jeg forstaaer slet ikke, hvorfor man kalder ham den gale («de dolle») Zoëga. Han har et meget fint Ydre«¹⁸.

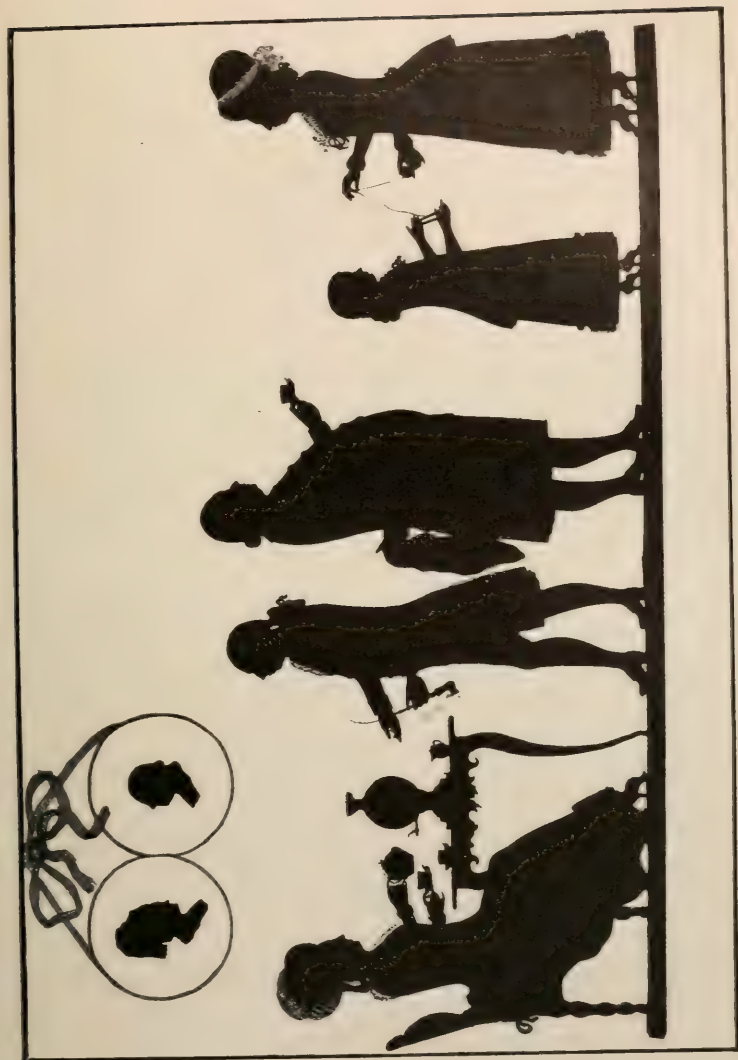
Ogsaa Esmarch, hvis Navn indtager en beskedne Plads i Göttin-ger-Digterforbundets Historie, synes under sit Ophold i København

som Lærer for Statsminister C. L. Stemanns Sønner at have sværmet for Frederikke Münter. »Esmarch var en udmærket ung Mand,« siger hun. »sandhedskærlig, alvorlig og i Besiddelse af de ædleste Kundskaber.« Med sine Studiefæller fra Göttingen, især Voss og Boie, stod han i livlig Brevveksling. »Hvormeget maatte han ikke fortælle mig om alle de herlige Mænd,« ytrer Frederikke, »og hvilken Glæde var det ikke, naar han bragte mig Afskriften af et nyt Digt af dem. Med særlig Kærlighed dvælede jeg ved den tidlig afdøde Høltys Skygebillede, jeg blev formelig greben af en stille Lidenskab for den hulde Digter«¹⁹. Hölty kom ogsaa tit paa Tale i den Tid H. C. Boie, Udgiveren af Göttinger Musenalmanach, opholdt sig i København (i Sommeren 1780). Frederikke Münter forekom Boie at være en interessant ung Pige, dog noget for visnæset og efter hans Begreber ikke kvindeligt nok²⁰.

I det Afsnit af Frederikke Münters Barndomserindringer, der omhandler »den lykkelige Sommer 1779 i den elskede Have« har hun knyttet Esmarchs Navn til sin Veninde Augusta v. Wickedes, der sammen med sin Mand tilbragte hin Sommer i København i daglig Samvær med den Münterske Familie. Friedrich Bernhard v. Wickede, Münters Bysbarn, havde studeret i Jena uden at tage nogen Eksamen. Han giftede sig tidlig og oprettede, for at ernære Familien, en Kostskole i Lybek. Det lykkedes ham aldrig trods omfattende Kundskaber og betydelige Evner at komme paa en grøn Gren. Senere ledede han en Optragelsesanstalt i Pløen, som han maatte opgive, hvorefter han blev Inspektør over Constantin Bruns Gods Antvorskov²¹.

Hovedinteressen ved det Wickede'ske Ægtepar knyttede sig for Frederikke Münters og Esmarchs Vedkommende til Hustruen, denne 28aarige statelige Dame med den majestætiske Profil og det stærke, lidenskabelige Temperament. Ved snildt beregnet Koketteri forstod hun at besnære den unge uerfarne Esmarch og bringe ham paa Fortvivlelsens Rand. I hans Dagbøger vil man finde en udførlig Fremstilling af hans Kærlighedsforhold til Augusta v. Wickede, der ogsaa efter Frederikkes Udsagn »har indvirket gennemgribende paa hendes øvrige Liv og Skæbne.« Ved at gøre hende bekendt med Wielands »Oberon« førte hun den unge Pige ind i en broget Fantasiverden, hvis yppige Sanselighed dannede den største Modsætning til Klopstocks jordløste Digtning²².

Frederikke Münter afslutter sine Barndomserindringer med Aaret 1780, da A. P. Bernstorffs Afskedigelse fra dansk Statstjeneste og

Familien Münter o. 1780.

Fru F. Münter, f. v. Wangenheim, Frederik Münter, Dr. Balthasar Münter,

Johanne og F. Münter.

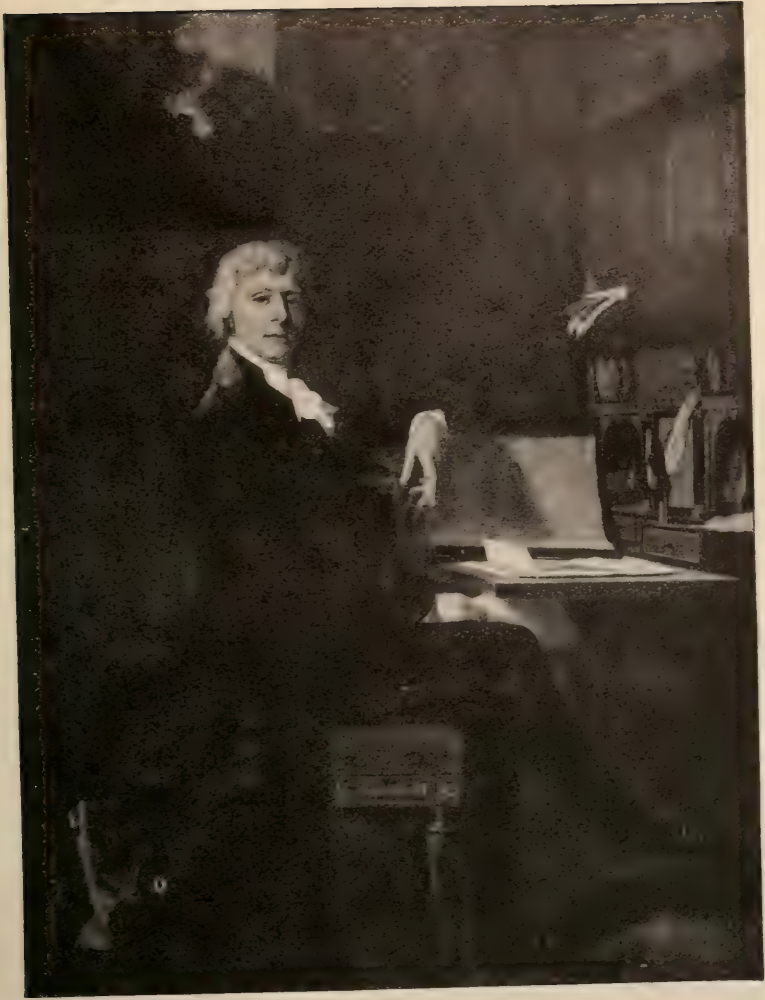
Bortrejse fra Landet eiterlod et dybt Savn i de herværende tysktalende Kredse, da Ernst Schimmelmans unge fejre Hustru Emilie blev bortreven af Døden. For første Gang blev hun stillet overfor Dødens Alvor, da hun sammen med alle, der bar Sorg for Emilie, stod ved hendes blomstersmykkede Kiste i St. Petri Kirkes Kapel²³.

I Vinteren 1780—81 var Frederikke fuldt saa meget som Broderen Fritz greben af Deltagelse for Ewalds hastigt fremadskridende Sygdom. Han havde oversat »Balders Død« paa Tysk og læste hver enkelt Akt og Scene op for den syge Digter, ligesom han ogsaa havde været med til at fejre Digterens sidste Fødselsdag. Den 17. Marts kaldtes han til Ewalds Dødsleje og var Vidne til hans sidste Timer. Samme Dags Aften indfandt han sig atter i Sørgehuset sammen med Wickede, der klippede et endnu bevaret Skyggerids efter den afdødes rene, skarpe Profil²⁴.

Om Eitermiddagen den 23. Marts blev Ewalds Lig under Klängen af Trinitatis Kirkes Klokker fra hans Bolig i Skindergade ført gennem lille og store Kannikestræde, forbi Regensen og hen til den aabne Grav ved Kirkens østlige Ende. Følget bestod af ialt 124 Personer af »den gejstlige, lærde og Krigerstanden«. Tredive Par var indbudte, de øvrige indfandt sig frivilligt. Liget blev baaret af Dekaner fra Kommunitetet. Foran Kisten gik sammen med andre unge Piger Frederikke Münter og Fru v. Wickedes Datter Constance, strøende Foraarsblomster paa Vejen og i Graven, en smuk Hyldest, som dog enkelte efter Rahbeks Sigende forargedes over²⁵.

Desværre endte denne Dag, da Ewald »paa Danmarks Skuldre blev baaren til Graven«, mindre værdig. Esmarch fortæller, at en Skare »ikke af Mænd, men af raa Dreng« samledes for at hædre Digterens Minde ved et Gravøl og halvt berusede udbragte et Leve udenfor hans Hus, saa at de nær var blevne slæbt paa Kamret af Natvægterne²⁶.

I Vinteren 1781—82 var Frederikke Münter ivrigt optaget af Baller og Selskaber, og Bejlerne begyndte at indfinde sig. Blandt dem var den 24aarige Fritz Tutein, den ti Aar ældre østerrigske Konsul E. Bozenhard, endvidere Marinelieutenant H. C. Sneedorff og den 35aarige, i Rostock fødte, men i St. Petersborg bosiddende Købmand Constantin Brun²⁷, der i Forretningsanliggender var kommen til København. Den sidste havde for saa vidt særlig Krav paa den unge Piges Interesse, som han bar Sorg for sin kort før afdøde Forlovede

Geheimekonferensraad Constantin Brun.

Marie Vanselow, en Søster til Fru v. Wickede, der varmt havde anbefalet ham til Familien Münter.

Foreløbig tog Frederikke Sagen let og ytrede spøgende til Faderen, at hun helst vilde give sin Haand til en, der indeholdt Kvintessentsen af hendes Bejlere, nemlig Tuteins Vid, Bozenhards Dyd og Beskedenhed, Sneedorffs Forstand og Bruns behagelige Væsen. Faderen var mod Sneedorff paa Grund af dennes Uopdragenhed og galante Eventyr, men ogsaa fordi han var fattig som en Kirkerotte.

Brun turde ikke erklære sig, fordi B. Münter bestemt havde udtalt, at han ikke vilde lade sin Datter drage til et fremmed Land, og han rejste kort efter til Wien.

B. Münter var saare stolt af sin Datter og især af hendes vaagende digteriske Begavelse. I December 1781 lod han for Venner og bekendte trykke hendes samlede Digte i 100 Eksemplarer, fire Ark i Almanakformat. Originale Tanker maa man ikke vente at finde i disse første Forsøg, der kun er matte Genminder efter Klopstock, Stolberg og Hölty.

Foraaret 1782 gik hen med Planer til en Reise til Tyskland, hvor B. Münter dels vilde besøge Sønnen, der studerede i Göttingen, dels vilde gæste gamle Venner. En Reisevogn blev købt, og efter at have forrettet Ernst Schimmelmans og Charlotte Schubarts Vielse brød han og Datteren 28. Maj op fra København. I Hamborg gik deres første Vej til Klopstock, der gav dem en hjertelig Modtagelse. Hans Veninde og senere Hustru J. E. Winthem førte Frederikke til Meta Klopstocks Grav under Lindetræet paa Kirkegaarden i Ottensen. I Digterens Have sang de Viser af Matthias Claudius, der ogsaa var til Stede. I Göttingen besøgte hun sammen med Broderen G. A. Bürger, der læste forskellige af sine bekendteste Digte op for dem. Fra Tonna, hvor Faderen prædikede for sin tidligere Menighed, kørte de til Weimar, der blev Rejsens Glanspunkt. Her viste Herder, Wieland og J. H. E. Bernstorffs Enke dem megen Gæstfrihed. Paa Hjemvejen tilbragte de nogle fornøjelige Dage i Lybek sammen med Familierne Gerstenberg og Wickede. Rejsen varede ialt tre Maaneder.

Frederikkens Reisedagbog, trykt samme Aar som Manuskript for Slægt og Venner, gør Rede for alle de mærkelige Bekendtskaber, hun gjorde under Vejs, opfattede og bedømte med en syttenaarig Piges naive Begejstring.

TREDJE KAPITEL

Ud paa Efteraaret 1782 vendte Constantin Brun tilbage til København og besøgte flittigt det Münterske Hus. Netop som han atter stod i Begreb med at vende tilbage til St. Petersborg, modtog han i Marts 1783 Tilbud om Stillingen som Administrator ved den vestindiske Handel med en aarlig Gage paa 2000 Rd., hvilket han ogsaa gik ind paa, særlig for at overvinde den Hindring, der havde stillet sig i Vejen for hans Frieri til Frederikke Münter. I Form af et Brev, nedskrevet paa hans 48. Fødselsdag, overrakte Faderen den raadvilde Datter en udiørlig Betænkning, der Punkt for Punkt drøfter Grundene for og imod Partiet med Brun. Han fremhævede dennes fagmæssige Dygtighed, moralske Karakter og behagelige Ydre. Bruns noget skrantende Helbred vilde nu, da hans omflakkende Liv var til Ende, sikkert styrkes, og Betænelighederne ved Aldersforskellen derved falde bort. Hans Herkomst og Familie var god; at han var en fremmed, kunde kun være til Held for Frederikke, idet hun derved slap for et besværligt Familiepaahæng. De udmærkede økonomiske Kaar, han kunde byde, maatte være af største Betydning for hende, der baade var forvænt og ikke forstod at spare. Bruns Kærlighed til hende havde staaet sin Prøve; at han ikke ejede hendes store Livlighed, var et Held, da hans Sindighed gavnligt vilde paavirke hendes stærke Indbildningskraft og Sværmeri. Hans Kærlighed var, det maatte Faderen indrømme, ikke den i Romaner og Digte lovpriste og heftige Elskov, som Münter ansaa for unødvendig for den rette ægteskabelige Lykke. En ung Pige burde ikke være for kræsen, Vilkaarene blev med Tiden slettere og slettere. I saa vigtige Sager skulde man rette sig efter Fornuftens Raad, ikke efter Hjertets Følelse, og han forsikrede Datteren om, at hun havde sin fuldeste Frihed.

»Ganske vist,« slutter han, »tror vi her at se Din Lykke og et Fingerpeg fra Gud, men vi kan tage Fejl. Gud styre Din Sjæl, kære Pige!«¹.

En varmere Fortaler kunde Brun næppe have fundet, og Faderens Brev maatte virke stærkt overtalende paa den unge Pige, der var saa vant til at betro sig til ham i alt. Ogsaa Esmarch raadede hende til at sige Ja. En Stund kæmpede hun en haard Kamp med sig selv. Esmarch lagde Mærke til, at der mellem de Blomster, der paa Faderens Fødselsdag smykkede hendes Bord, fandtes en Rosmarinkvist, som han tog bort, da den ikke syntes ham at passe til Myrten. Frederikke ytrede da, at hun ikke vidste, hvilken af de to Blomster, der var hende kærest². Omsider tog hun den afgørende Beslutning.

Vielsen forrettedes af B. Münter selv i St. Petri Kirke den 18. Juli 1783. I sin Tale ytrede han til Brudgommen: »Til Dem betror jeg mit Barn, jeg kunde fristes til at sige mit kæreste Barn, hvis jeg ikke elskede alle mine Børn med lige faderlig Ømhed. En renere, uskyldigere Sjæl, et kærligere Hjerter, et mere uplettet, mere hæderligt Navn vilde De næppe have kunnet finde.«³.

Faa Uger efter Brylluppet tiltraadte de nygifte en Rejse til St. Petersborg, hvor Brun skulde afvikle sine Forretninger med sin Kompagnon. Vejen gik over Helsingborg til Stockholm langs Venern og Vettern med romantiske Køreture gennem mørke Granskove. I de to Maaneder, Ægteparret tilbragte i Nevastaden i Bruns hyggelige Villa lige overfor Potemkins Have, lærte hun mange interessante Mennesker at kende.

Paa Storfyrstindens Navnedag saa hun fra Galleriet i det kejserlige Slot Kejserinde Catharine »med den straalende Majestæt i Stillingen og Gangen, venligt smilende og hilsende til alle Sider«. Frederikke Brun var ogsaa nærværende ved Alexander Newskyfesten, men særlig interesserede Theatrene hende. I det nye Operahus saa hun en Opera, i hvilken Minerva optraadte i Fiskebensskørt, folderig Kjole og friseret Haar. Hun overværede Opførelsen af Paesiellos Operaer »La frascata« og »Il mondo della Luna«, hvor en berømt tyskfødt Klarinettist henrykkede Publikum ved bag Tæppet at gengive Maanefuglenes Kvidren. Af Skuespil saa hun Lessings »Minna v. Barnhelm« og Lillos »Beverley«.

Medens hun var i Riga, opførte det bekendte Brandes'ske Skuespillerselskab det af J. C. Brandes selv forfattede Duodrama »Ariadne«. Han spillede Theseus, hans Hustru Ariadne, i hvilke Roller Preisler og

Fru Walter herhjemme allerede 1778 havde fejret store Triumfer. I Mødsætning til Poel, der skildrer Ægteparret i sorte Farver, fik F. Brun et gunstigt Indtryk af dem, mere dog af deres Datter, Lessings Gud-datter, den tidligt afdøde, begavede Kunstnerinde Minna Brandes.

Over Libau og Königsberg fortsatte Brun og Hustru Rejsen til Berlin, hvor de ankom i Begyndelsen af December. Her traf hun sammen med næsten alt, hvad Byen paa den Tid rummede af betydelige Mænd i Litteraturens og Kunstens Verden — Moses Mendelssohn, Forfatteren af »Lorenz Stark« J. J. Engel, Satirikeren C. W. Ramler, Forfatteren af »Sebaldus Nothanker« C. F. Nicolai, Theologerne Spalding, Fader og Søn, samt Kobberstikkeren Chodowiecki⁴.

Juleaften naaede de Güstrow, hvor Bruns Moder, der var Enke eiter en Læge, boede. I Hamborg og Lybek gjorde de et længere Ophold. Faderen og Broderen paaskyndede af Hensyn til Frederikkes Tilstand og den strenge Vinter energisk Hjemrejsen. Den 20. April 1784 fødte F. Brun sit første Barn Carl Friedrich Balthasar.

Det var i en Forjættelsens Tid for det Münterske Hus og dets Venner, at dette Barn kom til Verden. Faa Dage før var Guldberg, der iøvrigt havde vist Frederik Münters Studiegang megen Interesse, bleven styrtet, og den 16aarige Kronprins havde taget Forsædet i Statsraadet. Med Utaalmodighed talte den ny Tids Mænd, Brødrene Reventlow, Schimmelmänn og deres Parti, Timerne til Bernstorffs Tilbagekomst. Den 1. Maj satte han atter Foden paa dansk Grund. Balthasar Münter havde havt sin lille Del i de forberedende Skridt til Regeringsforandringen, idet han havde medvirket ved Besørgelsen af den hemmelige Brevveksling mellem Bernstorff og hans Venner i København.

Med sin levende Sans for Musik og Sang tog F. Brun virksom Del i det rige musikalske Liv, der væsentlig paa Initiativ fra det Bernstorffske Hus i de nærmest paafølgende Aar udfoldede sig i Hovedstaden.

I Paasken 1785 kom den 24aarige F. L. Æ. Kunzen, B. Münters Bysbarn, til København for at forsøge sin Lykke, varmt anbefalet af Komponisten J. A. P. Schulz og Musikkritikeren Prof. C. F. Cramer i Kiel, for hvem han havde spillet, og som raadede ham til helt at hellige sig Musikken. Den Münterske Familie og det Brunske Hus var de første Hjem, der optog ham venligt. Under sit Ophold her udgav han en Samling Viser og lyriske Sange til Tekster af danske Digtere.

Den sachsiske Kapelmester og Komponist J. G. Naumann indkaldtes i Sommeren 1785 til København for at paatage sig Omdannelsen af det

kongelige Kapel. Her komponerede han Operaen »Orfevs og Eurydike«, der opførtes i Januar det følgende Aar og gjorde megen Lykke, men allerede ud paa Foraaret forlod han Danmark. Ogsaa han havde hyppigt sin Gang i det Brunske Hus⁵.

Efter Anmodning af Grevinde Augusta Bernstorff akkompagnerede F. Brun i Julen 1786 sin Ungdomsven C. F. Cramer ved hans Recitativ af den tyske Tekst, han havde skrevet til Schulz' allerede den Gang meget kendte og yndede Musik til Racines »Athalie«. Forsøget vandt Bifald, og man besluttede at indstudere Operaen. De enkelte Roller uddeltes til forskellige Dilettanter af den Bernstorffske Kreds. Athalies Parti overtoges af Antonie Forster (en Søster til Verdensomsejleren Georg Forster), der var Lærerinde for A. P. Bernstorffs Børn. Grevinde Augusta Bernstorff var Josabeth, andre Partier blev sungne af hendes Børn; Cai Reventlow var Joad, og Kirstein Nathan. F. Brun ledede som Sulamith Israeliterindernes Kor, ni unge, dels syngende, dels talende, Piger, klædte i hvidt og rosenrødt, med udslaget, upudret Haar og smykkede med Rosenkranse. Kunzen indstuderede og dirigerede Operaen, der vandt udelt Bifald hos det faatallige, men udsøgte Publikum, bestaaende af »vor hele Kreds«, som F. Brun udtrykker sig. Udførelsen udmærkede sig ved en hos Dilettanter sjælden Færdighed i Intonation og Foredrag. Særlig fremhæves Grevinde Bernstorffs og Frk. Forsters Ydelser som virkelig Kunst. Forestillingen gentoges 15. og 22. Januar i det Schimmelmansske Hus for hele Diplomatiets, den sidste Gang endog i Kronprinsens og Hoffets Nærværelse til Ære for Cramer, der i denne Anledning kom hertil fra Kiel. Hele Byen talte om denne Begivenhed. I de udpræget danske Kredse herskede der Forstemthed over, at de var blevne forbigaaede ved Indbydelserne, fordi de ikke hørte til Bernstorffs Omgang. Ved Cramers Omtale af Forestillingen saavel i »Magazin der Musik« som »Ephemeriden der Litteratur und des Theaters« gik der Ry af den helt ned i Tyskland. Gennem Opførelsen af Athalie blev Interessen for Schulz' Musik først egentlig vakt i de toneangivende Kredse herhjemme, og den gav Anledning til, at man indledede Forhandlinger med Komponisten om at overtage den ledige Plads som Kapelmester, hvilket ogsaa førte til hans Indkaldelse og Ansættelse. Den 23. Novbr. s. A. dirigerede Schulz Kapellet for første Gang⁶.

Ogsaa Dilettanttheatret kom i hine Aar i Blomst. Straks efter Opførelsen af »Athalie« kom Planer op om at indstudere »Minna v. Barnhelm« med Grevinde Schimmelmans og Cai Reventlow i Hoved-

rollerne. Ved disse Forestillinger høstede især den herværende russiske Gesandt Baron Krüdeners Frue Barbara Juliane, født v. Vietinghof, udelte Bifald for sit intelligente Spil baade i Barthes »Les fausses infidélités« og i Beaumarchais' »Eugenie«, der opførtes i Januar 1788. »Naar man har set Baronesse Krüdeners spille Eugenie,« siger Baggesen i »Labyrinth« ved sin Omtale af den bekendte Skuespillerinde Schröders Udførelse af denne Rolle, »erindrer man intet andet«⁷.

Den 22aarige Diplomatsfrue var i Sommeren 1786 kommen til København fra Venedig.

En Forestilling om hendes Ydre, som hun saa ud paa hin Tid, giver det hosstaaende Billede af hende, malet af Angelica Kauffmann. Det barnlig blide Udtryk i hendes Ansigt, en Maske hun yndede at paatage, lader ikke ane de stærke Lidenskaber, der boede i denne mærkelige Kvinde. Det var i København, at hendes Kærlighedsforhold til Gesandtskabssekretæren Grev A. Stakieff udviklede sig til en saa aabenlyst Skandale, at hendes godlidende Mand omsider nødsagedes til at ophæve Samlivet. I Maj 1789 forlod hun Byen under Paaskud af Helbredshensyn, i høj Grad savnet af sine herværende Veninder F. Brun og Grevinde Schimmelmann, der synes at have lukket Øjnene for hendes forargelige Forhold. F. Brun kalder hende en meget elegant, elskværdig og aandfuld Verdensdame, en sand Titania, tillokkende, men aldrig fængslende. I hendes Stambog skrev Fru v. Krüdeners de meget sigende Linjer: »La vie ressemble à la mer qui doit ses plus beaux effets aux orages! Vous qui avez sauvé des orages de la vie la religion, la vertu et l'amitié, marchez tranquillement vers l'immortalité! Le bonheur vous attend«. F. Bruns og Fru v. Krüdeners Veje skulde senere gentagne Gange mødes⁸.

Constantin Brun og hans Hustru saa sig allerede nu i Stand til at føre et stort Hus i deres Hjem i det kgl. vestindiske Handelsselskabs Ejendom i Amaliegade.

Hvorledes B. Münter opfattede sin Svigersøns Forhold paa hin Tid fremgaar af et Brev (fra Jan. 1787). »Frederikke og Brun lever fuldkomment lykkelige med hinanden, og deres ydre Omstændigheder har forbedret sig i det sidste Aar. Han er yderst flittig og omhyggelig i sine Forretninger, og jeg er forvissat om, at han i det forløbne Aar har erhvervet sig en ret anselig Formue. Han har i denne Sommer til Kongen leveret for mere end 100,000 Rdlr. Korn og ved sin Indsigt og kloge Beregninger ikke blot skaffet godt Korn til gode Priser, men ogsaa havt

Barbara Juliane Baronesse Krüdener, født v. Vietinghof, med Sønnen Paul (f. 1784).
Angelica Kauffmann pinx.

betydelige Fordele derved. Ogsaa med Handelen i St. Petersborg er det gaaet meget heldigt⁹.

Sorgerne udeblev dog ikke. 14. Marts 1786 fødte F. Brun en Søn, der kun blev et Par Uger gammel. I September kom der Bud, at hendes almindelig afholdte og lovende Broder Balthasar paa et Togt som Kadet var druknet i Nærheden af Bordeaux. Af Balthasar Münters Breve til sin nu eneste Søn Fritz faar man et gribende Indtryk af Forældrenes og Søkendes dybe Sorg.

I Juni gjorde F. Brun en Udflugt til Kullen, som hun fortæller kønt om i sine »Prosaische Schriiten«. Fyrmesteren paa Kullagaard var hendes Fører i den romantiske Ensomhed. Paa en Klippevæg læste hun Navnet Emilia, indridset af dennes Ægtefælle Ernst Schimmelmänn. »Aarle naar Solen hæver sig op af Bølgerne, belyser den dette Kærlighedens simple, ædle Minde. Maatte det være evigt som Kullens Fjeld«¹⁰.

Den 6. Januar 1788 fødte F. Brun Datteren Charlotte Emilie Frederikke, med hvem hun er afbildet paa det faa Aar senere malede smukke Billede af Erik Pauelsen.

Aaret 1789, Nationernes store Frihedsaar, truede for en Stund Danmark med Krigsfare; det bragte ogsaa i den litterære Verden herhjemme Gæring og Uro, der gav sig Luft i den saakaldte Holgerfejde, i hvilken bl. a. F. Brun tog Del¹¹.

Modsætningen mellem de tysktalende Kredse, der fylkedes om A. P. Bernstorff og de udpræget nationalt sindede »Ødanske«, som Louise Stolberg kalder dem, havde i Aarene efter Regeringsskiiftet været i stadig Tiltagende. Bernstorff havde besat næsten alle Gesandtskabsposter og ikke faa af de øverste Stillinger ved Hoffet og i Centraladministrationen med nærmere og fjernere Paarørende og Tilhængere. »Bernstorfferne«, skrev Grevinde S. Schulin 1790, »danner paa en alt for stødende Maade en særlig Sekt for sig ved at bevidne deres Ringeagt for Landets Sprog og alt, hvad der hører sammen med Folkets sunde og solide Fornuft«¹².

Ingen af Bernstorffs Parti har dog krænket den danske Nationalitet dybere end hans egen Svoger, den som Digter bekendte Grev F. L. Stolberg, hvad der ydermere maa beklages, fordi han i sine Digte ofte har fundet et smukt Udtryk for den danske Naturs Skønhed. I en af sine »Jamben« (1785) tilføjede han det gamle Systems Mænd »das Ungeziefer« som han kalder dem, Guldberg, Stemann, Schack Rathlau og A. G. Moltke, grove Æselsspark. Han omtalte Landet som »det forhadte

Danmark» og betegnede dets Hovedstad som »Aarhundredets største Morads, hvor han hellere vilde give alt Fæ i Naturen Navn end optælle alle tobenede Æsler, der fandtes i København«¹³.

Operaen »Holger Danske«, der første Gang gik over Scenen 31. Marts og modtoges med stærkt Bifald, blev Anledning til et almindeligt litterært Opør i Kampen mellem Danskhed og Tyskhed.

Musikken til »Holger Danske« var af Kunzen, medens Teksten var udarbejdet af Baggesen paa Grundlag af Wielands »Oberon«. Kort efter Opførelsen udkom Cramers tyske Oversættelse af Librettoen med en Tilegnelse til Wieland, i hvilken han hævdede Baggesen højt over »den forgudede Ewald«. Allerede dette var nok til at sætte ondt Blod hos mange, der dels undervurderede Baggesen, dels ansaa ham for en Hjemmetsker paa Grund af hans nøje Forhold til de tysktalende Adelsfamilier i Danmark og Holsten. Værre var det dog, at Cramer tillige i en noget anstrengt Tone priste det danske Sprogs Renhed, Adel og Rigdom. Der er Grund til at tro, at Cramer herved vilde gøre godt igen, hvad han Aaret forud havde forbrudt ved sin skaanselsløse Kritik af den afholdte Professor A. C. Hviids trykte Rejsedagbog, der vakte hans Harmes ved nogle nedsættende Ord om Universitetet i Kiel og Udtryk som »en Slump Tyskere«. Denne Recension havde yderligere øget Uviljen mod Cramer, idet den antoges at have fremskyndet den syge Hviids tidlige Død.

En Anmelder af Cramers Oversættelse indrømmede dens Fortrin, men dadlede hans »Bessermachen« og »øjensynlig affekterte Protektor-Grimasse over det danske Sprog«. Det var dog først P. A. Heibergs bekendte Parodi »Holger Tyske«, der bragte Bægeret til at flyde over. Den var baade rettet mod Cramers svulstige Pathos og mod Tyskeriet i al Almindelighed.

Cramer fremkom med et spagt Gensvar, men fik snart Undsætning ved en anonym fremkommen Piece »Ausrufungen veranlasst durch Holger Danske und Holger Tyske«. Den højstemte Tone minder om Cramers. »Hvilken Gæringens Aand er pludselig opstaaet? Hvilket ubegribeligt Raseri har grebet Skønaanderne, de lærde og Patrioterne? Hvad ser jeg? Fjender bliver til Venner. Landsforviste bliver atter tagne til Naade. Der flyder Giift fra deres Læber, og hvert af deres Ord høres dog kun med Beundring. Hvad er der da sket? Hvorfor staar de der saa blege allesammen? Hvorfor er Staten rystet? Hvorfor er Sæderne krænkedne? En dansk Digter har digtet en Opera, Middelmaadighedens Grænser er overskredne. Men det er ikke alt. En tysk lærd

har, greben af ædel, umiddelbar Begejstring rost ham, Nationen og dens Sprog Den unge Ørns Vinger skal stækkes, før den slukker sin Flammetørst, før den begynder sin Flugt mod Solen Vi maa angribe ham, hedder det videre, som om han var en fremmed, en Tysker. Ganske vist tilhører han Danmark helt og holdent. Ingen Draabe fremmed Blod rinder i hans Aarer. Men er han alligevel en Tysker? Jo vist. Der er Tyskere blandt hans Venner, en Tysker har oversat ham, han er en Galilæer«.

Forfatterskabet af »Ausrufungen« tillægges almindeligt F. Brun, tidligst i Registret til »Kritik og Antikritik« og senere i Nyerup og Krafts Litteraturlæxikon (1820), uden at hun har gjort Indsigelse herimod. Hendes Venskabsforhold baade til Cramer og Baggesen, der senest 1787 begyndte at komme i hendes Hus, Stilblomster som »junger Adler« og »Sonnenflug« o. s. v. tyder desuden paa, at Piecen vistnok skyldes hende. I F. Bruns efterladte Papirer findes intet Holgerfejden vedrørende. Fra en enkelt Side tilskrives Schimmelmann Del i Forfatterskabet. De i »Ausrufungen« indeholdte ubillige Sigtelser mod »Holger Danskes« Modstandere, for at have villet skade Baggesen ved at stemple ham som Hjemmetysker, gød ny Olie i Ilden. I Slutningen af Maj udkom en ligeledes anonym Piece med Titlen: »Om den Ting, kaldet Ausrufungen«, indeholdende de heftigste Angreb paa Tyskeriet herhjemme. Den Mand, der saa varmt talte Danskhedens Sag, var mærkeligt nok ingen Dansk, det var den 20-aarige, tyskfødte Digter A. W. v. Schack Staffeldt. »Danmark er et Farcetheater for Tyskeri«, hedder det; »dette Uhyre« vilde, frygtede han, let gribe om sig som Kvægsyge. I Ausrufungen viste sig Tyskeren, der »legede Jupiter og tordnede ud af opustede Skyer«. Cramers Lovprisning af Baggesen og dansk Sprog kunde forklares ved, at han vilde »indstalles« ved Universitetet i København. For at naa dette Maal behøvede han kun at sige: Ich bin ein Deutscher. Han var jo i et Land, hvor tyske til Trods og Haan for de indfødte endnu sad øverst ved Bordet. »Bort med den Nidding, der ikke føler Blodet skumme i sine Aarer, naar Tyskhed sætter ham Jernfoden paa Nakken!« Han foreslog til Slut at udgive et periodisk Skrift, der som et Rivejern langsomt og uafsladeligt kunde smuldre Tyskheden hen.

Forfatterens ubehjælpsomme Dansk, hans teatralske Udbrud, der i Hulhed ikke stod tilbage for hans Modparts, tydede efter F. Stolbergs Bemærkning paa »en fnysende Paulus«.

Ogsaa V. H. F. Abrahamson fremkom med en Anmeldelse af »den fortørnede tyske Udraabsmands- eller rettere Kvindes Ekskretion, — at

dømme efter de mange femininske Tanker og Udtryk«. Han drøftede bl. a. Betydningen af Ordet Tyskeri. Det anvendtes om en tysk Embedsmand, der idelig drog tyske ind i Stillinger og lod de danske og norske uforsørgede. Tyskhed brugtes om en Mand, der brovtede af hvad han havde gjort og sagt, som lastede alt i Landet, som mente, at Danskerne var uvidende og at kun han kunde oplyse dem. Som han i denne Sammenhæng snærtede til Bernstorff, tog han Sigte paa Baggeseu ved at betegne det som Tyskeri, naar norske og danske »listede sig ind i tysk Samkvem for at tiltrygle sig en Smule Protektion«. Ogsaa hans Meningsfælle Schack Staffeldt fik et lille venskabeligt Hib, fordi han i sin Piece havde »tysket« lidt, men sligt tilgav man gerne det opbragte Sind¹⁴.

Baggesen udtalte sig i et Brev saaledes om Holgerfejden: »Over 60 Brochurer udkom i en Tid af et halvt Aar, og Tyskland tog Del i Striden. Af alle disse Sager har jeg kun gemt et Blad, der er mig dyrebart, fordi dets ophøjede Forfatter af Begejstring for min og det Godes Sag for første Gang lod noget trykke, tilmed under de mest byrdefulde Statsforretninger, midt i de Uroligheder, Affærerne med Sverrig forvoldte«¹⁵.

Den ophøjede Forfatter, Baggesen nævner, maa vel være Ernst Schimmelmänn.

FJERDE KAPITEL

I den strenge Vinter 1788—89 blev F. Brun hjemsogt af en meget haard Forkølelsessygdom. Paa en eneste Nat berøvede den hende fuldstændig Hørelsen, som hun kun til Dels fik igen, og Følgen var en med Aarene tiltagende Døvhed. Hendes Nerver havde lidt meget efter Barnefødslerne og blev nu atter saa stærkt angrebne, at hun aldrig forvandt det helt. F. Bruns nervøse Tilfælde var dog efter hendes Veninde Cornelia Schumachers Udsagn »bleven forstærkede af de fantastiske Folk, hun omgikkes og som bestandig berømmede hendes Følsomhed«¹. Fra samme Tid (1789) skriver sig Charlotte Schimmelmans Udtalelser om hende: »Hendes Karakter er som lodigt Guld, hun har det reneste, enfoldigste Hjerte; naar hendes Aand stundom fører hende paa Vildspor, saa er det Fædrehjemmet, Jordbunden, men ikke Planten selv, man bør bebrejde noget, thi den er god og stræber ufravendt mod det skønne«².

Efter Lægens Raad tiltraadte F. Brun i Juni 1789 en Baderejse til Pyrmont og ledsagedes hertil af Baggesen og hans Søster Maria, hvem hun gerne vilde unde Solskin og gode Dage. Desuden fulgte med hende paa Paketbaaden til Kiel C. F. Cramer og hendes Søns Lærer K. Spazier.

Karl Spazier havde i sin Ungdom været Operasanger ved Prins Heinrichs Kapel i Rheinsberg, hvorefter han studerede Filosofi og Theologi i Göttingen. Anbefalet af Wickede var han 1788 bleven Lærer for F. Bruns Søn, men frasagde sig faa Maaneder efter Stillingen, da han ikke følte sig den voksen. I sine Livserindringer dvæler han udførligt ved sit korte Ophold i Danmark. »Findes der mon nogen tysk Hovedstad, hvor dramatisk Kunst og Musik vækker saamegen national Interesse og sætter saamange tænkende Hoveders Tunge og Penne i Bevægelse, som Tilfældet er i København?«, udbryder han. »I det for-

træffelige Brunske Hus nød jeg som Ven den ærefuldeste Stilling, det mest udsøgte Selskab og den fuldkomneste Frihed til at handle efter bedste Skon.« Han roser Fru Brun som en aandrig og meget talentfuld Dame, om han end ikke billigede de Principper, efter hvilke hun ønskede sin Søns Opdragelse ledet. Hun havde ladet ham vokse op som et sundt Naturbarn og vilde udvikle hans Nemme ved pædagogisk Legetøj. Med det ene Øje fulgte Spazier Klopstocks Oder, som F. Brun ved hans Side læste i, medens han med det andet passede paa Drengens Trillebør³.

Sine Oplevelser paa denne Baderejse har Fru Brun optegnet i en udførlig Dagbog. Hentreisen til og Opholdet i Pymont er skildret i Baggeseus »Labyrinten«, oversat paa tysk og kommenteret af Cramer i hans løjerlige Værk »Baggesen oder das Labyrinth«. Medens Baggesen efter sin Ankomst til Kiel ikke vilde slæbes gennem »den kedsomme Midte af Holsten«, men sammen med Cramer gik over Eutin og Lybek til Hamborg, rejste F. Brun lige til Altona for at opsøge sine gamle Venner, især Klopstock, »den evige Yngling«. Fra Hamborg gjorde hun en Udflugt til Tremsbüttel, hvor Grev Christian Stolberg levede som Amtmand. Hans Hustru Louise (S. 18), »hvis strenge Tone og aandelige Overlegenhed« ofte havde skræmmet hende i Barndommens Dage, viste sig i Hjemmet mere som den omhyggelige Husmoder, der tog sig af Husholdningens mindste Enkeltheder, end som den aandfulde Verdensdame.

I Hamborg mødtes hun atter med Baggesen og kørte over den tungsindige, blomstergolde Hede til Lyneborg. Her besøgte hun Komponisten Schulz' Forældre i deres Bageri, to jævne, brave, aabenhjertede Mennesker.

Ved sin Ankomst til Hannover aflagde hun et Besøg hos Forfatteren af den berømte Bog: »Om Omgang med Mennesker«, Knigge, »hvem Ulykken havde forfulgt med sjælden Haardhed«. Han var født til at raade over en aarlig Indtægt af 10,000 Rdlr. og kunde nu, miskendt og forfulgt, med Besvær kun tjene 1000 Rdlr. om Aaret. Knigge fandt F. Brun smuk, en Smule overspændt, men iøvrigt interessant⁴.

I Hannover blev hun ogsaa bekendt med Hofraadinde Kestner, Werthers Lotte, omgivet af seks Sønner, en kvik, rørig og forstandig Kvinde.

De Uger, F. Brun tilbragte i Pymont, førte hende sammen med mange betydelige Mennesker, som Baggesen omtaler i »Labyrinten«, bl. a. F. H. Jacobi, Justus Möser, Forfatteren af »Patriotische Phantasia« og hans Datter, Fru Jenny v. Voigts.

I Begyndelsen af Juli kom Brun paa Hjemveien fra en Forretningsrejse i Rusland til Pymont for at ledsage sin Hustru hjem. Baggesen havde en Uge forinden forladt hende for at drage til Schweitz. Paa denne Rejse lagdes Grunden til det trofaste, siden aldrig afbrudte Ven-skab mellem F. Brun og Baggesen. Begge havde de et iltet Sind og var undervejs mere end en Gang blevne uenige, men Baggesen erkendte dog, at »han holdt inderlig meget af denne synderlige Frue, fordi hun var den rene, regelløse Natur«⁵.

Paa Veien hjem gjorde F. Brun og hendes Mand et kort Ophold i Göttingen. Bürger var ligesom ved deres tidligere Møde den elskværdige Vært. Paa en Fodtur i Omegnen af Göttingen, hvor hun, ifølge Bürger, sprang som en Marketenderske og klatrede som en Gemse, maatte de søge Ly for et heftigt Regnskyl i den gamle Borg Plesses romantiske Ruiner⁶. Bürger tog Plads under et gammelt Lindetræ og deklamerede sine Digte til Molly, deriblandt »das Hohelied von der Einzigen«. Man maatte høre dem af hans egen Mund for helt at kunne forstaa dem. »Selv hvad der i hans »Højsang« syntes overspændt, ja næsten svulstigt, fik Præg af Begejstringens højeste Flugt«. Ved Afskeden overrakte Bürger F. Brun et Digt, der er skrevet til hende og trykt i hans samlede Skrifter⁷.

Da F. Brun var vendt tilbage til Danmark, indbød hun ham indtrængende til at besøge dem samme Sommer, hvad han kun forhindredes i ved sin Udnævnelse til Professor. I Oktober svarede han med et langt, hjerteligt Brev: »O kære, kære Frederikke, hvilke salige Timer drømte jeg ikke at skulle nyde hos Eder, I hjertensgode Mennesker, Mand og Kone, i Eders venlige, lyse Hus med den herlige Udsigt til den store, skønne Natur«⁸. I Bürgers Hus traf F. Brun den unge August Wilhelm Schlegel, der fra 1786 studerede i Göttingen og allerede havde for-søgt sig som Digter.

I Göttingen omgikkes F. Brun med de berømte Videnskabsmænd, der havde skaffet dets Universitet Ry over hele den civiliserede Verden, især Naturforskeren J. F. Blumenbach og Filologen Heyne, der laa i Underhandling med Hertugen af Augustenborg om at overtage Ledelsen af Københavns Universitet og hele Landets lærde Skolevæsen.

Hvorledes selv en højt oplyst tysk Videnskabsmand, der ofte var kommen i Berøring med danske, dømte om vort Folk og Land, erfarer man af Heynes Breve til Svingersønnen J. G. Forster. Danskerne var ganske vist, mente han, endnu i Stand til at forbedre sig, men først et Slægtled videre frem i Tiden. Han følte sig ikke oplagt til at optage

Kampen med Theologer, indskrænkede Mennesker og Rænkesmedde. Hoffet, Klimaet, intetsomhelst forekom ham tiltalende i Danmark, Staten var forgældet, Handelen lammet ved Monopoler, Nationen var fuld af Had og Foragt mod fremmede, Universitetets Styrelse en Kæde af indgroede Misgreb, Skolerne de mest ødelagte i Verden(!). Hele den nuværende Slægt maatte først aftakkes og uddø, før der var Udsigt til Bedring. Forster hævdede, at det kunde blive en behagelig Hvilestilling for den 60-aarige Mand; var man saa langt tilbage i Danmark, vilde selv en ringere Forbedring være en betydelig Vinding. Forhandlingerne om dette Hertugens »Don Quixote-Projekt« stod paa i over et Fjerdingsaar, heller ikke F. Bruns Overtalelser frugtede overfor Heynes store Betænkeligheder, og Sagen løb ud i Sandet⁹.

Den Vandring gennem Harzens smukke Egne, som Brun og hans Hustru foretog fra Göttingen, var for hine Tider en hel lille Turistbedrift. Bjergværksarbejderne i Clausthal opmuntrede dem ved Nedstigningen i Skakten med deres joviale Hilsen: »Glück auf, Herr Vetter und Frau Base«. I Wernigerode var Forfatteren Günther v. Göckingk, til hvem F. Brun var anbefalet af Bürger, en ligesaa interessant som elskværdig Fører.

I Rommelsberg ved Goslar steg Ægteparret, iført Bjergværksdragt, ned i Skakten. Ogsaa den berømte Drypstenshule Baumanns Höhle tog de i Øjesyn og besteg Brocken.

Efter Hjemkomsten til København tilbragte F. Brun Resten af Efteraaret paa Landet, saa vidt det kan ses, paa Sophienholm ved Bagsværd Sø, hvilket Landsted Brun for denne Sommer havde lejet af dets daværende Besidder, men som allerede Aaret efter blev hans Ejendom.

Saa sent som i Slutningen af Kong Frederik V.'s Regeringstid var Bagsværd Søens Bredder i Modsætning til det tilgrænsende Kongens Lyngby, hvor velhavende Københavnerne allerede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede havde opført og anlagt talrige Lystgaarde og Lysthaver, endnu uberørt af Paavirkning fra Hovedstaden. Græsklædte Skrænter, uvejsomme Skovsumpe og Moser strakte sig langs Søens Bredder. Paa Næsset ved den nordlige Bred fandtes et Par enlige Bøndergaarde, der laa i Fællesskab. Omtrent saaledes tog dette Landskab sig ud, da Theodor Holm de Holmskjold¹⁰, den Mand, der først begyndte at opdyrke, beplante og bebygge Bagsværd Søes Bredder, paa en af sine botaniske Udflugter i Hovedstadens Omegn blev betaget af Stedets idylliske Skønhed. Samme Aar Holmskjold ombyttede sit Professorat i Sorø

med Stillingen som Generalpostdirektør — 1767 — erhvervede han af Greve Schulin paa Frederiksdals Hovedgaards Grund et Stykke Jord overfor Nybro ved Stranden og opførte her 1773—75 en lille Lystgaard med kun seks Værelser og en Stald. Den fik Navn efter hans Hustru, Sophie Magdalene de Schrödersee, hvem han 1772 havde ægtet. Paa Gladsaxe Mark, midtvejs mellem Buddinge og Bagsværd, byggede han »Lynggaarden« (Stengaarden, Schäfergaarden), samt »Udsigten« (vistnok de smaa Huse ved Indkørslen til det senere Aldershvile), halvanden Fjerdingvej fra Bagsværd og ansøgte om her at maatte beværte rejsende, »som fra Byen om Sommeren forlystede sig i den skovfulde Bagsværd Enghave«. 1782—83 tilkøbte han sig Bagsværd Overdrev og Enghave. Moserne forvandlede til Enge, udyrket Jord til Sædeland, Skovene forbedredes ved Plantning af Frugttræer og anden Skov; hele Ejendommen indhegnedes med Stengærder og forsynedes med Ailøbsgrøfter. Gaardmændene i Bagsværd By blev ved disse Forbedringer virksomme og velhavende Bønder. Før 1782 anlagde han den nu udparcellerede Engelsborggaard og opførte den endnu temmelig uforandret bevarede, herskabelige Lystgaard Aldershvile, der sammen med Savværksgaarden, Søhuset, Udsigten, Højgaarden og Fruens Skov ved hans Død 1793 solgtes for 30,000 Rdlr. til Adolph Ludvig Friedrichsson, under hvilket Navn den i Sammensværgelsen mod Gustav III. delagtige Grev Ribbing skjulte sig¹¹.

Ved sine store og kostbare Anlæg og Byggeforetagender havde Holmskjold borttødslet sin Hustrus Formue paa 150,000 Rdlr., han forgreb sig paa betroede Midler og døde forgældet, »men her staar han«, som Aug. Hennings siger, »som en Mand med Smag, og hvo som tænker paa den Sump, der før var her, glæder sig over det skønne Mindesmærke, han har rejst sig selv paa dette Sted«.

Under sine Besøg paa Frederiksdal hos den unge Grevinde Sophie Schulin havde F. Brun baade som ung Pige og som Bruns Hustru faaet Egnen omkring Bagsværd kær, og det var vel nærmest paa hendes Foranledning, at Brun i Februar 1790 af Holmskjold erhvervede Sophienholm for en Købesum af 6000 Rdlr.¹² I det første Aarti han ejede Gaarden, bevarede den sin beskedne Karakter, indtil den i Begyndelsen af Aarhundredet blev fuldstændig ombygget i italiensk Villastil af den franske Arkitekt Joseph Ramée, der ogsaa skabte de kostbare Park- og Haveanlæg omkring den. F. Brun kalder Ramée »en nyfrankisk Gartner og Byggerevolutionær, der uden Hensyn til Klima og Lokalitet elegantiserede alt.« Hun klager over, at hun ved Hjemkomsten fra sin anden Italiensrejse fandt alle sine kære Elle- og Lærketræer og Taarepile om-

huggede. Husets Ombygning og Havens Omplantning maa altsaa have fundet Sted 1802. Paa Villaen byggede Brun en anden og tredje Etage, han opførte endvidere to grundmurede Sidefløje og en Stald til en halv Snes Luksusheste og en Arbejdsstald. En Lindeallé plantedes fra Huset ned til en Høj i Haven, paa hvilken han lod opsætte en rummelig Pavillon, kendt under Navnet »det norske Hus«, med Bjelkeloft og et smaarudet Vindu, sammentømret af Fyrrebrædder, færdigt lige til Taget og ført til Skibs hertil fra Norge. Pavillonen stod i Forbindelse med et lille Køkken med særlig Indgang. »Det norske Hus«, siger F. Brun, »staar paa en stejl Terrasse, omgivet af en tæt og dunkel Krans af Weymouthfyrrer og Birke, i hvilke Ugler og Glenter bygger Rede. Nedeira vifter op til mig de blomsterduftende Akasiekroner; hist nede straalder Søen, indfattet af bøgeklædte Strandbredder med henrivende Bugter«¹³. Hele Ejendommen blev mod Landsiden indhegnet med et henved to Alen højt Stengærde.

Hennings har givet en Skildring af Sophienholm, som han saa det 1802. »Frederiksdal«, hedder det, »har altid været et af de skønneste Steder paa Sjælland og er blevet det i endnu højere Grad, da den ene Side, der forud var en stejl, uvejsom Bred, er bleven opdyrket, beplantet og tilsaat med Rajgræs. Dette er for største Delen Ramées og Bruns Værk. Her i Frederiksdal er alt til for Adspredelsens Skyld. Brun kan kun fremvise Divaner, Malerier, Spejle, Hestestalde, Schweitzer- og Gartnerboliger, en Eneboerhytte, en gothisk Portnerbolig, en kinesisk Pavillon — men ikke en eneste Ko, der kan give frisk Mælk, ikke en Mark, der bærer Korn. Han har givet 60,000 Rdlr. ud, for kun at fremtrylle et smukt Billede¹⁴«. Den førnævnte Lindeallé, kendt under Navnet Pyramonter Alléen, der gaar midt gennem Parken, blev 1817 kappet foroven, og alle Grenene flettede sammen over Lægter for at danne en Buegang i Lighed med Vinhaverne i Italien. Sophienholm er baade som landskabeligt Billede og i det Indre, takket være den nuværende Ejers Sans for Traditionen, bevaret saa temmelig uforandret fra F. Bruns Tid.

FEMTE KAPITEL

F. Bruns Ophold i Hjemmet blev ikke af Varighed. Aaret efter sin Hjemkomst fra Pymont fødte hun sin anden Datter, Antonie Augusta Ernestine (10. Maj 1790), og tiltraadte sammen med sin Mand, de to ældste Børn og den nye Huslærer, den 30-aarige Conrad Friedrich v. Schmidt-Phiseldeck¹ fra Brunsvig, en Rejse til Frankrig og Schweiz.

Vejen gik over Göttingen, Frankfurt og Mainz. Det var i Vinhøstens Tid, da Folkets Livsglæde pulserer stærkest ved Festerne til Ære for Evan, at hun ved Rheinzabern kørte over Grænsen til Elsass, »Frihedens Forgaard«, hvor hun saa de første franske Nationalkokarder paa Bøndernes Huer. I Toul herskede der stor Uro, Erkebisen havde forladt Byen, og Kathedralen var lukket, men i Châlons aandede alt den dybeste Fred. I Champagnes skønne Dale saa hun allevegne Indbyggerne smykkede med Frihedens Emblemer og gav sin Glæde derved tilkende for en Bonde, hvis prægtige Ansigt tiltrak sig hendes Opmærksomhed. »Madame n'est assurément pas aristocrate?« var Svaret.

»Vraiment non, je suis bonne nationale de coeur et d'âme«, udbrod hun og fik til Tak hjertelige Hilsener med paa Vejen.

Over Épernay og Meaux naaede de 7. November Paris. »Frihedens Vugge«, og fandt tæt ved Palais royal et godt Logis hos en af Bruns Handelsvenner. Som alle rejsende, der for første Gang gæster Paris, blev hun blændet og bedøvet af Verdensstadens Larm, Menneskevrimlen i Gaderne, »de talløse Ekvipager og Fiakrer, den ilsomme Hast, hvormed alt bevægede sig, Udraabernes og Avissælgernes, Postej- og Vaffelbagernes Skraal, de udstillede Varers lokkende Pragt og overvældende Mængde, de utallige Gadeplakater og de sværmende Lapse og Grisetter.«

Da hun kørte over »den frygtelige Grèveplads« lod hun sig af Kuskens vise den berømte Gadelygte. Med Andagt betraadte hun »Hôtel des Invalides«, dette Barmhjertighedens Værk, der overstraaede alle Ludvig XIV's Sejre, og da hun gik over Invalidepladsen, saa hun med Rousseaus »Promenades« i Minde Følelsens dyrebare Martyr vandre under Lindetræerne. Af Bastillens skumle, trodsige Borg var der kun spredte Murrester og enkelte underjordiske Hvælvinger tilbage, hvor Fangerne havde henslæbt deres ynkværdige Tilværelse. Man burde lade disse Rester ligge urørte hen som hellige Minder, mente hun, og midt blandt Tomterne rejse et Tempel for Friheden.

Marsmarken hilste hun som det Sted, hvor den højtideligste Ed, man i Aarhundreder havde været Vidne til, var bleven aflagt. Hun steg op paa Kongens Balkon og Fædrelandets Alter, hvorfra man havde en herlig Udsigt over Sletten til St. Cloud. Nogle fanatiske Abbéer havde netop i disse Dage søgt at udgrave og vælte en af Altrets Støtter, men var blevne grebne paa fersk Gerning og gennempnygled.

Ledsaget af sine nye Venner traadte hun ind i »det 18. Aarhundredes Kapitol«, Nationalforsamlingens Sal, »hvor Friheden var bleven udruget under Lovens Vinger«. Hun saa og hørte her »Veltalenhedens Gladiatorer« Mirabeau og Abbé Maury. Mirabeau var klodset bygget, Hovedet sad nede mellem Skuldrene, og naar han gik, saa han stivhalset ud. Hans blegiede Ydre var ikke tiltalende, men hans Væsen var fint og smidigt. Maury havde et plumpt, men aabent Ansigt. Under Mirabeaus Tale vandrede Maury rastløst op og ned blandt en lille Skare trofaste Venner; af og til saa man et tigeragtigt Glimt i hans Øjne. Mirabeaus Røst var som en voldsom, rivende Bjergstrøm, Maurys Organ behageligt, bøjeligt og fuldttonende. Udenfor Nationalforsamlingen nød begge disse mærkelige Mænd efter F. Bruns Udsagn kun ringe Anseelse. Mirabeau gjaldt for bestikkelig, og Maurys udskejende Liv var almenkendt.

Hun overværede adskillige interessante Forhandlinger i Nationalforsamlingen, bl. a. om Optøjerne i Dordogne, hvor Sansculotterne havde opbrændt femten Slotte, og om Bevillingen af en Pension til Rousseaus Enke.

I Operaen hørte hun en Nationalkoncert, hvor 120 Musikere (blandt hvilke den berømte Kreutzer) udførte en Symfoni af Haydn og et Tone-maleri »La prise de la bastille«. Larmen af Kanonaden, gengivet ved Pavker og Basuner, var af overvældende Virkning. Lafayette, »Folkets Afgud«, traadte netop ind i Logen, jævn og fordringsløs, »Mildheden

lyste ud af hans Ansigt som en Glorie«. Han hilstes med øredovende Bifald af Tilskuerne, der blandede deres Røster i Orkestrets mægtige Kor.

Operaen, hvor hun ogsaa hørte Glucks »Iphigenie«, var Aristokratiets Samlingssted. Da Achilles med sine Grækere hyldede Klytemnestra paa Tronen med Ordene: »Chantons, célébrons notre Reine«, lød der fra Par-kettet og Logerne stærkere Bifalds- og Dakapøraab, fra Parterret der- imod et hundredstemmigt A bas, à bas. Achilles bad om Ordet: »Mes- sieurs, je crois qu'il n'y a aucun Français qui n'aime pas son Roi et sa Reine!« Aristokraterne tilkastede ham en Lavrbærkrans, men Demo- kraterne tvang ham til at træde paa den med Fødderne.

I Nationaltheatret overværede hun Opiørelsen af »Brutus«, som hun ogsaa i senere Aar regnede blandt sit Livs største sceniske Nydelser. Efter Brutus blev givet en politisk Farce af Flins des Olliviers, »le réveil d'Épiménide«, i hvilken en Hofmand fra Ludvig XIV.'s Tid vaagner af en dyb, lang Søvn, himmelfalden over Sagernes nuværende Tilstand. Til- skuernes Jubel over Stykkets Tendens vilde ingen Ende tage. En anden Aften var hun til Stede, da man gav Voltaires »Mort de César«, i hvilken de berømte Skuespillere La Rive og Vanhove udiørte Hovedrollerne.

Kunst og Videnskab beskæftigede F. Brun meget i Paris. I Md. Vigée Lebruns Atelier saa hun Kunstnerindens berømte Selv- portræt og Marie Antoinettes Billede. Hun besøgte den kongelige Gobelinsfabrik og den bekendte reisende Le Vaillants Naturaliekabinet, der i hans Fraværelse forevistes af hans Hustru, en meget klog Dame, der besørgede Udgivelsen af Mandens Skrifter. Hos den »værdige, blide og menneskevenlige« Professor Le Sage hørte hun Forelæsninger over Eksperimentalfysik.

Livet i Gaderne interesserede hende meget. Hun fandt Pariser- inderne ikke egentlig smukke; der fattedes dem Friskhed og Fylde, dog fremhæver hun deres sarte, fine Skikkelse og kønne, livlige Øjne.

Med Tankerne henvendt paa Hjemmet sang hun Nytaarsaften sam- men med sin lille Kreds Voss' alvorssulde Sang: »Des Jahres letzte Stunde«, og faa Dage efter forlod hun Paris eiter et sidste vemodigt Farvel til Louvre og Tuilerierne, dog ikke uden Glæde over at kunne hvile de af Skuelyst og Lampelys overanstrengte Øjne i den klare milde Vinterluft i Skovene mellem Berny og Longjumeau. Langs med Loiren kørte de over Orléans til Blois.

I Bordeaux tilbragte Ægteparret hele tre Uger. Synet af Garonnes Vande, der havde opslugt hendes Broder, maatte vække vemodige Min-

der hos hende. Af Byen fandt hun kun Navnet smukt. Den indre Stad var urenlig og slet brolagt. I Hittebørnhospitalet var hun paa Drengenes Sal nær bleven kvalt af slet Luft og Kulos fra et Fyrbækken, ved hvilket de ulykkelige Børn skulde varme sig. De nyfødte Børn, der enten var for svage til at kunne die eller veneriske, fik en tyk Meldejg og syrlig Mælk af snavsede Tinkar. Moralen i Byen stod ikke særlig højt; samtlige Loger i Halvkredsen i det amfiteatralisk anlagte Theater var udelukkende anvist offentlige Kvinder til billige Priser for at drage Publikum til Huse.

Et venligere Indtryk af Bordeaux fik hun dog ved den selskabelige Omgang med den der boende, i København hjemmehørende Købmandsfamilie van Hemert, samt flere udpræget aristokratisk sindede tyske Familier. Til sin Glæde blev hun Vidne til, at en af Nationalforsamlingen til Beboerne af Isle de France skænket Fane af et Regiment Nationalgardister i højtideligt Optog blev ført ombord paa et sejlfærdigt Skib.

Over Toulouse og Carcassonne kom hun til Montpellier, hvor hun opsøgte Fru v. Krüdener, med hvem hun havde tilbragt »saamangen nydelsesrig Time i Sjællands Bøgelunde.« Gensynets Glæde var stor paa begge Sider. F. Brun fandt den »elskværdige Sværmerse« blomstrende og fyldig og glad ved sine Børn. Baronesse Krüdener havde netop tilbragt lykkelige Dage hos sin Veninde Fru v. Lobkoff ved Vaucluses Kilde og læste nu sine Optegnelser fra dette Samvær højt for F. Brun. Som mange rejsende før og senere besøgte Fru Brun i Montpellier den kongelige Have, i hvilken Young ifølge et stedligt Sagn selv skulde have begravet sin under Navnet »Narcissa« besungne Datter, hvem de katolske gejstlige havde nægtet en Grav i indviet Jord².

I Nimes saa hun Hostien blive bragt i Procession med brændende Fakler forbi hendes Vinduer, medens Soldaterne med dybe og fanatiske Stemmer brølede Oprørssangen *Ça ira*. Af de interessante Mindesmærker fra Oldtiden, der er bevarede i denne By, bl. a. Dianatemplet og det antikke Theater, giver hun i sin Dagbog en detailleret Beskrivelse.

Fra Marseilles Havnekaj saa hun for første Gang ud over det blaa Middelhav. Skibenes tætte Takkelage, de genuesiske Felukker og Sejlere fra Levanten og de fjerneste Kyster, som ventede paa Vaarens Komme, vakte i Forening med det tropisk duftende og farveprægtige Frugt- og Blomstermarked hendes Længsel efter Syden. Hun gjorde forskellige Udflugter i Omegnen, til den kort før demolerede Fæstning Notre Dame de la garde, Les Ayalades og Chateau d'If. Den danske Konsul Hornbostel indførte hende i forskellige Familier i Byen. De

gamle spillede Kort, de unge morede sig med forskellige jeux d'esprit, i hvilke de elskværdige Provençalers Improvisationstalent gav sig Udslag.

I Avignon, i det nuværende St. Josephs Kollegium, den Gang et Franciskanerkloster, saa hun Petrarcas og Lauras Grav og fik forevist en Sonnet, som Kong Frantz I ved Gravens Aabning skal have nedlagt i Digterens Kiste.

Langs Rhône'n kørte de til Lyon. Byens skønne Beliggenhed, den skovrige Omegn, den livlige Færdsel i Gaderne, de mange, kønne velklædte Silkesyersker, som man kunde se i næsten alle Huse fra Tag til Kælder i de aabne Karnapper, bøjede over deres Arbejde, alt tiltalte F. Brun her, undtagen den store Urenlighed, der herskede i Fabrikkerne.

Et malerisk Syn frembød Lyon paa hin Tid ved de talløse lette Lejebaade, Bacher kaldede, der som en Slags Gondoler besørgede Persontrafikken paa Saône og udelukkende roedes af Kvinder, der dannede et eget Lav, som Poissarderne i Paris. Baadene var forsynede med Solsejl, under hvilket der var anbragt et Bord til at skrive, spille Kort eller indtage Forfriskninger ved. Yndlingsmaalet for Borgernes Udflugter var den Gang som nu Øen L'Isle Barbe midt i Saônen, i Beliggenhed og Form ikke ulig Tiberøen, med Ruinerne af et gammelt, af Træer og Buskads overgroet Kloster.

Hvad der mere end alle Byens Seværdigheder skulde gøre Opholdet i Lyon mindeværdigt for F. Brun, var dog hendes Møde her med Digteren Matthisson, hvis Person og Digting fik den største Indflydelse paa hendes Forfattervirksomhed. Det vil maaske være rigtigt allerede paa dette Sted at anføre Hovedtrækkene i Mathissons Livshistorie indtil hans første Sammentræf med F. Brun.

Friedrich Matthisson³ var Søn af en Landsbypræst i Nærheden af Magdeburg og havde ved Universitetet i Halle studeret Theologi og Filosofi. Efter tre Aars Virksomhed som Lærer ved den berømte Opdragelsesanstalt Filantropium i Dessau, hvor han 1781, tyve Aar gammel, udgav sin første lille Digtsamling, blev han Hovmester for Grevinde Juliane Sievers' Sønner i Altona og ledsagede dem i Foraaret 1785 til Heidelberg. I den skønne Neckarstad, hvor han skrev sin klassiske »Elegie in den Ruinen eines alten Bergschlosses«, traf han sit Livs »Agathon« — Carl Victor Bonstetten, hvis Navn oftere vil blive nævnt i det følgende. 1787 opgav han sin Lærerstilling og tilbragte to lykkelige Aar i Bonstettens Amtmandsbolig i Nyon ved Genfersøen, som han har besunget i sit en Gang saa beundrede, naturbeskrivende Digt »Der

Genfersee«. 1790 blev han Lærer for en rig Bankiers Børn i Lyon, hvor han tilbragte Vintrene, medens han om Sommeren med sine Elever opholdt sig paa deres Forældres Gods i Grandclos i Schweiz.

I sine formiuldentte, ved Sprogets og Rimenes Renhed udmærkede Digte har han, paavirket af Hölty, Klopstock og Ossian, især dyrket det poetiske Landskabsmaleri som Baggrund for spæde, elegiske og følsomme Naturbetragtninger. Hans Lyrik har en spinkel sløret Klang som af tyndslidt Sølv; den er meget ofte udpyntet og stundom overlæsset med Glimmerstene af tvivlsom Ægthed, hentede fra den græske Mythologis Skatkiste. Man savner i hans blodfattige Digte baade personligt Udtryk og menneskelig Varme. Schiller har sammenlignet hans Poesier med skønne Sonater; Mozart, Beethoven og andre af Samtidens ypperste Komponister satte dem i Musik. Som Menneske var Matthisson en tiltalende Fremtoning, omend vag og umandig, som ogsaa hans Digtning er det. Med sin slanke Skikkelse og pyntelige Optræden mindede han mest om en Hofmand eller Diplomat. Han bejlede til Fyrstegunst og var en Ven af kvindelig Hyldest, hvad der ogsaa gav ham et vist Præg af Forfængelighed og Slaphed.

F. Brun, der ivrigt beundrede Matthissons Digtning, medbragte en anbefaling til ham fra deres fælles Ven C. L. Sander, hans tidligere Kollega fra Filantropinum. Hun havde forgæves søgt ham flere Dage i Lyon, hvor ingen kendte den allerede navnkundige tyske Digter; først umiddelbart før hendes Afreise indfandt han sig i Hotellet. Bekendtskabet blev hurtigt sluttet og udviklede sig i det følgende til et gensidigt, trofast Venskab, der varede hele Livet.

Med bankende Hjerter og undrende Øjne saa hun fra Bellegarde ud over det majestætiske Rhône-fald, utaalmodig eiter at sætte Foden paa schweitzisk Grund, paa Frihedens hellige Jord, og opfyldt af Længsel efter det nære Genf, Rousseaus By, den moderne Naturromantiks Hjemsted.

Rousseaus Skrifter skyldes det, at Genfersøens Bredder i de følsomme Sjæles Tid blev Valfartsstedet for alle dem, »der elsker eller har elsket«. Sin skønneste Skikkelse Héloïse har han stedfæstet til Vevey og Omegn, til Clarens, Meilleries mørke Klipper og Chillon. »Synet af Genfersøen og dens vidunderlige Kyster«, siger Rousseau, »har i mine Øjne altid haft en særlig Tilløkkelse, som jeg ikke kan forklare mig og som ikke alene staar i Forbindelse med det skønne Skue,

men noget interessant, som griber og bevæger mig«⁴. Og om selve Genf ytrer han: »Aldrig har jeg hilset denne lykkelige Bys Mure, og aldrig er jeg draget ind i den, uden at føle et vist Vemod i Hjertet. Til Vevey fattede jeg en Kærlighed, der har fulgt mig paa alle mine Rejser. Jeg vilde gerne sige til alle dem, der har Smag og er følsomme: Gaa til Vevey, besøg Landet og gennemstrejf Landskabet og sig saa, om Naturen ikke har skabt dette skønne Land for en Julie, en Claire og St. Preux, men søg dem ikke der«⁵.

Endnu staar Genf for den litteraturkyndige i Rousseaus Tegn. Paa den lille, eiter ham opkaldte Ø, der deler Rhônens stride, kolde Strøm ved dens Udløb af Genfersøen, hæver sig hans Mindesmærke, omringet af legende Børn. Han vender Ryggen til sin Fødeby, der behandlede ham saa stedmoderligt, hans Blik skuer ud over Lac Lémons stedse biala Vande og de vuggende Latinersejl, der i Hvidhed kappes med de kredsende Maager og de glidende Svaner; han ser ud over Alpetindernes evige Sne og Juraens rene, fine Linjer. To Huse i Byen strides om Æren af at have rummet den Stue, hvori han fødtes; Bibliotheket ejer Manuskriptet til hans »Émile«, og her vises det Sted, hvor hans samfundsfarlige Bøger blev brændte.

Fra Saint-Pierres Cathedral nynner Klokkerne ud over Byen hans Pastorale:

Allons danser sous les ormeaux:
Jeunes garçons, jeunes fillettes;
Alons danser sous les ormeaux,
Garçons, prenez vos chalumeaux . . .

Gennem hele den anden Halvdel af det attende Aarhundrede bestod der en rig aandelig Vekselvirkning mellem København og Genf⁶. Man behøver blot at anføre Navne som Roger, Reverdil, Mallet, Mourier og Monod.

I Genf, »mange forstandige og lærde Mænds Opholdssted«⁷, som J. H. E. Bernstorff siger, studerede hans Brodersøn Andreas Peter, senere ogsaa Ernst Schimmelmänn, for hvis Aandsretning Opholdet her blev af indgribende Betydning⁸.

Naar Genfersøens Bredder i den anden Halvdel af det 18. Aarhundrede udøvede en dragende Magt paa mange aandeligt interesserede Mennesker i Norden, skyldes det ingenlunde alene de fremragende Videnskabsmænd, der var knyttede til Genfs Universitet, Landskabets rige Naturskønheder eller Minderne om Rousseau og hans Værker.

I den lille, venlige Landsby Genthod, paa en Høj ud mod Søen lige-

overfor Montblanc boede Naturfilosofen Charles Bonnet⁹ (1720—1793). »Naturens Apostel« som man har kaldt Bonnet, var mere end i sit eget Hjemland skattet og æret i Norden, hvor hans Skrifter med deres højtidelige Forkyndelse af den vidunderlige Logik i Naturen, og deres blomstrende oratoriske Stil blev læste og kommenterede med en Andagt og Iver, der antog Form af en virkelig Kultus. Gennem sin Ven Roger kom Bonnet i Brevveksling med den ældre Bernstorff, der formaaede Frederik V. til at bekoste Udgivelsen af hans »Essai analytique sur les facultés de l'âme«.

I Bonnets Hjem havde i Halvfjerserne af det 18. Aarhundrede flere danske Kunstnere deres Tilhold, især Henrik Plötz¹⁰ (indtil 1772 Kapelmusikus i København, men derefter Miniaturmaler og Mekanikus), som i tyve Aar levede i hans Hus, beskæftiget med at tegne Illustrationerne til hans Værker; Jens Juel¹¹, der malede Bonnets Portræt (i Kunstakademiet), og Kobberstikkeren C. F. Clemens¹², der efter dette Billede udførte et ypperligt Kobberstik, anvendt som Titelbillede til Bonnets Værker.

I Danmark virkede Tyge Rothe ved sit Skrift »Naturen betragtet efter Bonnets Methode« for Udbredelsen af hans Lære. Grevinde Louise Stolberg, der i en Aarrække stod i Brevveksling med ham, skaffede hans Livsanskuelse Indgang i de tysktalende aristokratiske Kredse. Ikke faa danske, hvem hun anbefalede til Bonnet, som Baggesen¹³, Adam Moltke, Sneedorff o. a.¹⁴ besøgte ham paa deres Rejser og blev stærkt paavirkede af hans Theorier.

Genf var paa F. Bruns Tid endnu omgivet med Volde og Grave fra Middelalderen. Husene i Rues Basses, de snævre Gader i den lavere Bydel, havde stærkt fremspringende Tage, der holdt Lys og Luft ude, og en dobbelt Række Kramboder af Træ laa i Vejen for Færdslen. Her levede væsentlig Arbejderfamilier, medens det højtliggende Kvarter med St. Pierres Kathedral beboedes af Genfs gamle fornemme Slægter, rige Købmandsfamilier og Videnskabsmænd. Langs Søens og Rhônens Bredder, nu omdannede til brede Kajer, laa forfaldne Fæstningsværker og Murrester med Tømmerpladser og Slagterier. Gjorde selve Byen end, som ogsaa Goethe klager over, et »fatalt« Indtryk, frembød dens nærmeste Omegn et smukt Skue ved de mange aabne, venlige og livlige Villaer uden for Staden¹⁵.

F. Bruns første Ophold i Genf beredte hende mange aandelige Nydelser, men ogsaa en Del Skuffelser. Hverken hun eller Genferne var skabte til at »knytte Forbindelser« i Hast. I Modsætning bl. a. til

A. P. Bernstorff, der i 1790 ved Hoffet højlydt betegnede Rousseau som en Skurk¹⁶, dyrkede hun ham som en Helgen. I Aftentimerne læste hun altid flittigt i hans Værker, her, hvor alt mindede om ham. Genferne talte med Ringeagt, ja endog med Uvilje om Rousseau, de betragtede hans »Contrat social« som Kilden til Urolighederne i Schweiz. »Det manglede kun,« skriver F. Brun, »at han af Hensyn til dette Vandglas skulde have opgivet at skrive et Værk, der i hele Evropa havde afrystet Folkenes Lænker og givet Tyrannerne Dødsstødet«. Man var meget aristokratisk sindet i Genf og studerede ivrigt »Journal du club monarchique«. I Selskabslivet frastødtes hun af Genfernes Spilleraseri, overalt saa hun de grønne Borde, endog i Børneselskaber. Blandt de mærkelige Mennesker, hun her lærte nærmere at kende, var H. B. de Saussure, Bonnets Nevø, en af de første, der besteg Montblanc (1787), og som anstillede de tidligste barometriske Maalinger i Alperne. Endvidere M. A. Pictet, Saussures Elev, Ven og Rejsedelesager, og hans Efterfølger som Professor ved Akademiet i Genf.

En Dag i Begyndelsen af April — en af de store Mærkedage i F. Bruns Liv — var det, at hendes Ven Matthisson i Genf gjorde hende bekendt med Carl Victor v. Bonstetten, den Mand, der har sat de dybeste Spor i hendes Tilværelse¹⁷.

Bonstetten, der tilhørte en af de ældste og mest ansete Slægter i Schweiz, fødtes 1745 i Bern. Den livlige og videbegærlige Dreng, der tidligt lagde en stærk Uafhængighedstrang for Dagen, opdrog saa at sige sig selv og kom 14 Aar gammel paa Landet hos en Familie i Yverdon. Baade her og i den Tid, han tilbragte i Huset hos Professor Prevost i Genf, var han efter sine egne Ord Konge over sin Tid og Herre over sine Timer, bestemte ogsaa selv sin Læsning og sine Adspredelser. I Genf omgikkes han to i Livsopfattelse saa modsatte Filosoffer som Voltaire og Bonnet. Det var dog fortrinsvis den sidste, der vandt ham for sine Anskuelser og vejledede hans Studier. I Leyden, Cambridge og Paris tilbragte den unge Junker et Par nydelsesrige Aar inden han 1773 ved Faderens Død overtog Besiddelsen af Stamgodset Valeyres. Samtidig knyttede han med Schweitzer-Historikeren Johannes v. Müller fra Schaffhausen hint idealt pyntelige, men lovlige theatraliske Mønstervenskab, der blev Forbilledet for mange unge Mænd i de store Venskabs Tid. Efter sin Hjemkomst fra et længere Ophold i Rom blev han optaget i det store Raad i sin Fødeby. 1787 tiltraadte han Stillingen som Landfoged i Nyon.

Bonstetten var af Naturen godmodig og elskværdig, men savnede al fast Holdning i Livet; ligesom sin Ven Matthisson var han forfængelig og behagesyg overfor Kvinder; overalt og i alle Forhold nippede han epikuræisk til Nydelsens Blomster. Til Trods for en ret udpræget Egenkærlighed kunde han vise Højsind i Karakteren og var ude af Stand til at rumme Nag eller Bitterhed. »Han har aldrig svigtet en Ven,« siger Sismondi om ham, »om det end er vist, at han glemmer dem hvert Øjeblik paa Dagen.« Bonstetten var saa fuldkommen behersket af sin Fantasi, at man ud fra denne Ejendommelighed maa bedømme alle hans Fortrin og Fejl. I Tale og Væsen, i sit Forfatterskab og sine Breve, i alt var han springende og spredt. »Med sine uforbederlige Inkonsekvenser stillede han endog sine bedste Venner i Gabestokken. Ingen Fiende kunde være farligere end han endog i Forholdet til dem, han holdt mest af«¹⁸.

Paa den Tid, da Valgslægtskabet mellem Bonstetten og F. Brun blev beseglet, var hun seks og tyve Aar, han ganske vist en Snes Aar ældre, dog endnu med en ung Mands friske Ydre og stærke Følelser, hvorfor han ogsaa til Stadighed var omsværmet og forkælet af Kvinder. Ogsaa han var gift og havde Børn. Om hans Hustru ved man kun lidt, hendes Interesser synes at have været begrænsede til Huset. Dagen efter det første Møde aflagde F. Brun et Besøg i Bonstettens Embedsbolig i Nyon, et ærværdigt Slot med gamle Taarne, »det legemliggjorte tolvte Aarhundrede, der ligesom holdt Øje med Nutidens Færd«. Det smukkeste Hjørne i Slottet var Matthissons afsides liggende Værelse med Udsigt over den livlige Havn og By ved Slottets Fod, en uendelig Horisont, begrænset af Alpernes mægtige Kæde¹⁹.

Selv den moderne Turist, der om Bord paa Damperen fra Lausanne til Genf henimod Aften passerer Nyon, kan ikke undgaa at blive betaget af denne stemningsfulde Plet. Byen med de røde Tage og de mange grønne Skodder krones og beherskes af Slottets massive Mure, flankeret af en Donjon og smækre Taarnspir.

Fra nu af fulgte Bonstetten F. Brun paa Vej og Sti paa hendes Udflugter i Omegnen af Genf og senere i Bern; dette Samvær indledede hendes mange Fredløshedens og Udveens Aar, Misstemningen overfor Hjemmet, med alle Længsler og Tanker henvendte paa den Mand, »hendes Hjerter havde valgt«, og de Steder, hvor han færdedes. Den 30. April skriver hun i sin Dagbog: »Trist, mørk. Brun rejser til England og Holland, og jeg fortsætter min Vandring alene med Børnene gennem

Schweitz, men det tjener til hans Fred. Hellere adskilt fra ham kort Tid fremfor at se bedrøvet paa hinanden. Grædt mig træt.»

Ledsaget af Schmidt-Phiseldeck og Sønnen Carl besøgte hun den store Salève. Paa den Klipperand, der kaldes den lille Salève, saa hun Ruinerne af et gammelt Kloster, hvis Portal bar den alvorsfulde Indskrift: NASCI, PATI, MORI, som hun tog til Varsel for den Livskamp, der ventede hende. I Maj gjorde hun den besværlige Tur gennem Chamonixdalen. Fra Sallanches valgte hun Vejen gennem Arvedalen, ledsaget af den navnkundige Fører Maxime Efrançais, kaldet Massime Baron de Pierre Ronde efter et Klippeparti i Montblancs Gletscher. Chamonixdalen ansaas i lange Tider for fuldstændig utilgængelig, indtil Englænderne Pocock og Windham 1741 først besøgte den. Dens egentlige videnskabelige Opdager var dog Saussure, der 1787 trængte ind i Chamonix og ved sin Beskrivelse af samme lokkede de første Turister dertil. Fra le grand Prieuré (Chamonix) gik hun til Landsbyen Montcuart, hvor hun til Fører valgte Jacques Balmat med Tilnavnene Montblanc eller des Dames, hvis Mindestøtte endnu ses udenfor Kirken i Chamonix, og som ogsaa er fremstillet sammen med H. B. Saussure paa dennes Mindesmærke i samme By. Montanvert var bedækket med Sne, hvorfor man valgte at bestige Chapeau, en stejl Klipperyg ved Foden af Aiguille du Bochard.

Efter at være vendt tilbage til Genf aflagde hun et Besøg i Genthod hos Bonnet, der underholdt sig livligt med hende om Danmark og sine derværende Venner. I Vevey traf hun og Bonstetten sammen med Matthisson, og alle tre besøgte de Julies Hus i Clarens, Chillon-slottet og Montreux.

Bonstetten fulgte hende til Bern, hvor han indførte hende i Byens litterært interesserede Kredse og ledsagede hende derefter paa en Udflugt til Rousseaus Ø i Bieler Søen. Her tog de en bevæget Afsked med hinanden efter gensidigt at have givet Løfte om snart at mødes igen.

Over Lauterbrunnen, Grindelwald og Luzern rejste F. Brun til Zürich. Her opsøgte hun straks Lavater, der modtog hende, som om han havde kendt hende i mange Aar. Han havde efter hendes Mening Anlæg til Mistænksomhed, en Følge af al for stor Oprigtighed; skønt han var forfængelig kunde han dog fuldtud skatte fremmed Fortjeneste. Hans Prædikener forekom hende usammenhængende i Tankegangen og skæmmedes af hyppige Antitheser og Udraab. »Hvor ganske anderledes maa han have talt,« siger hun, »inden han kom paa mystiske Afveje, med en Apostels Værdighed og Enfold, med en Veltalenhed,

der strømmede ud af hans varme Hjerte og forhøjedes ved hans smukke Figur og hjertevindende Ansigt.« Betegnende for Lavaters Livsanskuelse er de Linjer, han skrev i F. Bruns Dagbog: »Mensch, o Wonnegedanke, dass Gott im Himmel ein Mensch ist!«

Over Constanz rejste F. Brun videre hjemad til Stuttgart. Det af bistre Skildvagter strengt omringede Slot straaede om Aftenen i féagtig Belysning i Anledning af det Galataffel, Hertugen af Württemberg gav til Ære for den Dagen før (8. Juni) ankomne Greve af Artois. Prinsen af Condé og Calonne ventedes, Folk stod i tætte Klynger udenfor Slottet, men trængtes brutalt tilbage af Vagtposterne. F. Brun besøgte Karlsskolen og saa Eleverne gaa til Bords under Kommando. Ved dette komiske Syn skænkede hun Schiller en venlig Tanke.

Mainz var paa dette Tidspunkt Aristokraternes Fristed. Det mylrede af Blaafrakker med hvide Kokarder, lutter Officerer, men ingen menige. F. Brun aflagde et Besøg hos J. G. Forster, hvem hun havde lært at kende 1782 og som foreviste hende de Samlinger, han havde medbragt fra sine Reiser gennem flere Verdensdele. I sit Logis læste hun om Aftenen i hans Rejsebeskrivelse og øvrige i Tidsskrifter spredte Arbejder, der blev af Indflydelse paa hendes senere Forfatterskab. Ved Efterretningen om hans Død i Januar 1794 skrev F. Brun et smukt Mindedigt om ham, som hans Enke Therese Forster, Filologen Heynes Datter, har anbragt som Indledningsdigt til sin 1829 udgivne Bog: J. G. Forsters Briefwechsel²⁰.

I Mainz blev F. Brun bekendt med Johannes v. Müller. Den frie, jævne Schweitzer var i Kurfyrsten af Mainz' Tjeneste fra Bibliothekar steget til Værdigheden som Geheimestatsraad og bleven ophøjet i Rigsadelstanden. Det forstemte hende at se den fordringsløse Mand som Hofmand og Fyrstetjener »i Daarskabens spraglede Uniform«. Kun glimtvis kom det frem i Samtalen, at han var den samme, der i sin Ungdom, greben af Frihedslængsler, i Selskab med Bonstetten flygtede ud i Bjergenes Ensomhed saa ofte Bymurene blev dem for trange. Netop som F. Brun vilde forlade Mainz, fik hun gennem en Kurér Meddelelse om, at hendes Mand laa farlig syg i Brüssel. Saa hurtigt det lod sig gøre, søgte hun i sin Sjæleangst at naa til hans Sygeleje. Skønt Tilfældet begunstigede hendes Reises Hurtighed, tog Vejen dog hele tre Dage. Hendes Glæde var ubeskrivelig, da hun fandt ham i Bedring og saa, hvorledes hans »matte, kærlige Blik« oplivedes ved at se hende.

I Brüssel var F. Brun Vidne til Kristi Legemsfest, der fejredes med

stor Højtidelighed. Monstransen blev i Procession baaren gennem hele Byen, fulgt til Fods i hele fem Timer af Hertugen og Erkehertuginde. »Ils vont promener le bon Dieu,« hed det blandt Almuen. I St. Gudulas Kirke overværede hun Højtideligheden ved Erkehertuginde Maria Christinas Edsaflæggelse i Broderen Erkehertug Carls Navn som Statholderinde i de østerrigske Nederlande.

Som en Jubel gik Rygtet gennem Byen fra Mund til Mund blandt Aristokraterne, at Kong Ludvig XVI. og hans Familie lykkelig var undsluppen fra Paris. »A présent Mr. Lafayette à la lanterne,« hørte man Emigranterne triumferende udraabe. Saasart Brun var kommen til Kræfter, rejste han med Hustru og Børn fra Brüssel tilbage til Danmark.

I Hamborg meddelte F. Brun Klopstock sine Indtryk fra Opholdet i Frankrig og lønnede hans ungdommelige Begejstring for Revolutionen ved at omhænge ham det trefarvede Skærf, hun havde købt i Palais Égalité. Hun fornyede ved denne Lejlighed Bekendtskabet med Udgiveren af »Altonaer Mercur«, Pieter Poel, der under sit Ophold i København 1785 tit havde gæstet hendes Hus. Den Omtale, Poel giver F. Brun i sin for Tidshistorien saa værdifulde Selvbiografi, fortjener at anføres i denne Sammenhæng. Efter nogle temmelig ensidige, nedsættende Bemærkninger om skrivende Damer, der forsømmer deres huslige Pligter, ytrer han: »Frederikke Bruns Personlighed viste sig i vort første Bekendtskabs Tid kun fra den elskværdigste Side, men senere indtraadte der som Følge af en voksende Trang til ætherisk Næring en uheldig Forandring i hendes Væsen, hvorved hun kom i sælsom Modsætning til sin Mands kun af jordisk Stof vævede Natur og blev forledet til en usund Pleje og Forkælelse af sit eget Jeg, en Tilstand, der i det ydre dels gav sig tilkende ved en Hang til Lidelse og Selvopgivelse, dels ved det springende i hendes Tale samt en vis Adspredthed og Uro, der i Selskabslivet ofte gav Anledning til de mest komiske Misforstaaelser. Da jeg efter nogle Aars Forløb gensaa hende i Hamborg, havde hun allerede tillagt sig mange slige Løjerligheder, som hun maaske kunde være bleven kureret for, hvis alle hendes Venner havde ment hende det saa ærligt som jeg.«

Et Aar efter sin Hjemkomst fødte F. Brun d. 20. Marts 1792 sin tredje Datter *Adelaide Caroline Johanne*, kaldet *Ida*.

Den følgende Sommer bragte hende *Lavaters Besøg*. Allerede

fra November 1791 havde han staaet i Brevveksling med den lille Kreds af Aandeseere i København (Landgreve Carl af Hessen, A. P. Bernstorff og hans Hustru, Cai Reventlow o. a.), der mente at staa i særlig nøje aandelig Forbindelse med Kristus. De ønskede, at Lavater skulde tage Del i deres Lykke, og indbød ham i dette Øjemed til Danmark efter at have sammenskuddt de nødvendige Penge til hans Rejse. Om Lavaters Ophold i København er andet Steds givet udførlige Meddelelser, hvortil henvises. Her skal kun omtales hans Berøringer med F. Brun i den Tid, han tilbragte her²¹.

En samtidig omtaler Lavater som en meget søgt Raadgiver i Samvittighedsanliggender; han antyder ogsaa, at nervesyge Damer, fortrinsvis saadanne, der levede i ulykkeligt Ægteskab, rejste til ham for at søge hans Raad²². Leuchsenring beskylder ham for jesuitisk Indblanding i Familiesager og paastaar, at han ofte har saaet Uenighed selv i det lykkeligste Ægteskab²³.

Den 21. Juni var Lavater paa Sophienholm, hvor han traf B. Münster og J. A. P. Schulz. Han havde en Samtale under fire Øjne med F. Brun, der ønskede at erfare hans Mening om forskellige Ting. »Jeg haaber, at denne Time ikke er tabt,« noterer han i Dagbogen²⁴. Hvad Samtalens Emne var, erfares af et Brev, hun sendte ham umiddelbart efter hans Afrejse fra København. »Du kender mit Hjertes Ve, denne stille Klage, der forstummede ved Din beroligende Nærvarelse,« skriver hun. »Det er en dyb, bitter Kedsomhed ved Livet. Denne Sammenligning mellem den Mand, Gud gav mig, og den Mand, mit Hjerte valgte, maa ophøre, men hvorledes? Besvar dette mit Hjertes Spørgsmaal, du blide, trofaste Ven, besvar det af Din Erfarings Fylde.« Svaret paa dette Brev er saa vidt vides ikke bevaret²⁵.

Samme Aar »Apostlen fra Zürich« var i København, afgik F. Bruns Fader i sin kraftigste Alder den 5. Oktober uventet ved Døden. Hans Bortgang efterlod det dybeste Savn i hendes Hjerte. Af hendes Dagbøger ses det, hvor trofast og kærligt hun Aar for Aar mindedes hans Dødsdag.

I Slutningen af 1794 kom F. Matthisson til København, hvor han af F. Brun og hendes Mand blev optaget i deres Hus som »Telemak under Menelaos' Tag«. Hun indførte ham hos alle sine Venner, bl. a. paa Sølyst og Bernstorff Slot, hvor begge Statsministre viste ham stor Venlighed. Med F. Brun og Sander gjorde han en Række Udflugter i Sjællands Skovegne. Paa Kronborg citerede han Shakespeare og skænkede her ogsaa Caroline Mathilde en medlidende Tanke. Ved

Frederikke Brun med Datteren Charlotte.

E. Pauelsen pinx. 1792.

Opførelsen af »Peters Bryllup« fik han Lejlighed til paa nært Hold at se Kong Christian VII., om hvem han meddeler forskellige psykologisk interessante Træk²⁶.

Om Matthissons ydre Livsforhold, saaledes som disse havde udviklet sig siden hans sidste Møde med F. Brun, skal anføres følgende. I Foraaret 1792 var han atter kommen til Schweitz efter Indbydelse af Fyrstinde Louise af Dessau, en af hans ivrigste Beundrerinder, der boede i Corseaux ved Vevey. Her lærte Matthisson Fyrstindens Hofdame Louise v. Glafey at kende, hvis Fader var Rejsemarskal hos Markgreven af Brandenburg-Schwedt. I September 1793 holdt han Bryllup med hende, og begge tog derefter Ophold hos Bonstetten i Nyon. Det gjaldt nu for ham at finde et Levebrød, og i denne Anledning foretog han den førnævnte Rejse til Hamborg og København. Den bragte ikke det ønskede Resultat, men han blev dog snart efter betrygget mod økonomiske Sorger ved at Fyrstinde Louise fra Begyndelsen af 1795 tog ham i sin Tjeneste som Forelæser og Rejseledsager.

Under sit korte Ophold i Danmarks Hovedstad opmuntrede Matthisson sin Veninde til at samle og udgive sine Digte, af hvilke ikke faa i Aarenes Løb havde set Lyset i »Teutscher Mercur«, Bürgers og Voss' Musenalmanach og Deutsches Magazin. Hendes »Lied einer jungen Mutter an ihr ungebornes Kind« (1783)²⁷ havde vakt Interesse i vide Kredse, og Wieland henledte i en saare smigrende Recension Læseverdenens Opmærksomhed paa den unge Digterinde, der for Tyskland lovede at blive »en ny Deshoulières«. Han fremhæver den originale og heldige Tanke, at give Moderfølelsen for et ufødt Barn Udtryk i et Digt.

1795 udkom hos Füssli i Zürich den første Samling af F. Bruns Digte med Titlen: Friederike Brun, geb. Münter, Gedichte, herausgegeben durch Friedrich Matthisson. Bogen aabnedes med en kort Tilskrift fra Matthisson til Bonstetten, i hvilken han berører, at han ved Udgivelsen af deres fælles Venindes Digte har fulgt samme Princip som tidligere ved sin Udgave af Salis' Poesier, nemlig at foretage et venskabeligt, strengt kritisk Udvalg.

Digtsamlingen blev venligt modtaget i Tyskland og udkom i Aarene 1795—1806 i fire Oplag eller Udgaver. F. Bruns Forbilleder er gennemgaaende let kendelige. Oden »Chamouny beim Sonnenaufgange«, er stærkt paavirket af Klopstocks Stil og Form. Baade »Mittagslandschaft

am Ufer der Rhone« og »Abendlandschaft am Genfersee« kunde lige saa godt være skrevet af Matthisson, saa meget nærmer de sig hans Digte i Rytme, Udtryk og Rim. »Ich ging unter Weiden«²⁸ kan næsten betegnes som et Plagiat efter F. L. Stolbergs »Ich ging unter Erlen am kühligem Bach«. »Das Bild der Sehnsucht« viser stærk Indflydelse af Hölty. Med sit nærmeste Forbillede i det poetiske Landskabsmaleri, Matthisson, deler hun hans let iøjnefaldende Svagheder, de vage, udvaskede Konturer, de søgte Modsætninger i Billederne og de matte Stemninger, der indbragte Digteren Spotnavnet »der matte Sohn«. Det skal dog siges, at medens F. Brun i sine Følelser er oprindelig og ægte ud fra sin folsomme, inderlige Natur, laa det sentimentale Matthisson egentlig fjernt, og hans Følelsesudbrud er nærmest at betegne som en Indrømmelse til Tidens Smag, hvorfor ogsaa hans Digte afgjort forekommer mere kunstlede og tilrettelagte end hendes.

Venskabs- og Moderfølelser er ved Siden af de landskabelige Stemningsbilleder Ledemotiverne i F. Bruns Digte. I »Die Bergferne, an Salis und Sina« giver hun en virkelig lokalfarvet og anskuelig Skildring af Schweitzerdigterens idylliske Hjem i Valens. Digtet »Ich denke Dein« (1792)²⁹, der kun i Tonen, ikke i Billederne minder om en af Matthissons Poesier, opnaaede en vis Berømmelse. Det blev sat i Musik af Zelter, hvis Komposition optoges i Reichardts »Musikalische Blumenlese« for 1795, der kom Goethe for Øje. »Zelters Melodi,« skriver han i Juni det følgende Aar, »udøvede en utrolig Tillokkelse paa mig, og jeg kunde ikke lade være med selv at digte de Ord dertil, som staar i Schillers Musenalmanach«³⁰. Mærkeligt nok er hans Tekst her ikke ledsaget af Zelters, men af en ny Melodi af Reichardt.

F. Bruns Digt begynder:

Ich denke dein, wenn sich im Blütenregen
Der Frühling malt;
Und wenn des Sommers mild gereifter Segen
In Ähren strahlt.

Hos Goethe lyder Indledningsstroferne:

Ich denke dein, wenn mir der Sonne Schimmer
Vom Meere strahlt;
Ich denke Dein, wenn sich des Mondes Flimmer
In Quellen malt.

Medens F. Brun til Slutning, for at frembringe en virkningsfuld Udklang, maa ty til forslidte og kunstlede Billeder:

Ich denke Dein, bis wehende Zypressen
 Mein Grab umziehn;
 Und selbst an Lethes Strom soll unvergessen
 Dein Name blühn,

ender Goethe med de ulige kraftigere og simplere Strofer:

Ich bin bei Dir, Du seist auch noch so ferne
 Du bist mir nah!
 Die Sonne sinkt, bald leuchten mir die Sterne
 O wärst Du da!

Meget yndet var i sin Tid F. Bruns Ballade »Auf grüner, grüner Heide«³¹, der fandt Vej til mange Anthologier, bl. a. til O. L. B. Wolffs »Poetischer Hausschatz des deutschen Volkes«.

Handlingen er henlagt til Sælland. Den gamle Konge er dragen i Leding og har ladt sine syv Døtre tilbage uden Værn og Værge. Fra Kullen kommer den vilde Helt Starno sejlene for at hæрге Kysten. Hans Krigsmænd vil gribe de skønne Søstre, som styrter sig i Skovdammen for at undgaa deres Efterstræbelser.

Auf grüner grüner Heide
 Stehn sieben Hügelein;
 Es flüstern Wind' im schaurigen Thal,
 Es tanzen Elfen auf mondlichem Strahl.
 Singt Mägdlein auf grüner Heide
 Singt: Leide! Leide! Leide!
 Hier war vor grauen Jahren
 Ein König reich und gross;
 Er war gezogen in Krieg und Schlacht,
 Hatt' nicht der sieben Töchterlein dacht.
 Singt etc.

I dette Tilfælde har F. Brun med Held gaaet i Lære hos Balladens Mester Bürger og tillige givet noget ejendommeligt. Med sit enkle Motiv, sin melodiose Rytme tør Digtet siges at kunne taale Sammenligning med flere af Uhlands langt senere fremkomne nordiske Ballader.

F. Bruns udprægede Sans for harmonisk Velklang træder smukt frem i den yndefulde Vuggevis³²:

Noch schläfst du, süßes Liebchen nicht!
 Dir schwirren Käfer ums Gesicht.
 Und in des Abends Purpurglanz
 Siehst du der Mücken Rundetanz.
 O Kindchen,
 Dein Mündchen
 Es lacht, wie's Röselein rot.

O schlaf' an meinem Herzen ein,
 Dann werden Engel um dich sein,
 Sie tragen dir in sanfter Ruh'
 Wie Bienen Himmelsträume zu.
 Die Schwingen
 Erklingen
 Und kühlen die Wängelein dir.

Nun schlummerst du so sanft und süß,
 Und um dich her ist Paradies.
 Ich trage leise dich hinein
 Ins still beschirmte Kämmerlein.
 Im Maien
 Gedeihen
 Die Kindelein weiss und rot.

Dette, som flere andre af F. Bruns Digte vandt stor Udbredelse gennem Schulz' Melodier.

J. A. P. Schulz³³ hørte i hine Aar til F. Bruns nærmeste Omgangskreds. »Bedre Ven end Schulz har jeg aldrig haft,« skrev hun mange Aar efter hans Død om ham. Aarene 1791—95 var i alle Maader de lykkeligste i hans Liv. Ved sine folkelige, let i Øre faldende »Lieder zu singen am Klavier«, af hvilke Rahbek udgav et Udvalg med danske Tekster, og sin yndefulde Musik til Thaarups og Heibergs nationale Syngespil sang han sig saa at sige ind i det danske Folks Hjerter. Hans umiddelbare fordringsløse Væsen og store Vennesælhed gjorde ham afholdt overalt, hvor han kom hen.

Schulz, hvis økonomiske Kaar var gode, købte 1792 et Landsted i Frederiksdal, tæt ved Furesøen. Hans Yndlingsplads var en Bænk i Haven, hvor en Bøg og en Lind havde slynget deres Grene sammen, saa tæt, at ingen Solstraale kunde trænge igennem; i deres Skygge indtog han med Hustru og Børn alle sine Maaltider. Fra Løvspring til Løvfald boede han herude og kom i den Tid næsten daglig over til Sophienholm³⁴.

Det skiftende danske Kystklima havde en ugunstig Indflydelse paa hans i Forvejen vakkende Helbred. Med tungt Hjerte maatte han følge Lægerens Raad, at søge sin Afsked, og i April 1795 forlod han for steds Danmark, som han inderlig havde sluttet sig til.

»I Danmark,« har han sagt, »fandt jeg et fortræffeligt Kapel med dygtige Sangere og Sangerinder, et rigt og skønt Sprog for Musikken,

og Digtere efter mit Hjerte, som intet andet Sted. Det lykkedes mig at uddanne en Weyse, der blev en Pryd for sin Kunst.«

Weyse var i Efteraaret 1789 paa Cramers Anbefaling kommen til København og optoges i Huset hos Schulz; den første Sommer, han tilbragte her, boede han i Frederiksdal, hvor han snart blev en hyppig Gæst paa Sophienholm.

I de første Aar af F. Bruns Sommerliv paa Sophienholm færdedes flere danske Digtere i hendes Hjem, saaledes Baggesen, Pram og Haste. I Midsommer 1792 boede Baggesen herude sammen med sin Hustru, der, svækket efter sit første Barns Fødsel, hos F. Brun fandt den omhyggeligste Pleje. P. H. Haste, hvis Selskabssange, bl. a. den bekendte Strikkevise, var yndet af Samtiden, vandt intet Navn i Litteraturen. Blandt hans »Samlede Digte« findes ogsaa et saare tarveligt med Overskrift: »Afsked til Sophienholm« (1790). I Birchs »Billedgallerie for Fruentimmer« har han meddelt en i høje Lovtoner stemt Karakteristik af F. Brun³⁵.

Sophienholms Glansperiode falder først en Snes Aar senere i Tiden.

SJETTE KAPITEL

Som Følge af sit sidste Barns Fødsel var Frederikke Brun atter bleven meget svækket, særlig led hun af Hovedpine og nervøse Smerter.

At foreslaa velhavende Patienter, hvis Sygdom man ikke kunde faa Bugt med, en Rejse til Syden, var allerede den Gang Skik og Brug hos Lægerne, og man kan vel nok sige, at F. Brun altid var saare villig til at følge saadanne »indtrængende Forestillinger og Raad«. Denne Gang var Italien Rejsens Maal.

I April 1795 brød hun op, ledsaget til Kiel af J. A. P. Schulz og sine Børns Huslærer Carl Rechlin¹, en sympathetisk og lovende ung Mand, der havde studeret i Jena under Schiller og Reinhold. Kort efter at have tiltraadt Pladsen i København var han bleven heftig angreben af Brystsyge og vilde nu vende tilbage til sin Fødeby Lybek. I sin Omsorg for den syge havde F. Brun formaaet den unge Læge Dr. med. Christoph Heinrich Pfaff² fra Stuttgart, der studerede ved det herværende kirurgiske Akademi, til at følge Rechlin hjem. Siden anbefalede hun Pfaff til Grev Fritz Reventlow paa Emkendorf som Læge for dennes skrantende Hustru Grevinde Julie under deres Ophold i Italien samme Aar. Dette Bekendtskab førte senere til Pfaffs Ansættelse som Professor i Lægevidenskaben ved Kiels Universitet.

I Kiel tog F. Brun den unge Huslærer Eduard Pohrt³ fra Lifland i Tjeneste. Han fulgte hende og Børnene Carl og Charlotte paa hele Rejsen til Italien. I Kiel tilbragte hun fjorten Dage, mest i Selskab med Filosofen C. L. Reinhold, Wielands Svigersøn, der ved Baggesens og Lavaters Mellemkomst Aaret før var bleven indkaldt fra Jena som Professor ved det derværende Universitet. Reinholds aandfulde Fortolkning af Kants Filosofi, hans milde og humane Personlighed interesserede og tiltalte F. Brun meget. I Eutin besøgte hun J. H. Voss. Han gav

hende det Raad med paa Vejen, ikke at se alt, men holde sig til Naturen. Smagen for den plastiske Kunst bundede efter hans Mening i Unatur.

I Pløen gensaa hun sin Ungdoms Ideal August Hennings, der levede her som Amtmand. Hun var bedrøvet over hans Tungsind og Forstemthed. »Er det Følelsen af at være miskendt,« spørger hun, »eller er det Mangel paa indre Kraft, som han i sine unge Aar planløst har forødt?«

I Hamborg gik, som sædvanlig, hendes første Vej til Klopstock. Denne Gang kom hun ogsaa i nøjere Berøring med den Reimarus'ske Kreds⁴, som stod i nærmere eller fjernere Forbindelse med de fleste betydelige Aander i Tyskland, og hvis mest fremtrædende Medlemmer var Dr. J. H. A. Reimarus (gift med Hennings' Søster), hans Søster Elise, Lessings Veninde, og hans Datter Christine, gift med den franske Gesandt i Hamborg, senere Greve Reinhard.

Med Spænding havde Fr. Brun imødeset den Sammenkomst, hendes Ven Matthisson havde planlagt med Hertuginde Louise af Dessau i Wörlitz.

Prinsesse Louise af Brandenburg-Schwedt⁵ havde 1767 ægtet den oplyste og reformvenlige Hertug Leopold III. af Anhalt-Dessau, der stiftede Opdragelsesanstalten Filantropinum og byggede det som Mønster for Tidssmagen bekendte Residensslot Wörlitz, ligesom han ogsaa opførte det efter sin Gemalinde opkaldte Lystslet Luisium ved Dessau. Trods mange fælles Interesser og gensidig Værdsættelse var Fyrsteparrets Ægteskab ikke lykkeligt. Uoverensstemmelse i Karakteren var den nærmeste Aarsag. Hertugindens sarte Helbred nødte hende til at tilbringe længere Tid ad Gangen i Syden, hvorved hun blev fremmed for sit Folk, sit Land og sin Familie. Hun var efter F. Bruns og Louise Stolbergs Skildring en høj Skikkelse med smukke Ansigtstræk, fremhævede af en mørk, upudret Haarfyld; fornem Anstand og Værdighed prægede hendes Væsen og Holdning, men enhver fyrstelig Selvfølelse var hende fremmed.

Fyrstindens Yndlingssted i Wörlitz var den saakaldte Bedeplads, indsluttet af høje Graner og omgivet af kunstige, med Træer bevoksede Klipper. Over et lille Alter læstes Indskriften⁶:

Du nur, Stille, kannst mir geben, was mir kein Vertrauter giebt,
Selbstgefühl und neues Leben und Gefühl, dass Gott mich liebt.

Alle Muligheder for en gensidig Forstaaelse og Sympathi mellem Hertuginde og F. Brun var paa Forhaand givne. De udøste deres Hjerter for hinanden, og Venskabet blev beseglet med det fortrolige Du. Hertuginde fejrede F. Bruns 30. Fødselsdag med en lille stemningsfuld Fest, der endte med en Sejlads rundt i Slotshavens Kanaler i den stille, varme Juniaften.

Fra F. Bruns paafølgende Ophold i Weimar skriver sig hendes paralleliserende Portrætskildringer af Herder og Wieland, med hvem hun denne Gang blev nærmere bekendt.

»Wieland talte, naar han først kunde beslutte sig dertil, med megen Verve og Ordstrøm, men han traf ikke altid det rette Ord og forsnakkede sig ofte i Talens Løb. Han havde en vis behersket Værdighed i sit Væsen, men den var ikke, som hos Herder, medfødt; han havde tillært sig den i det gode Selskab. Herder havde en højtidelig Gang som en Østerlænder. Wieland havde i Ansigtformen, navnlig ved det nederste Parti af Næsen og omkring Munden noget af en Faun, hvad der ogsaa var Tilfældet med Øjenes Snit. Han var af Middelhøjde, snarere mager og noget sammenskrumpet. Wieland var lunefuld og skiftende fra Time til Time. Herder var mere sig selv lig, men hans Vid var skarpere. Wieland var uendelig fornøjet sammen med sine nærmeste i den huslige Kreds, en kærlig Fader, men maaske for eftergivende. Herder var streng og majestætisk, men opfyldt af trofast Omsorg for sin Familie. Wieland anatomerede den menneskelige Sjæl med sin Skarpsindighed, Herder gennemskuede den med Geniets Blik«⁷.

I de Dage, F. Brun opholdt sig i Weimar, indtraf Baggesen hertil fra Paris og berettede med drastisk Realisme om de Rædselsscener, han havde været Vidne til. Wieland fik ved denne Lejlighed et mindre godt Indtryk af ham. Alle hans gode Sider stilledes i Skygge af hans til Galskab grænsende Fantasi og Forfængelighed, Sophies af hendes Hallerske Stolthed, Ubehøvelighed og ubøielige Stivsind, begges af en overfølsom Egenkærlighed og gold, sjælelig Voldsomhed.

Baggesen havde ideligt paanødt sig ham med sin besnærende Elskværdighed og sit indsmigrende Væsen — »et ualmindeligt godt Menneske, men ogsaa en ualmindelig Nar«. Wieland havde opdaget en Mængde smaa Upaalideligheder i hans Karakter, der skiftede Farve som Fjerene paa Duens Hals⁸.

I Jena besøgte F. Brun Schiller. Baggesen indførte hende hos ham gennem et Brev, hvori det hedder: »Hver Forfatter ønsker sig en Læserinde som hende, hver Digter sliq en Sangerske, hver Ven en

saadan Veninde«⁹. I sin Dagbog omtaler F. Brun Schiller saaledes: »Noget paa Stylder, ganske som jeg har tænkt mig ham, Svaghed og Kraft i forunderlig Blanding, Svækkelse i de udslidte Organer, men Geniets gnistrende Kraft. Intet, der vækker Kærlighed, endnu mindre Tillid. Smuk Symmetri og Adel præger de faste Dele i hans Ansigt. Et livligt, dog flakkende og ikke frit Blik. Paatagen Gang, hul Stemme. Han var halvvejs syg, iøvrigt meget forbindtlig. Hans Hustru er godmodig og oprigtig og kun derved behagelig.« Schiller skrev i F. Bruns Stambog:

Keine Gottheit erschiene mehr? Sie erscheint mir in jedem,
Der in der edeln Gestalt mir das Unsterbliche zeigt.

De fem Uger, F. Brun i Juni og Juli tilbragte i Karlsbad, hører til hendes Livs mærkeligste Oplevelser gennem de interessante Mennesker, hun her omgikkes, først og fremmest G o e t h e. Hendes umiddelbare og kvikke Bemærkninger om sine Samtaler med Olympieren virker velgørende i Sammenligning med saa mange senere tilrettelagte og anstrengt aandrige »Gespräche mit Goethe«¹⁰.

F. Bruns første Møde med Goethe beredte hende nærmest en Skuffelse. Vel kunde ingen være mere fordringsløs end han, baade, naar han talte og tav, stod eller gik; vel var hans Ansigt ædelt formet, men der fattedes det indre Adel, og det bar Præg af bitter Apathi. Skønt Goethe var smuk og mandig af Skikkelse, savnede hun den Elegance og Smidighed i Væsen, hun havde ventet at finde hos ham. Saadan havde hun ikke tænkt sig Tassos og Iphigenias Digter saa lidt som Forfatteren af Werther, Götz og Faust. Det var som Forfatteren af Wilhelm Meister, at han først viste sig for hende. Hun talte i Karlsbad hver Dag med ham og var altid betaget af hans vidunderligt straalende og skarpe Blikke, »et Bevis mere for Udødeligheden«, men til en Begyndelse var hun ubehagelig berørt ved stedse at føle dem heftede paa sig med den forskende Iagttagers Sikkerhed. »Lykken har forkælet ham og Kvinderne,« siger hun, »han har levet et Liv i Overdaadighed, men ikke i Nydelse, han har taget uden at give.« Goethe yndede Paradokser, men trak i Land, naar man rykkede ham ind paa Livet. Han lod haant om Minder. »Nutiden er den eneste Guddom, jeg tilbeder«, bekendte han. At et aandeligt Venskab kunde bestaa, drog han i Tvivl. Ethvert Venskab holdtes kun i Live ved ydre Forhold, og naar disse skiftede eller hørte op, maatte det dø Straadøden. Men ved at tale om sin afdøde Ven Moritz, hvem han omgikkes meget i Rom,

blev han med ét varm og blød om Hjertet, roste ham og beklagede hans tidlige Bortgang med saa megen Følelse, at F. Brun glemte alle hans haarde Ord. Jo nærmere hun lærte Goethe at kende, des mere voksede hendes Beundring og Hengivenhed for ham som Menneske. Kun hans Maade at omgaas Kvinder, der var smukke og intet mere, og som ikke tog det saa nøje, syntes hende ufin.

Naar Goethe i Karlsbad saa flittig søgte hendes Selskab, skyldtes det, hvad F. Brun ogsaa meget godt vidste, ikke saa meget hendes Person, som den lille Kreds af Damer, hun samlede om sig, nemlig Louise v. Diede¹¹ (født Grevinde Callenberg), Goethes Veninde i Rom og gift med den danske Gesandt i Regensburg Baron Diede zum Fürstenstein, den aandfulde Frøken Louise v. Göchhausen¹², Hertuginde Anna Amalie af Weimars Hoidame; Marianne Meyer, den senere Fru v. Eybenberg og hendes Søster Sara; Rahel Levin, siden gift med Varnhagen v. Ense, og Polakinden Therese Brzozowska.

Søstrene Meyer var Døtre af en rig jødisk Købmand i Berlin. Marianne, den smukkeste og mest begavede af de to, var Grev Christian Bernstorffs Ungdomskærlighed og blev gift med Fyrst Heinrich XIV. af Reuss-Plauen. I Breve fra 1797 omtaler Bernstorff denne »vidunderlige Piges« Værd og trøster sig i Sorgen over at skulle skilles fra hende ved at vide hendes Skæbne knyttet til en fortræffelig Mand¹³. Søsteren Sara var næppe 15 Aar gammel bleven gift med en jødisk Købmand, fra hvem hun blev skilt, hvorefter hun ægtede en pommersk Godsejer Baron v. Grotthus¹⁴. Varnhagen udgav allerede 1837 de ham tilgængelige Breve fra Goethe til Søstrene. Begge skænkede F. Brun i Karlsbad fuld Fortrolighed. Hun fandt dem lige ulykkelige og ude af Stand til at nyde Tilværelsen, »Kærlighed havde brudt deres Hjerter«.

Rahel Levin Marcus fik af F. Brun Kælenavnet »Blaabærret«. Hun havde »et livligt, tænkende Væsen, forenet med de jødiske Kvinders interessante »Pli«. At deres korte Samvær var mere end et flygtigt Møde, derom vidner de Ord, Rahel i Sommeren 1800 tilskrev C. G. v. Brinckman, da han stod i Begreb med at rejse til København: »Gaa ogsaa til Fru Brun, født Münter, tak hende og sig hende, at jeg ikke havde troet det muligt, at hun endnu mindedes mig, samt at jeg glædede mig, stolt som et Barn, fordi hun sendte mig en Hilsen gennem Frøken Jacobi. Jeg holdt meget af hende, saa forskellige vi end monne være. Hun har et stille Gemme i Sjælen for sine Venner, selv om disse ikke aner det. Maaske skriver jeg hende til, og kommer jeg til Kø-

benhavn — alt er jo muligt i denne Verden — saa ved jeg, at hun er min Veninde, jeg gaar straks til hende. Frisindet, det er hun saavist¹⁵.

1834 sendte Varnhagen F. Brun sit Mindeskrift om Hustruen: »Rahel, ein Buch des Andenkens für ihre Freunde« med en venlig Tilegnelse.

Therese Brzozowska »sværmede stedse som en Bi« omkring Fru Brun. Endnu 1821 mindedes Goethe hende i en Samtale med Kansler Müller: »En smuk, livsglad Polakinde drog mig saa mægtigt til sig, at mine Venner, for at glædes ved mig, saa sig nødsagede til ogsaa at drage hende ind i deres Kredse«¹⁶.

Med Marianne og Sara, Rahel og den skønne Polakinde samledes Goethe ofte i Karlsbad ved F. Bruns Bord. Snart var han »faustinisk vild« i deres Selskab, snart legede han paa en hjertevindende Maade med Fru Bruns Børn, som han holdt meget af. Man skulde imødekomme Børns Ønsker, mente han, og jo livligere de var, desto ivrigere. Indre Attraa og ydre Modstand affødte kun Usandfærdighed.

Kort før sin Afsked med F. Brun saa han hendes Stambog hos en fælles Veninde. »Der staar saa mangen Nars Vers deri, skal Goethe ikke ogsaa med?« ytrede han spøgende og satte følgende Linier paa Papiret:

Bei Tag der Wolken formumformend Weben,
Bei Nacht des Sternenheeres glühend Leben.
Mit reinen Saiten wag' empor zu dringen,
Du wirst der Sphären ewige Lieder singen.

Sine Indtryk af Goethe har F. Brun samlet i følgende Udtalelser i et Brev til Pfaff: »Den sidste Tid af mit Ophold i Karlsbad blev højst lærerig og tilsidst kær for mig ved mit Bekendtskab med Goethe. Vi saas daglig, først af Nysgerrighed, siden af grundig Interesse, tilsidst skiltes vi med velvillige Følelser. Mig syntes han at være en af Menneskehedens ypperste i Henseende til ubøielig Vilje og den høje Aands fulde Kraft. Det var ham maaske noget nyt at se en Kvinde, der rolig og ublændet iagttog ham. Jeg opdagede hos ham en Skat af Sandhed, Retfærdighed og Godhed, der gjorde mig ham uforglemmelig. Tænk i Tillid til mit Ord godt om Goethe som Menneske«¹⁷.

Den sidste Sætning hentyder uden Tvivl til det alt andet end smigrende Omdømme, Goethe nød i de Kredse, til hvilke Pfaff var knyttet, Familierne Stolberg, Reventlow og Schimmelmänn. En Sammenligning mellem de bornerte og uforstaaende Domme, de fældede over Goethe, (Louise Stolberg opfattede ham i Lucifers Lignelse) og hine ovenfor

anførte Udtalelser af F. Brun, viser, hvor overlegen hun var dem baade i sit æsthetiske Syn og sin fordomsfri Tænkemaade.

I et Brev til Schiller fra Karlsbad udtalte Goethe sig saaledes om F. Brun: Den sære Blanding af Klarhed og Selvbedrag, som er en Livsfordnedenhed for denne Dame, synes hartad ufattelig; højst mærkværdig er ogsaa den Udtryksmaade, hun og hendes Kreds betjener sig af for at holde det borte, som ikke huer dem, og til Gengæld sætte det i Højsædet, som de raader over⁴⁸.

Over Nürnberg, hvor F. Brun gjorde Bekendtskab med Dürers »torre, ærlige Kunst«, kom hun til Ulm, nærmest i den Hensigt at besøge Forfatteren af »Siegwart«, J. M. Miller. I hans Selskab saa hun bl. a. det Klariterkloster, hvorfra han havde hentet Stoffet til sin berømte Roman.

Efter en smuk Sejlads over Bodensøen fra Lindau til Bregenz rejste hun til Chur, hvor hun, takket være Matthisons Anbefaling, blev venlig modtaget af den der boende, tidligere nævnte schweitziske Digter Johan Gaudenz v. Salis Seewis⁴⁹. Ogsaa han har gennem sine Poesier udøvet en kendelig Indflydelse paa F. Bruns Forfatterskab. Landlige, idylliske Naturmalerier og Stemningsbilleder er det begrænsede Omraade, han i Lighed med Matthisson har dyrket.

I Modsætning til den sidstnævntes smidige Hofmandsskikkelse havde Salis i sit Ydre et kraftigt og militært Præg, — han havde tjent ved Schweizergarden i Versailles — en fast Gang og en skarp, aristokratisk Profil. Salis med sin lyse, om end noget sentimentale Livsanskuelse, og hans elskværdige Hustru Ursine (Sina) Pestalozzi, der i sit Hjem gik i Prätigauerindernes klædelige Folkedragt, var ret Mennesker efter F. Bruns Hjerter. Sammen med dem foretog F. Brun en Række Udflugter i Churs skønne Omegn, som hun har beskrevet i »Tagebuch einer Reise durch die Schweiz« (1800).

Fra Uznach sejlede hun over Søen til Zürich. Her kom alle bekendte fra hendes tidligere Ophold i Byen, særlig Lavater og Füssli, hende hjertelig imøde. De var nedtrykte og opfyldte af bange Anelser om Fremtiden. Selve Zürich var splittet i Partikampe, overalt omkring Søen var der Gæring.

En Uge tilbragte hun paa Ober-Albis og besteg Rigi-Kulm fra Arth over Rotenfluh. Det af Kapucinere byggede Kapel »Maria zum Schnee« med et undergørende Madonnabillede havde den Gang allerede i et Aarhundrede været et stærkt besøgt Valfartssted; nu begyndte ogsaa Turister at finde Vejen derop.

I Hospitiet, hvor hun tilbragte flere Nætter, havde Kapucinerne indrettet en Bod med Lemmer af Voks i Miniaturformat, som de syge bragte Himmeldronningen i Haab om at finde Lægedom. Man tilbød F. Brun et Øre af Voks til Helbredelse for hendes Tunghørighed, og da hun klagede over Sting i Siden, vilde man paa staaende Fod modellere hende et »Rippenstückli«. »S'isch bald fertig, tut guat!« sagde de. Nedgangen foregik over Vitzenau til Flüelen. Over den gamle St. Gott-hardstrasse naaede hun Lugano, hvor hun havde sat Fyrstinde Louise af Dessau og Matthisson Stævne, der var paa Vej til Rom. Bonstetten, der netop havde tiltraadt Stillingen som Landfoged i Lugano, boede i Mendrisio og indfandt sig med kort Varsel.

Alle F. Bruns Sorger og Lidelser var glemte ved Gensynet med Vennen, og snart »skinnede Sydens Sol over det lykkeligste Venskabsfirklover, der kunde findes denne og hinsides Alperne«. I to Vogne kørte det glade Selskab over Como til Villa Pliniana²⁰, hvor de beseglede deres Venskab ved efter Plinius' Forskrift at kaste en Ring eller Kiselsten i den Klippebæk, der danner Afløbet fra den efter ham opkaldte Kilde.

Sammen med Bonstetten fortog F. Brun flere Udflugter i Omegnen og et Ridt gennem den vilde Maggiadal. Om Folkelivet i disse Egne har hun optegnet forskellige karakteristiske Træk.

Paa Turen op til Madonna del Sasso glemte de Vejens Besværligheder ved at betragte de med Vinhøsten beskæftigede Kvinder, der, belæssede med de tungeste Byrder, asede sig op ad Bjerget. Et helt Tog af disse kvindelige Trækdyr drog forbi, endog højtfrugtsommelige og ældgamle, rystende Koner. Mændene saa man aldrig noget til, enten var de udvandrede eller drev Tiden hen med Lediggang. Synet af en kraftig Mand med en mægtig Kurv Druer paa Ryggen kom derfor meget overraskende. Bonstetten gav sit Bifald tilkende, men en Kone, der kom slæbende bag efter, sagde bittert: »Non porterebbe se non fosse morta la sua moglie«²¹.

Kvinderne i Onsernone saa man altid travlt beskæftigede med at flette Straa til Hatte. En Præst fortalte, at de om Vinteren ved Savnet af Lys og Brænde gik tidlig til Sengs med deres Arbejde mellem Hænderne, for saa at sige at flette sig i Søvn.

Fra Locarno fortsatte begge Rejsen til Masera i Domo d'Ossola. Fyrstinde Louise og Matthisson var rejst i Forvejen til Pisa. Af F.

Bruns Dagbog, der i høj Grad afviger fra den trykte Tekstredaktion, hidsættes hendes Fortælling om Afskeden med Bonstetten i Masera.

De havde sagt hinanden Farvel om Aftenen i den Tro, at de skulde skilles ved næste Daggry. Tidligt om Morgenen traadte Bonstetten ind i hendes Værelse og udbrød: »Kære Friedchen, det regner i Strømme, De kan ikke komme ned til Vogogna, og jeg ikke op til Simplon, da alle Floder er traadt over deres Leje.« — »Aldrig kom nogen Regn os mere velkommen«, skriver F. Brun. »En lille Stue omslutter os snæver og hyggelig som en Klostercelle. Et Gittervindue omspundet af Vinranker, to Stole, en lille Bænk, et Bord. Vi læste Schillers »Lied an die Freude« foran den blussende Kamin. Regnen styrter ned fra Himlen, hver Draabe er et Baand mere, der forener os. Omkring os bruser Skovbækkene sammen og skærmer vor Ensomhed og vort Samvær. Jeg sidder paa Bordet, han paa Bænken, lænet til mit Skød, Carl ved Siden af os. Planer om at tilbringe Vinteren i Masera.«

Den følgende Aften, da Vejret klarede op, gik de ud og betragtede de vilde, af Regnskyllene oprørte Bjergstrømme. Længe sad de paa et Stenrækværk og læste, indtil Jupiter tændtes over Simplons Top. Hun gav sin Ven det højtidelige Løfte, at ville opdrage hans ældste Søn, som han agtede at sende til København; det skulde være hende en Trøst i Adskillelsen.

Den tredje Morgen regnede det atter, men Æseldriveren meldte, at han nu turde paatage sig at befordre de rejsende. Han blev straks vist væk igen. Næste Morgen ved en prægtig Solopgang slog Afskedens Stund. Hun red ned ad Bjerget gennem Hulveje i Retning af Pallanza, han over Bjergkammen mod Nordøst²².

Nogle almindelige Bemærkninger om Rejsemaaden i Italien paa hin Tid vil her være paa sin Plads.

At rejse med Vetturin var det behageligste og billigste, man traf dem overalt ved Hovedlandevejene i Italien. Man kørte langsommere end med Ekstrapost, men fik til Gengæld bedre Tid til at lære Landet at kende. Vilde man spare Penge eller søgte Rejseledsagelse, maatte man bekendtgøre det nogle Dage før paa en Vetturinstation, hvor man kunde iaa lette, firsædede Vogne med to Heste for. Paa de store Landeveje sluttede flere Vetturiner sig sammen for at lægge Beslag paa Værtshuset. Efter kort Tids Forløb blev et saadant lille Selskab paa 12—16 Personer saa kendt med hverandre, som om de havde omgaaedes i Aarevis. En enkelt rejsende, selv fjerde, kunde, iberegnet Nattekarter

og Aftensmad, tilbagelægge Vejen fra Bologna til Florenz for 6 Piastre, Strækningen fra Florenz til Rom for det dobbelte*²³.

Foruden den Rute F. Brun valgte, fra Pallanzo over Milano, Parma og Bologna til Florenz og videre over Pisa til Siena, kom to andre i Betragtning, den ene fra Venedig til Søs til Chioggia, over Ravenna, Rimini og Ancona til Foligno og herfra over Civita Castellana til Rom, — den anden fra Venedig direkte over Ferrara til Bologna, hvorefter man fulgte Hovedruten over Siena, Bolsena og Ronciglione til Rom. En Vetturin kørte gennemsnitlig daglig 30 italienske Mil (af hvilke der gaar fire paa en dansk), og det var for alle Ruters Vedkommende muligt at tilbagelægge Vejen fra Venedig til Rom i 10—11 Dage²⁴.

Ikke uden Interesse er de gode Raad, F. Münster som Resultatet af sine Erfaringer i Rom nedskrev som Vejledning for Søsteren, inden hun tiltraadte Rejsen: »Med Vetturinen maa Du aftale alt, ogsaa Drikkepengene, som han skal have, naar han har bragt Dig til Rejsens Maal. Skriftlig Overenskomst og Haandpenge (Cappara), som han skal give Dig, er ganske nødvendig, hvis Du vil undgaa Plagerier. Men er dette sket, kan Du være temmelig tryk, thi Vetturinerne er sædvanligt brave Folk og ordholdende. Naar Vetturinen skal sørge for Din Føde, saa har han ogsaa Ret til at spise sammen med Dig, og det maa Du ikke undslaa Dig for. Imidlertid plejer disse Folk, især naar de kører for Damer, at være meget høflige og tilbageholdende. Naar Du betaler ham $\frac{3}{4}$ —1 Zecchin pro persona om Dagen, behøver Du ikke at bryde Dig om noget, han betaler ogsaa Dit Nattelogis. Du vil gennemgaaende finde Værtshusene i Italien elendige. Æg kogte i Olje er det eneste spiselige, men vil Du have god Olje, maa Du selv bringe den med«²⁵.

Som de fleste Italiensreisende paa den Tid, der med Længsel hastede mod Rom, ofrede F. Brun paa Hjenreisen kun faa Dage paa Milano, Parma og Bologna, men forsømte dog ikke som Goethe at besøge Kunstsamlingerne i Florenz.

*) Af Guldmonter gik der paa en Duplon (una doppia) — o. 11 Kr. 50 Øre — to Scudi d'oro eller 33 Paoli, medens en Zecchin eller romersk Dukat havde 20,5 Paoli. Blandt Sølvmonterne var en Piaster eller romersk Daler regnet til 10,5 Paoli, en Testone 3 Paoli, en Papetta 2 Paoli, en Carlino 7,5 Bajocchi. Paa en Paolo gik 10 Bajocchi (Kobber), en Bajocco (o. 3¹/₂ Øre) havde 5 Quattrini eller 12 Denari. — I Febr. 1797 var Agioen 25 ⁰/₁₀₀, i Okt. 80 ⁰/₁₀₀, saa at man ved at medbringe Sølv næsten kunde rejse gratis. I Rom plejede fremmede at spise ved Familiebordet for 5 Paoli daglig; et møbleret Værelse ved spanske Plads kostede 5—6 Scudi om Maaneden (1797)²⁵.

ANDEN BOG

FØRSTE KAPITEL

Efter den lange og ensidige Dyrkelse af Paris som den gamle Verdens Kulturcentrum skulde Rom omkring Midten af det attende Aarhundrede atter blive Maalet for alle ideale Længsler i Tiden.

Paany begyndte der at røre sig et rigt internationalt Kunstnerliv paa Roms Høje, som hundrede Aar før, da franske, flamske og nederlandske Malere opslog deres Staffeli her, og om hvis Samliv der er bevaret et synligt Minde i Anton Goubaus Billede »De Studie der Kunst te Rome« i Galleriet i Antwerpen¹.

Blandt fremmede Kunstnere, der samtidigt med Mengs og Winckelmann søgte Kunstens Idealer i Rom, træffier man tidligst danske. Et Aar før Winckelmann i Efteraaret 1755 begyndte sine Studier dér, havde Johannes Wiedewelt² fundet Vejen til Rom, hvor han tilbragte det meste af fire Aar, en Tid lang endog under Tag med Winckelmann. I venskabelig Omgang med ham studerede han Oldtidens Kunstskatte, der aabnede hans Blik for den franske Skoles Unatur, hvis Paavirkning Wiedewelt dog, trods hæderlige Bestræbelser for at tilegne sig Antikkens rene Linier, paa sin senere Kunstnerbane (udenfor det dekorative) ikke havde Talent nok til at frigøre sig for. Winckelmann nævner Danskerne blandt sine ældste Venner, foruden Wiedewelt Peder Als³, der malede hans Portræt, og Frederik Ludvig Moltke⁴. Nytaarsaften 1756 fejredes i Rom af fem danske i Forening⁵. Af andre danske Kunstnere, der kan antages at være komne i Berøring med Winckelmann, skal blot nævnes Portrætmaleren Vigilius Erichsen⁶, Arkitekten C. F. Harsdorff⁷, Landskabsmaleren Jens Lund⁸ og Billedhuggeren C. F. Stanley⁹, der i Aarene 1761—62 opholdt sig i Rom.

Efter Winckelmanns tragiske Død (1768) er Tallet af de danske Kunstnere, der søgte deres Uddannelse i Rom, i stadig Tiltagende, i

Tidsrummet 1772—76 bl. a. Jens Juel og Abildgaard. Et Minde om den førstes Ophold i Rom er hans realistisk opfattede, morsomme Billede af den uformelige Dværg Francesco Ravai, kaldet Bajocco, en Tigger, der nød stor Popularitet i Rom og som særlig havde sit Tilhold i Kaffehusene ved den spanske Plads¹⁰. Abildgaard studerede i flere Aar i Mengs' og Battonis Atelierer og kopierede bl. a. Carraccis Fresker i Palazzo Farnese, Rafaels Fresker i Farnesina og Vatikanet, samt Titians Madonna dei frari (den Gang i Kvirinalet), som han kalder »det herligste af Kunstens Herlighed i Rom«¹¹. 1772 malede A. C. Ryde her sit national-historiske Billede Christian I's Indtog i Rom. Blandt danske Billedhuggere, der 1772—75 studerede Antikken i Rom, kan nævnes Hartmann Beeken¹² (bekendt ved sin Buste af Ewald) og N. Dajon¹³, der har modelleret to af Statuerne paa Frihedsstøtten. I Aarene 1783—84 opholdt Landskabs-, Historie- og Portrætmaleren Erik Pauelsen¹⁴ sig i Rom, hvor han bl. a. kopierede Rafaels Merkur og Psyke. Asmus Jacob Carstens, om hvem der senere vil blive Tale, ledsagedes til Rom af Maleren Johan Herman Cabott¹⁵ (F. Münters og hans Søsters Ven). Under dette sit andet Ophold her optraadte Cabott endog som Forfatter paa det italienske Sprog med Beskrivelsen af en af Zoëga funden Gravgrotte, som han aftegnede og lod stikke i Kobber.

Den lange Række af danske Kunstnere, der i det 18. Aarhundrede virkede i Rom, afsluttes med Thorvaldsen, gennem hvem der skabtes en uafbrudt aandelig Forbindelse mellem Danmark og Italien, som fik rig Betydning for dansk Kunst, Videnskab og Litteratur, og hvis Eftervirkninger kan forfølges op til vor Tid.

Indtager dansk Kunst allerede i Winckelmanns Aarhundrede en ret fremtrædende Plads i Rom, gælder dette i endnu højere Grad Videnskaben. Naar dansk Forskersnille har kunnet sætte saa betydelige Spor i den fjerne, klassiske Jordbund, skyldes det især den Støtte og Imødekommenhed, vore Landsmænd fandt i Rom hos Kardinal Stefano Borgia¹⁶, en Mand med mere omfattende end grundige Kundskaber i klassisk Filologi og Antikviteter samt i de østerlandske Sprog. Paa sit Gods i Velletri havde han grundlagt en vistnok enestaaende Samling af Oldsager, særlig Mønter, fortrinsvis fra Ægypten, og Manuskripter, særlig Bibelhaandskrifter. Blandt de mange danske, hvis Studier Borgia har fremmet, indtager den ypperste Plads Georg Zoëga¹⁷, der under sit første Ophold i Rom (i 1776) registrerede hans græske Mønter og ægyptiske Oldsager, ligesom han udgav et Værk om dennes romerske Kejsermønter fra Ægypten og forfattede en Katalog over Kardinalens

Samling af koptiske Haandskriftfragmenter. Orientalisten A. C. Hviid¹⁸ fik (1778) ved Borgias Anbefaling Adgang til det vatikanske Bibliothek, hvor han kollationerede gammeltestamentlige Bibelhaandskriifter, medens Andreas Birch (1781) afskrev Haandskriifter til det nye Testamente. Orientalisten J. G. C. Adler¹⁹ udarbejdede en Beskrivelse af Borgias kufiske Mønter. Opmuntret af Zoëga dyrkede Frederik Münter²⁰ (1785) i Kardinalens Museum koptiske Studier og vedligeholdte siden en flittig Korrespondance med Borgia indtil dennes Død. 1786—88 forberedte Niels Schow²¹ i Rom Udgivelsen af en ægyptisk Papyrus i Borgias Museum; efter ham kom Thorkild Baden og Numismatikeren Chr. Rannius²², Zoëgas Elev, der nød den Ære, at hans Billede fik en Plads i Kardinalens Portrætsamling af evropæisk berømte Videnskabsmænd. V. F. Engelbreth, »Danmarks lærdeste Præst«, beskrev Borgias Samlinger, der beskæftigede ham i halvandet Aar. Som Anerkendelse af de store Tjenester, Kardinal Borgia havde vist danske lærde i henved tredive Aar, tillagde den danske Stat ham 1798, da Franskmandene havde jaget ham ud af Kirkestaten og berøvet ham hans Ejendomme og Indtægter, en Aarspenge paa 800 Rdlr., som han oppebar indtil sin Død.

Kunde Rom betegnes som et aandeligt Fædreland for de lærde, saa var det for Kunstneren den Plet paa Jorden, der mere end nogen anden »opmuntrede til en Lediggang, der havde den Fordel at virke belærende og uddannende«²³. Rom var en gæstfri By. Befolkningen imødekom de mindste Ønsker. Paladser og Museer var tilgængelige mod en ringe Drikkeskilling. Samlingerne var her i Modsætning til de fleste andre Steder i Evropa ikke Magasiner, men Kunstsagerne var smagfuldt opstillede langs Væggene i pragtfulde Sale, »saa at man var i Uvished om, hvorvidt Paladset tjente til Forherligelse af Kunstkattene eller omvendt«²⁴.

Rom var de store Forventningers, de store Længsleres By, hvad enten disse gjaldt dets Oldtids- og Kunstskatte, dets herlige Natur, hvor Livets Træ evigt sætter nye Blomster, eller dets ejendommelige brogede Folkeliv.

»Ingen By i Verden naar den blot tilnærmelsesvis i ydre Pragt«, ytrer A. P. Bernstorff, »Øjet ser sig ikke mæt«²⁵. »Rom er den eneste By, hvor enhver sikkert glemmer sit Fædreland,« bekender J. G. C. Adler²⁶; »kun i Rom«, siger Zoëga, »kunde jeg finde min Bestemmelse og indaande en Luft, som giver min Aand sin Føde paa en hel anden Maade end Luften i ethvert andet Land; det er en By, man enten ikke

skal se, eller aldrig forlade«²⁷. »Alle Tiders Stad,« kalder F. Brun Rom, »Kunstens eneste udkaarne Fristat«²⁸.

Ingen af de danske med F. Brun samtidige Digtere blev det forundt at sætte Foden paa Roms klassiske Grund. Baggesen og Schack Staf-feldt naaede begge kun til Florenz. Den sidstnævnte har dog uden Tvivl for første Gang i den danske Litteratur givet Længselen efter Italien poetisk Udtryk i sit Digt »Indbydelsen«, der former sig som en Replik til Mignons Sang.

Jeg kender et Land, hvor Naturen saa huld
Med ødslende Hænder os vinker,
Et duftende Land, hvor Orangens Guld
Blandt Blomstersøskende blinker.

Jeg kender et Land, hvor Templerne staar,
Med Kuppel og kransede Piller,
Og Lauren og Myrten Armene slaar
Om evig beskyggede Viller.

Indtil Aar 1862, da den første Banegaard i Rom aabnedes ved Porta maggiore, førte Vejen for alle fra Norden reisende fra La Storta, hvor man sidste Gang skiftede Heste, over Ponte molle ad Via flaminia gennem Porta del popolo, »de nordiske Nationers Indtogsport«. Piazza del popolo²⁹ dannede paa F. Bruns Tid en aflang Firkant, medens den nu, indesluttet af to halvkredsformede Mure paa begge Sider af Pladsen, har Form af en Ellipse. Den vestlige Side af Pladsen var den Gang dækket af Sta. Maria del popolos Have. Anlæggene paa den østlige Side, der fører op til Monte pincios Terrasser, er opstaaede under Napoleons Herredømme. Gennem hele det 18. Aarhundrede var den spanske Plads³⁰ det egentlige Brændpunkt for Fremmedlivet, og Folkevittigheden betegnede den som den mest indbringende Provins i Kirkestaten. Her laa flere store Gæstgivergaarde, Spise-, Vin- og Kaffeuse, og her boede ogsaa alle de næringsdrivende, til hvilke de reisende var henviste. Justitsen paa Pladsen udøvedes af den spanske Minister, efter hvis Palæ den har Navn, ved Hjælp af en Sikkerhedsvagt »i bravi di Spagna«, væsentlig rekruteret af Kalabresere og Neapolitanere, en frygtet og foragtet Bande. Ligesom alle Kardinaler og Diplomater i Rom havde ogsaa Spaniens Sendebud Asylretten i sit Palæ. I tyske Rejsebeskrivelser fra det 18. Aarhundrede omtales hyppigt Morderen, der søger Tilflugt paa den spanske Trappe. Hvem der havde den spanske Gesandt

Piazza del Popolo del Gallo

Piazza del Popolo.
(Piranesi sculps.)

til Ven, kunde ustraffet tillade sig enhver Skændselsgerning. »Ofte«, skriver F. Brun, »lyder om Aftenen fra den spanske Trappe det frygtelige Raab »sono amazzato«, og man hører den myrdedes Legeme styrte dumpt til Jorden, medens Gerningsmanden undslipper og tyer op til Kirketrappen eller køber sig et Fribrev for 4 Paoli hos Kardinal Albanis Kammertjener. Jeg saa Dag ud og Dag ind i Porten til det spanske Palæ en Kusk fra Nabolavet, der havde boret sin unge Hustru Dolken i Brystet«³¹.

Da Franskmændene 1798 under Berthier rykkede ind i Rom og proklamerede Republikken, fratog de den spanske Gesandt Asyl- og Politiretten paa Pladsen. Den 8. Marts, da Frihedstræet blev rejst paa Torvet, forkyndtes det højtideligt, at denne »ved Sammenstrømning af fremmede fra alle Evropas Egne saa berømte Plads« fra nu af skulde bære Navn af Piazza della liberta. Den 17. Juli blev Pladsen festlig smykket og Barcacciabrønden overdækket af en med broget Klæde smykket Tribune, kronet med Gipsfigurer, fremstillende Sandheden og de republikanske Genier. Paa et Alter midt i Tribunen brændte man den romerske Adels gyldne Bog og Inkquisitionens Procesakter. Den republikanske Rus bortvejredes dog hurtigt. I Oktober 1799 blev Frihedstræerne rundt om i Staden opbrændte, og Pavernes By vendte tilbage til sin tidligere Tilstand, selv den af Franskmændene indførte offentlige Gadebelysning afskaffedes. Den spanske Plads, hvor de mest forvænte rejsende fra alle Lande søgte Husly, skildres som det urenligste af alle Stadens Torve. »Ved Siden af Fontænen«, skriver F. Brun, »ophober sig alskens Skarn og Affald af Grøntsager fra Paladserne, Gæstgivergaardene og Husene, uden at nogen tænker paa at føre den kostbare Gødning ud paa Roms forladte Ødemarker og skaffe den gærende, smittebærende Masse bort. Børn og Fattigfolk roder om i Affaldet og gnaver begærligt i Broccolistængerne«³².

En af de ældste og bekendteste Gæstgivergaarde ved Piazza di Spagnas nordlige Side var det endnu bevarede og af fremmede beboede Hus (nu Nr. 9), der tidligere kaldtes Monte d'oro. Allerede Prins Carl, Kong Frederik IV's Broder, boede her 1698³³. Senere indrettedes andre gode Gæstgivergaarde i Husrækken fra Via della Croce til Via Sebastiano, og nogle af disse har bevaret deres Ry lige op til Nutiden. Hôtel de Londres, der alt nævnes 1740, søgtes fortrinsvis af fyrstelige Personer, men fik omkring 1780 en farlig Medbejler i det af en tidligere pavelig Sergeant F. Sarmiento aabnede Gæstgiveri paa Hjørnet af den spanske Plads og Piazza Mignanelli; her boede Herder, Hertuginde

Amalie af Weimar og senere Fyrstinden af Anhalt-Dessau, Matthisson og F. Brun (1795). Den sidstnævnte klager over, at hun paa Grund af Røgen ikke kunde fyre i Kaminen og i sit Værelse maatte døje alle Kotelet-, Løg- og Frittodufte fra det store Køkken i Huset³⁴. Sarmientos Gæstgiveri udvidedes i Aarenes Løb til flere Nabohuse og antog i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede Navn af Grand Hôtel de l'Europe. Af ikke mindre Interesse er det i Via Condotti beliggende Hôtel d'Allemagne (Nr. 88), der allerede eksisterede 1750. Det søgtes fra først af fortrinsvis af tyske og kaldtes derfor *Locandiera tedesca*. Café inglese ligeoverfor den spanske Trappe var omkring Midten af Aarhundredet det første Mødested for danske i Rom, først senere blev den næsten verdensberømte Café greco³⁵ aabnet af en Græker 1760 og var et fælles Samlingssted for tilreisende fra de nordiske Riger, hvorhen man plejede at adressere sine Breve.

Ved Piazza di Spagna og de tilstødende Gader har Skandinaver i halvandet Aarhundrede og lige op til vore Dage, takket være de konservative Tendenser, der trods alt raader i Rom, fortrinsvis yndet at søge deres Logis. I Via Sistina, den Gang kaldet Strada Felice, boede i Nr. 25 (3. Sal) Thorvaldsen i Aarene 1798—1800, hvorefter han flyttede til Nr. 141 (2. Sal) et af de sidste Huse i Gaden, hvor Landskabsmaleren Josef Koch delte Værelse med ham hos den »overmaade brave padrona« Orsola Polverini Narlinghi. I det lange Tidsrum af 40 Aar indtil sin Afrejse boede han i Stedet Nr. 48 (2. Sal) i Baghuset til Palazzo Tomati i den berømte Casa Buti³⁶. Hos den elskværdige og hyggelige Værtinde Signora Buti, der plejede at byde sine Gæster velkommen med den ægte romerske Festhilsen: »Pasqua con Dio, Carnevale con chi vuoi, ma Natale con i tuoi«, og hvis smukke Døtre bragte saamangen Forestieres Hjerte til at banke, har talrige danske Romafarere boet under Tag med deres store Landsmand, saaledes C. F. Høyer, Eckersberg, P. Malling, Freund og Hauch. I en Nische paa Trappegangen til Nr. 48 er indsat en Marmorbuste af »Cavaliere Alberto« med en italiensk Indskrift til Erintring om hans Ophold der. Et andet synligt Minde om Casa Butis Storhedstid i det nu moderniserede Hus er den gamle Brønd i Gaarden, hvis Vand risler ned i en Marmorsarkofag. I Palazzo Tomati, hvis Hovedindgang var i Via Gregoriana (Nr. 44), boede Zoëga (paa 2. Sal) indtil sin Død i de 25 Aar, han opholdt sig i Rom (1785—1809). I samme Gade Nr. 36 fandt ogsaa F. Brun 1796 Husly hos den tyske Maler Kunzes stridbare Enke, hvis Lejlighed ingen havde fraflyttet uden Proces. Ved selve Piazza Barberini »til højre der, hvor Torvet ender

Veduta di Piazza di Spagna

Piazza di Spagna.
(Piranesi sculps.)

ved Hjørnet af det lille Kildevæld«. Iaa Thorvaldsens Atelierer i de til Barberiniernes Palads hørende Stalde, paa hvis Grund Hôtel Bristol er opført, dog er et af dem bevaret i Vicolo Barberini og tjener endnu til Billedhuggerværksted. Paa det højre Hjørne af Torvet og Via S. Basilio (2. Sal) boede Wiedewelt 1756—57, det sidste Aar sammen med Winckelmann, der i sine Breve til den danske Kunstner senere genkalder Erintringen om »hine iornøjelige og venskabelige Samtaler, de førte om Morgenen ved Kaminen«, naar Wiedewelt kogte Theen³⁷. Bag Trinità de' monti med Indkørsel i Via pinciana (N. 385) ligger Villa Malta³⁸, til hvilken der knytter sig mange Minder fra Samlivet mellem Skandinaver og tyske. Den Grund, paa hvilken Villaen laa, tilhørte oprindelig Munkene fra Trinità de' Monti, der anlagde Haven, som eiter en mægtig Pinje i samme kaldtes Giardino della pigna, og opførte et Kasino, som de udlejede til fremmede Herrer. Sit nuværende Navn fik Villaen 1774, da den suveræne Malteserordens Gesandt hos Paven tog Bolig her. Udvidet i Tidernes Løb dannede Villa Malta allerede den Gang et uregelmæssigt, sammenbygget Komplex af Huse, prydet med et højt firkantet Taarn. Gaardene mellem de forskellige Fløje var ligesom Pladsen udenom dem omdannet til frodige Haver med Springvande, mægtige Lavrbær- og Akasietræer. Tæt sammenslyngede Ranker snoede sig op ad den høje, hvide Mur, der gav Villaen et klosteragtigt Udseende. Den var berømt for sin storladne Udsigt over Villa Medicis og Borgheses stedsegrønne Ege- og Pinjegrupper, over Kvirinalet og Eskvilinerhøjen helt ud til den øde Kampagna og Albanerbjergene.

I Villa Malta boede 1789 Enkehertuginde Anna Amalie af Weimar og Herder; 1794—96 Prins Frederik August af Sussex. I hans Livlæge Dr. Domeiers Værelse holdt Fernow fra Oktober 1795 to Gange ugentlig om Vinteren Forelæsninger over Æsthetik eiter Kants Grundsætninger. 1802, 6. November, flyttede F. Brun ind i den af Anna Amalie tidligere beboede Lejlighed, som Zoëga havde skaffet hende. Faa Uger senere blev den nye preussiske Ministerresident Wilhelm von Humboldt hendes nærmeste Nabo i et af de til Villa Malta hørende Huse. I sin Bog »Römisches Leben«, har F. Brun givet en fængslende Skildring af denne skønne Villa, ledsaget af omstaaende gengivet Billede. J. N. Byström, der 1818—24 ejede Villaen, solgte den til Kronprins Ludvig af Bajern, som her i de følgende 40 Aar ofte samlede Kunstnere om sig til tvangsfrie Sammenkomster. Villaen er senere bleven fuldstændig ombygget, Haven beplantet med Rosenhække, og ethvert Minde fra Villa Maltas store Fortid udslettet.

Fra Villa Maltas Park, anlagt paa selve Bjergskraaningen, førte en Laage ud til en lille Have, der hørte til et noget lavere liggende Hus, hvis Façade vendte ud til Via Sistina (Nr. 72). Her boede først Rafael Mengs og senere fra 1783 til sin Død Angelica Kauffmann. Saaledes forklares det, at F. Brun, som hun fortæller, fra sin Karnap tit kunde se den berømte Kunstnerinde spadsere i sin Have nedenfor Villaen³⁹.

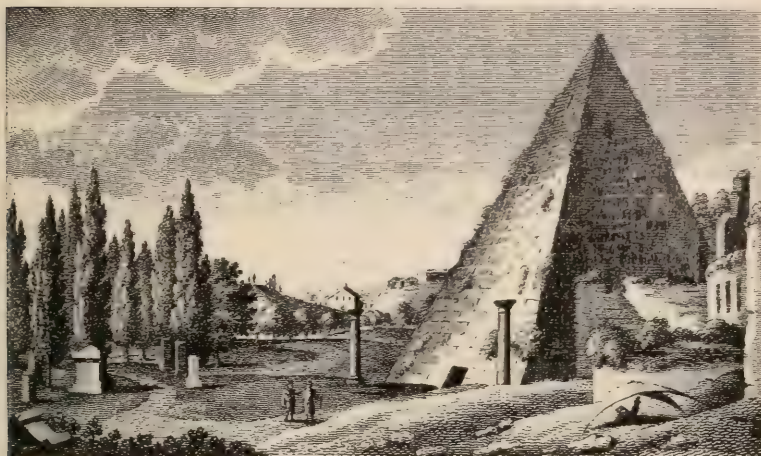

Villa Malta i Rom.
(Cecilie Brandt delin.)

Langt fra Fremmedkvarterets travle Karavanseraï, ved Porta S. Paolo, i Ly af den forvitrede aurelianske Bymur med dens brøstfældige Tinder og Taarne og ved Foden af den mosgroede Cestiuspyramide blev der i Aaret 1765 af den pavelige Regering anlagt en Begravelsesplads for de i Rom afdøde Protestanter⁴⁰. Den var i lange Tider uden nogen egentlig Indhegning, saa at Kvæget, der græssede frit paa de store Enge, der fordum strakte sig mellem Kirkegaarden og Monte Testaccio, lejrede sig mellem Gravene og oprodede dem. Omsider fik Niebuhr 1822 udvirket Pavens Tilladelse til at lade Pladsen afsondre ved en dyb Grøft. Begravelserne maatte kun finde Sted efter Solnedgang eller før Daggry. I Modsætning til de katholske Begravesskikke skulde Protestanternes Kister være lukkede. Den afdødes Venner havde Lov til at følge Kisten til Vogns, som Regel ledsaget af nogle Sbirrer og Fakkeltbærere til Værn mod Pøbelen, der med Raabet »al ðiume!« tilkendegav sin Lyst til at ville kaste Liget i Tiberen. Paa den ældste, nu nedlagte

Del af Kirkegaarden blev Asmus Jacob Carstens jordet i Morgenstunden d 27. Maj 1798, kun fulgt til Graven af Thorvaldsen, J. Koch, Fernow og E. Wächter. En ny Kirkegaard ved Siden af den gamle indviedes 1825; her hviler Arkæologen Olaus Kellermann og Digteren C. Hauch⁴¹.

Et værdigere, om end ikke nær saa stemningsfuldt Hvilested var indrømmet de i Rom afdøde danske og norsk Konvertiter i Kirken Sta.

Cestiuspyramiden.
(H. Lips sculps.)

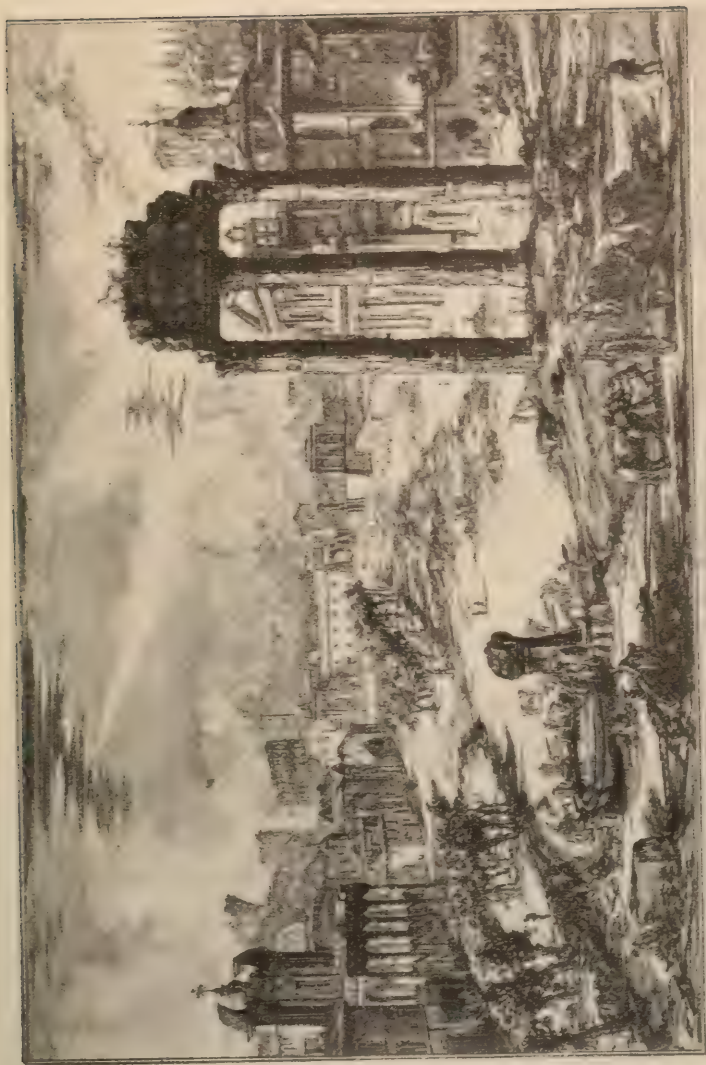
Maria in Traspontina, hvor den danskfødte Christian Payngck 1641 havde indstiftet et Kapel til Knud VI., den helliges Dyrkelse⁴². Paa den lille, af høje Mure omgivne, 1779 til Begravelsesplads for de i Rom afdøde tyske Katholikker indrettede Camposanto dei Tedeschi bag Peterskirken er begravet Prinsesse Charlotte, Kong Frederik VII.s Moder, og Maleren Albert Küchler⁴³. I Kirken S. Andrea delle Fratte nær ved den spanske Plads hviler Georg Zoëga tæt ved Angelica Kauffmann.

ANDET KAPITEL

»Roma non è più com' era prima!« — det maatte allerede F. Bruns Ven fra de romerske Dage, Billedhuggeren Rauch erkende, da han efter 35 Aars Forløb atter gensaa Tiberstaden 1854. Langt større og mere gennemgribende er dog den Forvandling, Rom er undergaaet i et Tidsrum af samme Aaremaal efter at det er blevet det forenede Kongerige Italiens Hovedstad.

Fjern er den Tid, da Kvæghjorderne græssede paa Forums Høje. Templer, Søjer og Støtter er blevne afforte Ruinfloraens farveprægtige Væld. Golde og nøgne rager Oldtidsminderne op i det smeldende Sollys. Hvor Forskeren triumferer, sørger tit Kunstneren og Poeten. Borte er de dunkle, drømmende Vigner i Byens Hjerter, og de faa tilbageblevne store Villaer indenfor Murene er klemte inde mellem høje, grimme Lejekaserner. Afskaffede er de maleriske Processioner med de brogede Kirkefaner, Lysene og Røgelseduiten, forstummet er Vetturinens Horn. Kun en kyndig og opmærksom lagttager kan hist og her finde stemningsfulde Minder om »det stille, højtidelige Rom«, som Thorvaldsen og hans samtidige saa nøje havde levet sig sammen med.

Mere anskueligt og overbevisende end alle Ord og enkelte spredte Indtryk virker det Helhedsbillede, Piranesi, »de antikke Ruiners Rembrandt«, i sine over tusind Kunstblade omfattende Perspektværker har givet af Rom paa Winckelmanns Tid. Stadens Oldtidsminder, dens Pragtbygninger, Torve og Gader, er i hans aandfulde Raderinger gengivne med sikker Haand og rigtigt perspektivisk Blik. De med stor Sans for det maleriske udførte Arkitekturbilleder oplives ofte af behændigt anbragte Grupper af Mennesker og Dyr, Vogne og Ryttere i Callots Manér. Eksempelvis kan anføres hans virkningsfulde Stik af Piazza Navona og det yndefulde Billede af den nu forsvundne Porto di Ripetta,

Forum Romanum.
(Piranesi sculps.)

hvorfra Folk tidligere, indtil Ponte Cavour blev bygget, færgedes over Tiberen¹.

Et ypperligt Hjælpemiddel til at stedfæste de af Piranesi tegnede Lokalteter og tillige den bedste Fører i det vidtudstrakte Roms Labyrinth af Gader og Smøger er G. Nollis store, detaillerede og dog overskuelige Bykort (Pianta di Roma, 1748, i det følgende kun betegnet med Bogstavet N).

I de hundrede Aar, der er gaaede, siden Franskændene begyndte de første virkelige Udgravninger af det antikke Rom, har dette i saa væsentlig Grad skiftet Udseende, at nogle orienterende Bemærkninger gøres fornødne til Forstaaelsen af F. Bruns og andre samtidiges Omtale af Stadens Oldtidsminder, særlig Forum.

Campo vaccino², som den nu udgravede Del af Forum romanum paa hin Tid kaldtes, tjente til Græsning for Kvæg, der havde opodet den grønsværklædte, med spredte, gamle og knudrede Ege bevoksede Høj. Mellem smaa, forfaldne Boder og Barakker ragede kun enkelte Oldtidslevninger op af det indtil 13 Meter over den antikke Brolægning opfyldte Plateau. Omtrent i Retning af den nu udgravede Via sacra, fra Severus- til Titusbuen, førte en Allé af Elmetræer.

Indtil Carlo Fea 1802 ved Hjælp af pavelige Galejslaver begyndte sine Udgravninger ved Severusbuen, kunde man kun passere den mellemste Port, idet Sideportene var beslaaede med Brædder. Disse Rum var beboede af Fattigfolk, der benyttede Buens øverste Plan som Pulterkammer. De tre Søjler af Castor- og Polluxtemplet laa begravede i Jorden til langt op over deres Basis, og noget lignende gjaldt de ti Søjler, der dannede Forhallen til Faustinas Tempel (S. Lorenzo in Miranda), der blev lagt fri 1807—10, medens Templerne ved Kapitol først udgravedes 1816—19. Ved det før som Jupiter Stators Helligdom opiattede Castortempel stod en mægtig Kumme af Granit, der benyttedes som Vandingssted (1817 flyttet til Monte Cavallo). Af Vespasianstemplets (tidligere betegnet som Jupiter Tonans' Tempel) tre Søjler ragede kun en Fjerdedel op af Jorden. Mellem de otte Søjler af Saturns Tempel (»Concordia-templet«) laa et lille Hus med Haver og Terrasser, der tog sig meget malerisk ud.

Constantins Basilika var paa den Til kun i saa ringe Grad lagt fri, at man ved de saare mangelfulde Begreber om dens Dimensioner holdt den for at være en Thermesal eller et af Vespasian bygget Fredstempel. I de tre halvt udgravede Buer laa et Fattighus, i hvilket der boede over hundrede forældreløse Piger. Af Titusbuen, der var indesluttet af

Frangipaniernes Fæstningsværker, saas kun den indre Porthvælving. Da Tilbygningerne fjernedes 1822, truede Buen med at styrte sammen, hvorfor Sidebuerne maatte rekonstrueres af Travertinblokke. Constantinsbuen blev før 1790 befrigtet for de middelalderlige Tilbygninger, men udgravedes først helt 1804.

Helhedsindtrykket af Kolossæum³ var, før de omfattende Udgravninger baade af Arenaen og de underjordiske Rum med den derved opstaaede, forandrede Lysvirkning, i F. Bruns Tid et ganske andet end det man i vore Dage faar af dets »immobile saxum«.

Af F. Bruns udførlige Beskrivelse af Kolossæum hidsættes følgende Brudstykke. »Det skiftende Trylleri, Opholdet i disse Ruiner udøver, er uførligneligt. Snart tror man, at de ved ens Side fremspringende Mure truer med at styrte sammen, snart titter man ind i forfaldne Hvælvingers dybe, sorte Huler. Højt Græs overgror den Plads, hvor Senatorerne og Vestalinderne sad. Vi klatrede ved Siden af de nedstyrtede Ruiner op til den bageste Logerække eller Korridor, hvor Titus havde sit Sæde. Herfra har man et enestaaende Blik over Amfiteatret. Paa samme Tid opfatter man Storheden i det hele og de tillokkende Enkeltheder i de maleriske Dele, mørke Haller, Murværk omspændt af Vedbend og Jasmin, Lys og Skygger sammenvævede i ét Billede. Efter som man gaar helt rundt foroven, viser Arenaen sig ved et optisk Bedrag snart æggeformet, snart cirkelrønd«⁴.

I det sydøstlige Hjørne var bygget en lille Kirke, Madonna della pietà, hvor en Eneboer, der havde indrettet sig en lille blomstrende Rede, trakterede de fremmede med Appelsiner og Ruinsalat. Det af Benedikt XIV. rejste Krucifiks midt i Arenaen, ved hvilket en Kapuciner to Gange ugentlig holdt Gudstjeneste, blev tilligemed de 14 rundt i Periferien anbragte smaa Kapeller eller Altre først fjernede 1874. Faa Aar før blev Kolossæums berømte Ruinflora udryddet af plumpe Hænder med Økser, Knive og Brækjern, og Kæmperuinen staar nu som et nøgent frysende, ved mægtige Støttepiller afstivet Murskelet.

Grænsen mellem Forum og Palatin er nu saa godt som udslettet. Paa Palatinerhøjen⁵ foretoges allerede i det attende Aarhundrede omfattende Udgravninger. En Franskmand lod 1775 i Villa Magnani (efter de senere Ejere kaldet Villa Brunati, Spada og Mills, derefter indrettet til Kloster for Salesianerinderne) udgrave Augustus' Hus, saaledes som det kendes fra Piranesis Stik, og enkelte endnu fritliggende Bygningsrester. Villa Magnani hørte til F. Bruns Yndlingssteder i det antikke Rom, og hun har oftere skildret den i sine Skrifter. Et lille Terrasseanlæg med

fri Udsigt over Caligulas Palads, Forum og Kapitol er nu sammen med nogle faa, endnu uberørte Partier alt, hvad der er levnet af de skønne farnesinske Haver, der dækkede Palatinerhøjen indtil 1861, da Napoleon III købte dem af Kong Frantz, for at lade foretage Udgravninger her.

Den maleriske Plads Bocca della verità⁶ ved Foden af Aventins nordlige Skrænt har især ved Opmuringen af Tiberkajen faaet et forandret Udseende. Det med Urette som en Helligdom for Vesta betegnede Rundtempel ansaas af Zoëga for at være identisk med et hos Livius beskrevet Tempel for Herakles victor. Om sit første Besøg i Vestatemplet (1795) fortæller F. Brun følgende: »Vi steg gennem Forhallen ad en snæver Vindeltrappe op i et Par meget nette smaa Stuer, der er ilde berygtede, fordi man paastaar, at de herværende Munke giver Parties fines deroppe, der meget lidt svarer til Stedets Hellighed. Det er en af de grelleste Modsætninger mellem hvad der var og der er, og som Rom er saa overvætted rig paa«⁷. Fra Templets Tag saa hun ud over de romerske Almuefolks smaa Agrumihaver, der sløjfedes ved Tiberreguleringen. I Sommeren 1810 var hun Vidne til, at General Miollis, den franske Guvernør i Rom, lod fjerne det vanprydende Murværk mellem Søjlerne og udgrave Trinene, der førte op til Templet.

Af Keiserforaerne frembyder Forum Trajanum⁸ nu et ulige mere tiltalende og instruktivt Helhedsindtryk end for 100 Aar siden, idet den franske Regering 1810—14 og 1863 lod nedrive de gamle Klostre Sant' Evfemia og Spirito Santo mellem Trajansøjlen og Via Carbonari samt fjernede en Del forfaldne Huse og Boder paa Pladsen, ligesom den lod nedbryde det Murværk, der skjulte Basreliefferne omkring Søjlen. Disse Arbejder fulgtes af Udgravninger, der lagde Basilica ulpia med dens dobbelte Række af halvt nedbrudte Søjler fri til den antikke Brolægning.

Pantheon⁹, der af Datiden almindelig ansaas for at være et Jupiter ultor og alle Guder helliget Tempel, kommer nu langt mere end i F. Bruns Dage til sin Ret, efter at man har fjernet flere skæmmende Tilbygninger, bl. a. de af Urban VIII opførte Klokketaarne (Berninis Æselsøren).

Søjlerne af Neptuntemplet, den Gang kaldet Antoninus Pius' Tempel, indesluttet i en Bygning, der i F. Bruns Tid blev benyttet som Toldsted for de til Lands ankommende rejsende (Dogana di terra), der her maatte lade deres Bagage revidere af pavelige Toldere, hvis Bestikkelighed var bleven et Ordsprog, og som tillige skulde paase, at Bøger,

som indførtes, ikke fandtes paa den endeløse Liste over forbudte Skrifter¹⁰.

Gemt mellem Huse i en Baggaard (Via de' pontefici) ligger Augustus' Mausoleum¹¹, indrettet i det 18. Aarhundrede til et Amfiteater, hvor der opførtes Okse-, Tyre- og Bøffelfægtninger, et Dyrplageri, der afskaffedes af Pius VIII. Om Sommeren gaves her Fyrværkerier, de saakaldte fuochhetti.

Diølektiansthermerne¹² laa paa F. Bruns Tid fri, men er nu skjulte af Nybygninger. Den under Navn af de 100 Søjlers Gaard bekendte Korsgang er bleven indrettet til et Museum for antik Skulptur. Kun Anlægget af Piazza delle Terme og Banegaardspladsen giver endnu et svagt Begreb om Thermernes Udstrækning.

I en til Villa Giustiniani hørende Vigne, ikke langt fra Porta Maggiore, laa paa hin Tid i skønne landskabelige Omgivelser, men nu i Ud-kanten af Roms Fattigkvarter, det saakaldte Minerva medicas Tempel¹³. Buerne i det hvælvede Tag, som det ses paa en Tegning af Hess, gengivet i F. Bruns Prosaische Schriften (I, 150), styrtede 1828 sammen, og Ruinen frembyder nu et koldt og kedsomt Skue.

Scipionernes Grav¹⁴ blev funden 1780 i den tidligere Vigna Sassi. For at berige Vatikanets Museum plyndrede man Graven og udkastede de i Sarkofagerne fundne Ben. Forgæves bad en lærd Abbate i et latinsk Digt i Ennius' Navn, hvis Buste man mente at have fundet i Graven, om Fred for de store dødes Levninger. Ogsaa F. Brun har i et lille Digt: »Der Scipionen ausgeleertes Grab« ytret sin Harme over denne Vandalisme.

Via appias¹⁵ antikke Brolægning var dækket af de favnetykt opdynge-
gede Jordlag, der skjulte talløse antikke Gravmæler. Disse tilligemed selve Vejlegemet blev først lagt fri ved de 1850—53 af Pius IX foretagne Udgravninger, og Vejen atter aabnet for Færdslen til Albano. De dødes Boliger staar nu atter som i Oldtiden lig tavse Vagtposter paa begge Sider af Vejen, om end der af fordums Pragt kun er levnet navn-
løse Murrester og forvitrede Stendynger. Ved Kirken S. Sebastiano steg F. Brun, ledsaget af Trappistmunke med Vokskærter, ned i de der-
værende Katakomber.

Den fortjenstfulde, men yderst brydsomme Opgave, i en udtømmende og paa Aktstykker hvilende Fremstilling at gøre Rede for, hvilke rørlige Kunstskatte Rom kunde opvise i Slutningen af det 18. Aarhun-

drede, venter endnu paa sin Løsning. Først naar et saadant Arbejde foreligger, vil man komme til større Klarhed over Datidens Kunstoptættelse og de Impulser, hin Tids Kunstnere, særlig Thorvaldsen, har hentet i Rom.

Det Billede, Roms Kunstsamlinger i vore Dage frembyder, er saare forskelligt fra det Indtryk, Winckelmann, Goethe, Zoëga og Thorvaldsen har modtaget, ikke saameget gennem det, der i Tidernes Løb er kommet til, som ved de Kunstværker, Rom for stedse har mistet. Dette gælder ikke alene den ved Freden i Tolentino 1797 hjemlede Plyndring af de pavelige Museer, Bortførelsen af Villa Albanis Antikker og Napoleons Erhvervelse af Villa Borgheses Kunstskatte (1806), men ogsaa, hvad der særlig i hine for Rom saa uheldsvangre Aar blev afhændet underhaanden af de gamle kunstelskende, forarmede romerske Slægter og spredt over hele Verden. Hvad der vanskeliggør hin Opgave, er det, at de Betegnelser, under hvilke mange Kunstværker var kendte for Datidens Romafarere, ved den sammenlignende kunsthistoriske Videnskabs Udvikling har maattet vige som uhjemlede og urigtige. De fleste af de antikke Skulpturer, Winckelmann og Goethe beundrede som Førstehaandsarbejder af Oldtidens største Mestre, har nu faaet anvist en beskednere Plads som sildigere og oftest kun svage Efterligninger efter græske Originalarbejder, og som derfor i det højeste kun formaar at give en Forestilling om det tabte Forbilledes Fuldkommenhed. Meget, som hin Tids Kunstkere beundrede som uovertræffeligt, er siden bleven stillet i Skammekrogen, medens andre Kunstværker, der den Gang henstod støvede og upaaagtede i Museernes Magasiner, er dragne frem for Lyset og komne til Ære og Værdighed. Mange Billeder, der længe gik for at være originale Arbejder af Mestre som Rafael og Lionardo da Vinci, har ved nærmere Prøvelse vist sig enten at være udførte af deres Disciple eller at være Kopier.

Gennem flittige, men aandløse og ukritiske Haandbøger over Italien ydede J. J. Volkmann¹⁶ Datidens rejsende, deriblandt Lessing og Goethe, vigtige Tjenester som Førere gennem Roms Kunstsamlinger. Den gode, »tørre« Volkmann, som Goethe kalder ham, udgav 1770—71 i tre Bind »Historisch-kritische Nachrichten von Italien«, hvoraf andet Bind udelukkende omhandler Rom og særlig dvæler ved dets Kunstskatte. Ramdohrs ikke mindre omfattende Værk »Über Malerei und Bildhauerarbeit in Rom«, det første af Winckelmanns Kunstoptættelse paavirkede kunstvidenskabelige Arbejde Rom vedrørende, udkom 1787¹⁷. Det giver endnu enhver, der søger Oplysning om Roms Kunstskatte ved Aarhundredets

Slutning, den mest omfattende og bedst ordnede Oversigt over Byens Samlinger og Museer. Inden F. Brun tiltraadte sin første Rejse til Rom, skaffede hun sig gennem omfattende Udtog af Winckelmanns, Volkmanns og Ramdohrs Skrifter Klarhed over, hvilke Kunstværker hun især havde at fæste Opmærksomheden paa.

Større Indflydelse paa Datidens Kunstopfattelse end hine to Reisebøger, der, saa at sige, kun gav de tilrejsende Ariadnetraaden til Kunstens Helligdomme i Hænde, fik i Aarhundredets sidste Tredjedel en Række kundskabsrige, aandeligt betydelige Mænd, næsten alle tyske af Fødsel, der var bosatte i Rom og personligt vejledede de fremmede i Studiet af Oldtidsminder og Kunstskatte.

J. F. Reiffenstein¹⁸, Ciceronernes Altmeister, Winckelmanns Elev, var Lessings, Goethes og Herders Ledsager i Rom. Reiffenstein var den første Tysker, hvis Kundskaber omfattede hele den romerske Kunstverden og som til en vis Grad formaaede at fortsætte sin Lærers Gerning. Efter hans Forbillede gjorde A. Hirt, C. L. Fernow og G. Zoëga Tjeneste som Ciceroner i Rom, og denne deres Virksomhed, der ogsaa kom F. Brun til Gode, vil der senere blive Anledning til at dvæle ved.

F. Bruns Opfattelse af Kunsten i Rom er ligesom saa mange andre af hendes samtidiges i høj Grad paavirket af disse Mænds Domme og Udtalelser. Efterhaanden, som hendes Blik øvedes og skærpedes, dannede hun sig dog ogsaa i mange Spørgsmaal selvstændige Meninger. I sine trykte Skrifter om Rom og endnu mere i sine efterladte haandskrevne Dagbøger, har F. Brun skænket Stadens Kunstsamlinger en udførligere Omtale end nogen anden i den næsten uoverskuelige Rejse-litteratur, der behandler Rom. Dette tjener til Forklaring af, at der i den følgende, skitserede Fremstilling af Forholdene i Rom i det attende Aarhundredes Slutning indrømmes Afsnittet om dets Museer og Samlinger en forholdsvis stor Plads. For os danske er der i denne Forbindelse særlig Grund til at mindes F. Bruns Navn. I Efteraaret 1797 rettede hun en indtrængende Opfordring til Rigmænd og Kunstelskere i København om at sætte sig i Spidsen for en Nationalsubskription for at opkøbe Antikker og Malerier i Rom, da disse var at faa til Købs for Spotpris. Det var hendes Tanke, at Folket atter skulde skænke Kunstakademiet de saaledes erhvervede Skatte til almennyttigt Brug. Hun gentog i Aaret 1800 i sine »Prosaische Schriften« denne sin Henvendelse med følgende Ord: »Hvad har vi danske trods stigende Rigdom og Velstand gjort for at sikre os et eneste Kunstværk i denne Tid, hvor man kunde have købt Mesterværker for næsten ingen Ting. Hvorfor gør

vi ikke Brug af Strandingsretten ved at drage de kostbare Vragstykker ira det sydlige Evropa i Land hos os?» Med Henblik paa de Rigdomme, Frankrig og England henholdsvis ved Rov og Køb havde sikret sig, bemærker hun: »Vi kunde samle os Skatte for Eftertiden og paany tænde den udslukte Flamme paa de bildende Kunstners Alter. Endnu vilde det ikke være for sent at betro paalidelige Hænder og forstandige Øjne en Sum, der kunde rejses hos de rige og velhavende Indvaanere i Danmark til Indkøb af Antikker og Malerier.« Hun gentager sit tidligere stillede Forslag med det inderligste Ønske om, at det maatte blive taget til Følge¹⁹.

Denne smukke, patriotiske Tanke var helt og holdent hendes egen; af et Brev ira Zoëga til hendes Broder ser man, at den for ham kom som en overraskende Nyhed. Hendes Stemme var dog kun en Røst i Ørkenen.

Hvad F. Brun ikke naaede at faa iværksat, at skaffe Danmarks Hovedstad en første Rangs Samling af antikke Kunstværker, det lykkedes hundrede Aar senere en dansk Mands Ihærdighed og storstilede Rundhaandethed.

Antiksamlingen i Vatikanet²⁰ og særlig de i Statuegaarden Belvedere opstillede berømte Skulpturer er oftere Genstand for Omtale i F. Bruns Skrifter om Rom. Indtil Franskmændenes Besættelse af Staden, stod paa deres oprindelige Ærespladser ved den sydlige Væg i Belvedere: Apollonstatuen, Laokoongruppen og den saakaldte Venus felix (Sallustia, Alexander Severus' Hustru som Aïrodite), et gennem Aarhundreder urimeligt overvurderet Arbejde, medens den modsatte Væg indtoges af Statuen forestillende Herakles med Telephos paa Armen (Commodus), Heraklestorsoen og Hermes (Antinous). Canova lod 1803 Søjlehallens Hjørner omdanne til fiire lukkede Kabinetter, i hvilke han foruden de to førstnævnte og det sidstomtalte Kunstværk lod opstille sin egen Persevsstatue. Museo Pio-Clementino grundlagdes af Clemens XIV. og blev aabnet 1773, men fuldendtes først af hans Efterfølger Pius VI., der paa Statuegaardens vestlige Side lod tilbygge Sala degli animali. Foruden de talrige Fremstillinger af Dyr, som interesserede F. Brun meget, var her bl. a. opstillet Nilen og Tiberen, hvilken sidste nu findes i Louvre. I Sala delie Muse anbragte Pius VI. den 1774 fundne kitharspillende Apollon sammen med 6 Statuer af Muser, de manglende skaffedes til Veje ved Restavreringen af kvindelige Statuer. Her stod

ogsaa den af Samtiden saa højt skattede Gruppe Ganymedes med Ørnen, Apollon sauroktonos og den saarede Adonis. I Sala rotunda opstillede Pius VI. de der endnu værende Skulpturer, dog er den af F. Brun saa højt beundrede Kolossalstatue af Melpomene nu at søge i Louvre.

Ligesom Goethe tog F. Brun Antikkerne i Øjesyn ogsaa ved kunstigt Lys. Voksiaklernes flakkende Skær kastede et magisk Lys over Kunstværkerne, siger hun, og lod dem træde frem hver for sig og i alle Enkeltheder.

Den vatikanske Malerisamling²¹ aabnedes, ifølge en Indberetning fra Zoëga til den danske Regering, i Foraaret 1790 og omfattede fra først af kun tre store Værelser bagved den øvre Del af Museo Pio Clementino.

Den kapitolinske Skulptursamling²² gennemgik F. Brun 1795 grundigt under Zoëgas Vejledning. I Konservatorenes Palads lagde hun især Mærke til Ulvinden, Cæsars og Augustus' Statuer, den forgyldte Herakles og Commodus' Statue samt Gruppen forestillende en Løve, der sønderriver en Hest. Det sidste, ret tarvelige Arbejde interesserede danske i særlig Grad, fordi det antoges at være Forbilledet for den i Rosenborg Have opstillede Gruppe.

I selve det kapitolinske Museum var det især Basreliefferne, der gennem Zoëgas Fortolkninger fængslede hendes Opmærksomhed, bl. a. den kapitolinske Vase og de tre meget omtalte Sarkofager, henholdsvis forestillende en Amazonekamp, Artemis og Endymion samt de ni Muser (nu i Louvre). Selvfølgelig dvælede hun ogsaa ved Samlingens øvrige berømte Seværdigheder som den døende Fægter, den saarede Amazone, Isispræstinden (Fædras Amme), den kapitolinske Afrodite, det som Ariadne opfattede Dionysoshoved og det bekendte Duemosaik.

Af Roms mange rige, private Antiksamlinger, der forud regnedes til de ypperste Seværdigheder i Staden og flittigt gæstedes af F. Brun, er de af Fyrste- og Adelslægterne Braschi, Giustiniani, Mattei, Rondinini og Ruspoli grundlagte nu fuldstændig opløste.

Palazzo Braschi's²³ Samling, som F. Brun endnu saa 1803, er for største Delen kommen til München, saaledes den kvindelige, som Livia Drusilla betegnede Statue, den af Thorvaldsen restavrerede skønne Tyche eller Isis, Dionysosstatuen og den kostelige Gruppe Eros paa en Svane, medens den bekendte, 1795 fundne Kolossalstatue af Antinous blev afhændet til Vatikanet.

Af Palazzo Giustinianis²⁴ Kunstskatte er kun de i Paladsets Gaard og Trappengange indmurede Relieffer tilbage. Det 1790 fundne

og her opstillede Apollonhoved (Apollon Pourtalès), efter hvilket Trippel dannede sin Goethebuste, findes nu i British Museum. Den saakaldte Pallas medica, der først tilhørte Lucien Bonaparte, blev af Pius VII. købt til Vatikanet, medens Hestias Statue (af Zoëga betegnet som Hera fra Samos) er kommen til Palazzo Torlonia. I Ny Carlsberg Glyptothek er indlemmet en Statue af Markus Aurelius og den allerede af Ramdohr omtalte Kvindestatue med et paasat Hoved af Faustina den yngre.

Villa Mattei²⁵ (Coelimontana) med dens en Gang saa berømte, i Værket Monumenta Matthaiana beskrevne Skulptursamling, var Zoëgas Yndlingssted i Rom, som han oftere besøgte i Selskab med F. Brun. I dens skønne Cypresallé stod en nu i Vatikanet opstillet Buste af Augustus. Den meget omstridte Portrætbuste, formentlig fremstillende Cicero, er havnet i Hertugen af Wellingtons Samling.

Palazzo Rondinini²⁶ navnkundigste Skulpturer, som ogsaa F. Brun beskriver, er næsten alle komne til München, deriblandt det berømte Medusahoved, »hint vidunderlige Kunstværk, der udtrykker Tvedragten mellem Død og Liv, Smerte og Lyst« (Goethe). Zoëga ansaa det for at være Midterprydelsen paa et til en Persevs- eller Pallasstatue hørende Skjold. Endvidere den af Thorvaldsen restavrerede Alexanderstatue og det af Winckelmann beskrevne Brutushoved. Et ret bekendt Relief, forestillende Orestes og Pylades, blev erhvervet af Lateranet.

Af Palazzo Ruspoli²⁷ før 1811 opløste Samling af Antikker omtaler F. Brun en Gruppe Silen med Dionysos, af hvilken der fandtes to Eksemplarer (nu henholdsvis i Vatikanet og i München). Kariternes Gruppe, »som alle fremmede plejer at se«, er kommen til Samlingen Grégoire Stroganoff.

Af yngre Oprindelse end de nys nævnte er den nu ogsaa helt opløste Antiksamling, som Stanislaus Poniatowski²⁸ (1757—1833), Storkansler i Litthauen under sin Onkel Kong Stanislaus, grundlagde i den efter ham opkaldte Villa (nu Strohl-Fern). Tillige paa Grund af dens skønne Beliggenhed ved Foden af Monte Mario var den ofte Maalet for F. Bruns Vandringer i Rom.

Den i Villa Borghese²⁹ opstillede vidtberømte Samling af antikke Skulpturer var delt i to Afdelinger — de saakaldte Monumenti Borghesiani, samlede af Slægten gennem Tiderne, og Monumenti Gabini, udgravne af den engelske Maler Hamilton paa Byen Gabii Grund, som Borgheserne ejede. Begge Samlinger afhændede Camillo Borghese 1806 til Napoleon, der indlemmede dem i Louvre, deriblandt

saa bekendte Antikker som den borghesiske Fægter, Apollon sauroktonos, Ares Borghese, Artemis fra Gabii, de tolv Guders Alter, den af Bernini restavrerede Hermafrodit, Silen med Dionysosbarnet, en Statue af en Fisker fra den hellenistiske Tid (den i Badet siddende Seneka) og Kolossalbusten af Roma. Blandt Basreliefferne kan nævnes det af Zoëga beskrevne, der viser Mithrasdyrkelsen, det af F. Brun omtalte, fremstillende tre sovende Amoriner, og endelig det berømte Relief af de dansende Horaer, der allerede 1795 var kendt overalt i Evropa fra Genivelser paa Blomsterpotter, Sukkerdaaser, Vifter og Tapeter.

For at erstatte Tabet af disse Kunstværker, grundlagde Camillo Borghese den fra forskellige, Familien tilhørende Paladser og Villaer samt paa anden Maade sammenbragte Antiksamling, der, udtyndet i Løbet af det 19. Aarhundrede, med Villa Borghese 1899 erhvervedes af den italienske Stat.

Villa Albani³⁰ med dens Kunstschatte, dens klassiske Skønhedspræg baade i Henseende til dens Anlæg og den før saa prægtige Udsigt fra dens Tag udover Kampagnen og Albanerbjergene, var gennem Winckelmann berømt i hele Europa. »Man gik her,« siger en dansk rejsende, »mere i en Skole end i en Have.« Villaen var næsten skyggeløs og opviste kun Terrasser med Skulpturer og derimellem Kaskader, »anlagte med den fineste Smag i meget behagelig Afveksling«. Det var ogsaa »ved den kære Winckelmanns Haand«, at F. Brun studerede Skulpturerne i Villa Albani, navnlig Pallas Athenes majestætiske Statue, i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede saa mange kunstinteresserede Romafareres Forlængsel (nu i den Hope'ske Samling i Deepdene). Endvidere omtaler hun den bekendte Pallas fra Orte, det af Winckelmann stærkt overvurderede Antinousrelief (afbildet efter en Tegning af Lips i F. Bruns Prosaische Schriften III, 405), og en Gruppe, forestillende Dionysos paa Skødet af en Nymfe. En stor Del af de 294 Kunstværker, Napoleon førte til Paris, kom ganske vist tilbage, men ikke faa blev af den daværende Besidder, for at undgaa Transportomkostningerne, solgte i München.

Ogsaa den ganske vist lille, men i høj Grad udsøgte Antiksamling i Villa Ludovisi³¹ var i Tidens Løb bleven berøvet nogle af dens Prydelser (deriblandt den af Stolberg omtalte Statue af en hvilende Satyr, nu i Ny Carlsberg Glyptothek), inden den 1901 gik over i den italienske Stats Eje. F. Brun, der besøgte Samlingen 1795, fremhæver især det herlige, kolossale Herahoved, Goethes »første Kærlighed i Rom«, og af ham sammenlignet med en Sang af Homer. »I evig, rolig

Besiddelse af al Skønhed, Magt og Herlighed har hun intet mere tilbage at ønske«, siger F. Brun, »Jomfru, Kvinde, Moder — alt blev hun uden Kærlighed og Smerte.« Menelaosgruppen (Orestes og Elektra) med det smægtende Udtryk i Ansigterne taltale F. Bruns følsomme Hjerter i høj Grad; hun nævner ogsaa Gruppen, der fremstiller en gallisk Kriger, som, efter at have dræbt sin Hustru, vender Vaabnet mod sig selv (opfattet som Arria og Pætus).

Af de private Billedgallerier i Rom, der før Franskmændenes Indfald regnedes blandt Stadens Seværdigheder, har mange fristet samme Skæbne som Antiksamlingerne. Enkelte er i Begyndelsen af forrige Aarhundrede afhændede under et, andre er i Tidens Løb ved fortsat Udstykning bleven stærkt udtyndede.

I Palazzo Borghese³² var 1795 ophængt den Fyrst Borghese Aldobrandini tilhørende og af F. Brun beskrevne Malerisamling, der 1800 solgtes til England for 6000 Scudi. Dens bekendteste Stykke var det fordem L. da Vinci tillagte Billede Kristus blandt Farisæerne (nu i Nationalgalleriet i London). I Villa Aldobrandini fandtes tidligere det under Navnet det aldobrandiniske Bryllup berømte Freskomaleri, der 1818 kom til Vatikanets Bibliothek, og som straks maatte falde F. Brun i Øjnene, da hun som saa mange paa hin Tid i sit Hjem havde hængende en Gengivelse af det. Af andre Malerier, hun saa i Villaen, maa Titians farveprægtige Dionysos og Ariadne nu søges i Nationalgalleriet i London. Mazzolinis Kristus, der jager Tempelkræmmerne ud, findes i Palazzo Doria og hans Kristus og Synderinden i Villa Borghese.

Det af Hirt i et 1816 udkommet særligt Skrift beskrevne Galleria Giustiniani³³, en stor, men ikke særlig værdifuld Samling, var Aaret før bleven afhændet til Kongen af Preussen, deriblandt Ghirlandajos Judith og Caravaggios Billeder Fyllis og den sejrriege og overvundne Eros samt A. Carraccis Kristus paa Korset, der af Datidens Kunstkere værdsattes som første Rangs Værker.

Palazzo Barberini³⁴ kunde før 1800 opvise en stor, i Tidens Løb stadig formindsket Samling af Malerier og Skulpturer. Det af F. Brun og mange andre samtidige saa beundrede Maleri »La modestia e la vanità« (Martha og Maria) af Luini (tidligere tilskrevet L. da Vinci), er afhændet til Baron Ed. Rothschild, medens Madonna med Barnet af samme Kunstner nu findes i Eremitagen i St. Petersborg. Af de Skulpturer, F. Brun nævner, er den saakaldte Barberinske Faun og Apollon med Kitharaen (Winckelmanns »Muse«) gaaet til Glyptotheket i München.

Palazzo Borghese³⁵ rummede tidligere den største Maleri-

samling i Rom, 1891 flyttet til Villa Borghese. Rejsende beundrede den odsle Pragt i det indre, Paladsets 196 Granit søjler, de 72 Døre af Nødde-træ med Indfatninger i Alabast og de med Porfyr og Lapis lazuli indlagte Vægge. Opstillingen og Ledelsen af Museet betegnedes allerede 1800 som monsterværdig. I Salene var paa smaa bevægelige Skærme anbragt trykte Fortegnelser over de med Numre forsynede Billeder.

Palazzo Colonnas³⁶ Malerisamling indeholder, til Trods for de betydelige Tab, hidrørende fra Franskmændenes Plyndringer, ikke faa værdifulde Malerier, særlig Poussins Temperalandskaber, som dog til Dels først senere fremdroges af Familiens magasinerede Skatte. Det meget omtalte Billede »Bønnespiseren« af Ann. Carracci findes endnu her.

Palazzo Doria-Pamfili³⁷ var det eneste private Galleri i Rom, der forblev urørt af den franske Revolution. F. Brun gennemgik Samlingerne baade 1795 og 1803 og giver en Række til Dels udførlige Beskrivelser af nogle af de for Datidens Kunstbetragtning seværdigste Billeder, deriblandt Ann. Carraccis bibelske Landskaber, Claude Lorrains Mollen og Portrætter af Holbein, til hvilke man den Gang regnede Scorels Billede af Agathe v. Schoenhoven. Det før saa berømte Billede af Johanna II. af Aragonien antoges at være malet af L. da Vinci. Endvidere fremhæver hun Garofalos Den hellige Familie, Titians Portræt af en Olding, Jan Breughels De fire Elementer og Jan Boths samt Paul Brills Landskaber.

To af Samlingens navnkundigste Billeder Velasquez' Portræt af Innocens X. og Rafaels Navagero og Bezzano nævnes ikke, fordi de antagelig paa den Tid fandtes i Familiens Privatgemakker.

De mange, til Dels velkendte, rørlige Kunstværker, der rummes i Roms Kirker og som var Genstand for F. Bruns og hendes Ledsageres Opmærksomhed, giver i langt ringere Grad end de i private Samlinger opbevarede, Anledning til Omtale, idet hine næsten alle findes paa deres oprindelige Plads.

Sant' Agnese fuori le mura³⁸, den Gang beliggende paa en øde Mark halvt under Jorden, som den ses paa Eckersbergs 1813—16 malede Studie i Kunstmuseet, var Zoëgas Yndlingskirke i Rom paa Grund af Planens Enhed og Formernes Renhed. Den blev restavreret 1856, men har dog bevaret Karakter af en gammel kristelig Basilika. Blandt Seværdighederne i dens Indre fremhæver F. Brun et af Zoëga (Prosaische Schriften III, 318 ff.) beskrevet Basrelief, gengivet som Titelvignet i 2. Udgave af hendes Digte efter en Tegning af Carstens. Det findes ikke

mere paa sin oprindelige Plads i en af Væggene til Trappegangen, der fører ned til Kirken.

F. Bruns udførlige Beskrivelse af *S. Paolo fuorile mura*³⁹ er af særlig Interesse, idet Kirken, der nedbrændte 1823, ved Genopbygningen (1854) har mistet sin oprindelige Karakter som Basilika. »Ørkenens Dronning« kalder hun den skønne, den Gang ensomt beliggende Kirke. »Denne ophøjede Tavshed, der kun afbrydes af Tiberens Brus, som strid og mægtig strømmer forbi dens Mure, den store Ensomhed trindt om, saa grønnende og dog tillige saa sørgmodig: alt stemmer en til verdensforglemmende Andagt.« Kirkens fem Skibe bares af 80 herlige antikke Søjler, andre 70 bar Altrene og støttede Buerne, alle af græsk Marmor, Porfyr og Granit, alle raat tilhuggede i den oprindelige Skønhed. Den store Fugtighed i Gulvet, der hidrørte fra Tiberens Oversvømmelser, havde overtrukket Søjlerne med Møs og forstærkede Indtrykket af en Skov. Den mægtige Søjle af Marmore salino, femten Fod i Omfang, der bar Midterskibets store Dobbeltbue, betegnede Zoëga som den skønneste i Rom. Loftet var kunstfærdigt sammenføjet af hele Stammer af ældgamle Cedre fra Libanon. I Taget byggede hvide Duer Rede, deres melodiske Vingeslag lød som Hvisken fra de her slumrende dødes fredelige Skygger.

Et Billede af S. Paolo, malet af L. Robert kort efter Branden, findes i Thorvaldsens Museum (Gentagelse i Museet i Neuchâtel); det samme Emne er ogsaa behandlet af A. Aquaroni i en ligeledes i Museet opbevaret Haandtegning.

TREDJE KAPITEL

Da Frederikke Brun første Gang gæstede Rom (1795), havde Giovanni Angelo Braschi under Navn af Pius VI. beklædt den pavelige Stol i tyve Aar, og han var den Gang endnu en kraftig Olding paa 78 Aar. De store Fortjenester, han har indlagt sig af Vatikanets Samlinger, er ovenfor flygtig berørte; 1775—84 byggede han desuden Sakristiet til Peterskirken. For at fuldføre sin Yndlingsplan, Udtørringen af de pontinske Sumpe, grundede han et Aktieselskab og berejste selv Kirkestaten i dette Øjemed, men Resultatet af hans dristige Planer blev kun fejlslagne Forhaabninger. Hans mange tiltalende menneskelige Egenskaber i Forbindelse med hans sørgelige Endeligt skaffede ham Eftertidens Sympathi. Ligesom Goethe var F. Brun betaget af hans statelige Ydre. »Tanto è bello come è santo«, plejede Romerinderne at sige om ham¹.

Naar Pius VI. kørte ud i en forgyldt, tung Pragtkarosse, gik et Antal Drabanter, klædt i rødt Fløjel med gule Støvler og uhyre Parykker uden Hat foran, derefter fulgte en Eskorte af Hestgarden paa indtil 100 Mand. Efter Vognen ledtes seks hvide Muldyr, som Kongen af Neapel hvert Aar maatte give Paven. Som Regel var Paven iført en lang, hvid Talar med Guld- og Sølvbrokade over Skuldrene, en rød Hue paa Hovedet og en Stav i Haanden. I de Gader, Toget passerede, ringedes med Klokkerne, for at Folk kunde erfare Kristi Statholders Komme. Nu og da steg han ud, gik et Stykke til Fods og uddelte Velsignelsen til begge Sider. En pavelig Kammerherre i sort Skrud bar hans Slæb².

Paven og hans glimrende Hofstat gav Rom Præg som den katolske Kristenheds Hovedstad.

Roms Indbyggerantal i Aarene 1774—96 anslaaes til mellem 160 og 170,000 Mennesker. 1788 talte man i Staden 232 Klostre med 3134 Munke og 47 Nonneklostre med 1466 Nonner, desuden 2829 Præster foruden

Prælater og Biskopper, saa at der paa hver 100 Indbyggere kom to Munke, en Nonne og 2 Præster³.

Jøderne, hvis Antal var o. 12,000, boede udelukkende i Ghettoen, i hvis smudsige, usle Rønner de førte en foragtet Tilværelse. Ghettoens Porte var lukkede fra Solnedgang til Morgen tidlig, i hvilket Tidsrum ingen maatte forlade Kvarteret. De maatte bære en Lap Tøj paa Hatten, et vanærende Aftegn, som de dog kunde købe sig fri for. De ældste havde Paalæg om aarlig at vandre til Kapitol for knælende at bede om Tilladelse til at blive endnu et Aar i Rom og tillige tilbyde at afholde de aarlige Udgifter ved Karnevalet. I den ved Ghettoen liggende Kirke var Jøderne forpligtede til de syv Søndage i Fasten at høre paa en Omvendelsesprædiken. I Thorvaldsens Museum findes to Tegninger af H. Hess, der behandler dette Motiv⁴.

Justitsen⁵ i alle kriminelle Sager udøvedes af Roms Guvernør, der valgtes blandt Roms fornemste Prælater. Under ham sorterede Byens Politi (Sbirrerne), et Korps paa henved 300 Mand, uens klædte, for at de ikke skulde røbe sig. I Spidsen for denne af Byens Pak sammensankede Bande stod Bargelloen, der ogsaa raadede over et stort Antal lejede Spioner, som aflagde Rapporter til ham. Sbirrerne turde ikke betræde noget Hus, hvis Dør var forsynet med den regerende Paves Vaabenskjold, en Gunstbevisning, der tildeltes fremmede Gesandter, Adelen og de Haandværkere, der arbejdede for den hellige Fader.

Den mildeste Straf for Bedrageri, Aager og Rufferi bestod i, at Synderen førtes rundt i Byen paa et Æsel, medens Sbirrerne lod Piskeslag regne ned over hans Ryg. Paa Piazza Navona stod et Torturinstrument, der nærmest kan sammenlignes med Blokken. En barbarisk Straf for ikke vanærende Forbrydelser var at dømmes til Korda'en, en høj Vippegalge med et Tridseværk foroven. Delinkventen blev med Hænderne bundne paa Ryggen i et stærkt Reb firet tre Gange op og atter ned indtil en Fod fra Jorden. Det voldsomme Ryk vred som oftest Armene af Led og berøvede ham Førligheden.

Henrettelsen foregik som Regel paa Piazza del popolo umiddelbart før Karnevalet og var at opfatte som en Slags Prolog til dette. Galgen blev rejst af Bøddelens maskerede Hjælpere Aftenen før Hængningen. Fra Dødsdommens Forkyndelse til dens Fuldbrydelse var Spørgsmaalet om Forbryderens Omvendelse gennem Præsterne det vigtigste Samtaleemne hele Byen over. Et Broderskab gik formummet rundt for at indsamle et Pengebeløb, der stillede til Raadighed for den dødsdømte, som efter frit Valg kunde skænke det til sin Familie eller til Sjælemesser

Dødsstraffen for særlig grove Misdædere udøvedes endnu 1825 ved Kolleslag i Tindingen, hvorefter Kroppen parteredes og sættes paa Stejle og Hjul.

Med Sikkerheden i Roms Gader stod det ilde til, dog hændte det yderst sjældent, at fremmede, og i hvert Fald ingen af Stand, blev overfaldet i Byen, kun i Trastevere var de ikke sikre. Den Vane at gaa løs paa hinanden med blanke Knive efter et Mundhuggeri var saa almindelig, at ingen Romer af Almuen Aitenen forud vidste, om han næste Døg var myrdet eller selv blev Morder. Som Regel undslap han, takket være dels Sbirrernes Ligegyldighed, dels Folkets medfødte Vane at holde med Forbryderne. Man regnede gennemsnitlig med 2—300 Mord aarlig — 1785 dræbtes endog 560 Mennesker — der ofte forøvedes ved højlys Dag. Drabsmændene begunstigedes efter Mørkets Frembrud af den sparsomme Belysning i Gaderne. Naar Maanen ikke skinnede, var de aabne Folkekøkkener, de smaa Lamper foran Madonnabillederne, de beskedent oplyste Butikker og Kaffeer de eneste Vejvisere i Mørket.

Rom gjaldt for Tiggernes Paradis; endog efter Døden, har man sagt, kunde de ikke lade være med at tigge, da der saa blev indsamlet Penge til deres Sjæls Frelse. I Slutningen af det 18. Aarhundrede regnede man med 6000 professionelle Tiggere. Paa Vejen fra den spanske Plads til Vatikanet talte Münter daglig over et halvt Hundrede Krøblinge, bedækkede med Skurv og Udslet⁶.

Som Kilde til den almindelige Fattigdom anføres Kornforordningen. Alt Korn, Bonden høstede, selv det han behøvede til at leve af, skulde under Straf indleveres til det pavelige Kammers Betjente, der betalte Skæppen fuld, med en ringe Penge for atter at sælge det i knebent Maal til høje Priser. Bonden tjente intet ved en rig Høst, men led efter en Misvækst haard Nød og foretrak derfor hyppigt at lade Markarbejdet ligge for at tjene hos Fyrster og Kardinaler eller drive Tiggerprofessionen. Kun Adel og Gejstlighed levede i Overflod.

Kirkens Aag hvilede som en Forbandelse over Kirkestaten. Hele Kampagnen laa hen som en Udørken, kun sjældent saa man Spor af Ploven eller et gæstevenligt Tag mellem Akvædukternes smuldrende Ruiner; ofte var der en halv Mil mellem de usle Hytter, hist og her var rejst smaa Kors til Minde om, at en var myrdet paa Stedet. Til Trods for den herlige Natur frembød Roms Omegn, Tivoli og Fraskati, et sørgeligt Skue. Byerne var øde og tomme.

Selve Rom havde Udseende af en »uddød og videre uddøende By«. Gadernes Rensning overlodes til Regnen og Blæsten. Indbyggerne

plejede at kaste Affald og Skarn ud paa aliar Vej. Porte og Kirketrapper var dækkede af raadnende Ekskrementer og Dyrekadavere. Trods de tætte Virakskyer kunde man i alle Kirker spore Liglugten fra Begravelserne.

»Kun saa længe der i Rom hersker et saa guddommeligt Anarki.« skrev Humboldt til Goethe, »og det er omgivet af en saa himmelsk Udørken som nu, er der Plads for Skyggerne, hvoraif en eneste er mere værd end hele den levende Slægt«⁷.

Som fordem Ruinfloraens yppige Væld nænsomt omspændte den antikke Verdens jordslaaede Rester, dækkede Folkelivet med dets sanseberusende Glæde forskønnende over Nød og Brøst i Datidens Rom. Kirker, Torve og Gader frembød et med de vekslende Aarstider skiftende malerisk Skue af Almuens umiddelbare Færd og Liv.

»I de smaa Gader, der til begge Sider udgaar fra Via babuino«, fortæller F. Brun, »saa jeg gamle Koner spinde ved en Ten af flettet Siv, der fuldkomment lignede Parcens paa de antikke Skulpturer. Foran de spindende Bedstemødre dansede i den milde Aftenluft unge, kønne Piger den fyrige romerske Nationaldans, medens Moderen og Tanten ledsagede dem med Tamburinen. De dansendes Bevægelser og Stillinger strømmede over af Livsfylde som i de gamle Bakkkanaler«⁸.

Paa Torve og Gadehjørner saa man Romerne med deres plastiske, muskuløse Skikkelser spille Morra eller Boccia. Særlig rigt udfoldede Folkelivet sig paa Piazza Montanara, hvor Landbefolkningen holdt Marked; her vrimlede det af Folketyper, Gøglere, Bjørnetrækkere, Gadesangere, Musikanter og Charlataner, der staaende i en Vogn lovprieste deres Lægemedler. Her som ogsaa ved Porta Salara og den tarpejiske Klippe kunde man finde Gadeskriveren, som Regel en værdig Person med bredskygget Hat og Brillen, en Gaasepen bag Øret som Skilt, siddende foran et Træbord. Paa Piazza Termini havde Improvisatorerne fortrinsvis deres Stade. Roms gamle Historie, i hvilken disse iøvrigt udannede Folk var ret godt hjemme, var deres Yndlingsemne, saaledes Hannibals Bedrifter, Cæsars Mord o. l. En lystig Person lokkede med sine Grimasser og Vittigheder Folk til og gik bag efter rundt med Talterkenen⁹.

Ved Aftentide kunde man se Roms Almue spise i det fri ved Lyset af Frittaruolernes Borde. »De med grønne Blade sirligt udpyntede Kurve med sølvglinsende Sild staar fristende udstillede paa de nedhængende Bakker; Stegeovnen luer, de store Lamper straalere, og Pantheon og Fontana Trevi er hver Aften belyst som til Fest, ligesaa næsten alle

Gadehjørner, og dette frembringer de smukkeste Lysvirkninger, navnlig opad de store Bygninger. Smaaborgere, Haandværkere og de fattigere Kunstnere køber og fortærer der deres sparsomme Aftensmad, ofte det eneste Maaltid om Dagen. Først gaar de til Bageren og henter deres Paniotto, derfra til Frittaruolen, hvor den brasede Fisk, Lever eller Polenta lægges paa det gennemskaarne Brød og det hele omvikles med Vinløv. Saa gaar Vejen til Osteriet, hvor man faar sig en Foglietta Vin, eller til Fontana Trevi med dens udmærkede Vand« (F. Brun)¹⁰.

Til alle Aarets Tider følte Kunstnerne sig dragne til Osterierne med deres nøjsomme, patriarkalske Hygge. Hine smalle, mørke Stuer, aabne ud til Gaden, Træbordene med de lange Bænke langs Væggene, den dampende Maccaroni og de duftende Broccoli til den landlige Vin i den langhalsede Fiaschetto, medens den festlige trearmede, slanke Lysesstage gød sit rolige Lys over Bordet. »Hvem der ikke,« siger en samtidig, »i Mindet om sine her oplevede Dage med god Samvittighed tør bekende, at hans lykkeligste og gladeste Timer var de, han tilbragte sammen med Venner i Osterierne, han har overhovedet ikke været i Rom«¹¹.

I Modsætning til andre Storstæder, der om Sommeren er forladte og kedsomme, frembød Rom netop paa denne Aarstid et særligt malerisk Skue, idet en hel ny Befolkning, nemlig Hyrder og Bønder da plejede at komme til Byen. Om Dagen passede de deres Kvæg paa Agro romano, men ved Aften søgte de herinde Ly mod Malariaen. Særlig ved Porta Capena og Porta S. Paolo kunde man om Sommeraftenerne i de afsides liggende, græsgroede Gader se de mægtige, langhornede, kamplystne Okser i indbyrdes hidsig Fægtning. »Hyrderne selv, ridende paa svære, fyrige Heste med lange Lanser ved Siden, med deres ejendommeligt ildfulde, vilde Blik og fulde Bevæbning, der mere gav dem Udseende af røveriske Jægere, fik nu et Præg af Fredsommelighed, naar de i denne Aarstid og ved de religiøse Festligheder sammen med de indvandrede Landarbejdere, der bistod Kampagnens Bønder ved Høsten, nød den kølige Aftenluft udenfor Kirkerne og paa Torvene i Rom« (F. Brun)¹².

Hver Lørdag i August sattes efter gammel Skik — saaledes som det bl. a. er fremstillet paa et Billede af A. Goubau i Galleriet i Antwerpen — Piazza Navona under Vand til Mandag Morgen. Heste og Kvæg fik sig et kølende Bad, og frisk Luft opfyldte de tilstødende Gader¹³.

I Oktober begyndte Vinhøstfesterne (Ottobraderne). I og uden for

Monte Testaccios Vinknejper og Osterier saa man Mennesker i Tusindvis bænkede, nydende den aargamle Vin i rigelige Mængder. Ved disse Fester dansede Ungdommen særlig Saltarelloen.

I Adventen kom Hyrderne, klædte i Gedeskindspelse eller i lange, blaa Kapper med bredskyggede Hatte og Sandaler under Fødderne ned fra Abruzzernes Bjerge for at blæse Julen ind i Roms Gader, vandrende to og to, for paa Hyrdevis til Sækkepibens og Fløjtnens Toner at bringe Guds Moder deres Hyldest i gamle, simple pastorale Melodier¹⁴.

Ikke alene de skiftende Aarstider, men ogsaa Kirkeaarets Mærkedage bragte Afveksling i Folkelivsbilledet.

Den 17. Januar var Dyrenes Helgen S. Antonio Abbas' Fest, der for- dum afholdtes uden for den efter Helgenen opkaldte Kirke. Festen, som Marstrand har fremstillet i et velkendt Maleri, er ogsaa beskrevet af F. Brun. I Porten til Kirken stod en Præst ved Siden af et Vievandskar og overstænkede med sin Kost hver forbigørende eller galopperende Ridehest, hvert sindigt Muldyr og hvert med brogede Baand og en Sløjfe i Halen smykket, sørgmodigt ludende Æsel, der, kildret af Stænkene, kastede Hovedet i Vejret, som om det havde drukket Champagne. Ogsaa Hundene, der løb efter Vognen, fik et Stænk med. Vokskærter og Skillemønter var den almindelige Betaling for Velsignelsen¹⁵.

Helligtrekonger var Børnenes Fest. Aftenen før afholdtes paa Piazza S. Eustachio og i de tilstødende Gader et Marked med Legetøj og Spisevarer. Hele Rom strømmede sammen for at beundre Herlighederne, der fra Ave til den tredje Nattetime var festligt belyst. Sælgekonerne var klædte ud som den gamle Heks Befana, der ligesom Julemanden hos os, bringer Børnene Gaver. Selve Helligtrekongers Dag endte med en støjende Lystighed i Lighed med vore St. Hansløjer¹⁶.

Den første Maj stillede Børnene en Stol med et blomstersmykket Madonnabillede foran Døren og anraabte de forbigaaende om Gaver, idet de for Ungersvendene bl. a. sang »Belli, belli giovanotti, che mangiate pasticcio e bevete il buon vino, un quattrin sul altarinò«. St. Hansdag var der Blomstermarked paa Pladsen S. Giovanni in Laterano, hvorfra hver Elsker medbragte en Buket til sin udkaarne¹⁷. Den 8. September, Vor Frues Fødselsdag, og paa alle til hendes Ære indstiftede Festdage sang Folk af Almuen paa Piazza Madama Litanier fra det 16. Aarhundrede i Palestrinas Manér.

Rom var de store Modsætningers By. I Pastetiden saas paa det ene Gadehjørne en Præst svinge Krucifikset og prædike evig Fordømmelse, medens en Bajads med sine grovkornede Løjer paa det andet Hjørne

aflokkede et taknemligt Publikum skraldende Lattersalver¹⁸. Andagt og Udskejelser, voldsomme Sorgens og Glædens Udbrud skiftede brat hos det letbevægelige Folk. En mærkelig Modsætning mellem den fromme Kulsviertro paa Helgener og Mirakler og en Tilbøjelighed til kyniske Gudsbespottelser var stærkt fremtrædende. Som mange andre fremmede forargedes F. Brun over de haanlige, vantro Mner, Prælaterne viste ved Kirkefesterne. Madonnas højhellige Person blev, betegnende nok, af Folket kaldet »madre d'amore«. Kirkerne benyttedes til Stævnemøder, særlig nævnedes St. Carlo al Corso som en »galant Kirke«. Rom med dets 372 Kirker og Kapeller var det Sted, hvor alle Synder kunde finde Tilgivelse. »Peccato nascosto e mezzo perdonato« var en af Romernes Leve regler.

Særlig berygtet for sin Trættekærhed og Voldsomhed var Befolkningen i Trastevere, der roste sig af at nedstamme fra de gamle Kviriter og at have bevaret det ægte romerske Blod ublandet ved indbyrdes Giftermaal. Dens Særpræg traadte ogsaa frem i Klædedragten; Mændene bar sorte Fløjlsstrømper; Kvinderne, der var bekendte for deres trodsige Skønhed og Fyrighed, var iførte broderede Liv, bar Net over Hovedet, store Ørenringe og mægtige Skospænder. Romerne paa den venstre Tiberbred laa i Kiv med dem og plejede om Aftenen at lukke Porta S. Spirito af for dem¹⁹.

Skuespil og Forlystelser, gejstlige og verdslige, med korte Mellemrum, var Romernes Løsen.

Kirkeaarets første Fest Julen²⁰ var i Modsætning til de protestantiske Landes ikke en Familiefest, men udelukkende en kirkelig Højtidelighed. Dens Komme bebudedes Uger i Forvejen ved Klokkeringning, der tiltog i Klang og Fylde efter som Tiden nærmede sig. Juleaften læste Paven Messe i Capella sistina. I den hellige Nat var al Støj i Byen forbudt, men dog herskede der livlig Færdsel i Gaderne af Folk, der vilde høre Midnatsmessen i Kirken Aracoeli, hvor det vidundergørende berømte Sacro bambino forevistes, eller den aarle Messe i Sta. Maria Maggiore.

Andre (som F. Brun 1795) søgte til Kirken S. Francesco à Ripa for at tage den der udstillede, kunstfærdigt dannede Gruppe, forestillende Hyrdernes Tilbedelse, i Øjesyn. Ogsaa private Folk forfærdigede saadanne Julekrybber (Presepier), om hvilke F. Brun har skrevet en særlig Afhandling. Et lille Kunstværk i sin Art var den Presepio, som i en Aarrække var at se hos en fattig Skomager paa Taget af hans Hus. Gennem et Vindue i Form af en Grotte kiggede man udover en

højtliggende, af Bjerge omgiven Eng. I den med Trægrupper smykkede Dal sad den hellige Familie i en Hule, medens Hjorderne græssede paa Skrænterne. Alt lavet af Jord, Græstørv, Mos og Dukker af et Kvarters Længde. Mange Kunstnere beundrede den beskedne Opfinders Geni, der uden at kende til Optik eller Perspektiv kunde frembringe et virkelig illuderende Billede.

Festerne i den stille Uge og Paasken har altid været bekendte som de skønneste og stemningsfuldeste blandt alle Kirkeaarets, og de højtideligholdes endnu delvis paa samme Maade. Langfredag 1796 hørte F. Brun Miserere sunget i det sixtinske Kapel. »Disse rent stemte Organer«, siger hun, »overtræffer al anden Vellyd paa Jorden. Som fra salige Øers fjerne Strande lyder de medlidende, klagende og atter blidt trøstende Stemmer over til os. Efterhaanden svulmer de i Fylde og hendør atter blidt i rigere Harmoni som Vaarluftninger i Lundens højeste Kroner. Paany sætter Koret ind med stadig stigende Vælde og Begejstring. Efter de trøstende, svævende, dulmende Akkorder følger Jubeltoner, det stadig voksende Kor stiger og stiger, indtil de blidere og blidere, men altid lyse Toner pludselig synes at aande hen i Ætherens uendelige Rum²¹.

Skærtorsdag Aften blev lige over Højaltret, i Kirkens Midtpunkt, nedhisset et 40 Alen langt Kors af Messing, besat med mange Tusinde Lamper. »Menneskene, som klatrer rundt paa Korset, svævende i Luften, ser ud som Lilleputter. Afstanden og det mægtige Rum, hvori de svæver, lader dem synes mindre og mindre i Forhold til de kæmpemæssige Omgivelser, idet disse, eiter som Lamperne bliver tændte, træder voksende frem. Efter som Korset hurtigt tændes, forsvinder de Tov, der holder det oppe, ganske for Lysenes Glans, og det svæver nu ligesom frit i Rummet. Dette Øjeblik er uforligneligt, det er Michelangelos Apotheose. Hvor let kan man nu ikke fatte den gigantiske Tanke, fra Kuplens Isse, der hæver sig opad som en svævende Bolig for Guder, og lige ned til Korsets yderste Arme«. (F. Brun)²².

Første Paaskedag læste Paven Højmissen foran Højaltret, hvorpaa han, iført al sin Pragt, paa en Trone under en Baldakin blev baaret i Procession ud paa Galleriet. Han steg ud paa Loggiaen og rejste sig efter en lille Pavse majestætisk i Vejret, medens den uoverskuelige Menneskemængde paa Peterspladsen faldt paa Knæ, hvorefter Paven tre Gange uddelte Velsignelsen *urbi et orbi*, samtidig med at Kanonerne løsnedes paa Castello d'Angelo og alle Klokker ringede. Derefter oplæste en

Kardinal før det forsamlede Folk et paveligt Brev, der forkyndte Syndsforladelse for 100 Dage.

Anden Paaskedag ved Solnedgang blev det ydre af Peterskuplen belyst med Begfakler. Tegnet til Illuminationen blev givet med et Slag af Klokken. Den paa Korsets øverste Spids anbragte Begpind blev først tændt af en Mand, der forinden fik tildelt Sakramentet. Ved det tredje Klokkeslag stod alt i Flamme.

Mariæ Bebudelsesdag (25. Marts) begav Paven sig i højtideligt Optog til Kirken Santa Maria sopra Minerva for selv at forrette Messen og uddele Velsignelsen til de unge Piger, der plejede at blive udstyrede paa denne Dag. To og to traadte de, iførte lange, hvide Slør, hen til Altret for til Tak at kysse Pavens Tøffel. Deres Tal var, da F. Brun overværede Festen, ikke mindre end 400. I Pius VI's Følge saa hun Pavens Nevø Onesto Braschi, Hertugen af Nemi, hvis Ydre var modbydeligt, præget af udfordrende Hovmod og Haardhed. Folket hadede ham for hans Udsugelser og gav sin Uvilje til Kende ved dump Tavshed og vrede Blikke²³.

Kristi Legemsfest (Torsdag efter Trinitatis) varede i otte Dage og bestod i de fra Peterskirken udgaaende Processioner, i hvilke hele den romerske Gejstlighed deltog. I Kolonnaderne, der indeslutter Peterspladsen, blev før Revolutionen som Prydelser udhængt Rafaels Tapeter, saa at Festen tillige blev en Nydelse for Kunstnerne. Pladsen var overstrøet med Blomster og Pozzolansand, de tilstødende smaa, grimme Huse dekorerede med Tæpper og Festons. Folket lejrede sig rundt om paa Stole, Bænke og Trapper. Processionen aabnedes af Paven selv. Af hele Festen har F. Brun givet en udførlig Beskrivelse²⁴.

Ved Apostlene Peters og Povls Fest (29. Juni) var hun 1807 Vidne til Belysningen af Peterskirkens Kuppel og Girandolaen, det skønne farverige Fyrværkeri, der afbrændtes fra Engelsborg. Det begyndte og sluttede med et uhyre »Ildneg«, der opløste sig i 4500 Rakter. Englen med det dragne Sværd knejsede urokkelig og streng, ombruset af Ildregnen²⁵.

Allesjælesdag (2. Novbr.) var Kirkerne indvendigt og til Dels udvendigt betrukne med sort Klæde, bemalet med Dødningshoveder og Knogler. I alle Gader lød Munkenes Raab om Almisser til Sjælemesser for de døde. Paa denne Dag strømmede Folk særlig til Kirken Santa Maria dell' orazione, bygget af et Broderskab, hvis Formaal var at bringe de i Kampagnen syge og døende Trøst og begrave Ligene. Man saa tre sortklædte, formummede Mænd, der lignede Dommerne i Hades,

sidde ved et Bord, raslende med en Bøsse og ustanselig raabe med hul Stemme: »I poveri morti in Campagna«. F. Brun nævner som Eksempel paa den gennem Franskmændene udsprede Vantro blandt Befolkningen, at en ung Pige ytrede: »Jeg er ikke saa dum at give Pengene til de tykke Munke, hellere køber jeg mig Sukkerbønner derfor«²⁷.

I Modsætning til de kirkelige Festligheder var Karnevalet (gli otti giorni del paradiso) ikke en Fest, som gaves Folket, men som dette gav sig selv²⁷. Saalænge Karnevalet udfoldede sig i hele dets løsslupne Lystighed, gav denne Fest mere end nogen anden de fremmede det bedste Indblik i romersk Folkeliv. Allerede 1793, da den franske Konsuls Forsøg paa at fjerne Liljevaabnet fra Konsulatet og det franske Akademi forarsagede en Folkeopstand, blev den Karnevalet afsluttende berømte Moccoliaften afskaffet, der anskuelig er fremstillet paa Ippolite Caffis Maleri i Thorvaldsens Museum. I flere Aar indtil 1796 fandt intet Væddeløb Sted, og under Franskmændenes Herredømme var Maskeringen forbudt. 1803 indførtes Væddeløbene paany. Niebuhr²⁸ betegnede 1817 Karnevalet i Rom som en Fest, der havde overlevet sig, en ynkelig Spøg, alt forvrænget og uden Vid, ligesom han oprørtes over den barbariske Behandling af Hestene. F. Brun, der endnu fik det romerske Karneval at se saa temmelig i dets oprindelige Skikkelse, fremhæver Goethes »sandru« Beskrivelse af denne Fest, men hævder, vistnok med Rette, at den er idealiseret »og i Kraft af hans ordnende Aands Medium fremstaaet mere levende end den viste sig i Virkeligheden«. Uden at ville drage nogen Sammenligning mellem Goethes mesterlige Skildring og F. Bruns mere oprindelige og realistiske Beskrivelse af Karnevalet²⁹, vil den sidste, som allerede anerkendt af samtidige, hvis Ord har Vægt, altid bevare sit Værd fremfor mange andre Beretninger baade ved sin Anskuelighed og ædruelige Opfattelse.

»Fra Middagstimen 30. Januar (Karnevalets første Dag) var det til ladt alle Romere at anlægge en ydre Maske. Endnu i Dag bar vistnok ingen to over hinanden, fordi det denne Dag mest kun var Børn eller den glædetørstende Pøbel, der for en Gangs Skyld bar Maske.

Vi kørte først rigtig omkring i de smaa Gader og bøjede derefter ind i Korsoen. Børnenes Jubel over at se sig maskerede i Mængden, er ubeskrivelig. Men Dagen i Dag var kun et Forspil, og næppe tiende Delen af de Menneskemasser, der var sammenstuede til Vogns, til Fods, paa Stole, paa Bænke og i Vindueskarmene, er maskeret. Jeg glædede mig over mangen en, der, ussel og indhyttet i Pjalter, bag sin sorte Voksdugsnæse jublende glemte alle Livets Sorger. Dødninge-

hoveder og Ligmasker, gyselig troværdigt efterlignede, vandrede Side om Side med Satyrer og Fauner. Af smukke Masker i antik Stil saa jeg kun to, og jeg tør vædde paa, at der bag dem skjulte sig en Mand eller en styg, men elskværdig Kone, fordi en køn ikke vilde have tiltroet sig at kunne gøre sig tilstrækkelig ukendelig, og en styg maa være elskværdig for at vælge med saa god en Smag.

Harlekiner, udstoppede Pukkelrygge, Folk maskerede som Oldinge, og smaa Dreng, klædte i Fiskeskæl, mylrede mellem hverandre. Tapederne og Silkegardinerne, der hang ud af Vinduerne, frembød et livligt Skue. Quackeroerne og Harlekinerne, der snart opdagede, at vi var fremmede, tilraabte os tusinde brogede Vittigheder, dog holdt de sig indenfor Galanteriets Grænser. Det regnede ned over de lyshaarede Børn med baade kandiserede og friske Appelsiner og alskens lækre Godter, thi endnu var Kastningen med de lumske Gipskonfetti ikke begyndt. Vi havde belavet os paa at kunne give igen, men ved vort sparsomme italienske Ord- og Sukkerforraad fik vi langt mere baade af søde Ord og Sager, end vi formaaede at gengælde.

Efter at vi i langsom Skridt, afbrudt af mangen lang Pavse, havde kørt nogle Gange op og ned ad Korsoen, blev jeg til Mode, som om jeg drejede mig rundt i en uhyre Sæbebobles Regnbueskær. Hele denne Verden af Dukker flød sammen i uhyre, formløse Masser, og det flimrede broget for mine Øjne. Larmen af de utallige Stemmer lød stadig mere og mere dumpt og syntes at ville fjerne sig, og jeg vilde være falden i afmagtliggende Slummer, hvis ikke Støjen af de 24 forbiglyvende Heste og Folkets mod Himlen stigende Jubel havde vækket mig. At høre, se dem og atter tabe dem af Syne, varede kun to Sekunder! Hastigt, som Vinden kløver Havets Bølger, adsplitter disse sefyrlette Heste Folkemængden, der atter øjeblikkeligt strømmer tæt sammen igen bag efter dem, uden at der bliver et Spor tilbage i Sandet af deres Hove«.

Karnevalets sidste Aften beskriver hun saaledes:

»Alt Humør, al Lystighed, al Kaadhed og Overmod, al Galskab og Vildhed var i Dag sammentrængt paa Korsoen ligesom i et Midtpunkt, hvorfra der udgik Straaler. I alle Gader, der udgaar fra begge Sider af Korsoen, holdt langs Fortovene Rækker af straalende, brogede Ekvipager fra alle Tidsaldre, med Kareter, høje Faetoner og usle Hyrevogne, medens Midtervejen var opfyldt af Skarer af Pulcinelloer, Tabarroer, Beggare og Quackeroer. Vognene kunde ikke komme af Stedet, fordi Korsoen allerede forlængst var stuvende fuld af Køretøjer. Fodgængerne mylrede, trængte sig frem og strømmede til og fra, snart i store Masser

ligesom sammenhvirvlede af Stormen, snart tilbagevigende som i pludselig Ebbe. . . Til Trods for den evindelige Skubben, Træden over Fødderne og Trængselen, til Trods for al den Kaadhed, der udøves, hørte jeg ikke et eneste uvenligt Ord, hvilket synes utroligt hos et saa lidenskabeligt Folk, men ikke desto mindre er det sandt, netop fordi den Lidenskab, de lægger i disse Dages Glædesnydelser, udelukker enhver anden, endog Skinsygen. De som Mænd maskerede Kvinder, og omvendt, gav Stof til megen Latter. En saadan lang, opløben romersk Knægt i flagrende hvid Kvindekjoie med kulørt Hat og lang Midie er en af de pudsigste Karrikaturer man kan tænke sig. Men desværre var de højbarmede og bredhoftede romerske Kvinder i Mandfolkeklæder mere modbydelige end latterlige. Blandt Kvinderne saa jeg dog i Dag mange smukke, bakkantisk ildfulde Ansigter . .

Ved Palazzo Ruspolis Strømsnevring maatte man udholde den mere og mere livlige Artilleriild med de i Størrelse stadigt voksende Gipsbonbons (Pimpsten overtrukne med Gips, ofte saa store som Mandler). Det begyndte allerede at skumre i Korsoens Dyb; allerede var de ulykkelige, af de nedhængende Sporer ophidsede Heste gispede forbi, Solen var sunken, og endnu blev vi langsomt skubbede fremad med Vognrækken.

De kastendes Raseri, der fortsattes utrætteligt, uden at man ænsede de ramtes Skrig, de halvt maskeredes truende Miner, og de harmdirrende Udbrud bag Helmaskerne, gjorde mig det højst troligt, at de to Partier, i hvilke Rom er delt, havde forskanset sig lige overfor hinanden og nu benyttede Lejligheden til ustraffet at maale hinanden Skæppen fuld, thi her, uden for Palazzo Ruspoli, stimlede alt sammen. Pulcinelloernes Tuden i Muslingeskaller, Konkylier og Trompeter, Quackeroernes Raab: Prr — der som en knitrende Geværild genlød gennem hele Korsoen, de blandede Kor, der, ofte en Snes og mere i Tallet, belejrede min Vogn med Klokker, Mortere, Zithere, Hakkebrædter og Violiner, — Djævlemaskerne, der brød frem af det voksende Mørke med de vældige, sorte, ildrøde og gule Næser — alt dannede tilsidst saa frygtelige Grupper, at det begyndte at svimle for mig.

Alle disse grove Stemmer, der havde jublet sig hæse, disse midt i Nydelsens Vildskab endnu vansmægtende, tørstige nydende, dette næsten krampagtige Brøl, ledsaget af det laveste Begærs utilslørede Fagter, var et Skuespil, jeg aldrig havde drømt om . . .«

I Karnevalstiden var alle Roms Theatre aabne; oprindeligt maatte der kun spilles i Tiden fra Helligtrekonger til Askeonsdag; af Hensyn til det

voksende Fremmedbesøg udvidedes Bevillingen til udover denne Frist at spille Børnekomedier.

Allerede 1748 havde Rom otte Theatre³⁰. De to største var Teatro Argentina (N. 771) ved Via Argentina og Alibert (N. 396) ved Via Margutta, der særlig tjente til Opførelser af Operaer (Opera seria). Paa de noget mindre og ringere Theatre della Valle (N. 795) og Capranica (N. 332) ved Piazza Capranica blev der givet komiske Syngestykker, Lystspil og stundom ogsaa Sørgespil. Af lavere Rang var Teatro della Pace (N. 611), Teatro de' Granari (N. 618), begge i Vicolo de' Granari, og Pallacorda (Nr. 444) i Vicolo di Ascanio, hvor der spillede Opera buffa og Farcer af folkelig Art. Det meget omtalte Teatro Tor' di Nona (N. 536) i Strada dell' Orso ved Tiberen var 1785 styrtet sammen, men opførtes atter senere.

Operaen og Balletten var ved Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede allevegne sammenblandet i Italien. Saa godt som overalt i Kirkestaten var det forment Kvinder at optræde paa Scenen; i Operaen udførtes Kvinderoller af Kastrater, i Skuespillet af unge Mænd³¹.

I Teatro Argentina saa F. Brun 1796 en »glimrende« Ballet »Mexikos Erobring«, hvori Hovedrollerne udførtes af »nogle ret udannede franske Dansere, hvis mimiske Ydelser udmærkede sig fremfor de italienske Springeres«³².

Teatro della Valle besøgte F. Brun baade 1796 og 1803. Belysningen var ussel, Dekorationerne elendige; Logerne mindede om mørke Musefælder, dybe og snevre og mere indrettede til Samtale end til at se og høre. Ved hver af Logens Sidevægge stod en Sofa, og midt for disse to Bænke. Første Gang hørte hun en Opera af Cimarosa. Som Prima-donnaer optraadte to langbenede og tyndarmede mandlige Sopraner, der faldt ud af Rollen ved at slaa sig med deres grove Karlehænder paa Knæene. Anden Gang hørte hun her en Opera buffa og et Skuespil, »Sammensværgelsen«, en Episode af Maria Stuarts Liv. Udførelsen var meget tarvelig³³.

Teatro Pallacorda betegnes 1803 af F. Brun som det mindste, men bedste Theater i Rom, hvor der den Gang kun opførtes Marionetkomedier. Det lille Theater hudflettede med bidende Vid de stores Daarskaber og var besøgt af det bedste Selskab. Der opførtes en Farce »Harlekins Metamorfoser« og en Parodi paa Molières »Le médecin malgré lui«. De moralske Sentenser, som af Theatrets Ledere lagdes de tre Kvarter lange Dukker i Munden, haanede paa en vittig Maade den følsomme og svulstige Deklamation i det højstemte Skuespil, og modtoges med stormende

Bifald. En Person traadte frem, efterlignende en Marionetfigur, for at bebude Stykket. F. Brun og hendes danske Venner brast i Latter, thi baade i Stilling, Gang og Holdning mindede han fuldkommen om Kong Christian VII., kun at han ikke som denne skar Ansigter³⁴.

En Kunststart, som den Gang endnu var repræsenteret paa de romerske Theatre, var den saakaldte *Commedia dell' arte* med sine staaende Karaktermasker Arlechino (*Centunculus*), Columbina, Pantaleone (*Kassander*) og den hvidt sminkede og klædte Pulcinello med den hvide Kalabreserhat (*Pjerrot*). Indført i København senest 1800 af Pasquale Casorti, der med Benyttelse af Gherardis *Théâtre italien* komponerede en Række Pantomimer, har den i Danmark som næppe noget andet Sted bevaret sig i sin oprindelige Skikkelse op til vore Dage³⁵.

I højere Grad end andre Byer paa hin Tid tør Rom siges at være den Stad, hvor Modsætningerne i Livsanskuelse ytrer sig stærkest, og det har derfor psykologisk Interesse at sammenholde det højst forskellige Indtryk, Rom har efterladt hos nogle af de mest fremragende samtidige.

For Goethe var Rom baade i Henseende til Naturen og Folkelivet, Kunsten og Oldtidsminderne en Kilde til idel Nydelse og Lykke. Herder derimod kalder Rom en Morderhule, et dødt Hav, et Sted, hvor Aanden slappes, et Gravminde over Oldtiden³⁶. Stolberg vilde, om han blev nødt til at leve udenfor Tyskland, ikke foretrække nogen By for Rom med den store, skønne Natur i dens Omegn³⁷. Humboldts Opfattelse af Rom er allerede antydet. Dets Ruiner opfyldte ham med elegisk Beundring og Vemod; for hans Hustru var det derimod — lige som for F. Brun — »det evig lyse Punkt i Livet, det evig uforlignelige Rom«. I »Corinne« lader Fru de Staël Lord Nevil sige: »I Roms store Karavanserai er alt fremmed, selv Romerne, der synes at bo her ikke som Ejere, men som Pilgrimme, der hviler sig ved Ruiner«. I sine Breve erkendte hun, at alt var skønt i Rom, »dets Minder, dets Majestæt og Melankoli«, men hun blev greben her af Dødens Tanke, der viste sig under alle Former³⁸.

TREDJE BOG

FØRSTE KAPITEL

Frederikke Bruns første Ophold i Rom strakte sig over et halvt Aar (November 1795—Maj 1796), i hvilket Tidsrum hun fik Lejlighed til at danne sig en Forestilling om Tiberstaden, saaledes som Winckelmann, Mengs og Goethe endnu havde set den. Under Urolighederne i Rom 1793 havde man ganske vist ogsaa her ligesom sporet de første, svage Jordrystelser, der fra Revolutionens fjerne Krater forplantede sig hertil. Dog vendte Freden atter tilbage, og de bortskræmte fremmede begyndte paany at søge til Rom, men allerede Aaret efter F. Bruns Afrejse blev Staden Skuepladsen for en Katastrofe, som kun nærmest kan sammenlignes med den i Stadens Aarbøger sørgelig bekendte Sacco di Roma. Over tre hundrede af Roms berømteste antikke Skulpturer, der havde tjent Generationer af fremmede Kunstnere som Forbillede og overhovedet havde været Genstand for alle kunstelskende Romafareres Forlængsel, slæbtes til Paris. Roms Befolkning hilste Franskændene som Befriere fra Gejstlighedens Aag. Den romerske Republik blev proklameret, og Paven førtes i Fangenskab over Grænsen.

F. Brun kom til Rom paa et Tidspunkt, da bange Anelser om nære forestaaende Omvæltninger begyndte at gribe den her bosiddende, i Fred og Enighed levende Kunstnerkoloni.

Selv om F. Brun ikke formaaede at optræde som Kunstnernes Beskytterinde, bidrog hun dog — som O. Harnack udtrykker sig — til at opretholde et værdigt aandeligt Samliv mellem de herboende tyske og danske Kunstnere og Kunstkere¹.

Med aabne Arme kom G. Zoëga og J. H. Cabott hende i Møde og hjalp hende til rette i den fremmede By.

Zoëgas andet Ophold i Rom 1780—81 var bleven af gennemgribende Betydning for hele hans Aandsretning; han var vendt hjem med den faste Overbevisning, at det arkæologiske Studium ene og alene kunde trives dér. Mægtig Længsel drog ham atter i Januar 1783 tilbage til den evige Stad, hvor han kort efter sin Ankomst stiftede to Bekendtskaber, der blev afgørende for hans Liv, og som Resten af hans Dage bandt ham til Rom — det ene med Kardinal Borgia, de danske Romafareres Beskytter, og det andet med sin tilkommende Hustru, Maria Pietruccioli. Den attenaarige, idealt skønne Mariuccia, Datter af en fattig romersk Maler, udøvede fra første Færd en saa stærk Fortryllelse paa Zoëga, at han for hendes Skyld gik formelt over til den katolske Kirke og lod sig vie til hende. Som de fleste mellem nordiske Kunstnere og romerske Kvinder af Folket uoverlagt indgaaede Forbindelser, blev dette Ægteskab for Zoëga en Kilde til bitre Sorger og Skuffelser. Mariuccias Blik, siger F. Brun, røbede hverken Godhed eller Forstand, hun var en smuk Bakkantinde med brændende Blikke og et forræderisk Smil. At der ganske fattedes hende huslig Sans, at hun lod Manden passe Børnene og sørge for Husstanden, var Mangler, som hun delte med de fleste af sine Landsmandinder under lignende Vilkaar, og i senere Aar var hun ved sit skrantende Helbred delvis undskyldt i saa Henseende. Værre var det, at hun skamløst bedrog sin Mand ved aabenbar Utroskab. Hendes Forhold til Kobberstikkeren Francesco Piranesi, med hvem hun under Zoëgas Fraværelse fra Huset mødtes hos en berygtet Koblerske i Via frattina, »var bekendt overalt og til Konversation for hele Nabolaget«. Cabott, der af Zoëgas egen Mund vidste, hvor dybt hendes Utroskab gik ham til Hjerte, sendte Piranesi et anonymt Brev, i hvilket han heftigt bebrejdede ham hans Adfærd². Thorvaldsen, der skal have nydt hendes Gunst efter Piranesi, har ubarmhjertigt spottet sin Lærers Vanskæbne ved at fremstille ham i en flygtig henkastet Karikaturtegning med to vældige Horn i Panden³. Trods alt bevarede Zoëga lige til Mariuccias Død en trofast Elskers rørende Kærlighed til sin »Isis«, som han kaldte hende. Men netop hans ægteskabelige Lykkes Forlis gav ham efter Herders Ord Aandsdybde til at arbejde i sig selv, til virkelig at blive Filosof og gøre noget dygtigt ud af sig selv.

Herder dadlede Zoëgas Egensindighed og Særhed. Humboldt bebrejdede ham hans Kulde og Tvivlen om alt, hvilket havde til Følge, at Omgangen med ham, trods Dybden og Fylden i hans Lærdom, som

begge anerkendte, i Stedet for at anspore andre til eget Arbejde efter hans Eksempel, snarere virkede nedslaaende⁴. F. L. W. Meyer, der yder ham Anerkendelse som en oplyst, retskaffen og lærd Mand, en uforlignelig Filolog og Kunstkender og et filosofisk Hoved af første Rang, tager i skarpere Ord Sigte paa hans Begrænsning og Svagheder. »Han vilde ikke tro paa noget, ikke ane noget, der ikke lige var haandgribeligt eller uomstødelig bevisligt. Han ansaa lykkelige Tilstande for mulige her i Verden uden Gud, uden Kærlighed, uden Taalmod. Jeg kunde skatte, men ikke beundre ham, ikke varmes ved ham; sammen med Borgia følte jeg mig vel til Mode, i Samvær med Zoëga blev jeg derimod altid trist i Sindet. Zoëga krævede af det kvindelige Køn kun Tilfredsstillelse af Sanseligheden; af Grundsætning havde han knyttet sin Skæbne til en aandelig udannet, ikke perfektibel Kvinde; selv Erfaringen, at denne Kvinde ikke forstod at skatte ham, formaaede ikke at rokke ved disse hans Principper«⁵.

Denne Udtalelse staar næppe fuldt til troende. I Forholdet til F. Brun, der en Aarrække tilbage i Tiden havde gjort et vist Indtryk paa ham, viste Zoëga sig i hvert Fald i det gunstigste Lys. I al den Tid, hun tilbragte i Rom, var han skiftevis med Hirt og Fernow den trofaste og utrættelige Vejleder og Ledsager paa hendes Vandringer. Det var ikke alene Hengivenheden for hendes Broder, om hvem Zoëga taknemligt vidner, at han var »den eneste, der havde udrettet noget for ham i Danmark«, der fik ham til at ofre sig for hende, men det var ogsaa ren personlig Forstaaelse og Sympathi, der drog ham til F. Brun. »Saa meget hendes muntre Sind kontrasterer med min Mørkhed«, skrev han til F. Münter, »saa harmonerer vi dog temmelig vel, maaske fordi Ekstremer gerne møder hinanden. Jeg haaber, at hun bliver længe hos os, og jeg endnu mangan Time i hendes Selskab maa glemme de mange Ting, som forbitrer mit Liv.«⁶

F. Brun har sat Zoëga det smukkeste Minde ved en udelt hædrende Omtale af ham baade som Forsker og Menneske, ligesom hun gennem sine Skrifter i populær Form for Eftertiden har bevaret Resultaterne af hans Granskninger over det antikke Roms Topografi, som han selv ikke naaede at se offentliggjort⁷. »At studere Værker af Oldtidens Kunst sammen med Zoëga og glæde sig med ham over den evig unge Natur, er en Forhøjelse af begge disse sjælelige Nydelser«, siger hun et Steds. »Hans Sans er lige saa fin og afdæmpet, som hans Smag er lutret, og hans dybe Kundskaber maaske enestaende. I Zoëgas Ledsagelse har Basreliefferne altid udøvet en dobbelt Tilløkkelse

paa mig. Min hensynsfulde Ven giver min Fantasis Anelser Bestemthed og Liv, og hans blide Godhed lærer ham den vanskelige Kunst at gøre sig forstaaet for den uindviede⁹. Som Tak for de Impulser, hun havde givet ham, modtog F. Brun kort efter sin Afrejse fra Rom i 1796 en for hende skreven Afhandling om Fortolkningen af Reliefferne paa et Pyreum i Museo Pio Clementino. F. Münter oversatte den paa Dansk, for at den kunde optages i Videnskabernes Selskabs Skrifter (1800); senere indførte Welcker den efter Originalmanuskriptet i Zoëgas samlede Afhandlinger.

Lige saa fint mærkende som kærlig er den Karakteristik, hun har givet af sin beundrede Ven: »Zoëga, hvorledes var han? En sokratisk Kyniker hensat lige fra Athen midt iblandt os. Selv Kappen fattedes ikke, i hvilken han tæt og stramt indhyllede sig paa vore fælles Vandringer, saa at han selv saa ud som den tilhyllede Mythos. Intet, slet intet var laant hos ham, alt var hans eget, alt naturnødvendig Sandhed, og ud fra Kynikerens Kappe straaledede ofte sokratisk Ironi og den reneste Atticisme. Zoëga var snarere spædlemmet end lille af Vækst, spinkelt og skrøbeligt bygget. Ansigtstrækkene var egentlig fine, men noget forgræmmede, hvilket stod i Forbindelse med den stadige Uhygge, der omgav ham i hans Hjem. En Konstitution saa fin og Nerver saa pirrelige, at intet Klima under Solen egentlig passede til dem, efterlod altid noget pinligt ved det første Møde med ham. Hans ægte cimbriske grønblaa Øjne straaledede af indre Ild, og omkring hans Læber spillede der Træk af det fineste Vid.... Aldrig skal hans rørende Billede vige fra min Sjæl, som han gik rundt paa Trinità de' montis smukke Spadserevej med sine næsten altid skrantende Børn, det ene indsvøbt i Diogeneskappen og med det andet ved Haanden, trofast som en Amme, efter at han, den store lærde, ofte havde gennemvaaget Natten med dem⁹.

Af Zoëgas Breve til Venner i Fædrelandet faar man let et stærkt misvisende Indtryk af, at han led under store økonomiske Vanskeligheder. Fra 1785 oppebar han af Paven 300 Scudi (c. 1200 Kroner) aarlig, først som Tolk ved Propagandaen i de nyere Sprog, senere som Vederlag for Udarbejdelsen af hans 1800 udkomne Værk om de af Paven paa Roms offentlige Pladser opstillede Obelisker, desuden fra 1790 et aarligt Honorar af 100 Rdlr. for at aflægge Rapporter til Akademiet om Kunsternes Tilstand i Italien, og fra 1788 af Kronprins Frederik 220 Rdlr. for at indsende Beretninger om de i Rom foretagne Udgravninger, om Oldsager o. s. v. Da Pensionen fra den pavelige

Kasse ophørte, udnævntes han til kongelig dansk Agent og Konsul i Rom med 300 Rdlr. aarlig Løn. Endelig havde han i Arv efter Faderen faaet en Sum af 13000 Kr. i Guld, der fandtes urørt ved hans Død. Skønt han saaledes ikke var udsat for virkelig Pengetrang, klagede han dog jævnlig over sine trykkede Kaar. Til Münter skrev han 1792: »Hirt, som omtrent tilligemed mig kom til Rom, har bedre vidst at gøre sin Lykke uden ved Studeringer at svække sit Helbred. Han er nu i Reiffensteins Sted og tjener store Penge. Han er en brav Mand og min Ven, og med Tiden kommer jeg vel til at agere Under-Cicerone for ham«¹⁰.

Sit egentlige videnskabelige Program i videre Forstand havde Zoëga allerede i Begyndelsen af 1788 fremført i et Brev til Münter. »De ved,« hedder det, »at jeg anser og behandler de antikvariske Videnskaber paa en ganske anden Maade end som alle disse mekaniske Antikvarer, at jeg ved Hjælp af dem tænker at oplyse den ældste, mørkeste Historie, berettig(!) vores Begreb om Kundskabers, Meningers og Sæders Oprindelse og Fremgang, og derved nøje bestemme de gamle Tidens Indflydelse paa vores nærværende Tilstand. Mange har forsøgt det, men ingen i det Land, hvor jeg nu er.« I dette Øjemed gjorde han vidtløftige Udtog af hele den græske og romerske Oldtids Litteratur, som han skaffede sig fra Bibliothekerne i Rom, og forfattede samtidig nøjagtige Beskrivelser af klassiske Skulpturarbejder, særlig Basrelieffer. »Vore Antikvarer,« bemærker han 1794, »skriver sædvanligst Dissertationer over Kobberstik uden at bekymre sig om Monumentets Beskaffenhed.« 1791 udtalte han Haabet om »med Tiden paa denne Maade at formere en kritisk Fortegnelse over samtlige Antikker i Rom«, i Stedet for de hidtil fremkomne, næsten altid »urigtige og uefterrettelige« Afbildninger og Beskrivelser. Hans Studier af Basrelieffet, afbrudte ved Forskninger over koptiske Sprogmindesmærker, satte Frugt i hans Livs Hovedværk *Li bassirilievi antichi di Roma* med kobberstukne Tavler af Tommaso Piroli, der udkom 1808, kort før hans Død, et Værk, der ikke blot ved de Afbildninger, der er udførte under hans pinligtaarvaagne Opsyn, men ogsaa gennem den ved Granskersnille og divinatorisk Begavelse udmærkede Tekst aldrig helt vil kunne forældes¹¹.

Aloys Hirt¹² fra Württemberg, der fra 1782 af havde levet i Rom som professionel Fremmedfører mod en daglig Betaling af en Zecchin og derover, var, som Herder udtrykker sig, i Sammenligning med Zoëga kun et tomt Kar og en lydende Bjælde Han havde stu-

deret Rets- og Statsvidenskab i Wien, hvor hans Kærlighed til Kunsten vakte ved hyppige Besøg i det kejserlige Billedgalleri. Goethe roste ham som en dygtig, tro og flittig Tysker, men frastødtes ved hans lærde Pedanteri, der ofte satte hans Taalmodighed paa Prøve. I Matthissons Øjne var Hirt en lærd Oldtidskender, og tillige en elskværdig Selskabsmand og et bravt Menneske, der straaled af Sundhed og Livsglæde. Hirt var den første, der brød med Winckelmanns Theori om det skønne i Kunsten. I Modsætning til Goethes Ven Meyer, der indordnede Kunstværkerne efter et bestemt System, lagde han Hovedvægten paa det individuelle og karakteristiske. F. Brun var en af de sidste, han førte rundt i Rom; endnu samme Aar forlod han Byen, blev senere Professor ved Universitetet i Berlin og udgav flere Hovedværker om Oldtidens Arkitektur.

Ligesom Hirt var Pommeraneren Carl Ludvig Fernow en Bondeson, der først var i Apothekerlære i Lybek, hvor han lærte A. J. Carstens at kende og stærkt blev paavirket af dennes Kunstopfattelse. Som fattig, omvandrende Portrætmaler førte Vejen ham til Jena, hvor han, greben af Reinholds Fortolkning af Kants Filosofi, besluttede at hellige sig denne Videnskab. Her traf han ogsaa Baggesen og ledsagede denne i Foraaret 1794 til Norditalien. Ved pekuniær Støtte fra to af Reinholds fornemme og rige Tilhørere fik Fernow Midler til at fortsætte Reisen alene til Rom, hvor han flyttede sammen med Carstens, der allerede havde tilbragt to Aar her. Sit Bekendtskab med F. Brun skyldte Fernow Baggesen. »Det er mig kært,« skriver han til denne, »at Fru Brun kommer til Rom; denne Omstændighed kan blive grundlæggende for min videre Virksomhed her. Kan De anbefale mig til hende og tillige søge forhindret, at hun gennem Zoëga falder i Hænderne paa Hirt, saa vilde jeg gerne vise hende rundt i Rom og tjene Honoraret, der sædvanlig plejer at være 40 Dukater; derved kunde jeg ikke blot skaffe mig Udkommet i nogen Tid, men tillige øve mig i at vejlede fremmede. Et Kursus i hele Rom og Omegn kræver henved 6—7 Uger. Jeg er overbevist om, at jeg, skønt ny paa Stedet, kan fortælle de reisende lige saa meget om Kunst som Hirt. Zoëga selv viser aldrig fremmede rundt«¹³.

I April 1795 meddelte Carstens Publikum i et paa Italiensk affattet Indbydelsesprogram, at en Samling af hans Studier, Frugten af hans hidtilværende Ophold i Rom, var udstillet i den afdøde Maler Pompeo Battonis¹⁴ Atelier i Via bocca di leone. Samlingen bestod kun af elleve Arbejder, Temperabilleder, Akvareller og Tegninger, beskedne

i Størrelse som i Udførelse, men udmærkede ved Stilens Renhed og Linjernes klassiske Skønhed. Emnerne havde Kunstneren for største Delen hentet fra den græske Historie og Mythologi, især Iliaden og Argonavtertoget, et enkelt Motiv fra Ossian; hertil kom uheldigvis to bisarre Forsøg paa at fremstille abstrakte Begreber: Tiden og Rummet samt Lysets Fødsel¹⁵.

Det var Fernow, der havde tilskyndet Carstens til Udførelsen af de sidstnævnte Sujetter. Det Maal, Kant havde sat Kunsten, at man ved enhver af dens Frembringelser skulde være sig bevidst, at det var Kunst, men at Kunstværket tillige burde være saa upaavirket af alle vilkaarlige Regler, som om det var et Produkt af Naturen, — havde Carstens efter hans Mening allerede naaet. I en enthusiastisk og velskreven Artikel i »Teutscher Merkur« slog han til Lyd for Vennens Kunst. Til Baggesen skrev han samtidig de vel højstemte Ord: »Som Kunstner bøjer han sig kun for Rafael, Michelangelo og Antikken.« En i modsat Retning lige saa yderliggaaende Opfattelse hævdede den bekendte, i Rom boende Maler F. Müller (»Maler Müller«) i det af Schiller udgivne Tidsskrift »Die Horen«. Han saa i Carstens en Efterligner, der mere arbejdede med Hukommelsen og Forstanden end med Fantasiens, og ankede over hans Fejl i Tegningen og Mangel paa Kolorit; Kunstneren burde med sine fortræffelige Evner opgive sin indbildte Genialitet, hellere gøre Studier i Naturen og søge at fuldende et eneste Billede omhyggeligt. Gennem H. Meyer fik Goethe Nys om Carstens' Forsøg paa at fremstille Kants Filosofi og betegnede det som det vanvittigste Fænomen, der gaar forud for Kunstens Dommedag, hvis det da ikke var at opfatte som en Persiflage. I en af Xenierne (391) satiriserer han over Carstens' absurde Idé¹⁶.

F. Brun blev stærkt betaget af Carstens' Tegninger, da hun i Februar 1796 besøgte hans Atelier. »Kompositionen i hans ofte meget store og rige Fremstillinger er forstandig, forstaaelig og ædel«, ytrer hun. »Hans Stil er storladet, og man sporer i begge Retninger hans dybe Studium af Michelangelo og Rafael. At betragte hans Skitser er mig altid en ren Nydelse; thi Forstand og Indbildningskraft tilfredsstilles og næres ved dem.« Af hans Arbejder erhvervede hun hans Oliemaleri Fingal kæmpende med Aanden Loda (nu i Kunstmuseet) og en Tegning af et Gravrelief i Kirken St' Agnese fuori le mura. Højest værdsatte hun »Homer, der synger for Folket«. Endvidere omtaler hun »Ganymedes Rov«, »Natten med sine Børn Søvnens og Dødens« og »Sokrates i Kurven«, der købtes af Grev F. Reventlow¹⁷.

Ved Aiskeden med Carstens skrev denne (7. Maj 1796) i F. Bruns Stambog Sentensen: »Der Mensch kann, was er will, wenn er will, was er soll«. Hans tidlige Død to Aar senere greb hende dybt. »Den ædle Carstens,« skrev hun, »har endt sin paa Sorger og Lidelser rige Bane. Han har kæmpet med Skæbnen som en Mand.« Da hun gennem Zoëga fik at vide, at hans kunstneriske Efterladenskaber, der ved Testamente var tilfaldne Fernow, kunde faas for en beskeden Sum, tog hun Ordet for at erhverve dem for hans Fædreland, men forgæves¹⁸.

I Vinteren 1795—96 besøgte F. Brun de Forelæsninger, Fernow holdt i Villa Malta over Kants Filosofi. »Da Herder fik at vide, at Fernow herigennem vilde fastslaa, efter hvilke Principper Kunstnerne for Fremtiden skulde udforme deres Værker, vaagnede hans satiriske Aand,« siger F. Brun, »og dette var ogsaa Tilfældet med alle fornuftige og aandfulde Kunstnere i Rom, som Gmelin og Reinhart.« »Advar endelig Hirt mod Kantianismen,« skrev Herder til F. Brun, »den finder, som jeg til min Forbavselse hører, saa mange Tilhængere i Rom, og desværre kun blandt Tyskere, der her allersnarest skulde kunne undvære den«¹⁹.

Gennem Herder var det uden Tvivl, at F. Brun blev bekendt med Kunstvestalinden Angelica Kauffmann²⁰, hvem hun baade under dette og sine senere Ophold i Rom omgikkes fortroligt. Angelica Kauffmann hører til hin Periodes skønne Sjæle, hvis Kunst og Personlighed Samtidens Stormænd, Winckelmann, Goethe, Herder, Klopstock og mange med dem, har ydet udelte Hyldelse og Beundring. Endnu er hendes Navn ligesom omgivet af et Helgenskær, og den ret betydelige Litteratur vedrørende hende øges endnu stadigt. Det er navnlig paa det kvindelige Portræts Omraade, hvor hun aabenbarer sin egen, medfødte personlige Ynde, at Angelica har ydet fremragende Kunst, saavel i sine talrige Selvportrætter, de bekendte Malerier »Vestalinden« og »den sibyllinske Præstinde« (i Dresden), som i Billeder af samtidige, som f. Eks. af Baronesse Krüdener (i Louvre) og Grevinde Julie Reventlow (paa Emkendorf). Til Historiemaleriet, som hun ogsaa dyrkede, strakte hendes Evner ikke til; Matthisson har udtalt, at hendes Helte saa ud som forklædte Dreng og Piger uden Alvor og Værdighed. I Kunstens Historie har »Gratiernes Malerinde« vundet sig en blivende Plads som den, der ved at søge sine Forbilleder i Antikken bidrog til at hidføre en renere Smagsretning, ødelægge Paryktidens Udvækster og bryde med den akademiske Kunstlethed. Uden Tvivl har hun ogsaa

i saa Henseende paavirket Thorvaldsen. — Med sin betydeligt ældre Ægtefælle, Maleren Antonio Zucchi — Typen paa den brave Gamling i Goldonis Komedier — var hun fra London, hvor Reynolds var hendes Lærer, 1782 kommen til Rom. I sit smagiuldt udstyrede, hyggelige Hjem paa Trinità de' monti, smykket med Statuer, Buster og Billeder af gamle og moderne Mestre, saa hun til Stadighed en udsøgt Kreds af fremmede Kunstnere, Digtere og lærde. Paa hendes egne Staffelier

Angelica Kauffmann.
Selvportræt i Uffizierne.

stod mere eller mindre færdige Billeder, som hun udførte paa Bestilling af de fleste Fyrster og Rigmænd fra alle Evropas Lande. Goethe var under sit Ophold i Rom meget betaget af hendes Person og søgte Raad og Bistand hos hende i de forskelligste Anliggender. I endnu højere Grad blev dog Herder i sine romerske Dage begejstret for Angelica, den eneste Sjæl, han havde fundet i hele Rom, »den rene, hellige Kunstnerinde, Kunstens fromme Offerlam«. Zoëga hørte til de faa, der øvede en streng Kritik af hendes Kunst: »Der er noget i hendes Kompositioner, som ved første Aasyn flatterer Øjet, men de taaler ej, at man længe opholder sig ved dem, eller at man eksaminerer

Partierne. Hendes Tegning er hverken korrekt eller karakteristisk, Koloritten har en Slags Behagelighed, men mangler Sandhed; den falder i det graa og er berøvet den Varme, som hersker i Naturen. Gevanderne er maniererte og svarer hverken til Lemmernes Form eller Bevægelse«²¹.

Allerede anden Dagen efter F. Bruns Ankomst til Rom fik hun Besøg af Angelica, »das Blümchen Wunderhold«, myg og from i Sind og Tanke som i sit indre Væsen, med sin fuldendte Kvindelighed og sit melodiose Organ. Tit vandrede de to i mange Henseender aandeligt beslægtede Kvinder Arm i Arm sammen i Angelicas venlige Have, medens denne fortalte om sit Livs romantiske Hændelser, af hvilke et og andet er optegnet i F. Bruns Dagbøger.

Til de første Bekendtskaber, hun stiftede med tyske Kunstnere i Rom, hører Portræt- og Landskabsmaleren Philip Friedrich Hetsch²² fra Württemberg, Fader til Arkitekten G. F. Hetsch. Han var 1793 bleven udnævnt til Professor ved Karlsskolen i Stuttgart og opholdt sig 1795—96 i Rom, hvor han var beskæftiget med et Billede af Æskulapdammen i Villa Borghese. F. Brun overvurderer i høj Grad Hetsch's kunstneriske Evner, naar hun betegner ham som en af sin Tids ypperste Portrætmalere. Hans Gruppebilleder, hvis Sujetter væsentligt er hentede fra Oldtidens Historie og Sagn, staar under hans Portrætter, men disse hæver sig ikke over en vis Dygtighed. Herhjemme kendes kun hans Maleri af Ida Brun, der bekranser sin Moders Buste, hidtil fejlagtigt tilskrevet J. L. Lund²³. Hetsch var ofte hendes Ledsager og Vejleder under hendes Besøg i Roms offentlige og private Samlinger.

En langt betydeligere Kunstner var hans Landsmand Johan Christian Reinhart²⁴ fra Hof (født 1761), hvis Navn ofte forekommer i F. Bruns Skrifter, og hvem hun skattede højt baade som Kunstner og Menneske. Sammen med J. A. Koch deler han Fortjenesten af at have bragt det i Tiden forsømte Landskabsmaleri til Ære og Værdighed igen. Som begejstret Naturven og lidenskabelig Jæger tillige, gennemstrejfedes han Latiner- og Sabbinerbjergene før at udsøge sig de skønneste og interessanteste landskabelige Motiver. Hans Kunst, hans berømte »Baumschlag« er ikke ukendt for danske, flere af hans bedste Landskaber har fundet Vej til Thorvaldsens Malerisamling, saaledes to Skovpartier, et Billede fra Torre del quinto, et Parti fra Pontelupo ved Tivoli og et Landskab med en Jæger, der holder Hvil.

Josef Anton Koch²⁵ (1768—1839), af Herkomst en Hyrdedreng

fra Tyrol, var et halvt Aar før F. Brun kommen til Rom. Koch genoplivede det af N. Poussin dyrkede, idealiserede historiske Landskab. Ved sit samvittighedsfulde Detailstudium af Naturen, som han paa sine Billeder gerne befolkede med historiske og mythologiske Figurer, arbejdede han Realisterne i Møde. Koch var en af de faa, der skattede Carstens, medens denne levede, og som siden holdt hans Minde højt i Ære. Han kopierede hans Tegninger og raderede en Række Kompositioner til Argonavterne, i hvilke det falder let at paavise Reminiscenser efter Carstens. Ogsaa hans Tegninger til Ossian, 1797—99, nu dels i Wien, dels i Thorvaldsens Museum, bestemte til en Pragtudgave af Ossians Sange, viser Paavirkning af Carstens. Flere af hans mest karakteristiske Landskaber, som han oftere har gentaget paa Bestilling, findes i Thorvaldsens Museum, saaledes et Billede af Jungfrau, set fra Dalen i Interlaken, Noahs Ofring og Apollo blandt Hyrderne. I Museets Magazin gemmes ogsaa et Ungdomsportræt af ham. Han var i sit Væsen en meget ejendommelig Fremtoning, lystig og djærv, balstyrig og naiv som et ægte Naturbarn, og heftig i Tale og Fagter. »Hvem af os er kommen til Rom«, vidner Overbeck om ham, »som ikke har høstet væsentlig Belæring af hans aandrige Omgang, hvem har han ikke opmuntret ved sin for al Misundelse blottede, fuldkomne Anerkendelse af andre.«

Sammen med Hirt og Zoëga besøgte F. Brun Landskabs- og Historiemaleren Heinrich Schmidts²⁶ Atelier, hvor hun saa to af dennes netop færdigtede Arbejder, Nemisoen og Den døende Cleopatra, som hun begge købte. Schmidt stod i Tjeneste hos Landgreven af Hessen-Darmstadt, hvorfor han almindelig kaldtes »der Darmstädter Schmidt«. Af mange samtidige blev han i høj Grad overvurderet. Lord Bristol bestilte Billeder hos ham til en ret betydelig Sum, ogsaa Goethe købte Tegninger af ham, men nu er hans Navn ganske glemmt.

Historiemaleren Friedrich Rehberg²⁷ (1758—1835), Professor ved Akademiet i Berlin, nød ligeledes urimeligt stort Ry. I Rom malede han for den preussiske Regering Kopier efter Antikker og Malerier, som de unge Akademister i Berlin igen skulde kopiere. Tillige førte han et vist Tilsyn med de fra Akademiet udsendte Kunstnere. Rehberg levede paa en stor Fod, støttet af fyrstelige Velyndere. Han forstod at imponere Goethe, mere dog ved sine selskabelige Talenter og ofte sunde Kunstkritik end ved sine egne, mægtige Lærreder, der var uden Dybde og Indhold og skæmmedes af Unatur og traditionel Form. Som Elev af Mengs saa han hovmodigt ned paa Mænd som Carstens, Koch

og Reinhart. Rehberg døde fattig og glemt samme Aar som F. Brun, der under dette og senere Ophold omgikkes ham meget uden at skatte ham som Kunstner. Hans Navn erindres nu kun ved hans Tegninger af Lady Hamiltons mimisk-plastiske Stillinger.

Ledsaget af Hetsch aflagde F. Brun et Bøg i den flamske Maler Simon Denis' ²⁸ Atelier. Schlegel betegner ham i et Brev til Goethe som den ypperste af de i Rom levende Landskabsmalere, men Fernow bedømmer ham med Rette strengt. Hans Prospektbilleder i Taage var beregnede paa Effekt og er prægede af Tomhed. Grev F. Reventlow var ligesom Lord Bristol en Beundrer af hans Kunst og smykkede sit Slot Emkendorf med en Række af hans Billeder.

Ogsaa i Billedhuggernes Atelierer var F. Brun en flittig Gæst, særlig i Canovas. Mesteren selv. »Italiens forgudede Yndling«, traf hun ikke. Hun saa her hans Gruppe »Amor og Psyke«, som hun kritiserer skarpt. Hun savnede Enhed og Ro i hans Kompositioner. Amors Vinger strittede vildt i Sky, Psykes Arme var tørre og uden Muskulatur, ligesom Pilekviste, Marmoret forekom hende behandlet som var det Voks. En anden Gruppe, Thesevs siddende paa den besejrede Minotaurus (i Marmor i det kejserlige Museum i Wien), holdt hun for at være Kunstnerens bedste Arbejde. Strengt dadler hun hans Amor med de døde og magre Ben.

I Trippels ²⁹ Atelier — Kunstneren havde den Gang allerede i to Aar hvilet ved Cestiuspyramiden — saa F. Brun Frederik den Stores Dødsmaske, som Trippel havde benyttet ved Modelleringen af Kongens Buste, der nu findes i Arolsen, og hans Amor og Psyke, der ligesom andre af Kunstnerens efterladte ufærdige Arbejder fuldførtes af hans Elev Johan Jakob Schmidt fra Schaffhausen. Denne havde ligesom sin Lærer besøgt Akademiet i København og blev almindeligt, ogsaa af F. Brun, anset for at være Dansker. Billedhuggeren Johan Jürgen Büsch ³⁰ fra Meklenborg-Schwerin (død 1810 i Rom), Elev af Akademiet i København og Ven af Carstens, hvem han ledsagede til Rom 1783, modellerede en endnu bevaret, ret middelmaadig Buste af F. Brun.

At samle paa Antikviteter var allerede den Gang kommet paa Mode, selv blandt mindre bemidlede Italiensrejsende. Rigmændene benyttede sig af Mellemandlere, men ogsaa Kunstnere skaffede sig paa denne Maade et Bierhverv. Den kunstforstandigste og rigeste Samler og Forhandler af Antikviteter i Rom i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede var Englænderen Thomas Jenkins, først Maler, siden Bankier

og brittisk Agent hos Paven. Sammen med en anden købte han 1784 Villa Negroni og erhvervede for sin egen Person dens Samling af antikke Skulpturer for 12,000 Scudi. F. Brun saa 1796 denne »Antikvitetismægler« store Lager og fremhæver enkelte af de mærkeligste Stykker.

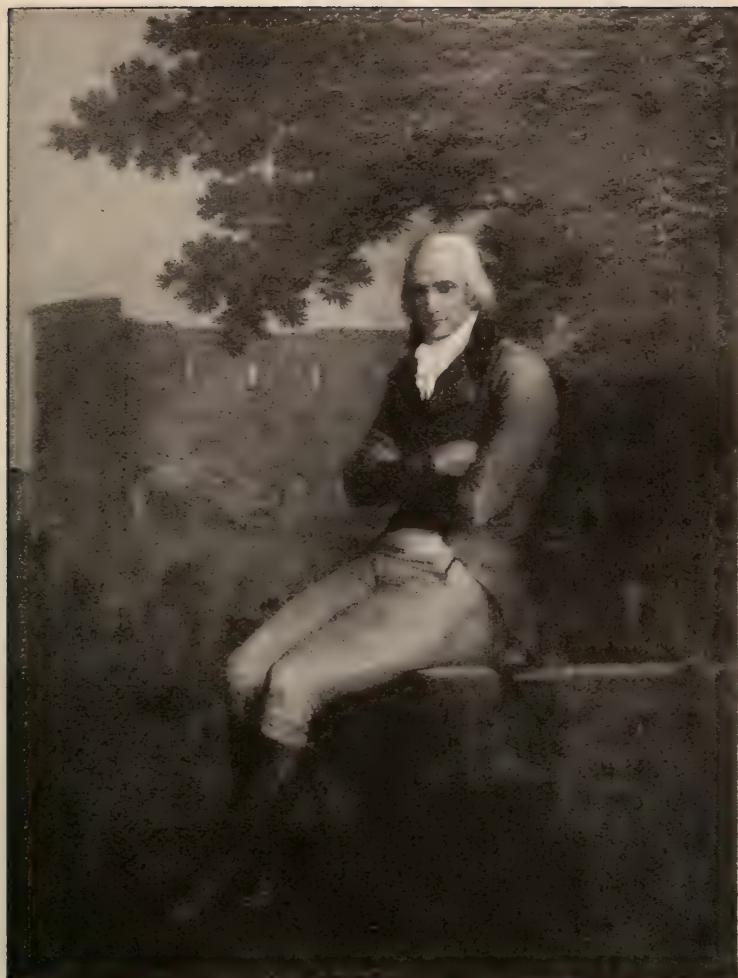
Hin Tid, der satte Helhedsindtrykket over alt og kun lidet eller slet ikke skænkede Korrektheden i Detaillerne tilstrækkelig Opmærksomhed, ansaa det for nødvendigt at supplere og restavrere de antikke Skulpturer. Saalænge man nøjedes med at erstatte det manglende ved Hjælp af Gips, kunde slige Eksperimenter trods Datidens endnu mangelfulde og overfladiske Kundskab til Antikken som Regel ikke anrette større Skade, end at de vildledte Beskueren. Værre var det, naar man, uden grundigere Undersøgelser af Findestedet og Hensyntagen selv til smaa Fragmenter, skyndte sig med at restavrere Skulpturerne i Marmor og ikke skaanede de originale Brudflader, en Bebrejdelse, man i nyeste Tid har rettet mod Thorvaldsen, særlig i Anledning af hans Restavrering af Æginetergruppen. Restavrationen af antikke Torsoer var langt op i forrige Aarhundrede en Kunst eller Industrigren, som dreves af mange, særlig indfødte Billedhuggere i Rom. En af de bekendteste Restavratore var Bartolommeo Cavaceppi, der ledsagede Winckelmann paa dennes sidste Rejse. Naar man i nyeste Tid har berømmet Heinrich Meyer, Goethes Ven, for at have udtalt den banebrydende Fordømmelsesdom over hine Misgreb, bør det erindres, at F. Brun ti Aar tidligere — vistnok paavirket af Zoëga — kategorisk forkaster Restavreringen af antikke Skulpturer. Hun spotter over Cavaceppis »Marmorbutik og Varelager af Guder og Gudinder«, ligesom hun senere tog Afstand fra andre bekendte Restavratore og især fra den af Goethe berømmede Carlo Albaccinis Virksomhed. Hellere vilde hun evig se Antinous som Torso end forsynet med Arme og Ben fra hans Fabrik, og hun forargedes over at se, hvorledes han paa den i hans Atelier opstillede Flora farnese, »en aflomstret Høstflora«, havde anbragt Hovedet af en Hera³¹.

Saa vidt om F. Bruns Berøring med de paa hin Tid i Rom levende Kunstnere og Kunstkere. Hvad der særlig bidrog til at gøre hendes Ophold i Tiberstaden nydelsesrigt i anden Henseende, var det daglige Samvær med Fyrstinde Louise af Dessau og Matthisson, der kort før hende var ankomne til Rom og gennemgik et Kursus i Stadens Seværdigheder hos Hirt. Saa længe Solen stod paa Himlen, gik hvert af Selskaberne sin Vej, men mødtes tit tilfældig, snart paa Forum,

snart paa Palatin. Aftenerne tilbragte de sammen for at drøfte det Udbytte, Dagen havde bragt den enkelte. Ogsaa den kunstelskende Grev F. Reventlow fra Emkendorf og hans Hustru Grevinde Julie, ledsagede af deres Rejsefølge C. H. Pfaff (S. 66), tilbragte mangen Time i Selskab med F. Brun³².

Til hendes Omgang i Rom hørte fremdeles den ekscentriske, men liberale og elskværdige Hertug August Frederik af Sussex³³, sjette Søn af Kong Georg III. af England. I hans Følge var Ernst Frederik Herbert Greve Münster-Ledenburg³⁴ fra Osnabrück, jævnaldrende med F. Brun, en Mand med alsidig og grundig Dannelse, Forstaaelse for Kunsten samt i Besiddelse af et ikke ringe Tegnentalent. Han gjorde sig senere bekendt som hannoveransk Statsminister under Napoleonskrigene og er Fader til Preussens mangeaarige Gesandt i Paris Greve Münster. Som Hertugens Livlæge fungerede Dr. Domeier, »en lærd, skarpsindig og heldig Læge«, velgørende og menneskekærlig, blandt Romerne anset som vidundergørende. Han var F. Bruns Læge i Rom og vedblev ogsaa stedse siden at staa i Forbindelse med hende. Paa hans Raad lod hun efter sin Hjemkomst indføre Mulæsler, for daglig at kunne gøre bekvemme Rideture i Omegnen af Sophienholm.

I Villa Lepri mellem Aqua acetosa og Villa Papa Giulio, som Ejeren Marchese Lepri galant havde stillet til hendes Raadighed, indbød F. Brun oftere Zoëga, Hirt og Fernow sammen med Fyrstinde Louise, Matthisson, Münster, Domeier og den württembergske Historiemaler C. F. Hartmann, der i denne Tid var beskæftiget med at male Matthissons hosstaaende gengivne Portræt. En Foraarsdag gav hun et Gæstebud for dem i de farnesinske Haver paa Palatin. Bordet var dækket med en blomsterstrøet Dug under Egetræernes Skygge, da et Regnskyl tvang Selskabet til at søge Ly i Opsynsmandens trange Stue. Den fra Sarmientos Gæstgivergaard (S. 145) medbragte, fyrige, men spritholdige Orvietovin steg Zoëga og Hirt til Hovedet. Domeier begyndte »med fuldstømmende Ros« og læspende Mæle at prise sine Venner i det fjerne, medens Hirt i Tankerne var i sin schwabiske Hjemstavn. Der udspandt sig en livlig Disput mellem de to begejstrede Antikvarer. Zoëga paastod nemlig, at han i Goethes Eventyr om den grønne Slange, som han Aftenen forud havde læst, havde udfundet hele det gamle Ægyptens Visdom og den saa længe forgæves søgte Mening i Hieroglyferne paa de alexandrinske og thebanske Obelisker. Hirt hævdede, at Forfatningen i de schwabiske Rigsstæder var den mest fuldkomne, siden Solon og Minos grundede Stater og gav

Friedrich v. Matthisson.
F. Hartmann pinx. Roma 1796.

Love. »Begge belagde deres Paastande med dybsindige Grunde og soleklare Beviser. Den ene herte ikke en Stavelse af, hvad den anden sagde, begge troede de at finde Modsigelse, og kun deres gensidige Taalsomhed og gamle Venskab formaaede at opretholde Freden mellem dem. Men vi andre var ved at dø af Latter.« Da Selskabet efter Regnens Ophor atter lejrede sig i det fri paa Marmorsæderne, var de to stakkels Antikvarer i ynkelig Forfatning og maatte sendes hjem, de øvrige, der kun havde smagt paa Vinen, følte baade Hovedpine og Trykken i Maven. Disse kedelige Følger foranledigede F. Brun til paa Tryk spøgende at advare fremmede mod den træske Bacchus-Sarmiento paa den spanske Plads³⁵.

Gennem sin Søn Carls indfødte Lærer, Abbate Pietro Giuntotardi, blev F. Brun indviet i Romernes Familieliv. Han indførte hende ogsaa i Accademia degli Arcadi³⁶, som i Tidens Løb var sunket ned til at blive et Hjemsted for poetisk Dilettantisme. Det optog blandt sine Medlemmer ogsaa fremmede, af Danske bl. a. Ramus. F. Brun traf her hele det fornemme og æsthetisk interesserede romerske Selskab med Roms Senator i Spidsen. Der holdtes Taler og fremsagdes Sonnetter til Ære for Madonna, men intet Menneske gad høre derpaa; man hilste de optrædende med højlydt Klappen og — Gaben. Den berømte Improvisatrice Teresa Bandettini fra Lucca, kendt under Navnet l'Amarilla Etrusca, hvis Billede Angelica Kauffmann har malet, gjorde et hjerteligt og naivt, men ukultiveret Indtryk. I Skildringen af Syndfloden forstod hun at indflette Idyllen og omdannede Evangeliets Beretning om Frelserens Fødsel til et yndefuldt Pastorale.

Aarets sidste, milde Dage tilbragte F. Brun i Tivoli, hvor hun boede ved Vestatemplet hos den brave Vært Francesco, der ofte omtales hos Datidens Italiensrejsende. Ældre Prospekter af Tivoli og Aniofaldene viser, at hele Stedets Sceneri har forandret sig meget i Løbet af det sidste Aarhundrede. En Oversvømmelse ødelagde 1826 en Del af Byen, hvorfor Leo XII. lod bortlede en Del af Vandmasserne fra deres tidligere Fald ved Anlæggelsen af den saakaldte Traforo gregoriano, der er brudt gennem Monte Catillos Kalkklippe³⁷.

Fra Tivoli gjorde hun en Udflugt til Hadrians Villa³⁸, som den Gang kun besøgte af faa Romaarere. Selv om en stor Del af Ruinerne paa hin Tid endnu ikke var udgravet, var man dog allerede kommen til Klarhed over Villaens egentlige Karakter som det Sted, hvor den rejselystne Keiser havde ladet efterligne nogle af de berømteste Lokalteter og Bygninger i Grækenland og Ægypten, han havde sét. F. Brun om-

taler det græske Theaters romantiske Beliggenhed og dets ypperlige Akustik, det thessaliske Tempes stille Enge, de saakaldte Cento Camerelle, Boliger for Keiserens Slaver, Poikilen og det kredsrunde Triklinium, der den Gang ansaas for at være en Spisesal. Ogsaa Villa d'Este med dens vemodfulde rislende Vandspring, dens smuldrende Pragt og dens tavse, mørke Cypresser aflagde hun et Besøg.

I April flyttede hun ud til Frascati³⁹ og fandt her en naturskønt beliggende Bolig i den nuværende Via Lancellotti tæt op ad Villa Piccolomini. Hun gæstede den ensomme og forladte Villa Falconieri, Villa Mondragone, hvis mægtige Bygning med dens 374 Vinduer ligeledes stod tom, og Villa Montalto, hvor hun saa en Fremstilling af den bevingede Nyx, som med sine to Børn ved Brystet flygter for den frembrydende Dag, et Billede, der har inspireret Thorvaldsen til hans skønne Basrelief⁴⁰. I Villa Aldobrandini fandtes den berømte, af Winckelmann som Domitian betegnede, nu som Hermes opfattede Statue, der 1811 kom til Glyptotheket i München. I Tusculums antikke Theater, udgravet 1839, var Folk beskæftiget med at nedpløje Sommersæden i Scenens Fordybning. Sæderne var kun kendelige ved den ophøjede Jordvold.

Forbigaaende opholdt hun sig i Albano, Castel Gandolfo og Grotta ferrata, hvor Julie Reventlow boede.

I Begyndelsen af Maj forlod hun Rom for over Velletri, det havfriske Terracina og Fondi at begive sig til Neapel.

ANDET KAPITEL

Over Kongeriget Neapel regerede i 1796 Kong Ferdinand IV. af Huset Bourbon, en retskaffen, men tarvelig begavet Fyrste, som ganske lod sig lede af sin kloge og energiske Gemalinde Dronning Marie Caroline, Marie Theresias Datter. Hun styrede Landets Politik i engelskvenlig Retning gennem sin Yndling Sir John Acton, øverstbefalende over Landhæren og Flaaden og tillige Finansminister; den britiske Gesandt i Neapel Sir William Hamilton og hans Hustru, den skønne Eventyrske og Bolerske Emmy Harte, nød hendes fulde Fortrolighed. Til det revolutionære Frankrig nærrede hun, særlig efter Søsteren Dronning Marie Antoinettes Henrettelse, et dødeligt Had, og sluttede sig derfor ogsaa 1793 til Koalitionen mod Republikken.

Det neapolitanske Folk bar et gammelt Nag til Franskmændene, men alligevel nærrede Regeringen en Frygt for, at deres Frihedsidéer skulde finde Indgang hos Landets fattige, udsugede Befolkning. Ved sin Ankomst til Neapel kunde F. Brun allerede spore en stærk Gæring i Sindene. Fra tidlig Morgen til sent ud paa Natten holdt Officererne paa de offentlige Pladser Trosseøvelser. Paa alle Gadehjørner stod Munke af de forskelligste Ordener og Farver og prædikede Mod og Troskab i Forsvaret for Religionen og Kongen. Ved Kristi Legemsfest fik hun Lejlighed til at se Kongen gaaende til Fods efter Monstransen, »en stor, statelig Mand med et godmodigt Fysiognomi«, mere skikket til at henleve sit Liv som Landjunker med Jagt og Fiskeri end til at bære Kronens tunge Byrde¹.

Til »de hjemløses berømte Sekt« Lazzaronerne regnede man her ikke alene alle Dagtyve og Pøbelen uden Tag over Hovedet, men ogsaa ofte ret velstaaende Folk. Disse royalistiske Sansculotter ansaas for Kongemagtens Haab og Støtter under de truende Uroligheder.

F. Brun skildrer Neapel med dets hvileløse Trængsel og Larm som Stedet, hvor al Øjeblikkets Nydelse finder sin Tilfredsstillelse, i Mod-sætning til det højtidsfulde, stille Rom, hvis Oldtidsminder og Kunstskatte opfordrer til aandelig Fordybelse.

Naar F. Brun i Sommermaanederne 1796 fik set sig saa godt om i Neapel og Omegn, skyldes det de Venner, hendes Broder havde erhvervet sig her, og som beredvillig stillede sig til Raadighed for hende, frem for alt de tyske Kunstnere Tischbein, Kniep og Hackert, alle kendte fra Goethes italienske Rejseminder.

Wilhelm Tischbein² (1751—1829), den fremragende og flittige Portrætmaler af den bekendte Kunstnerslægt, var 1779 kommet til Italien. For Sir William Hamilton, en for græsk Oldtidskunst og Mythologi varmt interesseret Mand, der oïrede betydelige Summer saavel paa Udgravninger som paa Tilvejebringelsen af sin store Samling mest af nedre-italienske Vaser (nu til Dels i British Museum), aitegnede han Vasemalerier og udgav disse i Neapel 1791—1803 i fire Bind med Tekst af Hamilton og Italinsky.

Som alle, der ikke naaede at trænge dybere ind i Tischbeins Karakter, blev ogsaa F. Brun blændet af hans indsmigrende Væsen. »Han var tjenstvillig og beskeden, altid fornøjet og oplydt af indre Fred«. Hans aabne Ansigt med de bløde, barnlige Træk, og hans udtrykfulde lyseblaa Øjne bestyrkede hendes høje Mening om Tischbeins Umiddelbarhed og Intelligens. Det klædte ham at udfolde disse medfødte vindende Egenskaber overfor alle, der var tilbøielige til at fremme hans Livsmaal, Kunstnerberømmelse og økonomisk Velstand, men naar Stemningen gik ham imod, afslørede hans Elskværdighed sig som Øjentjeneri og Tvetungethed, og hans Kløgt som Beregning. Ærgerrighed og Egenkærlighed overskyggede hans personlige Fortrin, der for en Stund havde knyttet ham til Mænd som Goethe og Lavater.

F. Brun omtaler en af Tischbeins Ejendommeligheder som Kunstner, hans sammenlignende Studier over Menneske- og Dyrefysiognomier. Han fik Lyst til at portrættere hende, men kastede misfornøjet det ene Blad efter det andet under Bordet. Tilsidst sprang han utaalmodigt op og raabte: »Et forhekset Ansigt! Hun ligner da heller ikke et eneste Dyr!«

Et af disse Forsøg — et Profilrids i Kridt af F. Bruns Hoved — findes i det storhertugelige Privatbibliothek i Oldenburg.

I hans Atelier beundrede hun Originalen til det berømteste af alle hans Portrætter, Goethe i Kampagna'en (nu i det Städel'ske Kunst-

institut i Frankfurt a. Main). Her saa hun ogsaa hans Billede Orestes og Iphigenie — Genkendelsesscenen i Goethes »Iphigenie« — (nu i Fyrsten af Waldecks Besiddelse i Arolsen). At Iphigenie viser Lady Hamiltons Træk, er uomtvisteligt, derimod er det for Nutiden i alt Fald ikke muligt at kunne finde den »mest slaaende Lighed« mellem Orestes og Goethe. Ikke saa snart havde F. Brun udtalt sig uopfordret om Portrætligheden for begge Personers Vedkommende, før Tischbein forærede hende Skitsen til Billedet, som han sagde, »til Belønning for hendes fysiognomiske Takt«. Den af tyske Goetheforskere oftere efterlyste Skitse i Olie findes endnu bevaret hos F. Bruns Efterslægt³.

Sammen med Tischbein besøgte hun Sir William Hamilton i dennes herligt beliggende Bolig Palazzo Sesso ved Chiajaen og lod sig forevise hans Vasesamling. I hans Værelser hang et Utal af Billeder af Milady, i hvilke Kunstnere som Romney, Vigée Lebrun og Angelica Kauffmann havde foreviget hendes skønne Attituder. Her blev F. Brun ogsaa bekendt med Originalen, om hvem Goethe har ytret, »at hun sikkert i sin Art var den første Skabning, der den Gang eksisterede i Verden«, og hvis Pris W. S. Landor har sunget i Stroferne:

Gone are the Sirens from their sunny shore,
The Muses afterwards were heard no more,
But of the Graces there remains but one —
Gods name her Emma, mortals, Hamilton.

F. Brun skildrer Lady Hamilton⁴ som en prægtig Bakkantinde, fuldkommen skabt i alle Former, dog var hun begyndt at blive korpulent, og det vage i Konturerne var ved at forsvinde. Senere hørte hun hende synge ved en Koncert, hendes Mand gav for Hertug August af Sussex, der akkompagnerede hende. Lady Emmas Stemme var fyldig og smuk, og hun ledsagede Sangen med yndefulde Bevægelser i Overensstemmelse med de skiftende Stemninger. F. Brun havde hende at takke for et Pas til Ischia, som hun skaffede hende gennem Dronningen af Neapel.

Den anden af F. Bruns Venner blandt de i Neapel boende tyske Kunstnere, Christoph Heinrich Kniep⁵ (1748—1825) fra Hildesheim, havde først levet i Hamborg som Portrættegner og her bl. a. tegnet Maleren Jens Juels Portræt (1780). I Rom og Neapel, hvor han tilbragte de sidste fyrretyve Aar af sit Liv, havde han sit rigelige Udkomme ved sine meget efterspurgte, minutiøst udførte Landskaber i

Orestes og Iphigenie.
Tischbein pinx. Roma 1787.

Sepia, som han afhændede til velhavende Italiensreisende. Tischbein førte ham i Rom sammen med Goethe, der tog ham med sig paa Rejsen til Sicilien. For den danske Gesandt i Neapel Th. v. Schlanbusch, som ogsaa Goethe kendte, tegnede han »med streng Nøjagtighed« alle mærkelige Fisk fra Golfen ved Neapel, »deres Ydre og Indre og hele Anatomi«. Langt senere, 1804, falder hans korte Samliv med Thorvaldsen, som omtales af J. M. Thiele.

F. Brun satte, ligesom Goethe, Kniep saare højt. Hans Tegninger var i hendes Øjne akademiske Mesterstykker, udførte med elegant Pyntelighed. Hun fremhæver hans omhyggelige Naturstudium af Planteverdenen i Forgrunden af hans Billeder og Behandlingen af Klipperne, i hvilke man straks kunde bestemme de enkelte Stenarter.

Philip Hackert⁵ (1737—1807), hvis Bolig i Neapel, Palazzo Cellamare (Francavilla) ved Chiajaen endnu regnes til Byens Seværdigheder, er mindre kendt af Efterverdenen ved sin Kunst end gennem sin af Goethe udgivne og bearbejdede Selvbiografi. F. Bruns Bedømmelse af hans tørre, poesi- og stemningsforladte Veduter, mest udførte i Gouache og i et paafaldende rødt Kolorit, er ret rammende. »Denne Mand,« saaledes udtrykker hun sig, »har bygget sin Kunst paa matematiske Regler og ordnet den efter Fornufts slutninger. Flid, Erfaring uden Lige, og Smag er det, som udmærker ham.«

Ledsaget af Tischbein besøgte F. Brun de berømte farnesinske Kunstsamlinger, der før 1790 var opstillet i Palazzo reale di Capodimonte⁶. Da hun første Gang kom til Neapel, fandtes her endnu kun Samlingen af Malerier, Vaser, Gemmer og Mønter. Skulpturerne var allerede blevne overførte til deres nuværende Opbevaringssted, den tidligere Universitetsbygning i Forlængelsen af Toledoen. Kong Ferdinand I. gav Samlingen 1816 Navnet Museo reale Borbonico, 1860 forandret til Museo nazionale. I den 1780 anlagte Villa reale (nu Villa nazionale), den Gang som nu Midtpunktet for Turistlivet, stod indtil 1825 den bekendte farnesinske Tyr, senere overført til Musæet.

Til Trods for de uheldige Forhold, under hvilke Kunstkattene paa dette Tidspunkt kunde tages i Øjesyn, lykkedes det dog F. Brun at skaffe sig et Indblik i Samlingens Rigdomme og lære de vigtigste Stykker at kende. Af Marmorskulpturer noterer hun Orestes' og Elektras Gruppe, Venus Kallipygos, Herakles og Omphale, den siddende Statue af en aldrende Kvinde, tidligere opfattet som Agrippina den ældre. Endvidere Euripides' Buste, Sapphos Hoved og den skønne Idealbuste af Homer, den Gang allerede kendt over hele den dannede Verden gen-

nem Gipsaistøbninger og Afbildninger. Særlig interesserede hun sig for den saakaldte Brutusbuste; hun fremsatte Ønsket om at faa en Aftøbning af Frihedsheltens karakteristiske Hoved, men man sagde hende, at ingen vovede at tage en saadan under de urolige Forhold.

Blandt Broncerne nævner hun den hvilende Hermes, den sovende Satyr, begge opstillede i et Kabinet for sig, Busten af en skægget Dionysos, tidligere betegnet som Plato, Matematikeren Archytas' Buste, de berømte Danserinder fra Herkulanum og den saakaldte Berenike.

Fundene fra Herkulanum, hvor Carl III. 1737 havde foretaget de første egentlige, dog ikke planmæssige Udgravninger, og Portici, hvor han et Aarti senere havde ladet lægge Amfitheatret, Theatrene og andre Dele af Staden fri, var opstillet i det saakaldte Museum Portici¹. Dette var indrettet i det store, 1738 paa en Lavastrøm anlagte kongelige Palads i Portici, hvis Haveanlæg strækker sig ned til Havet ved Forte del Granatello. I et særskilt Værelse var opstillet den arkaistiske Marmorstatuette af Isis fra Isitemplet i Pompeji. I Salen med Vægmalierne nævner F. Brun det, der forestiller Achilles i Lære hos Chiron, og det, der viser Thesevs efter Minotaurus' Drab. Blandt Museets øvrige Rum var et Kabinet, i hvilket Papyrusrullerne opbevaredes, et andet med Vægte, et tredje, hvori der var opstillet et pompejansk Køkken og Levnedsmidler.

Gæstfri og forstaaende Modtagelse fandt F. Brun under sit første Besøg i Neapel hos Familien Filangieri², i hvis Hus hendes Broder havde været meget velset. Gaetano Filangieri er den irisindede og aandfulde Forfatter af Værket *La scienza della legislazione*, der oversattes paa flere fremmede Sprog. Udnævnt af Kongen til første Finansraad, døde han pludselig 1788 i en Alder af kun 35 Aar, som mange mente, ryddet af Vejen ved Gift af Gejstligheden, der hadede og frygtede ham. Goethe omtaler hans Virksomhed og Personlighed i saare hædrende Udtryk. F. Münter oversatte Tommasis trykte italienske Lovtale over Filangieri paa Tysk. Hans Enke Caroline født von Frendel, af adelig ungarsk Familie, en Dame med mange og store personlige Fortrin, overlevede ham sammen med to Sønner, af hvilke Carlo (1784—1867) blev Generalinspektør over Infanteriet under Ferdinand I. og 1848 øverstbefalende over det oprørske Sicilien. Efter Sejrene ved Messina, Taormina, Catania og Syrakus udnævntes han til Statholder over Øen, Konsejlspræsident og Krigsminister samt Hertug af Taormina. C. Hauch, der under sin haarde Sygdom i Neapel ved F. Bruns Anbefaling kom i Berøring med Carlo Filangieri, skildrer denne som en meget belevn

og elskværdig Mand med et smukt, ægte aristokratisk Udseende i bedste Betydning. Som det fremgaar af Breve fra ham til F. Brun, bevarede Carlo i sit senere Liv stedse en sønlig Hengivenhed for sin Moders nordiske Veninde. Gaetano Filangieris Grav vises endnu i et Sidekapel i Kirken Sta. Maria di Piedigrotta. Et andet Minde om Slægten er Museo civico Filangieri i Palazzo Cuomo, der med sine Samlinger skænkedes Staden af den 1892 afdøde Fyrste Gaetano Filangieri.

Med taknemmelig Erkendtlighed nævner F. Brun i sin Dagbog fra Neapel den derværende danske Konsul Württembergeren Christian Heigelin⁸, Eneboeren i Villa Capo di Chino, som han kaldte sig efter sit herligt beliggende Landsted, hvor han havde opstillet sin af E. v. der Recke beskrevne Kunstsamling.

Sammen med de førnævnte gjorde F. Brun mange Udflugter i Omegnen⁹, snart i Seil- eller Robaad, snart til Vogns eller paa Æselsryg, til Serapistemplet i Pozzuoli, til Vedius Pollios Villa Pausilypon, Scoglio di Vergilio, til de maleriske Ruiner af Palazzo di Donn' Anna (den Gang urigtig betegnet som Dronning Johannas Palads), til Sejans Grotte og Øen Nisida, hvor den frihedssværmende F. Brun valfartede til Ruinerne af Brutus' Villa. Serapeion blev allerede udgravet 1750; dets dybere Dele, der nu ligger under Vandspejlet, er atter bleven tilkastede af Hensyn til de usunde Uddunstninger. Amfiteatret i Pozzuoli blev derimod først afdækket 1838. Den 1870 udtørrede Kratersø Lago d' Agnano var allerede paa F. Bruns Tid, da Forfatterinden besøgte den og den nærliggende Hundegrotte, en stor Sump, opfyldt af Millioner af Frøer og Tudser, der gjorde en aldeles øredøvende Støj¹⁰.

Torre del greco var i 1794 næsten helt blevet dækket af Lavastrømme. Kirken og mange Huse var endnu ikke bleven gravet ud af Asken, andre henlaa i Ruiner. Folkene i Byen var i Færd med at hugge Sten ud af de endnu dampende Ruiner til Brug ved nye Bygninger.

Hvem der i vore Dage ved Hjælp af Funicolaren paa en næsten altfor bekvem Maade er naaet op til Vesuvs Krater, vil med en vis Interesse kunne læse Fru Bruns anskuelige Beretning om hendes unægtelig omstændeligere og møjsommeliger, men til Gengæld mere poesirige Bjergbestigning¹¹.

En Eftermiddag midt i Juli 1796 brød hun op fra Neapel og naaede, først til Vogns, siden ridende paa Æsel over Portici og Resina mellem Lavamarkerne fra 1767 og 1779 op til den 1631 grundlagte Eremitage (Romitorio del salvatore). I den lille Hytte, hvis hvide Vægge »herlig

tapetscredes af Lindetræernes grønligge Skygger og Aftensolens Guld«, overnattede hun hos Eneboerne. En stærk Blæst hindrede hende i at naa højere den følgende Dag, og hun nøjedes derfor med at ride og spadserere i det grønne Dalstrog Fosso della Vetrana, en Dannelselse fra 1788, og gaa op til Atrio del Cavallo. Først den næste Morgen kom hun over Bocca nuova (fra 1794) op til de tre mellemste store Krateres Rand.

En Maaned af Sommerens hedeste Tid tilbragte F. Brun i La Cava¹². Minderne fra hine Dage, som hun regner blandt de lykkeligste i sit Liv, optager en stor Del af hendes Dagbog fra den første italienske Rejse. Hun boede i det samme Hus, i hvilket Filangieri havde tilbragt to af sin korte Levetids bedste Aar, og hvor ogsaa hans Søn Carlo var bleven født. »Jeg skriver her,« siger hun, »paa det Sted, hvor han arbejdede til Gavn for kommende Slægter. Her, omkring denne hyggelige Kamin samledes i Høstens Tid de bedste Mænd fra Neapel, i venskabelige Samtaler, der afsluttedes med et landligt Maaltid. Filangieris Venner flakker om, adspredte eller vansmægtende i Statsfængslerne, og Fædrelandets Genius sørger over sin mest elskede Søn.«

Slutningen af Juli og hele August tilbragte F. Brun paa Øen Ischia¹³ for efter Dr. Domeiers Raad og under hans personlige Vejledning at benytte de derværende Svovlbade. Hun boede i det 1883 af det frygtelige Jordskælv ødelagte Casamicciola. Om den skønne Ø, som ogsaa Stolberg og E. v. der Recke udførligt omhandler i deres Rejseberetninger, meddeler hun forskellige karakteristiske Bemærkninger, særlig om Folkelivet.

Af Hensyn til de voksende Uroligheder i Kirkestaten, nødtes F. Brun til at paaskynde sin Hjemrejse. Et Par Dage opholdt hun sig i Rom og saa her til sin Sorg Kommissærer med Nationalkokarder uddele Ordre til Indpakningen af de til Paris bestemte Kunstværker fra Museo Pio Clementino.

Grundigere, end hun paa Udreisen havde været i Stand til, gennemgik hun paa Hjemvejen Florenz' Kunstsamlinger, vejledet af Heinrich Meyer, et af de allerstyggeste, men tillige godmodigste Mennesker, hun havde truffet i sit Liv. Han skrev i hendes Dagbog følgende Linjer til Minde om deres Samvær i Arnostaden:

«Smagens Grænser er ogsaa Kunstens Grænser, udover dem er der kun Ødemarker, Kedsomhed og Død. Men indenfor Smagens Rige hersker Kunsten uindskrænket og er god under hver Form«.

Meyer var ikke fuldtud ærlig i sine Venskabsytringer over for

F. Brun, idet han uberettiget har nedsat hende i Goethes Omdømme. Fra Rom, hvor han overhovedet ikke kom i personlig Berøring med hende, havde han i Foraaret 1796 givet Goethe Meddelelser om F. Bruns kunstneriske Smag og Indkøb af Kunstværker og bemærket, at hun maatte bøde for sine mod Kunsten begaaede Synder ved at betale noget Juks med dyre Penge (Carstens' Fingal!). Endvidere havde han antydet, at hun og Matthisson havde tilladt sig at kritisere Rafaels Transfiguration. I et Brev af 9. Marts udbad Goethe sig af Meyer nærmere Underretning om, hvori deres Landsmænds Synder mod Rafael og andre sakrosankte Ting bestod, for at den hemmelige Ret i Tide kunde tænke paa deres Afstraffelse¹⁴. Det var dog ikke blot F. Brun og Matthisson, hvis Kunstkritik havde vakt Digterens Harme mod »de æsthetiske Kredse i Norden«. Samtidigt fik Schiller Nys om et Epigram af Baggesen, rettet mod Indholdet af Musenalmanach for 1796. Fra tidligere Tid bar baade Schiller og Goethe Nag til Stolberg i Anledning af dennes i kristelig Aand skrevne Fordømmelsesdom over Digtet Die Götter Griechenlands. Tillige var det kommen Schiller for Øre, at Stolberg skulde have opbrændt Wilhelm Meister med Undtagelse af sjette Bog, som han troede var en Anbefaling af Herrnhutismen. »Stolbergernes Autodafé og Baggeseens Epigrammer skal komme dem dyrt til at staa,« skrev Goethe til Schiller; »de har jo kun en betinget Indflydelse og kun, fordi man har taalt dem, og det vil ikke koste stor Umage at genne dem ind i den Kreds, i hvilken de hører hjemme«¹⁵.

Blandt Digterparrets hvasse, i Oktober samme Aar i Musenalmanach udkomne »Xenier« tager de mod Stolbergs »Reise in Italien« rettede Epigrammer delvis ogsaa Sigte paa F. Brun. Et enkelt med Overskriften An Madame B** und ihre Schwestern er utvivlsomt møntet paa hende:

Jetzt noch bist Du Sibylle, bald wirst du Parce, doch fürcht ich,
Hört ihr alle zuletzt grässlich als Furien auf.

Meningen maa vel være den, at F. Brun og hendes fromme Søstre (Louise af Dessau?) som sibyllinske Præstinder begynder at give Orakelsvar i religiøse og kunstneriske Spørgsmaal og ender som Helvedsdommere og Furier — en Hentydning til hendes Dom over Rafaels Transfiguration¹⁶.

Omtrent samtidig med at Musenalmanach fremkom og vakte en Storm af Forbitrelse mod Forfatterne, ogsaa i København, skrev Goethe til Meyer om F. Brun: »Det er mig kært, at De har truffet den fortræffelige, rejsende Dame, og at De gennem dette Mønsterbillede har

faaet et Begreb om den kristelig-moralsk-æsthetiske Ynkelihood, der i den almægtigste Opblæsthed har sluttet Kreds om Østersøens Bredder. Det er hverken et Forbund, ej heller et Selskab, men den højeste Grad af Svaghed, Fattigdom, Forvirrethed og Indbildskhed, der knytter dem sammen. Alt, hvad der hæver sig op over deres Elendigheds Niveau, vilde de allerhelst jævne med Jorden«¹⁷.

Da Goethe udslyngede denne skaanselsløse Dom over den nordiske Kreds, F. Brun, Baggesen og deres Venner i København, synes han ganske at have glemst, at det netop var den, der saa rundhaandet og hensynsfuldt havde understøttet hans Ven Schiller, medens det store Tyskland lod ham lide Nød. Man forstaaer derfor godt, at Greve og Grevinde Schimmelmann kunde blive forstemte over Xenierne.

F. Brun menes ogsaa at have staaet Model til den fromme, snerpede og selvgode fremmede Dame i »Der Sammler und die Seinigen«¹⁸. —

Fra Florenz hastede F. Brun mod sine Længsler Maal Valeyres, hvor Bonstetten levede sit idylliske Familieliv. Den 21. Oktober naaede hun over Chambéry hertil og blev hele to Maaneder under Vennens Tag. Hendes intime Dagbog fortæller daglig om nydelsesrige Spadsere- og Rideture med Bonstetten i Omegnen i det milde, skønne Eiteraar eller om hyggelige Aftentimer ved Kaminilden, naar hun ved hans Side gennemgik hans store Korrespondance med saa mange mærkelige Mænd og Kvinder. Særlig toges hendes Opmærksomhed fangen af Johannes v. Müllers Breve til ham, hvilke hun beundrede som Mønstre paa »den mandige, usmykkede Stil, der efter Winckelmanns og Sulzers Tid havde veget Pladsen for banalt Skønskriveri«. »Tag dem alle«, udbrød Bonstetten, da han saa, hvor ivrigt hun studerede dem, »hvad er dit og hvad er mit?« Ensomheden oplivedes jævnligt af Adspredelser, smaa Baller og Selskaber, hvor det gik lystigt til. Hendes glødende Venskabs- og Kærlighedsytringer, fremførte i Dagbogen i direkte Tiltale til Bonstetten, afbrydes af aforistiske Bemærkninger, der afspejler den Sjælekamp, hun til Tider var Bytte for. Paa Mærkedagene i hendes Liv, især Faderens Dødsdag og den Dag, hun modtog Budskabet om sin Søster Johanne Eggers' Død (2. April 1797), ligesom paa Aarets store Festtider, holdt hun Opgør med sig selv, hvorvidt hendes Samvittighed kunde sige hende fri for at have svigtet Ærens og Pligtens Bud. Bitre Selvbebrejdelser skifter med Taksigelser til Forsynet, fordi hun har kunnet modstaa Fristelsen og Anfægtelsen. »Vi kunde ikke give hinanden noget, selv om vi ogsaa vilde«, siger hun et Sted; en anden Gang kalder hun sig selv l'innocente coupable og betegner sin Kærlig-

hed til Bonstetten som den uskyldiges Brøde. »I Masera«, sagde han til hende, »var Du mig endnu en sød Gaade, nu har jeg forstaaet Dig helt, og vi er forenede for evigt.« Kort før Jul flyttede hun til Bern, efter at hun Gang efter anden havde opsat Dagen for Opbrudet. »Hvad skal der blive af Eder, naar I skal skilles«, sagde den unge Lise le Fort-Boissier, der hørte til Husets stadige Gæster. Selv Bonstettens Hustru var bevæget ved Afskeden. Han fulgte hende til Bern, hvor F. Brun lejede det samme Værelse, som hun fem Aar tidligere havde beboet. »Nu er den lille Stue min Havn, og her er mit Hjem ene og alene«, ytrede Bonstetten, »hvis Du blot blev her, saa maatte de gerne vælge mig ind i Raadet, ved Din Side vilde jeg faa Mod til at kunne udholde Livet i Bern«. Naar han vandrede hjem om Aftenen fra sine Besøg hos hende, saa han atter Stjernerne som i Yverdon, og Orion var atter hans Ur. Kom der nu og da en Kurre paa Traaden, blev han altid hurtig forsonet igen og gav gode Ord. Da den endelige Afsked kom paa Tale, brast hun i Graad ved Tanken om det »lange, sørgelige Liv uden ham«, men han bebrejdede hende, at hun derved kun tænkte paa sig, ikke paa ham, hvem hun lod ene og forladt tilbage.

Midt i Februar kom Brun for at hente sin Hustru og Børnene. »Hele mit Hjem, det Gud har givet mig og som jeg i Sandhed elsker, viser sig for mig i denne brave Mand«, skriver hun i sin Dagbog og tilføjer i lakonisk Ordknaphed om sin Sindsstemning: »alvorlig rørt, Prøvelse, Trøst, dybt rystet«. Der er ikke mindste Tvivl om, at Brun endnu stadig elskede sin Hustru, skønt han maatte være vidende om, at Bonstetten var hendes eneste Tanke. Man har ogsaa Grund til at tro, at hun, hvem det ikke var givet at kunne forstille sig, eller gemme paa nogen Hemmelighed, har skriftet for sin Mand. Brun, det rolige, besindige Arbejdsmand, hvem Forretninger og Pligter hele Livet igennem havde holdt bunden til Skrivebordet og Kontorstolen, fandt sig med næsten uforklarlig Langmodighed i, at hun Dag for Dag opsatte Hjemreisen. Sammen med Hustruen, Børnene og Bonstetten blev han til langt ud paa Foraaret i Bern og deltog med skiftende Humør i deres Vandringer og Udflugter. Brun kunde ikke, hvad vel andre i hans Sted havde gjort, bekvemme sig til at anvende et Magtsprog. Bonstetten, den store Charmeur, som iøvrigt nærede stor Hengivenhed og Agtelse for ham, udøvede, som det ses af mange Ting, en stærk Indflydelse paa Bruns Beslutninger. Efter hvad F. Brun meddeler, forstod Bonstetten med sin dæmpede Munterhed at oplive hans tunge Sind.

Af hendes Selvbekendelser fremgaar det, at han endog indstændigt opfordrede Bonstetten til at komme til København, hvor han vilde skaffe ham »en komfortabel Eksistens« i sit Hjem. »Hvor der er Hjertenum, er der Husrum«, bemærkede Brun paa Dansk i sin paa Plattysk fremsatte Plan til Bonstettens Overreise. F. Bruns Dagbog afbrydes 23. Marts 1797. Først i Maj tiltraadte Ægteparret Hjemreisen.

TREDJE KAPITEL

Indtil Forbundsforfatningens Opløsning 1798 havde Herredømmet over de enkelte Kantoner i Schweiz i umindelige Tider været i Hænderne paa enkelte Patricierslægter, der ikke alene holdt deres mindre ansete Medborgere i Hovedstaden, men ogsaa Landbefolkningen borte fra enhver som helst Deltagelse i Statsstyrelsen og behandlede dem som Undersaatter. I Bern regerede det derværende store Raad uindskrænket og patriarkalsk-despotisk saavel over hele Kantonet som ogsaa over Pays de Vaud og Aargau. Ophidset af franske Republikanere greb de fransksindede og efter Uafhængighed higende Beboere af Pays de Vaud 1798 til Vaaben for at løsrive sig fra Berns Herredømme. General Brune kom dem paa Opfordring til Hjælp, besatte Bern 5. Marts, bemægtigede sig dets Skatkammer og udsugede Landet ved Krigsskatter.

Aftenen før Franskmændenes Indrykning i Bern forlod Bonstetthen og Hustru deres Hus i Byen. »Jeg var saa forhadt«, skriver han til F. Brun, »at man lod mig forstaa, at mit Liv var i Fare«. I hans kære Valeyres huserede franske Dragoner. Hans politiske Rolle var udspillet, han var nu 55 Aar og længtes efter Hvile. En ny Tid var brudt frem, der krævede en ny, energisk Slægt. Han havde aldrig fornægtet sin aristokratiske Natur og aabenbarede ved denne Lejlighed hele sin svage, energiløse Karakter. Ligesom de franske Emigranter vendte han Fædrelandet Ryggen i Nødens Stund. Raadvild søgte han først Tilflugt i Emmenthal, tænkte en Stund paa at drage til Amerika, men bestemte sig saa for at modtage Bruns og Hustrus indtrængende Opfordring til at søge Ly i Danmark, indtil Forholdene i hans Fædreland havde forandret sig¹. Et smigrende Brev fra Ernst Schimmelmänn, der haabede at kunne skaffe sit Land Nytte af Bonstettens national-økonomiske Erfaringer, gjorde Udslaget².

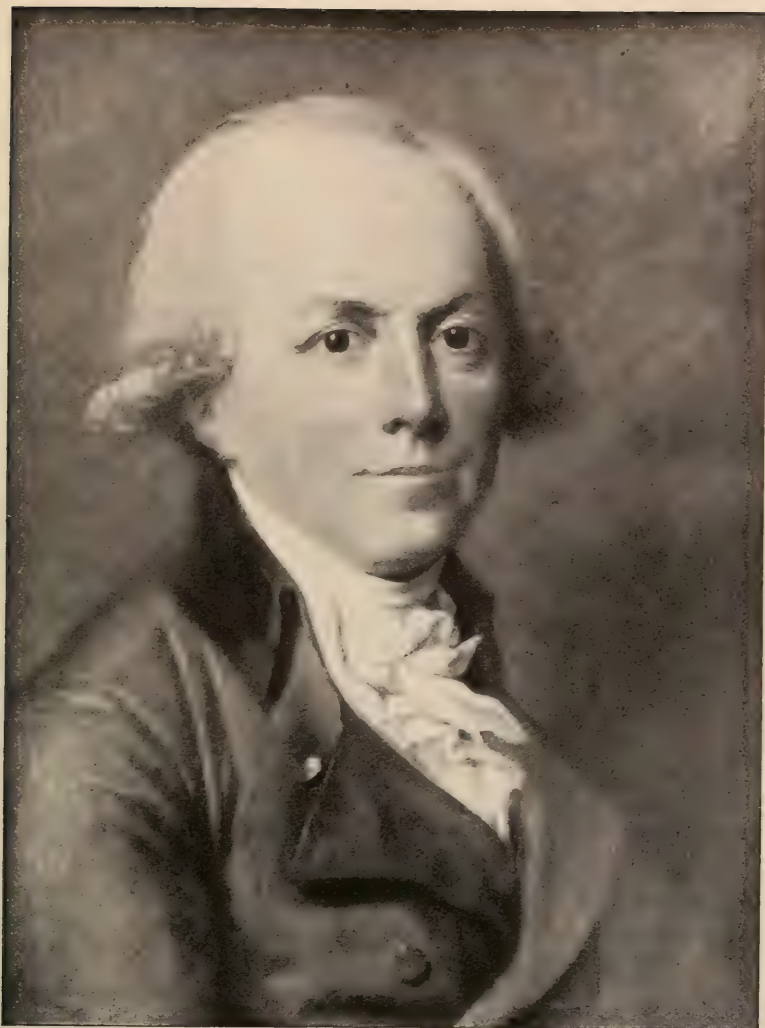
Med sin Son Carl og sin trofaste Tjener Abraham begav Bonstetten sig, eiterladende Hustruen i Schweiz, i Maj 1798 til København, hvor han blev modtaget med aabne Arme. Paa Sophienholm var alt indrettet til at hygge om den kære Gæst, der fik anvist to Værelser ud mod Søen. Om Vinteren boede han som Medlem af Familien i Palæet paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade, som Brun 1796 havde købt af Enkedronning Juliane Maries Bo og ladet udstyre i det Indre af den franske Arkitekt Ramée, der ogsaa ombyggede Sophienholm.

De tre Aar, Bonstetten tilbragte i det Brunske Hus, hører til de lykkeligste i hans Tilværelse, og man tør tro hans Ord, naar han som gammel Mand skriver til F. Brun: »Den bedste Del af mit Liv skylder jeg Dig.« Det Tilflugtssted, der saa gæstfrit aabnede sig for ham, skulde atter føre ham tilbage til Videnskaberne, Filosofien og bringe ham en aandelig Foryngelse³.

Friheden og Freden i Forbindelse med det københavnske Selskabslivs Adspredelse lod ham lidt efter lidt glemme Landflygtigheden. Han nød, saaledes udtrykker han sig, »Opdagelsen af et for ham nyt Land, dette Norden, der tilsyneladende er saa trist og dog saa poetisk i dets Natur, dets Arne og dets Minder«⁴.

I daglig Tale, ved Studium og paa smaa Rejser med sin Veninde lærte han baade Dansk og Svensk og tog Undervisning i Oldnordisk hos en Islænder for at kunne læse Sagaerne. Med sin fine Iagttagelsesevne studerede han den sjællandske og skaanske Almues Sæder og Skikke, og han ansaa sin Tid saa velanvendt, »at det halve Aarhundrede af hans tidligere Liv syntes ham en Drøm.«

Paa Bestilling af F. Brun malede J. Juell sit ypperlige Billede af Bonstetten, som heldigt gengiver hans, Ansigtet beherskende, talende Blik og det karakteristiske Træk om Mundvigene. Kobberstikkeren Lahde tegnede ogsaa (1798) et Portræt af Bonstetten, som er ophængt i Gleims »Freundschaftstempel« i Halberstadt. Bonstetten kom jævnligt i Familierne Bernstorffs, Reventlows og Schimmelmans Hus. Chr. Reventlow fandt ham som Schweitzer ikke bedrøvet nok, men hans Hustru følte sig meget tiltalt af ham⁵. Ernst Schimmelmann lyttede gerne til hans Fortællinger om Samlivet med Voltaire og Bonnet og hans Meddelelser om Agerbrugets og Skolevæsenets Tilstand i Schweiz⁶. Han besøgte ogsaa P. F. Suhm i Øverød og omtaler hans livlige, spirituelle Maade at meddele sig paa, der mindede ham om Voltaire. Suhm kunde ikke bekvemme sig til at bruge dagligdags Ord om Ting, der i sig selv var

Carl Victor v. Bonstetten.
Jens Juel pinx. 1800.

prosaiske. Han var altid Digter, endog i Samtalen, og hentede sine Billeder fra Skandinaviens Mythologi og Eddaerne. Bonstetten tænkte for Alvor paa at ende sine Dage i Danmark og afhænde Valeyres, som han haabede vilde kunne indbringe ham 40,000 Rdlr. Han deponerede en Kapital af 36,000 Rdlr. hos Brun og fik i December 1798 dansk Indfødsret⁷. Hans Søn blev konfirmeret i den reformerte Kirke og indtraadte 1801 i Livjægerkorpset for eventuelt at kunne forsvare sit nye Fædreland mod Englænderne. Johannes v. Müller lagde i December 1799 F. Brun paa Sinde at holde ham tilbage fra uoverlagte Skridt, »fra alt, hvad der kunde kompromittere ham; at bie er for ham Summen af al Visdom, hvert Skridt, der ikke er netop nødvendigt, er uovelig. Lad ham blive hos sine Venner til Stormen er drevet over«.

Under sit Ophold i Danmark udfoldede Bonstetten en ret betydelig Forfattervirksomhed. F. Brun skaffede Afsætning for alt, hvad der flød af hans Pen, i tyske Tidsskrifter, navnlig i det af hendes Svoger Eggers redigerede »Deutsches Magazin«. Disse spredte Afhandlinger samlede han i fire smaa Bind under Titlen »Neue Schriften«, udkomne i København 1799—1801. De to første Dele omhandler væsentlig nordiske Forhold, deriblandt Bemærkninger fra en Rejse gennem en Del af Sælland og paa Skaanes Kyst, som han foretog i September 1798 sammen med F. Brun og hendes Søns Lærer, den senere Biskop i Bergen, Dr. phil. Jacob Neumann (gift 1800 med Justine Brun, en Datter af Bruns Broder i Güstrau)⁸. Bonstettens Rejseiagttagelser er overvejende dikterede af nationaløkonomiske Interesser, men indeholder dog ogsaa smaa Stemningsbilleder fra Sælland (Hørsholm, Gurre, Hellebæk o. s. v.). Hans Skildring af Kullen kan endnu læses med et vist Udbytte. Overalt fandt han Ligheder mellem Sælland-Skaane og Schweitz. De skaanske Piger havde en forbløffende Lighed med Pigerne i Berner Oberland, en Anskuelse, som ogsaa deltes af hans Tjener, der ved Synet af en ung Pige i Lund udbød: »Der er min Søster.« Hvad der især slog ham, var, at de skaanske Bønderpiger bar ganske de samme Hovedklæder og nøjagtig paa samme Maade som Kvinderne i Ober-Haslithal, ligesom Mønstrene i deres vævede Stoffer viser en slaaende Ensartethed. I Haslithal er Troen paa Befolkningens Nedstamning fra Skaaninger endnu den Dag i Dag almindelig udbredt. Allerede Suhm havde i en Afhandling opstillet Hypoteser om Haslithalernes nordiske Oprindelse⁹. De danske Bønder forekom Bonstetten at være af grovere legemlig og aandelig Skabning end de skaanske, om end de første var langt mere godmodige af Naturen. Han fremhæver, hvor meget den danske Land-

mand i Vindskibelighed stod tilbage for den schweitziske Bonde, hvilket var Følgen af, at den danske agerdyrkende Befolkning saa længe havde maattet savne Frihed og Selveje. Med de tre Ting, som han drastisk, men træffende betegner som *primum mobile* i et Folks Velstand, nemlig Møg (!), Vinterfoder og Brændsel, var det slet bevendt paa Sælland. En smuk, hyggelig og velholdt Bondegaard var et Særsyn. Kvæget havde intet Steds Ly, fik ikke tilstrækkeligt Foder og maatte sulte og fryse, eftersom det hele Aaret stod ude i det fri¹⁰.

En anden Afhandling drøfter Folkeoplysningen særlig med Henblik paa Bondestanden¹¹. Bonstetten havde besøgt Seminarierne og Almueskolerne i København og Omegn og glædede sig ved de højsindede Bestræbelser, Mænd som Brødrene Reventlow og Schimmelmann udfoldede for at udbrede Oplysning blandt Bondestanden. Han anbefalede dem at indføre økonomisk Botanik og Kemi som Lærefag. Endvidere har han skrevet et Essay om Havekunsten, særlig i de nordiske Lande, og fremstillede heri den yngre Plinius' Havedyrkning og Smag i Anlægget af Lyststeder som mønstergyldig. Bonstettens oldnordiske Sprogstudier satte Frugt i en Oversættelse af Regnar Lodbrogs Saga, udarbejdet ved Hjælp af Gudmundur Andréssons islandske Ordbog. Hans Overbevisning, at alle germanske Dialekter nedstammede fra det Islandske, forledte ham til at opstille en Række Ord, der efter hans Formening skulde paavise en særlig Lighed mellem Islandsk og Berner-Tysk. I denne sin dristige Anskuelse bestyrkedes han ved en slaaende Overensstemmelse mellem et longobardisk Kvad og en Sang fra Oberhasli¹².

Bonstettens Interesse for dansk Skolevæsen og Landbrug blev ikke helt uden Spor i det virkelige Liv. 1799 købte Brun af Greve M. v. Dornath for en Sum af 492,833 Rdlr. Godserne Antvorskov og Falkenstein, af hvis Forskønnelse og Forbedring han har indlagt sig virkelige Fortjenester. Han plantede saaledes den 1200 Alen lange Allé fra Slagelse Slotsport og delte Ejendommen i fire Parceller, opkaldte efter hans Børn. Paa Foranledning af Bonstetten lod han indforskrive tre Familier, der indførte schweitzisk Landbrug i Danmark¹³.

Bonstetten hævdede, at man herhjemme ikke forstod at gøde Jorderne; han foreslog Oprettelsen af en Skole for Hyrder i Lighed med den paa Rambouillet, der forsynede Frankrig med Merinofaar. Han anbefalede at indføre Faar fra Schweiz, fra Pictets Agerbrugskoloni i Lancy, og paaviste Nødvendigheden af at organisere alle Industrikilder i Danmark systematisk. I meget har han utvivlsomt set rigtigt. Sine velmente Planer til at ophjælpe Landets Agerbrug, Industri og Skolevæsen drøftede

han efter sin Hjemvendelse med fremragende Fagmænd, bl. a. med Necker.

Han sendte den for Skolesagen varmt interesserede Grevinde Charlotte Schimmelmänn en Beretning om Pestalozzis Institut i Burgdorf, ledsaget af den berømte Pædagogs Skrifter »Wie Gertrud ihre Kinder lehrt« og »Lienhard und Gertrud«. Dette havde til Følge, at Grevinden formaaede F. Moltke til at besøge Burgdorf i Aaret 1802, og allerede det følgende Aar oprettedes en Pestalozzisk Prøveskole under Ledelse af Strøm og Torlitz¹⁴.

I Henseende til litterær Produktion stod F. Brun i hine Aar i Flid og Energi ikke tilbage for sin Ven. Først og fremmest var hun optaget af Udgivelsen af Müllers Breve til Bonstetten. I September 1798 fik hun J. v. Müllers Tilladelse til at offentliggøre dem paa den Betingelse, at hun først omhyggelig slettede, hvad der kunde kaste »en sandelig ufortjent Skygge« paa Brevskriverens Fødeby og Forældre. Det samme gjaldt en Ungdomsvildfarelse, han havde søgt at gøre god igen. Ved Udgivelsen fandt hun Bistand hos B. G. Niebuhr¹⁵, skønt denne ikke følte sig nær saa opbygget af Læsningen af disse Breve som F. Brun. Han har senere udtalt, at Müllers Følelser og Meningsytringer syntes ham skruede lige fra den tidligste Ungdom af, og han frakendte ham kritisk historisk Sans. Et Udvalg af Brevene udkom i Eggers' Deutsches Magazin. Under Titlen »Briefe eines jungen Gelehrten an seinen Freund. Zum Besten der Schweitzerwaisen herausgegeben«, indledet med et Forord af F. Brun, udkom 1802 i Tübingen hos Cotta Joh. v. Müllers samtlige Breve til Bonstetten fra Aarene 1773—79. Bogen vakte overordentlig Opsigt, og der foreligger fra Samtiden talrige Vidnesbyrd om den stærke Paavirkning, Læsningen af Brevene har udøvet paa mange af hin Tids bedste Ungdom. J. P. Mynster fortæller, at Müllers Breve baade beredte ham megen Nydelse og bidrog til at styrke hans Tænkemaade. Han fandt i dem »en mandig Kraft, som her arbejdede sig frem til Modenhed«. Ligeftrem begejstret udtrykker Heinrich Voss den yngre sig om denne Ungdomsvenskabets Højsang paa Prosa: »Saa megen Ild og Begejstring findes ikke hos nogen anden dødelig. Aldrig har jeg truffet et Venskab som det mellem disse to. Det grænser til Kærlighed, eller er Kærligheden selv. Sit Ideal af et ædelt Menneske overfører Müller paa Bonstetten og finder det igen i ham«¹⁶. Som Modsætning til disse og lignende Lovtaler over Bogen kan anføres J. F. Reichards skarpe Kritik over Brevenes Offentliggørelse, som han først

under et Ophold i København fremsatte overfor Udgeverinden og senere gentog paa Tryk i de ham tillagte Briefe eines reisenden Nordländers. Brevskriveren stillede sig efter hans Mening i hine Breve for første Gang offentlig til Skue i hele sin moralske Svaghed. Hverken Müllers Eksempel, hans Lærdom eller Raad formaaede at opildne »den unge vellystige, dorske Aristokrat« til Beslutsomhed og Virkekraft. Bonstetten viste sig hele Tiden som en doven Korrespondent og ligegyldig over for Vennens Bønner om at skaffe ham de til hans Studier nødvendige litterære Hjælpeidler¹⁷.

F. Bruns Beundring for J. v. Müller kendte ingen Grænser. Ikke alene inviterede hun ham indtrængende til at komme til Sophienholm, men søgte ved Juletid 1797 at virke for hans Indkaldelse til Danmark. Schimmelmänn ytrede i den Anledning til hende, at J. v. Müller for ham personlig vilde være en Livsopholder, men at man til at begynde med vilde have mange Fordomme at bekæmpe hos Kronprinsen, hvis Uvilje mod fremmede netop i den allerseneste Tid var bleven yderligere skærpet ved et Par uheldige Erfaringer i saa Henseende¹⁸.

Senere omgikkes hun med Tanken om at skaffe Müller Mallets Pension, men han afviste dette Forslag med følgende Motivering, der gør ham Ære: »Jeg vilde aldrig kunne bekvemme mig til at nyde noget ufortjent, og for at en Udlænding skal oppebære en Aarspenge, der, selv om den kun er ringe, dog udgør i hvert Fald en Del af Nationens Ejendom, kræves Fortjenester, som jeg aldrig har havt Lejlighed til at erhverve mig af den danske Stat«¹⁹.

Under Bonstettens Tilsyn udgav ogsaa F. Brun sine »Prosaische Schriften« i Zürich 1799—1801 i fire Bind. Af disse omfatter det første F. Bruns Rejseminder fra Frankrig og Schweitz 1791. Anden Del indeholder Fortsættelsen af hendes Optegnelser fra Schweitz fra samme Aar tilligemed en romantisk Beskrivelse af hendes Udflugt til Kullen 1786 samt nogle ret matte prosaiske Fortællinger, Episoder og Idyller, paa-virkede af Gessner: Cyana und Amandor, eine Schweitzergeschichte, Die Schöpfung der Alpenrose, og flere andre. Tredje Bind rummer Udtog af hendes Dagbog fra Rom for Aarene 1795—96, medens det sidste optages af Optegnelser foruden fra Rom ogsaa fra Neapel, la Cava og fra Øen Ischia. Hos Brummer, Bonstettens Forlægger i København, udkom 1800 »Tagebuch einer Reise durch die östliche, südliche und italienische Schweitz«, nedskrevet 1795 paa Stedet, men udarbejdet 1798—99, omfattende ikke mindre end 540 Sider. Fortrinene og Manglerne ved F. Bruns Produktion af reisebeskrivende Indhold vil i Slutningen af

nærværende Fremstilling blive omtalt i Sammenhæng. Her skal kun bemærkes, at hun i alle sine Bøger af denne Art gennemgaaende har udtværet og fladtraadt de friske Førstehaands Indtryk, hun har nedskrevet i sine endnu bevarede, originale Dagbøger, og tilsat disse med trættende pathetiske Udgydelser. Bonstetten har uforbeholdent advaret hende mod at forfalde til disse Svagheder: »Intet er vanskeligere end at oversætte Dig, fordi Du er fuld af Billeder, der stundom er altfor brogede. Du er et prægtigt Væsen, fuldt af Liv, Ynde og Talent. Hvorfor skriver Du ikke oftere noget, Du selv har udtænkt. Lad Landskabsmaleriet fare og giv Dig selv.«

I Bonstettens trykte Breve til F. Brun vil man hyppigt støde paa Navne af danske, han traf sammen med i København. Saaledes C. L. Sander, Matthissons Ven, fra 1783 Huslærer hos Statsminister Reventlow. »En udmærket Mand,« kalder F. Brun denne sin mangeaarige Omgangsfælle, »strengt prøvende, rent følende, kundskabsrig og i højeste Grad dannet.« Sander levede og døde ulykkelig, en altfor stor Pirrelighed og hans berettigede Bitterhed over ikke at være skattet efter Fortjeneste, bevirkede, at han ogsaa trak sig tilbage fra sine kæreste Venner. Han var meget lille af Vækst, men hans Ansigt var meget velformet og udtryksfuldt²⁰.

Kemikeren og Veterinæren Peter Christian Abildgaard²¹ var »elskværdig, human og liberal i disse Begrebers fulde Omfang. Han var omgivet af og ængstet af Sorger, Ærgrelser og huslige Trængsler.« Abildgaard døde, efter hvad F. Brun fortæller, pludselig, ved at præparere giftige Stoffer. I Anledning af hans Død 1801 skrev hans Discipel A. Hauch til hende: »Jeg har mistet saare meget, han var min Ven, ikke i Ordets almindelige Forstand, nej, kun som man kan føle det og ikke beskrive det, en Hjertensven, hvis Raad og Omgang var mig mere end maaske alle andres, og hvem to og tyve Aars Bekendtskab daglig havde gjort mig kære.«

Adam Oehleenschläger blev 1801 af sin Ven, den senere Præst Rothe, Carl Bruns Lærer, indført paa Sophienholm. Kort før F. Brun tiltraadte sin anden Rejse til Italien, skrev han følgende, meget svage Linjer i hendes Stambog:

Du ønsker, ædle Digterinde,
et ringe halvudsprunget Blad
i Venskabs skønne Krans til Minde
om den, fra hvem Du skilles ad.

Med lønlig Frygt, med lønlig Glæde
 til Harpen griber svage Haand,
 men synker! o thi kan jeg kvæde
 hvor jeg omsvæves af Din Aand?
 Nej! tak Du ædle! uden Sang
 fordi Du undte mig at skue
 den Sjæl i Dine Øjnes Lue,
 som bæver i Din Harpes Klang.

I det Brunske Hus lærte ogsaa Bonstetten den smukke, ridderlige og elskværdige Hertug Frederik Vilhelm Philip af Württemberg²² at kende, der i det lange Tidsrum 1779—1806 stod i dansk Militærtjeneste, først som Oberst, sidst som General, Chef for Livgarden og Kommandant i København. Han ægtede 1800 Vilhelmine Borggrevinde Rhodis-Tunderfeld, senere ophøjet til Prinsesse af Württemberg. I Kommandantboligen i Citadellet kom Aaret efter deres første fødte til Verden, den som tysk Digter bekendte Greve Alexander af Württemberg, Heines »herzliebster Prinz Alexander«. Prinsesse Vilhelmine, hvem Bonstetten siden fornyede Bekendtskabet med i Geni, skrev mange Aar efter til F. Brun: »Mine saligste Følelser bringer mig tilbage til det Land, hvor jeg tilbragte de fem lykkeligste Aar af mit Liv,« og hun underskrev sig paa Dansk »Deres elskede Veninde«. Sin Interesse for dansk Sprog og Litteratur viste hun ogsaa i den venlige Modtagelse, hun gav Baggesen i Stuttgart 1808—9.

Af gennemrejsende fremmede, som gæstede det Brunske Hjem i hine Aar, kan nævnes den svenske Publicist og Statsmand Carl Gustaf v. Brinckman, bekendt ved sin sværmeriske Beundring for og sine Forbindelser med Tysklands mest fremragende Forfattere. Schleiermacher har tilegnet ham sine »Reden über die Religion«. Fru de Staël, hvem han kendte nøje, har betegnet ham som hjerteløs og forfængelig. Blandt hans Breve til F. Brun findes et, der rummer en meget indgaaende og aandfuld Karakteristik af Fru de Staël, og som fortjente at blive kendt²³.

Til F. Bruns Omgangskreds hørte i hine Aar endelig ogsaa Grevinde Amalie Münster (en Datter af Dronning Caroline Mathildes Hofmesterinde i Celle, Fru v. Ompteda), en fantasirig og digterisk begavet, men udpræget sværmerisk Natur, i sit Væsen som i ydre Fremtoning en saare tiltalende Kvindeskikkelse. Hendes Mand, Geheimeraad Greve Münster-Meinhövel ejede store Besiddelser i Kongeriget Sachsen, i Böhmen og i Bagpommern samt havde under sit Ophold i Danmark købt

Godserne Aakjær og Dybvad i Jylland og i Hertugdømmerne Eskilsmark og Niitschau, ligesom han ejede Hôtel du Nord paa Kongens Nytorv. Hans Ophold i Danmark var dog ikke af lang Varighed.

Bonstetten og hans Søn blev ogsaa indførte i den saakaldte »Sonntagskränzchen«, en af de herværende tyske Familier dannet, sluttet Kreds, der i mange Aar samledes snart hos Bruns, snart hos Ernst Philip Kirstein (»Vater Kirstein«) og hans Hustru, en Datter af Prokansler Cramer, paa Landstedet »Nøjsomhed« paa Østerbro. Foruden de nævnte hørte til Kredsen D. G. Moldenhawer, F. Münter, Musikamatøren Peter Grönland, Arkivaren i Tyske Kancelli Peter v. Sixtel, Familien Kirsteins ældste og intimeste Ven, der 1804 i et Anfald af Tung-sindighed tog sig selv af Dage, Syngemesteren H. O. C. Zinck og Weyse. I Aarens Løb havde Weyse sluttet sig nøje til det Brunske Hus. Det originale Væsen og den djærve Humor havde han tilfælles med Brun, der støttede ham paa forskellig Maade, bl. a. ved at bekoste Udgivelsen af hans 1795—97 udkomne syv Symfonier. Weyse mindes endnu i et Brev fra 1841 de gode gamle Tider, da hele Søndagsklubben Nytaarsaften var samlet hos Bruns og i den smukke Sal spiste Risengrød, Karper og Æbleskiver. Naar Klokken slog tolv, istemte man andægtig Voss' Sang til Schulz' Melodi »Des Jahres letzte Stunde«²⁴.

I Vinteren 1797, da Ida Brun kun var fem Aar gammel, vaagnede Barnets pantomimiske Sans ved at lytte til Weyses stemningsfulde Fantaseren paa Klaveret. Senere var han, hvem F. Brun hylder som Tidens største musikalske Improvisator ved Siden af Hummel, det talentfulde Barns Lærer i Klaverspil. Bonstetten forkælede og forguede Ida og omtaler i sin Alderdom endnu med Henrykkelse den lille Piges skønne mimiske Dans ved Mindefesten for de den 2. April faldne²⁵.

I hine Aar hændte ogsaa det lille Intermezzo i F. Bruns Liv, da hun paadrog sig de Weimarske Dioskurers Vrede. Sagen forholder sig saaledes. Den bekendte Forfatter Carl August Böttiger, den Gang Konsistorialraad og Direktør for Gymnasiet i Weimar, sendte F. Brun i Begyndelsen af 1799 en Afskrift af Manuskriptet til Schillers »Wallensteins Lager«, som han havde laant af en Regissør ved Theatret i Weimar umiddelbart før Opførelsen. Böttiger havde paa den Tid særlig Interesse af at vise F. Brun og hendes formaaende Ven Ernst Schimmelmänn en saadan Opmærksomhed, idet hans Indkaldelse til Danmark som Direktør for et filologisk Institut med en rundelig Gage netop var paa Tale. F. Brun læste Stykket højt for sine Venner og betroede Manuskriptet til Grevinde Schimmelmänn, der bad hende om at laane det i

nogle Dage. »Wallensteins Lager« blev derefter opført i Februar ved en privat Fest i det Schimmelmanske Palæ. 1. Marts skriver Schiller til Goethe, at han til sin Forbavselse gennem et Brev fra Grevinde Charlotte har erfaret, at hans Stykke er bleven læst højt og endog opført af gode Venner. Han frygtede for, at »Ubique-Böttiger« havde havt sin Haand med i Spillet. Goethe lovede at lade anstille en streng Undersøgelse og udøste sin Vrede over F. Brun (i et Brev til Kirms af 2. April) og Böttiger. For at redde sig ud af Kniben, formaaede Böttiger F. Brun til at skrive ham et Brev til, der gav det Udseende af, at man i København slet ikke kendte noget til Manuskriptet, men kun af tilfældige Ytringer havde komponeret et Festskestespil, der iøvrigt kun havde Titlen tilfælles med Schillers. Denne kunde ikke i Længden vredes paa sine nordiske Venner og sendte kort efter selv Charlotte Schimmelmann en Afskrift af »Wallensteins Lager«. I Maj skriver F. Brun til Böttiger, at Grevinden har faaet Manuskriptet af Digteren, »hun giver det ikke ud af Hænderne, klog af min Skade«. Forfatterinden haabede, at Fejden mellem hende, Böttiger og Goethe nu maatte være endt²⁶.

F. Brun korresponderede senere med Charlotte Schiller. I Juni 1799 indsendte hun under hendes Kuvert et Par Digte til Optagelse i Schillers Musenalmanach, det ene »Das Alpenröslein« til Melodi af Weyse. I November 1804 takkede hun for den Nydelse, Læsningen af Wilhelm Tell havde beredt hende og vedføjede flere Kompositioner af Weyse til Sangene i Stykket, ligesaa en af hende forfattet og af ham komponeret Ballade. »Han er som Barn i mit Hus«, ytrer hun om Weyse, »og jeg tør sige, den eneste, der er i Stand til at overtage den musikalske Del af Wilhelm Tell. Hans Indbildningskraft er stor og barnlig tillige, og Tonerne i hans Fantasi ligesaa nye som rige. Men denne Genius er mat, saasnt den skal aabenbare sig i Tegn, men udtømmelig i at fantasere.«

I sit Svar udtalte Charlotte Schiller Haabet om at kunne komme til København for at se sine danske Venner og især lære Grevinde Schimmelmann at kende. Schiller havde paa Grund af Sygdom endnu ikke kunnet taale at høre Weyses Komposition blive spillet, og selv var hun til sin Beklagelse umusikalsk²⁷.

Fra hine Aar, om hvilke der her er Tale, er bevaret nogle Udtalelser af samtidige om F. Brun og hendes Hjem, som fortjener at bemærkes.

Liflænderen Garlieb Hellwig Merkel²³, der paa Anbefaling af Herder en kort Tid, i 1797, efter Niebuhr beklædte Stillingen som Privatsekretær hos Grev Schimmelmänn, indførtes i det Brunske Hjem af sin Landsmand og Skolekammerat Eduard Pohrt, der indtil Aarets Udgang var Lærer for Carl Brun. »I yngre Aar,« ytrer Merkel om F. Brun, »maa hun have været en henrivende Fremtoning. Hendes Døvhed var Skyld i, at hun hengav sig til en tidlig vakt Hang til poetisk Følsomhed og Forfatterskab. Hendes Rejsebeskrivelser indeholder mangan net Anekdote, mangt et kønt Digt«²⁴.

J. G. Rist, der i Merkels Sted blev Privatsekretær hos Schimmelmänn, giver i sine Livserindringer en indgaaende Karakteristik af F. Brun. Ved sit første Besøg i Palæet i Bredgade blev Rist gennem en Række elegante Gemakker ført ind i F. Bruns halvt belyste Kabinet, udstyret med Draperier, Antikker og moderne Kunstværker. Fruen laa udstrakt paa en Kanapé, hvorfra hun gav Avdiens til de besøgende, der var nødte til at raabe hende alt i Ørene, baade det ligegyldigste og det intimeste.

»F. Brun var«, siger Rist, »født med smukke, digteriske Anlæg og et ædelt, over al Forstand velvilligt Sind; paa sine Rejser i Italien havde hun erhvervet mange smukke Kundskaber og mangt et vakkert Kunstprodukt, men havde derfra ogsaa medbragt den mest udprægede Uvilje imod Norden, til hvilken hun dog kaldtes tilbage, naar Rimesserne fra Tid til anden udeblev, og i saadanne Stunder havde hun det sandelig drøjt nok. I Længden havde hendes Nerver ikke kunnet modstaa de aandelige Ophidselser, netop fordi der fattedes disse al fysisk Rodfæstelse; hun befandt sig i en stadig lidende Tilstand, ja, henfaldt endog nu og da til fuldkommen Slappelse, som hun kun blev rystet op af i Øjeblikke ved Brugen af Opium, for saa atter at hengive sig til en desto dybere Nedstemthed.«

I den Tid F. Brun og Bonstetten hver især, men under samme Tag, arbejdede paa deres Skrifter, var Rist daglig Mellemand mellem det Schimmelmännske og det Brunske Hus i »tusind litterære og politiske Anliggender, med Kollektur og Manuskripter«. »Det fortrolige Forhold, i hvilket F. Brun stod til den nøgterne Bonstetten, meddelte hendes Omgivelser en Grad af Spænding og Besynderlighed, der i Længden maatte blive pinlig. Bonstetten var for hende Idealet af en Mand og sikkert ikke uden Fortjeneste, men hendes alt for glødende Dyrkelse har vistnok stillet ham i Skygge mere end ret og rimeligt er.«

Brun skildres af Rist som en tør, for det merkantile anlagt, højt djærv Meklenborger, tillige i Besiddelse af sund, ofte skarp Dømmekraft, som han plejede at give Luft i korte, plattyske Sætninger³⁰.

Den tidligt afdøde Maler Ph. Otto Runge, der 1799—1801 opholdt sig i København som Elev af Juel og Abildgaard, fortæller ligeledes i sine Breve om Livet i det Brunske Hus paa hin Tid. Han var Lærer i Tegning for Bonstettens Søn. F. Brun tiltalte ham meget, hendes Velvilje gjorde Indtryk paa ham. Bl. a. skildrer han en Aften i Palæet i Bredgade, da den berømte Abbed Vogler gav en Koncert. Værtinden selv modtog Gæsterne i et Værelse, der var belyst af kunstigt Maaneskin³¹.

Bonstetten oplevede endnu i København Slaget paa Rheden. »Aldrig før havde man set saa mange glade Ansigter i Byen som under den korte Krig med England. For ét bedrøvet Hjerte var tusind frejdige«. Han hørte et Barn sige: »Aa, hvor morsomt nu; før sov alle, nu rører de sig, nu gaar det først rigtig lystigt til«³².

Skærtorsdagsslaget opfyldte ogsaa F. Brun med varme patriotiske Følelser, der dels ytrede sig i et Digt, som forherligede Dagen, dels i, at hun lod tilstille en af Heltene paa »Prøvestenen« en Guldmedaille med Kæde fra Frederik III.s Tid, for hvilken hændrende Gave Modtageren i Adresseavisen offentlig fremførte sin Tak.

Kort efter den 2. April bestemte Bonstetten sig omsider af forskellige Grunde til at forlade Danmark. Forholdene i hans Fædreland havde imidlertid bedret sig saa nogenlunde, og Længslen efter Hjemmet begyndte at vaagne hos ham. I tre Aar havde han ikke set sin Hustru, der ikke vilde følge Bruns gentagne Indbydelser om at komme til Danmark sammen med sin yngste Søn, af Frygt for, at hele Familiens Afrejse skulde bevirke, at den blev betragtet som Emigranter. Endelig følte Bonstetten vel ogsaa, at han havde trukket lovlig store Veksler paa Bruns eksempelløse Gæstfrihed, og fra forskellige Sider begyndte der at ytre sig en vis Misstemning mod den fordringsfulde Husven. F. Brun havde paa enhver Maade søgt at forhale hans Afrejse, og da han endelig meddelte hende sin ufravigelige Beslutning, henfaldt hun i den mørkeste Sindsstemning. Den forudgaaende Vinter havde Fruen atter lidt meget af Nervetilfælde, og den berømte Kvindelæge Saxtorph erklærede overfor Brun og hendes Moder — det var iøvrigt samme Dag, han døde — at en Rejse til Syden var uundgaaelig nødvendig for hende. At Bonstetten gjorde hende Følgeskab kunde ikke undgaa at blive mistydet.

Før sin Afreise gik han, som han selv indrømmer, til hendes Broder i den Hensigt, »at spørge ham, om man ikke kunde hindre Frederikke i at rejse med ham, men han formaaede ikke at bringe det over sine Læber«. Brun selv saa helst, at hun rejste, for at han ugenert kunde bygge paa Sophienholm. Bonstetten gav det Skin af, at det i mange Henseender var ham ubehageligt, at hun fulgte ham, »omendskønt det for ham selv var den højeste Glæde, saa længe han kun tænkte paa sig selv«³³.

FJERDE KAPITEL

Midt i Højsommeren 1801 tiltraadte F. Brun, ledsaget af Datteren Ida og sin »platoniske Ven« sin anden Rejse til Syden. Den førte over Rostock, Magdeburg, Dresden og Leipzig til Voigtland. I Offenbach besøgte hun Wielands Veninde, den halvfjersindstyveaarige Sophie la Roche¹, der i sin Tid ved Wolfsbrunnen i Heidelberg havde ført Matthisson og Bonstetten sammen. F. Brun karakteriserer hende som et ganske ejendommeligt Væsen, høj og rank trods sin Alder, med et Udtryk af Værdighed og Urbanitet, parret med Velvilje. Alt omkring den gamle Dame var præget af Renlighed og Orden. Hun sad i smaa Kaar, og det var F. Brun en stor Tilfredsstillelse, at hun gennem Arveprinsessen af Hessen-Cassel, — sit Bekendtskab fra Wilhelmsbad, — kort efter opnaaede at skaffe Sophie la Roche en lille Understøttelse².

Over Darmstadt og Heidelberg rejste hun til Freiburg, hvor hun tilbragte nogle Dage i Selskab med J. G. Jacobi. Om ham og hans Hustru Maria Müller, der havde vogtet Gæs for et Kloster, hvis Munke »spekulerede i hendes blomstrende Skønhed«, meddeler F. Brun adskillige Træk af biografisk Interesse³.

11. September naaede F. Brun over Basel og Murten til Ouchy, Havnestaden til Lausanne, hvor hun tilbragte den største Del af Efteraaret. Her dukkede, »som af Skyggernes Rige«, uventet Fyrstinde Louise af Dessau og Matthisson op. »Qui complexus et gaudia fuerunt!« Efter at Vennerne atter var rejst, sejlede hun med Bonstetten til Vevey for at indkøbe Redskaber til Bruns Schweitzerkoloni i Antvorskov. Efteraaret satte ind med Rusk og Regn. F. Brun og Ida sad ved Stranden og sang Gang paa Gang Theklas Sang »til Weyses dejlige Melodi«. En kær Adspredelse blev for begge i denne Tid Omgangen med Naturforskeren François Huber (1750—1831) og dennes Familie, der

boede nær ved dem. Som ungt Menneske var han bleven blind, men vedblev ikke desto mindre at arbejde. Ved sin Hustrus Marie Aimée Lullins opofrende og kyndige Bistand og ved en intelligent Tjeners Hjælp blev han i Stand til, trods sin Blindhed, at gøre værdifulde Iagttagelser over Biernes Liv. Huber var tillige en poetisk Sjæl, han spillede ypperligt Klaver og sang smukt. Hver Aften kom en ung, blind Pige og spillede paa Harpe for ham. Naar man beklagede hans Blindhed, svarede han: »Jeg ser mere end alle, thi jeg ser i mit Indre et Land, hvor Solen aldrig gaar ned.« Sønnerne Pierre og Jean havde arvet hans Interesse og Iagttagelsesevne⁴.

Slutningen af Oktober tilbragte F. Brun paa Valeyres. Bonstetten var i Uvished om, hvorvidt han skulde tage Ophold i Orbe eller Yverdon, da Bern var ham til Lede. Det var F. Brun, som overtalte den omskiftelige Mand til at flytte til Gené, hvor han tilbragte de sidste tredive, i alle Maader lykkelige Aar af sit Liv, og han har ofte senere bevidnet hende sin Tak, fordi hun traf dette Valg for ham. I en lille By med trang Horisont og smaatskaarne Interesser vilde hans Aandsliv hurtigt være sygnet hen, og han selv bleven ældet før Tiden. Alle de gamle Venner modtog ham med Varme og Sympathi, og Blodet rullede ungdomsfriskt i hans Aarer. Hans Glæde over Gensynet med den skønne Stad forøgedes ved, at hans uadskillelige Veninde samtidig med ham, i November, tog Ophold i Gené, hvor hun tilbragte hele Vinteren⁵.

F. Brun delte heller ikke denne Gang sin Vens ubetingede Begeistring over Byen og dens Indbyggere. »Vor kære F. Brun,« skriver han 1. Marts til Matthisson, »har Besvær med at passe sig ind i Livet i Gené. Hendes umiddelbare Væsen, hendes evigt aabne Hjerter, der slet ikke mere véd at lukke sig igen, lider under denne kolde Himmel. Genierne er hjertensgode, men kolde, deres Aand overskygger Hjertet⁶. Selv udtrykker hun sig saaledes: »Jo mere jeg betragter og lærer Genierne at kende, desto mere synes de mig at være nogle af de mærkværdigste Fremtoninger blandt Nationerne. Det er et ganske abstrakt Folk, ved sin Boplads paa en af to Fioder omsluttet Halvø. . . . Med Hensyn til Poesi og Kunst savner den dannede Tysker hos den i saa høj Grad fine Genfer altid Smagens Vidde og alsidige Dannelselse samt Følelsens Umiddelbarhed. De maa altid ræsonnere, inden de føler, og det synes mig, at deres Fantasi med al sin Livlighed savner en Forbindelseskanaal til Hjertet. Deres Følelser er levende og udprægede, men deres Indbildningskraft forekommer mig at være mere sammenlignende end skabende, hvorfor de ogsaa hyppigere udmærker sig ved Vid og Skarpsin-

dighed end ved ophøjede Ideer. Dette er sandsynligvis Aarsagen til, at de har mange udmærkede Mekanikere, men faa Kunstnere og ingen Digtere. At Rousseau danner en Undtagelse og, som alle af hans Lige, tilhører Menneskeslægten og ingen bestemt Jordplet, er en Selvløge⁷.«

F. Bruns Dom over Genferne rummer, hvad bl. a. Bonstettens Biograf Aimé Steinlen anerkender, fine og rigtige Bemærkninger. Voltaire har et Steds betegnet Genf som »une ville surnoise où on ne rit jamais⁸».

Alligevel erkender F. Brun med Taknemlighed, at ikke faa af Byens bedste Mænd og Kvinder kom hende i Møde og skænkede hende deres Venskab og Fortrolighed. Pladsen tillader kun at nævne enkelte Navne. Marc Auguste Pictet, der tidligere er bleven omtalt, holdt under F. Bruns Ophold i Genf for Byens Damer en Række Foredrag over Eksperimentalfysikken. Til sin store Sorg maatte hun paa Grund af sin Tunghorighed straks ved den første Forelæsning opgive Tanken om at kunne nyde godt af hans Kursus. Da han gennem Bonstetten fik Nys herom, gentog han sine Foredrag privat for hende og Ida alene. Den yngre Pictet, Charles (1755—1824)⁹, delte sin Tid mellem Litteraturen og Agerdyrkingen og grundlagde sammen med Broderen 1796 det periodiske Tidsskrift *La Bibliothèque britannique* (senere *Bibliothèque universelle*) og *Journal d'Agriculture*, som han i næsten tredive Aar for en stor Del fyldte med Resultaterne af sine Naturiagttagelser, hvilke han anstillede paa sin fædrene Mønstergaard Lancy, hvor han bl. a. indførte Merinofaar. Hans Hustru A. J. født de Rochemont, hvis Familienavn Charles Pictet antog, var ham en udmærket Støtte i hans almennyttige Bestræbelser. Paa Lancy oprettede hun en Uldspinderskole for fattige Piger, forbunden med nogen elementær Undervisning. Fru Pictet sang saare smukt, og F. Brun tilbragte mangen hyggelig Aften i deres venlige Hjem. I hendes Stambog har hun optegnet Melodien til den Sang, Høstpigerne plejede at synge paa Lancy sammen med deres Herskab. »Den er«, meddeler F. Brun, »bleven berømt ved, at Fru de Staël har benyttet den i sin Roman *Delphine*¹⁰»:

Tu sais si mon coeur est sensible;

Epargnes-le s'il est possible,

Veux-tu m'accabler de douleur.

»Maatte denne simple Melodi vække blide Følelser hos Dem«, skriver Fru Pictet, »aldrig skal vi synge de sublime Kor af *Athalie* uden med Tak at tænke paa Deres rørende Godhed.«

Mallet¹¹, hvis Forhold til Danmark ovenfor er omtalt, havde paa Grund af sine aristokratiske Tendenser maattet forlade sin Fødeby Genf,

men var atter 1801 vendt tilbage dertil, hvor han levede hædret og afholdt, elskværdig og galant mod Damer.

Genf kunde paa hin Tid opvise en Række fremragende Læger, Pierre Butini, Louis Odier og Louis Jurine (1751—1819). Under F. Bruns gentagne Ophold i Genf var Jurine hendes Læge, med hvem hun stod paa en meget venskabelig Fod.

I Februar 1802 kom den berømte Fysiker Alessandro Volta¹² til Genf »med Sjælen fuld af skuffede Forventninger«, fra Lyon, hvor Bonaparte havde sammenkaldt en Forsamling af italienske Deputerede »for at have dem til bedste«. F. Brun traf ham første Gang ved Pictets Forelæsninger, ganske beskeden siddende i et Hjørne. Volta var Tyge Rothe lig i Profilen, Blikket og Holdningen, som kunde han have været hans Broder. I et Selskab hos Pictet, hvor ogsaa F. Brun var til Stede, tilbød han selv at ville behandle hende med den galvaniske Strøm, men han formaaede desværre ikke at gengive hende Hørelsen.

Gennem Bonstetten blev F. Brun bekendt med Portrætmalerinden Henriette Rath (1772—1856), Elev af Isabey, særlig skattet for sine fine Miniaturer. En Skitse af hende findes i F. Bruns Stambog. Sammen med sin Søster grundlagde hun i Genf Musée Rath.

I Genf gensaa F. Brun endnu en Gang Fru v. Krüdener. »Verdens Dom over hende«, skriver hun, »er ligesaa uoverensstemmende, som hun er mangesidig. Sjælden, men dyrekøbt Verdens- og Menneskekundskab forenedes hos hende med et velvilligt Hjerte. Men Forfængelighed, Intriger, Herskesyge og Behagesyge i Forbindelse med et fyrigt, ofte indtil Lidenskab opildnet Temperament gør hende tit ulig sig selv«¹³.

»Mit Ophold i Genf fra Midten af November 1801 til Begyndelsen af Maj«, siger F. Brun, »har, som jeg haaber, ikke været spildt for mit bedre Jeg. I Omgangen med de bedste, klogeste og elskværdigste Mennesker, som denne ædle Stad endnu stadig samler i sit Skød, klarede mange af mine Begreber, og endskønt hyppige legemlige Lidelser forbød mig enhver vedholdende Beskæftigelse, saa lærte jeg dog, hvad man her navnlig lærer: At føle gennem Forstanden«¹⁴.

Fra Genf gjorde F. Brun en Udflugt over Evian og Meillerie til det gamle Villeneuve med sine berømte Vinbjerger, i hvis Omegn hun besøgte Slottet Grandclos, hvor Matthisson havde boet. Fra Bex kørte hun til Martigny, Cretinernes Hjemstavn, og tog derefter, endnu i Maj, Ophold i Court under Lausanne, til venstre for Ouchy, hvor hun for hele Sommeren lejede et Hus, beliggende paa en Skrænt ud mod Søen, omgivet af herlige Enge og Frugthaver¹⁵.

Den idylliske Fred paa dette skønne Sted afbrødes kort efter hendes Ankomst. En 2000 Mand stærk Skare af oprørske Bønder fra forskellige Sogne i Pays de Vaud marcherede mod Lausanne og slog Lejr i Skoven ved Ecublens, en Mil fra Byen. Mange Adelsmænd og Godsejere flygtede til Byerne. Alle Vegne brændte Bønderne alt, hvad de kunde faa fat paa af Papirer, i den Tro, at det var Gældsbreve. Præfekten søgte at opbyde hele det vaabenføre Mandskab i Kanton Léman, men der mødte i alt kun 48 Mand. Bandens Anfører Remont

Anne Germaine Louise de Staël Holstein.

Gérard pinx.

spiste ugenert til Middag i Lausanne i samme Stue som den franske General Aimé, hvem Bønderne kaldte deres gode Ven. Det lykkedes ham i Spidsen for 800 Mand franske Tropper at tale Bønderne til Rette, saa at det ikke kom til Kamp.

I Court omgikkes F. Brun meget med Familien Huber og den fra Benj. Constants Livshistorie bekendte Fru de Charrière, der boede i Lausanne sammen med den interessante Frøken Rosalie de Constant¹⁶.

Det var et længe og inderlig næret Ønske, F. Brun fik opfyldt, da Bonstetten i Slutningen af August førte hende sammen med Tidens navnkundigste Kvinde, Anne Germaine de Staël-Holstein¹⁷.

F. Brun kom til Coppet med Baaden i det første Morgengry. Alle sov i Slottet, kun den gamle tro Portner vaagede for at modtage Gæsterne. Ganske tidligt traadte Fru de Staël ind til hendes Seng for at byde hende velkommen.

»Jeg er i Coppet«, skriver F. Brun, »i den lille By ved Bredden af Genfersøen, paa hvilken Evropas Øjne var rettede ved Neckers berømtmelige Tilbagekomst, da han som den franske Nations Frelser blev hentet tilbage i Triumf af sit Folk. Og nu, hvilken Stilhed, ja næsten Glemsel over dette Sted. Hvis Necker ikke var rig, vilde hans Hus være fattigt«.

Fru de Staël havde kort forinden afsluttet sit glimrende Salonliv i Paris for at slaa sig til Ro hos Faderen paa Coppet og fuldende sin store Roman »Delphine«. Hendes Mand, Baron Erik Magnus Staël v. Holstein, tidligere svensk Gesandt i København og Minister i Paris, var samme Aar død paa Vejen til Coppet, efter at begge havde levet ofte og længe adskilte, og hun stod nu for saa vidt fri i Verden.

Paa Coppet viste Fru de Staël sig overfor sine Gæster som den gode, tyske Husmoder, der nøje tog vare paa, at alle var tilfredse og ingen savnede noget.

Efter F. Bruns haandskrevne Dagbog hidsættes nogle Optegnelser om hendes første Indtryk af Fruen paa Coppet: »Fru de Staël vilde være mere tiltrækkende i mine Øjne, hvis hun var mere kvindelig, men ved Siden af store Ønsker om og Krav paa at behage, er hun snart for meget beskæftiget med sin Person, snart glemmer og forsømmer hun atter sig selv paa en ukvindelig Maade. Hun er ganske blottet for enhver Følelse for Naturskønhed, og denne moralske Sans fattedes allerede hendes Moder, men hun hykler heller ikke at have den, som hun overhovedet er meget aaben og sanddru. Hun har et Jernhelbred og Nerver af Staal; fra om Morgenen til sent ud paa Natten arbejder og virker hun, det er som en evig Aandens Ødslen. Hun taler kun i Viddets Kornmodsglimt, hvad der gør hendes Konversation tillokkende, men nervepirrende.«

Dette Billede af Fru de Staël kan fuldstændiggøres af andre samtidiges Ytringer, der ikke tidligere er bleven fremdragne. Fru de Staëls Mund og Næse var ikke smukke, men de prægtige Øjne udtrykte paa en vidunderlig Maade alt, hvad der af rige og energiske Tanker bølgede gennem hendes Hoved. Hendes Hænder var fuldkomne; hun gjorde sig Umage for at vise dem frem, ved den Vane hun havde, stadig at dreje en Pilekvist med et Par Blade rundt, der frembragte

en svag Lyd, som hun yndede. Hun paastod, at dette Akkompagnement til hendes Ord var nødvendigt, tog man hendes kære Gren fra hende, vilde hun blive tavs. Med sin Tales og Viljes Tryllekvist havde hun som den »Tankens ægte Sultaninde« hun var, bragt Goethe ud af Fatning og forulempet Napoleon. Hemmeligheden ved hendes blændende Konversationsevne var vel ikke mindst den, at hun bestandig forstod at lede Samtalen hen paa Emner, hvor ingen saa let kunde følge hende¹⁸.

Hun havde efter Goethes Ytring baade i legemlig og i aandelig Forstand overfor Mænd noget æggende i sit Væsen, og hun syntes ikke at tage det ilde op, naar man ogsaa i denne Henseende ikke var uimodtagelig for hendes Paavirkning¹⁹.

Slotsfruen paa Coppet ventede sig paa Forhaand meget af Bekendtskabet med F. Brun, som hendes Ven Bonstetten havde talt saa meget godt om. De to Damer havde saa vist ogsaa mange Berøringspunkter tilfælles. Paa det æsthetiske Omraade mødtes de i Beundringen for Rousseau, hvem begge ærede som en af Menneskehedens Befriere og Velgørere. Hans litterære Kosmopolitisme var et Forbillede for begge. Fru de Staël var lige saa lidt egentlig fransk som Rousseau, hendes Sympathier gik i Retning af Tyskland og England. I sin tankerige Bog »De la littérature« (1800) havde hun villet vække sine Landsmænds Interesser for Shakespeare, Klopstock og Goethe og belære dem om Skønhederne i de nordiske Landes Poesi, Sagaerne og Ossian. Hos Gray og Goldsmith fandt hun »den ædle Melankoli, som er den følsomme Filosof's Majestæt«. Hun havde det Mod, uforbeholdent at udtale sin Forkærlighed for Tyskland, »hvor alle Aander er tilbøjelige til Enthusiasme«. Det var saaledes væsentlig de samme Smags- og Aandsidealer, begge de to Damer dyrkede. Fru de Staël havde ligesom F. Brun ikke fundet Lykken i Ægteskabet og hævdede med Rousseau Hjertets suveræne Ret overfor alle nedarvede Hensyn. »Dersom Ægteskabet er ulykkeligt, hvilken Forvirring bliver der ikke i Tanker, i Pligter, ja endog i Egenskaber«, skrev hun en Gang²⁰. Det var Ord, F. Brun meget vel kunde gøre til sine. Begge elskede deres Børn og gjorde Stads af deres Yndlingsdatter, men for begge gælder, hvad Fru de Staël selv har bebrejdet sig, at de intet gjorde uden af Indskydelse og ikke af Resignation, uden naar den haarde Nød tvang dem, og at de ikke tilstrækkeligt var i Stand til at kunne gøre Ofre. Hos Fru de Staël var Tanken ganske vist en Mands, men i naiv Begejstring kunde hun kappes med Frederikke Brun.

I de Dage, Fru Brun var Gæst paa Coppet, viste Fru de Staël hende den største Opmærksomhed. »Hver Gang jeg betragter Necker«, bemærker F. Brun, »og lige overfor ham Montblancs i det sidste Aften-skær rødrende Tinder, føler jeg i min Fantasi Naturens dybe Allegori. De største Begivenheder, de mærkeligste Fænomener, der nogensinde har bevæget og omgivet et Menneske, er skumrede hen under ham«.

Den idylliske Fred, der hvilede over Coppet og dets Beboere, blev kun forstyrret, naar Benjamin Constant kom til Stede. »Det var mig umuligt at føle mig tilpas i hans Nærværelse«, ytrer F. Brun. »Bag hans grønne Brilller funkede der altid et koldt og spodsk Blik. Hvor klogt og træffende alt end var, hvad han sagde, saa var han dog altid i Strid med alle og enhver, og vilde for enhver Pris være det. Intet Skær af Godmodighed mildnede nogensinde dette Vid, der ligesom en kold Hagelbyge i April slog den frie Aandsudviklings Blomster ned.« Necker var tavs saalænge Constant var i Stuen, men Fru de Staël nød hans Tale; hun sagde til F. Brun: »Jeg tror næsten, at Benjamin mis-hager Dem, men hvis De vidste, hvor megen Aand han besidder!« Om hans Karakter udtalte hun sig dog aldrig. Senere fik hun, som F. Brun hævder, hans Troløshed og Hævn-gerrighed at føle²¹.

Fru de Staël beskæftigede sig meget med Ida, hvis hastige Udvikling baade i legemlig og aandelig Henseende satte alle i Forbavselse. En Dag fremstillede Ida pantomimisk Andromake, hvem man bringer Hektors Rustning. »Man kunde efter Idas Dans have skrevet et rigtigt Drama«.

Fra Coppet vendte F. Brun tilbage til Court, hvor hun forefandt et Brev fra sin Mand om, at han gik ind paa Lægens Forslag, at hun »endnu en Gang skulde hente Liv i Italien« ved at benytte en Druekur i Albano.

Atter forlod Bonstetten Hustru og Børn for at ledsage sin Veninde over Alperne til Rom.

Den 5. September tiltraadte de Rejsen over Store St. Bernhard. I Hospitiet, af hvilket F. Brun giver en læseværdig Skildring, lagde den dyrevenlige Frue Mærke til, at en stor, smuk Hunhund fuldkomment viste Typen paa den danske Dogge. Hun erfarede da, at Stammeren til St. Bernhardshunden af en neapolitansk Diplomat Grev Mazzini var bleven bragt hertil fra Norden og efterladt i Klostret. Dette skulde være sket fire Generationer tilbage i Tiden, men om dette gik paa Hundenes eller Menneskenes Gennemsnitsalder — henholdsvis 56 eller 120 Aar, det

havde hun desværre glemt at spørge om. Denne Hunhund var bleven parret med en wallisisk Hyrdehund, og saaledes var Racen opstaaet²².

Her og andre Steder undervejs fortalte man hende mangt et Træk om Bonapartes Overgang over Alperne. Ledsaget af en Officer, der havde taget Del i Slaget ved Marengo, tog hun og Bonstetten selve Valpladsen i Ojesyn. I Ruinerne af Landsbyen Marengo boede ialt kun to Snese forsultne Tiggere. En fugtig Eng, ikke større end en Husmands Have, indesluttet af en sumpet Grøft, en Bæk og Landsbyens Kilde, gemte Benene af 15.000 Krigere. Under Slaget blev hvert Tag en Fæstning, hver Grøft en Forsvarsstilling, hvert Hus en Skanse, hver Tomme Jord blev vædet med Blod. Man huggede sig gennem Rankerne mellem Morbærtræerne, der endnu bar Spor af Musketterne. Stedet, hvor Désaix faldt, var prydet med en Søjle, som stod ved den eneste Rosenbusk, der vidt og bredt var at se, og som man sagde havde drukket hans Blod²³.

Et Par Dage tilbragte F. Brun i Turin, hvorfra hun besøgte la Superga, halvtredje Mil fra Staden, i hvis Kirkekrypt Huset Savojens Grave findes.

I Genua blev F. Brun glad overrasket ved at træffe Baron Herman Schubart, Charlotte Schimmelmans Broder, den Gang dansk Generalkommerceintendant i de italienske Havne, en elskværdig og godmodig, men letsindig og flygtig Natur. Typen paa Datidens »Page éternel«. Da hun den første Morgen aabnede Vinduet i sit Værelse i Genua, hilste hun »det kære, danske Flag, der altid iaar vort Hjerter til at banke«, vajende fra en Flok Skibe, straalende af Renlighed. Hele Byen var optaget af den tapre Sten Billes sejrige Kamp mod en tredobbelt Overmagt af Sørovere i Middelhavet, og man berømmede ikke mindre den kække Kaptejn Holck²⁴.

Efter grundigt at have gennemgaaet Byens forskellige Kunstsamlinger, sejlede hun til Livorno, hvorfra Vejen gik direkte over Bolsena til Rom.

FEMTE KAPITEL

Den 8. Oktober 1802 hilste F. Brun atter Obelirken paa Piazza del popolo, for dog allerede Dagen efter sin Ankomst, ledsaget af Zoëga og Fernow, at køre videre til Albano, hvor hun tilbragte en Maaned¹.

Efter F. Bruns første Besøg i Rom havde Staden været Skuepladsen for store og betydningsfulde Begivenheder. Befolkningens Harmen over den pavelige Misregering af Kirkestaten havde overalt affødt oprørske Tilkendegivelser og var yderligere bleven ægget af Franskændene, der heraf tog Anledning til at lade en Hær rykke frem mod Rom.

Faa Dage efter Berthiers Indtog i Pavernes Stad (15. Febr. 1798) og Proklamationen af den romerske Republik blev Pius VI. slæbt i Fangenskab, først til Siena, siden til Valence, hvor han døde. 27. November rykkede den neapolitanske Hær under General Mack ind i Rom, som nu blev hærget fuldt saa brutalt som af Franskændene. Fjorten Dage senere bemægtigede den tilbagetrængte republikanske Hær sig atter Byen. En efter den franske Forfatnings Mønster nedsat Regering udpinte Landet med Krigsskatter og Kontributioner og plyndrede Kirker og Paladser. En Maaned efter Pius VI.s Død (August 1799) blev den republikanske Regering i Rom atter styrtet, og 3. Juli Aaret efter holdt Pave Pius VII. af Huset Chiaramonti under Østrigernes og Englændernes Beskyttelse sit højtidelige Indtog i Tiberstaden².

F. Bruns Optegnelser saavel fra Rom som fra Albano indeholder gribende Skildringer af Elendigheden i Byerne og paa Landet. Pius VII. havde vel afskaffet det pavelige Kammers Korn- og Oliemonopol, men undlod at ophæve det skadelige Forbud mod Ind- og Udførsel af Korn. Gridske Spekulanter opkøbte Korn i uhyre Partier og afhændede det til ublu Priser.

Baade Madonna og Paven havde tabt i Anseelse hos Befolkningen.

Prius VII. beboede ikke mere Vatikanet, som Franskinændene havde plyndret, men havde forlagt Residensen til Kvirinalet. Peterskirken var dækket med tykke Støvlag. Overalt saa man Spor af de fremmede Voldsmænds Hærgninger, mest maaske i Villa Albani. Basreliefferne i den skønne Forhal var brudt ud af Væggene; Statuer, man ikke vilde føre med sig, var bleven sønderlaaede, Søjlerne forhuggede og de smaa Basrelieffer splintrede. Selv Gravene ved Cestiuspyramiden bar Vidne om Vandalernes Færd. I Roms Gader saa man ved højlys Dag udtærede, lurvede Personer snige sig som blege Skygger langs Husrækkerne. Tiggeriet havde taget Overhaand efter en større Maalestok. Priserne var stegne til det dobbelte.

Den ulykkelige Landbefolkning, fortæller F. Brun videre, led bitter Nød. De udsultede Husdyr forøgede det hjerteskerende Skue. Den arbejdende Klasse i Albano og Omegn ernærede sig af sparsomt, tørt Brød, Rødder af Cikorie og andre vildtvoksende Urter. Kød saa de aldrig, saa lidt som Mælk eller Æg, Høns holdt de ikke mere. I hele Albano fandtes kun to Køer, medens det fedeste Græs raadnede op paa Markerne og forpestede Luften med sine Uddunstninger³.

Romerinderne af den højere Klasse var smagfuldere klædte, end da hun første Gang kom til Rom, men smittede af fransk Modegalskab; man kunde se de nyromerske, galliserede Lapse sidde foran Kaféerne paa Fortovene i indstuderede, indbildt maleriske Stillinger.

I den anden Uge af November flyttede F. Brun ind i Villa Malta, »Huset med de poetiske Ahner«⁴.

De mange Tillokkelser, den skønne Villa frembød ved sin herlige Beliggenhed og Udsigt, forøgedes snart med en ny af indre Art, i Form af et højt interessant Naboskab. Fjorten Dage efter F. Bruns Ankomst kørte en tungt belæstet Rejsevogn langsomt opad den stejle Høj. Ud af den steg W i l h e l m v. H u m b o l d t, den nye preussiske Sendemand ved det pavelige Hof, hans Hustru og deres fem Børn⁵.

I sin fulde Manddomskraft, staaende paa Vejens Hælvte, som Dante har kaldet det 35. Aar, kom W. v. Humboldt til Rom, aandelig modnet ved et nøje Samvær med Goethe og Schiller, særlig med den sidste, hvem han efter eget Sigende skyldte sit Livs idérigeste Timer, og tillige fuldt forberedt til at kunne nyde et klassisk Otium ved Omgangen med sin Tids største Filolog F. A. Wolf. Det blev en Lyst for Humboldt at vandre rundt i Rom med Totaliteten af dets Historie i sit Hoved uden at fordybe sig i lokale Detailstudier. Byens forkomne Befolkning i dens brogede Flitter var for ham kun en smuk Staffage paa de antikke Ruiner,

og han fandt, som tidligere nævnt, et æsthetisk Behag ved den guddommelige Lovløshed, der herskede her. Hans Hustru Caroline, født von Dacheröden, delte alle hans Interesser. Deres Samliv rummede en sjælden Dybde og Inderlighed, og han ærede i hende tillige Idealet af tysk Kvindelighed. Forbindelsen med hende havde, som han bekendte, vakt ham af Dvale og frelst ham fra at synke redningsløst fortabt ned i ydre Forhold mellem ligegyldige Mennesker. Under hans Vejledning studerede hun græsk Sprog og Litteratur og havde i Paris og Madrid tilegnet sig en for en Kvinde sjælden Forstaaelse af Kunsten⁶.

Caroline v. Humboldt, f. v. Dacheröden.
Wach pinx.

Den Karakteristik, F. Brun har givet af Caroline Humboldt, erkendes af dennes Børn for at være træffende og fint mærkende. I sin utrykte Dagbog har hun i Omtalen af begge Ægtefællerne særlig taget Sigte paa det fysiognomiske. »Caroline Humboldt«, hedder det, »har et fint, smukt lille Hoved, blødt kastaniebrunt Haar, frisk Teint og smukke Tænder, Øjnene er mørkeblaa og udtrykfulde. Forstanden er fremherskende i hendes Fysiognomi, men den rigeste Godhed afspejler sig deri, naar det gælder en god Gerning. Munden er uendelig fin og meget sigende, noget fortrukken, men man ser det kun i en bestemt Stilling«. Rigtigheden af F. Bruns Bemærkninger om Caroline stadfæstes af Wach's hosstaaende gengivne Portræt; det samme gælder hendes Ytrin-

ger om W. v. Humboldt, sammenlignede med Thorvaldsens ypperlige Portrætskitse af ham. »Han har et ganske enestaaende Ansigt«, hævder hun. »Faccia quadrata leonina. Baghovedet mangler næsten helt som hos F. L. Stolberg, alt er ligesom trængt frem i Øjne og Panden. Panden er høj og smal, Munden er ogsaa løveagtig. Han har fremspringende, store lyseblaa Øjne, Blikket er gennemtrængende, men dog behageligt. I Holdningen minder han om den typiske tyske Videnskabsmand, der altid har siddet bøjet over Bogen. I sit Væsen er han den behagelige Adels- og Verdensmand. Han er aaben og indtagende ved det første Bekendtskab, men ynder Paradokser og Sarkasmer«.

I daglig Omgang i samme Bolig, kun adskilte ved en Gang, udviklede der sig snart mellem F. Brun og Caroline Humboldt et fortroligt Venskab. I et Brev til Charlotte Schiller fremhæver Fru v. Humboldt sin nye Venindes »bløde og dybe Natur«; »hendes inderlige, sande, uudsigelige Godmodighed gør mig hende kær«, siger hun, men maatte tillige beklage, at hendes Tunghørighed vanskeliggjorde Omgangen med hende⁷. For F. Brun var Samværet med Familien Humboldt en Kilde til rig Nydelse. »Hvor behagelige var vore fælles Udflugter paa Fortidens Steder, hvor henrivende vore Sammentræf snart hist, snart her i Roms herlige Omegn«, hedder det i hendes Dagbog. I Henseende til vidtstrakt Gæstfrihed mod Kunstnere og Videnskabsmænd af de nordiske Nationer søgte de to Familier i Villa Malta at overbyde hinanden. »For det meste«, skrev Humboldt til Goethe, »samles hos os en Kreds af tyske, for hvilke vi og Fru Brun er det eneste uforanderlige Foreningspunkt«⁸.

Juleaften 1802 fejredes af en Kreds af danske og tyske Kunstnere i F. Bruns Stuer. Salen var forvandlet til en »hesperisk Lund«. Buer af Lavrbærgene hvævede sig over Spejlene, der lyste i Orangerens, Citronernes og Pomeransernes Farvepragt. I Stedet for den hjemlige Gran stod rundt omkring opstillet Myrte træer, behængt med Gaver. Alt var festlig oplyst med smaa Voksllys. W. Humboldts og Zoëgas Børn ventede sammen med den lille Ida Brun og hendes Moder i det mørke Værelse. Da Dørene sloges til Side, kom Zoëga, Thorvaldsen, Fernow, J. L. Lund og Hetsch dem i Møde. Fra en af Trægrupperne lød dæmpet Harpespil, til hvis Toner den lille Ida traadte en Dans. I et Hjørne af Salen stod den unge Bertel Thorvaldsen, tavs og indadvendt. Endnu var han kun Manden med de store Løfter, kun kendt og skattet i snevre Kredse⁹.

Af de ovenfor nævnte Kunstnere vil J. L. Lund oftere blive omtalt i

Bertel Thorvaldsen.
Selvportræt 1794.

det følgende. Om Billedhuggeren og Forfatteren Heinrich Keller fra Zürich (1771—1832), der under F. Bruns andet og tredje Ophold i Rom nøje sluttede sig til hende og siden hørte til hendes flittigste Korrespondenter, skal her indskydes nogle Bemærkninger. Keller havde fra 1794 opholdt sig i Rom, beskæftiget med at modellere Grupper og Statuer, hyppigst efter antikke Mønstre og i stærkt formindsket Størrelse. Det mest bekendte af hans Arbejder er den ofte gentagne, yndefulde og meget omhyggeligt udførte Venus, der stiger op af Muslingskallen. En vis Blødagtighed og Sødladenhed var fremtrædende baade i hans Væsen og Kunst som ogsaa til Dels i hans Forfatterskab. Af hans samlede Skuespil, blandt hvilke »Ines de Castro« røber digterisk Begavelse, er 3. Bind (udkommet 1816), indeholdende Sørgespillene, tilegnet F. Brun og Bonstetten. Som Oversætter af italiensk Litteratur (bl. a. Verris Notti romane) er Keller ikke uden Fortjeneste. Han var personlig Ven baade af A. J. Carstens og Thorvaldsen, for hvem han punkterede »Jason«, ligesom det skyldtes ham, at Luzerner-Løven blev fuldendt. 1819 var han Prius Christians Ledsager i Rom og blev af denne udmærket paa forskellig Maade¹⁰.

Thorvaldsen findes første Gang nævnt i F. Bruns Dagbog 27. Novbr. 1802, hvor det hedder: »Thorvaldsen, vor Landsmand, har afgjort Talent for heroiske Skikkelser. Modellen til hans Jason, som han havde fuldendt i halvanden Gang Legemsstørrelse, maatte han slaa i Stykker, fordi den var for stor til at brændes i Ler, og han ikke havde Penge til at lade den støbe. Nu har han atter rejst den i Løbet af fire Dage. Den er fuld af Aand, Kraft og Bevægelse. Hovedet er smukt, ligesaa Haar og Øren, den staar fast paa sine Ben, hvilket aldrig er Tilfældet med Canovas og sjældent med Nutidens Heroer.«

»Det var Rehberg«, siger F. Brun andetsteds, »der først af alle erkendte den Genius, der rørte Vingen i den unge ubekendte Islænder Albert Thorvaldsens Sjæl, og som først vovede at udtale det højt, at hans netop modellerede Jason overtraf Canovas Persevs og samtlige Heroer i Henseende til antik enkel Storhed og klassisk Skønhed«¹¹.

Jason synes paa hint Tidspunkt at have været saa vidt færdig, at Thorvaldsen kunde vise den frem for en snever Kreds af kunstinteresserede. Den 28. Januar 1803, da F. Brun sammen med Humboldts atter aflagde Thorvaldsen et Besøg i hans Atelier, giver hun en udførlig Beskrivelse af Statuen og kalder den den nys fuldendte Antik. »Det fattige Danmark«, slutter hun, »kan desværre ikke lønne dette Geni«. Til Goethe skrev Humboldt endnu samme Dag indgaaende om Jason: »Sta-

tuen viser som Helhed en overmaade kraftig og harmonisk Skikkelse, og den ideale Behandling af denne Heros er ganske i Antikkens Aand, holdt saare heldig midt imellem den almindelige Natur og den egentlige Gudeskikkelse. Det vilde virkelig i højeste Grad være Skade, om dette i Sandhed udmærkede Kunstværk straks igen skulde gaa til Grunde i Gips«¹². Da var det, at F. Brun, »hvem Kunstnerens og hans Værks Skæbne gik til Hjerte, tilbød ham at lade Modellen støbe i Gips paa hendes Bekostning, for saaledes i det mindste at bevare Kunstværket for fuldstændig Ødelæggelse, indtil maaske en formuende Kunstelsker i hans Fædreland kunde beslutte sig til at lade Statuen hugge i Marmor«¹³.

I første Bind af Fernows »Römische Studien« findes en Afhandling »Über den Bildhauer Canova und dessen Werke«, som er tilegnet F. Brun, »den ædle Digterinde og Veninde af det skønne som et Minde om de uforglemmelige Timer, han havde den Lykke at opleve i hendes Selskab i Rom«.

»Uden Deres Mellekomst«, hedder det i Tilegnelsen, »havde den fortræffelige Thorvaldsen netop paa den Tid, da Frugterne af hans Studier begyndte at sætte Knop, maattet forlade Rom og vende tilbage til sit Hjemland, hvor næppe én af dem vilde have udviklet sig til lykkelig Modenhed paa Grund af Mangel paa oplivende Varme . . . De har ved en Hjælp, ydet i det afgørende Øjeblik, bevaret for Kunsten i Rom en af dens værdigste Disciple«.

Fernow beder F. Brun om Tilgivelse, fordi han offentlig omtaler hendes gode Gerning. Selv nævner hun den ikke med et Ord, hverken i sine Skrifter eller utrykte Dagbøger. Bekendt er Anekdoten om Thorvaldsens djærve Spøg, da hun mange Aar senere overfor Kunstneren skæmtende skal have betegnet hans Jason som sin Søn. Den 19. Marts, da Statuen var færdig i Formen og nu skulde hugges i Marmor paa Bestilling af Rigmanden Thomas Hope, gav F. Brun en lille Fest i sine Stuer til Ære for Thorvaldsen og »Jasons Genfødsel«.

Til Stede var foruden de tidligere nævnte Kunstnere Ægteparret Humboldt og den kunstinteresserede Arveprins, senere Storhertug Georg af Meklenborg-Strelitz, Broder til Dronning Louise af Preussen. Under en pantomimisk Dans, hvor Ida lagde al sin Ynde og Gratie for Dagen, satte hun ufornodet en Lavrbærkrans paa Thorvaldsens Hoved. Endnu i sin Alderdom bekendte den med Æresbevisninger overøste Mester, at intet havde grebet ham saa dybt som denne første Krans, der rakte ham¹⁴.

F. Bruns varme og skønne Enthusiasme for den endnu lidet kendte Kunstner, i hvem hun tillige hyldede en Landsmand, bidrog meget til den Ros og Hæder, der nu fra mange Sider blev ham til Del. I Oktoberheftet af »Neuer teutscher Merkur« for 1803 offentliggjorde hun et Digt til Ære for Jasonstatuen, ligesom Fernow i samme Tidsskrift forkyndte dens Ry paa Prosa¹⁵.

Caroline Humboldt sendte Goethe 20. April en Tegning af Jason som Illustration til hendes Beskrivelse af Statuen. »Jeg vilde ønske«, hedder det, »at jeg kunde fremtrylle den for Deres Øjne, thi den er det skønneste, der er blevet frembragt i den nyere Tid. Hovedet er fortræffeligt, aivorsfuldt, ungdommeligt, stille og fuldt af Udtryk og Værdighed. Skikkelsen er helstøbt, let og bevæget, fyldig, dog i sin højeste Kraft, men fuldkommen fri for hvert Spor af Raahed«¹⁶.

I de fornemme, toneangivende romerske Kredse var Thorvaldsen dog kun lidet anset i Sammenligning med Canova, der nød Napoleons personlige Anerkendelse. Canova selv kan man dog ikke bebrejde for Misundelse eller Undervurdering af Thorvaldsens Talent. Om »Jason« ytrede han til F. Brun: »È stilo nuovo e grandioso. Il vostro amico è davvero un uomo divino«¹⁷.

I Vinterens Løb havde F. Brun aflagt flere Besøg i Canovas Atelier, hvor hun saa hans Portrætstatue af Bonaparte (nu i Canovamuseet i Possagno). Hun spurgte Canova, om han havde befundet sig vel i Førstekonsulens Selskab. »No«, var Svaret, »mi mettevano paura questi occhi di pesce morto«. Bonapartes Blik var oftest ikke blot mørkt og skummelt, men endog udslukt, naar ikke en eller anden lidenskabelig Følelse pludselig fik det til at blusse op. Canova havde først efter gentagne, eftertrykkelige Opfordringer indvilget i at komme til Paris, da han nødigt vilde forevige Trækkene af en Mand, der havde plyndret Italien for mange af dets største Kunstskatte, hvilket han ogsaa selv heftigt havde bebrejdet Bonaparte¹⁸.

Canova var lille af Vækst, hans Ansigtstræk meget udtryksfulde, hans Øjne dybtliggende, brune og ildfulde. Han var fordringsløs og ligefrem af Væsen, og navnlig meddelsom, naar han gav sit Hjerte Luft i sin hjemlige, venetianske Dialekt. Canova viste F. Brun de Farveskitser, han under et Ophold i sin Fødeby havde malet. At male var hans ulykkelige Kærlighed, og han kendte godt sine Mangler i saa Henseende. Han var ikke i Stand til at dække Grunden i sine Billeder, hvorfor man overalt saa Lærredet titte igennem.

F. Brun ytrer ret træffende om ham, at han mejslede med sin Pense!

og penslede med sin Mejsel. Som Eksempel paa det sidste anfører hun hans Magdalene (Originalen nu i Villa Carlotta ved Comosøen). »Ingen formaar at gøre ham det efter, men det er at misbruge Talentet, saaledes at bøje Marmoret, som man ser det, baade i det udslagne Haar, der kælent lægger sig om de fløjlsbløde Skuldre, langs Ryggen og omkring Barmen, samt i de rindende Taarer. Disse altfor bløde Lemmer er uden Knogler; man bliver bange for, at Skikkelsen skal synke sammen, og denne Følelse virker fysisk pinligt«. Hun vilde med Tavshed forbigaa alle hans Kolosser, hans Gladiatorer og hans appolloniserede Persevs, derimod roste hun hans Amor og Psyke (i Possagno) til Trods for de mange Fejl, fremmede Kunstnere havde paavist, ogsaa hans Hebe, i hvilken Canova efter hendes Mening ikke alene havde anet, men ogsaa kækt og med Held vakt Antikkens Aand til Live igen. Hun dadlede dog strengt de Skyer af Sten, paa hvilke Hebe svæver¹⁹.

Blandt nye Bekendtskaber, F. Brun denne Gang gjorde i Rom, var Wilhelm Uhden²⁰, Humboldts Forgænger som Kongen af Preussens Stedfortræder ved det pavelige Hof. Han modtog F. Brun med megen Imødekommenhed, da hun første Gang satte sin Fod paa Villa Maltas Grund; de omgikkes næsten daglig, saa længe Uhden endnu var i Rom, og hun bevarede ham siden — begge døde i samme Aar — i venligt Minde. Uhdens Navn er herhjemme kun kendt gennem det Forhold, der udviklede sig mellem hans Hustru Anna Maria Magnani og Thorvaldsen, og som af J. M. Thiele bevidst eller ubevidst er blevet fremstillet ganske misvisende og fejlagtigt. W. Uhden (f. 1763 i Berlin) havde dyrket filologiske Studier under Heyne i Göttingen; Kærlighed til Kunsten og de skønne Videnskaber førte ham 1790 til Rom, hvor Zoëga blev hans Lærer. I dennes Hjem lærte han den 23aarige smukke Romerinde Anna Maria at kende, der tjente som Kammerpige hos Zoëgas Hustru, og holdt 6. Marts 1795 Bryllup med hende. Moderen var Enke efter en Huskarl og boede hos sin ældste Søn, der ernærede hende og sine mindreaarige Søskende ved sin Barberhaandtering²¹. Uhden betegnes paa hin Tid som Kanonikus ved det preussiske Agentur. En lærd Romer giver ham (1795) det Vidnesbyrd, at hans gode Rygte, udmærkede Egenskaber og hæderlige Beskæftigelser havde erhvervet ham de berømteste Videnskabsmænds Bekendtskab i Rom og de nøjeste Forbindelser med de mest ansete Mænd i Staden²².

Da Thorvaldsen først i Marts 1797 kom til Rom, lærte han altsaa ikke, som Thiele fortæller, Anna Maria at kende som ung Pige, men som Uhdens Hustru²³. Bekendtskabet blev vel knyttet i Zoëgas Hus,

men et intimere Forhold indledes antagelig først, efter at hun Nytaarsdag 1798 havde født sit andet Barn, og hendes Mand, der kort før var bleven udnævnt til preussisk Agent i Rom, ligesom de øvrige Diplomater ved Pavehoffet paa Befaling af den franske Regering havde maattet forlade Byen i Marts. Uhden fulgte Pius VI. til Florenz og vendte først i Slutningen af April det følgende Aar som Privatmand tilbage til Rom. Imidlertid havde hans Hustru uforstyrret kunnet dyrke Forholdet til Thorvaldsen, der straks efter Uhdens Afreise var flyttet ind i Huset lige overfor dennes Bolig (Via Sistina 28). Den besvegne Ægtemand synes hurtigt at være bleven klar over Tingene, thi han flyttede straks efter sin Hjemkomst ind i Palazzo Tomati med sine to Døtre, af hvilke den ene døde Aaret efter, medens hans Kone forblev i deres tidligere Bolig²⁴.

Uhdens Hjem var opløst, Sladderen og Spotten i Fremmedkvarteret pinte den ærekære og fintfølede Mand; meget mod sin Vilje nødtes han til at forlade Rom, som han satte over alt. I Februar 1802 skrev han: »Jeg føler til min Sorg og Kummer, at mine Kræfter svigter, og at jeg i de to sidste Aar kun ved et kostbart Ophold paa Landet om Sommeren har kunnet bevare mit Helbred. Jeg mener særlig, at jeg for min lille sekssaarige Datters Skyld bør beiries fra denne min uheldige Stilling, idet jeg saaledes ved Selvopholdelse betrygger mit Barns Vel«²⁵. Uhden tilbagekaldtes i April og fik en Ansættelse i Indenrigsministeriet i Berlin. Hans Efterfølger Humboldt anbefalede ham til Goethe med følgende Ord: »Uhden har draget fortræffelig Nytte af sit tolvaarige Ophold i Italien, har samlet en uhyre Mængde Materiale og selv skaffet sig mange rare Sager. Ingen vil saa godt som han kunne give Dem Oplysning om alt, hvad De blot ønsker«²⁶.

1803 opløstes Uhdens Ægteskab ved skriftlig Overenskomst. Hvad Thiele fortæller om hans Rejse til Florenz med Hustruen og »Uvejret, som brød løs der«, er grebet ud af Luften. Uhden betalte hende en Aarspenge og beholdt Datteren hos sig. Under F. Bruns andet Ophold i Rom (1809) omgikkes han med Planer om atter at indtræde i sin tidligere Stilling, men Humboldt erklærede, at »det umuligt gik an paa Grund af den Historie«²⁷. Uhden indgik senere et andet Ægteskab og efterlod sig et anset Navn, bl. a. ved sine Fortjenester af Ordningen af Museerne i Berlin²⁸.

Har Thorvaldsen gjort Uret mod Uhden, har han unægtelig ogsaa gennem de Skygger, dette Forhold i en lang Aarrække kastede over hans Liv, maattet bøde derfor. Skønt Forbindelsen atter og atter af-

brødes, lykkedes det dog Anna Maria altid paany at tvinge den i det praktiske Liv køligt beregnende, men overfor Kvinder holdningsløse Mand i sin Magt. Om hendes Skinsyge og Lidenskabelighed, der som Hauch ytrer, gjorde hende til en Furie og Satan, vidner bl. a. det harmedirrende Brev, hun skrev til Thorvaldsen i Sommeren 1805, da han rejste fra Byen uden at sige hende Farvel: »Du er ikke mere den samme som før, men husk, at det var Bekendtskabet med dig, der lod mig glemme Tabet af min Mand og mine Døtre«²⁹.

I Værdsættelsen af de Kunstnere og Kunstelskere, der færdedes paa Monte Pincio, herskede der mellem Ægteparret Humboldt og F. Brun næsten altid Enighed og Forstaaelse. Om Fernow ytrer Humboldt: »Mine Besøg hos de herværende Kunstnere aflægger jeg for det meste sammen med Fernow, og Samtalen med ham om det, vi har set, har derfor en dobbelt Interesse for mig, fordi vi virkelig altid befinder os i en velgørende Modsætning til hinanden. Han gaar altid ud fra den bildende Kunst, jeg mest fra Poesien. Han har væsentlig dannet sig sine Grundsætninger ud fra Erfaringen, — dels ved at iagttage Kunstnerne selv, dels ved at betragte Kunstværkerne — jeg derimod mest ud fra Ideer«³⁰.

F. Brun har givet et godt Billede af sin lærde og brave, men noget bornerte Ven. Fernow var kraftig og mandig bygget, Ansigtstrækkene og Blikket var skarpe; Hovedets og Pandens Form i Forbindelse med det krusede Haar gav ham en vis Lighed med Caracalla. Sandhedskærlighed og Skarpsindighed, Klarhed i Begreberne og stor Omsigt betegnede, men ogsaa begrænsede hans Evners Raaderum. »Han hadede alt uberegneligt, alt, hvad der ikke lod sig definere eller opløse i sine Bestanddele ved Hjælp af den æsthetisk dissekerende Metode. I Kunsten var Formen ham alt, Kolorit og Behandling kun Biting, og hans Utaalsonhed kendte paa dette Punkt ingen Grænser. Kunsten burde genfødes efter den Kantiske Fornuftkritiks Grundsætninger. Ogsaa Menneskene skulde indordne sig efter dens Regler, den ene ved Siden af den anden«³¹.

Med apostolisk Iver og Nidkærhed søgte han at omvende Bonstetten til den tyske Transcendentalfilosofi. Bonstetten lyttede opmærksomt til hans klare og lødige Foredrag, men erklærede til Slut, med Tak for Belæringen, »at han vilde blive Sokrates' og Bonnets Grundsætninger tro, og at han i Kants System aldeles ikke kunde finde noget som helst nyt, endsige noget for Menneskets moralske Udvikling frugtbringende.«

Fernow forlod omtrent samtidigt med F. Brun sit kære Rom i Sommeren 1803 for at tiltræde Stillingen som overordentlig Professor i Filosofien

i Jena. Aaret efter forilyttedes han til Weimar som Bibliothekar hos Hertuginde Anna Amalie og døde allerede 1808³².

Bonstetten formaade ikke at vinde Fru v. Humboldt for sig, hun anerkendte hans gode Hjerte, men ankede over hans Adspredthed, der var saa stor, at han altid tog fejl baade af sig selv og andre, hvorfor man egentlig ikke kunde omgaas ham³³.

Caroline v. Humboldt saa med F. Brun i Angelica Kaufimanns Billeder »en ejendommelig Ynde og en vis fin, moralsk Skønhedsfølelse«. Til Erindring om de mange Timer, F. Brun ogsaa denne Gang tilbragte i Kunstnerindens Selskab, skænkede denne hende et af sine Malerier, forestillende Coriolans Afsked fra Hustru og Børn.

Zoëga, der efter Fru v. Humboldts Ord »beherskede Trinita de' monti«³⁴, var ogsaa denne Gang F. Bruns Ledsager paa Vandringerne gennem Oldtidens Rom, medens Hetsch, Reinhart og Keller fulgte hende, naar hun besøgte Maler- og Billedhuggeratelierer. Af Billeder udstillede paa den Tid nævner hun N. D. Bogue's Maleri, forestillende Bonapartes Overgang over Po ved Piacenza (nu i Chantilly), og den østerrigske Landskabsmaler Joseph Abels Skitse til et Billede, hvis Emne i særlig Grad maatte interessere F. Brun, nemlig Klopstock, der i Elysium modtages af alle store Digtere for ham (Originalen nu i Berlin)³⁵.

Hetsch malede i Vinteren 1802—03 sit før omtalte Portræt af Ida (S. 136) bekransende sin Moders Buste; i Baggrunden ses i Morgenrøden Kolossæum med Cypresser og Pinjer. F. Brun havde adskilligt at udsætte paa Billedet. Portrættet mindede mere om den fyldige og smilende Augusta end om Ida, »hvis Aand i Smilet var flygtig som Ætheren«. Hetsch havde dog med Held oplivet Moderens kolde, døde Buste, udført 1796 af Büsch³⁶.

Under Reinharts Førerskab foretog F. Brun i April 1803 en tre Dages Udflugt over Monte Compatri Colonna til Palestrina³⁷. Nærmest for at overvære Sta. Maria di Quintiliolos Fest gjorde F. Brun ogsaa sammen med Reinhart og Keller en Tur til Tivoli. I Ruinerne af den saakaldte Quintilius Varus' Villa nær ved Byen havde man et halvt Aarhundrede tidligere opført en lille Kirke, der indesluttede det kort forinden fundne, undergørende Madonnabillede fra den kristne Kunsts første Tid. Hver første Maj førtes Billedet fra Kirken ud til Tivoli i højtidelig Procession af Børn, udklædte som Engle med Vinger af Sølvpapir, med pudret Haar, Snørliv og posede Kjoler af Brokade, baldyret med brogede Baand. Fra Tivoli kom en anden Procession med et Krucifiks det første Optog i Møde. Musikken lød herligt mellem de høje Klippe-

vægge. Man hilste Mødet rundt omkring fra med Geværsalver og med Kanonsalut fra Tivolis Højder, og Salutten gav tusindstemmig Genlyd mellem Bjergene. Efter at Festen var forbi, steg det lille Selskab ned i Nettungrotten, hvor Sværme af vilde Duer holdt til. Dagen efter foretog man en Udflugt til Subiaco, hvor F. Brun og hendes Ledsagere havde sat Bonstetten Stævne. Franskmand og Neapolitanere havde forhugget de herlige Skove og plyndret den fattige By, hvis Beboere i Tillid til dens Beliggenhed havde forsøgt at forsvare sig. Den følgende Morgen besøgte de Benediktinerordenens ældste Kloster Sacro Speco med den hellige Benedikts Grotte og Sta. Scolastica³⁸.

Et Par Stemningsbilleder af »Römisches Leben« skal slutte Omtalen af F. Bruns andet Ophold i Rom; en Aftenspadseretur ud af den gamle Porta ostiense i Vaardagens synkende Sol. »Hvor ensom er nu denne Egn«, lyder hendes Ord, »hvor fordem den civiliserede Verdens hele Liv strømmede sammen som i et Straalecentrum. Alle Asiens Skatte, alle Afrikas Vidundere, Sejrherrer og Triumfatorer, Slaver og Konsularer, alt, hvad der ad Søvejen kom hertil, landede her. Hvor maa denne Strand have funklet, hvor der nu hersker verdensforglemmede Stilhed. Hvor maa det have mylret paa denne Flod, der nu kun oplives af enkelte spanske, carrariske og genuesiske Skibe. Vi steg ned til Landingsstedet og saa Roms Ind- og Udførselsartikler i karakteristisk Modsætning blive indladede og udladede. Der udførtes i Sække, høje som Baadsmaster, uhyre Mængder af Klude af alle Sorter, lige fra Purpursilke ned til det groveste Vadmæl. Indførslen bestaar i store Mængder af Marmorblokke fra Carrara. Folkene, der var beskæftigede med at losse dem ud, nævnte os Navnet paa de Guder og Heroer, til hvilke Marmorblokkene skulde forvandles, og paa de Kunstnere, der skulde give dem Liv. Heri er Modsætningen mellem Elendighed og Pragt, Kunstflid og Indolens, der karakteriserer Rom, klart udtrykt«³⁹.

Om Villa Madama, der i vore Dage viser det samme vemodige, stemningsfulde Billede paa drømmende Øde og smuldrende Pragt som for hundrede Aar siden, skriver F. Brun: »Noget mere spøgelseagtigt end denne udbrændte, af Vinden omsuste, kæmpemæssige Bygnings øde Rum, kender jeg ikke; det skulde da være den høje Hekseborg Villa Colonna ovenover Pallazuoli paa Albanerbjergets Tinde. Her, hvor Natfugle og natlig Puslen holder sit Indtog i Skumringstimen, skal det blodige Raad være bleven holdt, der havde Bartholomæusnatten til Følge. Fra den øde vildsomme Have og de tomme Vindusfordybninger, fra det svajende Buskads over de nære Klippeskrænter, op af den blaa

Dams Dyb, allevegne fra syntes der, hver Gang jeg opholdt mig her i Skumringen, at dukke spøgelseagtigt koglende, sælsomme Skikkelser frem lig hæsle Skiffinger«⁴⁰.

Den 11. Juni 1803 forlod F. Brun Rom, ledsaget af Württembergeren Gottlob Rapp, Svoger til Billedhuggeren Dannecker og anbefalet til hende af Hetsch. Til Ære for hende havde Professor Rehberg forinden givet en Afskedsfest i sit Hjem. Værelserne var belyste med antikke Lamper og dekorerede med Blomsterguirlander. Rehbergs store Samling af Afstøbninger tog sig prægtigt ud i de mange Lys. Til Stede var saa godt som alle fremmede med berømte Navne i Kunstens og Videnskabens Verden, en Skare, som Rom næppe senere har set Magen til. Wilhelm og Caroline v. Humboldt, Angelica Kauffmann, Canova, Fernow, Gmelin, Reinhart, Keller, Thorvaldsen, Zoëga og J. L. Lund. Af højformemte Personer var mødt Arveprinsen af Meklenborg-Strelitz, Prinsesserne af Schwarzburg-Rudolstadt, Prins Rezzonico og Don Torlonia⁴¹.

Over Terni, Tolentino og Loreto rejste F. Brun hjemad, først til Ancona, videre over Rimini til Verona, hvor hun blev otte Dage. Den første Halvdel af Juli opholdt hun sig ved Gardasøen og naaede i Begyndelsen af August over Innsbruck til Jena, hvor hun tilbragte en Dag udelukkende i Selskab med Goethe. I hans Dagbog hedder det: 8. August. Hos Mad. Brun. Mad. Brun med Familie hos mig i Jena⁴².

»Goethe var fuld af mild, hengivende Godhed for os,« bemærker F. Brun. »Vi var ganske alene hos ham. Med største Elskværdighed foreviste han min Søn og hans Lærer Reinhardt Universitetets naturhistoriske Mærkværdigheder. Da Ida ængsteligt nærmede sig en udstoppet Tiger, vaagnede hans digteriske Skaberaand«. Han løftede hende op paa det stolte Dyr og draperede hende med Moderens Shawl, medens hun i Ariadnes Stilling red paa Tigeren⁴³.

Efter dette F. Bruns sidste Møde med Goethe modtog hun endnu i senere Aar venlige Hilsener fra ham gennem rejsende. I sin Dagbog fra 1808 noterer han et Brev fra Fr. Brun og 1821, at han har modtaget en Gave fra Frau von Brun geborne Münter⁴⁴.

I Weimar blev hun venlig modtaget af Hertuginde Anna Amalie i Tiefurts Have, hvor ogsaa Wieland var til Stede, nedbøjet af Sorg over sin Hustrus Død. Herder var paa den Tid i Dresden, mærket af Døden, der bortrev ham samme Aar. Med hans Enke vedblev F. Brun siden at staa i Forbindelse. Caroline Herder nævner i sine 1820 udgivne Erindringer om sin Ægtefælle i første Række F. Brun blandt dem, der særlig havde vist sig virksom ved Udgivelsen af hans samtlige Værker, der begyndte at udkomme 1806⁴⁵.

SJETTE KAPITEL

Om de to Aar, F. Brun tilbragte i Danmark, er kun lidet fornøjeligt at berette. Faa Dage efter sin Hjemkomst blev hun angrebet af en rheumatisk Feber, der nødte hende til at holde Sengen i flere Maaneder og som efterlod en Tilstand af Nervesvækkelse.

Af Breve, vekslede mellem Bonstetten og F. Münter faar man et saare trist Billede af den Uhygge og Ufred, der herskede i Hjemmet. Siden hun var vendt tilbage havde hun ikke haft nogen glad Time. Syg paa Sjæl og Legeme glemte hun »i sit Hjertes Uskyldighed« al Forsigtighed og Overlæg. Hun havde kun én eneste Tanke, som hun overalt lod skinne frem og som gav Anledning til, at hendes gode Navn og Rygte blev hudflettet paa det ubarmhertigste. Sladderen, der især stammede fra en af Fruens Kammerjomfruer, ophidsede Brun yderligere mod Hustruen. Bonstettens Breve havde den uheldigste Indflydelse paa hendes Sindstilstand, saa at hun efter deres Modtagelse kunde græde i Timevis og var et Bytte for vild Fortvivlelse. Hendes Broder og Svoger, de eneste, hun betroede sig til, irygtede dog ikke noget positivt Brud mellem Ægtefællerne, idet de havde sporet, at en hidtil ukendt Følelse var opkommen hos Brun, nemlig Skinsyge, hvilket tydede paa, at han endnu stadigt elskede sin Hustru.

Fru Brun havde indbudt Bonstetten til atter at komme til Danmark, men hendes Broder bad ham indstændigt om at holde sig borte. Alligevel anmodede Bonstetten Münter om at lade F. Brun forstaa, at det frem for alt kom an paa, at hun stod sig godt med Manden, for at han kunde komme til hende.

Bonstetten var, som ogsaa Sismondi stærkt fremhæver, egenkærlig i sit Forhold til F. Brun. Hun selv har bebrejdet ham, at han havde skadet hende meget i andres Omdømme, selv om hun maatte tilgive

ham det. I sit Forsvar mod de indirekte Bebrejdelser, Münter rettede mod ham, søgte han at fralægge sig alt Ansvar for at have ødelagt Husireden i det Brunske Hjem. »Jeg har ingen anden Brøde,« skriver han, »end den, at være den diametrale Modsætning til Brun. Heldigvis har jeg aldrig tabt Hovedet, men bevaret det himmelske Venskab for hende. Jeg gør, hvad jeg kan, for at holde disse frastødende Elementer sammen. Naar jeg ser to saa fortræffelige Mennesker som denne Mand og denne Kvinde i Splid, saa bløder mit Hjerter. Brun er den bedste Mand, om end ikke i Ord, saa dog i Gerning. Og er ikke Gerningen hans sande Væsen? Jeg taler altid om Brun med den største Agtelse og Venskab«¹.

I Court var han i Dødsangst for hendes Helbredelse gaet til hendes Læge, der indstændigt havde bedt ham om ikke at forlade hende, da hun slet ikke havde nogen Tjenestefolk hos sig. »Det var ham en uudsigelig Fornøjelse at føle, at han kunde være hende til Nytte og i nogen Henseende gengælde den uendelige Kærlighed og alle de Velgerninger, han havde nydt af hende og hos hende«.

Den 24. Juli 1805 forlod F. Brun København for at tiltræde sin tredje og sidste Rejse til Schweiz og Italien, ledsaget af Døtrene Augusta og Ida. Efter at alle tre havde benyttet Brøndkuren i Schlangenbad, ankom de i November til Genf, hvor Bonstetten og Fru de Staël modtog dem med aabne Arme.

Italien var denne Gang Hovedemnet for Samtalen mellem F. Brun og Fru de Staël, der i Juni var vendt tilbage til Coppet fra sit Ophold i Italien, hvilket affødte hendes berømteste Bog »Corinne«. »Med Corinne«, siger Sainte-Beuve, »skrider ogsaa Fru de Staël op til Kapitolium, og fra den Tid af hilste Verden hende med det Navn, hun har foreviget.«

Til sin egen Adspredelse og for at underholde sine Gæster havde Fru de Staël i Genf ladet indrette en lille, improviseret Scene, hvor hun opførte flere af sine Yndlingsdramaer, Voltaires »Merope«, »Alzire« og »Zaire«, Racines »Phèdre« og en bibelsk Scene Hagar i Ørkenen, i hvilke hun selv spillede de kvindelige Hovedroller. F. Brun overværede disse Forestillinger, som hun har skildret i et Afsnit af første Bind af Episoden (1806). Fru de Staëls medspillende var alle Personer med Forstand og Talenter, men hun selv var »Hjertet, Sjælen, Aanden og Livet i alt«. Hvad F. Brun særlig beundrede hos hende, var, at hun ikke blot forstod at give Smerten, men ogsaa Glæden et illuderende Udtryk. Som Merope straaede hun af Lykke og Fryd, ganske som hun ogsaa

i det daglige Liv uimodstaaeligt forstod at gøre andre delagtig i sin Livsglæde og Lykkefølelse.²

Som Hagar viste hun sig i et simpelt, brunt Klædebon, ukunstlet draperet i maleriske Folder, og ligesaa simpelt og naturligt var hendes Spil. »Al Stilheden i den dybe Ensomhed, al Ørkenvandringens Mødighed, al Vansmægten i Solens Brand kunde spores i hendes Gang, hendes Blik og Tonefald«. Ligesom der i Racines Drama ikke findes noget Ord i Fædras Rolle uden beregnet, uejlbar Virkning, saaledes gik der ejheller for Kunstnerinden nogen Stavelse eller Tone, noget Blik, nogen Mine eller Bevægelse tabt³.

A. W. Schlegel, der i hin Vinter levede som Fru de Staëls Gæst paa Coppet, berømmer hende ogsaa som en uforlignelig Kunstnerinde. Alle Overgange fra den mest beherskede Tale til de uvilkaarligste Udbrud af Smerte var hos hende prægede af Harmoni. Ejendommelighederne ved hendes Spil bundede ene og alene i hendes Karakter og inderste Følelse. Det understøttedes af hendes i Konversationen øvede Overtalelsesevne, hendes aandelige Snarraadighed og Smidighed, en til den mindste Stavelse sikker og aldrig svigtende Hukommelse. Hertil kom hendes smukke, mørke Øjne, hendes udtryksfulde Træk, der paa Afstand mildnedes til deres Fordel; en klassisk Holdning og de særlig yndefulde Arm- og Haandbevægelser forøgede yderligere Virkningen⁴.

»Jeg er,« skrev Fru de Staël senere til F. Brun, »saa langt fra at fortjene, hvad Deres Brev om mig indeholder (Omtalen af hendes sceniske Ydelser), at jeg, naar alt kommer til alt, deri kun kan se et poetisk Udtryk for Deres Venskab for mig. . . . Jeg ved, at der i mig er Evner, der kunde yde mere, end hvad jeg har vist, men at være født fransk, med en ikke fransk Karakter om end med det franske Livs Smag og Sædvaner, og paa den anden Side at være født med Nordens Ideer og Følelsesverden — det er en Modsætning, der undergraver Livet. Jeg finder mig her (i Auxerres) som altid i den samme Situation, stundom i Selskab med Venner, meget hyppigere dog i Forventning af deres Komme, end at jeg ser dem hos mig, ude af Stand til at drage Fordel af mit ensomme Liv, fordi jeg tager Opium for at kunne sove, og fordi Opium ødelægger Nerver«⁵.

Denne sidste, sørgelige Selvbekendelse finder man ofte udtalt i de Breve og Dagbøger, der er levnedes fra mange af Datidens betydelige Kvinder; ogsaa hos F. Brun forklarer den overdrevne Brug af dette Pirringsmiddel det spændte Udtryk i hendes skrevne Ord og de brat skiftende Stemninger.

Hvorledes Fru de Staël i Henseende til fantastisk og ubehersket Dyrkelse af overspændte Idealer ikke stod tilbage for F. Brun, men endog overgik hende, viser hendes pludseligt opilamrende Lidenskab for Digteren Monti, Homers Oversætter og Klopstocks, Ossians og Grays Efterligner. Paa Udreisen til Italien havde hun gjort hans Bekendtskab i Milano og tilskrev ham fra Rom og Neapel en Række glødende Breve, »dikterede af Enthusiasmen, denne Følelse, der er mere levende end Ven-skabet, mere ren end Kærligheden«. I det halve Aar, hun var i Syden, havde hun mere Sans for ham end for alle Italiens Herligheder. Hun beundrede i Italien kun Monti, Havet og Peterskirken; i hans Blikke saa hun dets skønne Himmel, i hans Sjæl dets Klima. Hun drømte kun om at kunne reise sammen med ham og blive for ham, hvad Grevinde Albany var for Alfieri. Saavidt gik hun i sin Beundring for Monti, at hun i denne Mand saa Idealet af en Italiener, skønt han nærmest maa betegnes som en Skamlet paa sit Land ved den lave Smiger, han efterhaanden ødslede paa alle Italiens skiftende Magthavere⁶.

Ved sine sceniske Forestillinger havde Fru de Staël rig Anvendelse for Idas vaagnende Talenter. Moderen vilde nødigt, af Hensyn til Datterens sarte Helbred, lade hende tage Del i Opførelserne, men maatte dog tilsidst give efter for Fru de Staëls indsmigrende Bønner. »Je vous comprends en tout et toujours!« ytrede denne, »je veux être enfant avec Ida, mais ne me l'ôtez pas tout à fait — donnez la moi quelquefois!«⁷.

Særlig i et Tableau, der fremstillede en Kanefores Genoplivelse og i en Scene af Ovids Althea, hvor hun optraadte sammen med Fru de Staël, vakte hun alles Beundring. Andre af hendes Attituder i en Cyklus af Psyke- og Niobemytten og som Dansens Muse, som Bakkantinde og Vestalinde inspirerede A. W. Schlegel til et af hans smukkeste Digte »An Ida Brun«:⁸

Solch ein zephyrleichtes Leben,
Solcher Anmut Gang und Schweben
Sah' mein trunknes Auge nie.
Jede Welle der Bewegung
Zaubert hin in süsse Regung.
Alles atmet Harmonie.

— — — — —
Fliegen lass dein Haar, Bacchante;
Gürte dich, und Atalante
Siegst du im beschwingten Lauf.
Bald, allein im Chor von Musen,
Schwellt den jungfräulichen Busen.
Fülle der Begeistrung auf.

Dich, Althäa, sah mit Schaudern
 Ich nach langem Kampf und Zaudern
 Den verhängnisvollen Brand
 Schleudern in die Todesgluten,
 Und verzweifelnd dann verbluten
 Auf Dich selbst den Dolch gewandt.

Sag welch Ahnden hat die Taten
 Wilder Rache dir verraten
 Und der Seele tiefsten Schmerz?
 Noch an Deiner Jugend Schwelle
 Sahst Du schon der Leiden Welle
 Stürmen durch ein menschlich Herz?

Ligesom A. W. Schlegel glemte baade Æsthetik og Oldtidsforskninger for Idas Skyld, slap Don Pedro de Souza, den senere Statsminister, og Benjamin Constant deres politiske Spekulationer og Drøftelser for at adspredde deres chère petite.

I Fru de Staëls Hjem traf F. Brun ogsaa hendes intimeste Veninde, den aandfulde Mad. Rilliet-Huber⁹, tillige den skønneste Kvinde paa hin Tid i Genf, men hun følte sig frastødt af hendes Væsen. Hendes Blik var saa stikkende, hendes Tone saa selvsikker; hun havde set, erfaret, prøvet alt, men intet følt. I nærmere Berøring kom hun med Mad. Necker de Saussure¹⁰, Bjergbestigeren Saussures Datter og Fru de Staëls Kusine, en alvorlig, betydelig Kvinde, hvis til Sværmeri grænsende Beundring for »Corinne«s Forfatterinde F. Brun fuldtud delte.

Af stor Betydning for F. Brun i de nærmest paafølgende, for hende saare trange Aar, blev hendes Bekendtskab med Historikeren Jean Charles Léonard Sismond de Sismondi (1773—1842)¹¹. Hans historiske Arbejder (Histoire des Français) har i Opfattelse, Forskning og Stil gjort Epoke i den franske Historieskrivning. Tillige tog han, der ogsaa var Statsøkonom af A. Smiths Skole, Hensyn til de økonomiske og sociale Forhold og blev en Slags Foregangsmand for den moderne Socialpolitik. »Denne alvorlige lærde«, siger hans Biograf, »kunde med Nydelse indsuge den fine og yndefulde Dannelse og Belæring, som Omgangen med Kvinder kan yde. Denne republikanske Genfer var inderst i sin Sjæl Franskmand, denne tørre Protestant havde stundom varmt opblussende Følelser for visse Sider af Katholicismen; han havde en øm, kærlighedsfuld og fint strenget Sjæl«¹².

I April begav Fru de Staël sig til Auxerres for at kunne være i den størst mulige Nærhed af Paris — som Napoleon havde forbudt hende at nærme sig paa 40 Miles Afstand. I Auxerres regnede hun paa Be-

søg af sine Venner fra Paris og kunde tillige herfra tilse Trykningen af Corinna.

De mange Breve, Fru de Staël i de følgende Aar tilskrev F. Brun, viser, hvor megen Pris hun satte paa hendes Venskab. En sammenfattende Dom om hendes Værd har hun udtalt i følgende, til Bonstetten rettede Linjer: »C'est une personne qui est centre parce qu'elle est foyer, et que chacun trouve auprès d'elle l'aliment de son âme. C'est une personne si complète dans ses sentiments et son caractère«¹³.

Den strenge kolde Nordenvind, der ofte hersker i Genf ved Foraars-tide, angreb Idas Hals og Bryst, saa at Moderen og Fru de Staël opfyldtes af alvorlige Bekymringer for hende. En Bedring indtraadte i Sommeren, som F. Brun tilbragte i Céligny¹⁴, en lille Landsby mellem Coppet og Nyon, i en venlig Villa, overskygget af gamle Plataner og omgivet af smilende Enge. En Bjergbæk brusede nær ved Huset ned i en Kløft, der aabnede den prægtigste Udsigt over Genfersøen. Bonstetten boede Dør om Dør med hende, beskæftiget med Udarbejdelsen af sit Værk »Recherches sur la nature et les lois de l'imagination«. Herfra ledede F. Brun Trykningen af første Bind af sine »Episoden aus Reisen durch das südliche Deutschland, die westliche Schweiz, Genf und Italien in den Jahren 1801—05«, i hvilket hun har meddelt sine Indtryk fra Samlivet med Necker og Fru de Staël paa Coppet og i Genf. Den sidstnævnte takkede i et Brev til Bonstetten for F. Bruns smukke Hyldest til hendes Faders Minde: »Hendes Portræt af min Fader er et Baand mellem hende og mig, som kun Døden kan bryde. Benjamin og Schlegel mener, at de mer havde fortjent at blive omtalt af hende fremfor andre Anonymer, som hun gør berømte, jeg forstaar deres Skinsyge paa dette Punkt«¹⁵.

I en Note til sin det følgende Aar udkomne »Corinne« vedrørende Horatiernes og Curiatiernes Grav ved Albano bemærker Fru de Staël: »Der eksisterer en henrivende Beskrivelse af Albaner Søen i en Samling Digte af Fru Brun, født Münter, en af sit Lands Kvinder, hvis Talent og Fantasi fortjener den højeste Ros«¹⁶.

I deres landlige Ensomhed fik Bonstetten og F. Brun Besøg af Sismondi, der den Gang arbejdede paa sit Værk om de italienske Republikker. Han og Bonstetten læste skiftevis højt for F. Brun af deres Manuskripter, medens denne syslede med sit Haandarbejde. Fra det nære Nyon kom ogsaa Reverdil oftere over til dem for at opfriske gamle Minder fra Danmark¹⁷.

I Céligny modtog F. Brun Besøg af den hende af M. A. Pictet anbe-

falede franske Romanforfatterinde Fru Sophie Cottin¹⁸ (1770—1807), hvis følsomme, men ved ret fintmærkende Karakteristikker ingenlunde uinteressante Romaner »Mathilde« og »Elisabeth ou les Exilés de Sibirie« fandt stor Udbredelse. Tungsindighed og Modløshed var fremherskende i hendes Natur. Sainte-Beuve mener endog, at hun i et Anfald af Melankoli selv har gjort Ende paa sit Liv. Ida glædede denne syge Sjæl ved pantomimisk at fremstille nogle Scener af hendes »Mathilde«, som hun næsten kunde udenad.

I Begyndelsen af Oktober blev Ida angreben af en katarrhalsk Nervefeber, der grasserede i Nyon, og som særlig blandt Ungdommen havde krævet mange Ofre. Lægen forordnede øjeblikkelig, at Ida skulde transporteres til Genf. Bonstetten overlod F. Brun og hendes Døtre sin Bolig i det Hus, der ejedes af Sismondi, som selv bar Patientten paa sine stærke Arme op ad de halvfems Trin og hver Aften, og naar hendes Leje redtes, bragte hende over i en anden Seng¹⁹.

Efter at den truende Livsfare var overstaet, gjaldt det om hurtigst muligt at skaffe den haardt medtagne Patient bort fra den kolde Vinterluft i Alperne ned til Middelhavet. Den 27. November forlod F. Brun med sine Døtre Genf, hvor hun havde modtaget de rigeste og mangfoldigste Bøviser paa Sympathi og Deltagelse. Over Chambéry, Grenoble og Valence naaede hun Avignon²⁰, som hun tydeligt erindrede fra sit korte Ophold her 1791. Som ingen anden By i Frankrig viste den endnu overalt Spor af Revolutionens Rædsler. Grushobe af sønderskudte og afbrændte Bygninger spærrede overalt Vejen. Det pavelige Palads laa hen som en malerisk Ruin overgroet af Ukrudt. Kathedralen var ødelagt, Regnen sivede gennem Taget. Pavernes Lig var revne ud af de prægtige Marmorsarkofager, hvis Splinter laa spredte over Kirkegulvet. Selv den Grav, i hvilken Petrarca's Laura hvilede, var bleven skændet, og hendes Aske spredt for alle Vinde.

Ogsaa Marseille frembød et trist Skue. Intet Skib kom, intet lettede Anker, Livet i Havnen var uddød. Enkelte Grækere, genuesiske Skippere og halvforsultne Sjakkerjøder var de eneste tilbageblevne af den forud saa brogede Vrimmel. Kort før Jul kom F. Brun til Hyères, Palmernes By, det ældste af alle Vinterkursteder paa Middelhavskysten. Sammen med Bonstetten, der havde vist Ida den mest opofrende Omsorg og var fulgt med dem fra Genf, lejede hun sig for hele Vinteren ind i det der-værende, endnu bestaaende Hôtel des Ambassadeurs, den Gang kun en beskedn Gæstgivergaard. Af Hyères og dets skønne Omegn vil man

i 3. Bind af F. Bruns »Episoden« finde en Række Natur- og Kulturskildringer, der horer til det bedste, hun paa dette Omraade har ydet.

Fra Hyères skrev Bonstetten til Matthisson (18. Jan. 1807): »I tre Maaneder har Ida nu stadig vandret paa Gravens Rand, snart glad, snart lidende og sammensunken, som om hun ikke længere vilde tilhøre denne omskiftelige Verden. Vi har dog den Trøst at se hendes Tilstand bedre sig kendeligt under denne skønne Himmel«²¹.

I Januar foretog de en Udflugt til Cannes, Antibes og Nizza og red gennem »den berømte og berygtede Corniche« ud til det ved Oneglia beliggende Valfartssted Madonna di Porto Diano, hvor der netop var stor Fest. 9. Februar indskibede F. Brun sig til Livorno og tilbragte de to Foraarsmaaneder i Pisa i Huset hos en derboende Købmand Wulfen fra Flensborg. Blandt de Bekendtskaber, hun gjorde i Byen, skal kun nævnes Domkapelmesteren Adamo Marcuori, en af Italiens berømteste Kirkekomponister paa hin Tid og Ven med Baron Schubart, der adopterede hans Datter Bettina. Den fugtige Scirocco havde en skadelig Indflydelse paa Idas Helbred, og da Lægerne i Pisa ikke kunde kurere hende, tog F. Brun, tillige efter sin Mands Raad, mod Caroline v. Humboldts Tilbud, at overlade dem deres Læge i Rom, den unge Dr. Heinrich Kohlrausch fra Hannover. Han ledsagede Moder og Datter til Rom, hvor Ida virkelig ogsaa kort efter kom sig og blomstrede op paany.

SYVENDE KAPITEL

I de tre Aar og mere, F. Brun skulde tilbringe i Rom (April 1807—August 1810) under sit sidste og længste Ophold i Udlandet, blev hun Øjenvidne til et mærkeligt Afsnit af Stadens Historie, Franskmændenes Besættelse af Rom, Paveherredømmets Fald og Pius VII.s Bortførelse fra Kvirinalet.

Mod Romernes Ønske var Paven med stor Pomp gaaet til Keiserkroningen i Paris. Napoleon havde kun indbudt ham til at forøge Festens Glans, han lod sig kun velsigne, ikke krone af den hellige Fader. Ydmyget paa forskellig Maade vendte Paven tilbage til Rom under Ytringer af Folkets Uvilje, og søgte fra nu af at møde enhver af Keiserens Forordninger med Modstand. Da Pius VII. vægrede sig ved at efterkomme hans Forlangende om at lukke Kirkestatens Havne for de engelske Skibe og afslutte et Forbund med Frankrig, sendte Napoleon en Hærafdeling mod Rom.

2. Februar 1808 rykkede de franske Tropper under General Sextius Miollis ind gennem Porta del popolo, besatte Engelsborg og opplantede deres Kanoner nedenfor Pavens Vinduer i Kvirinalet, altsammen uden at støde paa væbnet Modstand hverken fra de pavelige Soldaters eller Befolkningens Side. Paven, der foreløbig, officielt i alt Fald, vedblivende ansaas for Roms suveræne Hersker, nøjedes med i et Opslag, rettet til Roms Befolkning, at nedlægge Indsigelse mod denne Voldshandling, ligesom han i en Rundskrivelse til Diplomaterne erklærede det skete for et Indgreb i Folkeretten. Da Miollis første Gang havde Avdiens hos Pius VII. blev han saa imponeret af Pavens værdige Optræden, at han ganske tabte Fatningen. Med Ordene: »Siete Cattolico voi?« brød den hellige Fader Tavsheden. »Santissimo padre, si,« stammede Generalen, hvorpaa Pius gav ham Velsignelsen og trak sig tilbage til sine

Gemakker. I en følgende Avdiens afslog Paven høfligt, men bestemt at drøfte Statssager med Miollis og henviste ham til sin Statssekretær¹.

Miollis var ikke alene en tapper Soldat, hvorom hans frygteligt forhuggede Ansigt bar Vidnesbyrd, men tillige retskaffen, højsindet og i Besiddelse af Sans for Kunst og Videnskab. Paa alle Maader søgte han at vinde Romerne for sig og sine Folk, og Napoleon vilde heller næppe have kunnet træffe et smukkere Valg, da han siden efter udnævnte ham til Generalguvernør i Rom. Miollis beboede Palazzo Doria og gav i de Sale, hvori den berømte Malerisamling findes, uophørligt glimrende Baller og Selskaber for sine Officerer, Romerne og notable fremmede. Miollis viste F. Brun udsøgt Opmærksomhed, og hun overværede flere af disse Aftenfester, til hvilke han havde indbudt de smukkeste Damer i Rom.

Den haarde Fremfærd, Miollis i det følgende udøvede mod Paven, skyldtes uden Tvivl hans Pligt og Lydighed mod Keiserens Befalinger; personlig søgte han paa enhver Maade at mildne det pinlige Indtryk, disse Tvangsforanstaltninger maatte afføde. Den 28. Marts begyndte Miollis at opløse Kurien ved at lade seks neapolitanske Kardinaler paagribe og sende til Neapel; kort efter indlemmede han den lille, pavelige Hærstyrke i sine Tropper. Kommandanten paa Engelsborg Bracci, der vægrede sig ved at aflægge Eden, blev fængslet og landsforvist. 2. April erklærede Kejseren de adriatiske Provinser Urbino, Camerino, Ancona og Macerata for indlemmede i Kejserriget. Faa Dage senere trængte Franskmændene ind i Kvirinalet og afvæbnede Schweitzergarden, afsatte Roms Guvernør og forviste Pavens Statssekretær Gabrielli². Pius VII.s Lidelser, hans Standhaftighed og værdige Holdning vakte stærk Stemning for ham saa vel i det romerske Aristokrati som i Folkets brede Lag.

Til Trods for Pavens Manifest, at han hverken tillod eller ønskede, at der det følgende Aar skulde afholdes Karneval i Rom, fordi Kirkens Overhoved maatte døje Sorg og Nedværdigelse, bestemte Miollis, at Lystighederne alligevel skulde finde Sted som sædvanlig. Karnevalet 1809 blev en ynkelig Fiasko, idet Romerne holdt sig Pavens Forbud strengt efterretteligt. Franskmændene maatte endog anvende Tvang for at skaffe Stilladserne oprejste langs Korsoen. Paa Kapitol nægtede man at udlevere de sædvanlige, som Væddeløbspris udsatte Pallier, og de maatte derfor afhentes med Magt. Selv Jøderne afslog af Frygt for Romerne at afgive de pligtige Tæpper til Dekorering af Husfacaderne, og man oplevede da det grotesk komiske Tilfælde, at katolsk Militær maatte tvinge Israels Børn til Ulydighed mod Kristi Statholder. Miollis

Pape Pius VII.
L. David pinx.

fastholdt sit Forehavende i Tillid til, at det romerske Folks nedarvede Forkærlighed for denne Fest vilde overvinde deres Betænkeligheder, men han forregnede sig grundigt. Alle Persienner i Paladserne, Husene og Butikkerne langs Korsoen var nedrullede i Karnevalsdagene som paa en Bods- og Bededag; hele den lange Gade og Piazza Colonna var som fejlet ren for Mennesker. Hestene førtes frem af iranske Gensdarmer. Paa Pasquinos Statue var heftet en Seddel, hvorpaa læstes: *Si piange, ma non si canta per forza*. I F. Bruus »Briefe aus Rom« læses en fornøjelig Beskrivelse af denne Parodi paa det romerske Karneval⁴.

Til Gengæld var hele Byen straalende illumineret paa Aarsdagen for Pavens Ankomst til Rom 21. Marts. Selv de fattigste Gyder i Trastevere var festlig oplyste. Overalt hørte man i Gaderne de opfindsomme Tiggere trygle om en Skærv til »una piccola candela per il santo padre«. Særlig smuk var, efter hvad F. Brun fortæller, Illuminationen af Pantheonpladsen, bekostet af Slagterne, Grønthandlerne og Ligkransbinderkerne, der havde deres Stade paa Salita di Crescenzi⁵.

Paaskefesten fejredes dette Aar med særlig varm Tilslutning fra Befolkningens Side, men Paven uddelte ikke den vanlige Velsignelse fra Peterskirkens Loggia. F. Bruus Medfølelse for Pius VII. gav sig Udtryk i to Digte, der formede sig som en Hyldest til den ærværdige Martyr. Hendes Ven Forfatteren Gherardo di Rossi oversatte dem, og de overraktes Paven gennem dennes Privatsekretær Baldini, der bragte hende den hellige Faders Tak med den Bemærkning, at det var ham kært, at en luthersk Dame og en fortræffelig Digterinde tænkte saa godt om ham. Pius VII. udbad sig de tyske Originaler og lod dem oversætte i Propagandaen⁶. Den 10. Juni proklamerede Miollis i Keiserens Navn Roms Indlemmelse i det franske Kejserrige og nedsatte en af fem Medlemmer bestaaende overordentlig Consulta. Paven besvarede dette Skridt ved Dagen efter i alle Roms syv Basilikaer at forkynde Banlysningen over Keiseren og alle dem, der havde Del i hans Ugerninger.

Natten mellem 5. og 6. Juli var bestemt til at overrumple og paagribe Paven i hans Gemakker. Tidlig om Morgenen begav en Aideling af den romerske Garnison, ialt henved 600 Mand, sig til Kvirinalet og omringede det paa alle Sider. Medens Halvdelen afspærrede Pladsen, klatrede den anden ved Hjælp af Stiger »paa Stimænds Vis« over Kvirinalets Mure ind ad Vinduerne og sprængte Dørene. Ført af en Forræder naaede General Radet ind til de Værelser, hvor Paven opholdt sig. Vækket af Støjen havde Pius VII. iført sig Mozzettaen og Stolaen og taget Plads ved et Bord sammen med to af sine Kardinaler. Saasnt han

opfangede Lyden af Øksehug og Kolbeslag mod Forværelsets Dør, befalede han at aabne Dørene. Radet traadte ind, lod sine Officerer én for én stille sig op i Halvkreds overfor Paven og Kardinalerne og overrakte ham til Underskrift et Dokument, ved hvilket han skulde frasige sig den verdslige Magt og ophæve Ekskommunikationen. »Mi taglierete piuttosto in pezzetti« gav Paven værdigt til Svar og tilføjede: »Proseguite pure nel vostro impegno! è vero che non è glorioso — ma all'ora della morte vi rinrescerà«. Radet erklærede, at han i Henhold til Pavens Vægring havde Ordre til at bemægtige sig hans Person og føre ham bort fra Rom. Allerede Klokken 5 fandt Afrejsen Sted. Inden Paven steg til Vogns standsede han og lyste Velsignelsen over Byen. Ved hans Side tog Statssekretæren, Kardinal Pacca, Plads; Radet satte sig op paa Bukken, og i stærkt Trav gik det ud af Porta Pia. Postillonnen gjorde med venstre Haand Velsignelsens Tegn til alle forbigaaende, for at tilkendegive, hvem der sad i Vognen. I Viterbo omringedes den af en ophidset Menneskemængde. Radet raabte fra Bukken: »Er det en Maade at modtage Eders Pave paa! Alle paa Knæ og modtag Velsignelsen!« Vinduerne blev aabnede, Paven lyste Velsignelsen, og derpaa gik det videre i susende Galop⁷.

Flere Enkeltheder til Belysning af de ovenomtalte Begivenheder vil kunne læses i F. Bruns »Briefe aus Rom 1808—10«, der udelukkende omhandler Pius VII.s Trængselstid, hans Fangenskab og Bortførelse. Hendes kvikt fortalte Beretninger er samlede fra de paalideligste Hjemmelsmænd, deriblandt Baldini, og har som saadan et vist historisk Værd. Længe var Kardinal Paccas Memoirer Hovedkilden til Efterretningen om hine Tildragelser; i nyeste Tid har Forfattere som d'Haussonville, Welschinger og Madelin behandlet dette Emne i udførlige, paa grundige Arkivstudier hvilende Undersøgelser.

Hvor levende F. Brun end tog Del i Roms Skæbne, traadte denne hendes Interesse dog i Skygge for hendes varme, uafsladige Deltagelse i de Ulykker, der i hine Aar hjemsøgte Danmark. F. Bruns Breve til Fru de Staël, skrevne i Tiden efter Københavns Bombardement, vidner om, at hendes Bekymringer for Hjemlandet ikke bundede i sneverherttet og egoistisk Følelse for Slægt og Arne, men først og sidst gjaldt hendes andet Fædrelands Ve og Vel.

»Mit Hjerter siger mig«, hedder det, »at De tænker paa mig under disse grusomme Tilstande i mit eiskede, mit uskyldige Fædreland« . . . »Vi har villet bevare vor Nevtralitet, vor Uafhængighed, vi har ikke villet vandre i de ugudeliges Raad« . . . »Min Søn har grebet til Vaaben

i Kronprinsens Korps, og hvis min Søns, min eneste Søns Liv var tilstrækkeligt til at fjerne Englænderne fra vort Land, vilde dette Offer ikke synes mig for stort. Ida har i dette Øjeblik kun Interesse for mig i anden Række. Mit Fædreland er alt for mig. Jeg er ikke mere tysk. Der er altfor mange Forrædere og fejge Krystere i Tyskland, men ikke en eneste paa mine elskede Øer⁹.

F. Brun priser det som sin Lykke, at hun ved sin Ankomst til Rom næsten genfandt alle sine Venner fra sit tidligere Ophold i Tiberstaden, hos hvem hun kunde finde Opmuntring og Trøst i de mange Sorger og Sygdomsanfald, hun blev hjemsøgt af i hine Aar. Den trofaste Zoëga, J. L. Lund, Wilhelm og Caroline Humboldt, Angelica Kauffmann, Thorvaldsen og Canova, Reinhart og Keller.

Angelica var, da F. Brun gensaa hende, mærket af Døden og udtæret af Sygelejet, men ved fuld Aandskraft og Interesse for sine Omgivelser. Hendes Død, der indtraf 5. November 1807, vakte almindelig Sorg i Roms Kunstnerkredse, særlig dog blandt hendes Landsmænd.

Ogsaa Zoëgas Bortgang skulde hun opleve i Rom. Døden kom som en Befrielse for ham. Sorger og Bitterhed havde furet hans Træk og ældet ham før Tiden. Den sidste Vinter, han levede, havde han givet hendes Søn Carl endnu et Kursus i Roms antikke Topografi. I de sidste Dage af Januar 1809, da Solskin og Grøde i Luften og de blomstrende Mandeltræer paa Aventin bebudede Vaarens Komme, havde Zoëga planlagt en Tur med Fru Brun og hendes Børn ud ad Via appia, men allerede 10. Februar afgik han ved Døden. Thorvaldsen og F. Brun kom til Stede netop som han havde udaandet. »Alle Skygger, der havde lejret sig over hans høje, tankefulde Pande, var som bortvejrede. Omkring Munden spillede endnu det blide ironiske Smil, som Livets Daarskaber saa ofte havde aflokket ham⁹. Thorvaldsen tegnede hans ædle Profil, antagelig til Brug ved Udførelsen af et paatænkt Relief over hans Grav i Kirken S. Andrea delle Fratte, og derfor ogsaa klassisk stiliseret. Originaltegningen, der længe havde været savnet, findes blandt F. Bruns Samling af Kunstblade og gengives her. Den ligger til Grund for Silvestrinis Stik i Zoëgas Værk *Li bassirilievi antichi* og A. Krügers kamæagtige, frit behandlede Gengivelse i Titelbilledet til Welckers »Zoëgas Leben«. En Sammenligning mellem de tre Portrætter viser, hvor langt de to fornævnte Kunstnere har fjernet sig fra Originalen.

Den af Zoëga planlagte Udflugt foretog F. Brun faa Uger efter hans Død, ledsaget af Brødrene Alexander og Gustav v. Rennenkampff fra Lifland¹⁰, hvilken sidste senere blev hendes Svigersøn. Turen blev

»ligesom en Dødsfest til Minde om den savnede Ven«, hele Tiden var hendes Tanker hos ham, uden hvem Rom var som en lukket Bog.

Nye Bekendtskaber mildnede for F. Brun Tabet og Savnet af de døde og bortdragende Venner.

I Humboldts Hjem lærte hun Billedhuggeren Christian Daniel Rauch at kende, der tilbragte Aarene 1805—12 i Rom¹¹. Før den Tid havde han i Schadows Atelier kun udført Elevarbejder. Under sit Op-

Georg Zoëga.

B. Thorvaldsen del. 1809.

hold i Rom boede han under Tag med Thorvaldsen, hvis Omgang blev af største Betydning for hele hans kunstneriske Udvikling. »Hans Nærhed, hans Virksomhed«, bekender Rauch, »lagde Grunden til min videre Uddannelse, saa at jeg har ham at takke for mit Livs Lykke«. Meget skyldte han ogsaa Zoëga og Welcker, som førte ham til et grundigt videnskabeligt og kunstnerisk Studium af den antikke Billedkunst, særlig Basreliefferne. W. Humboldt, der hørte til hans første Velyndere i Rom, anbefalede ham i et Brev af 1. April 1807 til F. Brun med følgende Ord: »Jeg hører, at Hr. Keller har foreslaaet Dem en ung Bil-

ledhugger, Rauch, til Selskab i denne Sommer. Jeg kan anbefale Dem ham som en Mand af brav, sat og blid Karakter, der forener Smag med Talent, og om han end ikke har nydt nogen egentlig lærd Opdragelse, er han dog paa ingen Maade uden Kundskaber. I de to Aar, han har været her, besøgte han næsten daglig vort Hus, spiser regelmæssigt hos os hver Uge og nyder iøvrigt ogsaa ellers almindelig Agtelse. Han er særlig knyttet til Thorvaldsen og har med stort Held forstaaet at drage Nytte af dennes Omgang til Gavn for sin Kunst, uden derfor at miste sin Originalitet. Jeg undte ham i høj Grad at kunne tilbringe nogle Maaneder i Rom i Deres Selskab¹².

Rauch ledsagede hyppigt F. Brun paa hendes Vandringer i Rom og Omegn. Hun beundrede hans Kunst fra første Færd af og erklærede endog hans Basrelief »Penelopes Afsked med sin Fader« for at staa over Thorvaldsens Arbejder i denne Kunstretning. Han forærede hende en Kopi af sin Goethebuste og mindedes hende siden stedse med Venlighed. 1813 skrev han til F. Brun: »Siden De og Humboldts har forladt Rom, er der ikke til at tænke paa nogen Forening eller Selskabelighed; at se to Kunstnere sammen er en stor Sjældenhed, hver skøtter sig selv, og saaledes savner man endog de fordums Osteriglæder«. Rauch gensaa ikke senere sin danske Veninde, idet han først ti Aar efter hendes Død fik sit Ønske opfyldt, at kunne komme til København og hilse paa sin intimeste Ven fra de romerske Dage J. L. Lund¹³. Thorvaldsens Værker var den Gang midlertidigt opstillede paa Christiansborg, og Mesteren selv hvilede i et Gravkammer i Frue Kirke. Den anden Grav, Rauch søgte her, var F. Bruns. Paa Amalienborg saa han sin Buste af Capecelatro, som Christian VIII. havde købt af ham som Prins.

Ikke mindre hjerteligt var hendes Forhold til Friedrich Gottlieb Welcker, den senere saa bekendte Arkæolog, der allerede 1806 havde gjort F. Bruns Bekendtskab i Céligny, og som i Aarene 1806—8 var Huslærer i W. Humboldts Familie. Sammen med denne Zoëgas ypperste Discipel skulde hun senere komme til at rejse vor berømte Landsmand et litterært Æreminde¹⁴.

I Humboldts Hus lærte F. Brun ogsaa Arkæologen Dr. Friedrich Sickler (1773—1836)¹⁵ at kende, der ligesom F. Brun var barnefødt i det lille Gräfin Tonna. I Aarene 1805—7 var han Lærer for Humboldts Børn, en Stilling, som han opgav for at leve for fri Forfattervirksomhed. Sammen med Maleren Reinhart udgav han flere Aargange af den værdifulde og righoldige »Almanach aus Rom«. Som Hippias drev han alle Kunster og

Videnskaber, men naaede dog at blive bekendt ved sit vigtige Fund af et Gravmæle ved Cumæ, der indbragte ham et aabent Brev fra Goethe (Der Tänzerin Grab).

Foruden Humboldts og F. Brun aabnede Hertug Frederik (IV) af Sachsen-Gotha¹⁶, den sidste Hertug af denne Linje, gæstfirit sit Hjem for de i Rom boende fremmede. Denne Fyrste havde fra 1805 levet i Rom for at søge Helbredelse for de Saar, han havde faaet som Regimentschef i hollandsk Tjeneste. I Rom lod han foretage Udgravninger og samlede Oldsager og Kunstskatte, som han opstillede paa sit Slot Friedenstein. Af Væsen var han elskværdig og jævn, men ret kvindagtig i sin Optræden. Hans største Svaghed var dog efter Pückler-Muskaus Udsagn, at han indbildte sig at være en stor Sanger, skønt han i Virkeligheden »kun galede som en Hane«. Ved hans tvangfri musikalske Soiréer medvirkede den berømte Komponist F. H. Himmel og den fejrede Sangerinde Charlotte Häser Verro, »la divina tedesca«.

Forfatteren af »Briefe eines Verstorbenen«, Grev Herman Pückler-Muskau¹⁷, der 1809 opholdt sig i Rom, omtaler F. Brun saaledes: »Mad. Brun lider af Døvhed og betjener sig under Samtalen af et lille Horn, men hun er saa velbevandret i Rom i alt, hvad der falder ind under Kunstens Fag og tillige saa meddelssom, at man i hendes Ledsagelse kan undvære Vasi« (den Tids Bädecker). »Tillige er hun yderst elskværdig og behagelig, men i Forhold til sin Alder dog næsten for sentimental.«

Et andet interessant Bekendtskab, hun gjorde i Slutningen af sit Ophold i Rom, var den tyske Tragediedigter Zacharias Werner¹⁸, der ved Bodsøvelser i den katholske Kirkes Skød søgte Soning for sine moralske Udskejelser. For Fru Brun og hendes Datter, som han ofte ledsagede paa deres Ture, læste han sin Skæbnetragedie »Der 24. Februar« højt. Ved sit illuderende Foredrag opnaaede han at bringe begge i en Stemning af isnende, beklemt Uhygge, og gik saa smilende og selvtilfreds bort. Han gensaa dem i Neapel, hvor han 10. Maj i F. Bruns Stambog nedskrev følgende Linjer:

Sanft hat geschlagen Dein Herz; doch jetzt schlägt, ernster, die Stunde,
Wo, sich entschlagend des Traums, aufwacht entscheidende That.
Sappho, die freie, sie starb in Hellas' wärmenden Wogen
Mitten im nordischen Eis lebe Du, freier, der Pflicht!
Schwester, wir haben geträumt und wollen uns dessen nicht schämen,
Denn entschwebte nicht selbst Venus, die Herrin, dem Schaum?
Aber, weil es nun tagt, so müssen auch wir noch erwachen;
Hat Dir das Roma nicht auch, ob sie schon schlummert, gelehrt?

Ved sin Ankomst til Rom i April 1809 fik Oehlenschläger¹⁹ en hjertelig Modtagelse af F. Brun, i hvis Hus han endnu umiddelbart før sin Afrejse fra Danmark havde tilbragt et Par behagelige Dage. Han kørte tit ud med hende og Datteren og var en Uges Tid sammen med dem i Albano. Af Oehlenschlägers Breve til Hjemmet fremgaar det tydeligt, at Opholdet ikke bragte ham synderligt Udbytte. Han kalder den evige Stad for Historiens Grav, hvor enhver, der ikke beskæftiger sig med Historien, maa kede sig ihjel. End ikke den herlige Natur formaaede at bringe ham i Stemning, og han klager ideligt over Scirocco og Aria cattiva. Der fattedes ham unægteligt ogsaa de nødvendige Forkundskaber til med virkelig Nydelse at kunne fordybe sig i Roms Fortidsminder og Kunst, hvilket hang sammen med den Mangel paa egentlig Aandskultur, som F. Brun savnede hos ham. Hun indførte ham hos Fru v. Humboldt, der udtaler sig saaledes om ham i et Brev til sin Mand: »Oehlenschläger var meget hos mig. En forunderlig Natur, men af en stor Digter at være endnu for meget optaget af Livets Tant, Glimmer og Tilfældighed. Han er køn af Ydre, har særlig smukke Øjne, et jødisk Træk om Munden og en Gang, der er noget mistænkelig. Iøvrigt en Blanding af ægte Væsen og Forfængelighed«²⁰.

»Alle Roms Trylledrikke smagte ham ikke«, ytrer F. Brun. »Han har endnu for megen Sne i Øjne og Øren«. Det var Romernes Mening om ham, og denne deltes ikke blot af de tyske, der havde indlevet sig i Rom, men endog af Danskerne. Selv Albanos prægtige Skove og Bjerge og dets dybt nedsænkede Søer kunde ikke erstatte ham hans Fædrelands bøgklædte Høje ved Havet. Hans skarpt udtalte Anti-hesperisme blev kun tirret, jo skønnere Egne, der omgav ham, og han mente at begaa en Utroskab mod Danmark, hvis han, om end kun for et Øjeblik, hengav sig til Roms Paavirkning. Til Christiane Heger skrev han i Overensstemmelse hermed, at han i F. Bruns Øjne gjaldt for et Menneske, paa hvem Naturskønhederne ingen Virkning gjorde, fordi han holdt Egnen ved Fredensborg og Springforbi i den skønneste Aarstid for at være lige saa skøn som Albaneregnen. De matte Terziner i hans langtrukne Digt »Tilbageblik paa Rom« vækker ingen Stemning hos Læseren og stadfæster kun, hvad ovenfor er sagt.

Af andre Landsmænd, der paa hin Tid opholdt sig i Rom, skal nævnes Arkæologerne P. O. Brøndsted og G. H. C. Koës samt den tidlig afdøde Historiemaler Johan Georg Wahl²¹.

Blandt de til Rom senest ankomne Kunstnere, med hvem F. Brun særlig omgikkes, var Brødrene Franz og Johannes Riepenhausen samt

Friedrich Overbeck, hendes Faders Bysbarn, der med Tak mindes, hvorledes hun med den største Hjertelighed modtog ham i sin Bolig i Rom (Casa Margherita i Via Sebastianello 11) i Juni 1810. »Med Interesse«, siger han, »saa hun en ny og bedre Kunstretning bryde frem, og hvis hun var bleven længer i Rom, vilde hun sikkert være bleven Lukasbrødrene en ikke mindre velvillig Velynderinde, end hun tidligere havde været det for Thorvaldsen i hans trange Tid«²².

F. Bruns Omgang i Rom indskrænkede sig ingenlunde til tyske og danske. Til hendes Kreds hørte saaledes den vidtberejste svenske Palæograf og Chargé d'affaires i Rom Johan David Åkerblad²³ (1763—1819), der drev sin Uvilje mod sit Fædreland saa vidt, at han udgav sig for at være dansk; den engelske Arkæolog og Samler Edward Dodwell (1767—1832)²⁴, hvis Samling af Antikviteter, som han selv havde udgravet i Grækenland og Italien — deriblandt den efter ham opkaldte Vase — nu findes i München. Endvidere F. Bruns Husfælle, Amerikanerinden Lady Eliza Temple-Grenville²⁵, en meget fejret Skønhed, som hun havde lært at kende i Albano. Hun blev bortrevet af Svindsot i Efteraaret 1809 og hviler paa den protestantiske Kirkegaard ved Cestiuspyramiden.

I nøjere Berøring kom F. Brun med to fremragende, italienserede Franskmænd, de Gerando og d'Agincourt. Baron Joseph Marie de Gerando²⁶ var først Medlem af de 500's Raad, blev 1810 Medlem af den overordentlige Consulta i Rom, men er særlig kendt som Forfatter af en Række filosofiske Værker, bl. a. »Histoire comparée des systèmes de philosophie«. Jean Baptiste Louis Georges Séroux d'Agincourt²⁷, forhen Generalforpagter under Ludvig XV., havde fra 1778 været bosiddende i Rom, hvor han arbejdede paa sit monumentale kunsthistoriske Værk »Histoire des arts par les monuments«, der udkom 1810—23. Agincourt var en Mand paa 80 Aar, da F. Brun lærte ham at kende i hans venlige Havehus lige overfor Casino Mignanelli, i Via Gregoriana 2, hvor han boede alene med sin Tjener. Aandsfrisk og rørig, men næsten blind i sin høje Alder, repræsenterede han med sin ridderligt fornemme og elskværdige Optræden en smuk Type paa det bedste i l'ancien régimes Tid.

At F. Brun denne Gang ganske beherskede det italienske Sprog, gjorde, at hun i større Grad end tidligere vandt Venner blandt de aandeligt betydelige Italienerne. Hun omgikkes især Lystspildigteren Grev Giovanni Giraud (1776—1839)²⁸, Shakespeare-Oversætteren Grev Alessandro Verri (1741—1816)²⁹, der er bekendt ved sin Bog »Notti romane«

(1792), til hvilken Fundet af Scipionernes Grav havde givet ham Ideen, og A. Kauffmanns Biograf, Skuespildigteren og Kunstarkæologen, Giovanni Gherardo de Rossi (1754—1827)³⁰.

Under sit Ophold i Rom 1807—10 samlede F. Brun alle sine Landsmænd, fremmede og indfødte ved tvangfri Modtagelsesaftener til gensidig Underholdning med Musik, Sang og Deklamation, Aftener i Stil med de fra Datidens romerske Selskabsliv bekendte, saakaldte Akademier. Hun bidrog herved i høj Grad til at styrke Sammenholdet mellem de i Rom boende danske og tyske Kunstnere, Forfattere og Videnskabsmænd, ligesom hun ogsaa gjorde sit til at vinde Romernes Interesser for fremmed Aandsliv og Kunst.

Somrene 1807 og 1808 tilbragte F. Brun i Albano sammen med Humboldts³¹. I Genzano var hun Vidne til den skønne, den Gang endnu med al Pragt fejrede Blomsterfest, der højtideligholdtes otte Dage efter Kristi Legemsfest. KirkeproceSSIONen med de brogede, vaiende Faner, de flagreende Kærter og rygende Bækkener, de røde Silketæpper, der hang ud af Vinduet, det skønne, farverige Blomsterdække over den lange Gade, de unge Pigers maleriske Dragt med det hvide Slør og den funklende Naal, efterlod i Forening et uudsletteligt Indtryk. »ProceSSIONen skulde vandre hele Vejen op gennem Byen, fra Hovedkirken til et Kapel højt oppe, hvor Hostien blev nedsat og Højmessen skulde forrettes. Hele den lange, temmelig brede Gade var bedækket med et broget straalende Blomstertæppe. Det var ikke løst henstrøede, men oprykkede Blomster og Urter, indføjede i et tykt Underlag af afplukkede Buksbom- og Myrteblade, i pyntelige og smagiulde Tegninger, saa at det hele viste et uendelig prægtigt, fornøjeligt og yndigt Skue. Tilskuerne havde Besvær med at trænge sig frem ved Siderne, uden at beskadige det herlige Tæppe, eller vanhellige det. Ingen gjorde det gerne, men gled en Fod hen over det, hørte man hverken Banden eller Skænden; de mange Timers møjsommelige Arbejde, som nu et eneste Kvarter skulde ødelægge, blev atter venlig udbedret«³².

I Frascati blev hun bekendt med Lucien Bonaparte³³ og hans Familie, der her beboede den skønne Villa Ruffinella, paa hvis Grund han lod udgrave Oldsager. Han var falden i Unaade hos sin kejserlige Broder, fordi han mod dennes Vilje havde indgaaet et ikke standsmæssigt Ægteskab med Veksellagenten Bleschamps Datter. For hendes Skyld havde han tilbagevist Spaniens Trone og førte, skønt han var omgivet af Spioner, et lykkeligt og idyllisk Familieliv.

I Vinteren 1808—9 boede F. Brun i Florenz. Midtpunktet for det

aandelige Liv og fornemme Selskab var den mærkelige Kvinde, hvem man har givet det smigrende Tilnavn af Florenz' Dronning, Grevinde Louise af Albany, født Grevinde af Stolberg-Gedern, Enke efter Prætendenten Carl Eduard Stuart, der i sin Ungdom blev fejret i de skønne skotske Sange som Prince Charley, the young chevalier, men tilsidst kun var et ynkeligt Menneskevrag og en viljesløs Drukkenbolt. Efter sin Elsker, Digteren Alfieris Død havde den lidenskabelige

Grevinde Louise Albany-Stuart,
født Grevinde Stolberg-Gedern,
f. 1753 † 1824.

Fabre pinx.

Dame knyttet en ny Forbindelse med den franske Maler Fabre, der ikke veg fra hendes Side.

F. Brun har ikke efterladt Dagbogsoptegnelser om dette sit Ophold i Florenz, men gennem et Brev fra Sismondi til Grevinde Albany fra December 1808 faar man en Forestilling om det stærke Indtryk, denne meget betagende Kvinde havde gjort paa hende. »Fra F. Brun har jeg faaet to Breve, i hvilke hun taler om Dem med en Henrykkelse og Begeistring, der har voldt mig megen Glæde. Stundom tvivlede jeg om, hvorvidt det var i Florenz, at hun havde truffet alt dette, eller

hun havde levet der i det femtende Aarhundrede i Stedet for i Nutiden. Med alt det faar jeg tro, at De begge er Tryllerinder, og at alle disse ypperlige Mennesker skylder enten Dem eller hende deres Tilblivelse. Dog er Formen for Deres og hendes Skaberevne vidt forskellig; De betragter altid i Deres Domme Verden set ovenfra, hun anbringer den i Skyerne, der farves af Solen, og fastholder Konturerne i sin Indbildningskraft³⁴.

F. Brun skildrer Grevinde Albany som en ærværdig Verdensdame, en aaben, stærk Sjæl, en fint dannet Aand og en sanddru Karakter. Fremtrædende var hendes dybe Smerte over Tabet af Alfieri. I Aarene 1820—21, da Ida Bombelles opholdt sig i Florenz, vekslede Grevinde Albany og F. Brun flere hjertelige Breve³⁵.

I Florenz traf F. Brun ogsaa Pietro Benvenuti (1769—1844), en af Datidens ypperste Malere i Italien. Han har malet Alterbilledet i Domkirken i sin Fødeby Arezzo og har udført flere mythologiske Fresker i en af Palazzo Pittis Sale. Paa Holsteinborg findes hans udmærkede Portrætbillede af Baron Herman Schubart og Hustru Jacqueline, født van Wieling, siddende i Havehuset i deres Villa Montenero ved Livorno. Gravmælet over ham i S. Lorenzo i Florenz er udført af Thorvaldsen.

I Florenz fandt Ida flere Tilbedere, deriblandt to unge Italienerne af fornem Byrd, hvoraf den ene i alt Fald fattede en virkelig alvorlig og inderlig Kærlighed til den sekstenaarige Skønhed, nemlig Grev Lazzaro Brunetti³⁶ fra Massa Carrara. F. Brun, der elskede ham som en Søn, fandt ham »skøn som Antinous, høj, stolt indesluttet, men opfyldt af indre Glød«.

I Rom havde Ida en Kærlighedsepisode af alvorlig Art, der voldte Moderen mange bitre Timer. Fru de Staël havde i et Brev fra November 1807 anbefalet til hende Brevets Overbringer, den unge, kundskabsrige og kunstinteresserede Amerikaner John Iznard Middleton (1785—1849)³⁷, der agtede sig til Rom, hvor han udarbejdede et stort Værk, »Grecian Remains in Italy« (1812). Hun betegnede ham, der havde tilbragt Sommeren paa Coppet, som sin intime Ven, hvis Omgang i alle Maader havde behaget hende paa Grund af hans fuldkommen noble og paalidelige Karakter.

Som Fru de Staëls Protegé blev Middleton modtaget af F. Brun med aabne Arme. Han gjorde straks stærkt Kur til Ida, som ogsaa fandt Behag i ham. Under F. Bruns Sommerophold i Albano voksede Idas Følelse for Middleton til en heftig Lidenskab. Bag Moderens Ryg og

under Fru v. Humboldts Beskyttelse aftalte de Stævnemøder og kørte lange Ture alene ud sammen. Middletons hele Adfærd var præget af Hensynsløshed, det kom til en heftig Scene mellem F. Brun og »den amerikanske Ulv«, og hun forbød ham at komme i Huset. Ida rasede over det skete og paakaldte hans Navn atter og atter om Natten, hun blev lunefuld og forstemt over for Moderen, ja endte endog med at skrive til Faderen om at kalde hende hjem. Fru Brun bed Smerten i sig og vilde ikke kompromittere Middleton over for andre, »da man«, som hun smukt siger, »ærer sig selv i sine tabte Venner«.

Middletons Medbejler var Greve Ludvig Lebzelter (1774—1854), en Søn af den keiserlige Gesandt i Lissabon, under hvis Vejledning han var bleven uddannet til den diplomatiske Løbebane. Han beklædte nu Posten som kejserlig Chargé d'affaires ved Pavehoffet, men forlod Rom kort før Pius VII.s Bortførelse af Franskændene³⁸.

Efteraarsmaanederne af Aaret 1809 og Foraaret 1810 tilbragte F. Brun i Neapel og Omegn, ved il cratere di Napoli, den stedlige Betegnelse for Havbugten mellem Posilippo og Punta di Campanella³⁹.

Meget var forandret i de tretten Aar, der var hengaaede, siden hun sidst havde gæstet Neapel. 1806 havde Napoleon omstyrtet Bourbonernes Trone, og den kongelige Familie maatte flygte til Sicilien. Efter blodige Kampe med Pøbelen tog Josef Bonaparte den neapolitanske Kongekrone i Besiddelse, men nødtes til allerede efter to Aars Forløb ved Keiserens Magtsprog at ombytte den med den spanske og afstaa Regeringen til sin Svoger Murat. F. Brun var Vidne til hans Indtog i Neapel. Den lavere Befolkning var stemt for den tidligere Regering, medens Mellemstanden og Smaaadelen hadede Dronning Caroline og frygtede for, at hun skulde komme tilbage.

F. Bruns første Gang var til Caroline Filangieri, hvis haabefulde unge Søn Carlo, den senere Hertug af Taormina, laa syg af stærk Saarfeber. Foruden Familien Filangieri, i hvis Hjem hun stedse var en kær Gæst, omgikkes hun ogsaa flere af Neapels bedste og navnkundigste Mænd. I første Række den oplyste og frisindede Erkebiskop af Taranto Giuseppe Capececiatro⁴⁰, Herders og F. L. Stolbergs Ven, der i et Skrift havde fordristet sig til at ivre mod Cølibatet. Under Kong Josef overtog han Portefeuilleen som Indenrigsminister og beholdt den ogsaa under Murat. H. F. Estrup, der lærte ham at kende en halv Snes Aar senere, udtaler sig saaledes om Capececiatro: »En af de skønneste Oldinge, jeg har set. I hans Kundskaber er han uden Tvivl overfladisk, vil gerne være pikant og imponere de fremmede, der

kommer for at se ham og hans Samlinger. Han er temmelig fri i sine Grundsætninger og skal ikke være aldeles gejstlig i sin Levemaade.

Til F. Bruns Omgang i Neapel hørte endvidere Melchior Delfico (1744—1835), Statsraad hos Josef Bonaparte og Forfatter til et større Værk om Republikken San Marinos Historie, og Vincenzo Cuoco, hvis meget læste Bog »Platone in Italia« er et Sidedestykke til »Voyage du jeune Anacharsis«. Fremdeles ogsaa den lyriske og dramatiske Digter Gasparo Mollo (Broder til Hertugen af Lusciano), der med stor Elskværdighed indrømmede F. Brun og Caroline v. Humboldt sit Familiepalads i Pozzuoli til Beboelse, og Hertugen af Ventignano, Forfatter til et Sørgespil, »Wilhelm Tell«, og en Sonnet i Anledning af Englændernes Overfald paa København⁴¹.

Ikke alene fra alle disse, men ogsaa fra flere andre bekendte italienske Forfattere, Videnskabsmænd og Statsmænd findes Breve i F. Bruns Papirer.

I fjerde Bind af F. Bruns »Episoden« vil man finde en udførlig Beretning om hendes talrige Udflugter fra Neapel, til Pompeji, Vesuv, Sorrento og Punta di Campanella. Intendanten i Castellamare stillede til Raadighed for den enlige Frue en Soldat, som trofast vaagede over hende paa Vej og Sti, en uniformeret Mandsling med et stort Hoved og en mægtig Dyrendal.

I Maj gjorde hun en Udflugt til Molo di Gaëta, hvor hendes kunstelskende Ven fra Neapel, Prinsen af Caposele, beboede en ham tilhørende, naturskønt beliggende Villa ved Gaëtabugten nær Formia, som man formodede at være identisk med Ciceros Formianum. Paa F. Bruns indtrængende Anmodning besluttede den elskværdige, men noget lade Prins sig til at anstille Udgravninger paa Stedet.

Først 1827 kunde han forelægge Resultaterne af disse for Læseverdenen i et Pragtværk under Titlen »Antichità Ciceroniane ed iscrizioni esistenti nella villa Formiana in Castellone di Gaeta«, udgivet i Neapel og indledet med en smigrende Tilegnelse til Frederikke Brun.

Endnu læser den rejsende ved Indgangen til Villa Ciceroniana eller Villa Caposele, som den kaldes, den pompøse Indskrift: Siste gradum, viator, domum suspice quae Formiana Ciceronis fuit.

Selv om den fremsatte Gisning, at hin Villa skulde være Ciceros, har vist sig at være uhjemlet, har F. Brun med sin levende Interesse for Sagen dog Æren af at have bidraget sit til Undersøgelserne af Via appia⁴².

F. Brun havde nu paa femte Aar været borte fra Hjemmet, næsten

hele Tiden i Bonstettens Selskab. At hendes Mand, der tilmed haardt folte Savnet af sine Børn, som mere og mere blev fjernede fra ham, omsider maatte tabe Taalmodigheden ved at hun ideligt opsatte sin Hjemvenden under Paaskud af, at hendes Helbred ikke tillod hende at leve i Norden, vil ingen kunne fortænke ham i. Tværtimod maa man undres over, at han saa længe fandt sig i dette mærkelige Forhold. I Eiteraaret 1808 havde hun maattet slippe sin utrættelige Ridder, der vendte tilbage til Schweitz, tilskyndet dertil ved Breve fra Brun. I Juni det følgende Aar kaldte hendes Mand Carl og Augusta hjem fra Rom og lod hende derefter gennem Schimmelmänn og Schubart stille et Ultimatum, om enten at vende hjem eller forblive i Rom med en Pension af 2000 spanske Daler aarlig, mod at give Afkald paa Ida. Alle raadede hende til det sidste, men hun vilde ikke under nogen Omstændighed slippe sin Øjsten. Hun bestemte sig da, som hun siger, til omsider at underskrive sin Dødsdom, nemlig at vende syg tilbage til det barske Norden for at følge Pligtens Bud.

Den 12. August 1810 forlod hun Rom, efter at være bleven fejret af Prins Colonna-Avellino med en smuk Aftenfest i dennes Villa. Hun ledsagedes paa Rejsen hjem af sin trofaste Ven J. L. Lund⁴³.

Sismondi skriver til Grevinde Albany om hendes Rejse: »Fru Brun, der kun kan leve i Italien, er kategorisk bleven hjemkaldt til Danmark af sin Mand; hun begiver sig paa Vej med Døden i Hjertet, og som det synes, eller snarere, efter hvad hun selv tror, farlig syg. Det vilde have været en Fest for os at mødes her i Genf. Bonstetten ventede hende; hun skulde fatte Mod hos os, før hun fortsatte sin pinlige Rejse; jeg maa imidlertid af Sted før hendes Ankomst, og jeg vil maaske aldrig mere faa hende at se. Der er ingen Ende paa Sorgerne i denne Verden, og hver af os bærer desuden mange skjult hos sig; ofte, naar man ikke kan bære sig for at udstøde høje Skrig, skyder man Skylden over paa et af sine ydre Onder, medens det i Virkeligheden er et mere lønligt Saar, der er trængt ind til Sjælen«⁴⁴.

F. Brun traf i Pescia sammen med Sismondi og dennes Moder, hvem Bonstetten en Tid lang havde tænkt at ville ægte. I Frankfurt besøgte hun Landgreve Frederik af Hessen-Homburg, som hun kendte fra Schlangenbad. Han inviterede hende og Ida til Homburg. Da de traadte ind i Værelset, gjorde seks unge Officerer i flunkende Uniformer Front for dem, det var Landgrevens Sønner. »Jeg har den Ære«, ytrede han, »at præsentere Dem mit Husregiment«. Om sine tidligere Undersaatter — han havde 1806 maattet afstaa sit Land til Svo-

geren Ludvig I. Storhertug af Darmstadt — ytrede han: »Vi levede som Fader og Børn sammen«⁴⁵.

Undervejs gennem Holstein gjorde hun et Ophold paa Emkendorff for at besøge Grev Fritz og Grevinde Julie Reventlow, som havde smykket deres Herresæde med Kunstværker, hjembragte fra deres Rejser i Italien. Foran Hovedbygningen stod en Kopi af Apollon fra Belvedere. I en af Salene stod en antik Gruppe Amor og Psyke. Værelserne var dekorerede al fresco med Fremstillinger af Telemakos' Eventyr. Paa Væggene hang originale Tegninger af Carstens, Angelica Kauffmanns Maleri Hera, der beder Afrodite om Bæltet, et Par fortrinlige gamle Kopier efter Rafaels »Skolen i Athen«, Hovedgruppen udført af Mengs, og en Række Landskaber, malet af Denis og Hackert⁴⁶.

Med denne F. Bruns tredje og sidste Rejse til Italien afsluttes hendes mangeaarige Vandreliv, i hvilket Interessen for de skønne Kunster til hver Tid udgjorde en saa vigtig Faktor. Et samlende Tilbageblik paa F. Bruns Kunstopiattelse, under Henvisning til de i Indledningen meddelte Hovedtræk af Kunstmagens Historie i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede, turde her være paa Plads.

F. Bruns Kunstinteresser omfattede, som det fremgaar af mange i det foregaaende og det følgende meddelte Bemærkninger, overvejende den antikke Skulptur, dog indtager ogsaa Malerkunsten en forholdsvis stor Plads i hendes Skrifter. »Den plastiske Kunst«, bekender hun (1795), »frembyder en meget roligere og mere harmonisk Nydelse end Maleriet«. De gamles Sans for Skønhed, Sandhed og Simpelhed virkede mere paa hende end selv Farvens største Mestre. I senere Aar naaede hun til en mere ligelig Vurdering af de forskellige Kunstarter. Hendes Vejledere og Lærere i Antikken var Winckelmann og Zoëga, i den nyere Kunst Heinse og Hirt. Valget af Heinse gør hende ubetinget Ære. Hendes Dom om »Ardinghello« vidner om en høj Grad af aandelig Uafhængighed og Frisind. »Hvilken Aand og Fylde af ungt, usvækket Liv, i Forening med moden Dømmekraft, hvilken dyb Naturfølelse, hvilken udtømmelig Kilde af Skønhed rummer ikke den Bog«, skriver hun i det Hefte, hvori hun har samlet sine omfattede Ekscerpter af »Ardinghello«. »Jeg tiltror Heinse en meget skøn og ren Sjæl, der

ganske har svunget sig op over Tiden og Forholdene. Som Kunstommer er han enestaaende og overtræffer endog efter min Mening Winckelmann i Henseende til Virkelighedens Liv«. Utvivlsomt har Matthiisson, der 1786 lærte Heinse at kende, bidraget væsentligt til at vække hendes Interesse for ham. F. Brun nedskrev sin Opfattelse af »Ardinghello« umiddelbart efter Læsningen af Schillers »Über naive und sentimentale Dichtung«, hvor Bogen betegnes som en sanselig Karikatur uden Sandhed og uden æsthetisk Værdighed.

Ved sin Forstaaelse af Forrenæssancens Mestre kan F. Brun ubetinget gøre Krav paa Opmærksomhed. Under sit første Ophold i Rom studerede hun Giottos Billeder i St. Peterskirken Sakristi. »Storhed og Renhed i Formerne, der nærmer sig Antikkens Idealer, karakteriserer Giottos Skikkelser«, siger hun⁴⁷. F. Brun besluttede at gøre sig nøjere bekendt med hans Værker i Florenz og udførte ogsaa dette Forsæt. Efter at have set Filippino Lippis og Ghirlandajos Fresker i S. Spirito og Sta. Maria Novella noterer hun i sin Dagbog: »Det er yderst interessant at se, hvorledes den unge Kunst vikler sig ud af Svøbet; hvor fin, ren og rigtig var ikke disse gamle, endnu uklare Mestres Følelse.«

Ved samme Lejlighed saa hun Fra Angelicos »den hellige Jomfrus Kroning« og taler om hans og Pietro Peruginos hellige Stil. Blandt de hende bekendte Mestre før Rafael satte hun Perugino højest. Allerede paa Udreisen 1795 vakte hendes Interesse for ham ved to af hans bekendteste Billeder, nemlig Madonna med Johannes den Døber og den hellige Sebastian (i Uffizi) og Klagen over Kristi Lig (nu i Pitti). Senere blev hun i Perugia nøje fortrolig med hans Kunst. Hun fremhæver »det rige, indre Lys i hans Billeder og hans fine Penselføring« og undrer sig med Føje over, at mange finder ham tør og kold. I Rom opsøgte hun med Flid i alle Samlinger Billeder fra hans Haand og blev i Bologna betaget af hans Madonna in Gloria. Ogsaa Giovanni Bellini gjorde Indtryk paa hende, hvilket en Beskrivelse af et af hans Landskaber i den opløste aldobrandiniske Samling viser⁴⁸.

Af Francesco Francia saa hun i det ligeledes adsplittede giustinianiske Galleri i Rom »en yndefuld Idyl i Gessners Stil«, Adam og Eva⁴⁹.

Under sit andet Ophold i Rom, om ikke før, stiftede hun Bekendtskab med Masaccios Fresker i S. Clemente. »Helgenindernes Uskyld og huldsalige Væsen er uudsigelig. Hovederne og Klædedragten paa de mandlige Figurer er malet med den højeste Kraft og Finhed. Farve-

behandlingen er uforlignelig. Hvor koldt er dog ikke i Sammenligning hermed Rafael Mengs' kunstfærdige Loftsmaleri⁵⁰.

I Farnesina fik F. Brun 1803 Adgang til de baade paa hin Tid og nu om Stunder vanskelig tilgængelige Værelser i Villaens øverste Etage, smykkede med Sodomas Fresker, som F. Stolberg formentlig har henledt hendes Opmærksomhed paa. Hun var opfyldt af deres »Skønhed, individuelle Udtryk og Kolorit«⁵¹.

Af Lionardo da Vinci's hellige Nadver giver F. Brun en udførlig Beskrivelse: »Man maa gaa helt hen til Salens yderste Ende for ret at se den, og først da løser Skikkelserne sig ud fra Baggrunden med Illusionens højeste Virkning. Gruppen til højre, Kristus med de tre Apostle, er mig den kæreste; den er aibleget, medens den venstre er overmalet.« I Milano saa hun ogsaa Lionardos Studie i Pastel til Frelserens Hoved (nu tillagt hans Elev Boltraffio) og de ham tidligere tilskrevne Portrætter af Medlemmer af Familien Sforza samt Lionardos Discipel Luinis Fresker.

Michelangelo ydede hun en hos Samtiden sjælden ubetinget Beundring. Hendes Omtale af hans Værker i Capella sistina er for subjektive i Betragtningen, til at de fortjener at citeres. Storheden i hans Kunst saa hun baade i hans dybsindige Aand, i Tegningens dristige og rene Linjer, der forsmaar alle yppige Pirringsmidler, og i den ophøjede Simpelhed i Dragten, særlig i Foldekastet⁵².

F. Brun delte sine samtidiges store Enthusiasme for Rafaels Kunst, men hun lod dog ogsaa Kritikken komme til Orde. Ved Rafaels større Kompositioner fandt hun sig særlig tiltalt af det, hun kalder det folkefestlige i hans Kunst. Om Loggiaerne ytrer hun, at Glæden er den herskende Tone i disse underskønne Værker, og hvor som helst Emnet tillader det, er det behandlet med Smag for Idyllen. I hans Farver var Blomst og Frugt forenet. Stanzerne omtaler hun indgaaende og berømmer deres Idérigdom. Messen i Bolsena betegner hun som det ypperste af hans Kunst og fremhæver de prægtige nationale Typer i Schweitzergarden⁵³.

Af hans andre Arbejder i Rom var det foruden Freskerne særligt hans Ungdomsværker, der interesserede hende, og blandt disse hans Gravlægning i Palazzo Borghese. Mindst af alle hans Malerier tiltalte hende den af andre saa lovpriste »Transfiguration«. »Den opstandnes transparente Legeme har afført sig al Kraft i Stedet for at være ikklædt Verdensdommerens Højhed. Bjerget minder i Størrelse

om en Hostak, fra hvilken den søvndrukne Jakob truer med at trille ned«⁵⁴.

Blandt Rafaels samtidige nærrede hun stor Forkærlighed for Fra Bartolommeo, der især forstod at male Maria som Jomfru, Moder og Dronning i samme Skikkelse; ogsaa Garofalo nævner hun tit⁵⁵.

F. Bruns Værdsættelse af Venetianerne er betinget af, at hun aldrig kom til Venedig. Titians Portræter regnede hun sammen med Rembrandts blandt de ypperste, der overhovedet fandtes. Andre af hans Arbejder kritiserede hun strengt. Om hans saakaldte »Amor sagro e profano« noterer hun, at der hos begge de to smukke kolorerede Damer ikke findes noget Pust end sige nogen Gnist af himmelsk Kærlighed. Mod Titians berømte Dionysos og Ariadne (nu i London) bemærker hun⁵⁶, at han vel kunde give Kødet Liv og Blod, men ikke Aand.

I sin Opfattelse af Eklektikerne er hun Barn af sin Tid, men hendes Vurdering af dem kommer dog den nu gældende betydeligt nærmere end de fleste andre Kunstkenderes i det 18. Aarhundrede. Ann. Carracci betegner hun ganske vist som den store Maler og Æsthetiker, men hendes Ros er ret behersket. Hans Fresker i Palazzo Farnese forekom hende som Helhed saa overlæssede, at man kun med Besvær kunde udfinde Enkelthederne. Polyphems og Galatheas Grupper gjaldt i hendes Øjne som de mest fuldendte Mesterstykker i hele Rækken. Om hans forreste Alterbillede i S. Gregorio Magno ytrer hun, at det fattes enhver Originalitet⁵⁷.

Domenichinos Marias Himmelfart i Sta. Maria in Trastevere yder hun varme Lovord; hans Cecilie var »en yderst elskværdig Kvinde«, men stod i Henseende til Aand dybt under Rafaels Fremstilling af Helgeninden (i Bologna)⁵⁸. Hans lovpriste kumæiske Sibylle betegner hun som temmelig aandløs i Ansigtsudtrykket. Guido Renis Aurora kalder hun en af Fantasiens yndefuldeste Aabenbaringer, men hans Ariadne paa Naxos forekom hende at være et ganske afskyeligt Billede; hans Englekoncert i S. Gregorio Magno tiltalte hende meget, men hun dadede, at han havde malet Vorherre som en Tyrk i sit Harem. Guido levede mere i Ideernes end i Virkelighedens Verden, det maatte beklages, at han ikke hørte op med at male, da hans Kunst endnu stod paa Højden. Farverne i hans Billeder blev matte og graa, til sidst gav han endog Ansigterne en grønlig graa Tone, som mindede om Lig. Hans Englebørn hørte til de skønneste, der nogensinde var malet, men ikke faa af hans Billeder var flove og kolde Dekorationsstykker⁵⁹. Om

Guercino ytrer hun, at hans Talent aldrig naaede ind paa Æsthetikkens Omraade. Hans Dido (i Palazzo Spada) med den to Alen lange Renommérkaarde forekom hende latterlig⁶⁰.

Blandt hendes kunstneriske Idealer indtog Correggio ikke nogen særlig fremragende Plads.

A. del Sarto skattede hun højt, fordi hans Skikkelser var præget af en »landlig Enfoldighed, Livsglæde og Sundhed«. »Denne Kunstner havde saare yndefuldt og ejendommeligt tænkt sig Madonna som en glad, blomstrende, florentinsk Contadina«⁶¹.

Af det 17. Aarhundredes Landskabsmalere yndede hun mest N. Poussin, Cl. Lorrain og Salvatore Rosa. Med patriotisk Stolthed noterer hun, ved Omtalen af den sidstnævntes Grav i Kirken Sta. Maria degli Angeli, at København ejer det skønneste og vel ogsaa det største Billede af Kunstneren, der ellers regnes som henhørende til Landskabsmalerne⁶².

F. Bruns Forstaaelse af Michelangelos plastiske Arbejder gaar dybere end hendes øvrige samtidiges. Om hans Moses bemærker hun, at den er storladet tænkt: »alvorsfuld ser han ud over Folket, som han ikke skulde føre ind i det forjættede Land«. »Et dyrisk Udtryk i Ansigtet, forstærket ved det mærkelige Skæg, skader Indtrykket af det herlige Værk. Som Helhed har Gravmælet hin harmoniske Storhed, der er betegnende for alle Michelangelos Arbejder, men som altid fattes i Enkelthederne«⁶³. Hans Kristusstatue (i Kirken Maria sopra Minerva) interesserede hende levende. »Hovedet er skønt, præget af indre Adel og værdig Styrke i Lidelserne. Ikke mindre skøn er Stillingen i den altfor detailleret udarbejdede Krop, der ligesom Statuen af Moses synes at mangle Overhuden, der tilslører Muskulernes og Nervernes Spil«⁶⁴. Hans Pietà i Peterskirken fremhæver hun som et af de skønneste Værker af den nyere Billedhuggerkunst.

Michelangelos Storhed som Arkitekt har hun ogsaa eiter Evne formaaet at fætte, hvilket bl. a. fremgaar af hendes Omtale af Palazzo Farnese⁶⁵.

I Peterskirken saa F. Brun mere et Forstandens end et Fantasiens Værk, der virker ved de uhyre Masser, ikke ved Enheden i Planen og dennes konsekvente Gennemførelse. Kolonnaden vækker Forventninger om den indre overvældende Storhed, der ikke opfyldes, naar man træder ind. Den synes kun stor i Skumringen, naar Skyggerne tilhyller den brogede, overlæssede Pragt, og dens majestætiske Kuppel synes at svæve i Luften. Berninis Kolonnade kalder hun en opstillet

Dekoration. Hans Statuer mindede hende om besatte med strittende Haar og Klæder, gennemblæste af en umotiveret Storm⁶⁶.

Middelalderens Arkitektur var hende saa godt som fremmed, Renaissanceens Bygningskunst forstod hun derimod delvis at værdsætte.

Paladserne i Florenz, »disse graasorte, med Jerngitre tilstængede Bygninger« syntes hende prægede af mørk, rugende Alvor. Hun omtaler Battisteriet og beundrer den genialt konstruerede, skønne Kuppel. Ved Synet af Ghibertis Broncedøre mindedes hun Michelangelos berømte Ord.

Mærkelig er hendes Interesse for Middelalderens Billedkunst. Om Verona skriver hun 1803. »Hver Kirke er et Billedgalleri, og jeg ved ikke, om man paa noget Sted i Italien som i Verona kan følge den græske Kunsts Genoplivelse i de græske Malerier fra det 13. og 14. Aarhundrede. Disse gamle græske Malerier virker vidunderligt paa mig«. Betegnelsen »græsk« er en af Datidens Misforstaaelser. Særlig nævner hun de mærkelige Relieffer paa Kirken S. Zenos Façade. Scali-gernes Grave syntes hende noget af det mærkeligste i Verden.

De berømte Mosaikker af Cosmaternes Skole i Sacro speco i Subiaco, som F. Brun omtaler, antoges paa hendes Tid at forestille en Fest i Øvreægypten i Anledning af Hadrians Ankomst⁶⁷. Medens F. Brun lagde Mærke til de Mosaikker ved S. Giovanni in Laterano, der fremstiller Leo III. og Carl den store, melder hun intet om andre Mosaikker i Rom.

F. Brun sammenfatter 1803 sine Indtryk af den italienske Kunst i følgende Ord.

»I alle Roms Kunstsamlinger, fra alle Kirker og Altre taler Sandhed, illuderende Liv, Troskyldighed, Inderlighed, Storhed og Skønhed til mig, snart i det enkelte, snart forenet . . . Altid er det Mennesket, jeg ser, Natur og Sandhed, jeg føler hos de gamle Malere fra van Eyck, Cimabue og Giotto af og til A. Dürer, Lukas af Leyden og Holbein hos Tyskerne, ja, lige ned til Carraccierne og Domenichino hos Italienerne. For disse sidste eksisterede endnu Sandheden en liden Tid, men allerede da begyndte Naturen og den ukunstlede Naivitet at vige.

Vi derimod har vor Styrke i alt for det ydre væsentlige, saasom skønne Prydelser, rig Forsiring, omhyggelig Gruppering og ængstelig Tegning. Vort Historie- og Portrætmaleri er blevet konventionelt og koldt, man taler om Kolorit, Farve og Tegning, fordi Sandhed og Natur er gledet bort for os. Disse sammenflikkede Legemer, hvortil den ene Flane har givet sit Hoved, den anden sin Barm, en Tjenestepige

har laant sin Arm, en Tiggerdreng sin Krøltop, en gammel Tigger sit Skæg, en Slagter sin muskelspændte Arm — dette Sammenkog af Macbeths Heksekedel kalder vi Natur! Hvor skulde vel de store, gamle Mestre i deres skabende Aands rastløse Trængsel have faaet Tid til sligt? — Hvem maler nu til Dags et Portræt som L. da Vinci, Rafael, A. del Sarto, Titian, Rubens, van Dyck, Holbein og L. Cranach? Her ligger dog ogsaa Skylden hos os selv, i vort Liv paa Overfladen, ikke alene for Malernes, men ogsaa for de aimaledes Vedkommende, i vor Mangel paa Enkelthed, som ogsaa i vor Forfængelighed. Hvor og hvorledes skal Maleren opfange os? Saaledes opstaar da disse kolde, fordringsfulde Portrætter, hvor ikke den rent menneskelige Individualitet og kun sjældent Sandhed og Natur kommer for en Dag, men derimod, hvad den portrætterede selv vilde gælde for at være, eller Maleren vilde gøre ud af ham. . . . De gamle tog baade fysisk og moralsk Menneskene, som de gik og stod, og saaledes gav de sig ogsaa«⁶⁸.

I en langt senere Efterskrift bemærker F. Brun: »Saaledes tænkte og følte jeg og de Venner, der ledsagede mig, om den nyere Kunst i sin Helhed, men denne Dom er jo kun tre til fire Personers.«

Om Nazarenerne Overbeck, Cornelius o. a. ytrer hun i et Brev til Matthisson fra 1817: »Det mystiske og katholske Parti i Rom bliver mere og mere løjerligt. De støver alle ældgamle tyske og italienske Billeder op. Alle, der har malet efter Masaccio og van Eyck gælder for Kunstfordærvere, blandt disse først og fremmest Rafael. Stanzerne og Loggiaerne staar tomme, derimod kopierer man sig Øjnene blinde i Fra Angelicos mørke Kapel i Vatikanet. Jeg elsker og ærer disse vakre, troskyldige gamle Malere med deres Fromhed og Barnlighed, som vi dog ikke kan naa, fordi sligt ikke kan komme udefra, og saa efteraber man til Gengæld deres ynkelige, stive Konturer, forvredne Lemmer og afskyelige Dragter«⁶⁹.

Selv om F. Brun i mange Ting var hildet i sin Samtids begrænsede og ensidige Kunstbetragtning, fortjener hun dog en besked, men ærefuld Plads blandt dem, der flyttede dens Mærke frem. I Kunstopfattelsens Historie indtager hun i de nordiske Lande en Stilling, som næppe nogen anden Kvinde før eller efter hende. Allerede J. M. Preisler havde, da hun som ganske ung Pige med sikker Haand tegnede Konturer op for ham og med Iver dyrkede Kunsthistorie under hans Vejledning, fremhævet hendes rigtige kunstneriske Blik. I sine Beskrivelser af Kunstværker henfalder hun vel hyppigt til den gængse lyrisk-subjektive Opfattelsesmaade og naive Begejstring, som man kender fra Du-

patys »Lettres sur l'Italie« (1785), Forsters »Ansichten vom Niederrhein« og mange andre samtidige Skrifter. Dog finder man i hendes Bøger Eksempler paa, at hun i Lighed med Goethe, der paa dette Punkt brød nye Baner, ikke bedømte Kunstværket efter den Virkning, det udøver paa Beskueren, men efter dets indre Værd.

FJERDE BOG

FØRSTE KAPITEL

I de fem Aar, F. Brun havde været fraværende fra sit Hjem, var Landet blevet ramt af tunge Ulykker. Rundt omkring i Byen vidnede endnu forkullede Tomter om Englændernes Bombardement. Flaadens Leje var øde, stille og død var den før saa livlige Havn og Rhed. Mange af de store, rige Handelshuse havde spillet Bankerot, Handel og Industri var sygnet hen. De Steder, hendes Barndoms minder knyttede sig til, var til Dels lagt øde. Hendes kære St. Petri Kirke frembød et Ødelæggelsens Skue, Bomberne havde gennemhullet dens Hvælvinger, og Gudstjenesten var indstillet. Ved Efterretningen om Englændernes Landgang havde hendes Broder med tungt Hjerte maattet give Brandfolkene Ordre til at afbrænde Huset ved Østerport og fælde den gamle, af Faderen plantede Valnøddetræs Allé, der havde skygget over hendes Barndoms Paradis. Hendes gamle Moder, hvis Hus var bleven skudt i Brand, havde fundet Husly hos Svigersønnen, der ikke helt med Urette frygtede for, at hans Rigdomme skulde spredes. Under hendes Fraværelse havde Datteren Charlotte (4. August 1809) holdt Bryllup med en Søn af Bruns tidligere Kompagnon, August Vilhelm Pauli (1781—1858), hanseatisk Ministerresident i København. Huset var yderligere bleven hende fremmed ved at Bruns Søster Sophie havde overtaget Ledelsen af Husholdningen, som hun vedblev at føre, indtil Alderdom tvang hende til at nedlægge Styret. Oehlenschläger har i sit Digt »Husalien« lovsunget den prosaiske, men dygtige og huslige Jomfru Sophie¹.

Beskeden hun er, uagtet hun
Saameget gavner det hele;
Hun triner ind i dæmrende Stund,
For Selskabets Glæder at dele;
Der sætter hun sig saa stille paa Stol,
Med pæne Nølle, med blomstrende Kjol,
Og smiler i Krogen og strikker,
Og skælmsk med Hovedet nikker.

I alt en fuldkommen Modsætning til Svigerinden, bidrog hun efter F. Münters Sigende sit til at fjerne Mand og Hustru yderligere fra hinanden. Trods alt dette holdt Frederikke Brun Modet oppe, hun blev ikke menneskefjendsk og bitter, hvad de fleste i hendes Sted vilde være blevne. Hun opsøgte Vennerne fra bedre Dage, Familierne Bernstorff, Reventlow og Schimmelmänn, hun drog som den gæstfri Værtinde nye, udsøgte Venner i Skarevis til Huse. Med sin talentfulde, »marmorskønne« Datter skabte hun et Hjem, hvor Nationens bedste Mænd og Kvinder fra nu af i et kvart Aarhundrede samledes, hvis Selskab og opmuntrende Omgang har vakt og næret mangen slumrende Begavelse, som hun tog under sin Beskyttelse. Hun gjorde ikke Forskel paa sine Gæster, hun frygtede ikke for at føre de mest heterogene Menneskenaturer sammen, thi hun ejede den sjældne Gave at kunne mægle, jævne og forsone.

»Her samledes,« efter J. P. Mynsters Ord², »de mange, forskellige i Stand og Alder, i Vilkaar, i Anlæg, i Stræben, men den ædlere Dannelses venlige Overensstemmelse forbandt dem alle til én Kreds. De fleste, hvilke noget Fortrin udmærkede, have stundom besøgt dette Hus, saare mange have havt Tider i deres Liv, da de mødtes dér som daglige Venner. Som det sker i Livets brusende Strømme, skiltes mange atter derfra i længere Mellemrum, men næsten alle, hvem Strømmen ikke bar hen til fjerne Steder, vendte igen tilbage dertil; thi deres Veninde var kærlig, forsonlig og tro. Hun glemte ingen af dem, der én Gang vare komne hendes Hjerter nær, hun søgte stedse at drage dem tilbage til sig. Og for enhver fremmed oplod hun de gæstfri Sæle, glædede sig, saa ofte hun kunde berede Vejen for den ubekendte, der havde Evne og Vilje til at arbejde sig frem; hvor mange ville ikke taknemmeligen mindes den Haand, som kom dem i Møde ved de første Skridt paa deres Bane, som saa gerne fremhjælp, saa villigen tildelte Opmuntring? Hvo vil ikke gerne mindes, at han ogsaa hørte til denne Kreds, hvo takker den ikke for mange og rige Nydelser?« —

Ida Brun, Sophienholms fejre Sangiugl, Skønhedens Aabenbaring for hin Slægt, for hin Kreds, havde fyldt sit attende Aar, da hun vendte hjem fra Syden.

Da mødte dem et Syn paa disse Steder,
 Og alles Blikke fængsledes med Magt,
 En ung og ædel Skikkelse dem træder
 I Møde, hyllet i den hvide Dragt;
 En blegrød Rose, som end Duggen væder,
 Er tit i Haarets gyldne Fletning lagt;

Ida Brun. Efter Originalmaleri af J. L. Lund.

Et mildt Velkommen byder hun de mange,
Der søge hendes Fjed i Havens Gange.

Thi hun var smykket alt med Dafnes Kroner,
De bragtes af Europas første Mænd,
Hvem hendes Minespil og Ord og Toner
Til undrende Begejstring reve hen.
Og hendes Pris blev hørt fra Digtertroner;
Og mange Tungemaal forkyndte den,
Berømtbheds Krans, Tribut fra fjerne Lande,
Var slynget om en attenaarig Pande.

Hvad der saa fuldkomment er lykkedes J. L. Heiberg³ i det skønne Digt, han i sit Livs sene Høst skrev til Minde om sin Ungdomsveninde, at bringe hendes Navn til en senere Slægt og give den en overbevisende Forestilling om det Trylleri, Ida Brun har udøvet paa sin Samtid, det formaaede ingen af Datidens bildende Kunstnere. Hvem der har dannet sig en Forestilling om Ida Brun ud fra Baggesens, Oehlenschlägers og Heibergs, Schlegels og Lamartines Hyldningsdigte, vil blive skuffet ved at betragte Thorvaldsens Buste og de forskellige Portrætter, J. L. Lund har malet af hende. Om Busten siger Moderen, at den af alle ansaas for at ligne udmærket; om Lunds Billede, fuldendt Maj 1811, der er gengivet her, ytrer hun: »Det behager almindeligt, Ligheden er ikke slaaende, men umiskendelig ægte. Hun synes at være selve Erindringen, der har plukket sin lette Kurv fuld af Minder, Blomster og Frugter og endnu kaster et sidste Afskedsblik over Rom«⁴. Det sentimentale Blik, de svære Former virker ikke tiltalende. Har Kunstnerens Haand svigtet, er dog Fejlen ikke alene deres. Udover de Stunder, hvor Sangen, Rythmen eller den mimiske Kunst henrev hende, var hun hverdagsagtig prosaisk, og der fattedes hendes iøvrigt indolente Natur dybere aandelige Interesser. »Naar hun har sunget sin Arie,« skriver Charlotte Schimmelmann⁵, »ligger Herrerne i Dusinvis for hendes Fod, men hun flagrer som en Gudinde over deres Sfære, skønt hun ellers er fordringsløs og god, hjertensgod, men ganske fremmed for alt og alle her.« Hun var efter Oehlenschlägers Beskrivelse blond, hvid, velskabt som en Nymfe, med et ovalt, regelmæssigt, haarfagert Hoved og et Ansigt, hvis muntre Venlighed gjorde Indtryk paa alle. Undinekold kalder han hende tillige, ligesom Löw v. Steinfurth betegnede hende som den marmorkolde Ida. Hendes heftige Forelskelse i Middleton, da hun var seksten Aar gammel, synes at have været hendes Livs eneste og store Lidenskab, som hun vistnok forholdsvis hurtigt glemte.

For Idas Skønhed og Talent maatte de unge Piger, der i hine Aar hørte til Fru Bruns nærmeste Omgivelser, træde i Skygge. Flere af dem boede i Huset og kaldte Vært og Værtinde for »padre« og »madre«, nemlig Mimma Zoëga, Søstrene Dreyer og Fru Bruns Niecer Hanne (1797—1844) og Constance Eggers (1796—1869).

Emilia Maria Zoëga⁶, kaldet Mimma, Arkæologens yngste Datter, som F. Brun tog til sig i Datters Sted, var en køn, sortøjet Romerinde med et fint, stille Væsen. Hendes Træk mindede noget om Thorvaldsens, hvilket gav Anledning til nærliggende Gisninger. Mimmas Opdragelse voldte Fru Brun mere Besvær, end alle hendes fire Børn til sammen havde kostet hende. Hun var forkælet af alle i Huset, ogsaa af Lærerne, men hendes Plejemoder holdt sig for rigeligt lønnet ved den trofaste Kærlighed og Omsorg, hun stedse viste for hende.

Den 1810 afdøde, danske Gesandt i Paris, Gehejmeraad C. V. Dreyer, havde i sit hemmelige Ægteskab med en Spanierinde to Døtre Maria Petra Regalada (født 1793 i Aranjuez), kaldet Mariquitta, og Sophie Louise (født 1794 i Paris), der efter Kongens Anmodning begge kom i Huset hos Bruns⁷. Den ældste Søsters smukke, sydlandske Ydre og spanske Grandezza forenet med fransk Livlighed vakte almindelig Interesse og Nysgerrighed. Mariquittas eneste Passion var Theatret; med sin Sans for Antikkens rene Former og for malerisk Virkning, der var uddannet af hendes og Idas fælles Lærer i Tegning J. L. Lund, komponerede hun smaa Balletter i »spansk-romantisk« Manér. Sophie Dreyer var tækkelig, men langt fra smuk.

Søstrene Dreyers Veninde Jasmine Blicherolsen⁸ (gift 1814 med Grosserer Daniel Bügel) havde en klassisk skøn Skikkelse. Hendes Fader, den tidligere Diplomat og tillige Digter efter beskeden Evne, Etatsraad Peder Blicherolsen færdedes ligesom hans Broder Notarius publicus, Etatsraad og Direktør ved det kongelige Theater Gottsche Hans Olsen meget i det Brunske Hjem. Jasmine var opdraget i Spanien, Berberiet og i Paris, hvor hendes medfødte Evner for Dansen var bleve uddannede af saa berømte Lærere som Talma og La Rive. Hun udførte de forskellige Nationers Danse med den største Smidighed, Ynde og Korrekthed. Sammen med Ida dansede hun Bolero, Soguidilla og Fandango og lærte til Gengæld af hende Saltarelloen og Tarentellaen.

De tre unge Piger kappedes om at yde det bedste paa Dansens, Mimikkens og Deklamationens Omraade i Scener af Racines »Britannicus« og »Fædra«. I deres Bestræbelse fandt de en udmærket Støtte og

Opmuntring i Weyses ypperlige Akkompagnement. Ogsaa Kuhlau var en Beundrer af Idas Talent, han færdedes dog mindre hyppigt i det Brunske Hus, fordi han ikke yndede Weyse. I Anledning af hendes Medvirkning ved Koncertmester Schalls Amatørkoncerter i Vinteren 1812 fremhævede han som disses Glanspunkt Ida Bruns »herlige udtryksfulde Sang« i en Kritik i »Allgemeine musikalische Zeitung«⁹. Ikke længe efter tilegnede han hende sine »Sei canzoni Op. 9«. De unge Pigers Dans lededes nu og da af den gamle Balletmester Galeotti, der jævnlig

Sophienholm.
Lund delin.

gav sin Beundring Luft i sit korniske Kaudervælsk af Italiensk, Fransk og Dansk.

Sophienholm havde i alle Henseender et afgjort sydlandsk Præg. Alle-rede Villaens Ydre, de hvide Mure med de grønne Skodder, Havens Anlæg og Vækster, Mulæslerne, der græssede foran Huset, hensatte Gæsten til Italien. Indtrykket forstærkedes, naar man betraadte selve Huset, hvis Vægge var prydede med Malerier, der mest forestillede italienske Landskaber og Folkelivsbilleder. Italiensk Sprog, Sang og Musik spillede særlig i Idas Tid en fremherskende Rolle. I Samtaler med sine Plejedøtre, de to Mæstri Galeotti og Siboni, berejste Hus-

venner og Diplomater fra Landene hinsides Alperne, benyttede F. Brun sig af Italiensk. Af Sostrene Dreyer havde hun lært Spansk og dyrkede dette Sprog endnu 1821 iltigt under Veiledning af den herværende spanske Legationssekretær.

I Aarene 1811—13 fik Ida og hendes Veninder i deres kunstneriske Stræben nye Impulser gennem det Besøg, som den plastisk-mimiske Kunts mest fremragende Repræsentanter paa hin Tid, Fru Hendel-Schütz og hendes Elev Patrick Peale aflagde i København.

Den ekscentriske Baron G. A. v. Seckendorff¹⁰ havde 1807 opgivet sin Stilling som hertugelig Kammerdirektør i Hildburghausen for udelukkende at virke som Deklamator, Mimiker og Kallistheniker, skønt hans fornævnte, berømte Forbillede aabenlyst havde frakendt ham baade Anlæg og Talent i saa Henseende. Under Navnet Patrick Peale optraadte han sammen med sin korpulente Hustru i April og Maj 1811 i København. Hans Fremsigelse af Stykker af Wilhelm Tell og Macbeth gjorde megen Lykke, men da han i Fru Bruns Hus vilde fremstille Kristi Lidelser og Himmelfart, frabad hun sig dette i meget bestemte Ord.

I Slutningen af 1812 kom selve Fru Hendel-Schütz¹¹ hertil, en allerede 40aarig, lille, velproportioneret Kone, der i sine fire Ægteskaber havde født seksten Børn. Fru de Staël havde truffet hende i Stockholm, og her havde hun gjort et vist Indtryk paa J. L. Heiberg, da hun paa Ridderhuset fremstillede Maria Stuarts Afsked med sine Kammerjomfruer før Henrettelsen. Ogsaa i København gjorde hun med sine Attituder Lykke og især ved den efter antikke Forbilleder korrekt gennemførte Gruppering og Drapering.

I Glucks Iphigenie optraadte hun i det Brunske Palæ for en meget udsøgt Kreds sammen med sin berømte Medbejlerske Ida Brun. Denne var Iphigenie og henrev alle til Begejstring ved sin Kunst i Sangen: Cette nuit j'ai revu le palais de mon père. Fru Hendel-Schütz var Præstinden, der førte hende.

Idas Forkærlighed for den ældre italienske Musik bestyrkedes ved, at Gaetano Piantanida¹² fra Bologna, senere Professor ved Konservatoriet i Milano, under sit Ophold i København 1813—14 sang og spillede med hende.

En Begivenhed af Rang i Hovedstadens litterære Verden var Oehlen-schlägers Hjemkomst i November 1809. Aften efter Aften læste han for en beundrende Kreds, særlig i det Schimmelmansske Hus, sine egne og andres poetiske Arbejder højt, bl. a. Correggio efter sit

tyske Manuskript. Kongehuset og Hofiet viste ham stor Velvilje, og han fik Udnævnelse som Professor ved Universitetet.

I Begyndelsen af 1810 opførtes »Axel og Valborg«, der fik en ret kølig Modtagelse, medens Correggio, der gik over Scenen Aarsdagen derefter, gjorde megen Lykke¹³.

Som Professor ved Universitetet i Kiel kom Baggeseu i November 1811 til København for at repræsentere ved de Festligheder, der afholdtes i Anledning af Christiania Universitetets Indstiftelse. Hans Glæde over at kunne vende det »halvrussiske Kiel« Ryggen for en Stund, blev kun blandet. Næsten overalt, hvor han satte Foden, fik han en kølig Modtagelse, og navnlig var dette Tilfældet i det Schimmelmanske Hus, hvis Yndling han saa længe havde været. I et Brev til Louise Stolberg betegner hans fordums Velynderinde Charlotte Schimmelmann den blotte Sammenligning mellem Baggeseu og Oehlenschläger som en Absurditet; det vilde være det samme, som om man vilde stille Sheridan, »en talentfuld Digter, men et daarligt Subjekt ligesom Baggeseu, ved Siden af Shakespeare«. »Vi har kun set ham lidt,« hedder det videre, »men han har vist sig meget og overalt. Oehlenschlägers Berømmelse trykker ham lidt, men et stort Parti, særlig den store Flok, der slet ikke forstaa ham, er imod Oehlenschläger, hvad der maaske kan trøste denne Parnassets fortabte Søn noget«¹⁴.

Kun F. Brun var ham uforandret hengiven, og hendes Hus stod ham til enhver Tid aabent. Allerede nu begyndte hun at tage ham i Forsvar overfor Oehlenschläger. »Baggeseu er et finere Hoved end Oehlenschläger, der er som død i det daglige Liv«, skriver F. Brun til Caroline v. Humboldt, »han er ogsaa bleven mere solid og eftertænksum.«

Hjemvendt til Kiel ytrede Baggeseu, at Fru Brun og hans egen Søn var hans eneste Venner i den Betydning, han opfattede dette Ord.

I December 1812 kom Baggeseu igen til Hovedstaden og skyndte sig med at bringe Ida sin Hyldest i to Digte, der fremkom i Foersoms Poetiske Lommebog for 1813 (December 1812), det første med Titlen: »Den gamle Anacreon til den unge Psykarion«, der udover de to første Vers kun er en Gentagelse af et 1806 til Sophie Ørsted rettet Digt. Det andet bærer Overskriften »Immanuel til Ida«¹⁵.

En Del af Vinteren tilbragte Baggeseu paa Bruns tidligere Ejendom Antvorskov, som Gæst hos den daværende Besidder Generalkrigskommissær H. C. Astrup, hvis smukke Datter han har besunget under Navnet Ellina. Fra Antvorskov (»Elleskov«) sendte Baggeseu Fru Brun

et Rimbrev Elleskovs Mysterier, ledsaget af en Række, til Frøken Astrup og hendes Forældre rettede »Ellebreve«, i hvilke Antvorskov og dets Beboere lovsynges i høje Toner¹⁶.

I Foraaret 1813, da han atter hyppig traf sammen med Ida, blev han stærkt betaget af hendes Skønhed, der inspirerede ham til et af hans ypperste Digte Paradisflugten (dateret København 15. Marts)¹⁷:

Skønne, hovedlyse, hjertevarme,
Vingefavre Fugl fra Paradis!
Sig, hvordan forvildte Du Dig arme
Ned til Støvets Ørk og Livets Is?

Hvordan kunde Du det Ly forlade,
Hvor i Ætherdufte Du Dig svang,
Mellem Lysets Rosenlundes Blade,
Mens omkring Dig Søsterengle sang.

Under Navnet »Frierbrevet. Til Frøken Adelaide Brun« saa Digtet Lyset i Molbechs Tidsskrift »Athene« (Juliheftet). Til Moderen, sin »søsterlige Veninde«, skrev han i Anledning af hendes 48. Fødselsdag en poetisk Lykønskning »Til min Muse« eller »Sophienholms Erindring« (»Du, som fangen under Tag, inden Hovedstadens Mure« o. s. v.); i Originalmanuskriptet bærer Digtet Overskriften: Paa Nordens bedste Camenes Fødselsdag 1813. Det tolker Baggese's Tak til F. Brun og Sophienholm for mange af hans Ungdoms lykkeligste Minder:

Hvor de høje Skovens Kroner
Tit i hellig Tempelklang
Genlød af Din Schulzes Toner
Og af Frederikkes Sang —
Did paa lette, gyldne Vinge
Flyv, min Muse, flyv med Il,
Lig Din Elskovs første Pil
Dagens Dronning tavs at bringe
Mer end Ord, som højt sig svinge,
Mer end Lyd, som lifligt klinge.
Mens Lykønskning's Klokker ringe —
Blot en Taare og et Smil¹⁸.

Det spændte Forhold mellem Baggese og Oehlenschläger udartede senere, under den syvaarige litterære Fejde mellem de to Digttere og deres Tilhængere, til bittert personligt Nag, hvilket foranledigede F. Brun til at træffe sit bekendte kuriøse »Portnerarrangement«. Om end

Baggesen baade som Digter og Menneske i hendes Hjerte afgjort indtog den første Plads, vilde hun dog nødig gaa glip af Oehlenschlägers Besøg i Huset. Derfor gav hun sin Portner Besked om at melde Baggesen, at hun ikke var hjemme, naar Oehlenschläger var paa Visit hos hende, og omvendt.

Betegnende nok indfandt Oehlenschläger sig tre Dage efter hin ovenomtalte, af Baggesen fejrede Fødselsdag og overrakte F. Brun sit Skæmtedigt¹⁹.

Et lille Vers jeg gerne vilde bringe,
Men Morgenhanen ryster alt sin Vinge
Og byder mig at vandre, med sin Galen,
Til Frederiksdalen.

Nu maa jeg altsaa skynde mig som Lynet.
Jeg haaber, Baggesen er mer forsynet,
Han bringer vist en Duft i sine Lommer
Med bedre Blommer.

Medens andre Penne ihærdigt bidrog til at uddybe Kløften mellem de to Rivaler, søgte F. Brun, tillige som Tak for deres Hyldest, ved en tysk Digtecyklus at vække en forsonligere Stemning hos dem og deres Publikum. For at skaffe sig Ørenlyd i den danske Læseverden, formaaede hun sin nye, unge Ven, den 22aarige J. L. Heiberg²⁰, der sammen med Moderen og Stedfaderen Gyllembourg paa den Tid begyndte at søge det Brunske Hus, til at oversætte sine Digte²¹. Det første »Høstaften«, er rettet til Adam Oehlenschläger:

En Høstvind gaar over visne Straa,
Og Regnen slaar paa de Ruder smaa,
De Smaafugle fly udi Skoven ind,
Og Tranerne tye til Solens Skin.

Det er en trist Efteraarsaften paa Sophienholm. Ilden blusser i Kaminen. Tiden falder Ungdommen lang inden Døre.

I dovne Piger! Ej Lediggang!
Den ene skal vinde den Traad saa lang,
Den anden skal strikke en Strømpe fin,
Den tredje sømme paa Skjortelin.

Moderen ved intet bedre end at læse for Ida og Lotte »den Sang saa sød om Valborgs Elskov og Valborgs Død«. Døtrenes Veninde Nikoline Hammelef (»Klina«) afløser F. Brun med sin blide Stemme.

Alle er rørte til Taarer, og Kvadet slutter med at prise Baldur hin godes, Hakon den riges og Correggios Digter.

Den anden Sang »Opvaagnelsen« er henvendt til Baggesen. Forfatterinden er vaagnet efter den regniulde Nat til den mørke Dag, der dræber »Fantasiens glade Drømme«. En Solstraale falder i hendes Hjerter, da hun faar Øje paa den Hilsen, Baggesen har bragt hende fra Castales Kilde i »Athenes« Gudesal. Hun takker Digteren for hans »Skovbrev«, som paany førte hende tilbage til hendes Ungdoms Blomsterbække, og hylder ham, hvem »evig ung og evig varm, Polyhymnia paa Straale-arm mægtigt over Digtersværmen hæver«.

Trilogien ender med Moralens: »Til Baggesen og Oehlenschläger«:

Saa lader da Venskab og Vekselsang
Nu tone til Harpens og Lyrens Klang!
Fra Bragas Lunde, fra Musers Hjem
O træder stolt og forenet frem!
I, Daniens Ære og Daniens Lyst. — —

Det har sikkert kostet Heiberg sure Timer at fordanske F. Bruns velmente, men matte Digte, af hvilke de to første optoges i hans poetiske Skrifter. Med ulige større Fornøjelse læser man hans egen Sonnet, »Oversætteren til Digterinden«, hvori han med overdreven Beskedenhed takker for det smigrende Hverv, den danske Sappho har overdraget ham:

Du har til mig betroet den Lavrbærkrone,
Som huld Du vil, o høje Sanggudinde,
Omkring de tvende Digterlyrer vinde,
Som højest paa den danske Himmel trone.

Du rakte mig den fra Parnassets Zone,
Og bød min Haand en lignende at binde,
Men af den danske Herthalunds Kærminde,
I samme Sprog, som hines Sange tone.

Med Skælven jeg mit Laan tilbagebringer:
Thi ak! Den Himmeldug, hvis Perler smile
Paa Dine Blomster, mangle Jordens Dale;
Og jeg har ej, som Du, o Musa, Vinger,
Hvorned jeg til Parnassets Top kan ile,
Og samle den paa Bredden af Castale.

For den Virak, F. Brun havde ofret til Oehlenschläger i sin Digt-cyklus, der fremkom i »Athenes« Majhefte for 1814, takkede han i en

spøgefuld »Romanze«, som han hverken da eller senere fandt værdig til at give i Trykken. Maaske er Grunden den, at han har forsømt at tage en Afskrift af det elskværdige Impromptu, der begynder saaledes:

Herr Adam han sidder saa tankefuld
 Paa Sofaen i sin Stue,
 Hans Ansigt ser ud som røden Guld,
 Det rent er hovnet af Snue.
 Hans blussende Kind er dobbelt saa tyk,
 Hans dobbelte Læbe dobbelt saa styg
 Som ellers, naar Østenvinden
 Har ikke hovnet ham Kinden.

I denne sørgelige Forfatning faar han Besøg af en Skonjomfru.

Det er ung Hanna, det yndige Noer,
 Med højt opløftede Nakke.

Paa hans Spørgsmaal om, hvorhen Hanna Eggers gaar, lyder Svaret, at hun skal ud til Sophienholm, til den venlige Digterinde.

Ung Adam raaber: Guds hellige Død
 Saa maa jeg straks til at rime,
 Bevidne den ædle, som Vers mig bød,
 Taknemmeligt min Estimate.
 Fortælle, hvor kært det er mit Bryst,
 At Axel gav hende Hjertets Lyst.
 Og love, mens Livet mig gives,
 Med Baggeseu aldrig at kives!

Nej, aldrig kives i dette Liv,
 Men virke til Landets Ære.
 Han sentimental og jeg naiv,
 Hvad kan vel skønnere være?
 Han lær med Graaden endnu paa Kind,
 Jeg græder med et fornøjet Sind,
 Men begge med Broderpligter
 For Landet vi rimer og digter.

Medens Oehlenschlägers friskfyragtige Rimeri ikke kom videre end til F. Bruns Skriverbordsskuffe, formede Baggeseus Tak til Forfatterindens unge Herold sig til et fuldtonende profetisk Kvad, der gik fra Mund til Mund, og som vil huskes, saalænge Mindet om Fejden mellem Baggeseu og Oehlenschläger lever i dansk Aandslivs Historie.

Ofte optrykt i Tidernes Løb gengives det her efter Digterens originale, kalligrafisk skønne Manuskript blandt F. Bruns Papirer.

Til

Frue Frederike Brun.

I Anledning af Ludvig Heibergs skønne Sonnet i Spidsen af Hendes tre af Ham oversatte Digte.

Den Digter, der saa sindrig som beskeden,
Halv Yngling end, med spæde Vingeskud,
Lig dem paa Skuldrene af Amors Brud,
Kvad Digterinden denne Sang heneden,
Vil én Gang stor, som nu alt elskelig,
Paa mægtige fuldvoksne gyldne Vinger
Til Sangens Top, hvor Evalds Aand sig svinger,
Fra vore Toners Kamplads svinge sig —
Og, Fremtids Genius i Upartiskhed lig,
Naar, Psyke, Dit os her alt rakte Bæger
Bag Gravens stille Lethe vederkvæger;
Sangdømme den paa Jorden førte Krig
Imellem Baggesen og Oehlenschläger²¹.

København Pintsedag 1814.

Digitet saa kort efter Lyset i det af Baggesen udgivne Ugeblad »Skuddagen« og optoges senere i Gengangerbrevene. Heiberg bifaldt ikke den »altfor overdrevne Berømmelse« af hans Person. Samtidig fremkom Baggesens hvasse Kritik af »Hugo v. Rheinberg«. Heiberg indrømmede, at han havde Ret i meget, og at Oehlenschläger »virkelig havde tabt sig«.

Til Idas Rolle som Angelo grazioso i Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger sigter Heiberg i Stroferne:

Og Danmarks Digtene, de to, de store,
Som i usalig Tvedragt skiltes ad,
I deres Sange kan dog Verden spore,
At her forsvandt Uenighed og Had.
Til Hendes Fane de dog begge svore,
For Hendes Fod de lagde hvert sit Blad,
Og Hende nær, ret som ved Orphevs' Streng.
Det Stridende foreente sig saa længe.

I den Tid, Ida Brun var i sine Forældres Hus, kom Oehlenschläger i hvert Fald paa hendes og Moderens Fødselsdag paa Sophienholm og i Bredgade og havde sædvanligvis et Poem med i Lommen. Med Idas mulige Bortrejse for Øje skrev han sin »Vekselsang mellem Sophien-

holms Genius og Digteren i Anledning af Idas Fødselsdag 20. Sept.«
(1814):

Sophienholm! hvi mørkner du din Himmel,
Hvi har din Sol den grønne Dal forladt.

Fra det følgende Aar findes blandt F. Bruns Papirer Oehlenschlägers
Digt til hendes Fødselsdag:

Hvad sørged i Gaar vi for Vejret i Dag —,

men med 1815 ophører ogsaa hans Hyldestdigte til Sophienholm og dets Genier; kort efter afbrød han for mange Aar Forbindelsen med det Brunske Hus. Aarsagen var ikke saa meget den, at F. Brun, hvad han godt vidste, satte større Pris paa Baggesen, men fordi der i hendes Digt »Der erwachte Adler« (1816) var hentydet til den lovlige lange Hvile, Oehlenschläger havde undt sig, inden han atter styrede sin Flugt mod Solen. Dette tog han hende meget ilde op. Da F. Brun fortalte Baggesen dette, udbrød han: »Gid det var skrevet for mig!«²²

Om Oehlenschläger udtalte F. Brun sig i et Brev fra Maj 1816 til Bonstetten: »Ø. forsømmer sig selv af lutter bornert Hovmodighed, og hans Geni slumrer ind i den nøjsomme Uvidenheds Skød; i de sidste 3—4 Aar er han unægtelig dalet, skønt han skriver uhyre meget og deriblandt meget talentløst. Men uden Kultur, uden Videnskab, Smag og Kritik kommer der aldrig noget til Eiterverdenen«. Der var noget sandt i dette, og hun fortsatte: »Baggesen tugter ham ubarmhjertigt med en Svøbe, der er flettet af Archilochos, Juvenal og Horats, og som er væbnet med det ham egne, uforlignelige Vid. Retfærdig er hans Kritik altid, og han har Latteren paa sin Side. Baggesen er sin Tids største Versekunstner, baade i det danske og tyske Sprog, thi han ligner Schlegel og Voss i Korrekthed og overtræffer begge i lyrisk Flugt, Lethed, Sødme og Gratie«²³.

J. L. Heibergs Følelser overfor Ida Brun var mere end en flygtig Stemning, og hvis man tør tro Fru Heiberg, lod Ida ham ofte mærke, at hans Hyldest ikke var hende helt ligegyldig. Flere af hans smukkeste Digte er skrevne paa Sophienholm, og enkelte af dem rettede til hende, bl. a. »Til Adelaide«, i hvilket han aflægger et poetisk Skrifte:

Jeg ikke ved, hvad Lykken mig har givet,
Jeg tvivler selv tit paa mit Digterkald.
Dog følger jeg Naturens Røst i Livet,
Og haaber, den skal vogte mig for Fald.

Den svage Vind, som ofte bøjer Sivet,
 Mit Hjertes indre Drift ej kue skal:
 Jeg stræber til, jeg har alt stræbt i Tide
 Mod Digtekunstens Top, Adelaide²⁴.

F. Brun holdt af ham som en Søn og vilde skaffe ham ind paa den diplomatiske Løbebane, hvad hans Moder ikke billigede. Maaske forbandt F. Brun hermed den Tanke, at han saaledes kunde have bedre Udsigter til at vinde den skønne, forvænte Haand, som mere end en fornem og rig Mand forgæves havde bejlet til.

Ida Bruns Navn klinger ofte vemodigt igen i J. L. Heibergs Digtning, dels i den en halv Snes Aar efter hendes Bortrejse nedskrevne tyske Vekselsang mellem Sophienholm og Bellavista, men især dog i den gribende, poetiske Velsignelse, han, selv nær ved Støvets Aar, lyste over hendes Minde. Man tror at høre det i Afskedssangen i »De danske i Paris«, digtet til Musikken til den spanske Bolero, som Ida og Mariquitta havde danset paa Sophienholm.

Da Ida havde givet Grev Bombelles sit Jaord og med ham drog bort til et fremmed Land, var den Fortryllelse, der bandt J. L. Heiberg til Frederiksdals Skove, hævet, og fra den Tid af gæstede han kun F. Brun af Høflighedshensyn.

Ved Afrejsen til England i Maj 1819 ytrede Heiberg, at han ikke var utilfreds med at have givet Afkald paa den nøje Forbindelse med det Brunske Hus, da det havde mistet sin Tiltrækning for ham. Fra London skrev han 23. Maj til F. Brun: »Jeg ved ikke, om jeg behøver at gøre Dem en Undskyldning, fordi jeg uden at tage Afsked med Dem rejste fra Byen. At det ikke er sket af Ligegyldighed, tror jeg, De i Deres Hjerte er overbevist om, og kan, om det gøres nødvendig, bevise det dermed, at jeg den sidste Dag, jeg var i København, besøgte Dem og talte med Dem, just som De steg i Vognen. Men jeg havde fast besluttet ej at sige en eneste af mine Venner Farvel . . . De er formodentlig nu paa Sophienholm, det lille Paradis, som jeg endnu ikke har set overtruffet af noget Landsted, som er mødt mig paa min Flugt gennem Engelland. Vanskelig vil jeg ogsaa faa noget at se, som i mine Øjne er smukkere og efterlader mig behageligere og kærere Erindringer . . .«²⁵.

Endnu 1827, da F. Brun ved Fru Rahbeks Mellemkomst ønskede at faa sit Digt i Anledning af Baggessens Død trykt i Heibergs »Den flyvende Post«, tilkendegav hun overfor Kamma sin Skuffelse over hans Troløshed og tilføjede. »Iøvrigt vilde det være mig kærere,

om Dr. Heiberg udgav et større Blad, et Maanedsskrift. Han spreder sig for meget paa denne Maade, og evner dog saa meget. Et Tidsskrift, der ogsaa har en kritisk Tendens i dette Ords og Begrebs fulde Forstand, trænger vi i høj Grad til. Han er ganske egnet til at være Redaktør og ypperlig Medarbejder ved et saadant Organ, thi denne prægtige Pande rummer stor Klarhed. Han er den gode Tones, Smaagens og Maadeholdets Mester, og hvis de ældre Mestre fra den gode Tid sluttede sig til ham, saa kunde vi snart med et godt Eksempel foregaa Tyskland, hvor Kritiken i Skønlitteraturen trænger til Genfødelse²⁶.

Saa klart og sundt kunde F. Brun endnu i sin Alderdom opfatte Tidens Krav og sin tabte Vens Værd og Væsen.

F. Bruns Bekendtskab med Ingemann²⁷ kan følges tilbage til 1813, men hans Besøg paa Sophienholm synes i Begyndelsen ikke at have været hyppige, thi i November 1815 udtalte Kamma Rahbek i et Brev til ham Ønsket om, at han vilde omgaa Fru Brun nærmere for begge Parters Skyld, idet hun tillige lagde et godt Ord ind for sin Veninde, som hun holdt »ubeskriverligt meget af«. Mellem de to Fruer gik Ingemann under Kælenavnet »Hermelinet«, eller »det lille nydelige, hvide Dyr«, som han kaldtes i Bakkehussproget. Da han 1818 tiltraadte sin Udenlandsrejse, skrev F. Brun til ham: »Rejs saa lykkeligt som vi ønsker det og De fortjener det. De medbringer en ren Sjæl og et aabent, fordomsfrit Sind, kun Sprogene fattes Dem, og De maa erobre dem«. Hun medgav ham Anbefalinger til Venner og bekendte i Kiel, Paris og Schweitz. Hos Matthisson indførte hun ham med disse Ord, der vidner om hendes kærlige, forstaaende Sind: »Han er stille, sky, fremmed for Verden, og man maa vække hans Mod ved Kærlighed, thi han kender næppe sig selv«. Ingemann besøgte Bonstetten paa Bellevue ved Bern og saa til sin Forundring den 74aarige Mand danse til over Midnat som en vert-galant.

1820 sendte Ingemann F. Brun følgende Strofer som Tak for Tilsendelsen af hendes netop udkomne »Neueste Gedichte«:²⁸

Hav Tak for hver en Tone, ren og sød,
 Jeg fra Din blomsterkranste Lyra hørte,
 Med Zephyrvinger Tonerne afslørte
 Den Genius, som fra Camoenens Skød
 Udsprang saa smilende, saa rosenrød
 Og Dig til himmellyse Pindus førte
 Din Sjæl at bade i dens Rosenglød.

I Mozarts Rekviem og Idas Stemme,
 I Dybets underfulde Brudesang
 Jeg lytted henrykt til Din Harpeklang,
 Og skal den høje Genius ej glemme,
 Som let og fri sig over Jorden svang;
 Skønt i en Himmel kun den havde hjemme.

Med det overfladiske Kendskab til F. Brun vilde vel de fleste tro, at hendes Interesse for Ingemanns Digtning nærmest omfattede hans sentimentale og svagere Arbejder som »Blanka« eller »De sorte Rid-dere«. Ingenlunde, det var netop det bedste, han har ydet, hans fædrelandshistoriske Romaner, hun satte højest. Til Fru Rahbek skrev hun straks efter at »Valdemar Sejer« var udkommet: »Jeg er henrykt over Valdemar Sejer, jeg har læst den to Gange efter hinanden«, og hun udtalte i et Brev til Forfatteren sin varmeste Aneerkendelse af Bogen. Ingemann svarede i et Brev af 5. April 1827 saaledes:

»Højest behageligt blev jeg overrasket ved det skønne Lavrbærblad for min Valdemar Sejer, som Deres Brev og Bedømmelse over Bogen var mig. En saa aandrig og udmærket Digterindes Bifald opvejer mange Recensenters Testimonier. Skønt jeg endnu ikke har hørt en eneste offentlig Stemme om dette Arbejde, har jeg dog af intet havt mere Glæde med Hensyn paa Læsernes Deltagelse. En stor Del af den Berømmelse, De tildeler denne Fremstilling, maa jeg imidlertid tilregne det poetiske Blik, hvormed De har set det, og den Digter-aand, hvormed De har opfattet det hele Billede. Hvad De siger mig derom, bestyrker mit Haab om, at det poetiske i hin romantiske Tidsalder ikke er gaaet tabt ved den rolige Udmaling, og at Ideens Enhed ikke er forsvundet i den Mangfoldighed af Karakterer og Be-givenheder, Stoffet var saa rigt paa. Den Tørhed og Magerhed, hvor-med dette Tidspunkt i vor Historie, uagtet de store, poetiske Grund-træk, dog hidtil er behandlet af vore Historikere, kom mig i mange Henseender til Gode og gav mig Ret og Leilighed til at bevæge mig med temmelig Frihed mellem Heroerne paa den øde Mark.«

Under sit Ophold i København 1815 besøgte Schack Staffeldt²⁹ oftere F. Brun. At de et kvart Aarhundrede før havde staaet som litterære Modstandere overfor hinanden i Holgerfejden, synes ganske at have været glemt. Schack Staffeldt forærede hende sine egen-hændige Renskrifter af flere af sine seneste tyske Digte, et hidtil utrykt An die Nacht, de Strofer, han skrev i Anledning af Kongens Hjem-komst fra Wien, og det smukke Digt Resede (fra April), hvis Slutning, afvigende fra den senere trykte Tekst, mere poetisk lyder:

Gern weilt bei Dir, in Deinem Heiligtume,
 Der Erdenfriede und die Seelenruh —
 Gern schliesst bei Dir der Schlaf das Augezu.

Ved Afskeden fra hende i September overrakte han F. Brun sin smukke, til hende rettede Sonnet:

Ein Aether von Gestalten und von Tönen,
 Ein Sylphenland von Geist und von Gefühl,
 So schwebt Dein Reich hoch über dem Gewühl
 Des niedern Trachtens, welchem andre fröhnen,

Es ist ein heil'ger Tempel alles Schönen,
 Errichtet um der Künste letztes Ziel,
 Wo Poesie, Musik, des Mimen Spiel,
 Und alle Künste sich zur Weihe krönen.

Denn am Altare steht, im Morgenschein
 Des Urlichts, Priesterin, die Anmut-Güte
 Und pflegt der Glut mit seligem Gemüte.

Bis alle Musen, tanzend im Verein,
 Zur Opferflamme sehnsuchtsvoll sich wenden
 Und nun, durch ihren Glanz verklärt, vollenden.

I Breve til J. M. Thiele omtaler han F. Brun med megen Varme. »Aand, Fantasi, Hjerte, Humanitet og Ejegodhed pryder denne Digterinde i en sjælden Forening. Forsøm ikke at dyrke dette Bekendtskab, der i alle Henseender maa være Dem vigtigt«. Hun vedblev at leve i Schack Staffeldts venlige Erindring, og endnu 1826 sendte hun ham sit Mindedigt over Baggesen med en Tilegnelse.

J. M. Thiele³⁰, der af F. Brun 1815 blev forestillet for Heiberg og Schack Staffeldt, fortæller i sine Livserindringer om den udstrakte Gæstfrihed og velvillige Forstaaelse, han gennem mange Aar nød i hendes Hjem. Paa hendes Anbefaling gav Brun ham et Pengeforskuud, der gjorde ham det muligt at tiltræde Rejsen til Italien.

Kamma Rahbeks³¹ Navn er allerede nævnt i det foregaaende. F. Brun havde gjort store Anstrengelser for at drage hende ind i sin Kreds, men uden Held. Sine Besøg hos Fru Brun indskrænkede hun til Formiddagsvisitter i Palæet i Bredgade og undskyldte sig med, at hendes »Usselhed gjorde hende aldeles uskikket til noget Samkvem med Mennesker«, og motiverede yderligere sin Vægning ved de energiske, for hendes Tænkemaade saa betegnende Ord: »Tvang er min

Natur aldeles imod«. Detimod førtes en særdeles livlig Brevveksling mellem »die grandiose«, som Kamma efter et af Fru Bruns Yndlingsord kaldte sin Dusveninde, og Bocca mela — Honningmunden (den italienske Betegnelse for et Insekt, der omtales hos Plinius), med hvilket Kælenavn Fru Brun begavede den lille, vevre Frue fra Bakkehuset. Fru Brun skrev med en enkelt Undtagelse altid paa Tysk, medens Kamma Rahbek i Brevene til hende udelukkende holdt sig til det danske Sprog.

Brevskiftet mellem de to Fruer berørte alle Dagens Begivenheder, særlig litterære Forhold, men væsentlig holdtes det dog i Live ved de stadige og store Veksler. Fru Brun trak paa sin Venindes velkendte Tjenstvillighed. Med sin traadfine, skønne Haandskrift renskrev Kamma med rørende Utrættelighed utallige af hendes altid stærkt gennemrettede og ofte næsten ulæselige Manuskripter. Der vandrede ogsaa mangen af hendes vidtberømte, smagiulde Æsker til Sophienholm, og hun var altid rede til at plyndre sin paa sjældne Blomster rige Have for at smykke sin Venindes Bord. F. Brun har sikkert ikke fra sin Side ladet det mangle paa smaa Opmærksomheder, men følte sig dog stedse og med Rette i Taknemmelighedsgæld til hende.

Vanskelig kan man mellem Kvinder tænke sig større Modsætninger end de to Fruer, ikke alene i ydre Fremtoning, men i Tale og Skrift, i Tankesæt og Væsen som ogsaa i deres Fordringer til Livet, saa forskellige som det brøstfældige Bakkehus med dets lavloftede og hyggelige Stuer var det fra Rigmanden Bruns straalende Saloner i Palæet i Bredgade og paa Sophienholm. Men i væsentlige Ting lignede de dog hinanden, i den fine,aarvaagne Sans for alle bærende og spirende Aandens Kræfter omkring dem, i det dybe, varme Hjertelag, i det trofaste Sind, i frejdig, ufortrøden Kamp mod Livets Tyngde i et svageagtigt Legeme.

Blandt de mange fængslende og interessante Kvindeskikkelser, man i hine Aar til Stadighed kunde møde i F. Bruns Saloner, skal fremhæves enkelte, der særlig stod hendes Hjerte nær.

Grevinde Amalie Münster³² er tidligere omtalt. Efter at være bleven Enke i Aaret 1801, flyttede hun med sin Datter Asta, der senere ægtede Grev Carl Moltke, til København. Da hun sad i smaa Kaar, søgte og fik hun Ansættelse som Hofmesterinde først hos Prinsesserne Juliane og Charlotte, og fra 1810 hos Arveprinsesse Caroline. Med sin ranke, statelige Skikkelse, sit »milde Smil, der kom fra Himlen og til Sjælen gik«, som Oehlenschläger har sunget om hende, var hun

en Pryd for Hofiets Verden. Hverken det brogede Liv, der om Dagen holdt hende i Aande, hendes alsidige Interesser eller den rige Sympathi, hun nød hos alle, formaaede at udløse hende af Tungvindets rugende Magt. I et Anfald af Sindsformørkelse tog hun sig af Dage paa Frederiksberg Slot den 3. September 1814. Paa hendes Grav er udhugget en brudt Lilje som Symbol paa hendes Liv og Død.

Gerhardine v. Gall³³, en af F. Bruns intimeste Veninder, »en Thusneldaskikkelse«, var Datter af en hessen-kasselsk Oberst og beklædte i Aarene 1810—28 Stillingen som Hofdame hos Prinsesse Vilhelmine. F. Brun omtaler hende i stærke Lovord i sine Breve til Matthisson og Bönstetten og har bl. a. tilegnet hende første Kapitel af sine 1818 udkomne »Sitten- und Landschaftsstudien von Neapel« og Digtet »Das immer junge Herz«. Frøken v. Gall spillede en fremtrædende Rolle i det fornemme Selskabsliv herhjemme og var den mest udprægede af den lille antifranske Kreds før 1814, der nød Dronningens Tillid.

Jævnaarig med Frøken v. Gall var Fru Marie (Mary) Sophie Hage³⁴, født Ruspini. Hun var født i England, hendes Fader, Tandlæge hos Kong Georg, var Italiener, Moderen Englænderinde. En rig engelsk Familie lod hende opdrage i et stort Pensionat i London, hvor hun ved Omgang med unge Piger af de fornemste Familier lærte at stille Fordringer til Livet, som hun kun kunde faa tilfredsstillet ved et rigt Parti. Hun ægtede nærmest af den Grund den halvhundredaarige Enkemand Jens Friedenreich Hage, der havde opholdt sig i flere Aar i Vestindien og herfra hjembragte en betydelig Formue. I sit første Ægteskab havde Hage ikke mindre end otte Børn, hvoraf den ældste omtrent var jævnearig med Stedmoderen. Af Fru Hages ydre Personlighed, »der havde alle Betingelser for at vække og nære et hemmeligt Sværmeri«, faar man et godt Indtryk ved at staa overfor hendes nu i Kunstmusæet ophængte Billede. Familien Hage førte et stort Hus baade i Byen og paa Landet.

Datteren Eleanor, »en blond, gennemsigtig Skabning, saa fin som det fineste engelske Staalstik«, var en meget fejret Skønhed, hvem ogsaa Prins Frederik sværmede for. Hun blev angreben af Brystsyge og døde paa Øen Wight under Vejs til Madeira i en Alder af 27 Aar samme Aar som Faderen.

Af alle F. Bruns yngre Veninder var Mary Hage utvivlsomt den, hun satte størst Pris paa, og deres Venskab bevarede i uforanderlig Hjertelighed og Forstaaelse, til Døden skilte dem ad.

Nævnes maa endvidere Betzy Sneedorff³⁵ (1790—1875), en Datter af F. Bruns Ungdomsven Admiral H. C. Sneedorff, fra 1809 Hofdame hos Prinsesse Charlotte, Prins Christians Gemalinde, senere 1810—16 hos hans Søstre. Det er bekendt, hvor stærkt et Indtryk hun gjorde paa Prinsen, der stod i Brevveksling med hende og en Stund endog tænkte paa at ville ægte hende, »denne sjældne Pige, ligesaa god som skøn«. 1816 holdt hun Bryllup med Erik Anker.

Ogsaa Frederikke v. der Maase³⁶ (1774—1823), Kammerfrøken hos Dronning Marie, hørte til Sophienholms mest velsete Gæster, efter Hauchs Sigende en meget dannet, smuk og elskværdig Dame, der var temmelig fortrolig med den danske og tyske Litteratur. Hun førte Hauch sammen med Oehlenschläger, der ogsaa skrev et Digt til hendes Minde. Schack Staffeldt var hendes Legebroder og nærrede en ulykkelig Kærlighed til hende.

Ved Omtalen af Sophienholms venlige Husalfer bør ikke glemmes den almindelig afholdte Nikoline (Klina) Hammeleff³⁷ (1782—1831) (Datter af Stempelpapirforvalter, Etatsraad Nis Hammeleff og Datterdatter af Prokansler Pontoppidan). F. Brun tog sig venligt af sin Ungdomsvenindes forældreløse Datter, der i hendes Hjem lærte at kende Johannes Reinhardt. Efter at have opgivet sin Stilling som Lærer og paa den Tid ansat som Assistent ved det naturhistoriske Museum, blev han boende i det Brunske Hus som sin tidligere Elevs og de fleste Husfællers fortrolige Raadgiver. De Breve og Billetter, Klina skrev til sin norske Forlovede, særlig fra 1807—14, giver et godt Indblik i Livet paa Sophienholm i hin Periode. Aaret før sit Bryllup 1813 blev Reinhardt Lektor og kort efter ekstraordinær Professor i Naturhistorie. Den kundskabsrige og aandfulde Mand, fortjent som Lærer, men uproductiv som Videnskabsmand, holdt sig tillige med sin Hustru trofast til Huset.

I September 1814 havde F. Brun den Glæde at modtage Besøg af Welcker³⁸, der under sit Ophold her i næsten fem Maaneder boede i hendes Hus. Formaalet med hans Rejse var at gennemgaa Zoëgas efterladte Manuskripter og Breve i det kongelige Bibliothek. I den ret flittige Brevveksling, han havde ført med sin Veninde, var Planerne til Udgivelsen af hans skattede Lærers Biografi, udvalgte Afhandlinger og Breve, udførligt bleven drøftet. I Marts 1811 skrev han til F. Brun. »Dem skyldes det nærmest, naar den paatænkte Samling en Gang vil bidrage noget til at udbrede og bevare Zoëgas Navn og Hæder. I den Iver, hvormed De har samlet saa meget, ærer jeg den Troskab, hvor-

med De gemmer Deres afdøde Venners Minde«. I December 1812, da Zoëgas Biografi, »takket være hendes Godhed«, var færdig fra hans Haand, forelagde han hende sin Plan, til Levnedbeskrivelsen at krytze et Udvalg af Zoëgas »spredte Bemærkninger og Blade«, som ellers let kunde gaa tabt. F. Brun og J. L. Lund var utrættelige i at jævne Vejen for ham til Opnaaelsen af det ønskede Formaal og gøre ham Opholdet i København saa behageligt og nydelsesrigt som muligt. Fru Brun førte ham sammen med Baggesen, Oehlenschläger og Brøndsted. Studiet af deres Værker, Ewalds og Holbergs Skrifter og de danske Folkeviser lagde Beslag paa den Tid, Bibliotheksarbejderne levnede den flittige Mand. Hun hjalp ham med Oversættelsen af Zoëgas danske Breve, som hun sankede sammen fra hans forskellige Korrespondenter i Hovedstaden, mæglede mellem ham og den pirrelige, vanskelige Moldenhawer og fik tilsidst ved sin Indflydelse hos Dronningen udvirket Tilladelse til, at han maatte tage en Del af Zoëgas Manuskripter i det kongelige Bibliothek med sig til Giessen, hvor Welcker fra 1809 af havde været ansat som overordentlig Professor i Arkæologien og den græske Litteratur. I hele tre Maaneder af sit Ophold her var Welcker skrantende og til Dels sengeliggende; og i al den Tid tog F. Brun sig med den største Omsorg af hans Pleje. I et Brev til Caroline Humboldt taler hun varmt anerkendende om Welckers barnlige Sind og mandigfaste, selvstændige Væsen. I Februar 1815 forlod han København til hendes »store Sorg og Savn«. Efter mangehaande Bryderier med Forlæggerne, især med Cotta, der beholdt hans Manuskript i to Aar, udkom til F. Bruns store Tilfredsstillelse 1817 i Göttingen Zoëgas »Abhandlungen« og 1819 »Zoëgas Leben, Sammlung seiner Briefe« etc.

I Sommeren 1815 saa F. Brun i sine Saloner en Række fremragende Videnskabsmænd, hvem Tilfældet i hine Dage havde samlet i København. Samtidig med, at de i Anledning af Kongens Salving fra Kiel udsendte Delegerede, Professorerne Pfaff, Falck og Kleucker, opholdt sig her, levede forbigaaende i Hovedstaden Christian Carl Josias Bunsen³⁹ (1791—1860), den senere bekendte preussiske Statsmand, der 1848 udviste saa ijendtlig en Holdning over for Danmark. Han var den Gang beskæftiget med at studere Islandsk under Finn Magnusen og indførtes i det Brunske Hus af sin jævnnaarige Ven Filosofihistorikeren Christian August Brandis (1790—1867), Søn af Lægen, Konferensraad J. D. Brandis og siden Welckers Kollega som Professor i Bonn. I deres Kreds optoges Digteren Adalbert v. Chamisso⁴⁰, der sammen med

Lieutenant Morten Wormskjold skulde deltage i den af Greve Romanzoff bekostede, treaarige Opdagelsesrejse Jordan rundt, og som her i fjorten Dage oppebiede Skibets Ankomst paa Rheden. »I København«, siger Chamisso, »hvor jeg straks indrettede mig hyggeligt i Samvær med kære, deltagende Venner og i kærlig og lærerig Omgang med Mænd, der paa Videnskabens og Kunstens Omraade gør deres Fædreland Ære, har jeg tilbragt maaske mit Livs muntreste og gladeste Dage«. Paa en herværende Diplomat gjorde han et »vel meget genimæssigt og ekscentrisk Indtryk« og betegnes som Aventureur, dog i Besiddelse af ret gode Kundskaber og en brav Karakter.

Særlig i de Aar, Ida boede i Forældrenes Hus, udøvede dette ogsaa en ikke ringe Tiltrækning paa de fremmede Diplomater. I det skæbnesvangre Tidsrum 1813—14, da Forhandlingerne mellem Danmark og de forenede Magter var svævende, havde F. Brun Leilighed til ligesom Charlotte Schimmelmänn at »se Evropa i sine Saloner«.

Som Napoleons Sendebud kom 1811 Charles Jean Marie Alquier⁴¹, et af Fru Bruns mange Bekendtskaber fra Rom, hertil. Han boede paa Landet i Frederiksdal, hvor hans Hus var Midtpunktet for de stærkt franskenlige Interesser og Sympathier i Kongens Omgivelser, og han skyede intet Middel for at vinde Tilhængere for Napoleon. Alquier besøgte tit Fru Brun paa Sophienholm, og Fortroligheden mellem begge gik endog saa vidt, at han i Maj 1813, da Frederiksdal efter Fru Bruns Sigende var Centrum for alle Nyheder, sendte sin »chère voisine« de nys ankomne Depecher.

Alligevel var hendes Sympathi for Alquier kun ringe, derimod satte hun stor Pris paa hans Legationssekretær Auguste Felix Desaugiers⁴², hvem hun ogsaa kendte fra Rom, og som allerede fra 1796 af havde været ansat ved det franske Gesandtskab i København. Han var meget æsthetisk og musikalsk interesseret og udgav her 1802 en i Anledning af Freden i Amiens forfattet Ode à la paix, der blev sat i Musik og opførtes i det herværende musikalske Akademi. Hun kalder ham den ærligste Sjæl, der nogensinde har staaet ved Indgangen til Statskunstens labyrinthiske Tempel. Den virkelige Verden var ham fremmed, men des mere fortrolig var han med Athen, Rom og Sparta. »Da den falske, skelende, helt igennem usande Alquier var Gesandt her, bandt han den ærlige Desaugiers en Mængde officielle Bulletinsløgne paa Ærmet, som han skulde udbasunere i Selskabskredsene. Da vi en Gang foresatte os at overbevise ham om dette haandgribelige Bedrageri, man vilde bruge ham til, udbrød han: »Je vois bien que mon ambassadeur ment comme un

cheval.« Han forlod 1814 København og levede siden udelukkende som Litterat i Paris i Bevidstheden om, at han ikke var egnet til at være Diplomat.

Charles François Marquis de Bonnay⁴³, der to Gange havde beklædt Præsidentsædet i Nationalforsamlingen, var Ludvig XVIII.s Sendebud i København i de hundrede Dage. Trods sit gode Hoved og sin hæderlige Karakter forstod han ikke at gøre sig afholdt. Han var stiv og fuld af Fordomme. Fru de Staël kalder ham i Breve til F. Brun »le spectre de l'ancien régime«. Sophienholms Frue ytrer om ham: »Bonny er en Erkearistokrat, vi kan ikke forliges, men jeg ser ham gerne hos mig.« Bonnay ægtede 1816 i Hamborg Catharine O'Neill, hvis Søster var gift med Guvernør i Dansk Vestindien P. L. Oxholm. Marquise de Bonnay flyttede efter sin Mands Død til København og døde her først 1879 i en Alder af over 90 Aar.

I Aarene 1814—24 var England ved det danske Hof repræsenteret af August John Foster⁴⁴, særlig skattet af Grevinde Charlotte Schimmelmänn, der kalder ham en noget sær, lidt skrap, men brav Mand. F. Brun yndede mere hans Chargé d'affaires, Edward Cromwell Disbrowe⁴⁵, hvem hun har tilegnet sit Digt »Der Luzienhügel«. Han var meget rig, ung og smuk og førte et stort Hus; hans beskedne, fordringsløse Væsen og Kundskabsfylde skaffede ham mange Venner.

Den preussiske Gesandt Grev Wilhelm Heinrich Maximilian Dohna⁴⁶, en stilfærdig, ikke særlig betydelig Diplomat, og hans elskværdige Hustru sluttede sig i det lange Tidsrum af seksten Aar (1810—26), han her varetog sit Lands Interesser, nøje til Danmark. Han satte megen Pris paa Heiberg, der i sine Breve til F. Brun sender ham Hilsener.

Det Schimmelmännske Hus og det Brunske Hjem, de eneste egentlige Saloner efter evropæisk Mønster, Danmark kan opvise, giver Anledning til sammenlignende Betragtninger.

Begge Steder var det Fruen i Huset, der spillede den fremtrædende Rolle i Selskabeligheden. Medens Modtagelsesaftenerne for Landets haardt prøvede Finansminister med de rige æstetiske Interesser var en kærkommen Adspredelse efter det anstrengende Dagværk, opfattede Børsmændene Brun dem kun som Plage og Besvær. Charlotte Schimmelmänn kundskabssøgende Aand var ligesom Frederikke Bruns stødse i travl Virksomhed, dog gik den i senere Aar mere i politisk og filantropisk end i æstetisk Retning. Grevindens Forudfattedhed overfor Mennesker og Ideer, hendes aimaalte, selvbevidste Holdning, der dæk-

kede over en tiltagende, sygelig Pirrelighed, holdt endog Husets Venner paa Aistand, medens F. Bruns joviale Godmodighed trods alle hendes Særheder drog Menneskene til sig. I begge Hjem var det Datteren, der udøvede den største Tiltrækning. Louison, det barnløse Schimmelmannske Ægtepars forkælede Adoptivdatter, født af fattige Haandværksfolk, men af Kongen benaadet med adeligt Skjold, minder i sin Fremtoning om Mignon, et Eventyrbarn med store, kloge Øjne, væver og yndefuld og kvik af Opfattelse. Ligesom Ida Brun levede og aandede hun kun for Musik, Sang og Dans; Mimik og Plastik var hende medfødt, dog var hendes Naturgaver ulige ringere tilmaalte. Begge blev gifte med Diplomater fra fremmede Lande, men medens der endnu var beholdt Grevinde Bombelles' Sangkunst en Række Triumfer i den store Verden, gled Louise dal Borgo efter sit Giftermaal ganske ud i Glemselens Mørke. Mellem Herren og Fruen paa Sølyst bestod der en gensidig, harmonisk Forstaelse og Overensstemmelse, medens Vært og Værtinde paa Sophienholm stod i skarp Modsætning til hinanden baade i Tilbøjelighed og Livsopfattelse. »Tro mig,« bekender F. Brun overfor sin gamle, prøvede Ven Ernst Schimmelmann, »der er i hele min Sjæl ikke en bitter Følelse overfor Brun, alle hans Fejl er uvilkaarlige ligesom mine, men derfor saa meget uhelbredeligere, og om man gennemstøffede den hele, vide Jord, vilde man ikke kunne finde to mere uensartede Væsener«⁴⁷.

Naar hun et Steds kalder sin Mand en Harpagon, maa det ikke glemmes, at de betydelige Summer, han ofrede paa sit gæstfrie, store Hus, der mættede mange Munde i Landets vanskeligste økonomiske Periode, da Pengenes Værdi reduceredes til en Brøkdal, fortrinsvis var en Tribut paa Hustruens Alter. Vel følte hans Forfængelighed sig med Rette smigret ved at kunne byde Landets Dronning, dets Tronfølger, de kongelige Prinser og Prinsesser og mange fornemme og indflydelsesrige Mænd til Gæst hos sig, men udover dette havde han personlig kun ringe Udbytte eller Glæde af sin Rundhaandethed. Som saa mange Rigmænd, der har arbejdet sig op fra beskedne Kaar, holdt han stædig paa sin Ungdoms nøjsomme filistrøse Vaner. Bedst følte han sig til Mode i Klubben ved sit Spilleparti, og herhen tyede han, naar Livet i hans store Sale blev ham for broget. »Han gav sin Hustru frit Spil,« siger Merkel⁴⁸, »kun turde hun ikke søge at drage ham over til sine Anskuelser og sin poetiske Verden.« Hun talte en Gang ved Bordet om Klopstock, det kedede ham. Han udbrød leende: »Klopstock, hvem er den Mand, jeg har aldrig før hørt hans Navn paa Børsen!«

Denne lille, nydelige Anekdote skildrer Constantin Brun bedre end mange, til Trivialitet gentagne Fortællinger om hans Bornethed og Uvidenhed. Hans groteske, tørre plattyske Humor med dens forbløffende Paradokser kunde let, særlig hos danske, udsætte ham for Misforstaaelser. »Jeg kan ikke rigtig blive klog paa de Følelser, I velopdragne Kvinder lægger for Dagen,« skriver han en Gang til Ida. »Oprigtighed er en ædel Egenskab, og Taknemmeligheden er endnu meget skønnere, ogsaa Klogskaben har en vis Rang. Men er Følelser kun en Tidsfordriv, saa er det løgnagtige Følelser, der hverken bør skattes eller roses, men snarere er at foragte«⁴⁹. »Han er en original, fortræffelig Mand,« siger Fru Pauli om sin Fader, »naar man kender ham og tager ham, som Himlen har skabt ham. Han er den, som holder alt sammen. Hvor skal jeg en Gang kunne forvinde Tabet af ham?« — Mynster omtaler det Brunske Hus som »grundet af en hædret og forstandig Mand og vedligeholdt ved hans utrættelige Virksomhed«.

Selv F. Brun nævner ham oftere, endog i senere Aar, med venlige Ord. Da han bragte hende Brevet, der indeholdt Budskabet om Fru de Staëls Død, sagde han mildt: »Det vil ikke bringe Dig Glæde.« Da Brun 1815 var meget plaget af Asthma, passede hun ham, skønt de ellers ikke saas meget; han var venlig mod hende, kun hendes Døvhed irriterede ham. Med sin Mands Samtykke foreslog hun at tage Caroline v. Humboldts Datter i Huset, og Forældrene skulde selv bringe hende til København. Spøgende skriver F. Brun til sin Veninde, at Constantin vil forelske sig i hende. Hun turde dø paa, at han, efter at have gjort Fru v. Humboldts Bekendtskab, vilde sige til hende: »Ja, bare Du var saadan en Kone.«

I Familien Bruns nærmere Omgangskreds opfattede man ikke Forstemtheden mellem Ægtefællerne paa en tragisk Maade, men kunde endog tillade sig at ironisere over dem, derom vidner bl. a. Weyses kostelige Rimbrev til Brun⁵⁰, som ypperligt gengiver dennes velkendte Ræsonnementer:

Sophienholms Dach, o Sünd und Schande!
Treibt mich zuletzt noch aus dem Lande.
Nun ist's reparirt und neu gemalt,
Fünfhundert Thaler hab' ich bezalt.
Mein tolles Weib will mich auch ruiniren
Mit ihrem verfluchten Correspondiren;
Das Mensch schreibt an die halbe Welt,
Das kostet ein unverschämtes Geld.
Betrogen wird man von allen Seiten;

Die Ausgaben sind nicht mehr zu bestreiten.
 Nicht lange währ'ts, dass Gott erbarm!
 So sind wir alle bettelarm.

At F. Bruns periodiske Svaghedstilstand ikke alene, som hendes Mand i sin Vrantenhed havde udtalt, bestod i nervøse Lidelser, »der fulgte med de skønne Kunster og Poesien«, fremgaar bl. a. af nogle Ytringer af Charlotte Schimmelmänn fra 1814⁵¹: »Den stakkels Fru Brun lider altid og med en Engels Taalmodighed, og da hendes Onde nødvendiggør Operationer, sættes hun ofte paa en haard Prøve. Saxtorph, Callisen og andre Kirurger er hver Dag hos hende. Ida forlader hende ikke, det er en god og elskværdig Pige. Brun tror, at han er økonomisk ødelagt, og det piner ham; iøvrigt viser han sig som en god Ægtemand i denne triste Tid og deler sin Hustrus Lidelser, taler vel stundom om de mange Læger og Lægemedler, men nægter hende aldrig noget.«

Om Bruns personlige Forhold i hine Aar kan mærkes, at han 1806 afhændede Antvorskov Gods' fire Parceller til Overhofmarskal Hauch og Slotsforvalter Voigt for 832,000 Rdlr. 1813 købte han af Generalinde P. Sehested Krogerup med 13 Tdr. Bøndergods for 120,000 Rdlr. Kurant.

I Hovedstaden erhvervede han 1811 af Hoftandlæge Mancini for 160,000 Rdlr. det saakaldte »Hotel du grand Nord« paa Kongens Nytorv og indrettede her 1816 de første varme Bade i København. En af ham efter kongelig Befaling udarbejdet og i Hovedpunkterne ogsaa i Praksis udført Plan til Seddelmassens Formindskelse og Agiotagens Bekæmpelse indbragte ham 1811 paa Kongens Fødselsdag Ridderkorset. Aaret før var han bleven udnævnt til Konferensraad.

At den beregnende og paaholdne Pengemand ogsaa kunde følge Hjertets Stemme, fremgaar bedst af, at han bortgav alle sine tre Døtre (hver udstyret med en Medgift af 35,000 Rdlr.) til ubemidlede Mænd.

Hans Planer om at etablere Pauli i Lybek strandede, og denne blev boende i København, hvor han 1814 blev Generalkonsul og 1829 Ministerresident for Hansestæderne. Fru Lotte Pauli var mest hos Moderen, hvem hun glædede ved sit udtrykksfulde og fine Klaverspil og sin smukke Sang.

I Begyndelsen af 1810 kom Gustav v. Rennenkampff, hvem man vil mindes fra hans Samliv med Fru Brun i Rom, hertil for at bejle til Augustas Haand. Brun rettede til ham de samme Spørgsmaal som til sine to andre Svigersønner, hvilken Skæbne, der ventede hans Datter

i Ægteskabet, hvad han ejede, og hvad han agtede at foretage sig i Fremtiden. Rennenkampff maatte først opfylde Bruns Forlangende om at gøre en Rejse til Lifland for at tilse sit Gods Helmet, som Brødrene havde afstaaet til ham, og siden, for at lære det danske Landvæsen at kende, tiltræde en Rejse til Fyn, Lolland og Langeland, ledsaget af Cand. juris Laurits Foss som Vejleder og Tolk⁵². Brun vilde nødig lade sin Datter drage til et fremmed Land og søgte forgæves at skaffe Rennenkampff Ansættelse i Danmark. Omsider gav han efter for de unges Bønner med de Ord: »Drag bort i Velsignelse og Fred, selv om jeg aldrig ser Eder igen.« Straks efter Vielsen, der fandt Sted 11. Oktober 1811, rejste Rennenkampff med sin Hustru til Lifland for selv at bestyre sit Gods. Ægteskabet var meget lykkeligt, men Augusta mistede desværre ligesom Moderen Hørelsen. Hun besøgte gentagne Gange, 1816 og 1830, København.

Sønnen Carl Brun holdt 20. Maj 1812 Bryllup med Frederikke Margarethe Bügel, Datter af en af Danmarks mest formuende Handelsmatadorer, Grosserer, Etatsraad Casper Peter Bügel til Ringstedkloster. Carl Brun tog Bolig paa Krogerup og fik i sit Ægteskab tre Sønner, af hvilke den ældstes Efterslægt endnu ejer Godset.

F. Brun havde ikke efter Hjemkomsten sluppet sin Yndlingstanke om at give sin yngste Datter til Grev Brunetti, den eneste, hun virkelig syntes om baade ude og hjemme, den eneste, hun undte »sin sidste og skønneste Perle«, efter at de to andre, som hun mente, kun havde gjort middelmaadige Partier. Hun havde 1810 taget en bevæget Afsked fra Brunetti i Milano og var siden forbleven i uafbrudt Brevveksling med ham. Han elskede Ida stadig »altfor trofast og inderlig«; hun havde heller ikke glemt ham og vilde gerne taget ham til Ægte, hvis han havde været i Stand til at sørge for hende. Lebzelterns Haab om at vinde Idas Haand vaagnede atter for en Stund, da han af Kejseren af Østerrig blev udset til Sendebud i København. Denne diplomatiske Mission overdroges imidlertid Grev Bombelles. Lebzelter var i Marts 1813 i det russiske Hovedkvarter for at tale Danmarks Sag og støttede her Carl Moltke i dennes Bestræbelser for at formaa Kejser Alexander til at mægle mellem Danmark og England.

Grev Louis Philippe Bombelles⁵³ tilhørte en gammel, anset fransk Adelsslægt. Faderen Marc Marie Marquis de Bombelles var Gesandt i Regensburg, hvor Sønnen fødtes 1. Juli 1780, Moderen var en intim Veninde af Ludvig XVI.s Søster Elisabeth. Da Revolutionen brød ud, beklædte den gamle Bombelles Posten som Frankrigs Udsending

i Venedig og tjente derefter som Emigrant i Condés Hær. Ludvig XVI. overdrog ham forskellige hemmelige Sendelser, og han var bl. a. ogsaa 1792 i København. Senere levede han som Domherre i Breslau og blev efter Kongedømmets Genoprettelse Aumônier hos Hertuginde af Berry og Biskop af Amiens.

Sønnen var først Lieutenant i Kongen af Neapels Hær og fandt i den danske Gesandt Schubarts Hus venlig Modtagelse og Støtte. Efter Statsomvæltningen ansattes han i det kejserlige Kancelli og var Metternichs Legationssekretær i den Tid, Fyrsten beklædte Gesandtskabsposten i Berlin. Som overordentlig Afending fra Keiserhoffet i Wien sendtes Bombelles i November 1813 til København for at tilbyde Frederik VI. Østerrigs Mægling i Spørgsmaalet om Norges Afstaaelse. En Vaabenstilstand paa den holstenske Grænse afsluttedes, men kort efter blev Østerrig tvunget til at opgive Danmarks Sag, og Freden i Kiel sluttet (14. Januar)⁵⁴.

Hjemvendt til Wien efter sin Sendelse til Danmark var Bombelles til Stede ved de allieredes Indtog i Paris og havde i April paa Keiserens Vegne det Hverv at overbringe Greven af Artois den hvide Kokarde.

Da Bombelles anden Gang kom til Danmark den følgende Sommer, var han en Mand i Midten af Tredive. Han havde i Følge Charlotte Schimmelmans Udtalelser et fordelagtigt Ydre; »han har mange gode Sider,« bemærker hun, »og fortjener Agtelse, omend hans Væsen ikke er af den Art, vi netop sætter Pris paa.« Tillige var han elskværdig og uudtømmelig i Ordspil og Vittigheder, adspredt og fornem.

Bombelles fik ved sin Tiltrædelsesavdiens en meget venlig Modtagelse af Frederik VI., der havde hædret hans tidligere Fortjenester af Danmark med Kommandørkorset af Dannebrog. Kongen ytrede i Samtalen, at han ansaa alle Østrigere som sine Børn. Bombelles indledede sin første Visit hos Fru Brun med Ordene: »Madame, modtag mig, som Deres Konge har gjort det.« Det første, han i et Selskab sagde til Ida var: »Frøken, jeg anholder om Deres Haand, gæt for hvem?« Ida lo og sagde, da han nævnede Lebzelttern: »Men den Herre har aldrig gjort Kur til mig, men til min Søster Augusta!« Bombelles skrev til sin Ven, at Ida endnu var fri og forekom ham allerkærest, men Brevet naaede aldrig Lebzelttern. Under sine stadigt hyppigere Besøg i Huset vandt Bombelles Fru Brun og Ida ved sin Godmodighed og sit sprudlende Humør, og især indyndede han sig hos Moderen ved sin virkelige eller foregivne Interesse for den tyske Litteratur.

Louis Philippe Greve Bombelles. 1780—1843.
(Efter Tegning af Ingres.)

I Januar 1816 blev Forlovelsen mellem Bombelles og Ida Brun deklareret. Begge havde lidt meget før Afgørelsen i Bevidstheden om de store Modsætninger i deres Karakter. Den glimrende Fremtid, Bombelles kunde aabne hende, gjorde hos Ida det endelige Udslag. Hun traf sit Valg med Ro og Overlæg, »forstemt over, at ingen bejlede til hende herhjemme«. Da Bombelles ved en Stafet kaldtes til Dresden, hvorhen han var bleven forflyttet, maatte Brylluppet paaskyndes. Umiddelbart efter Vielsen (4. Februar) airejste Brudgommen, og faa Dage senere indskibede Ida sig, ledsaget af sin Søster Charlotte og Svogeren Pauli, til Travemünde for at mødes med sin Mand i Gotha. Om Morgenen Klokkeren syv gik hun ind i Soveværelset til Moderen for at tage Afsked. F. Brun sov imod Sædvane fast, og Datteren stod længe og stille foran Sengen; hun nænnede ikke at vække Moderen, men listede sig tyst og med taareblændede Øjne ud af Stuen.

»Nu er de alle borte,« skrev F. Brun i sin Smerte til Bonstetten, »adskilt fra Ida, mine Øjnes Lys, min Sjæls Melodi.« I de sidste Uger før Afreisen var Idas kolde Hjerter tørt op, hun havde havt lange Samtaler med Moderen om Fremtiden, og hun brast i Graad, naar denne kærtegnede hende. Før Afskeden sang hun endnu en Gang for Moderen Stroferne »Benedictus qui venit« af Mozarts Rekviem, en af hendes skønneste vokale Ydelser.

Hele Fru Bruns Kreds følte med hende Sorgen over Idas Bortrejse, mest maaske Baggesen, der gav sine Følelser Udtryk i et stemningsfuldt tysk Digt (dateret 6. Maj)⁵⁵.

Um den Jüngling auf der Unschuldswiese
Spielt ein Vöglein aus dem Paradiese,
Sang den Himmel ihm zur Erd' hinab;
Aber jenseits seiner Heimat Grenze
Flog davon das Vöglein mit dem Lenze,
Und der Jüngling nahm den Wanderstab —

Digtet blev oversat paa Dansk og med Overskriften »Den døende Harpeklang« offentliggjort i Majheftet af »Danfana«. Det kom Baggesen for Øje i Kamma Rahbeks endnu bevarede Afskrift, i hvilken hun har opbudt hele sin Kunst. Synet af Kammas skønne Haand vakte i hans letbevægelige Sind Angeren over de plumpe Angreb, han kort før havde rettet mod hendes Mand. Under Indtrykket af denne Stemning skrev han sin bekendte, ved indsmigrende Rythmer og yndefulde Billeder udmærkede Elegi til Fru Rahbek. Fru Brun besørgede den videre

til Kamma, ledsaget af nogle udvalgte Blomster fra sin Have som Sonofferets Smykke. I Digtet »Til Rosen imellem hendes Søkende, som Idas Moder sendte mig i Morges midt i min Digten af Thoras ottende Sang«, dateret »Sophienholm, d. 22. Juli 1816 Morgens um 10« kommer Baggesen atter tilbage til Savnet af Ida. Samme Dag skrev han endnu et Digt »An die kleine Moos Rose mit dem Antwort-Blatt von Idas Mutter«⁵⁶.

Ida Bombelles var ligesom Moderen en kosmopolitisk Natur, der slog Rødder overalt, hvor hun blev plantet hen; hun opnaaede, hvis hun ikke allerede var det, at blive en evropæisk Berømt. I Dresden var hendes Hus Midtpunktet for de musikalske og dramatiske Interesser. 1818 sang hun for Goethe i Karlsbad og rørte ham til Taarer. Han satte hende over Tidens berømteste Sangerinde Catalani og begrundede denne Dom i Ordene: »Vi er nærmere beslægtede med disse Toner, det er det tyske Hjerte, der klinger os i Møde«⁵⁷.

Ved alle tyske Fyrstehoffer og særlig i Wien, hvor hun sang for den kejserlige Familie Partier af Paesiellos Pazzo d'amore fejrede hun store Triumfer.

Bombelles ledsagede 1819 Keiseren paa dennes Reise gennem Siebenbürgen og førte i Statskanslerens Sted Porteføljen. 1821 udnævntes han til Gesandt i Florenz, paa hin Tid Diplomaternes og Poeternes Stad. Ogsaa her vakte hans Hustrus Sang den største Beundring. Lamartine digtede til hendes Pris sin formskønne Hymne »La voix humaine«, den tredje i Rækken af hans »Harmonies poétiques et religieuses«. Senere fulgte hun sin Mand til Lucca, Modena og Lissabon. 1831 gensaa hun sin Moder i København, hun var efter dennes Sigende blevet meget svær, men havde endnu bevaret sin prægtige Stemme og det barnlige Udtryk i Ansigtet.

Bombelles var en hensynsfuld, ridderlig og trofast Ægtemand, der ydede sin Hustrus Talenter skyldig Hyldest. Ægteskabet var barnløst; hans hyppige diplomatiske Rejser og hendes svagelige Helbred, der nødte hende til at opholde sig meget ved Badesteder, bevirkede, at de ofte levede adskilte fra hinanden. Grev Bombelles døde 1843 i Wien. Ida overlevede ham indtil 23. November 1857⁵⁸.

»Ene jeg,« har hendes Brodersøn Alexander Brun skrevet paa Ida Bombelles' Portræt, — »af hele hendes Kreds plejede hende paa hendes Dødsseng i Wien, trykkede hendes Øjne til og bragte hendes Lig til København, hvor hun bisattes i Petri Kirkes Kapel i Nattens Mulm og Mørke, kun fulgt af min Fader og mig.«

I de Aar, der ligger mellem F. Bruns Tilbagekomst fra Rom og Idas Afsked fra Hjemmet, den Periode, der sikkert maa betegnes som den indholdsrigeste i det Brunske Hjem og Sophienholms Historie, var Fru Brun kun i ringe Grad litterær virksom.

Ved Siden af de vidt udstrakte repræsentative Pligter, der lagde Beslag paa hende, fik hun dog Stunder til at paatage sig Arbejdet ved Udgivelsen af Johannes v. Müllers Breve til Bonstetten. De tidligere, af hende under Titlen »Briefe eines jungen Gelehrten an seinen Freund« udgivne, naar i Tiden kun ned til 1779. Hele Rækken, fortsat til Müllers Død, 29. Máj 1809, fremkom i 13.—15. Bind af hans Sämtliche Werke (Tübingen, Cotta, 1812). Brevene indledes med et Forord af Udgiverinden, dateret 23. Marts 1811. Om dette skrev Welcker kort efter til F. Brun: »Deres Fortale til Müllers Briefe er fortræffelig og af mere end kvindelig Kraft, skønt ogsaa den til første Udgave synes mig ypperlig og hører til det, der har tiltalt mig mest blandt alle Deres Skrifter«⁵⁹.

Johannes v. Müllers Broder, Johan Georg Müller, bevidnede hende kort eiter sin Tak, fordi hun efter hans Anmodning havde udvalgt alle de Breve, der fortjente at trykkes, og anvendt saa megen Anstrengelse og Omhu ved Udgivelsen.

1812 udkom i Darmstadt en ny Digtsamling af F. Brun under Titlen Neue Gedichte. De fleste heri optagne Poesier hører til den af Forfatterinden saa ivrigt dyrkede Genre af landskabelige Stemningsbilleder, mest stedfæstede til Rom og Neapel. Samlingen aabnes med Digtningen »Roms Gräber oder Die Via Appia«, tilegnet »Zoëgas Manes«. Paavirkningen af W. v. Humboldts Digt »Rom« (1806) med dets tungt skridende Ottaver er let iøjnefaldende; F. Bruns letflydende, men ret intetsigende Vers er dog kun som en Dans af raslende Blade sammenlignet med Humboldts alvorfulde, tankevægtige Rekviem.

Om Gravmælerne langs Via appia synger F. Brun:⁶⁰

Obeliskn gleich und Pyramiden,
Ragen sie zu beiden Seiten auf!
O wie ruhet ihr im tiefen Frieden,
Kein Triumphzug weckt die Schlummer auf!
Nicht der Jubel jauchzender Cohorten,
Noch der kühnen Rosse Doppelschlag
Dringt bis an des Ais dunkle Pforten,
Stürmet dort die müden Schläfer wach!

Ogsaa Digtet »Das Einzig Bleibende« indeholder et Motiv fra Rom:

Ich steh' an dem rauschenden Zeitenstrom,
 Er donnert und flutet vorüber!
 Der Zeiten Grab bist du, ewiges Rom,
 Des Zeitstromes Bild, o du Tiber!
 Es wanket rings das hesperische Land,
 Von der Berge Höh' bis zum Meeresstrand;
 Doch er tobt rastlos vorüber.

Andre Reminiscenser fra Tiberstaden og dens Omegn findes i »Erscheinungen an der Tiber (Rom im Frühling 1808)«, »Die Kränze am Pantheon«, »Phantasie auf Albanos Höhen«, »Der Albanersee« og »Die Villa Mäcens zu Tivoli«.

Om disse og næsten alle Digtene i Samlingen, der knytter sig til bestemte Lokalteter, gælder den hovedsagelige Indvending, at Forfatterinden ikke evner at gengive den for det enkelte Sted ejendommelige Kolorit. Hvis ikke Overskrifterne eller de altfor rundeligt istrøede Stednavne viste Vej, vilde man næppe kunne genkende Landskabsbilledet, selv hvor Konturerne er trukne skarpt op fra Naturens Haand. Lykkes det hende en enkelt Gang at give en original, ægte følt Stemning Udtryk, ødelægger hun øjeblikkelig Virkningen ved at falde hen i taaresvømmende Betragtninger. Matthisson er trods Aarene, der er gaaede, stadig hendes Forbillede. Ved Digtet »Auf Angelicas Urne« (»Weinet, Angelica starb...«), henledes Tanken straks paa F. L. Stolbergs Mindedig over Emilie Schimmelmänn: »Weinet, Emilia starb...«.

Et enkelt, stærkt personligt Digt »Gedacht im Dom zu Mailand« udmærker sig ved en vis naturlig og oprindelig Stemning.

Hier sass ich schon vor funfzehn Jahren,
 Getaucht in süssen Schmerz;
 Was hast du alles nicht erfahren
 In diesen langen funfzehn Jahren,
 Du armes gutes Herz!

Der Jugend Glanz, des Lebens Blüte,
 Sie sind entflohn dahin!
 Bewahrtest du die reine Güte
 Ein offen liebendes Gemüte
 Und einen festen Sinn —

So schwand im Kreislauf trüber Stunden
Dir nicht umsonst die Zeit.
Hast du dich in dir selbst gefunden,
So heilt der Geist des Herzens Wunden,
Einst wirst du noch erfreut.

Hendes patriotiske Digte »Die Leichenfeier« og »Die Rache«, i hvilke hun giver sin Harme Luft over Englændernes Tøgt mod København og tolker sin Sorg over Fædrelandets Ulykke, fattes ganske poetisk Værd.

ANDET KAPITEL

Hjemvendt til Coppet efter sit andet Besøg i Tyskland havde Fru de Staël været beskæftiget med Udarbejdelsen af Skriftet *De l'Allemagne*, i hvilket hun hilste Tysklands genopvaagnende Nationalitetsfølelse. Da Bogen skulde udkomme i Efteraaret 1810, blev den forbudt af Napoleon indenfor hele hans daværende Magtomraade. For at tugte hende yderligere, instruerede han Præfekten i Departementet Léman om, at hun ikke uden forudgaaende Anmeldelse maatte fjerne sig mere end én tysk Mil fra sit Gods. Det var dog ikke alene Napoleons trykkende Tvangsforanstaltninger, der foranledigede hendes Flugt fra Coppet. Med stor Skadefrohed havde Napoleon faaet at vide, at Fru de Staël, den 44-aarige Enke, var nedkommen med en Søn, hvis Fader var den 23-aarige franske Husarlieutenant Rocca¹.

Allerede 1806 havde F. Brun lært Jean de Rocca at kende i Céligny, hvor hans Skønhed og ungdommelige Umiddelbarhed gjorde ham til Damernes Yndling. Efter forskellige romantiske Eventyr, som F. Brun har optegnet², var han i Sommeren 1810 vendt tilbage til Gené fra Krigen i Spanien, i hvilken han havde tilsat sin Førlighed. For ikke at blive »moralsk myrdet« søgte Fru de Staël konsekvent endog over for sine nærmeste Venner at skjule sit Forhold til Rocca og dets Følger. Skønt hun allerede faa Dage efter Barnets Fødsel viste sig i stort Selskab, lykkedes det hende ikke at holde Sladderen nede. Til F. Brun beklagede hun sig i flere Breve over de »utallige Dumheder«, Bonstetten havde udsprede om hende i Byen, bl. a., at hun omgikkes med Ægteskabsplaner. Hvis Bonstetten vedblev at sætte slige Rygter i Omløb, vilde hun tage Hævn ved at skrive ham et Brev til, der skulde blive meget ubehageligt for ham, »thi jeg har nu engang den ulykkelige Gave,« bemærker hun, »at kunne opfatte de latterlige Sider hos Menneskene, og naar jeg ikke drager dem frem, er det kun af Samvittighedshensyn, og fordi

jeg virkelig elsker dem, jeg holder af, hvilket er en sjælden Egen-
skab i denne Verden«³.

Ogsaa F. Brun maa have været uforsigtig i sine Udtalelser om Rocca og fik derfor i Marts 1813 en streng Irettesættelse af sin Ven-
inde: »De har kun kendt Rocca som Barn, og han er nu et ganske
andet Menneske. De Tjenester, han har vist mig, og det Venskab, jeg
føler for ham, gør Rocca i alt, hvad der vedrører ham, til ét med
min Person. De mener, at jeg elsker ham, men vær forvisset om, at jeg
taler sandt, naar jeg forsikrer Dem, at det ikke er Tilfældet. For
to Aar siden gjorde hans Skønhed og hans Saar ganske vist Virkning
paa mig, men nu føler jeg kun en dyb og fuldkommen Hengivenhed
for ham, i hvilken Bevidstheden om de Opofrelser, han har vist mig,
spiller en stor Rolle«⁴.

I Slutningen af Maj 1812 forlod Fru de Staël hemmeligt Coppet
sammen med A. W. Schlegel, Rocca og sine to Børn August og Alber-
tine. Maalet for hendes Rejse var det frie England, men Forholdene
nødte hende til at gøre den uhyre Omvej over Wien, Moskwa og St.
Petersborg. Takket være en kejserlig Ukas blev hun overalt i Rusland
behandlet med udsøgt Udmærkelse, og Kejser Alexander selv modtog
hende hjerteligt. Efter en meget stormfuld Rejse fra Åbo indtraf Fru
de Staël 22. September til Stockholm⁵.

Sverige var hendes Mands Fødeland. Til Bernadotte følte hun sig
knyttet ved et gammelt Venskab fra den Tid, han som fransk General
i hendes Salon i Paris i Vinteren 1802—03 sammen med hende havde
spundet Rænker mod Førstekonsulen. Han skyldte hende Tak for den
Tilnærmelse, hun under sit Ophold i St. Petersborg havde tilvejebragt
mellem ham og Kejser Alexander. Hun blev da ogsaa fra Bernadottes
Side overøst med alle mulige Æresbevisninger og Opmærksomheder.
Fru de Staël var henrykt ved Udsigten til at kunne spille en politisk
Rolle og faa Hævn over Napoleon, mod hvem hun overalt prædikede
Korstog. Schinkel sammenligner hendes Opdukken i Stockholm med
Dronning Christinas Ankomst til Versailles⁶. Til Fordel for Bernadotte,
hvem hun erklærede for Aarhundredets »eneste virkelige Heros og
Evropas Haab«, udfoldede hun en ivrig Agitation. Hun paavirkede de
fornemme Kredse i Stockholm til Gunst for Kronprinsen, oparbejdede
en stærk Stemning mod Napoleon og organiserede en vidtforgrenet
Sammensværgelse imod ham, i hvilken russiske og engelske Agenter
spillede Hovedrollen. Til hver Tid havde hun Foretræde hos Bernadotte,
der betroede sig til hende og lyttede til hendes Raad. Stockholm blev

det Sted, hvorfra England og Rusland søgte at drage den danske Regering ind i Forbundet mod Napoieon⁷.

Bernadotte nærede Mistillid til den franksindede, svenske Minister i København Grev Oxenstierna og foretrak at fremføre sine Tilbud gennem den unge danske Chargé d'affaires Grev Volf Baudissin⁸. Mod Slutningen af Aaret kappedes Bernadotte og den russiske Gesandt i Stockholm Baron Suchtelen om at drage Danmark ind i Alliancen mod Napoleon. Fra engelsk Side tilbød man at give den røvede Flaade tilbage, og som Erstatning for Norge, der af Rusland var garanteret Bernadotte, stillede man to Landsbyer i Tyskland i Udsigt for hver én, Danmark gik glip af i Norge. Da Budskabet om Napoleons Nederlag i Rusland naaede Stockholm, hævdede Baudissin overfor sit Hof indtrængende Nødvendigheden af Danmarks Tiltrædelse af Alliancen. Med sit politiske Syn og sin smukke, vindende Personlighed var Baudissin ganske en Mand efter Fru de Staëls Hjerte. Hun viste ham stor Fortrolighed, og han var ganske fortryllet af hendes Person. Naar han om Aftenen kom hjem fra en Souper hos hende, kunde han ikke falde i Søvn for hendes aandrige Bemærkninger, ganske som et ungt Menneske efter et Bal. Fru de Staël havde bevaret alle Ungdommens Tilbøjeligheder og Koketterier i sit Væsen, hvilket i enkelte Øjeblikke kunde lade hendes Beundrere glemme, at hun ikke længere var i sin første Ungdom. Længe varede det dog ikke, før Baudissin fik Øjnene op for den ligesaa stærke som skadelige Indflydelse, hun i politisk Henseende udøvede, og han var misfornøjet over, at hun havde misbrugt en Samtale, de havde ført om Tysklands Stilling.

Fru de Staël vidste, hvor nær F. Brun med sine politiske Anskuelser stod det antifranske Parti i København, hvis fornemste Støtter var Dronningen, Hertugen af Augustenborg, Grev Ernst og Grevinde Charlotte Schimmelmänn, Grevinde Amalie Münster, Generalinde Düring og Frk. Gerhardine v. Gall, der alle mødtes paa Sophienholm. Man vilde vide i København, at Grevinde Schimmelmänn, Fru Bruns og Frk. v. Galls Navne stod opført paa Napoleons Liste over antifranske Damer i Danmarks Hovedstad, hvad der ogsaa stemmer med, at Keiseren i en Samtale med den danske Gesandt F. J. Kaas ytrede, at han godt vidste Navnene paa de fornemme danske Damer, der var ham fjendtligt sindede⁹. Kort efter sin Ankomst til Stockholm aabnede Fru de Staël en livlig Brevveksling med sin danske Veninde. Brevenes Indhold tyder paa, at hun gennem F. Brun, hvis Indflydelse hun overvurderede stærkt, dels haabede paa at skaffe sig Nyheder fra det

danske Hof, dels søgte Terræn for Bernadottes Planer om et Forbund mellem Sverig og Danmark. I sit første Brev (af 7. Oktober 1812) fortæller hun om den smigrende Modtagelse, hun havde faaet i Stockholm og sin Hensigt at ville tilbringe Vinteren dér. Hun betegner Kronprinsen som en Mand, der er værdig til al Tillid og Beundring, fremhæver Baudissins Talenter og Elskværdighed og opfordrer F. Brun til at sende Ida til Stockholm, hvor den unge Pige vilde komme til at spille en glimrende Rolle.

Nogle Uger senere gæstede Fru de Staëls Søn Albert København paa Gennemreisen. I de følgende Breve indtil Aarets Udgang omgikkes hun med Planer om en Forbindelse mellem Baudissin og Ida, og drøftede et Møde med Fru Brun i Helsingborg, da hun frygtede Napoleons Indflydelse ved det danske Hof og ikke selv turde vove sig til København. »Kan ikke hele Norden forene sig?« spørger hun, »I vilde faa Eders Flaade igen, og meget andet«. Omsider var ogsaa Frederik VI., hvis diplomatiske Fatteevne arbejdede langsomt, bleven opmærksom paa Fru de Staëls Indflydelse paa Stemningen i Stockholm. Den 16. Januar ytrede han i et Brev til Prins Frederik af Hessen: »Kronprinsen af Sverig synes nu at skænke sin hele Fortrolighed til Madame Staël, som er saa bekendt for hendes Skrifter og Intriger; hun er desuden bestukket af Rusland og har et overvættets Had til Napoleon, som har konfiskeret hendes Bog, hvori hun har afmalet Napoleon med sorte Farver«¹⁰.

Faa Dage før havde Fru de Staël til F. Brun tydeligt udtalt sin Opfattelse af Nordens politiske Stilling. »Jeg nærer det mest levende Ønske, at Deres Regering vil slutte sig til Tripelalliancen mellem England, Rusland og Sverig, dens Vel og Hæder er knyttet dertil. Kan den vedblivende slutte sig til ham, der har ofret 300,000 Menneskeliv i Isørkenen, og som selv alene har reddet sit Skind og ladet dem i Stikken? Kronprinsen er den gode Sags Ridder, som den anden var Djævelens Glavind. I hans Sjæl forenes Kærlighed til Friheden og Ridderligheden, de skønneste Følelser paa Jorden; han er ikke ærgerrig efter Erobringer; han vil, at hver Nation skal være uafhængig. De vilde som jeg blive hans Berømmelses Sybille, hvis De saa ham paa saa nært Hold som jeg«¹¹.

I Februar 1813 udkom i Hamborg et anonymt Skrift med Titlen »Sur le système continental et sur ses rapports avec la Suède«. Forfatteren kaldte Piecen i Fortalen en Appel til den offentlige Mening i Evropa. Største Delen af Skriftet optoges af et historisk Tilbageblik

paa Begivenhederne i Tidsrummet fra Direktoriets Oprettelse indtil Freden i Tilsit. Hvad det kostede en Sømagt at være allieret med Napoleon, kunde Svenskerne lære af deres Naboer Danskerne. Danmarks før saa beundrede, nevtrale Holdning havde vist sig at være en slet Handelsspekulation. England havde kun alt for længe taalt en Nevtralitet, der var det i høj Grad ufordelagtigt, og blev derfor nødsaget til 1807 at tage sine Forholdsregler. Den danske Regering havde undladt at opfylde sine Forpligtelser over for Tyskland i Henseende til det skyldige Troppekontingent, derimod havde det ydet Hjælp til at bekæmpe Schill og uretmæssigt inddraget Holsten under den danske Krone. Venskabet med Frankrig havde kostet Danmark dets Flaade og dets Kolonier og ødelagt Landets Finanser. Hvis Danmark ikke gjorde fælles Sag med de forbundne Magter, vilde Rigets Undergang være uundgaelig, saasnart Napoleon var besejret.

Piecen, der vakte den største Opsigt rundt om i Landet, udkom i flere Oplag og Eitertryk. Fra dansk Side blev den imødegaaet i en Række Smaaskriiter, bl. a. af P. L. Oxholm, der hævdede, at »Danmarks Konge aldrig vilde samtykke i at ombytte et helt Riges Indvaanere som Kvæg«. I København tillagde man snart Schlegel, snart Fru de Staël Forfatterskabet af det meget omstridte Skriit. I Slutningen af Marts skriver Charlotte Schimmelmänn: »Den berømte Schlegel, som opholder sig i Stockholm hos Fru de Staël, har offentliggjort en velskreven Piece, hvori han giver et kun altfor sanddru Billede af denne elendige politiske Farce og Napoleons saakaldte Kontinental-system, som Forfatteren viser os i dets rette Lys. Men han er i sin Egenskab af Svensker med Liv og Sjæl hadefuldt mod Danmark, og som Ven af Pontecorvo kræver han for Sverig det af Bernadotte saa attraaede Norge. Iøvrigt er Skriitet godt skrevet, det gaar fra Haand til Haand og vil blive læst grundigt.« Piecen blev senere af Lord Castlereagh næsten ordlydende benyttet ved hans Lovtale over Bernadotte, da han i Parlamentet forelagde Traktaten mellem England og Sverig¹².

I Foraaret (1813) sluttede Pontecorvo Forbund med England og Preussen og fik af disse Magter Løite om at erholde Norge som Vederlag for sin Deltagelse i Kampen mod Napoleon. Den 22. Marts ankom Kejser Alexanders Udsending, Fyrst Dolgorucki, til København. Frederik VI. fik Haab om at kunne bevare Norge for Danmark og indledede Underhandlinger med Kejser Alexander, men kort efter desavouerede denne sit Sendebud, ligesom England afviste ethvert

Tilbud fra dansk Side, naar disse ikke blev fremsatte i Forbindelse med Sverig.

Kort før Dolgoruckis Ankomst til Kobenhavn havde Fru Brun indbudt Fru de Staël at komme hertil og bo i hendes Hus, men fik (30. Marts) et afvisende Svar: »Jeg vilde være lykkelig ved at se Dem, men jeg er bange for Alquier (den franske Gesandt), og desuden er der endnu ikke foregaaet noget Systemskiite i dansk Politik, og hvorledes kan jeg, der er saa nøje knyttet til Kronprinsen, komme til Danmark?« Skønt Fru de Staël med spændt Opmærksomhed fulgte Krigsbegivenhederne i Nordtyskland, der ventedes at skulle styrte Napoleons Herredømme, blev hun bedrøvet, hver Gang hun hørte om et Nederlag for de franske Tropper. »Dette Folk er ikke bestemt til at være forhadet i Evropa«, ytrer hun, »det er kun Korsikanerens Skyld, naar Evropa modtager Kalmukkerne som Beiriere, og Kosakkerne er blevne Forkæmpere for de liberale Ideer«.

Ordlyden af Svaret paa Fru de Staëls Skrivelse er til alt Held bevaret. Skønt Fru Brun ikke plejede at gøre Udkast til sine Breve, endsige tage Afskrift af dem, foreligger der i dette ene Tilfælde en omhyggelig Genpart med en fremmed Haand, men let gennemrettet af hendes egen. Selve Originalen er lige saa lidt som F. Bruns øvrige Breve til Fru de Staël i Tiden efter 1809 bleven fundet i det ellers saa righoldige Familiearkiv paa Coppet. Antagelig har Modtagerinden i Harme over sin trofast dansksindede Venindes Frimodighed tilintetgjort dem, da hun endnu samme Aar afbrød det skriftlige Samkvem med hende. Der er Grund til at tro, at F. Brun, der vel vidste, at hendes Brev kunde blive meddelt Bernadotte, ved dets Affattelse har søgt Bistand hos mere verdenskloge Folk blandt sine nære Omgivelser. Den fyndige, knappe Stil minder heller ikke om Fru Bruns. Hun beynder med at paatale Fru de Staëls Uvidenhed om det Systemskiite, der var foregaaet i Danmarks Politik siden Piecen om Kontinentalsystemet var fremkommet. »Det er beklageligt«, skriver hun, »at der, netop som alt fra vor Side førte i Retning af en Tilnærmelse til Triplealliancen, skulde fremkomme en indiskret Pamilet. Jeg taler om Brochuren Sur le système continental, hvori Forfatteren behandler Danmark med en Ringeagt og Uvilje, der ikke er til at tage Fejl af. Det er maaske uden Sidestykke, at en Privatmand har været dristig nok til at foreslaa en Konge, der lever i Fred med sin Nabo, at skille sig af med et Land, der fra ældgamle Tider har været knyttet til hans Krone. Men hvad tillader sig ikke det nye Dynastis Skribenter i deres

Frækhed? Hvad der synes mig mest forbløffende ved dette Skrift, er, at vedkommende tilraader Kongen af Sverig det samme Røversystem, kaldet Arrondissement, hvis skæbnesvangre Følger og store Ubillighed han har bevist med saa megen Klarhed. Det skal dog ikke blive let at fravryste os Norge, dette vort Hjertebarn og Genstand for vor ømme Omsorg. Hvad der i denne Sag smerter mig mest, er det, at man har tillagt Dem Forfatterskabet til dette Skrift, i hvert Fald til en Del af det. Jeg har svaret paa Deres Vegne med hele min Sjæls og Sandhedens Styrke: Nej, aldrig kan noget af det, der skiller Menneskene, komme fra Dem, der er lige saa god som rig paa Aand«.

Fru de Staël blev ikke Svar skyldig. I Lighed med sine Udtalelser til Galiffe, hvem hun, med Paabud om at fortie hendes Navn i Bladene, bad at meddele, at Brochuren var af Schlegel, nægtede hun over for F. Brun bestemt at være Forfatterinden«. »For yderligere at forvisse Dem derom«, skriver hun, »synes det mig, at De bør forstaa, at Norge ikke interesserer mig i Sammenligning med Frankrig, men jeg skylder Kronprinsen den Retfærdighed at sige, at det ikke er af egen Drift, men fordi det svenske Folk kræver det, at han holder paa en fri Union mellem Sverige og Norge. Iøvrigt beder jeg Dem aldrig nævne et Ord, der kunde være i Strid med den Taknemmelighed, jeg føler, og den Enthusiasme, jeg nærer for Kronprinsen«.

Trods Fru de Staëls Erklæringer er der dog næppe Grund til at tvivle om, at Piecen om Kontinentalsystemet skyldes hende, i hvert Fald Fortalen og andet Afsnit. Man genkender hendes Tanker og Stil, og der kan i hendes Breve og Skriftet paavises talrige Vendinger, der næsten dækker hverandre. Det glødende Had til Napoleon og den blinde Beundring for Kronprinsen røber hende, hun har baade inspireret Schlegel og ført hans Pen.

Piecen blev siden optaget i A. W. Schlegels »Essais littéraires et historiques«, hvorved han altsaa overfor Verden har vedkendt sig Forfatterskabet. Den efterfulgtes af en ny Brochure fra hans Haand med Titlen »Betrachtungen über die Politik der Dänischen Regierung«, hvori han hævder Nødvendigheden af Norges Forening med Sverig.

I Midten af April 1813 tilskrev Fru de Staël sin Veninde i København, at denne gjorde Uret i at blande personlig Bitterhed ind i deres politiske Diskussion. »Rusland, der vil beholde Finland, har erklæret, at Norge skal gives Sverig som Erstatning, til Gengæld har man tilbudt den danske Regering alt muligt som Vederlag, men den har ikke en Gang villet træde i Underhandlinger med Kronprinsen, der ikke

nærede noget højere Ønske end at komme til Forlig. Han er en Mand, hvem man ikke bør krænke, han er saa højmodig som tænkes kan, naar man blot forstaaer at tage ham som han nu én Gang er«.

Efter det uheldige Udfald af J. Bernstorffs Sendelse til England skiftede Frederik VI. Sind og afslog det svenske Ultimatum med Hensyn til Norge. 13. Maj 1813 gav han den bevægelige Armédivision ved Elben Befaling til at afbryde Forbindelsen med de allierede og underlagde den et Par Dage senere de franske Tropper, og samtidig sendte han Kaas til Paris for at formilde Kejseren, der var forbitret over Danmarks gaadefulde Politik. Saasart Forhandlingerne med Sverig var afbrudt, og det diplomatiske Samkvem mellem det danske og svenske Hof som Følge deraf maatte ophøre, vendte Baudissin tilbage til København. I denne Anledning skrev Fru de Staël i heftig Sindsbevægelse til F. Brun: »Det er frygteligt, at en saadan Episode skal hindre Verdens Befrielse, og De maa forstaa, at Deres Regering, der i ti Aar har støttet Napoleons Sag, ikke kan haabe at gaa skadesløs ud af Affæren uden at ofre noget til dem, der helligede sig Evropas Sag, medens Danmark gav sig Napoleon i Vold. Iøvrigt vil Baudissin kunne sige Dem, at jeg her har ført et andet Sprog, men jeg har ikke vidst, hvad jeg skulde svare, naar man fortalte mig om Fortiden. Det er saa langt fra, at Prinsens Opførsel er dikteret af Ærgerrighed, at man tværtimod har Bud efter ham fra alle Egne i Tyskland og Frankrig. Kongen af Preussen vil give Prins Oskar en af sine Døtre til Ægte. Hr. v. Jacobi¹³ forhandler her om en offensiv og defensiv Alliance. Prinsen af Wales skriver til ham, at han har Agtelse for hans Karakter. Kort sagt, han ofrer alt, hvad der kan smigre hans Stolthed, for sine Pligter, nemlig Sverigs Interesse«.

I sit sidste Brev fra Stockholm, af 13. Maj, foreslog hun atter et Møde med F. Brun, denne Gang i Gøteborg, og fremsatte tillige følgende afsluttende Bemærkninger om den politiske Situation: »Hvad De saa end siger, saa tror jeg, at Danmark bør afstaa Norge mod Erstatning i Tyskland, thi Evropas Interesse kræver det, og kun derigennem kan der blive Ende paa Krigen mellem Sverig og Danmark. Menneskeslægten maa omsider udhvile sig efter saa mange Krige, og de naturlige Grænser er det eneste Middel. Alt hvad jeg kan sige med Vished er, at jeg ved mine lange Samtaler med Kronprinsen har overbevist mig om, at han af Samvittighedshensyn forbliver tro mod det svenske Folks Vilje i Henseende til Norges Skæbne. Han vilde gerne, hvad han dog ikke kan, og hvad jeg har vovet at bede ham om,

opsætte dette Spørgsmaal, indtil Evropas Frihed er sikret; han vilde heller ikke kunne sætte det igennem, thi der er ikke én Svensker, som indvilger i at affyre sin Bøsse for den fælles Sag, hvis ikke de faar Norge som Erstatning for Finland. Formaa Rusland til at udlevere Finland, men lige til Åbo! Kejseren af Rusland har selv tilbudt Norge for at sikre sig Finland, derfor maa Norge løsrives fra Danmark. Prinsen er tilfreds med, at det bliver en uafhængig Stat, men han vil være betrygget fra den Side. Glemmer De da ganske, at Danmark har angrebet Sverig fra norsk Grund, da Rusland angreb Finland? Glemmer De, at de Danske har været Schills Banemænd?»

Den 20. April begav Bernadotte sig, ledsaget af Schlegel og Albert de Staël, til Nordarmeens Hovedkvarter i Stralsund, og Fru de Staël begyndte nu at kede sig i Stockholm. Med stigende Utaalmodighed oppebiede hun sin Søn Alberts Tilbagekomst og indskibede sig om-sider i Juni til London. Ogsaa her ventede der hende store Triumfer; endnu stadigt repræsenterede hun den usynlige Stormagt, den offentlige Mening i Evropa. Kort efter sin Ankomst blev hun ramt af et smerteligt Dødsbudskab. Albert de Staël var mod Moderens Vilje indtraadt i det under russisk Overbefaling staaende Tettenborn'ske Korps, dannet af frivillige fra alle Lande, der vilde kæmpe mod Napoleon. Han deltog med Tapperhed i Kampene ved Hamborg, men fandt umiddelbart derefter Døden i Dobberan i en Duel med en Regimentskamerat¹⁴.

I heftig Sindsbevægelse skrev Fru de Staël 12. August fra London til F. Brun: »Jeg har ikke skrevet Dem til før min Ulykke, fordi jeg ikke vilde mishage Dem, og fordi Deres politiske Følelser i den Grad er modsat mine, at de bringer mig til at dirre af Harme. Jeg vil ikke saare Dem, fordi jeg kender Deres hele Værd, men Danskerne staar under Davousts Kommando. Min stakkels Søn har kæmpet ved Hamborg. Faa mig ikke til at tale! Je vous écraserais! Tal heller ikke til mig om Kronprinsen, han alene vidste Sandheden, jeg troede ikke, at de danske i et og alt samstemmede med Fransk mændene, og jeg har i god Tro talt Deres Lands Sag, indtil det Øjeblik, da Monitøren aabenbarede mig alt. Jeg ved, at Deres Vildfarelser havde deres Udspring fra Højsindets Kilde. Jeg er sikker paa, at De føler med min Smerte. Ak, om han var død i Kampen for Tysklands Frihed, jeg vilde kun have lidt det halve«.

Fru Bruns Svar paa disse Hjerteudgydelser maa have vakt Fru de Staëls Forbitrelse, thi hermed afbrød hun Brevvekslingen med hende

for stedse. Det Brev, som Fru Brun tilskrev hende under hendes sidste Sygdom, har hun næppe læst, thi hun døde kort efter, 14. Juli 1817.

Under sit Ophold i London lykkedes det Fru de Staël at faa Bogen *De l'Allemagne* udgivet. Den vakte umaadelig Opsigt, og første Oplag solgtes paa tre Dage. I Afsnittet om den dramatiske Kunst i Tyskland nævner hun ogsaa Ida Bruns kunstneriske Ydelser. Efter at have paa-peget, hvorledes Forsømmelse af Dans og Plastik hos et Folk virker hæmmende paa Billedhuggerkunstens Udvikling, bemærker hun: »Det eneste Fænomen i denne Kunst i Tyskland er Ida Brun, en ung Pige, hvis sociale Stilling udelukker hende fra Kunstnerlivet. Hun har af Naturen og gennem sin Moder faaet et uforligneligt Talent til, ved enkle Attituder at fremstille baade de mest gribende Malerier og de skønneste Statuer. Hendes Dans er kun en Række af flygtige Mesterværker, som man kunde ønske at fæstne for stedse, hver eneste én; det er sandt, at Idas Moder i sin Indbildningskraft har undfanget alt, hvad hendes Datter forstaaer at udmale for Blikket. F. Bruns Poesier aabenbarer tusind Rigdomme, som vore adspredte Blikke ikke har opdaget. Jeg har set den lille Ida som Althea i Færd med at kaste paa Baalet den Brand, til hvilken Sønnen Meleagers Liv var knyttet. Hun udtrykte uden Ord Smerten, Kampen og en Moders frygtelige Beslutning. Hendes sjælfulde Blikke bidrog uden Tvivl til at lade én forstaa, hvad der rørte sig i Altheas Hjerter — — et saadant Talent er enestaaende«¹⁵.

F. Brun følte sig dybt krænket af disse Udtalelser og skrev herom til Bonstetten: »Personlig har jeg kun Grund til at beklage mig over hende. Havde hun fortiet mig helt i sin Bog, saa vilde det ikke være gaaet mig værre end saa mange andre Mennesker. Men at nævne mig blot i Forbindelse med et af min Datters Talenter, det er virkelig krænkende. Jeg har altid levet for min Datter, men det er saa langt fra, at jeg har levet ved hende.«

Iøvrigt hverken fortrød eller fornægtede F. Brun de varme, patriotiske Følelser, hun saa uforbeholdent havde lagt for Dagen over for Fru de Staël, og som kostede hende Venskabet med den Kvinde, hun af alle beundrede mest. Med spændt Opmærksomhed fulgte hun Begivenhedernes Gang i Norge efter Rigets Afstaaelse ved Kielerfreden. »Alle mine Tanker er i Norge,« skrev hun i Juni 1814 til Caroline Humboldt. »Alle vore Sjæle hænger ved Norge. Jeg elsker Danskerne dobbelt, saa meget som før.« Hendes Hjerter bankede for den unge,

ridderlige Prins Christian, der blev et Offer for den »skændige« Pontecorvo.

Med den mest levende Interesse vedblev hun gennem Bonstetten at erkyndige sig om Fru de Staëls senere Skæbne. Ved Budskabet om hendes Død skrev hun: »Tom er hendes Plads paa Jorden, og for mig er det, som om Verden nu er blevet mørkere for mig. Jeg har i denne Sommer beskæftiget mig meget med hende, læst hver Linie fra hende til Dig og mig. Disse Breve er et Æreminde for os begge. Hun har holdt udsigeligt meget af mig, nu kan ingen mere skille os ad, thi man har villet skille os for en politisk Menings Skyld. Det vilde være taabeligt at tro, at hun skulde have svigtet mig, fordi jeg tog mit undertrykkede Fædrelands Parti. Vi føler kun Tabet, thi for hende var Døden en Vinding. Hun blev forskaanet for den i hendes Øjne skrækindjagende Alderdom, netop i den Periode, hvor alle Fremtidsillusioner vilde være urimelige, og for hvis Tab ingen Virkelighed nogensinde kunde have trøstet hende.«

Hun følte det som en Pligt at vise den døde den sidste Ære over for Verden ved at skrive et Mindedig og meddele nogle Karaktertræk til Forstaaelsen af hendes Personlighed, især da de tyske Blade nævnede hendes Død med Kulde og Ligegyldighed. Tyskerne hadede hende, baade fordi hun var fransk af Fødsel, og fordi hun havde sagt dem nogle ubehagelige Sandheder i sin Bog om Tyskland, medens Franskmændene aldrig kunde tilgive hende de Tilrettevisninger, hun havde givet dem. I London havde hun efter den herværende engelske Gesandts Ytringer til F. Brun ved sin altfor ivrige Indblanding i politiske Sager, ja endog umiddelbart i Konseillets og Regeringens Forhandlinger, skaffet sig en Anseelse, der grænsede til det latterlige. Heller ikke det danske Hof var hende venligsindet, fordi man antog for sikkert, at hun, der kom fra Stockholm, i Kronprinsens Navn havde ophidset Englænderne mod Danmark. Den, der mest havde Grund til at hade hende, nemlig Prins Christian, var gennem F. Brun bleven udsonet med hendes Minde¹⁶.

I en smukt og varmt følt Karakteristik, skrevet i et kraftfuldt og fyndigt Sprog, offentliggjort i »Morgenblatt für gebildete Stände«¹⁷ og oversat paa Dansk i Rahbeks Minerva, gav hun ikke alene et med Kritik tegnet Billede af hendes ydre Personlighed og Fremtræden, men ogsaa en Fremstilling af hendes litterære Virksomhed og Fortjeneste af Tysklands Befrielse.

Bonstetten, der ærligt og ikke altid mildt dømte sin Venindes Forfatterskab, ytrede sin fuldkomne Tilfredshed med hendes biografiske Portræt af Fru de Staël. Han roste den gode, mandige Stil deri. »Det Billede, Du har givet, er saa godt, som vel muligt, der vil sikkert ikke fremkomme noget bedre«¹⁸.

Fra Coppet, hvor »den tilbødte Synderinde« — som F. Bruns Hjertensven kalder Fru de Staël — endte sine Dage og gravsattes i sin Slotspark ved den over alt elskede og beundrede Faders Side, fører Vejen os til Gené for at opsøge Bonstetten. Efter sin Hjemkomst fra Italien tilbragte han med faa Afbrydelser de sidste tredive Aar af sit Liv i denne Stad, paa hin Tid Samlingsstedet for det skiftende, brogede, internationale, aands- og standsfornemme Selskab, der paa hans anakreontiske Sjæl virkede som en evig foryngende og befrugtende Livskilde. Tillige vedblev han at staa i nøje personlig Forbindelse med de fremragende Lærde, der hævdede Genís Ry som et Værksted for litterær og videnskabelig Arbejdsudfoldelse — Mænd som Pictet, Fader og Søn, Saussure, Decandolle, Sismondi og Rossi. Brevvekslingen med Vennerne i det fjerne, særlig med F. Brun og Matthisson, var ham en Livsnødvendighed. Den er at betragte som en Fortsættelse af hans mundtlige Meddelelser, skæmtende, sprudlende, springende som en Bæk, der risler lige frejdigt Vinter og Vaar. Har nogen Mand, lige til det yderste, af kun faa dødelige opnaaede Livsmaal af syv og firsindstyve Aar, formaaet at smykke sit hvide Haar med Roser, da er dette tilvisse Tilfældet med Bonstetten. Efter sin egen, tit gentagne Bekendelse havde han aldrig følt sig yngre og gladere, end da han havde overskredet Støvets Aar. Gennemlæser man hans Breve fra de sidste tredive Aar af hans Liv, faar man Indtrykket af, at de alle lige saa godt kunde være nedskrevne paa én Dag, saa lidt mærker man Aarenes Tyngde. Han kendte overhovedet ikke Alderdommens stigende Hang til Magelighed. I dette Tidsrum blev alle hans filosofiske Værker til — *L'homme du Midi* et *L'homme du Nord* (1824), *La Scandinavie et les Alpes* (1826) og *Études de l'homme* (1821). Han vedligeholdte uformindsket sin vidtstrakte Korrespondance og forberedte desuden saa meget litterært Stof til Udgivelse, at han, som han sagde, havde Materiale til 40 Bind. Dertil kom, hvad han til alle Sider ydede i mundtlig Meddelelse, og hans ufortrødne Deltagelse i store Selskaber Aften efter Aften til langt over Midnat, hvor han skiftevis beherskede Samtalen og traadte

Dansen som en tyveaarig. En Skare livsglade og højt kultiverede unge Kvinder, der forskønnede hans sidste Aar, Frøken Rodde, hans Forelæserinde, Grevinde Anastasia Circourt og Frøken Speranza Sylvestre, Bonstettens trofaste Plejerske under hans sidste Sygdom, lader forstaa Betydningen af hans Ytring, at han endnu i sit 85. Aar følte alle Strenges dirre i sin Sjæl, naar en Kvinde talte til ham. »Der er i min Alder,« skrev han til F. Brun, »en Kærlighed mulig, der rummer ægte Glød og desto større, fordi den maa være ren. Ren Kærlighed mellem de to Køn er den højeste Lykke og endog mulig i den høje Alder, hvad jeg aldrig havde troet i mine unge Aar.«

F. Brun, der kendte de lønlige Kroge i hans Hjerter, karakteriserer ham i faa Ord saaledes: »Bonstetten holder alle ubehagelige Følelser borte fra sig og vil en Gang dø uden nogensinde at have prøvet, hvad moralsk og fysisk Smerte egentlig er.« Til ham selv skrev hun: »Din Sjæl ejer megen Skønhed, men Du har aldrig været dydig eller gudfrygtig. Min altior elskværdige Ven, Du har givet mangt et forføderisk Eksempel.«

Saa vist som Flygtighed og Ustædighed i Følelsen overfor Venner var et ret fremtrædende Træk i Bonstettens Væsen, gælder det dog ikke Forholdet til F. Brun. Det faar man bestemt Indtrykket af ved at læse de mange Breve, han skrev til hende, efter at han i Aaret 1810 for stedse havde taget Afsked med hende. Atter og atter hilser han hendes Breve som »Fugle, der over Land og Hav bringer Kærligheds og Længsels Varme under Vingen« til ham.

Selv de ubetydeligste Tildragelser i hendes Liv havde Interesse for ham; han var utrættelig i at spørge om alt og alle i hendes Hjem. Sophienholm stod for ham i et forklaret Skær. Rørsangeren, der fløjtede i Sivet ved Genfersøens Bugter, mindede ham om Bagsværd Sø, Hundene, der gøede i den stille Nat udenfor hans Hus, genkaldte for ham Erindringen om de trofaste, kære Lænkehunde paa Sophienholm, Vindushaspens Klappen fik ham til at tænke paa de lune, lyse Nætter i hans Kammer ud imod Søen. »Den gode Brun,« skrev han til hende 1818, »jeg føler tilfulde hans Velgerninger og gode Vilje mod mig.«

Taknemmelighedsfølelsen overfor det Hjem, der saa gæstfrit optog ham i Uiredens Tid i hans Fædreland, overførte han i videre Forstand paa Folket og Landet, »det kære, gamle Danmark,« som han ofte kaldte det. Enhver dansk, der bankede paa hans Dør, modtog han som en Ven. 1809 fik han Besøg af Oehlenschläger, der kalder ham et godt Stykke Karl, men et Barn, et letsindigt ungt Menneske paa 60 Aar

eller mere¹⁹. Prins Christian og Prinsesse Caroline Amalie var ofte sammen med ham under deres Ophold i Gené i Sommeren 1821; og den første gæstede endog hans Søn Carl paa Valeyres²⁰. Om Prins Frederiks og hans Rejseledsageres Samvær med Bonstetten i Gené vil man i N. C. L. Abrahams' Livserindringer²¹ finde udførlige Meddelelser. Grev Conrad Rantzau Breitenburg²² og Prins Vilhelm af Glücksburg tiltalte Bonstetten særligt. »Grev Rantzau kan man ikke rose nok, ikke have kær nok,« skrev han til F. Brun, »han er en rigtig Dansker. Hertugen er en sjælden udmærket Mand, vi ønsker ham alle tilbage. Man spørger mig ofte: »Er alle Mennesker i Danmark saa gode og elskværdige?«

Abrahams glædede ham ved at synge danske og svenske Romancer for ham. Hans Dom over Bonstetten falder sammen med Sainte-Beuves: »Franskmand af Aand, Tysker i Henseende til Viden og kritisk Videbegærlighed, i Besiddelse af en vidunderlig rig Intelligens; ved en uforbederlig Vægelsindethed og Splittethed blev han dog hindret i at udfølge alle sin Aands Rigdomme.«

Beskow, der paa samme Tid som Abrahams var i Gené, skildrer Bonstetten som en lille, velskabt Mand med en Ynglings Liv og Rørighed, udmærket smukke, fine og regelmæssige Ansigtstræk og blaa, talende Øjne, et mildt Smil paa Læberne, en Lød saa rød og hvid som nogen ung Piges. Alt, hvad man havde sagt om denne evige Ungdom, fandt han overtruffet af Virkeligheden²³.

Brøndsted var 1823 Gæst hos Bonstetten og læste for ham og Capodistrias højt om sin Rejse i Grækenland. Han omtaler ham som en elskværdig, behagelig Olding, hvis Samtaler ganske var som hans Skrifter, fornøjelige, temmelig instruktive, lidt overfladiske²⁴.

Bonstetten var udtømmelig i at lægge Planer til et Møde med F. Brun, snart i København, snart i Gené, men hun hverken vilde eller turde forlade sin ofte skrantende Mand i hans Alderdom. Hendes uforandrede Hengivenhed for Bonstetten gaar gennem alle hendes Breve til ham og ytrer sig ikke mindst i den naive, rørende Maade, paa hvilken hun ud fra sin inderlige Barnetro søgte at paavirke ham i religiøs Retning for derved at frelse hans Sjæl for evig Fortabelse. Han havde overfor hende tit udtrykt sin Foragt for Dogmerne: »Hvilket Tal kunde vel udtrykke al den Nonsens, som Theologien har fostret; Fornuften hjælper intet, det er et Lys, der ligesom Solen slukkes hver Aften.... Hver gammel Jomfru har sit eget Paradis for sig og sine Venner og et Helvede for alle øvrige Mennesker.«

I et utrykt Brev til F. Brun, skrevet med Sjælens hele Varme faa Maaneder før Dødens Komme, giver han et kort Tilbageblik paa sit lange Liv, i hvis Sammenhæng og Bestandighed han ligesom Goethe troede at se et Varsel paa evig Bestaaen under andre Forhold.

»Hvor mærkeligt,« hedder det, »blev dog Traadene tvundne sammen i vore Livsskæbner. Hvor evig ubekendt er dette noget, som leder vor Tilskikkelse. Min vidunderlige Rejse til Speier var den første Traad, der knyttede min Skæbne til Matthisson. En Slægtning af mig vilde netop stige til Vogns for at rejse til Holland. Jeg steg ind i Vognen for at faa lidt Bevægelse. Lysten paakom mig til at køre videre med ham. Jeg tog Skjorte og Overfrakke med, kørte og kørte i blid Slummer med vaagne Øjne — til Speier. Da for jeg op, forfærdet over, hvad jeg havde gjort. I Værtshuset fik jeg at vide, at Sophie la Roche boede i Speier, ilede hen til hende og blev hos hende som en Tigger. Hun førte mig sammen med Matthisson, og saaledes blev vort Liv knyttet til hinanden. Han var Huslærer og ved at segne under den gamle Grev Manteuffels Aag. Lægen sagde til ham, at han burde opgive sin Stilling. Saa kom han til mig i Bern, idet han gav Slip paa en Pension, som han havde at vente af Greven. Hele hans Rigdom var den Gang — hans Hjerter. Den ædle Fyrstinde af Dessau blev hans Støtte, derefter Kongen af Württemberg, da hans Louise traadte ham i Møde. Hun gengav ham hele Ungdommens Lykke, dog uden de Torne, der saarede ham i tidligere Aar. Efter Louises Død havde han ikke Kraft nok til at rejse sig. Kærlighed var hans Liv som hans Død.

Uden Matthisson havde jeg aldrig kendt Dig, uden Dig vilde jeg aldrig have set Danmark eller lært Schimmelmänn at kende, eller være bleven indbudt af ham til at blive Dansker og slaa mig ned hos de køre danske. Jeg havde, da Bern faldt, en fortræffelig Idé, men jeg var ikke Profet i Bern — vi ejede en stor Skat, som Tigeren opsnuste, for den vilde jeg købe et Par Millioner Acres Land i Amerika saa stor som Kantonet, dér skulde Bern genopstaa.

Uden mig vilde Matthisson være død temmelig ubekendt og uden at have set Tyskland, uden ham vilde jeg ikke have kendt Friedchen eller Danmark og vilde nu paa tredivte Aar være begravet i Bern.

Du ser, hvorledes Kærligheden har været Styrmand for os begge....«.

F. Bruns Forhold til Bonstetten blev til en vis Grad endnu i begge Parters levende Live overgivet til Offentligheden gennem Matthissons

Udgave af Bonstettens Breve i Tidsrummet 1791—1829, udkommen 1829 i Frankfurt under Titlen Briefe von K. V. v. Bonstetten an Friederike Brun. Originalerne, af hvilke kun enkelte foruden Fortsættelsen for Aarene 1829—31 findes i F. Bruns efterladte Papirer, er kendetligt stærkt beskaarne og Personernes Navne hyppigt kun betegnede ved et Forbogstav. Til trods for mange trivielle, overstrømmende Hjertedgydelser og dels usmagelige, dels ligegyldige personlige Afsløringer virker Læsningen af Brevene ingenlunde trættende. Bonstettens fremragende Talent som Brevskriver, hans sorgløse, livsglade Grundstemning, hans kvikke Stil fængsler Læseren. I Brevenes stærkt brogede Indhold rummes et Tidsbillede, man nødigt vilde miste, Bidrag til Dagens Historie, pikante Salonyheder og især interessante Meddelelser om Fru de Staëls Liv og Død som om det litterære Liv i Genf paa hin Tid overhovedet.

Let og lykkelig som hans Liv havde været, blev ogsaa Bonstettens Død, der indtraf 3. Februar 1832.

»Naar jeg er død,« skrev han en Gang til sin Veninde, »saa gaar jeg sikkert igen om Natten i alle Kroge paa Sophienholm, saa hører Du en sagte Hvisken, der siger Dig: F a r v e l, f a r v e l!«

Bonstetten havde en Gang udtalt Ønsket om, at hun og Matthisson før hans Død maatte komme til Genf for at lukke hans Øjne til og derefter rejse sammen til Italien for at genoplive Erindringerne om deres Samvær og fejre den hedengangne Vens Minde i det evige Rom. Det skulde dog komme anderledes. Matthisson fik ikke F. Brun at se mere, og han var den første af Venskabet's Trekløver, der efter Salis' Ord gik ind »i det ubekendte Land«.

Livet havde siden formet sig lyst og lykkeligt for ham med Ære, Anseelse og huslig Tilfredshed. Efter Hertuginde Louises Død udnævnte Kongen af Württemberg ham til Overintendant ved Hofteatret og Overbibliothekar i Stuttgart, gav ham Titel af Geheimelegationsraad og tildelte ham Adelsdiplom. 1812 fik han anvist en smuk og rummelig Bolig paa Slottet i Stuttgart. Kongens Død 1815 forandrede intet i hans sorgfri Tilværelse. Hertuginde Vilhelmine af Württemberg, F. Bruns Veninde i København, interesserede sig levende for ham og tog ham og Hustru med sig paa en Rejse til Florenz 1819. Paa Vejen besøgte han Bonstetten. »Alt var som for tredive Aar siden,« skriver denne til F. Brun, »vi sprang og jublede, og hele Fortiden stod levende for os.« 1810 havde Matthisson ægtet Louise Schoch, Datter af Have-

inspektøren i Wörlitz. »Hun var ham alt, hans Ungdom, hans Stolthed, hans Glæde og Forsyn, der sørgede for alt.«

Kort efter hendes Død (1824) frattraadte han sine Embeder og flyttede til sine Svigerforældre i Wörlitz, hvor han 12. Marts 1831 aigik ved Døden.

Bonstetten har i et af sine Breve til F. Brun karakteriseret ham saaledes: »Han havde en mere fintfølede end plastisk skabende Sjæl; i Nyon mælede han ofte ikke et Ord i flere Dage og svarede ikke engang paa gentagne Spørgsmaal. Af og til kunde han være overgiven lystig, saa at vi slog Kolbøtter i Græsset som Drengene. Kun i Overgangene fra det ene Lune til det andet var han Digter. »Elisium« har han digtet paa Gurtenberg ved Bern, »der Genfersee« i Pranginskovene ved Nyon ganske tæt ved Søen. Der staar endnu paa den yderste Landtunge, hvad han kaldte sin Grav, et Par magre Træer i sandet Jord.«

Matthissons trofaste Vennesind havde allerede i Rom i Fyrstinde Louise af Dessaus og F. Bruns Kreds skaffet ham Kælenavnet Vovvov (Wauwau). I et af sine sidste Breve til F. Brun skrev han: »Ingen af alle mener det saa trofast og saa uegennyttigt som Du, kære Friedrichen«²⁵.

Paa Foranledning af F. Brun udgav H. H. Füssli paa sit Forlag i Zürich 1827 »Briefe von Bonstetten an Matthisson«, der omfatter Breve, skrevne i Tidsrummet 1795—1827, hvortil er knyttet et autobiografisk Fragment af Bonstetten, »Erinnerungen aus Bonstettens Jugendleben, von ihm selbst geschrieben«.

Caroline v. Humboldts Brevveksling med F. Brun er for begge Parters Vedkommende bevaret fuldstændig. Den giver os de bedste Oplysninger om F. Bruns Liv efter Hjemkomsten fra Rom, og er derfor hyppigt benyttet i nærværende Fremstilling. En Del af Brevene er trykte som Tillæg til »Römisches Leben« Mødrenes Kærlighed til deres Børn, den fælles, ubetvingelige Længsel efter Rom, som begge kaldte deres bedre Hjem paa Jorden, de fælles Minder fra dette Sted og Vennerne, de her havde fundet, særlig Thorvaldsen, Rauch, Lund og Keller, var de stærke Interesser, der fortrinsvis vedligeholdte det ingensinde afbrudte, skriftlige Samkvem mellem dem. Fru v. Humboldts Datter Caroline beundrede Ida sværmerisk og længtes meget efter Fru Brun, hvorfor hendes Moder ogsaa en Gang udtalte

Onsket om, at den svagelige unge Pige efter hendes Død maatte finde et Hjem hos F. Brun eller hos Ida Bombelles. Om Ida udtalte Caroline Humboldt sig ret bittert i et Brev til Alexander v. Rennenkampff (1821): »Hun har kun ringe egentlig Kærlighed i sit Hjerte, ogsaa jeg maa lide derunder. Caroline elsker hende som sin Søster, ja maaske mere. Men Ida kan ikke overkomme at sende hende blot seks Linjer hver anden Maaned, hvorfor Caroline da ogsaa er bedrøvet. Det kommer af hendes Apathi.«

Caroline v. Humboldt forlod faa Uger efter F. Bruns Afrejse Rom 24. September 1810 for at møde sin Mand i Wien efter to Aars Adskillelse. Denne havde i Efteraaret 1808 faaet Orlov fra sin Post i Rom for at tilse sine og Hustruens Familieejendomme i Tyskland, der havde lidt meget under Krigen. I Begyndelsen af Aaret 1809 havde han overtaget Ledelsen af Sektionen for Kirke- og Undervisningsvæsenet i Berlin, og kort før sin Hustrus Ankomst til Wien tiltraadte han Posten som preussisk overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister ved Kejsershoffet.

I Efteraaret 1816 udnævntes W. v. Humboldt til Gesandt i London, men da hans Hustrus svagelige Helbred ikke kunde taale det taagede Klima, begav hun sig det følgende Foraar med sine Børn til Rom. »Kun De af mine Venner i det fjerne,« skrev Caroline til Fru Brun, »kan rigtig forstaa, med hvilke Føleiser jeg kørte ind ad Porta del popolo. . . . Vi lo og græd paa samme Tid, da vi genkendte hvert Hus, hvert Vindue. I hele sin Herlighed laa Rom udbredt for vore Blikke. Vi kørte ind i Via Felice; vore gode bekendte, Familien Buti, kom styrtende ned ad Trappen og kunde selv næppe tro deres Øjne af lutter Glæde«²⁶. Hun boede i Palazzo Tomati paa tredje Sal hos den norskfødte Konvertit Brown (af Romerne kaldet Baron Brown), der levede af sine Midler som Kunstven og hørte til Thorvaldsens Omgangskreds²⁷.

Caroline v. Humboldts Beundring for Thorvaldsen havde holdt sig usvækket gennem Aarene, ja øgedes endog snarere for hvert nyt Kunstværk, han frembragte. I Aaret 1812 udtrykte hun i et Brev sin Længsel efter at vide, om Thorvaldsen vilde gøre Alvor af sin Beslutning at ville forlade Rom. »Hans Helbred har i afvigte Sommer lidt meget, og han har mistet sin Søn (en Dreng paa 5 Aar), det har bedrøvet ham meget og kunde bidrage til, at han rev sig løs fra sine romerske Omgivelser. Hans Forbindelse med Mad. Uhden er nu ganske afbrudt, hvad der er en sand Lykke for dette brave Menneske«²⁸.

Under hendes Ophold i Rom, der varede til Sommeren 1819, var Thorvaldsen beskæftiget med at udføre sin Statue fremstillende Haabet, der i saa høj Grad vandt hendes Bifald, at hun hos Kunstneren bestilte en mindre Kopi i Marmor. Den blev først færdig 1829 og anbragtes paa hendes Gravmonument, en Granitsøjle i Haven ved Tegel, Humboldts Sommerbolig nær ved Berlin.

»Thorvaldsen tænker for Alvor paa at rejse til København,« meddeler hun F. Brun i et Brev fra Juledag 1817, »og hvis det var muligt, at han kunde bringe en brav Kone med derfra, saa skulde det glæde mig meget. Hans Liaison her i Byen ødelægger ham som Menneske. Som Kunstner staar han paa den lyse Tinde, dette gælder dog kun hans Idérigdom, thi i den fuldendte Udførelse i Marmoret staar alle over ham«.

Foruden »Haabet« bestilte hun hos Thorvaldsen en Gentagelse af hans Merkur og »en lille Amor«, der i December 1819 ankom til Tegel, hvorved hendes Hus »ligesom blev et Museum, man valfartede til«²⁹.

Med J. L. Lund omgikkes hun meget i Rom. »Hans aldrig svigtende, trofaste Venskab,« bemærker hun, »er som et fast Punkt i Livet.« Han var paa den Tid beskæftiget med at fuldende den hos ham af Constantin Brun bestilte Altertavle til St. Petri Kirke i København, forestillende Opstandelsen. Desuden var han sysselsat med et andet Billede, Den hellige Anna, der lærer den hellige Jomfru som Barn at læse, hvortil han havde faaet Ideen ved at se F. Brun paa Hjemreisen med ham fra Rom beskæftiget med at lære den lille Mimma Zoëga Bogstaverne.

Zoëgas Minde levede hos Caroline v. Humboldt i frisk Erindring. Hun læste med Interesse hans af Welcker forfattede Levnedsbekrielse. »Den giver megen Oplysning om hans Væsen,« ytrer hun; »han rummede mere Poesi i sig, end hans sidste Leveaar lod formode. Meget er vel ogsaa druknet i hans huslige Sorger; stor Selvfølelse og en god Del Jakobinisme havde han.« Af andre danske omtaler hun Baggesen i et Brev fra 1811 saaledes: »Hils Baggesen meget fra mig, jeg kan virkelig godt lide ham og anser ham egentlig for at være et talentfuldere Menneske end Oehlenschläger, og brav trods alle Daarskaber og Inkonsekvenser.«

Om Bonstettens Bog »L'homme du Midi et l'homme du Nord« ytrer hun, at den rummer en Fylde af ungdommeligt Liv, mange fine og sarte Bemærkninger. Samtidig var den et Billede paa hans Distraction og

en vis ungdommelig Livlighed, som han ikke vilde kunne frigøre sig for, om han saa blev 200 Aar gammel.

Endnu 1826 skrev Fru v. Humboldt til A. v. Rennenkampff: »Jeg havde for alt i Verden gerne set Fru Brun igen, saa vilde der med hende være kommet et Væld af Minder over mig«³⁰.

Caroline v. Humboldt afgik ved Døden 26. Marts 1829 efter flere Aars haarde Lidelser. Wilhelm v. Humboldt overlevede F. Brun kun fjorten Dage.

TREDJE KAPITEL.

Selv om det Brunske Hjem ved Idas Bortrejse havde mistet sin største Tiltrækning, vedblev Sophienholm dog, saa længe dets gæstirre Værtinde levede, at hævde sit Ry som Samlingsstedet for mange fremragende Personligheder fra Ind- og Udland. Efter Grevinde Charlotte Schimmelmans Død i December 1816 kunde Sølyst ikke mere gøre det Rangen stridig som Landets eneste litterær-æsthetiske, musikalske og diplomatiske Salon.

Af Digterne, der rundhaandet havde bragt Sophienholms Frue og hendes skønne, talentfulde Datter deres poetiske Hyldest, færdedes her til Stædighed kun endnu den aldrende Baggesen, hvis udtømmelige Vid og Lune selv ikke fornægtede sig i Modgangens Tid. Medens »et stort Parti hujede imod ham og formelig jagede ham ud af Landet,« ansaa F. Brun det for sin Pligt at støtte ham og vise Opmærksomhed mod den forfulgte Mand¹.

Bernhard v. Beskow² har i sine Vandringsminnen givet et stemningsfuldt Billede af sit første Møde med Baggesen paa Sophienholm i Oktober 1819. En Aften traadte ind i Salen en Mand, som tildrog sig alles Opmærksomhed og Interesse. »Straks, da jeg hørte hans Navn, randt Digtet mig i Hu: Der var en Tid, da jeg var meget lille, — og borte var Mindet om Baggesens Strid med Oehlenschläger. Ligesom man aldrig kan blive fuldstændig kold overfor det, man én Gang har elsket, saaledes var det mig, som om jeg ved Mødet med Baggesen genfandt én, som mit Hjerte allerede kendte og kun for nogen Tid havde glemt. Tusind Barndoms minder vaagnede paany i min Erindring, og deres Morgenskær syntes ligesom at lægge sig om Skjaldens Tinding. Den af Sorgerne furede Pande røbede den flygtende Lykkes Sanger, men ud af det trætte Øje skød endnu det ildfulde Blik, der har fralistet Menneskehjertet saa mangen af dets Hemmeligheder. Hans

Haar var i en genial Uorden, ligesom en stadig Leg for Vinden, og i det satiriske Smil om hans Mund saa man det spillende Liv, som ofte gnistrer i hans Skrifter. Hans Ydre var vanrøgtet, der var noget af en Faun i hans Væsen og Bevægelser, men det fortryllende i hans Samtale, hans livlige Svar og en vis Kvikhed i hans Udtryk, vakte hos

Jens Baggesen.

alle en uafsladelig dragende Interesse for at nærme sig ham. Han var hele Aftenen i bedste Humør, og hans Omgivelser idel Beundring.«

Ved Baggesens Afrejse fra Danmark det følgende Efteraar hædrede F. Brun sin trofaste Ven ved paa Sophienholm at lade opsætte hans Portræt i Basrelief, modelleret 1816 i Gips af Albert Jacobsen, efter Datidens Udsagn det bedst lignende af alle Billeder af Digteren. Det findes endnu paa sin oprindelige Plads i Bygningens vestre Fløj over Døren, i en Havestue af særlig gammeldags Udseende med Bjælkeloft

og et smaarudet Vindue i Modsætning til Husets øvrige store, italienske Vinduer.

Tillige viste hun ham en fint og smukt udtænkt Opmærksomhed ved at skænke ham en Sølvpokal, en tro Kopi efter det Bæger, med hvilket Perserkongen Dschemschid er afbildet paa et i Nachtschi Rustams Ruiner fundet Basrelief. I Bunden var indsat en Guldmønt med Romas Billede, der skulde hentyde til deres fælles Haab om at mødes med Thorvaldsen i den evige Stad. Med Pokalen fulgte følgende Strofer, indeholdende en Hentydning til Herders Persepolis og den af F. Brun meget yndede Digtning af Moore: Lallah Rook³.

Empfange Dschemschids Becher
 Aus Deiner Freundin Hand!
 Tief schöpftest, weiser Zecher,
 Du aus dem heil'gen Becher,
 Vom Grunde bis zum Rand'
 Drum hallen Deine Lieder
 In unsern Herzen wieder —
 Enttönend goldnen Saiten,
 Ein Strahl aus Ewigkeiten
 Wie Dschemschids Bechers Bild.

Baggesen takkede med et Digt for denne sidste Kærminde, som en fuldtro Kvindehaand lagde i hans Vandrebog, før han for stedse forlod sit Fædreland:

Du reichst dem alten Blütenkelchen-Zecher,
 Der — wenn er gleich die süssesten begehrt —
 Doch nur den Kelch der Wermut ausgeleert,
 Am Ende seines Nippens Dschemschids Becher.
 Auf goldnen Flügeln schwebt darin hernieder
 Das Urbild, jugendwarm und wonnemild —
 Wie strahlt im Flug der Jugendgöttin Bild!
 Wie fliegt mir der versteinte Ferwer wieder!
 Dein Becher, ewig junge Frederike,
 Von Blütennektar bis zum Rand gefüllt,
 Hat mir des Nippens Räthsel schön enthüllt —
 Was frag' ich länger nach dem Misgeschicke?
 Des Leerens wird er einst mir auch enthüllen:
 Nach zwanzig Jahren, wo die Weste wehn,
 Wo neu verklärt die alten Götter stehn,
 Und in Albertos Bildern jung sich sehn,
 Wirst Du mir noch mit Aetna-Wein ihn füllen.

Kopenhagen, am Himmelfahrtstage 1820.

Sammen med Fru Hage fejrede han endnu 20. September Ida Bruns Fødselsdag paa Sophienholm og rejste et Par Dage senere til Kiel. Her som ogsaa i Hamborg og Frankfurt opholdt han sig en Tid, inden han begav sig til Paris, hvor han, ankommen den 13. November⁴, fik Meddelelse om, at den Galease, der havde overført hans Effekter til Calais, var strandet i Havnen. Heldigvis, dog først meget senere, erfarede han, at Hovedmassen af hans Sager var gaaet en anden Vej, kun en enkelt Kiste havde lidt Havari, og i den var netop Fru Bruns Pokal. 1. December skrev han til hende fra Paris⁵: »Dschemschids Bæger, det fra Havsens Bund ved Calais opfiskede, som den unge Grev Walterstorff overbragte mig som den eneste Rest af Værdi, der var bleven til overs ved mine Sagers Forlis, — Dschemschids Bæger, der har ligget 4 Dage og Nætter paa Haybunden, er nu min eneste jordiske Skat, mit selv efter jødisk Vurdering kostbareste Klenodie, det eneste af alt, der er levnet mig, og som jeg med Vished vilde kunne laane 20 Rdlr. paa.« Ved Budskabet om, at Thorvaldsens Atelier i Rom, hvorhen han agtede sig, var styrtet sammen, blev han saa dybt rystet, at han glemte sin egen Ulykke. »Sikkert er der,« ytrer han i sit lange Brev, »noget rent ædelt i selv en nok saa lille Digters Sjæl, naar blot han er en ægte Digter.« Et mindst tolv Aar gammelt, uindfriet Gældsbevis blev Aarsagen til, at Digteren en Uge senere uformodet og trods sin Protest blev kastet i Gældsfængslet i St. Pélagie, hvor han tilbragte en hel Maaned. 12. December klagede han sin Nød for Fru Brun i et Brev, der først afsendtes 12. Januar med en ny Efterskrift, da det var lykkedes hans Hustru at faa ham udfriet af Fængslet. Med ægte Galgenhumor udmaalede han sin Forfatning i Arresten. »Mit Selskab er det bedste. Hele Paris kalder det det bedste. Ganske vist tør man ikke klage over Selskabet i Henseende til Fornemheden, naar man er sammen med Kongens naturlige Onkel, Vicekongen af Mexikos legitime Søn, den store Rostopschins Søn fra Moskow, Casimir Periers Broder og andre. Men ved Siden af disse højbaarne og velopdragne Matadorer gives der elendige i hver Henseende, blandt disse er jeg, endskønt jeg kun lever paa fortrolig Fod med de dannede. Jeg henvender mig ikke til nogen Ven i min Forlegenhed, baade jeg og min Kone er for stolte til at tigge. Vi forlanger kun Ret og Rimelighed.«

I en, i Erlenbach i Siebenthal 30. September 1823 paabegyndt og 29. Oktober i Bern fuldendt poetisk Epistel til F. Brun, »den eneste endnu levende Veninde af hans Sophie«, hvis Minde Schweitzerlperne stedse

fornye hos ham«, giver han et Stykke Selvbiografi for de forløbne Aar og en Skildring af sin sidste Alpevandring, tilegnet⁵:

Ihr, Die, als über mich man brach den Stab,
Mir Muth und Trost und Dschemschids Becher gab.

Fru Brun takkede »den genopstandne Sanger« for hans Rimbrev i en Tilskrift af 20. Decbr.⁶. Tre Gange maatte hun gentage Læsningen af hans Epistel for Prins Christian.

»Hvor savner jeg Dem, kære Ven,« udrød hun, »hvor savner vi Dem alle! Navnlig i vore hyggelige Dage før Jul, hvor hver og en har travlt for den anden, men Moderen og Bedstemoderen, Veninden og Husmoderen for den opblønstrende Ungdom er beskæftiget for dem alle. Den gladeste og sin Glæde rigest meddelende af alle mine Venner, den gode, kærlighedsfulde Jens Baggesen, fattes alene!«

F. Brun modtog Efterretningen om sin trofaste Vens Død paa Vejen hjem fra en Baderejse i Sydtyskland, paa Lyneborger Heden, den Vej, hun sammen med ham havde tilbagelagt paa hans første Digtervandring. Dybt greben skrev hun et med Tilegnelse til Prins Christian trykt, tysk Mindedigt, der oversat af C. J. Boye meddeltes i Heibergs flyvende Post⁷.

Er ist dahin, der Sänger hoher Lieder,
Gesendet der Gedanken Adlerflug!
Es schwebt nicht mehr das strahlende Gefieder,
Das uns empor zu lichten Fernen trug!

Hun opfordrer sine Landsmænd indtrængende til at føre hans Lig tilbage til Danmark, som hans sidste Skridt længselsfuldt havde hastet i Møde:

Drum brecht Cypressen, brecht des Lorbeers Aeste,
Wallt zu der Stadt, in der sein Herz ihm brach;
Führt heim des hohen Dichters heil'ge Reste,
Hallt Klagetöne, hallt dem Zuge nach!

Zieht ihm entgegen, holder Jungfrau Chöre,
Die feiernd oft im süßen Lied er sang;
Dem Sohn der Unschuldgrazie zur Ehre,
Ertöne sanft der süßen Stimmen Klang.

»Hverken i Liv eller i Død havde Baggesen det man kalder Lykke,« skrev hun til Kamma Rahbek om sin bortgangne Ven, og uden Tvivl har hun Ret i denne sin Betragtning. I F. Bruns aldrig svigtende Venskab

for Baggesen, baade i gode og onde Dage og til Trods for hans Omskiftelighed og Upaalidelighed, der bragte saa mange af hans Venner og Velyndere til at vende sig fra ham, træder de ypperste Egenskaber i hendes Karakter for Dagen.

Blev det ikke F. Brun forundt, sammen med Baggesen at gæste Thorvaldsen i Rom, saa fik hun dog sit Ønske opfyldt om at gense sin kære Hans, som hun kaldte ham, da han i Oktober 1819 efter 23 Aars Fraværelse aflagde et Besøg i sin Fødeby. Hendes Beundring for Thorvaldsen og hans Kunst havde holdt sig uformindsket i de Aar, der var hengaede siden hun tog Afsked med ham i Pescia. Gennem sin Brevveksling med Fru v. Humboldt, Rauch, Keller og andre, der opholdt sig i Rom, havde hun med levende Interesse fulgt hans kunstneriske Virksomhed og personlige Forhold. I »Morgenblatt für gebildete Stände« havde hun meddelt interessante Bidrag til hans Biografi, der senere blev benyttede af Thiele. I December 1811 skrev hun til Thorvaldsen, der kun grumme nødigt greb til Pennen: »Vi vil alle en Gang rejse tilbage sammen og leve og dø i Rom«.

To Aar før hans Komme havde hun begejstret grebet den af hendes bekendt, Digteren, Professor Laurids Kruse under et Besøg i Rom undfangede Idé, ved en Nationalsubskription at erhverve Thorvaldsens Alexanderfrise i Marmor til Udsmykning af Tronsalen paa Christiansborg Slot. Thorvaldsen havde tilbudt at levere den 1000 Scudi billigere end den Pris, han havde angivet til Grev Somariva, der agtede at opsætte Frisen i sin Villa ved Comosøen. F. Brun henvendte sig først til Schimmelmänn med Bøn om at støtte Sagen. Han følte sig ikke tiltalt af selve Emnet, men saa hellere, at Thorvaldsen behandlede et fra Nordens eller Danmarks Fortid hentet Thema og slog derfor foreløbigt Sagen hen i Spøg. Hun rettede derefter til en anden formaaende Ven, Statsminister Reventlow, Thorvaldsens første Velynder, en indtrængende Henvendelse om at skænke Tanken sin Interesse, hvilket ogsaa lykkedes. »Maa vi ikke«, skrev hun, »rødme af Skam over for vor store Landsmand, over for Verden, hvis ikke et helt Folk kunde formaa at yde saa meget for vor nationale Æres Skyld og af Kærlighed til Kongehuset, som én eneste vil ofre.« Ogsaa Prins Christian tog sig varmt af Sagen, og i Slutningen af Aaret 1817 udsendtes Subskriptionslisterne⁸.

Indsamlingen var i fuld Gang, da Eiterretningen kom til Danmark, at Thorvaldsen Nytaarsdag havde sluttet Kontrakt med Grev Somariva. Den Kreds af Mænd, der havde sat sig i Spidsen for Subskriptionen,

særlig Prins Christian, kunde ikke forson sig med Tanken, at Danmark kun skulde have en Kopi af et Arbejde, som en fremmed Privatmand i Forvejen erhvervede i Original. I et Brev til Thorvaldsen beklagede Prinsen sig over Kruses uoverlagte Adfærd og bad Kunstneren om at komponere en ny Frise af samme Størelse som Alexandertoget og som Danmark da ene vilde komme til at besidde. Sagen stilledes i Bero, især af den Grund, at man kunde vente Thorvaldsens Komme til Danmark.

Under sit Ophold i København var Thorvaldsen næsten daglig Genstand for Æresbevisninger og Hyldest i et saadant Overmaal, at det tilsidst fik et parodisk Anstrøg, hvilket ogsaa Oehlsenschläger spotter over i sin Travesti af sit Digt om Wiedewelt⁹:

Som Din Broder
Wiedewelt i Floder
Drukned sig, fordi han fik for lidt,
Vil man stræbe,
Dig igen at dræbe
Ved at drukne dig i bare Fidt.

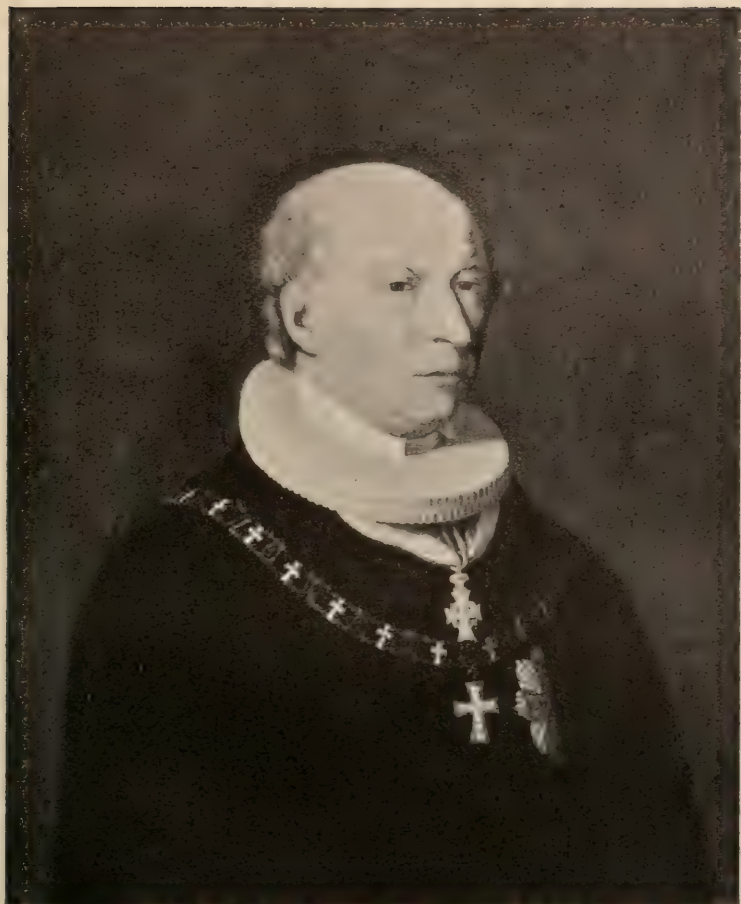
F. Brun gav sin Misfornøjelse Luft over alt dette i Breve til Caroline v. Humboldt. Først søgte hun at faa Thorvaldsen giit. Alle Damer var forgabede i ham, men han sagde, at han var for gammel. En sød og klog ung Pige paa nitten Aar var forelsket i ham til op over Ørene. »Han er en stor Daare, og vil først ret faa det at mærke, naar han i Rom skal under Aaget igen, det tomme Hus dernede og Helvede udenfor, hvad skal det blive til, naar Uhden en Gang er død, og han kan ægte Anna Maria«.

»Hele Thorvaldsens Liv er en Række af Diner'er og Souper'er. Han er oppe til langt ud paa Natten, nyder megen Mad og Drikke, staar sent op om Morgen og er ugidelig. Han ser ofte saa oppustet og gul ud, alle Knapper springer, og han er saa beklemmt, at han gisper efter Luft.« Hun vilde ønske, at han snart rejste. Hver Time, man ikke tog fra ham, tilbragte han hos F. Brun, saa at han ofte kom hos hende flere Dage i Træk. Han lod sig forelæse Messiaden og paahørte den med Interesse, men ellers faldt han tit i Søvn under Læsning. Kort før hans Afreise skrev hun: »Jeg forguder ham som Kunstner. Som Menneske har han tabt hos mig. Han har handlet ukærligt, haardt og uædelt mod Lund, og hans Gerrighed er oprørende. Det har gjort mig meget ondt at maatte fælde denne Dom.«

Som Aarene gik, udviskedes dog det ubehagelige Indtryk, han havde eiterladt hos F. Brun, og Ønsket om at gensé ham før sin Død vaagnede paa ny i hendes sidste Aar. I Maj 1833 skrev hun til ham (paa Dansk): »Bedste Hans, vi skal holde saa meget af Dig her og forkæle Dig saa rent, at Du skal glemme det altsammen. Den stakkels Ida, Din Grethe, haver været saa ulykkelig siden hun forlod Florenz. — — Kom ej for sildig, at De kan endnu se mig paa Sophienholm«.

Samme Efteraar, da Korvetten Galathea havde overført Thorvaldsens Værker til København, ytrede hun i sit sidste Brev til ham sin Utaalmodighed over, at hun ikke kunde faa hans indpakkede Sager at se: »Jeg er *crisperantissima*, naar jeg gaar rundt omkring de tillukkede Kasser, som indeholder de udødelige Skønheder; med Marmorkolosser kan man ikke flytte som med Dukkebørn¹⁰«.

For J. L. Lund¹¹, der ovenfor er nævnt i Forbindelse med Thorvaldsen, nærede F. Brun lige til sin Død en uforandret Hengivenhed, der ogsaa fuldtud gengældtes fra hans Side. Stille og inderlig, kysk og fin var hans Kunst, i sjælden Overensstemmelse med hans Karakter, som hun træffende har sagt om ham. I Rom var han bleven paavirket af den prærafaelitiske Kunst og mødtes i Valget af sine Emner med Nazarenerne, hvis Skole han dog ikke yndede. I Form af et Brev til Fru v. Humboldt offentliggjorde F. Brun i Aprilheftet 1815 af Tidsskriftet Athene med Overskriften »Om Historiemaleren Ludvig Lund«, en Karakteristik af nogle af hans bedste Billeder, »Hektors Afsked fra Andromake«, »Trojanerne forlader deres Fødestads Mure« og Portrættet af Ida Brun. Hvad der fattedes Lunds Kunst, formaaede F. Brun godt at indsé. I Anledning af hans Kæmpelærred »Kristendommens Indførelse i Norden«, der sammen med flere andre af hans Malerier havde Plads i Kavalergemakket paa Christiansborg Slot, og som brændte 1884, udtalte hun Ønsket om, at han en Gang maatte fuldende et Billede, man kunde have rigtig, naturlig og inderlig Glæde af. Hans Malerier led af Mangel paa Klarhed i Mellegrundene, Figurerne i Forgrunden rykkede én næsten ind paa Livet, og der fattedes Harmoni i det hele. Hans Landskaber syntes hende at være meget smukke, men kedelige; Portrætter lykkedes ham sjældent. J. L. Lund har malet F. Brun flere Gange 1811—12, særlig bekendt er Brystbilledet en face, med Pibehætte (gengivet i et smukt Lithografi), der maa betegnes som et fortrinligt og sikkert vellignende Portræt. Hun skattede ogsaa hans fremragende dekorative Smag, som kendes fra det smukke Fortæppe til det kongelige Theater, »Udsigten til Akropolis«. 1815 skrev F. Brun om ham til Fru v. Humboldt: »Eckers-

Biskop
Dr. theol. Frederik Münter.

berg er Lunds farligste Medbejler, han overtræffer langt vor kære Maëstrino. Dog er hans historiske Billeder endnu noget raa, der fattes dem Værdighed og Skønhedssans, omend enkelte Dele maa kaldes storladne og geniale¹².

Sit varme Hjertelag overfor Lund viste hun bl. a. ved hans Bryllup, som fandt Sted i St. Petri Kirke Juleaften 1820. »Ingen ved det uden jeg,« noterer hun. »Bruden maa paa Grund af sit svage Helbred beholde Hat, Pelssko og Kaabe paa under Vielsen, men hos os vil hun finde hele Brudedragten, lige fra Krans og til Sko, paa Juletræet, saa bliver hun pyntet af alle unge Piger, der staar til min Raadighed. Og saa vil hun desuden finde andre moderlige Gaver til Hjemmets første Indretning, til Spisekammeret, Skabene o. s. v. Jeg glæder mig som et Barn dertil og haaber ogsaa at kunne bringe noget fra Dronningen¹³.

Saa hensynsfuld og tillige saa praktisk betænksom viste F. Brun sig ved mangfoldige Lejligheder, hvor der trængtes til en nænsom hjælpende Haand. Hendes rige Hjerte havde Rum for saa mange og saa meget; Hun havde Afsmag for alt, hvad der falder ind under Familieegoisme, og dog var hendes Hjem til hver Tid Samlingsstedet for hendes ret talrige Slægt, som hun fra de ældste til de yngste omfattede med aarvaagen Kærlighed. Saare smukt var hendes Forhold til Broderen Biskop Frederik Münter, hvis store Kundskabsfylde og alsidige Lærdom var Genstand for hendes søsterlige Beundring og Stolthed, denne i nærværende Sammenhæng kun flygtig nævnte, mærkelige og fortjente Mand, hvis litterære Virksomhed en Gang burde tages op til Behandling. Med Raad og Daad støttede hun sine Søster- og Broderbørn, af hvilke hun særlig yndede Fanny Münter og dennes Ægtefælle J. P. Mynster, der har sat hende et smukt Minde saavel i sine Erindringer som i den Tale, han holdt ved hendes Baare. Det var ham, som hun paa sin elskværdige Maade forestillede for Grev Christian Bernstorff med Ordene: Se, dér er Mynster, kig jer nu rigtig i Øjnene¹⁴.

Hun glemte aldrig sin Barndoms Venner og Veninder, A. P. Bernstorffs Børn, særlig Christian, Fritz og Charlotte Bernstorff. Med Sorg havde hun set Familien, »der havde tjent sig fattig i Danmark gennem et halvt Aarhundrede«, i Aaret 1811 tage Afsked med det gamle Hjem, »hendes Barndoms og Ungdoms Drømmeslot«. Brødrene forsøgte ikke under deres senere Besøg i København at gæste Sophienholm eller Palæet i Bredgade for sammen med deres »Hjertensveninde« at genopvække fælles kære Minder fra lysere Dage. Det gik hende meget nær, at Christian Bernstorff 1818 gik over i preussisk Tjeneste.

Hun meddelte Bonstetten, at dette skete med Frederik VI.s udtrykkelige Billigelse. »De kan som preussisk Vicekansler være Deres Fædreland til større Nytte end i min Tjeneste,« havde Kongen ytret til Bernstorff. »Preussen«, skriver hun, »mister i Humboldt, der netop stræbte efter den Stilling, man paanødte Bernstorff, en Statsminister, der havde den meget indflydelsesrige preussiske Ungdoms Mening for sig, men den paa Sjæl og Legeme svage Statskansler vilde have en oprigtig Monarkist og frygtede vistnok Humboldts skærende Paradoksi. Bernstorff forener alt og er lige saa agtet som afholdt i hele det evropæiske Diplomati. Hvor han end lever, er og bliver han det Lands Stolthed, der fødte ham«¹⁵. F. Brun havde faaet Indtrykket af, at Humboldt var skinsyg paa Bernstorff, fordi denne var bleven foretrukket for ham, men blev i saa Henseende beroliget ved et aabenhjertet Brev fra Caroline v. Humboldt, (7. Dec. 1818): »De er ganske i Vildfarelse, min kære, hvis De tror, at jeg har det mindste imod Bernstorff. Ganske vist, tror jeg, burde han for sin Person ikke have modtaget denne Stilling. De forstaar nok, at han i hver Henseende vil faa en vanskelig Position. De maa og tør ikke fortænke en stor og ædel Nation i, at den føler sig krænkede ved Valget af en fremmed, der ikke er saa fortrolig med den som én, der har tjent sig op fra neden af. Humboldt afslog for fjorten Maaneder siden den Tjeneste, som Bernstorff nu, og ikke paa bedre Vilkaar, har taget imod. Jeg tvivler ikke paa Sandheden af de Enkeltheder, som De meddeler mig, om jeg end tvivler paa, at Bernstorff offentlig skulde have ytret, at han var gaaet i min Konges Tjeneste for at kunne gavne det Land, han i Følge sin Fødsel tilhører. Dertil har han en alt for fin Takt og sikkert ogsaa en altfor stor Retsindighed«.

Fra Bernstorffs Søster Grevinde v. Dernath foreligger et stort Antal Breve til F. Brun, som vidner om den Fortrolighed, der herskede imellem dem fra Barndommens Dage op til Støvets Aar. Hendes Ægtefælle, Grev Magnus v. Dernath, havde som dansk Gesandt i Stockholm i Aarene 1810—12 spillet højt Spil ved her at virke for den skandinaviske Union og sætte sig selv det højtlyvende Maal at blive Rigskansler for de tre nordiske Lande. Indtil 1815 var han Gesandt i Dresden og derefter til 1825 i Madrid. Samtidige har rettet meget haarde Beskyldninger mod ham for Uefterrettelighed, slet Økonomi og en almenkendt umoralsk Vandel¹⁶.

Med Hentydning til de mange unge Piger, der som Børn af Huset hørte til F. Bruns daglige Omgivelser, deriblandt de to katholske Frøkener Dreyer og den til samme Kirke hørende Mimma Zoëga, betegnede man i

Spøg Sophienholm som et kvindeligt Propaganda, og F. Brun selv kaldte man paa Grund af hendes »katholske Ydre«, som hun havde tilfælles med Broderen, for Abbedissen eller Søster Scolastica.

Som Aarene gik, traadte Mariquitta Dreyers mindre heldige Egen-skaber, hendes Hoffærdighed og Ladhed stærkt frem. Hun fandt en Bejler i den herværende spanske Legationssekretær Marquis de Villena (en Slægtning af Fredsfyrsten), hvem F. Brun betegner som en for-standig og ridderligsindet ung Mand. Brylluppet fejredes 19. Juli 1822 i det katholske Kapel i København. F. Brun aandede lettere, da Mari-quitta forlod Danmark tillige med Manden. Søsteren Sophie og Mimma Zoëga († 1869), der begge forblev ugifte, var om F. Brun lige til hendes Død¹⁷.

Hvad der i de sidste Aar af F. Bruns Liv kastede ydre Glans over hendes Hjem, var hendes intime Omgang med de fleste Medlemmer af Kongehuset, især Dronning Marie og Prinsesserne Caroline og Vil-helmine, Prins Christian og Prinsesse Caroline Amalie, der til Sta-dighed færdedes her under tvangfri Former.

Den for Videnskab, Kunst og Litteratur levende interesserede Prins Christian Frederik nærede en varm, sønlig Hengivenhed for F. Brun. Allerede før han gik til Norge, færdedes han hyppigt i hendes Hjem. En Maaned før Afslutningen af Konventionen i Moss 14. August 1814 nødte ham til at nedlægge Kronen og forlade Norge, skrev han saaledes til hende¹⁸:

»Jeg kan umuligt lade den gode Lejlighed gaa forbi, uden at bringe Dem min venskabeligste Tak, fordi De venligst mindes og endnu sta-dig vil anse mig som Deres uforanderlige Ven. De vil ikke betvivle, at jeg med hele min Sjæl hænger ved dette Venskabs Baand, og at som Følge deraf de kære Timer, jeg har tilbragt paa Sophienholm og i Deres Hus overhovedet, stedse er og skal blive mig uforglemmelige.

Jeg siger Dem kun lidet om Begivenhederne heroppe, Krisen er endnu ikke overstaet. Jeg har paa min Side de retskafne Mænd blandt Gesandterne, nemlig de fra Rusland, Preussen, England og Østrig ud-sendte Kommissærer, og selv om jeg ikke har kunnet behage de sidst-nævnte til fulde, fordi Æren og Pligten er mit Hovedmaal, saa har man dog, det er jeg forvissat om, ladet min Karakter og mine uegennyttige Hensigter vederfares Retfærdighed.

Ja, hvis jeg frelser Norge, eller lindrer dets Skæbne, vil jeg have den allerhøjeste at takke derfor som en Sejr, opnaaet ved Dyden og

den redeligste Handlemaade, saaledes som min Samvittighed har dikteret mig den, thi sandelig, jeg har ikke gjort Brug af andre Vaaben. En god Samvittighed vil følge mig overalt; nøjet hermed vil De en Gang se mig igen, eller ogsaa vil De sørge ved min Grav, og mine Venner vil sukke over, at Retskaffenhed og Ædelmodighed ikke finder nogen Løn i denne Verden. Den sidste Rest af disse skønne Egenskaber som Nationaldyd vilde gaa i Graven med Norge.

Jeg har gjort alt for at aivende Krigens Rædsler, er det forgæves, saa lad Skylden komme over de onde, og de frommes Bønner vil følge mig«.

At dømme efter Ytringer til Bonstetten, har F. Brun til Trods for den Beundring, hun nærrede for Prins Christian, ikke følt sig helt tiltalt af den umandige og selvgode Tone, der gaar gennem disse Linjer.

Efter sin kortvarige Kongegerning tog Prins Christian med sin unge Gemalinde Ophold paa Sorgenfri, hvorfra begge hyppigt i Sommer-tiden gæstede Sophienholm. Som jævne Borgerfolk nød de ofte, alene med det Brunske Ægtepar, i de lyse Aftener et frugalt Maaltid og en Kop Te i det norske Hus. Her var Prinsen allerede i Sommeren 1813 truffet sammen med Prinsesse Caroline Amalie og havde følt sig tiltrukken af hende. F. Brun fremhævede i et Brev fra hin Tid Prinsessens majestætiske Skønhed, »ydmvig som Garofalo maler den hellige Jomfru, stille, indadvendt og ubevidst om sit eget Værd, lig en hvid Rose«.

I Sophienholms Park risler endnu en Kilde, forsynet med en Marmortavle, der i forgyldte Bogstaver bærer Indskriften Caroline Amalies Kilde, indviet i Sommeren 1817 i Følge en af J. M. Thiele forfattet Sonnet¹⁹.

Fra Prinseparrets Ophold i Neapel i Aaret 1820 er der bevaret en Række meget udførlige og venskabelige Breve fra Prins Christian til F. Brun, hvis 1818 udkomne »Sitten- und Landschaftsstudien von Neapel und Umgebungen« tjente ham som Rejsehaandbog i de Egne, hans Veninde var saa fortrolig med. Hun introducerede begge hos sine derværende bekendte og Venner Erkebispens af Taranto, Melchiore Delfico, Salso del Berio, Hertugen af Lusciano og Filangieri, med hvilke Prinseparret omgikkes i Neapel. Kong Ferdinand viste Prins Christian megen Opmærksomhed og overlod ham sit Lystslot Quisisana til Sommerbolig, Prinsen var under sit Ophold her Vidne til den oprørske Bevægelse, der nødte Kong Ferdinand til 13. Juli at indvilge i Indførelsen af den spanske Stænderforfatning, ligesom han overværede Generalerne Guglielmo Pepes og Carascosas Indtog i Spidsen for de oprørske Trop-

per og de med disse forbundne Carbonari. Om alt dette fortæller Prins Christian meget omstændeligt, men tillige fængslende i sine Breve, der ogsaa omhandler hans Indtryk af Italiens Natur og Kunst og aflægger Vidnesbyrd om hans store Beundring for Thorvaldsen. Den fælles Kærlighed til Italien knyttede efter Hjemkomsten til Danmark yderligere Prinseparret til F. Brun, der altid i dem fandt opmærksomme Tilhørere, naar hun oplæste sine Dagbogsoptegnelser og Udarbejdelser vedrørende Rom og Neapel eller de Breve, hun fik fra sine talrige Korrespondenter i Italien.

Endnu 1826 fortælles der om en prægtig Fest til Ære for Tronfølgeren og hans Gemalinde i det Brunske Hus. Der fremvistes nogle Tableauer, blandt hvilke Cedricks Tafel i »Ivanhoe«, med Siboni som Cedrick, Frøken v. Gerschau, den herværende russiske Generalkonsuls Datter, som Lady Rowena, Bois-Guilbert ved Kaptajn Schwartz, Prioren Aymer ved Jean de Coninck. I »Lallah Rooks Telt« udførtes Periens Rolle af Frøken v. Gall, medens Joakim Mynster som Genius overrakte Kransen. Da Perien ikke havde Mod til at fremsige sit Digt, komponerede Siboni det i Hast, og det blev sunget af ham, hans Datter Pepina, Sangerinden Frk. Ida Wulff og den svenske Sanger Berg²⁰.

Foruden Weyse var det Siboni og Schall, der gav Tonen an i det rige musikalske Liv paa Sophienholm. Siboni, hvis Indkaldelse til Danmark 1819 som kongelig første Kammersanger og Direktør ved Theatrets Syngeskole var foranlediget af Tronfølgeren under dennes Ophold i Italien, forenede med sin musikalske Begavelse fremtrædende selskabelige Talenter. Hans Datter Giuseppina, kaldet Peppina (1806—66), gift 1824 med Ferdinand Tutein, var allerede helt udviklet ved sit femtende Aar og havde en ikke stor, men velklingende Sangstemme, uddannet efter Faderens fortræffelige Methode; tillige var hun en fuldendt Klaverspillerinde. Baade hun og hendes Kusine Marietta Gaudenzi, der faa Aar efter rejste til Italien, hvor hun blev gift, havde et indtagende og elskværdigt Væsen²¹.

Paa Sophienholm arrangerede Siboni musikalske Aftenunderholdninger efter italiensk Mønster, men da der i Lighed med de romerske Accademie di musica ikke serveredes Forfriskninger for Gæsterne, vandt de ikke Tilslutning. Til de medvirkende hørte Bankieren, Hofraad Joseph Gerson (1790—1825), der som Kvartetspiller og Komponist spillede en fremtrædende Rolle i københavnsk Musikliv. Hans Enke Adelaide Nathan David (1795—1891), hvem han faa Maaneder før sin Død havde ægtet, blev allerede Aaret efter gift med Antonio, Prins af Pigna-

telli-Ruffo²², en yngre og ubemidlet Søn af den bekendte italienske Slægt, i Aarene 1823—27 Chargé d'affaires for Kongeriget begge Sicilier ved det danske Hof. Ogsaa N. C. L. Abrahams, der efter en treaarig Udenlandsrejse sammen med Nikolaj Gerson 1828 vendte tilbage til Danmark og blev Lærer for Søkadetterne, var ved sin levende musikalske Sans og sin smukke Sangstemme en velset og hyppig Gæst paa Sophienholm, især naar der forberedtes musikalske Opførelser²³.

Da »Sangens Dronning« Angelica Catalani i December 1827 kom til Danmark paa en af sine talrige Kunstrejser, besøgte hun i de fire Maaneder, hun blev her, det Brunske Hus flittigt. Hun var, efter F. Bruns Udtalelser, en meget god, naturlig og oprigtig Kone, hendes Stemme var ikke længere frisk — hun var allerede 46 Aar —, men den imponerede endnu ved sin usædvanlige Kraft og Fylde og Sangerindens uovertruine Teknik. Da Fru de Staël hørte hende synge, sagde hun til hende: »Hvis jeg skulde gaa i Krigen, vilde jeg bede Dem synge min Afskedssang.«

Man maatte høre hende i et stort Rum, som f. Eks. i London, hvor 2000 Stemmer og 200 Instrumenter ledsagede hendes »God save the king«. Mad. Catalani udtalte sig med Varme om vore hjemlige Sangerinder Ida Wulff og Ida Henriette da Fonseca, men om den tredje af disse Sangens Navnesøstre Ida Bombelles ytrede hun: Ha una voce magnifica, — canta come un angelo, e questo, tilføjede hun, io dico di cuore²⁴.

I November 1829 optraadte Mad. Milder-Hauptmann, »Sangens Gudinde«, i København og sang ogsaa for en udvalgt Kreds i det Brunske Palæ²⁵.

De fremmede Magters herværende Repræsentanter vedblev F. Brun lige til sin Død at drage til Huse, ikke af honnet Ambition, men for gennem dem at bevare det aandelige Samkvem med de Lande, hun havde berejst, og for at skaffe sig de nyeste Efterretninger om de mange mærkelige Mennesker, hun havde lært at kende.

Kejseren af Østerrigs Repræsentant ved det danske Hof i Aarene 1820—22, Grev Frantz Seraphicus Kuefstein²⁶ (1794—1871), var hende anbefalet som Ven af Matthisson, til hvem han i et Brev ytrer sig i varme Lovord om F. Brun og det tiltalende Liv i hendes Hjem.

1817—19 opholdt sig her som Ludvig XVIII.s Sendebud Grev Pierre Louis Auguste Ferron de Ferronays²⁷ (1777—1842), der som Emigrant under Gustav IV. Adolph havde deltaget i Adlersparres Tog mod Norge. Han var særlig yndet af F. Brun, hvem han i Breve til hende

kalder »chère bonne madre«. Efter hans Bortrejse fungerede som Chargé d'affaires Paul Bourgoing²⁸ (1791—1864), anbefalet Fru Brun af Desaugiers som en Ven af Danmark. Bourgoing, hvis Fader var fransk Gesandt her, hvor Sønnen fødtes, besøgte i Aarene 1800—03 Christianis Opdragelsesinstitut og gik som Officer i den saakaldte unge Garde med den store Armé til Rusland. Til Frederik VI.s store Forbavselse tiltalte han Kongen ved sin første Avdiens paa godt Dansk. Han bevarede gennem alle sit Livs Omskiftelser Hengivenheden for sit Fødeland og lagde den endnu kort før sin Død for Dagen ved Udgivelsen af en Piece, der talte Danmarks Sag i Kampen mod Preussen og Østerrig. Hans Memoirer indeholder interessante Bidrag til Kundskaben om københavnske Stemninger og Tilstande i Tiden omkring Slaget paa Rheden, som han var Øjenvidne til. Ogsaa hans Efterfølger, Marquis Henri Jean Victor de Saint-Simon²⁹, hvis originale Væsen gennem talrige Anekdoter vil være kendt fra samtidige Memoirer, færdedes meget paa Sophienholm.

Med den i Aarene 1816—21 som Kongen af begge Siciliers Chargé d'affaires fungerende unge Diplomat Paolo d'Ambrosio underholdt F Brun sig ofte og længe om sit kære Italien. Han havde 1811 fulgt den landflygtige Dronning Marie Caroline af Neapel som Kavalier til Zante, Konstantinopel og Wien, hvor hun 1814 afgik ved Døden. Han arbejdede paa en Fremstilling af hendes Liv og opfordrede F. Brun til at oversætte den paa Tysk efter hans italienske Manuskript³⁰.

Henry Wheaton³¹ (1785—1848), den berømte amerikanske Statsretslærer, hvis Værk Elements of international law næsten oversattes paa alle evropæiske Sprog, var 1827—35 de forenede Staters Chargé d'affaires i København. Han dyrkede med Iver og Grundighed de skandinaviske Sprog og deres Litteratur og omgikkes her med Rask, Ørsted og Oehlenschläger. Udbyttet af hans Studier over nordisk Mythologi og Historie foreligger i det af ham 1831 udgivne Værk »History of the Northmen« fra den ældste Tid til Englands Erobring af William af Normandiet samt i »The history of Scandinavia«, udkommen 1838. Han nød herhjemme større Anseelse end alle de øvrige Diplomater paa hans Tid. Blandt Navnene paa de Venner, han vandt i København, nævner han ogsaa Fr. Brun, hvis Sympathi for Amerika, som hun bl. a. har lagt for Dagen i sin Sang til Columbia, han i høj Grad gav Næring.

Af Trækfuglene udenfor den diplomatiske Verden, der paa deres Vandringer kom til København og blev kendt med F. Brun, kan nævnes

Jean Paul Vieusseux³² (1779—1863), italiensk Forfatter, fra 1821 Redaktør af Maanedsskriftet »Antologia italiana« og Grundlægger af »Archives historiques italiennes«. I sine Breve til F. Brun, skrevne paa en Rejse til Norge, ytrer han sig nedsættende om den lovpriste norske Fædrelandskærlighed. Naar man lærte den nærmere at kende, viste den sig kun altfor oite at være en ren og skær Trang til personlig Uafhængighed, blandet med Følelse af gammelt Had til Svenskerne og en utaalelig Selvbevidsthed.

Federigo Zoëga³³ var efter Faderens Død først kommen i Huset hos Baron Schubart paa Montenero, men blev derefter ved Fru Schubarts Død optaget i Ernst Schimmelmans Hjem, hvor man forkælede ham som et Vidunderbarn. Som Dreng forlod han Danmark, fuldendte 1816—19 sine Studier i Giessen og Göttingen og havde i en Aarrække været ansat som fysisk Præparator ved det naturhistoriske Museum i Paris, da han 1827, forsynet med glimrende anbefalinger, kom til København for at søge sig en Stilling. I meget ung Alder var han bleven gift, havde tre Børn at forsørge og stod nu uden Subsistensmidler. F. Brun gav ham Opholdet i sit Hus, skaffede ham Undervisningstimer i Italiensk og Fransk og indrettede ham en Forelæsningsaal paa Sophienholm, hvor han mod Betaling holdt Foredrag over eksperimental Fysik. En Tid var han ogsaa Forelæser for Dronningen, gik senere i Kompagni med Grosserer Joseph Owen, men havde intet Held med sig, og forlod derefter Danmark. »Han tynger mig som en Sten paa Hjertet«, ytrer F. Brun, »han er tidlig ældet af Sorger«. F. Zoëga døde først 1881 som Lærer i Fysik og Mathematik ved den højere Skole i Beauvais.

F. Bruns Forkærlighed for Fysikken, Kemien og Mineralogien, der allerede vakt hos hende som Barn gennem Kratzensteins populære Forelæsninger, blev i senere Aar plejet og forøget ved hendes Omgang med flere fremragende Dyrkere af disse Fag, saasom H. C. Ørsted, K. L. Gisecke, Grev R. Vargas Bedemar og A. Hauch. Med levende Interesse fulgte hun Ørsteds store Opfindelser. »Den lille, venlige, barnligt sindede Mand«, som hun betegner ham, foreviste hende bl. a. i Foraaret 1822 sine galvaniske Eksperimenter³⁴.

F. Bruns Bekendtskab med Vargas var sikkert allerede sluttet i Italien. Hun havde draget ham til sit Hus, sat Pris paa hans Talenter og fundet hans Iagttagelser i Norge interessante og lærerige, men brød med ham efter hans Kærlighedsforhold til hendes Broderdatter Fanny Münter. Vargas selv satte, vistnok med Urette, Bruddet i Forbindelse med hendes Skuffelse over, at han ikke havde valgt Ida til Hustru.

I alt Fald var hans almindelig bekendte Letsindighed overfor Kvinder F. Brun anstødelig, og hun modsatte sig ivrigt hans Forbindelse med Nieceen³⁵.

En mere sympathetisk Mand, der ofte saas paa Sophienholm, var Overhofmarskal Hauch, Vennen fra Ungdomsdagene, hvem F. Brun havde beundret saa meget, da han ved Kronprins Frederiks og hans Gemalindes Indtog i Hovedstaden behændigt tumlede den prægtige hvide Fuldblodshest »Danseren«. Hauch var en meget kundskabsrig Mand. Til F. Brun ytrede han, at hans højeste Ønske var at ombytte sin Hofcharge med et Professorat i Fysikken.

Blandt de Venner af Huset, der som Mynster siger, skiltes derfra i længere Mellemrum, for atter at vende tilbage dertil, var Oehlenschläger, skønt F. Brun vidste, at han plejede at sige, at han foretrak Stokkeprygl for Læsningen af hendes Naturskildringer, og han paa sin Side vel var vidende om, at hun vedblivende øvede en skarp Kritik af hans Arbejder.

I Anledning af »Væringerne« skrev F. Brun til Fru Rahbek: »Der er en Mangel paa Værdighed hos Personerne, som bliver utilladelig, saa snart de bestiger Kothurnen. I fjerde og femte Akt begynder alt at hæve sig, Sproget, Diktionen, Dialogen og Versifikationens, og der er meget skønne Ting i disse Afsnit, men Skinken ved Væringernes Gilde virker stærkt afsvalede. Det er, som om Forfatteren ofte gjorde det af Kaadhed; Haldors Karakter er lige saa maadelig som forfejlet, ogsaa Zoë er altfor tarvelig, man kan ikke en Gang hade hende, saa dybt foragter man hende, og en saadan Karakter hører uidealiseret ikke hjemme paa en Scene. Dette Stykke er ganske vist bedre, end hvad vi i lange Tider har set fra Adam, men det forener Fejlene i hans tidligere Stykker, i hvilke (som f. Eks. Hakon Jarl og Stærkodder) den finere sædelig-æsthetiske Følelse ikke bliver skaanet, uden at det naar de tidligere i Henseende til Kraft. Men dog findes der allerkæreste og rørende Steder deri«³⁶.

At et fortroligt Forhold mellem Oehlenschläger og F. Brun begyndte at komme op igen, skyldes dog mest vel den moderlige Hengivenhed, hvormed hun omfattede hans Børn.

Til den sidste Ungdom, F. Brun saa opvokse omkring sig i sit Hjem, hørte Broderens yngste Døtre Ida (1811—96) og Frederikke (1809—73), der blev gift med Astronomen, Professor Christian F. R. Olufsen, J. P. Mynsters Børn, især Chr. Ludvig Nicolai (1820—83) og Marie Elisabeth (1822—1909), gift med Stiftsprovst Paulli, samt Professor O. H.

Mynsters Børn, særlig Frederik Ludvig (1811—85), Oversætteren af Ossian. Endvidere Professor Reinhardts Døtre Julie og Mathilde (begge døde 1900) og Generalkonsul J. A. H. Carstensens Børn Georg (1812—57), Stifteren af Tivoli, Emilie (1814—1907), gift med Legationsraad Marcussen og Edvard (1815—98), Guvernør i Guinea. Af dem, der endnu har personlige Minder om F. Brun, er, saavidt vides, kun tilbage Marie Konow (f. 1818), Oehenschlägers Datter, og Bispinde Agnes Lind (f. 1827), Maleren J. L. Lunds Datter.

Skønt alle de nævnte kun har kendt F. Brun i hendes sidste Leveaar, da Alderdommen ikke netop forskønnede hendes smaa Svagheder, har de dog alle, baade levende og døde, bevaret hende i trofast og venlig Erindring.

Til F. Bruns sidste Omgangsvener blandt samtidige hørte de tre Statsministre Grev E. Schimmelmänn, Ove Malling og Grev Conrad Rantzau-Breitenburg, H. C. Andersens og Chr. Winthers Velynder. Som ingen anden af hendes Ungdomsbekendte var Schimmelmänn i sin høje Alder i Besiddelse af den poetiske Modtagelighed, der havde fulgt ham gennem hele Livet. Ikke længe før sin Død tilbragte han en hel Junidag alene hos F. Brun paa Sophienholm; de saa Maanen stige op over Søen og lyttede til Kildens Rislen og Nattergalens Sang.

Ved hans Død skrev hun følgende smukke Mindeord om ham til Bonstetten: »Med ham uddør den kære gamle Verden, vore samtidige. Jeg ved ingen, af hvem jeg har følt mig saa tiltrukken, der har interesseret mig saa meget som han. Var det muligt at være elskeligere end han, dette Barnehjerte trods Aandens og Tankens dristige Flugt, det ubeskrivelig inderlige og milde, den evig blomstrende, ungdommelige Indbildningskraft, dette skønne Sværmeri for alt stort og godt? Et saadant Menneske kan ikke hvert Aarhundrede opvise.«

En enkelt Gang fik hun ogsaa Besøg af Schimmelmännns Veninde, den gamle, rastløse vandrende Komtesse Katharine Stolberg, den originaleste af de Stolbergske Søsken. Med sine 77 Aar var hun uforandret aandsfrisk og fuld af Liv og Bevægelighed. Hun var ivrig sysselsat med Studiet af Mystikerens Taulers Skrifter, en tyk Kvart, som hun altid efter Læsningen bandt sammen med to Stykker Sejlgarn for at ingen vanhellig Haand skulde forgribe sig paa den. Hun førte den overalt med sig og tvang enhver hun stødte paa, til at høre hende læse op af denne hendes Yndlingsforfatter³⁷.

Af Hoffets Damer bevarede Gerhardine v. Gall en trofast Hengivenhed for F. Brun indtil dennes Død, ligesaa Marie Ernestine Vilhelmine

v Waltersdorff, Hofdame hos Prinsesse Caroline Amalie, og Baronesse Elise v. Pechlin.

Personlige Venner, særlig fra de seneste Aar af hendes Liv, var Lægen, Konferensraad Brandis, Arkitekten Gustav Hetsch og Grev Schimmelmans Sekretær, den senere Geheimekonferensraad Dankwart.

Den sidste navnkundige, fremmede Gæst, F. Brun saa hos sig, var Schleiermacher, der kom til København i September 1833. Han var endnu i sin fulde Aandskraft, men hans Dage var da talte. I et Brev omtalte F. Brun ham saaledes: »Schleiermacher er bleven modtaget og dyrket som en Gud. Hans Vid og elskværdige Væsen har erhvervet ham almindelig Hengivenhed. Han var saa venlig at besøge mig her. Jeg var betaget af hans herlige, aandfulde Blik og det milde Udtryk i hans Fysiognomi³⁸«.

Frederikke Brun var i sine sidste Leveaar og indtil kort før sin Død travlt optaget af Læsning, Besørgelsen af sin udstrakte Brevveksling og litterære Sysler. Hendes Interesser omfattede ligesom Caroline Humboldts alle Lande og Folkeslag, om end det enkelte Menneske for hende var Midtpunktet i alle Fænomener. Geografiske og ethnologiske Værker læste hun med Forkærlighed. I snevrere Forstand var det de sydeuropæiske Landes Historie og Aandsliv, der lagde Beslag paa hendes Opmærksomhed. Ved at pleje sine rige Minder fra Italien, ved ivrig Beskæftigelse med dets Sprog og Litteratur og ved at følge dets Skæbne gennem Reiseberetninger, Breve og Aviser, levede hun videre i sine Længslers Land. Paa hendes Bord laa der altid Kort fra Italien. Karbonariernes Revolution i Neapel 1821—22, som hun opmærksomt fulgte, satte hendes Sind i saa stærk Bevægelse, at hendes Partistilling vakte herværende fremmede Diplomaters Betænkelighed.

I den fremmede Skønlitteratur var Byron, Shelley, Moore og Walter Scott, Chateaubriand og Lamartine hendes Yndlingsforfattere. Mod de nyere Digtere i Tyskland gjorde hun Front. »Vi ældre,« skrev hun til Matthisson, »bør forskanse os mod den romantisk-poetiske Galskabs Strøm.«

Under Titlen »Neueste Gedichte« udgav F. Brun 1820 hos Adolph Marcus i Bonn det tredje og sidste Bind af sine Digte, tilegnet de tre Søskende Christian, Frederik Leopold og Katharine Stolberg.

Intet af Digtene er ældre end 1811, og ved Hjælp af de tilføjede Aars-

tal for deres Tilblivelse faar man et samlet, tidsfæstet Indtryk af hendes poetiske Virksomhed efter hendes Hjemkomst fra Italien.

Allerede Titlet paa en stor Del af de heri optagne Digte viser, at F. Brun havde sat sig et højere Maal end det poetiske Landskabsmaleri, de klynkende Gravurne-Deklamationer og anstrengte Hyldningsdigte til Venner og Veninder. Omsider var det gaaet op for hende, at hele det forslidte og afblegede sceniske Apparat — Kulissecypresserne, Lavrbærbuskenes Suffitter og de støvtunge, kunstige Evighedskranse — maatte skrinlægges.

Tidens mægtige Storme fejede ogsaa i hendes Digtningens beskedne Havebed de visne Blade bort, saa at Spirerne kunde faa Luft og Lys. Sit Had til Napoleon og sin Jubel over Tysklands Beirielse sang hun ud i Digte, der i Kraft og Originalitet hæver sig langt over hendes tidligere digteriske Produktion.

I Digtet »Der Eichenkranz« hedder det³⁹:

Hoch über Wolken hat gewogen der Herr,
Und die Wage, sie sank, gräuelschwer.
Hoch in den Himmeln hat gerichtet der Herr,
Und zerstäubt ist der Dränger mächtiges Heer.

Den store Armés Skæbne skildrer hun saaledes:

Erst Schnee und Frost und eisiger Wind,
Der Allmacht furchtbare Diener sind;
Dann hinket die Seuche mit Schritten so schwer
Hinter den wimmelnden Lagern her.
Es folget der Wolf, der Rabe schwebt . . .

Napoleon karakteriserer hun saaledes:

Doch hob er noch frech den Scheitel empor,
Der in Wüsten so Mann als Ross verlor.
Da sank Nacht ihm herab vor dem hellen Blick,
Und er strauhelt' in eigenen Netzes Strick:
Denn sein Haupt war von Erz,
Und sein Busen war Stein;
Gefühlet hat er nie fremden Schmerz,
Und nie empfunden der Menschheit Pein.

Desværre henfalder hun, ved i Slutningen af Digtet at lovsynge den hellige Alliance, til blødsødne Betragtninger, der ganske river en ud af Stemningen.

I »Europa an Columbia« hylder hun Nordamerikas Befrielse fra det engelske Herredømme⁴⁰.

Heil Dir, Columbia,
In Deinen Eiseskronen!
Dein Busen voll von Schöpfungsglut.
Geschwellt Dein Schoos vom Reichtum aller Zonen,
Dein Fuss umrauscht von Weltmeersflut.

Heil Dir, Columbia!
In Deinem Schoss entfaltet
Sich eine neue, bessere Welt;
Gestaltungsvoll, wo Nemesis nicht waltet,
Und nicht die strenge Geißel hält.

Heil Dir, Columbia!
Der alten Welt Verschulden,
Es kümmert Deine Unschuld nicht.

Afgjort Originalitet viser hun i fri Behandling og Omplantning af danske Folkesagn. J. M. Thiele, hvis Bestræbelser for at samle og nedskrive de mundtlige Overleveringer om Fortids Overtro og stedlige Sagn vakte F. Bruns Interesse, fortæller i sin bekendte Bog om en stor og prægtig Kirke paa Falster, som en adelig Frue lod bygge for sine Penge, mod at Gud vilde lade hende leve lige saa længe som Kirken. Hendes Slægt og Venner, Børn og Børnebørn sank i Graven, hun hentæredes langsomt i sin Ensomhed, lod sig lægge i Kiste og bød at hensætte denne i Kirken for at kunne dø. Juleaften løfter hun Kistelaaget og spørger, om Kirken staar endnu.

Over dette Motiv har F. Brun skrevet en vakker og godt komponeret Romance, der noksom røber, at hun virkelig sad inde med en ikke helt ringe digterisk Begavelse⁴¹.

Frau Ellen war schön wie der blühende Mohn,
Doch ohne Duft war die Blüte;
Die lächelnde Lipp' umschwebte der Hohn,
Ihr Aug, es strahlte nicht Güte.
Wie die Palme schlank,
Mit dem Herrschergang,
Und mit schleeschwarz glänzenden Haaren;
Doch es scheucht ihr Blick
Die Sehnsucht zurück;
„Frau Ellen sie hat es erfahren“.

Hun udvider det givne Emne til at skildre, hvorledes den barnløse, stolte Enke ophober Dynger af Guld ved haardhændet at udpine sine Bønder. Hendes Hjerter er stivnet, og i sin stærke Uafhængighedstrang afviser hun enhver Bejler. Alt dør bort omkring hende, ogsaa Præsten, der i sin Ungdom forgæves havde søgt at bringe hende bort fra hendes Plan om at bygge en Kirke i en formastelig Hensigt.

Frau Ellen lässt zimmern den Sarg so lang
 Aus des Waldes ältester Eiche:
 „Drin sollt ihr mich legen, nicht tot noch krank,
 Dass darin ich einsam erbleiche;
 Hinterm Hochaltar,
 Mich setzt auf die Bahr',
 Lasst den Pfaffen die Seelmessen singen.
 Jede Christnacht kommt
 Er zu sehen wie's frommt.“
 Ach, Frau Ellen, du wirst es erfahren!

I den af tre Sange bestaaende Ballade »Der Luzienhügel«⁴² har Forfatterindens Fantasi havt betydelig større Raaderum. Til Grund ligger kun en kort Notits hos Thiele. Fra den træbevoksede, saakaldte Luciehøj i Frederiksdals Skov, paa højre Side, naar man gaar til Kollekolle, skal der ved Aftentide stundom kunne høres Barnegraad. Sagnet fortæller, at en Prinsesse i Dølgemaal havde født et Barn, som hun ombragte og begravede her. Desuden havde F. Brun af Folkene paa Egnen ladet sig berette, at en Rytter paa en hvid Hest ved Midnatstide red omkring Højen. Ved et Aaløbs Munding i Søen »mellem dunkle Skovhøje viser man i en græsbevokset Stenhob Resterne af et Munkekloster.« Paa Grundlag af dette sparsomme Materiale har F. Bruns Fantasi behændigt spundet en hel romantisk Episode fra Kristendommens første Tid i Danmark. Nordiske Motiver er ogsaa lagt til Grund for Digtet »Die Braut aus der Tiefe«, rettet til Thorvaldsen⁴³.

Ogsaa fremmede Landes Myther, Sagn og Litteratur har givet hende Stof til Digte, saaledes er »Die Nachtfeier des Eros zu Thespis«⁴⁴ bygget over Mythen, at en skøn Sommerfugl, der opbrændtes ved at flyve ind i Amors Fakkell, blev Sindbilledet paa den af Kærlighed fortærede Psyke. Æskylos' Promethevs (i F. L. Stolbergs Oversættelse) synes at have givet hende Ideen til »Die Titanen«, et Digt i otte Sange⁴⁵. At hun ogsaa frit og med megen Smag forstod at gengive Poesier fra fremmede Tungemaal paa Tysk, derom vidner bl. a. hendes »fri Efterligning« af Petrarca's Sonnet: In qual parte del ciel.

In welchem Himmelsraum und Lichtgedanken,
Fand sich das Urbild, dem Natur entnahm
Dein Antlitz, um in unsrer Sinne Schranken
Zu zeigen, was vom höchsten Himmel kam.

Forskellige andre Digte i Samlingen viser Tilløb til noget virkelig smukt og ejendommeligt, men uheldigvis skæmmes de ved temmelig stereotype taaresalige Vendinger som »Wimper der Wehmut«, »heilige Tränen«, »die tränenbebende Wimper« o. l. I Almindelighed bør det dog siges, at F. Brun i Lighed med Hölty, Matthisson og Salis, hvis Versemaal hun med Forkærlighed dyrkede, havde er ret udviklet rhythisk Sans og ivrigt beflittede sig paa Rimenes Renhed.

Hendes sidste Digtsamling, der staar højt over de tidligere to, viser, at hun faktisk sad inde med en smuk poetisk Begavelse, men at hun til ubodelig Skade for dens Udvikling alt for længe og alt for meget gjorde sig afhængig af sine Forbilleder.

Hvor affejende Dommen over »Digterinden« F. Brun, i de allerfleste Tilfælde dog kun af manglende Kendskab til hendes Poesier, end har lydt, har dog lige op til vore Dage én og anden Litteraturhistoriker hævdedet, at hendes prosaiske Skrifter indeholder mangt og meget af Værdi, der ikke bør underkendes, og dette gælder særlig hendes Ungdoms-erindringer og hendes Rejseminder fra Rom og Neapel.

Som fjerde Bind af hendes »Episoden« udkom 1818 i Leipzig, tillige med særlig Titel, »Sitten- und Landschaftsstudien von Neapel und Umgebungen«, udarbejdet paa Grundlag af hendes 1808—09 paa Stedet førte Dagbogsoptegnelser og herfra afsendte Breve. Bogen, der er prydet med et Titelbillede, tegnet af Gustav Hetsch og stukket af Schlotterbeck, forestillende en Cortile »i Stil med de i Pompeji udgravne Boliger«, indledes med en Fortale af C. A. Böttiger. Ingen, der nærer Interesse for en af Jordens mest fortryllende Egne, og som føler Trang til at uddybe sit Kendskab til Land og Folk, som det har udviklet sig i det Aarhundrede, der er gaaet, siden F. Brun gennemstrefede disse Egne, vil læse denne hendes Bog uden Udbytte. Dette gælder mindre de stærkt detaillerede landskabelige Beskrivelser, der virker noget trættende ved F. Bruns ængstelige Iver for at faa alting med, for ikke at glemme noget. Blivende Værd har de Interiører, hun giver af Livet i de toneangivende Kredse i Neapel ved 1810. Kulturhistorisk Interesse frembyder hendes Sammenligning mellem Neapel som det var 1796 og 1809, hendes Beretning om San Gennaros Vaarfest, det Oehlschläger tilegnede Afsnit om Presepierne i Rom og Neapel, Besøget i Optragelsesinstituttet Casa

Carolina, hendes Ophold hos Prinsen af Caposele Ligny o. a. Ligeledes læser man gerne, hvad en saa fint musikalsk dannet Kvinde som F. Brun véd at berette om musikalske Forhold i Neapel paa hendes Tid. Bortset fra enkelte Udgydelser over Forfatterindens fysiske og sjælelige Tilstande, fortæller hun klart og instruktivt og med en behagelig Ro.

Størst Opmærksomhed blandt alle hendes prosaiske Skrifter vakte i Udlandet de ligeledes af Böttiger med et Forord indledede og 1816 i Dresden udkomne »Briefe aus Rom geschrieben in den Jahren 1808—10«. I en knap Dagbogsform i Breve til Broderen fulgte hun Dag for Dag med spændt Opmærksomhed »den ædle Martyr« Pave Pius VII.s Trængsels-tid under Franskændenes Voldsherredømme, hans Fængsling og Bortførelse. Takket være hendes udmærkede Forbindelse med fremragende Mænd ved det pavelige Hof, som Kardinal Erskine og andre, kunde hun give autentiske Meddelelser om Begivenhedernes Gang (jfr. S. 206). Brevene oversattes paa flere fremmede Sprog, bl. a. i Colburns Magazine paa Engelsk. De vakte stor Opsigt, og blev yderst rosende anmeldt i Hallische Litteraturzeitung og Göttinger gelehrte Anzeigen. 1820 udkom Brevene i anden Udgave.

Det eneste af Frederikke Bruns Skrifter, som tør siges endnu at være ret kendt herhjemme og som endnu hyppigt benyttes, er de Optegnelser om hendes Barndom og Ungdom indtil 1780, som hun 1824 under den søgte Titel »Wahrheit aus Morgenträumen« udgav i Aarau. Udover de autobiografiske og psykologiske Bidrag til Belysningen af en fremragende Kvindes Udvikling og Opdragelse, som den formede sig i hine Tider indeholder de mangt et elskværdigt og anskueligt fortalt Træk af bekendte Personers Livshistorie. Fremfor alt giver de et Billede af det borgerlige Familieliv i København, som ikke let overgaas af noget andet Memoireskrift fra hin Tidsperiode. Skriftet ligger til Grund for Fremstillingen af de første femten Aar af F. Bruns Liv og vil herigennem være Læserne bekendt. Selv om man ofte frastødes af den skruede Stil og de højstemte Følelsesudbrud, bifalder man sikkert den aandrige Shakespeareoversætter Volf Baudissins Udtalelse til F. Brun om »Wahrheit aus Morgenträumen«: »Jeg anser denne allerkæreste Bog for næsten at være det ungdommeligste og umiddelbart mest levende og friske, der er flydt fra Deres Pen. De har fortræffelig opfattet og gengivet en meget smuk Tid og ydet mere end det nogensinde vil være muligt i en Roman⁴⁶«.

Som et Tillæg til »Wahrheit aus Morgenträumen« fremtræder »Idas ästhetische Entwicklung. Den Manen unserer verklärten Freundin Anna Germaine von Staël gewidmet«, der skildrer Datterens Udvikling som

Sidestykke til Moderens. Selv om Nutiden staar uforstaaende overfor F. Bruns Forgudelse af Datteren, hvem hun jævnlig hylder med en kunstlet Pathos, saa forsones man dog let med hendes Udtryksmaade ved Mindet om den »Sangens aabenbarte Brud«, hvem disse, en usædvanlig om og opofrende Moders Bekendelser, er helligede. Under alle Omstændigheder rummer disse Blade mangt et instruktivt Bidrag til den mimisk-plastiske Kunsts Historie.

Bogens sidste Sider optages af F. Bruns »Lieder für Hellas«. Som saamange af Tidens Skønaander, Hölderlin og Wilhelm Müller i Tyskland og Byron i England, blev den altid entusiastiske F. Brun stærkt grebet af Grækernes Frihedskamp. Sangene til Hellas er forfattede 1821, trykte særskilt paa hendes Bekostning og uddelte til Filhellener rundt omkring i Evropa gennem den herværende russiske Gesandt, bl. a. til Capodistrias. Udbyttet skulde tilfalde de i Kampen faldne Grækere efterladte. Digtene, der er uden litterær Betydning, oversattes paa Nygræsk baade af James Lusignan, en i England født Videnskabsmand af græsk Familie, som 1824 opholdt sig i København, samt af Grækeren Mustoxidi fra Kor-kyra⁴⁷.

Det sidste Skrift, Forfatterinden gav i Trykken, er »Römisches Leben«, udkommet 1833 i Leipzig hos Brockhaus, i to smaa Bind. I dette Arbejde har F. Brun sammenfattet »det aandelige Indhold« af sit Liv i Rom, »i Samvær og under Vejledning« af Georg Zoëga. Det indeholder i populær Form Resultaterne af hans Opfattelse af det antikke Roms Topografi, til Dels udarbejdet paa Grundlag af hans i Manuskript efterladte Værk om dette Emne, dog mest efter hans mundtlige Meddelelser »noterede paa Stedet og indførte i Dagbogen«. Vedføjet er en Afhandling om Kolossæum, efter et Kursus, som Zoëga gav F. Bruns Søn, med Maalestokken i Haanden, og nedskrevet Dag for Dag efter Arkæologens Haandskrift, samt desuden en Række Breve fra F. Bruns Venner i Rom om de vigtigste Resultater af Udgravningerne dér i Aarene 1817—27.

Det er dog ikke saa meget den i en tiltalende og let tilgængelig Skikkelse fremførte Udsigt over den romerske Arkæologis daværende, nu forældede Synspunkter, der i vore Dage kunde formaa at erhverve Venner for Bogen. Hvad man derimod endnu med afgjort Udbytte vil kunne læse, er F. Bruns livlige, fornøjelige og paalidelige Skildringer af det nu forsvundne romerske Folkeliv. »Römisches Leben« danner et værdifuldt Supplement til Fernows »Sitten- und Kulturgemälde von Rom« (Gotha 1802), et i sit Indhold mere ordnet, men til Gengæld ogsaa mere tørt og reflekterende Skrift. Selv om andre, især Wilhelm Müller i sin Bog »Rom,

Römer und Römerinnen« (Berlin 1820), har skildret hine Tiders Rom mere poetisk beaandet, end F. Brun formaede at gøre det, saa bør det erindres, at hans som saa mange andre af de i Aarhundredets Begyndelse udgivne Bøger om Rom kun er Frugten af Maaneders og Ugers ofte saare flygtige Jagttagelser. Ikke faa af hendes Folkelivsbilleder, f. Eks. Skildringen af Kristi Legemsfest, er blevne aftrykte eller paa anden Maade benyttede i den nyere Tid. Hvad der endelig giver F. Bruns Bog blivende Værd fremfor næsten alle hendes samtidiges Beretninger om Livet i Rom, er de overalt indflettede, ofte meget rammende og med Lune udførte Karakteristikker af mange betydelige Mennesker, som Zoëga, Fernow, Humboldt, Canova og Thorvaldsen. Med sit grundige Kendskab til den allerede paa hin Tid saa omfattende Litteratur vedrørende Italien, og Rom i Særdeleshed, anbefaler W. von Humboldt sin Veninde Charlotte Diede af alle Skrifter om dette Emne kun Stolbergs »Reise in Italien« og F. Bruns »Römisches Leben«. »Hendes Bog«, ytrer han, »er vel ikke egentlig betydelig, men let, hyggelig og net skreven, saa at man læser den med Behag⁴⁸.« »Die geistvolle Romschwärmerin«, som F. Brun er bleven kaldet, vil sikkert ogsaa i Fremtiden gennem sine Skrifter om Rom hævde sig en, omend beskedn, Plads i den tyske Litteratur. Lærerig ved Siden af al kvindelig Uklarhed kalder Goedeke hendes Produktion paa dette Omraade⁴⁹.

Fremstillingen af F. Bruns Livsskæbner og Redegørelsen for de Livsværdier, hun rummede, er ved sin Afslutning. »At leve længe«, vil efter Goethes Ord sige, »at overleve meget«. Hvert af hendes sidste Leveaar er betegnet ved et eller flere smertelige Tab af nære og fjerne Venner, deriblandt hendes Broder, Ernst Schimmelmänn, Matthisson og Bonstetten.

Forholdet til hendes Mand undergik i det sidste Aarti ikke nogen væsentlig Forandring. Han naaede saa højt paa Samfundsstigen som overhovedet muligt. 1831 udnævntes han til Geheimekonferensraad og blev 1829 dekoreret med Dannebrogordenens Storkors. Ved sin Død (19. Februar 1836) efterlod han over to Millioner Rdlr.

Hverken ydre Anseelse eller Rigdom havde formaet at gøre ham tilfreds og lykkelig. I hans høje Alder forstenedes hans Hjerter ganske, siger F. Brun. En vis forsonende Ironi har dog svævet over det mærkelige Forhold mellem Ægtefællerne; det var saa vel kendt, baade i Hjemmet og udadtil, at man ikke lagde Mærke dertil, men slog det hen i Spøg.

Under hans Sygdomsanfald plejede hun ham, og J. P. Mynster vidner, at hendes sidste Ord gjaldt ham.

Aarene havde bøjet hendes »ædle, længe vedligeholdte Skikkelse,« siger den samme Hjemmelsmand, men det sidste Minde om hende skulde ikke være lang og sygelig Affældighed og tung, smertefuld Kamp mellem Liv og Død.

Frederikke Brun hensov 25. Marts 1835, Dagen efter hendes Faders Hundredaars Fødselsdag. Hun stedtes til Hvile ved Forældrenes, Broderens og Søsterens Side paa St. Petri Kirkes gamle Urtegaard. Saare stemningsfuld var indtil for nylig den Plet, hvor hendes Støv gemmes, ret som en gammel, forsømt Klostergaard midt i den larmende By. Overskygget af Linde-, Ahorn- og Valnøddetræer, som af forkrøblede Rosenbuske, der dryssede deres Blade over mosgroede, vejrsлагne Gravstene. Hegnet er Stedet af Kapellets alvorsfulde, forvitrede Mure, bag hvilke F. Brun legede og drømte som Barn.

Oehlenschläger skrev et Mindedigtt over hende, mat og forfejlet. Hellere husker man den gribende Sørgetale — en af de skønneste, der nogensinde er bleven holdt her hjemme —, med hvilken J. P. Mynster lyste Velsignelsen over hendes Minde: »Dersom noget Liv fortjener at kaldes rigt, da var det sikkerligen det, som her er endt. Hvad Naturen har af Skønhed og Herlighed, hun har set det næsten altsammen fra denne Verdensdels ene Grænse til den anden. Hun har ligesom indsuget Naturens hele Fylde i sit inderste, har igen fremstillet den med Ord, nøjagtige og farverige, som Malerens Pensel fremstiller den i sine lykkeligste Billeder. Hun har set pragtfulde Stæder og stille Byer, talt med Menneskene i deres forskellige Tungemaal og set deres forskellige Sæder. Alle de, som har forherliget den nylig sunkne Tidsalder, hun har næsten kendt dem alle Ansigt til Ansigt, har kaldet dem sine Venner, har indflettet sit Navn mellem deres, saa at Tidens Strøm, der fører saa meget hen i Glemselens Afgrund, har baaret hendes Navn med de andres hen i Erindringens Lund

Frederikke Brun er samlet til sin Slægt. Men naar nu Sørgebudskabet lyder ud gennem Landene, da vil det høres mellem Juraens Bjerger, langs med Germaniens Floder, som ved Codans Strande; det var den sidste fra en lys og skøn, en følgerig Tidsalder, den sidste af de trende Aandssøstre, hvis Navne var paa Folkenes Læber. Med Aanderøster vil det høres: Frederikke Brun er samlet til sin Slægt⁵⁰.

Det ligger nær at spørge, hvem de to med F. Brun aandsbeslægtede Damer var, hvis Navne Mynster ikke nævner. For den enes Vedkommende er Svaret lige til: det var Fru de Staël — den anden var Elise v. der Recke⁵¹.

Under sit Besøg i København havde Schleiermacher til Mynster udtalt sin Glæde over, at det var bleven ham forundt endnu at se og tale med den sidstlevende af de tre Kvinder, der havde erhvervet sig størst Navnkundighed i det evropæiske Aandsliv paa hans Tid. Mad. de Genlis og flere andre regnede han ikke, fordi de hørte til en anden Kirke⁵². Schleiermacher og Mynster er ikke de eneste, der har sammenstillet Elise v. der Recke og F. Brun, og dette savner, som det følgende skal vise, ingenlunde Berettigelse.

Elise v. Medems Barndomshjem (i Mitau) var ligesom Frederikke Münters Samlingsstedet for mange litterært interesserede Mennesker af Adelen og Borgerstanden, hvis Omgang tidligt modnede hendes Aand. Ogsaa den kurlandske Adelsfrøkens Opdragelse og Uddannelse havde været uden Plan. Gellerts Salmer, Klopstocks Messiade, Lavaters Skrifter, Wielands sentimentale Ungdomsarbejder og Cronegks melankolske »Einsamkeiten« var den unge Piges første Læsning, som vakte hendes Hang til Selvfordybelse, Sværmeri og Følsomhed. Yndefuld og livlig af Væsen var hun Genstand for Beundring og Forkælelse, og blev kun syttenaarig bortgiftet til en femten Aar ældre, herskesyg, vranten og borneret Landjunker, der ved sin haanlige Ringeagt for alle ideelle Interesser stødte hende fra sig, samtidig med at hun følte sig draget til en ung Digter og Videnskabsmand, der med bevidst Hentydning til deres Forhold læste Werther højt for hende. Begge mødtes i Forsagelsens og Pligtens Følelse, og denne Kamp voldte dem store sjælelige Lidelser. Sorgen over den idealistiske Vens bratte Død kastede hende paa Sygelejet, og efter kun fem Aars kvalfulde Samliv med sin »Herre og Hersker« forlod hun denne sammen med sin lille Datter. Efter Barnets tidlige Død begyndte hendes mangeaarige Rejse- og Vandreliv med Ophold ved fremmede Fyrstehoffer og mondæne Badesteder, mest dog i Selskab med Tidens litterære Berømtheder, gennemgaaende de samme, som F. Brun sluttede sig til. I sin litterære Virksomhed søgte hun Glemsel for de Skuffelser, Livet havde bragt hende.

Af Berøringspunkter i de to Damers Forfatterskab vil man finde mange. Elise v. der Recke var 1804—06 i Italien, allerede da til Stadighed ledsaget af sin platoniske Ven, Digteren Tiedge. Böttiger, der udgav F. Bruns Breve om Pius VII.s Tilfangetagelse og Bortførelse, besørgede

ogsaa Udgivelsen af hendes Rejsedagbøger. Elises Erindringer fra Opholdet i Kirkestaten adskiller sig fra F. Bruns ved hendes polemiserende Bemærkninger mod Katholicismen og særlig Jesuiterne. Fælles for begge Forfatterinder er deres Beundring for Pius VII. Zoëga var ogsaa Fru v. d. Reckes Fører, og Resultaterne af hans Undersøgelser genfindes i hendes vidtløftige Beskrivelse af Rom, der vel er mere ordnet end F. Bruns, men til Gengæld staar betydeligt under denne i Retning af Fremstillingstalent. Som F. Brun i sine Skrifter skilte lovlige meget med sin Datter og sine litterære Bekendtskaber, reklamerer Elise v. d. Recke i sine Bøger gennem hyppige Citater for Tiedge og hans »Urania«. Fru v. d. Reckes Stil er mere behersket, men ogsaa mindre farverig end hendes Aandsøsters, ligesom hun ikke ejede dennes psykologiske og individualiserende Evne. Ogsaa E. v. d. Recke har skrevet Digte, som Tiedge har udgivet. En religiøs, asketisk Grundstemning er fremherskende i dem, de er mere enkle, men der fattes dem F. Bruns Billedrigdom. Ligesom denne har hun i spinkle Ottaver digtet om det evige Rom og skrevet Sange til Havets Pris. Endelig gælder det for begge, at de i fængslende og livlige Skildringer af deres Barndom og første Ungdom har givet interessante Tidsbilleder, dog savnede Fru v. d. Recke den lette Skæmt, F. Brun raadede over: Om nogen gensidig litterær Paavirkning er der næppe Tale, personlig blev de to Damer ikke nærmere bekendt med hinanden.

Følsomheden hos Elise var ligesom hos F. Brun bleven næret først under deres Udvikling og Opvækst, senere ved et ulykkeligt Ægteskab og et omflakkende Liv; hertil kom nervøse Lidelser og andre Skrøbeligheder, virkelige og indbildte.

Den lidenskabeligt bevægede, af Mysticismen paavirkede unge Kvinde blev med Aarene en højtidelig pathetisk Dame, hvem man, snart beundrende, snart ironiserende kaldte »den høje Elise«. Med F. Brun havde hun tilfælles Iveren for at fremhjelpe yngre Begavelser og støtte dem, der paa de gamle Dage var komne i Nød, i videre Forstand Evnen til at kunne begejstres for alle spirende Tanker i Tiden, samt en fremtrædende Lyst til at mægle mellem modstridende Elementer. Den almene filantropiske Sans og Interessen for at forbedre Kvindens Kaar var stærkere udviklet hos E. v. der Recke.

Fru von der Reckes Hus i Dresden, hvor hun boede i de sidste Aar af sit Liv (1819—33), blev for den litterære Verden i hin Stad, om end under beskednere Former, hvad F. Bruns Hjem var hos os. Først og sidst var begge det, hvad Samtiden forstod ved Begrebet »skønne Sjæle«.

De mange spredte Træk, som i den nu afsluttede Fremstilling af Frederikke Bruns Levned er givet til Belysningen af hendes Karakteregenskaber og litterære Personlighed, hendes Forhold til samtidige og Betydning for hjemligt og fremmed Kulturliv, skal her søges forenede i et Tilbageblik og en samlet Værdsættelse.

At ville drage skarpe Rids op i hendes intellektuelle Profil kunde let føre til en Forsyndelse mod hendes Minde, og dette gælder sikkert de fleste af hin Tids Skønaander, hvis flagrende Tankesæt overfor en kritisk Prøvelse frister samme Skæbne som hin tropiske Fugl, der mister sin Farvepragt, naar den sættes i Bur.

F. Brun var først og fremmest ikke nogen systematisk tænkende Kvinde; der fattedes hende i høj Grad aandelig Ligevægt, afhængig som hun var af Øjeblikkets Stemninger og Indtryk. Hun var en Kirkens Datter og holdt stadig Bibelen i Ære som Bøgernes Bog uden dog at holde sig strengt til Skriften. »Jeg tror ikke alt,« ytrede hun mod Slutningen af sit Liv, »men jeg trøster mig med, at det ikke gik min Broder bedre.« Blandt de kristelige Hoveddogmer, i hvilke hun i Tidens Løb havde optaget adskilligt fremmed Stof, deriblandt Bonnets Lære om Menneskehedens fremadskridende Udvikling, Troen paa Sjælevandringen og anden østerlandsk Visdom, indtog Forvisningen om et evigt Liv den mest fremtrædende Plads i hendes Bevidsthed.

Hun kæmpede redeligt mod sin medfødte iltre og lidenskabelige Natur, men var langt fra kristeligt Taalmod i de Lidelser og Skuffelser, Livet bragte hende, hun var ofte ubillig haard i sine Domme over den Mand, hendes Skæbne var knyttet til, og blind for, at der ogsaa var Fejl og Uret paa hendes Side, og at hun krævede lovlige store Friheder for sig selv.

Om man vil forsvare eller dadle F. Bruns Forhold til Bonstetten beror paa et individuelt Skøn, der kun kan være af ret tvivlsomt Værd. At hun overfor sin Ægtefælle har været sanddru og ærlig til det yderste i sine Bekendelser om dette sit intimeste Hjerteanliggende, tør man ikke tvivle om, saa vist som ikke alene hendes nærmeste, men alle hendes samtidige fremhæver udpræget Sandhedskærlighed blandt F. Bruns Hoveddyder. Det skal iøvrigt paa dette Sted, hvor man kun ugerne atter har maattet berøre hendes ægteskabelige Konflikter, siges, at der i det rige trykte og utrykte Brevstof, der omhandler F. Brun og berører hendes Forhold til Bonstetten, intet Steds er fundet en eneste Udtalelse, der røber endog kun en fjern Antydning af moralsk Indignation, og dette vidner vel om, at hendes Person var hævet over Mistanke i saa Henseende.

Kærligheden til Børnene var en Hovedfaktor i F. Bruns Liv. De Ta-

lenter og Evner, med hvilke Naturen havde udrustet dem, søgte hun ivrigt at pleje og uddanne. Dette gælder især den yngste Datter, med hvem hun drev en Kultus, der rigtignok tit gik videre end man kan billige. I Valget af Sønnens og Døtrenes Lærere viste hun et forstandigt Omdomme. Paa sine Rejser var hun bestræbt for at vække deres Sans ikke alene for æsthetiske og kunstneriske Idealer, men ogsaa for det praktiske nyttige. Hver især udfyldte de, efter at have forladt Hjemmet, paa en værdig Maade deres Plads i Livet.

F. Bruns Optimisme overfor Mennesker i Almindelighed, hendes Evne til at opflammes for hver human Bevægelse, hver ny Erobring i Aandens Verden, for Kærlighedsgerninger i det store som i det smaa, hjalp hende over de tunge Timer i Livet.

Liebe zur schönen geselligen Menschheit —

en Egenskab, som Schack Staffeldt priser hos Charlotte Schimmelmann, var ogsaa for F. Brun en evig Foryngelsens Kilde. Hun var utrættelig i sin Deltagelse for andre, en pietetsfuld og trofast Veninde, der mildt dækkede over Svaghederne hos dem, hun holdt af; Sladder og Bagtalelse fik ikke Indpas hos hende. I det fjerne levede hun videre med de Venner, som Tid og Rum skilte hende fra. Nær ved Støvets Aar skrev hun til Bonstetten: »Jeg føler mig endnu nyttig; naar der kræves Hjælp, kommer man til mig.«

Som hun til det sidste bevarede Sjælens ungdommelige Modtagelighed, fornægtede hun aldrig det aandelige Frisind, hun som ung Pige havde vist i religiøs, politisk og litterær Henseende. Menings- og Ytringsfrihed i alle Retninger og Indførelse af en fri Forfatning ansaa hun som nødvendige Betingelser for ethvert Lands Trivsel og Velfærd. Kort før sin Død udtrykte hun sin Glæde over Indførelsen af Provinsialstænder som det første Skridt til at skaffe Danmark en fri Forfatning. Med levende Deltagelse fulgte hun Begivenhederne i Grækernes Frihedskamp og Polens Rejsning.

Som mange af Datidens Skønaander bekendte F. Brun sig til Verdensborgerskabet og vedgik oprigtig sin Mangel paa eksklusiv Fædrelandskærlighed, hvilket, som hun selv siger, havde holdt hendes Sans, Hjerter og Øjne aabne for alle Dyder og Lyder hos de Nationer, hun paa sine Rejser lærte at kende. Hendes Forfatterskab, Tale og Omgangssprog var Tysk, om hun end gerne talte Dansk — som hun dog kun skrev ret ufuldkomment.

Alligevel følte hun sig nærmere og inderligere knyttet til Danmark

end til Tyskland. Et udpræget nationalt Sindelag lagde hun, som tidligere paavist, for Dagen i sin Glæde over den patriotiske Rejsning, der rørte sig i Folket 1801, og sin langt ud over Følelsen pro aris et focis rækkende Deltagelse i de Ulykker, der ramte Danmark i Trængselsaarene 1807—14. Overfor sin beundrede Veninde Fru de Staël talte hun Danmarks Sag og ofrede dette Venskab for sin Overbevisning. Land og Folk var hende kære, det var kun det nordiske Klima, hun »hadede eiter Fortjeneste«.

I højere Grad end Tilfældet var med selv danskfødte Damer af de tyske Kredse, som f. Eks. Louise Stolberg, var hun besjælet af Kærlighed til dansk Litteratur og Aandsliv. Hun kendte grundigt Ewalds, Baggesens, Oehlenschlägers, Schack Staffeldts, J. L. Heibergs og Ingemanns Digtning. Ogsaa Danmarks Historie og Fortidsminder omfattede hun med megen Forstaaelse. Hun var saaledes blandt de første, der formaaede at skatte J. M. Thieles Gerning som Samler af vore Folkesagn.

Om hendes nationale Følelser vidner ogsaa hendes paaskønnelsesværdige Plan til at skabe et Museum for antik Skulptur i Danmarks Hovedstad og de energiske Bestræbelser, hun udfoldede for at skaffe først Carstens' kunstneriske Efterladenskaber og siden Zoëgas Manuscripter til Landet.

Hendes Liv var en eneste uafbrudt fortsat Skønhedsdyrkelse. Selv bevægede hun sig i sit Hjem i en Skønhedens Verden, der bar Vidne om hendes levende Kunstsans. Der hang Side om Side Malerier og Tegninger af Carstens, Angelica Kauffmann og Tischbein, Juels Billede af Bonstetten, Thorvaldsens Buste af Ida og Rauchs af Goethe. Hertil kom Afstøbninger af antikke Skulpturer og Kopier af Værker af den italienske Renæssances Mestre.

Hendes gennemgaaende rigtige og klare, delvis endog originale Opfattelse baade af den gamle og den nye Kunst har allerede været paapeget. En aaben Sans, et fremskuende Blik for alle nye, lovende Kræfter paa Kunstens Omraade viste hun i sin Forstaaelse af Carstens' Livsgerning, i den ubetingede Anerkendelse af Thorvaldsens Geni paa et Tidspunkt, da det kun var givet to eller tre blandt hendes nærmeste Omgivelser at ane hans Storhed, og i den virksomme Hjælp, hun ydede ham i et vigtigt Vendepunkt af hans Udvikling. Hun var ogsaa blandt de første, der forstod at værdsætte Eckersbergs Talent og forudse hans Betydning for Danmarks Malerkunst.

I Frederikke Bruns Forfatterskab, der omslutter Lyrikken, Idyllen og den beskrivende Prosa, har alle de i Indledningen til nærværende Bog

nævnte Repræsentanter for den følsomme Retning i den engelske, franske og tyske Litteratur udfældet noget og gjort deres Indflydelse gældende paa hendes Aandsretning.

Youngs Nattetanker og Grays Kirkegaardselegi genfindes i de Maaneskinsstemninger og Gravsværmerier, hun dyrkede i sin Opvækst. Endnu 1818 benyttede hun Motiver af Gray i Digtet »Mein Wald«. Paa Sophienholm havde hun efter den sentimentale Smag indrettet en »Trauergarten« med Kenotaphier, som hun har besunget i et Digt. Allerede som Barn blev hun greben af Ossian, tretten Aar gammel forsøgte hun at oversætte Selmas Sange. I Digtet »Auf grüner Heide« har hun benyttet Motivet om den grumme Starnos Indfald i Morven.

Richardsons Romaner beskæftigede tidligt hendes Fantasi. Personerne i hendes Barndomshjem tænkte hun sig i Clarissas og Grandisons Skikkelser. Da hun i senere Aar læste dem igen, fandt hun i Bøgerne Spor af sin Barndoms Taarer. Af Sterne havde hun lært, »hvor stort, hvor herligt et Udbytte man har af at rejse«; den taareblændede Humor, der ofte giver sig Udtryk i hendes Produktion, er ganske i hans Aand. Efter Rousseaus Forbillede dyrkede hun i sine Rejsebeskrivelser Naturen med et følsomt Hjerte, uden dog at dele hans Trang til Verdensflugt og Pessimisme. Rousseau og Haller vakte hendes Kærlighed til Schweitz, der næst efter Italien var hendes Længslers Maal; mangt et Blad i hendes Dagbøger bærer Vidne om hendes sværmeriske Beundring for »Frihedens hellige Martyr«. Paa Petersøen i Bieler Søen skrev hun et Digt »An Rousseaus Schatten«. Gessners arkadiske Idyller og Kleists naturbeskrivende Digte bevarede længe deres Tiltrækningskraft paa hende. De aabnede hendes Øjne for Naturens Skønheder, inden hun stiftede Bekendtskab med Rousseau. De eneste Prosafortællinger, hun har skrevet (Cyane und Amandor og Die Schöpfung der Alpenrose), viser tydeligt Paavirkning af Gessner.

Frem for alle andre tyske Digtere var Klopstock hendes Mester, Lærer og Yndlingsforfatter (il mio maestro e il mio autore); han lærte hende »at glemme Romanerne«, han stemte hendes Lyra og gav hende personlig Undervisning i Versekunsten. Af ham tilegnede hun sig »den høje Stil«, »Odeflugten« og alle den følsomme Digtningss staaende Vendinger. Den ensidige Beundring for dette hendes Digterideal, der aldrig forlod hende, har, som allerede paavist, hæmmet Udviklingen af hendes poetiske Talent. Paa Lyrikkens Omraade var F. Brun, for at anvende Herders Ord, bestemt til at »efterdømme, efterligne og efterføle«.

Mange af hendes landskabsmalende Poesier er direkte Laan fra hen-

des mindre Husguder i Litteraturen, Matthisson og Salis, atter andre en slet og ret Efterklang af Hölty og J. G. Jacobi.

F. L. Stolberg lærte hende at synge om Havet i Storm og Stille, og dette Motiv dyrkede hun jævnligt med Forkærlighed og Held i en Række Digte, der i den tyske Litteratur danner Overgangen fra Stolbergs Sange til Øresund og Heines Nordsee-cyklus. I Digtet »Terracina« hilser hun Synet af det hellige Hav, hun længe har maattet savne, og aander op i dets uendelige Fylde.

Wielands tidligste, under Youngs og Klopstocks Paavirkning opstaaede Arbejder har ogsaa sat Spor i hendes Produktion. I Digtet »Die Gratien« hyldede hun ham som Forfatteren af Agathon.

Lavater aabnede hendes Blik for det fysiognomiske Studium, der har baaret Frugt i de mange, ofte vellykkede og godt trufne Portrætskitser, der bidrager til at give hendes Rejseskildringer Værd. Georg Forster, der i sine Rejsebøger sammenvævede landskabelige Indtryk og personlige Sindsstemninger, vakte i Følge F. Bruns Udsagn hendes Sans for »den idealiserende Kunst«. F. Bruns Rejseberetninger med deres Panoramabilleder er uden Tvivl paavirkede af Forsters »Ansichten vom Niederrhein«.

For Schiller nærrede hun en dyb og ubetinget Beundring. Som ung Pige læste hun »med lidenskabelig Begejstring« hans »Räuber«; hun tog hans »hedenske« Digt »Die Götter Griechenlands« i Forsvar mod F. L. Stolbergs bornerte Angreb; »das Lied von der Glocke« kalder hun et af de herligste Digte, der nogensinde er skrevet. Hun ivrede for Opførelsen af hans Dramaer herhjemme og læste endnu 1830 paany hans »herlige« Tragedier.

Uforanderlig var hun ogsaa i sin Hyldest af Goethes Geni. 1822 udtalte hun sin Harme over den Utaknemmelighed, man viste ham efter saa længe at have forgudet ham som en Dalai Lama. »Det er ynkeligt at se, hvilken Mangel paa Karakter og Holdning, Tyskerne udviser i Under- og Overvurderingen af deres Forfattere«, skrev hun, »nu mangler blot Schiller, saa er alle Hermerne omstyrtede«⁵³. Til Trods for denne sin Forstaaelse af Schiller og Goethe, naaede F. Brun i sin Forfattervirksomhed, der strakte sig over et halvt Aarhundrede, fra Lessings Dødsaar og til Goethes Død — aldrig helt at frigøre sig for den sentimentale Aandsretning, der havde været i Kurs i hendes Ungdom. Ligesom den i Justus Möser's »Patriotische Phantasien« karikerede følsomme Dame⁵⁴ sværmer hun »i stille Taarer ved Vemods dugvaade Blomsterbæger« og »den smertebeduggede Rose«; hun fabler om »Mor-

gendronne« og »Rosenslør«; hun svæver i Ætheren blandt »Himmelblomster« og lytter til »Æolsharpen«. Vinblomstens Vellugt er for hende »den aandrigste af alle sublunariske Dufte, der gennemtrænger en let som Lys og Tone«. Trættende virker de evindelige Gengangere fra den antikke Verden, Hesperus' Fakkell, Nektarkys, Krysalide o. s. v. Enkelte Udtryk som »grandios« gentages til Trivialitet.

Overfor de ensidige og ubillige Domme, der er fældet over F. Bruns Stil og Udtryksmaade, har en af hendes Samtids betydeligste Kvinder taget hende varmt i Forsvar.

»Man har«, siger Henriette Hertz, »fra en vis, nu og maaske ikke uden Grund opgiven Manér at male i stærke Farver, sluttet til en vis Overspændthed og som Følge deraf ogsaa til Usandhed i hine Tidens Følelsesliv. Det var dog kun Former, der fra det konventionelle Sprog var gaaede over i det brevlige Samkvem. Hver Tid har sine ejendommelige Talemønter og kender selv godt deres virkelige Værdi. Hine Tidens viste et rigere og pynteligere Præg, men de blev dog kun værdsatte efter deres egen Lødigheid. Om de nuværende, mere enkelt prægede, har større Værdi, turde være et Spørgsmaal«⁵⁵.

Med disse førstaaende Ord i Erindringen vil en uihildet Læser endnu kunne have Tilfredsstillelse og Udbytte af Læsningen af F. Bruns prosaiske Skrifter, hvad enten hun fortæller om Rejselivet i Schweitz, da Alpelandet endnu ejede alt det uberørtes Poesi, om Rousseaus Genf, Rom under Pius VII. eller Neapel i den skønne Lady Emmas Dage.

Det er dog næppe saa meget gennem sin litterære Virksomhed, at Frederikke Brun har Adkomst til at blive erindret af senere Slægter. Hendes beskedne, men berettigede Plads i dansk og tysk Aandslivs Historie maa søges i den personlige Indsats, hun rent menneskeligt har ydet sin Samtid ved at være, hvad Fru de Staël uden Overdrivelse har kaldet hende: »en Arnelue og et Enhedsmærke«. I Ufreds Tider i fremmede Lande, i en gold og glansløs Periode i Danmark, da hendes lyse Hjem med dets Duft af Poesi var et Fristed for alle Aandens udkaarne, hun drog til sig ved sin Evne at meddele andre af sin mangesidige Viden og Verdenserfaring; ved sin skønne Enthusiasme for Mennesker og Ideer, som hun i intet Tilfælde vides at have svigtet eller sveget; ved sin Gavnelyst, Trofasthed og Vennesælhed.

OVERSIGT

OVER F. BRUNS, HENDES FADERS OG BRODERS EFTERLADTE PAPIRE

I. F. BRUNS PAPIRER

A. I Hr. HOFJÆGERMESTER O. BRUNS EJE:

1. Dagbøger og Notitsbøger.

- I. Dagbog fra Rejsen til Tyskland 1782. — Første Digte — Optegnelser fra Opholdet paa Kullen 1786.
- II. Dagbog fra Rejsen til St. Petersborg 1783.
- III. Ligeledes, dog ufuldendt.
- IV. Dagbog fra Rejsen til Pymont 1789, 11. Juni—12. Aug. Titelblad med Baggesens Haand: „Friedericke Bruns gebohrene Münter wunderbare Reise durch Deutschland u. Schweiz im Jahre 1789. Mit Erläuterungen von Baggesen“.
- V. Dagbog fra Rejsen til Frankrig og Schweitz 1790—91. 1. Göttingen—Paris.
- VI. do. 2. Paris—Bordeaux—Marseille (1790, 16. Dec.—1791, 16. Febr.).
- VII. do. 3. Avignon—Genf—Bern (1791, 17. Febr.—27. Maj).
- VIII. do. 4. Luzern—Zürich—Bryssel (1791, 27. Maj—10. Juli). — „Alfabetisches Verzeichniss der Nahmen von Menschen, so ich gekannt, angefangen 1815“.
- IX. Dagbog fra den første Rejse til Italien gennem Schweitz 1795—96. 1. Kiel—Weimar—Carlsbad—Schweitz—Bologna—Ferrara (1795, 1. Maj—2. Nov.).
- X. do. 2. Pisa—Rom—Neapel—La Cava (1795, 5. Nov.—1796, 28. Juni).
- XI. do. 3. Neapel—Valeyres—Bern (1796, 1. Juli—1797, 11. April).
- XII. Dagbog fra den anden Rejse til Schweitz og Italien 1801—3. 1. Schweitz (1801, 29. Aug.—1802, 2. Maj).
- XIII. do. 2. Chur—Turin—Rom (1802, 3. Juni—1803, 18. April).
- XIV. do. 3. Rom—Terni—Garda—Augsburg (1803, 18. April—Juli). — Udkast til „Wahrheit aus Morgenträumen“.
- XV. „Fragmente u. Scenen aus Rom u. Neapel, 1809—10“.
- XVI. „Römisches Leben“ (Trykkemanuskriptet).
- XVII—XIX. Notitsbøger fra Opholdet i Rom 1809—10 (væsentlig vedrørende moderne Kunst).
- XX. Første poetiske og prosaiske Forsøg 1780.

- XXI. Digte indtil o. 1804.
 XXII. „Neueste Gedichte vom Jahr 1811 an“.
 XXIII—XXIV. Ekscerpter af trykte Bøger.
 XXV. Notiitsbog (Bonstettens Haand).
 XXVI. „Brieft af Johannes Müller an J. W. L. Gleim 1771—1802“. Afskrifter.
 Et Bind i Kvart.
-
- XXVII. Stambog. „Album von Friedecke Brun, geb. Münster“.
 XXVIII. do. „Autographen aus einem Album. F. Brun, geb. Münster“.

2. Breve til F. Brun fra:

1. Dronning Marie af Danmark 1807—12.
2. Prins Christian Frederik 1812—20.
3. Prinsesse Caroline Amalie (udaterede).
4. Fyrstinde Louise af Dessau 1795—97.
5. Caroline Alberti 1795.
6. Greverne Andreas, Christian Gynther, Fritz og Joakim Bernstorff 1781—1820 (mest fra deres Drengaar).
7. C. V. v. Bonstetten 1822—31.
8. C. G. v. Brinkman 1817—18.
9. Capecelatro, Erkebisp af Taranto 1818.
10. Melchior Delfico 1818.
11. Grevinde Charlotte Dernath, f. Comtesse Bernstorff, 1781—1831.
12. Dr. med. Domeier 1798.
13. Marie og Sophie Eggers 1824.
14. Caroline Filangieri 1818.
15. Eleonore v. Gall 1825.
16. H. W. v. Gerstenberg 1786.
17. Konsul C. Heigelin 1818.
18. F. Huber 1804.
19. Al. v. Humboldt 1809.
20. Caroline v. Humboldt, f. v. Dacheröden 1803—27.
21. B. S. Inge-
mann 1817.
22. Billedhugger Heinrich Keller 1827—30.
23. J. C. Lavater 1793.
24. Fr. og Louise v. Matthisson 1791—1830.
25. Joh. Georg v. Müller 1811.
26. Kamma Rahbek (alle udaterede).
27. C. D. Rauch 1827.
28. G. v. Rennenkampff 1810—15.
29. Grevinde F. S. C. Reventlow, f. v. Beulwitz, 1811—20.
30. A. G. de Staël-Holstein 1802—13.
31. Grev F. L. Stolberg.
32. Grevinde Katharine Stolberg.
33. Grevinde Louise Stolberg, f. Comtesse Reventlow.
34. Hertugen af Ventignano.
35. F. G. Welcker 1810—20.
36. Fred. og Mimma Zoëga.
37. H. C. Ørsted 1833.

Breve til F. Brun fra B. Münster, hendes Fader, 1783—(93) og fra F. Münster, hendes Broder, 1781—87.

Breve fra F. Brun til Bonstetten 1809—31.

do. Bonstetten til Biskop F. Münster 1802—26.

„Autographen“ (IV) 1—52. Egenhændige Digte af danske og fremmede Forfattere, for en stor Del rettede til F. Brun og Ida Bombelles, samlede 1832 af Fr. Brun (se nedenfor). Udenfor Rækken egenhændige Digte af Baggesen, Schack Staffeldt og Oehlenschläger samt Matthisson.

„Maienblüthen“. Ungdomsdigte af F. Brun og hendes Ungdomsvenner og Veninder 1779—85.

F. Brun: Kladder til Digte.

Afskrifter af danske og tyske Poesier.

Franske og italienske Digte, mest originale Nedskrifter.

B. I DET KONGELIGE BIBLIOTHEK:

(Skænket af Kammerherre, Amtmand Brun.)

1. Breve til F. Brun fra Jens og Sophie Baggesen, J. E. v. Berger, Greverne C. G. og J. Bernstorff, Grevinde Ida Bombelles, Grevinde C. v. Dernath, Caroline v. Humboldt, Fr. og Louise v. Matthisson, Grevinde Charlotte Rantzau, f. Diede (87 Stykker). Ny kgl. Saml. 1992 h. 4to I.
2. Breve til F. Brun og C. V. v. Bonstetten fra Johannes v. Müller, 1773—79, 1783—86, 1798—1803. Ny kgl. Saml. 1992 h. 4to II.
3. „Autografen“ I—III, indbundet i Saffianskind med Guldsnit og forgyldte Spænder. Næsten udelukkende Breve til Forfatterinden fra navnkundige Personer, ordnet og forsynet af F. Brun med biografiske Noter samt alfabetisk Register. Ny kgl. Saml. 1992 i 4to.

II. DR. BALTHASAR MÜNTERS
OG BISKOP F. MÜNTERS PAPIRER

A. I Hr. KOMMANDØR B. MÜNTERS EJE:

- I. „Briefe von Hause 1781—82“ (1781, 30. Juni—1782, 27. Dec.). Breve til den senere Biskop F. Münter fra Faderen og Søsteren (Frederikke Münter).
- II. Do. „1786—87“, ligeledes 1786, 7. Jan.—1787, 30. Juni.

B. FH. I AFD. KAMMERHERRE F. MÜNTERS EJE:

1. B. Münter: Viertes Buch Deutscher Gedichte. Ode vom Lobe der Gottheit. Lübeck 1752.
2. Breve til B. Münter fra J. H. E. Bernstorff, A. S. v. der Osten, Lorenz Münter o. a.
3. Breve til Christine Münter f. Kaiser fra Sønnen B. Münter. Koncepter.
4. B. Münter: Trauerrede über den Tod Friederichs V., Kph. 1766.
5. Biskop F. Münters Dagbog 1801—17 (spredte Optegnelser af intimere Art). Fortegnelse over hans samtlige Skrifter og Afhandlinger.
6. Sammes Notitsbog. Spredte Optegnelser.
7. En Pakke Sedler fra samme med Spørgsmaal vedrørende kirkehistoriske Emner.

C. I DET KGL. BIBLIOTHEK:

1. F. Münter: „Briefe an meinen Vater während meines ersten Aufenthaltes in Deutschland 1781—83“. Ny kgl. Saml. 2072 b 4to.
2. F. Münters Dagbøger, især Rejsedagbøger: 1772—76, 78—79, 80, 81, 81—82, 83—84, 84—85, 85, 85—86, 86—87, 87, 87—1800, 91, 1818—26 (16 Bind i Kwart, de øvrige i Folio. Ny kgl. Saml. 387^{ee} 8vo).
3. F. Münters Stambog fra o. 1780. Ny kgl. Saml. 455 8vo. Do. ib. 519 8vo.
4. Tagebuch für Balthasar Münter († 1786) 1780. Ny kgl. Saml. 387^{eb} 8vo.

D. I RIGSARKIVET:

1. „Correspondenz 1781—82“.
2. „ do. von 1783—87“.
3. „Briefe aus Deutschland u. Italien 1784—1787“.
4. „Correspondenz von 1788 bis 1789“,

Indkomne Breve (løse).

1. Fyrstelige Personer. A.—Borgia.
2. Borgo—Eylert.
3. F—G. 4. H—K. 5. L—N. 6. O—R. 7. S. 8. T—V. 9. W—Ø. 10. Varia:
Levnedsløb, indsendt til Ordenskapitlet 1818. Brevveksling med Boghandlere.
Konkurrencen om Professoratet i Theologi 1787. Münter som Frimurer. Kon-
cepter til Forelæsninger. Skrivekalender 1830.

A.—B. er for nylig afgivne til det kgl. Bibliothek. D. under Omordning.

HENVISNINGER

INDLEDNING

I

Side I—XXI

1. Eft. Rev. Pap. VII, 268 f. **2.** Goethes Werke (Weimarer Udg.) XXVIII, 214 ff. **3.** Benyttet er: J. Barnstorff, Youngs Nachtgedanken u. ihr Einfluss auf die deutsche Litt., Bamberg 1895 (ufuldendt Arbejde), jvfr. hermed Euphorion V. 137. W. Thomas, Edward Young, Paris 1901, 502 ff., 607. J. L. Kind, Edward Young in Germany, New York 1905 (Columbia university studies II, 3), 59—119. C. Schüddekopf, Briefwechsel zw. Gleim u. Uz, Tübingen 1899, 155, 229, 67. W. Heinse, Sämmtl. Werke, 1904, IX, 74. **4.** J. A. Ebert, Episteln, Hamburg 1795 II, S. XXX. **5.** F. Muncker, F. G. Klopstock, 1888, 128, 199, 273. K. Schmidt, Klopstock u. seine Freunde 1810, I, 270. Briefe von u. an Klopstock, ed. Lappenberg, 1867, 142. F. G. Klopstocks Oden (edd. F. Muncker og Jaro Pawel), Stuttgart 1889, I, 107. Briefe F. L. Stolbergs an J. H. Voss, Münster 1891, 42, 355. **6.** Herders Werke ed. Suphan I, 253, V, 290 f., XXIV, 106, XXIII, 236. W. Thomas, Ed. Young, 367. C. M. Wieland, Ausgewählte Briefe, 1815, I, 94, 221, 269, II, 134. **7.** Euphorion V, 142. **8.** A. Laun, Dichtercharaktere, Bremen 1869, 96—110. F. Matthisson, Erinnerungen, Zürich, I, 288, III, 211. **9.** Matthisson I, 289 ff. **10.** P. Rachel, Elisa v. der Recke, Lpz. 1900 II, 177 ff. Bau- u. Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen XXVI, 253 ff. **11.** R. Tombo, Ossian in Germany, New York 1901, 66 ff. Ztschr. i. vergl. Littgesch. VIII, 52 ff. **12.** Goethes Werke XXVIII, 217. **13.** F. Muncker, F. G. Klopstock, 1888, 383 i., 394. J. Janssen, F. L. Graf zu Stolberg, Freiburg 1882, 17. Hellinghaus, Briefe F. L. Stolbergs an Voss 326. **14.** E. Schmidt, Richardson, Rousseau u. Goethe, Jena 1875, 15, 19. Joseph Texte, J. J. Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire, Paris 1895, 218 ff. J. M. Lappenberg, Briefe von u. an Klopstock 142. C. M. Wielands Briefe I, 151; Werke Suppl. IV, Lpz. 1798, 163; III, 149. **15.** Kuno Ridderhoff, Sophie von la Roche, Einbeck 1895, 8 ff., 45. E. Schmidt, Charakteristiken I, 1886, 288 ff. **16.** Briefe von J. H. Merck, Darmstadt 1835, 29. **17.** H. P. Sturz, Schriften, Leipz. 1779, 12 f. (Eksemplar i min Eje, med Gerstenbergs egenhændige Tilskrifter). Aug. Wood, Einfluss Fieldings auf die deutsche Literatur, Yokohama 1895, 5, 17. F. Sneedorffs Samlede Skrifter, 1794 I, 9. E. Schmidt, 35. Charles H. Clarke, Fielding u. der deutsche Sturm u. Drang, Freiburg 1897, 17, 23. **18.** H. W. Thayer, Laurence Sterne in Germany, New York 1905, 88, 164. Th. S. Baker, The influence of Laurence Sterne upon german litterature, New York 1899 (Americana germanica 2 IV), 41, 56. H.

Hettner, Litteraturgesch. des 18. Jahrh. I, 1894, 464. Euphorion III, 276 ff. **19.** J. H. Campe, Ueber Empfindsamkeit u. Empfindelci, Hamb. 1779. E. Schmidt, Richardson, Rousseau u. Goethe, 325. **20.** Schriften der Goethe Gesellschaft XXI, 166. Hellinghaus, Briefe F. L. Stolbergs 102 f. **21.** Goethes Werke XXXIII, 208. **22.** A. Wood, Einfluss Fieldings, 17. **23.** P. Rachel, E. v. der Recke II, 184 ff. **24.** H. W. Thayer, Laurence Sterne 84, 88 f. Aus Herders Nachlass III, 181 f., 253. Briefe von J. G. Jacobi ed. E. Martin 1874, 10, 27. **25.** Goethes Werke XXVII, 341 ff., XXVIII, 26. H. Sollas, Goldsmith in Deutschland, 1893, 18 ff. Herders Werke XVIII, 208. **26.** J. Texte, Rousseau, 281 ff. Rousseau, Oeuvres XI, 264 f. **27.** R. Fester, Rousseau u. die deutsche Geschichtsphilosophie, Stuttgart 1890, 46. F. H. Jacobis Briefwechsel, Leipz. 1825, I, 55. E. Schmidt, Richardson etc., 114, 173. **28.** B. H. Brockes, Irdisches Vergnügen in Gott, Hamb. 1728—40, III, 172, 588, IV, 124, 415; V, 203, 207. H. Wölfflin, S. Gessner, Frauenfeld 1889, 98 ff. L. Friedländer, Ueber die Entstehung des Gefühls für das Romantische, Leipz. 1873, 43. A. Biese, Die Entwicklung des Naturgefühls im Mittelalter u. der Neuzeit, Lpz. 1888, 331 ff. **29.** Léon Morel, J. Thomson, Paris 1895, 256 ff., 282, 295 ff. Knut Gjerset, Der Einfluss von Thomsons Jahreszeiten auf die deutsche Litteratur des 18. Jahrh., Heidelberg 1898, 20, 23, 53. Schüddekopf, Briefwechsel zw. Gleim u. Uz, Tübingen 1899, 122. **30.** Vierteljahrsschrift f. Littgesch. VI, 451, 570. **31.** Studien zur vergl. Littgesch. I, 172. Kl. Schmidt, Klopstock u. seine Freunde, 1810 I, 151. **32.** Studien zur vergl. Littgesch. I, 173, hvor Klopstocks Betydning for Naturopfattelsen overvurderes, E. Schmidt træffer langt mere det rigtige i Charakteristiken I, 146. **33.** H. Wölfflin, S. Gessner, Frauenfeld 1889, 103. **34.** Rousseau, Oeuvres V, 140, XX (Les Rêveries), 255 ib.; XIX 275. E. Schmidt, Richardson etc., 173 ff. **35.** Iliaden XIII, 6. Rousseau, Oeuvres, Basle VI 30, 33, 37 f. **36.** Taine, Hist. de la litt. anglaise IV, 224 f. **37.** Eft. Rev. Pap. VII, 454. **38.** E. Schmidt, Richardson 196. **39.** A. Eloesser, Das bürgerliche Drama, Berlin 1898, 190. H. Wölfflin, S. Gessner, 1889, 25. Gessners „Inkle und Yarico“ (1756) er en Fortsættelse af Bodmers Fortælling. **40.** Taïti: Wielands Briefe II, 120. **41.** Forster, Schriften ed. Gervinus I, 214 ff. IV, 204 ff. **42.** Herbst, J. H. Voss, Lpz. 1872 I, 199, 306. **43.** M. Rieger, F. M. Klinger 2 II, 19. Vierteljahrssch. VI, 154. Euphorion XI, 579. Eft. Rev. Pap. IV, 130, 56, 79. Kronprins Frederik hed i den reventlowske Kreds Prins Libu. En litteraturhistorisk Monografi om Sydhavsidyllen fattes. **44.** G. C. Lichtenbergs Schriften I, 255. **45.** K. Biedermann, Deutschland im 18. Jahrh., Leipz. 1867, III, 61. **46.** E. Schmidt, Charakteristiken I, Berlin 1886, 129, 135. **47.** Oden I, 61. **48.** Ib. 38, 65, 99. **49.** Eft. Rev. Pap. VIII. **50.** Herbst, J. H. Voss, Lpz. 1872 I, 88, 106. **51.** E. Schmidt, Charakteristiken I, 178 ff. **52.** C. M. Wieland, Werke, Suppl. III, Lpz. 1798, 155 f., 159 f., 179. **53.** Kirkehist. Saml. II, 136 ff. **54.** B. G. Niebuhr, Lebenserinnerungen I, 516. Julian Schmidt, Gesch. des geistigen Lebens in Deutschland, Leipz. 1864, 668, 751. C. Schüddekopf, Goethes Parodie auf Fritz Jacobis „Woldemar“, 1908, 8 f. **55.** Wahrheit a. Morgentr. 25, 106, 115. **56.** Eloesser, 104. **57.** B. G. Niebuhr, Lebenserinnerungen I, 525. **58.** G. Wittkowski, Cornelia Goethe, Frankf. 1903, 6, 65. Schriften des Vereins f. schlesw. holst. Kirchengesch. 2. R. I, 30 ff. **59.** Goethe Jahrb. VII, 29. Lilly Braun, Die Frauenfrage, Lpz. 1901, 66, 103. **60.** Ztschr. f. Kulturgesch. IX, 173 ff. **61.** Rousseau, Oeuvres, Basle 1795 XI, 298. **62.** Briefe

vón u. an Klopstock 183. **63.** A. Wood, Einfluss Fieldings, 1895, 1. E. Schmidt, Richardson, Rousseau u. Goethe, 63. **64.** Eit. Rev. Pap. VII, 363, 453. **65.** Goethe, Jahrb. XXVII, 171. **66.** Ib. 176. C. Meiners, Geschichte des weiblichen Geschlechts, Hannover 1800 III, 488 ff. Betrachtungen über den Zeitgeist in Deutschland, Hannover 1808, 197. **67.** E. Brandes, Ueber die Weiber 1787, 198. **68.** L. Geiger, Therese Huber, Stuttgart 1901, 42 ff. **69.** R. O. Spazier, J. P. F. Richter 1836, III, 49.

II.

Side XXII—XXVIII.

1. C. L. Hagedorn. I Allg. Deutsche Biographie findes en ganske kort, utilladelig slet Biografi af ham. C. Justi, Winckelmann u. seine Zeitgenossen I, 1898, 325 ff. K. D. Jessen, Heineses Stellung zur bildenden Kunst (Palaestra XXI), Berlin 1901, overvurderer Heinse paa Hagedorns Bekostning. H. Stöcker, Zur Kunstanschauung des XVIII Jahrh., Berlin 1904 (Palaestra XXVI), viser en retfærdigere Vurdering, men væsentlig kun paa Grundlag af Justi. Ingen af disse Forfattere tager nævneværdig Hensyn til de af T. Baden 1797 i Leipzig udgivne værdifulde „Briefe über die Kunst von u. an Hagedorn“ Jvfr. Kritische Bibliothek für das Schul- og Unterrichtswesen 1828 1, II, 1828 Nr. 58, 457—59. Østs Materialier 1837, 641 ff. **2.** Hele Samlingen tilligemed 400 Haandtegninger, nogle tusend Kobbere, hans kunsthistoriske Haandbibliothek og Korrespondance, af hvilken T. Baden udgav de ovennævnte Breve, blev efter Hagedorns Død 1783 erhvervet af en i Danmark boende Slægtning, Præsten A. Rachlou i Snoldelev, der 1805 tilbød Kongen den for en Sum af 12000 Rdlr. Abildgaard erklærede, at der i den fandtes en Del gode og sjældne Mesterstykker, som gjorde den værdig til at indlemmes i den kgl. Malerisamling. Kronprinsen udbad sig under 3. Jan. 1806 en Fortegnelse over den, men erklærede under 14. Juni ikke at ville indlade sig paa Finanskollegiets Indstilling. — Den opbevaredes paa Nygaard og brændte ulykkeligvis s. A. (Se Fin. Koll. Journ. Bil. 1805, 2806, hvor der findes Kataloger over alle Malerierne og Haandtegningerne, og Th. S. Heiberg, Udsigt over den mærkelige Ildebrand i Snoldeløv 1807). Sjællands Bispearkiv: Den Rachlouske Ildebrandssag. Kbhvns. Skilderie 1804, Nr. 18; 1807, 720. Goethe nævner Samlingen i Dichtung u. Wahrheit. **3.** Betrachtungen 370. **4.** Ib. 5, 369, 643. **5.** Ib. 41, 334. **6.** Ib. 876. **7.** (L. 23) Briefe 113. **8.** Betrachtungen 231, 752. **9.** G. C. Lichtenberg, Schriften, I, 260. **10.** Goethes Werke, Weimarer Udg. XXVIII, 84. **11.** Ztschr. für vergl. Litteraturgesch. XII, 324—53. K. D. Jessen, Heineses Stellung zur bild. Kunst, 22. **12.** Ztschr. f. vgl. Littgesch. XII, 351. **13.** Camillo v. Klenze, The interpretation of Italy, Chicago 1907, 8 f. Euphorion XIII, 157 f. A. R. Mengs, Gedanken über die Schönheit in der Malerey, Zürich 1762, 49. **14.** Jvfr. dog A. R. Mengs, Sämmtl. Schriften 1843, I, 35 ff. **15.** Saml. til Schack Staffeldts Biographie 1847, II, 262. **16.** Winckelmann, Gedanken über die Nachahmung. **17.** C. v. Klenze, 10. **18.** Heinse, Ardinghello (Werke ed. C. Schüddekopf, Leipzig 1902, IV), 14 f., 172 ff., 180, 337. K. D. Jessen, 121, 200, 208, 211. **19.** J. Vogel, Aus Goethes Römischen Tagen, Leipzig 1905, 213. C. v. Klenze, 65. Goethes Ital. Reise (ed. Düntzer), 54, 93, 96, 134, 371, 501. Schriften der Goethe Gesellschaft II, 102, 111, 114, 183, 226, 240, 248. **20.** C. u. F. L. Stolberg, Ges. Werke, 1822, VII, 22, 36, 65, 95, 257, 293 ff., 306 ff. **21.** F. v. Mat-

thisson, *Erinnerungen* 1816, III, 378; IV, 63, 66, 98, 114, 144, 182, 197; V, 7, 26, 37, 51, *Euphorion* XIII, 155 ff. **22.** Winckelmann u. sein Jahrhundert, hg. v. Goethe, Tübingen 1805, 167, 214, 291. *Schriften der Goethe Gesellschaft* V. **23.** Helene Stöcker, *Zur Kunstanschauung des XVIII. Jahrhunderts* 1904. Forf. indleder sit fortjenstfulde Skrift med den Bemærkning, at Aaret 1797 er det Mærkeaar i Kunstens Historie, da Carstens døde og Wackenroders Bog udkom. C. døde 25. Maj 1798.

Første Bog.

Første Kapitel (S. 3—13).

1. B. Münter, *Familien Münters Stamt.*, 1901. Elvius og Hiort-Lorenzen, *Dske. patr. Slægter*, 221 ff. **2.** *Mitteil. des Vereins f. lüb. Gesch.* 1905, 154. **3.** K. H. Jördens, *Lexikon deutscher Dichter u. Prosaisten* III, 731 ff. J. G. Meusel, *Lexikon deutscher Schriftsteller* IX, 450 ff. B. Münter, *Predigten*, Kph. 1771, 20; 1772, 65—72. Goedeke, *Grundriss der deutschen Dichtung* IV, 1891, 59. **4.** Breve fra Jena 1754—58; 1758—72 til Moderen. **5.** Medd. af Hr. Friherre W. v. Wangenheim, Sonneborn ved Gotha, og Hr. Oberpfarrer Thielemann i Friedrichsroda. **6.** F. Münters Fødehus i Superintendentboligen i Mandelsgasse (Mönchelsstrasse) i Gotha staar endnu uforandret i det ydre. Den i Huset indbyggede Stiftskirke blev 1861 omdannet til Forsamlingsaal for Edsvorneretten og tjente senere i andre Øjemed. Medd. af Hr. Superintendent H. Müller. **7.** Jenny v. der Osten, Louise Dorothea Herzogin v. Sachsen-Gotha, Gotha 1893. **8.** P. Döring, *Der nordische Dichterkreis, Sonderburg* 1880; F. Rønning, *Rationalismens Tidsalder I—II*. **9.** Eksempelvis kan nævnes, at Klopstock fik sin Broder Carl Christian ansat som dansk Legationssekretær i Madrid; sin anden Broder August Philip og Svogeren H. Rahn skaffede han et Privilegium paa en Silkefabrik i Lyngby, sin Fætter J. C. Leisching en Ansættelse i Tyske Kancelli, og en anden Slægtning C. A. Rüdinger fik Officerspatent i den danske Hær, o. s. v. *Eft. Rev. Pap.* V, 280; VI, 581 f. **10.** C. F. Gellerts *Schriften* VIII, 1774, 85. **11.** Justi, Winckelmann, 2. Udg. III, 8. **12.** R. Haym, *Herder* I, 313. **13.** *Literarischer Briefwechsel von J. D. Michaëlis*, Leipz. 1794, I, 297—402; II, 1—209. — I Partikulærkassens Regnskab opføres Niebuhr 1759—60 med 500 Rdlr. aarlig; til Rejsen fra Göttingen udbetaltes ham 24. Aug. 1760 100 Rdl. Til Værkets Trykning udbetaltes 1772 1000 Rdlr., 1773 3904, 1774 4331, 1779 5943 Rdlr. — 1761 vare Udgifterne til Ekspeditionen løbet op til 9038 Rdlr. **14.** Til Pater Hell udbetaltes 1768 3384 Rdlr., 1769 3534 Rdlr. Han afrejste fra Kbhvn. midt i Maj 1770 (*Adr. Av. Nr.* 80). Den danske Stat tilbød ham en aarlig Pension af 1000 Gylden i Betragtning af den farefulde Rejse, men Hell afslog det, fordi han var i en udenlandsk Stats Tjeneste (!). Se Littrow, *P. Hells Reise nach Wardoehus*, Wien 1835, og *Norske Videnskabers Selskabs Skr.* 1895, 85—96. **15.** *Eft. Rev. Pap.* V, 248; VII, 479. G. Jansen, *Aus vergangenen Tagen*, Old. 1877, 40 ff. **16.** *Danske Mag.* 5. R. V, 142, 246. **17.** *Lit. Briefwechsel von J. D. Michaëlis* I, 326, 352, 377, 392. **18.** *Eft. Rev. Pap.* VI, 580. **19.** *Lit. Briefwechsel* I, 318. **20.** *Kieler Blätter*, III, 9 f. **21.** *Hist. Tidsskr.* 7. R. V, 389. **22.** *Der nordische Aufseher* 1760, 21, 31, 191. **23.** *Ib.* II, St. 115 (F. G. Klopstocks *Werke*, Lpz. 1855, X, 308 ff.). **24.** J. Baggesen, *Labyrinten*, ved L. Bobé, 1909, 63. **25.** K. L. Rah-

bek, Hesperus 1819, 1—17. **26.** Klopstock u. seine Freunde, Halberstadt 1810, I, 137 ff. Eft. Rev. Pap. VI, 584. Euphorion III, Ergänzungsheft 38, 54. Allerede J. E. Schlegel havde dog 1745 i sit Tidsskrift „Der Fremde“ behandlet oldnordiske Stoffer. **27.** Euphorion VI, 67—83. **28.** R. Haym, Herder, II, 90. Herders Werke ed. Suphan, X, 232, XXIV, 311; XXV, 681. Goethe Jahrb. XXI, 262 f. **29.** Gerstenbergs Schriften II, 1815, 144. Eft. Rev. Pap. V, 283. Jeg har benyttet Gerstenbergs Papirer i Bibliotheket i München. Jvfr. A. v. Weilen, Briefe über die Merkwürdigkeiten der Litteratur. Heilbronn 1888. og O. Fischer, H. W. v. Gerstenbergs Recensionen in der Hamb. neuen Zeitung 1767—71, Berlin 1904. **30.** Adr. Avisen 1765, Nr. 96. B. Münster, Trauerrede am Tage der Ausführung der Leiche Friedrichs V., Koph. 1766. **31.** Eft. Rev. Pap. II, 136. Breve fra B. Münster til Statsminister Greve (C. D. F. Reventlow og Grevinde Louise Stolberg (Brahe-Trollebörg Arkiv). **32.** H. W. Boldt, Sammlung der Privilegien etc. der St. Petri Gemeinde, Koph. 1883, 32 f. Samme, Nachrichten zur Gesch. der St. Petri Kirche, 1875, 31 ff. **33.** Zeitschrift für vergl. Litteraturgesch., Neue Folge X, 249. C. F. Weisse, Selbstbiographie, S. 84. **34.** B. Münster, Predigten 1772, 120. **35.** F. Brun, Wahrheit a. Morgenträumen, 1824, 28 f. L. Koch, Struensees Omvendelse, Dansk Tidsskrift 1902, 102—18. G. F. A. Wendeborn, Erinnerungen, I, Hamburg 1813, 204. Deutsche Litteraturdenkmale des 18. Jahrh., 1883, 473. Goethe Jahrbuch X, 182—90. A. Schöne, Briefwechsel zwischen Lessing u. seiner Frau, Leipzig 1870, 220, 37. Sämtliche Werke des Wandsbecker Boten 1775 I, 114 f. Eft. Rev. Pap. III, 392. J. F. Reichardt, Briefe eines reisenden Nordländers, 1809, 33 f. H. B. A. St. Münster, Optegnelser af mit Liv. Manuscript for mine Venner og i Tiden for mine Børn. (Tilh. Hr. Pastor H. Koch). Osten til Münster, 1772, 21. Maj: „Indem ich die Ehre habe, Ew. Hochehrw. die Dosen wieder zuzustellen, muss ich denenselben, aufs inständigste Bitten von dem englischen Gesandten, vorstellen, dass in der Schrift, so Sie von Struensees Bekehrung zu publiciren gedenken, doch ja nichts weder directe noch indirecte möge angeführt werden, so der Königin anginge, weil solches seinem Hofe sehr empfindlich seyn würde.“ Kjøbenhavnske Tidender 1772, Nr. 61. Norsk hist. Tidsskr. 2. R. IV, 329. **36.** Hist. Tidsskr. 4. R. II, 743, 55; 2. R. IV, 519 ff. **37.** F. Brun, Wahrheit aus Morgenträumen 25—29. Øst, Materialier til et dansk biogr. litt. Lexicon, 1835, 17. C. L. N. Mynster, Medd. fra Fr. og Frederikke Münsters Ungdom, 1883, 23. **38.** „Briefe von Hause 1781—82“ (meget benyttet i det følgende). **39.** Ib. 1782, 5. Marts. **40.** C. B. Reventlow, En dansk Statsmands Hjem I, 71, 74, 80; II, 48. **41.** Adr. Cont. Eft. 1793, Nr. 242, se ogsaa 243, 45, 47.

Andet Kapitel (S. 14—27).

1. Udsnit af Chr. Geddes Byplan fra 1757 (Gl. kgl. Saml. fol. 729). Beboerne i de, St. Petri Menighed tilhørende Huse var efter de i Anledning af Ekstraskatten udsendte, 27. Sept. 1762 daterede og af Husbeboerne egenhændig udfyldte Skemaer: 41 (Præstebolig): A. C. Rohn, Hustru og 2 Stifdøtre Christiana Sophia og Friederica Augusta Blumenberg og hans Barnebarn Anna Christiana Plum. 38—39: Til Leje: Kancellisekretær Otto Christian Haaber og Hustru; Kancelliraad Christian Rudolph Scharffenberg og Hustru Dorothea f. Dürkop med 2 Døtre Johanna Justina og Christina Elisabeth; Kammerraad Gotthilf Henrich Dürkop med 2 Børn

Dorothea Ulrica og Henrich Friederich; Johan Könemann, Stud. theol. (1771 bor i Nr. 38 Resewitz). 181: Kantorbolig. — 180: Skoleholderens Bolig. — 177¹: Overgraverens Bolig. — 177²: Undergraverens Bolig. — 118 (Præstebolig): Dr. Eberhard David Hauber og Son Ernst Christian Hauber (1771: Dr. B. Münster). — 243—45: St. Petri Plejehus (senere Pelts Stiftelse). — 247: St. Petri Kirkes Fatigkirkegaard. — Hofpræst Cramer boede (1771) i St. Petersstræde, nu 13 og 15 (Universitetskvæsturen); Prokantslerinde Pontoppidan i Studiegaarden paa Hjørnet af Krystalgade; til Boligen hørte en stor Have, der strakte sig næsten helt ned til Fiolstræde. — Jvfr. ogsaa Skattemandtaller 1765—71 i Rigsark. — Man faar herigennem et samlet Billede af den tyske Byenklave i Frederik V.s Tid. **2.** Biogr. Lexikon XVII, 478 f. H. Trier, Gaarden Nr. 8, Amagertorv, 1900, 82 ff. **3.** J(oh.) R(ist), Schönborn u. seine Zeitgenossen, Hamb. 1836, 4 ff. Efterl. Rev. Pap. III, 422 ff. Mr. Schönborn fra Hamburg udn. 1773, 14. Maj, til Konsul i Algier (Prot. der exp. Consulats Sachen 1777—78; Journal; Rigsark.). **4.** Eft. Rev. Pap. VI, 508 ff. **5.** Wahrheit aus Morgenträumen 62 ff. **6.** Ib. 101. **7.** Ib. 146. **8.** Ib. 64 ff. **9.** H. P. Sturz, Schriften I, Lpz. 1779, 184 (H. W. Gerstenbergs Explr. med egenhændige Tilføjelser, i min Eje). **10.** Wahrheit 179. **11.** Wahrheit 56 ff. **12.** Ib. 128 ff. **13.** Ib. 130. **14.** Ib. 120. **15.** Ib. 167 ff. **16.** Museum 1891, I, 18 og 1894, I, 277 ff. **17.** Welcker, Zoëgas Leben I, 223. **18.** Briefe von Hause. **19.** Ad. Langguth, Chr. Hier. Esmarch u. der Göttinger Dichterbund, Berlin 1903. Eftl. Rev. Pap. III, S. XV ff., 364 f., Hölty til C. Stolberg 1774, ¹⁴/₆ (Arkivet paa Altenhof), VIII, 55. **20.** A. Strodtmann, Briefe von u. an G. Bürger, Berlin 1874 III, 310. **21.** Eft. Rev. Pap. IV, 325 f. Finanskoll. Journ. 1803, 1465; 1926. Partikulærkassens Regnsk. 1781, fol. 11. **22.** A. Langguth, C. E. Esmarch, 176—87. Wahrheit 153. **23.** Ib. 183. **24.** L. Bobé: Tilskueren 1901, 230 f. og Pers.-hist. Tidsskr. 4. R. VI, 91—103. **25.** Rahbeks Erindringer I, 366. **26.** A. Langguth, 163. **27.** Købmand i St. Petersburg C. Brun udnævntes 1777, 16. Okt., til dansk Konsul dersteds. Hans Kompagnon, Hinrich Meese, der bestyrede Handels- huset efter at Brun havde taget Ophold i København og i denne Tid fungerede som Konsul, fik 1785, 23. Nov., Udnævnelse (Prot. der expedirten Consulatssachen 1777—78, Rigsark.).

Tredje Kapitel (S. 28—38).

1. C. L. N. Mynster, Medd. fra Fred. og Frederikke Münters Ungdom, 1883, 7—17. **2.** Langguth, Esmarch 167. **3.** B. Münster, Traurede bey der Verbindung Herrn J. C. C. Brun u. Jgfr. S. C. F. Münster, 1783. **4.** Bilder aus vergangener Zeit, Hamburg 1884, I, 351 f. **5.** Aut. I, 9—10. Eft. Rev. Pap. VI, 573 f. **6.** Ib. II, 59; VII, 462. „Briefe von Hause 1786—87“ (5. Jan. 87). Studien für Tonkünstler u. Musikfreunde, Berlin 1793, II, 5—14. Magazin der Musik II, 2, 1344 f., 1440—78. Ny kgl. Saml. fol. 716 k. Breve fra Grevinde Sophie Schulin til H. V. v. Warnstedt 1787 ¹⁴/₁, ²³/₁, ³/₂ (Frederiksdals Arkiv). P. C. Schumacher til J. Bülow, 1787 ²/₂, ⁹/₁₀; 1788 ¹⁶/₅ (Sorø). **7.** Eft. Rev. Pap. II, 67, 145, 232; IV, 113; V, 135; VII, 469. Ch. Eynard, Vie de Mad. Krudener, 1849. P. L. Jacob, Madame Krudener, 1880. Turquan, Une illumminée au XIX siècle, Paris u. A., 34 ff., 40 ff. J. Baggesen, Labyrinth 1792, I, 170; Udg. 1909, 69. — Den hemmelighedsfulde Sekretær eller Officer, der skal have taget sig af Dage for Fru v. Krüdeners Skyld, er maaske den Jeraslaff Iwanisk, russisk Kaptejnltnt., 40 Aar gl., død

„af Slag“, fra Eskadren, begravet 1. Sept. 1788 paa Holmens Skibskirkegaard. — J. H. Sherburne, *The life of Paul Jones*, London 1825, 237 ff. **8.** „Album v. F. Brun“. **9.** Briefe von Hause. **10.** P. S. II, 192. Eft. Rev. Pap. IV, 94 ff. **11.** Fremtidens Nytaarsgave 1867, 163—200. F. Rønning, *Rationalismens Tidsalder* III, 1, 285—90, 401—9. Ausrufungen veranlasst durch Holger Danske und Holger Tydske, Copenhagen 1789. Schack Staffeldt, *Om den Ting, kaldet Ausrufungen*, Kbh. 1789, 4, 25 f. Hwiids Reise durch Deutschland. Ein Turnier zw. Heinze u. Cramer, Kiel 1788. V. H. F. Abrahamson, *Anmærkninger til Stykket i Minerva*, Januar, 1790. F. L. Liebenberg, *Saml. til Schack Staffeldts Levnet*, 1851, I, 22 f. Kritik og Antikritik 1789, IV, 387—94, 407—10, 496—500, 545—7, 554—63. C. F. Cramer, *Baggesen, annonceres til Købs i Adresseavisen* 1789, 19. Maj; 22. Maj Staffeldts *Om den Ting kaldet Ausrufungen*. **12.** Grevinde S. Schulin til F. v. Warnstéd 1790, 28. Jan. (Arkivet paa Frederiksdals Slot). **13.** Eft. Rev. Pap. VII, 390, 459. *Hist. Tidsskr.* 7. R. V, 388 ff. *Goethe Jahrb.* 1908, 28. **14.** *Kbhvnske Efterretninger om lærde Sager*, 1789, 696 ff. **15.** J. Baggesen, *Labyrinten*, ved L. Bobé, 1909, 315.

Fjerde Kapitel (S. 39—44).

1. Breve til P. C. Schumacher, 1784, Rigsark. **2.** Eft. Rev. Pap. IV, 114. **3.** Spazier: *Allg. deutsche Biographie*. [Spazier.] Carl Pilgers Roman seines Lebens, Berlin 1796, III 349—78. J. Baggesen, *Labyrinten*, ved L. Bobé, 1909, 318. **4.** Aus einer alten Kiste (A. F. F. L. v. Knigge), Lpz. 1853, 215. **5.** *Labyrinten* 1909, 318. **6.** *Euphorion* XV, 52. **7.** G. A. Bürger, *Nachgelassene Gedichte* Berlin 1889, 22. A. Sauer, G. A. Bürgers *Gedichte*, 1883, 333. **8.** *Euphorion* XV, 53. **9.** A. H. L. Heeren, C. G. Heyne, 380 ff. J. G. Forsters *Briefwechsel* I, 794 f., 822. **10.** *Pershist. Tidsskr.* 3. R. V, 55; 4. R. IV, 198. *Rev. Pap.* V, 263. **11.** *Kbhvns. Landstings Skøde- og Panteprotokol* E 229, 243. *Sjællandske Journal* X, Nr. 691. Sager Skovvæsenet ang. for Kbhvn. 1773—82. Kortet i O. F. Müller, *Flora Fridrichsdaliana. Specification over Bygninger, assurerede i Brand Societets Kassen* Nr. 422 (Landsark. for Sælland). *Rentekammerets Res.* 1777, Nr. 55; 1783, 59. *Rentekammerets kgl. Resolutioner* 1766, 6. Maj (Skøde paa Kongsvillie), 1771, 11. Juni. Breve fra Grev Ribbing til Grevinde S. Schulin i Frederiksdals Arkiv. **12.** *Kbhvns. Skøde- og Panteprot.* F 665. **13.** F. v. Matthisson, *Lit. Nachlass*, Berlin 1832, II 62 f. **14.** Aug. Hennings: *Briefe aus Kopenhagen*. Juli—Okt. 1802 ved Hr. Arkivsekretær J. Bloch. *Papirer vedr. Sophienholm* i Hr. Redaktør Allers Besiddelse. *Holmskjolds Skifte* i Provinsark. F. Brun til Ida Bombelles 1817 ^{22/5} (Arkivet paa Opeka).

Femte Kapitel (S. 45—65).

1. Om Schmidt Phiseldeck se *Biogr. Lexikon* XV, 233 ff. — Opholdet i Paris og Bordeaux efter utrykt Dagbog. Montpellier: P. S. I, 17 ff. **2.** W. Thomas, *Le poète Young*, Paris 1901, 136 ff. P. S. I, 25. Ophold i Nimes ib. 33—42; i Marseille 59—92; Avignon 98 ff.; Lyon 115 ff. **3.** F. v. Matthisson: *Hosäus' Biografi* i *Allg. deutsche Biographie*. L. Boschulte, Fried. Matthisson, seine Anhänger u. Nachahmer, Elberfeld 1900. *Erinnerungen* von F. Matthisson 1—5, Zürich 1810—16. Breve fra F. Brun til ham i *Lit. Nachlass* (Berlin I—IV, 1832), II, 29—88. **4.** Rousseau, *Oeuvres complètes*, Basle 1795, XIX, 245. **5.** Ib. 232,

246. 6. Efterl. Rev. Pap. VII, 490 f. (Om Forbindelsen mellem Genf og København). 7. Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark I, 365. 8. Eft. Rev. Pap. V, S. XXIV. 9. Memoire pour servir à l'histoire de la vie et les ouvrages de M. Ch. Bonnet, Berne 1794. Le duc de Caraman, Charles Bonnet, Paris 1859. Matthisson, *Erinnerungen* II, 145—7. E. Secretan, *Gallerie suisse* II, 211—22. Eft. Rev. Pap. III, S. XXXVII—XXXIX. Museum 1892 I, 364. Benyttet er af Breve fra Bonnet til Louise Stolberg (Arkivet paa Brahe-Trolleborg): 1786 ¹¹/₁₀ (Roger), 1788 ¹⁰/₁ (Matthisson), ²⁵/₆, ³/₁₀; 1789 ²/₂; 1790 ¹¹/₁; 1791 ⁷/₅, ¹⁷/₅, ¹⁰/₇. 10. Plötz: Eft. Rev. Pap. IV, 325. 11. E. F. S. Lund, *Danske malede Portræter* V, 38. 12. Museum 1896 II, 327. 13. Bonnet til L. Stolberg: 1787 ³/₈ (Ark. paa Brahe-Trolleborg). 14. F. Sneedorff, *Saml. Skrifter* I. 269 ff. Ny kgl. Saml. 1299^e fol. 361: Bonnet til Wiedewelt 1778 ¹⁵/₄. C. og F. L. Stolberg, *Ges. Werke*, Hamb. 1822, VI, 298 f. Eft. Rev. Pap. VI, 217 ff. J. Baggesen, *Danske Værker* XI, 7—11. 15. H. H. Füssli, *Briefe von Bonstetten an Matthisson*, Zürich 1827, 60, 157 f., 176. Goethes *Briefe an Fr. v. Stein*, Frankfurt 1883, I, 203—13. R. Rey, *Genève et les rives du Léman*, Paris 1868, 219 ff. 16. Eft. Rev. Pap. IV, 120. 17. Bonstetten: Af Litteratur vedr. B. er i det følgende benyttet: Aimé Steinlen, Charles-Victor de Bonstetten, *Étude biographique et littéraire*, Lausanne 1860. Karl Morell, Karl von Bonstetten, *Ein schweizerisches Zeit- und Lebensbild*, Winterthur 1861. Rudolf Willy, Karl Viktor von Bonstetten, *Eine litterarisch psychologische Skizze*, Bern 1898 (*Neujahrs-Blatt der litterarischen Gesellschaft*, Bern 1899). Eug. Secretan, *Galerie Suisse* 1876, II, 301—13. Sainte-Beuve, *Causeries du lund* XIV, 417—79. B. v. Beskow, *Minnens Bilder*, Stockholm 1866 II, 111—48. H. H. Füssli, *Briefe von Bonstetten an Matthisson*, Zürich 1827. — Om F. Bruns Rejse fra Genf til Chamonix se P. S. I, 203 ff. Bestigningen af Salève ib. 169 ff. Peters Øen: P. S. I, 325 ff. Zürich: P. S. II, 129 ff. 18. Taillandier, *Lettres inédites de J. C. L. de Sismondi*, Paris 1863, 140 f., 160 f. 19. Steinlen, Bonstetten, 145. 20. *Archiv f. neuere Sprachen* XCIII, 38; CXXI, 20. 21. J. C. Lavaters Rejse til Danmark 1793, ved L. Bobé, Kbhvn. 1898. Eft. Rev. Pap. IV, 143 ff., 307; V, 253; VI, 598—601; VII, 26 ff., 372. 22. Ernst Brandes, *Über die Weiber*, Leipzig 1787, S. 14, 16 f. 23. Brev fra J. H. Schlegel til F. Münster („Correspondenz 1783—87“; Rigsark.). 24. L. Bobé, *Lavaters Rejse* 1793, 31 f. 25. Ib. 147—49. 26. F. Matthisson, *Erinnerungen* II, Zürich 1810, 16—42. W. Hosäus, *Annette v. Glafey* (*Zeitschr. des Vereins f. anhalt. Gesch.* II, 651 ff.). 27. *Gedichte*, Zürich 1795, 54. J. Birch, *Billedgallerie for Fruentimmer*, 1793 I, 312—35; *Oversigt over F. Bruns første Digte* ib. S. 322. *Allg. Litt. Zeitung* 1794, 398; 1796, 275. 28. *Gedichte*, 1798, 91. 29. *Die Horen*, 1796, XI, 105 f. *Gedichte*, Zürich 1795, 44. 30. *Goethe Jahrbuch* XVII, 193. *Musenalm.* 1796, 5. Her lyder sidste Strofe: bald leuchten nur die Sterne. 31. *Gedichte*, 1795, 37. 32. Ib. 102. 33. J. A. P. Schulz: *Leipziger Allg. Mus. Zeitung* 1800—1, Nr. 10 f., 36—38. Ledebur, *Tonkünstlerlexicon*, Berlin 1861. Breve fra Schulz til Voss (tilhørende Fru Gehejmeraadinde Ecker f. Voss i Freiburg i Br.), som jeg ved afd. Gehejmeregerringsraad Albers' (Lyneborg) Velvilje har havt Adgang til. 34. Schulz til Voss 1789 ²⁰/₆. 35. Birch, *Billedgallerie*, 1793, I, 312—35. J. N. Smidth, *Samlede Digte af Haste*, 1835, 93 ff.

Sjette Kapitel (S. 66—75).

1. Reclin: Goedeke, Grundriss, 2. Aufl. V, 423, 529; VI, 438. Hanseatisches Mag. IV, 1, 85—114. Eft. Rev. Pap. IV, 159. Euphorion XII, 160. Jonas, Schillers Briefe III, 81, 197, 209, 499. Aut. I, 23 f. 2. Pfaff: C. H. Pfaff, Lebenserinnerungen, Kiel 1854, 83 ff., 95 ff. 3. Pohrt: F. v. Matthisson, Litt. Nachlass III, 120, 24. 4. Reimarus: Litteraturen citeret i Eft. Rev. Pap. VI, 562. Bilder aus vergangener Zeit, Hamb. 1884, I, 7 ff. 5. Zeitschrift des Vereins für anhalt. Gesch. II (Hosäus, Herzogin Louise v. Anhalt-Dessau u. Friederike Brun) 738 ff. 6. Eft. Rev. Pap. III, 34 ff. 7. Om Opholdet i Weimar, Jena og Karlsbad henvises til Deutsche Rundschau 1905 II, 231—45 (Aus Friederike Bruns Tagebuch. Mitgeteilt von Louis Bobé). 8. Eft. Rev. Pap. VI, 557 ff. 9. Ib. 573 f. 10. Deutsche Rundschau 1905, II, 236 ff. 11. Schleiden, Jugenderinnerungen eines Schleswig-Holsteiners, Wiesbaden 1886, 70 f. Eft. Rev. Pap. VII, 284, 434. 12. Goechhausen: Preuss. Jahrbücher LXV, 1890, 535—65. 13. Marianne v. Eybenberg: Eft. Rev. Pap. VI, 490—93 og dér citerede Kilder. 14. Schr. der Goethe Gesellschaft XVIII, S. LIII. 15. Varnhagen, Rahel, II, 200. 16. Biedermann, Gespräche mit Goethe, IV, 79. 17. Goethe Jahrb. X, 147. 18. Briefe X, 279. 19. W. G. Roeder, Der Dichter J. G. Salis-Seewis, St. Gallen, 1863. F. Brun Tagebuch, 1800, 48 ff. 20. Villa Pliniana: ib. 386, 411—19. Matthisson, Erinnerungen III, 354, 363. 21. Tagebuch 462 f. 22. Masera: ib. 517—40. 23. Rejsemaade: [Hagmann], Fragmente über Italien aus dem Tagebuche eines jungen Deutschen [Tübingen] 1798, I, 218—33. 24. Vogel 17 f. 25. Vogel 305 f. Kirkehist. Saml. 4. R. VI, 724 f. 26. F. Bruns Notitsbog.

Anden Bog.

Første Kapitel (S. 77—91).

1. G. v. Graevenitz, Deutsche in Rom, Leipzig 1902, 166—224. Koninklijk muzeum van schoone kunsten te Antwerpen. Beschrijvend Catalogus I. Oude meesters 1905, 118 f. 2. F. J. Meier, J. Wiedewelt I, 28—46. Pas for Faderen Just Wiedewelt, til Paris og Italien (Patente 1708, 18. Rigsark.). 3. Justi, Winckelmann, 2. Udg. II, 75 f. 4. Justi, Winckelmann, 2. Udg. III, 257. (Justi forveksler ham med J. G. Moltke). Ztschr. f. Schlesw. Holst. Lauenb. Gesch. XXIX, 335 ff. Rejsepas 1760, 28. April (Tyske Kanc.s Eksp.). 5. Suhm, Nye Saml. IV, 1795, 5 f. Justi II, 15. 6. V. Erichsen: Rejsepas 1761, $\frac{3}{4}$ til Frankrig og Italien (Tyske Kancellis Expeditioner, Ekstrakter, Rigsark.). 7. Ny kgl. Saml. fol. 1475, S. 10. 8. Ph. Weilbach, Dansk Kunstnerlexikon II, 45. 9. Ib. 407. 10. Ravai: Harnack 69 f. 11. Øst, Materialier, 1837, Nr. 123. N. A. Abildgaard anbefales 1773 til Kardinal Bernis af Hertugen af Aiguillon, Versailles 1773, 7. Sept. (Rigsark. Reg. XII, Danmark 30). Abildgaards Breve, Udgiftsbog og Skizzehefte i Arkitekt H. Kochs Eje. 12. Weilbach I, 63. 13. Ib. I, 194. 14. „1783, Via Babuino: Paolo Porzi di Danimarca, pitt., -30 anni. Mad. Porzia, 23 anni“ og en femaarig Datter (Stato dell'anime, Sta. Maria del Popolo). 15. A. D. Jørgensen, Georg Zoëga, 192. 16. N. Schow, Bidrag til Skildring af Cardinal

Borgias Aand og Indflydelse, Kbh. 1805, 13 ff. Minerva 1804, IV, 277; 1805, I 113. Eft. Rev. Pap. IV, 321. Brev fra Borgia 1785 ^{25/8} (Rigsark.). **17.** A. D. Jørgensen, G. Zoëga, 165, 75. **18.** Minerva 1788, IV, 15 ff. **19.** Fallesen, Magazin for Religionslærere II. **20.** Pers.hist. Tidsskr. 4. R. III, 163. **21.** A. D. Jørgensen, 177. **22.** Museum 1896 I, 175—93; 249—72. Om Borgias Pension: Eft. Rev. Pap. IV, 321. **23.** F. Förster, Briefe eines Lebenden, Berlin 1831, II, 91. **24.** A. W. Kephhalides, Reise durch Italien, I, 1822, 148 f. Adler², 136. **25.** Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark I, 396. Samme, Bernstorffske Papirer I, 1904, 152 ff. **26.** Adler², 79. **27.** A. D. Jørgensen, G. Zoëga, 61, 88 f. **28.** F. Brun, Wahrheit a. Morgenträumen, 214 f. **29.** Goethe Jahrbuch XVIII, 224 f. **30.** F. Noack, Piazza di Spagna. Deutsche Revue, Dec. 1905. Gierlew I, 445—58. Kotzebue III, 266—68, 304. C. F. Benkowitz, Reise von Glogau nach Sorrent, Berlin 1804, III, 21, 47 ff. **31.** P. S. III, 276—80. Kephhalides I, 176. Kotzebue III, 266 ff. Matthisson, Erinnerungen IV, 156. **32.** P. S. III, 276. **33.** Brasch, Vemmetofte II, 169. **34.** P. S. III, 276. **35.** F. Noack, Ein deutsches Künstlerheim in Rom: Die Gartenlaube 1903, Nr. 2. Moritz III, 13. Rehfuës, Miscellen, V, 178 ff. Matthisson, Erinnerungen IV, 210. C. F. Benkowitz III, 16. E. v. der Recke I, 411. J. J. Gerning III, 57. F. Weinbrenner, Denkwürdigkeiten, ved Al. Schreiber, Heidelberg 1829, 133 ff. Ingemann, Reiselysten II, 197. Hillerup, Italica II, 125. Hauch, Minder, 217. Brage og Idun IV, 305. Velvillige Meddelelser af Dr. F. Noack af Stato dell' anime, optaget hver 1. Marts ved de forskellige Kirker i Fremmedkvarteret. F. Noack, Deutsches Leben in Rom, 1907, 421. **36.** F. Noack, Casa Buti in Rom, Westermanns Monatshefte 1901, 788—95. H. Friedländer, Ansichten von Italien II, 1820, 9, 118. **37.** Winckelmanns Werke for Förster, Berlin 1824, IX, 130, 190, 204, 357; XI, 142, 205, 242, 265; X, 106, 237, 292, 411. F. Noack, Deutsches Leben in Rom, 76, 79, 100 f. **38.** F. Noack, Villa Malta, Deutsche Revue 1903, 362—70. M. Howitt og F. Binder, F. Overbeck, Freiburg 1886 I, 157 f. Atterbom, Minnen, 1859, I, 274. B. v. Beskow, Vandrings Minnen 1833, II, 191, 225. **39.** Goethe Jahrb. XXVI, 178 f. **40.** Paa Nollis Plan (1748) er angivet en protestantisk Begravelsesplads Pl. 21, Nr. 201, mellem Diokletians Thermer og Villa Olgiate foruden Pladsen ved Cestiuspyramiden Pl. 5, Nr. 1069. P. S. III, 97 f. (Tegning af H. Lips). R. L. I, 91 f. F. J. L. Meyer, 157. Moritz, I, 199; II, 174; Stolberg VII, 20. C. F. Benkowitz, Helios der Titan, Lpz. 1804, 104—8. Fernow, Sitten u. Kulturgemälde, 1802, 177 ff. Kotzebue, III, 150—2. Gierlew II, 52—55. Archenholtz, II, 171 f. Aloys Schreiber, F. Weinbrenner, Heidelberg 1829, 109 ff., 13 ff. Harnack, 70. Graevenitz, Deutsche in Rom, 259. Goethe Jahrb. XVIII, 255. Düntzer 683, 933. C. C. J. Freiherr v. Bunsen, Lpz. 1868, I, 242 f. B. G. Niebuhr, Lebensnachrichten, Hamburg 1838, II, 498. C. Bildt, Svenska minnen och märken i Rom 1900, 296. **41.** I Rom har jeg benyttet Registro generale de' morti accatcoliti sepolti in Testaccio nel cimiterio vecchio 1765—1864. Heraf har jeg noteret følgende paa Kirkegaarden begravne: Asmus Jacob Karstens mori li 25. maggio 1798. — Antonio de Raben, danese, mori li 3. dec. 1833, d'anni 61. — Olaus Kellermann, danese, mori primo settembre 1837, sepolto li 2. oct. ad ore 13, anni 31. Collera asiatico. — Cristoforo Vinter di Norvegia in Svezia mori li 24. agosto 1837, sepolto la detta sera di anni 27. sintomi di collera. — Cristiano Holm, danese, mori li 21. luglio 1846, sepolto li 24do di anni 40, venuto da Tivoli. **42.** Hist.

Tidsskr. 8. R. I, 284 ff. Berl. Tid. 1907, 26. Jan. **43.** Eft. Rev. Pap. VII, 473 f. Paa Kùchlers Grav læses: Heic in Christo quiescit | Fr. Petrus O. S. F. | olim | Albertus Kuechler | pictor danus | reg. art. acad. havniens^s socius | nat. Havniae 2. Mai MDCCCIII | den. Romae in conv. S. Bonavent. | XVI Febr. MDCCCLXXXVI | Sodales et amici | m. p.

Andet Kapitel (S. 92—107).

1. Vogel, 67 f. **2.** P. S. III, 6 f., 292; R. L. I, 94, 124 f., II 7 ff. Recke II, 67—75. Kotzebue III, 192—211. Ch. Huelsen, Das Forum Romanum, Rom 1904, 38 ff. R. L. I, 124 f. **3.** P. S. III, 66 ff. R. L. II, 12 f., 103—8, 244—50. Stolberg VII, 103—19. Moritz I, 202. Weinlig II, 77. Gregorovius, Kleine Schriften II, 151. H. Babucke, Gesch. des Kolosseums, Königsberg 1899. Kotzebue I, 180—92. Gierlew I, 368—85. Goethe Jahrb. XVIII, 249 ff. **4.** P. S. III, 69 og utrykt Dagbog. **5.** P. S. III, 107—19, 241—45; IV, 15 ff. R. L. I, 143—48, 157; II, 149 ff., 253—66. Stolberg VII, 259—65. Recke II, 3—15. Om Villa Mills især P. S. III, 113 f., 334. **6.** P. S. III, 92, 95; R. L. I, 204—14. **7.** Utrykt Dagbog. **8.** Jvfr. Nollis Plan. R. L. I, 259 f., Recke II, 238—42. Adler¹ 266. **9.** P. S. III, 206. Stolberg VII, 270—4. Recke II, 300—4. **10.** Goethe Jahrb. XVIII, 227. **11.** Recke II, 119. **12.** R. L. I, 229 ff. Stolberg VII, 95 ff. **13.** P. S. III, 150. R. L. I, 271. **14.** R. L. II, 37—40. **15.** R. L. II, 40—2; 233—43. P. Andræ, Via Appia, 1882, I, 112 o. a. St. **16.** Vogel 26—35. **17.** Ib. 32. **18.** Goethe Jahrb. XXX, 131—40. **19.** P. S. III, 285 f.

20. Michaëlis, Jahrb. des Kaiserl. Deutschen Inst., 1890, V, 5—72. Ramdohr I, 200—67. Stolberg VII, 284—93. P. S. III, 32 f., 55—61, 365—71. **21.** Brev fra Zoëga 1790, 28. Apr. (Kunstakademiets Bibl.). **22.** P. S. III, 21—6; 46—8; 61—4; 80—3. R. L. I, 317—19. Stolberg VII, 136—43, 183—93. E. Rodocanachi, Le Capitele Romain, 1904. Om „Løven og Hesten“ se J. H. Schlegel, Samml. II, 2. Stk. 102. Stolberg VII, 137. Brock, Rosenborg III, 8. D. Detlefsen, Gesch. der Elbmarschen 1892, III, 211. F. R. Friis, Saml. 49 ff. Rodocanachi, 23. **23.** Braschi: R. L. II. 169—73. Matthisson IV, 224 f., 329 ff. Almanach aus Rom 1811, 107—41. Furtwängler 57, 212, 14, 23, 27, 58, 68, 87, 311, 67. **24.** Giustiniani: P. S. III, 88—92. Archenholtz II, 257 f. Stolberg VII, 211—13. Düntzer 149, 718, 849. P. E. Visconti, Museo Torlonia 198, 400. **25.** Mattei: P. S. III, 119—22. R. L. I, 250 f., II, 182 f. **26.** Rondinini: I Palazzo R., som jeg har havt Adgang til, findes endnu, indsat i Gaardens Mure, en Del Fragmenter af antike Skulpturer og Tavler. Paa en Tavle læses: Gentilitias ædes eleganti cultu adauxit | cupiosis aqvæ fontibus, anaglyphis stauis | imaginibus lapidibusque scriptis | decoravit | Marchio Joseph Rondinini | Anno Domini MDCCCLIV. — Jvfr. P. S. III, 190—4. Stolberg VII, 210. Furtwängler 251, 252, 323. Bernoulli, Darstellungen Alexanders des grossen, München 1905, 44 ff. Om Demeterstatuen: C. Jacobsen 141. Arndt, La Glyptothèque Ny Carlsberg pl. 68, S. 168 f. **27.** Ruspoli: Ramdohr III, 56—9. P. S. III, 338 f. Winckelmann, Versuch einer Allegorie, Dresden, 1766, 52. Furtwängler 228, 229, 38, 91, 309, 21, 429. **28.** Poniatowskis Samling: P. S. III, 325, 363 f. R. L. I, 82—5; II, 51. F. Noack, Deutsches Leben in Rom, 1907, 381. **29.** Borghese: P. S. III, 5 f.; 53—5; 77—80; IV, 21 f. R. L. I, 296—300. Archenholtz II, 249—51. Stol-

berg VII, 244—56. Recke II, 122—30. Gierlew I, 459—68. Om Reliefet „De dansende Horaer“ se Creuzé de Lesser, *Voyage en Italie*, Paris 1806, 287—91. *Annali del istituto di corrispondenza arch.*, Roma 1875, 27 ff. *Burlingtons Magazine* 1904, IV, 111 ff., 215. **30.** Albani: P. S. III, 128—33; 300—3. R. L. II, 10—12. Furtwängler, S. 195. Helbig, *Die Museen Roms*, 94. *Strena helbigiana*, Lipsiae 1900, 86—92. Adler² 190. *Archenholtz* 251—54. *Stolberg VII*, 205—10. *Recke II*, 131 f. *Gierlew II*, 103—7. *Kotzebue III*, 39—46. **31.** Ludovisi: P. S. III, 43—53; 134, 333 f. *Ramdohr II*, 202—19. Den hvilende Satyr (C. Jacobsen 475) nævnes hos *Stolberg VII*, 124. *Düntzer* 145, 714, 37. *Vogel* 165. *Gierlew II*, 107—12. *Kotzebue III*, 117—21. **32.** Aldobrandini: P. S. III, 293—6; 309—14. R. L. II, 120. *Ramdohr II*, 163—83. **33.** Giustiniani: A. Hirt, *Die Gallerie Giustiniani*, Berlin 1816. Verz. der ehemals zu der Giustinianischen Sammlung gehörigen Gemälde, Berlin 1816. *Catalogue of the pictures in the national gallery*, London 1894, 287. *Williamson*, B. Luini, 1899, 100. E. Poynter, *The national gallery I*, Nr. 18. *Vigée le Brun*, *Souvenirs*, Paris 1835, II, 43 f. **34.** Barberini: P. S. III, 386—90. J. J. Volkmann, *Nachrichten von Italien*, Lpzg. 1770, II, 259—70. F. W. B. v. *Ramdohr*, *Mahlerei u. Bildhauerkunst in Rom*, Lpz. 1787, II, 267—330. *Recke II*, 226—9. *Almanach aus Rom* 1810, 1—11. *Furtwängler* Nr. 208, 11, 18, 50, 78. *Williamson*, B. Luini, 1899, 89 f. *Düntzer* 367. C. Hauch, *Minder fra min første Udenlandsrejse* 1871, 253 ff. **35.** Borghese: P. S. III, 245—53; 309—12. *Archenholtz II*, 246 ff. *Stolberg VII*, 300—5. *Recke II*, 132 f. *Gerding II*, 117—21. *Matthisson*, *Erinnerungen IV*, 230—40, 328—31. *Düntzer* 840. *Vogel* 176. *Müntz*, L. da Vinci, Paris 1899, 500. **36.** Colonna: P. S. IV, 76—80. R. L. II, 51—54. *Ramdohr II*, 60—110. *Recke II*, 231—4. *Stolberg VII*, 102. **37.** Doria: P. S. IV, 23—29. R. L. II, 82—8. *Ramdohr II*, 122—36. *Recke II*, 230 f. *Kotzebue III*, 102—13. *Catalogo della Galleria Doria*, Roma 1904.

Afsnittet om Roms Kunstsamlinger har i dets første Form havt et større Omfang. Da Forf. næppe mere vil komme tilbage til dette Emne, er Litteraturoversigten meddelt i det Haab, at fremtidige Forskere paa dette Omraade heri vil kunne finde et og andet Fingerpeg. Fremstillingen er kun at betragte som et første Forsøg. Om Samlingen Colonna di Carbognana Sciarra se *Friedländer*, *Ansichten von Italien* 1820, II, 166 f. *Furtwängler* S. 5. C. Jacobsen, Nr. 54, 96, 243, 452, 797. — *Villa Casali*: R. L. I, 233—5. *Volkmann II*, 177. *Recke II*, 224—6. *Ramdohr III*, 73, 90 f. *Winckelmann*, *Anmerkungen über die Gesch. der Kunst des Alterthums*, Dresden 1767, I, 123. C. Jacobsen 128, 390, 548, 778, 86, 96. — *Orsini*: *Volkmann II*, 596. C. Jacobsen 542.

38. Sant' Agnese fuori le mura: P. S. III, 318—20. R. L. I, 74—76. **39.** S. Paolo fuori le mura: P. S. III, 15—17; IV, 10—13. R. L. II, 90—97. *Stolberg VII*, 196—8. *Recke II*, 208—14. *Kbhvns. nyeste Skilderi* 1830, Nr. 27.

Tredje Kapitel (S. 108—21).

1. P. S. III, 141, 393. Adler² 169—72. *Vogel* 79—92. F. Becontini, *Storia di Pio VI*, 22. *Fernow* 189—93. **2.** H. A. O. Reichard, *Briefe*, 1784, I, 188. **3.** *Vogel* 40.

4. Fernow 179—84. Gierlew II, 60—63. Recke II, 420 f. 5. Justitsen: Archivio della società Romana IV, 432 ff. Fernow 96—130. Gierlew 83. Rehfuës III, 13 f., IV, 177—80. Archenholtz II, 215. Kephallides I, 180—3. Recke II, 362—6.
6. F. Münters Breve til Faderen (Brieve a. Deutschland u. Italien 1784—87). 1785 ²⁶/₈; 1786 ²⁰/₁₂. Pietro Orsi, L'Italia moderna, Milano 1902, 22 ff. H. Schück og O. Levertin, Svenska memoarer och bref: Gustaf III.s resa i Italien 1902, 106 f. Fernow 106 f. 7. Goethes Briefwechsel mit W. u. A. v. Humboldt, 1909, ed. L. Geiger, 186. 8. R. L. II, 24 f. 9. Fernow, Römische Studien II, 295—416. 10. R. L. II, 189 ff. Om Fontana Trevi: Strena helbigiana 341—46. 11. F. Förster, Brieve eines lebenden, II, 87. C. Molbechs Reise 1819—20, III, 1822, 236 ff. 12. R. L. II, 190, 298. 13. Wilh. Müller, Rom u. Römerinnen, 1820, II, 2. 14. H. Stieglitz, Erinnerungen an Rom 1848, 152. J. L. Ussing, N. L. Høyens Levned 1872 I, 112. B. Pinelli, Raccolta di 50 costumi pittoreschi, Roma 1809, 23. 15. P. S. III, 214 f. Matthisson, Erinnerungen IV, 215—18. Kunstbladet III (1837), 19. 16. W. Müller II, 38 f. 17. Ib. II, 196 f. Rom im Jahre 1833, Stuttgart 1834, 88. 18. R. Haym, Herder, Berlin 1885 II, 405 ff. J. G. Seume, Sämmtl. Werke II, 1853, 103. Haakh 128 f. Gerning I, 145. Creuzé de Lesser, Voyage en Italie, Paris 1806, 275—84. Kephallides I, 172—88. 19. Trastevere: Archenholtz 282. P. S. III, 207. R. L. II, 168. Friedländer II, 76—87. Pinelli, Raccolta 1809, 17. W. Müller, Rom, II, 216. Gierlew II, 66 f. 20. Julen: R. L. I, 304—8. P. S. III, 140—44. Gierlew II, 38—42. E. Speckter, Brieve eines deutschen Künstlers 1846 II, 267 ff., 286 ff. H. Stieglitz, Erinnerungen, 1848, 152. H. Friedländer II, 107 ff. 21. Paasken: P. S. III, 397 f. Recke II, 421 ff. Gierlew II, 78 f., 137—51. 22. P. S. III, 399, 401. 23. Marie Bebudelsesdag: Adler 167 f. P. S. IV, 14 ff. 24. Kristi Legemsfest: R. L. II, 192—7 (aftrykt i H. Smidt, Ein Jahrhundert römischen Lebens, Lpz. 1904, 39—41). 25. Peter og Povlsfest; R. L. II, 210—22. 26. Allesjælesdag: R. L. I, 31—35. E. v. d. Recke II, 170—73. Fernow 95 f. Gierlew I, 430 ff. W. C. Müller, Brieve, Alt. 1824, II, 634. 27. Karnevalet: P. S. III, 254—62, 270—76. Goethe, Das Römische Carneval, Weimar og Gotha, 1789, med kolorerede Kobber. Tabarroer (Dominoer) afbildede V, 2 og VI, 2, S. 25. Quacqueri III, 3, IV, 3 (20). C. G. Weinlig, Brieve über Rom, Dresden 1782—87, I, 87 ff. Archenholtz II, 334 f. Friedländer, Ansichten v. Italien II, 169 ff. Adler² 172 f. Fernow 80—88. Gierlew I, 80—97. Ingemann, Rejselyren II, 242. Düntzer 731, 920, 933. A. W. Kephallides, Reise durch Italien, Lpz. 1822 I, 44—50. Recke II, 366—70. Haakh 85 f. Vogel 279 ff. 28. B. G. Niebuhr, Lebensnachr. II, 1838, 296. 29. Oversættelsen er noget fri, den trykte Tekst er jævnført med den originale Dagbog. 30. Theatre: P. S. III, 221 f., 228—31. Harnack 66 f. Archenholtz 319—23. Creuzé de Lesser 336—46. Kotzebue III, 233—37. Moritz II, 211 f. Recke II, 411. Rehfuës, Ital. Miscellen, Tübingen 1804—6, I, 50 ff. 31. Vogel 269—78. 32. P. S. III, 229. 33. R. L. II, 21 f. 34. Pasquale Casorti faar 1800 Tilladelse til med sin Familie at spille Pantomime (Kancelliets Breve, 1800, 893, Rigsarkivet). 35. M. C. v. Herder, Erinnerungen an J. G. v. Herder, II, 1820, 64 f., 86. 36. Ges. Werke der Brüder C. u. F. L. Stolberg, 1822, VII, 148. 37. U. Mengin, L'Italie des Romantiques, Paris 1902, 30.

Tredje Bog.

Første Kapitel (S. 125—41).

1. Harnack 139. *Epistolæ Georgii Zoegæ 1791—1808*; F. Münters *Papirer* (Rigsark.) og *Correspondenz 1783—87*; 1788—90 (ib.) *Correspondance de Napoléon I, III, Paris 1859, 498—505*. Det maa beklages, at A. D. Jørgensen i sin *Biografi af Zoëga* ikke har benyttet dennes rige, fuldstændige Samling af Breve til Münter i Rigsarkivet paa Dansk og Italiensk, men kun de Uddrag af Brevrækken, der blev tagne til Brug ved Udarbejdelsen af Mindetalen over ham i Videnskabernes Selskab, og ført de af Welcker fra Dansk til Tysk oversatte udvalgte Breve tilbage til Originalsproget. 2. Cabotts Brev til Münter 1787 ^{27/10} (F. Münters „Correspondenz 1788—90“). 3. *Ztschr. f. bildende Kunst* 1903, 194 f. F. Bruns utr. *Dagbog 1795*, ^{20/11}. 4. W. Humboldt, *Ges. Werke V, 262*. *Neue Jahrb. f. Philologie u. Pädagogik* 152 Bd. (A. Leitzmann, W. v. Humboldts Briefe an F. A. Wolf 1895, 2 (Særtryk). 5. Zur Erinnerung an F. L. W. Meyer, Braunschweig 1847, II, 277 f., 284. 6. Brev til F. Münter 1796, 3. Marts (Rigsark.). 7. Zoëga, *Descriptio urbis Romæ*, Ny kgl. Saml. 357 b fol. 8. P. S. III, 300, 67. 9. R. L. I, 182—7. 10. A. D. Jørgensen, G. Zoëga. Zoëga til F. Münter [1792] 14. Juli. 11. Ligeledes 1788 ^{5/1}; 1797 ^{4/8}; 1791 ^{30/11}; 1793 ^{23/6}; 1795 ^{11/2}; 1797 ^{2/12}; 1800 ^{25/1}. 12. Hirt: Vogel 243 ff. Matthisson IV, 197. 13. Fernow: J. Schopenhauer, C. L. Fernows *Leben 1—2* (Schriften I—II, Lpzg. 1830), se II, 27, 55. *Strena helbigiana* 236—44. 14. L. Gerhardt, C. L. Fernow, Lpzg. 1908, 78 f. J. Baggensens *Briefwechsel mit K. L. Reinhold*, Lpzg. 1831, II, 373. Af Battoni findes paa Gunderslevholm et ypperligt Portræt af Kammerherre C. A. Plessen, sign. Rom 1778. 15. *Die Horen* 1797 III, 21—44; IV, 4—16. *Neuer teutscher Merkur* 1795, II, 158 ff. 16. B. Seuffert, Maler Müller, Berlin 1877, 244 ff. *Goethes Werke XXXV*, 156, 250. *Xenien* 1796, Weimar 1893, 44 163 f. *Goethes Briefe X*, 219; XI, 17. 17. P. S. III, 281 f. 18. Ib. 284. 19. Aut. I, 32. 20. P. S. III, 7 f., 19; IV, 4—7. R. L. II, 25—29. F. A. Gerard, *Angelica Kauffmann*, London 1891 (Forf. forveksler F. Brun med Malerinden *Vigée le Brun*). Ed. Engels, *Angelika Kauffmann*, Bielefeld og Lpz. 1903. *Schriften der Goethe Ges.* II, 42, 44, 55—61, 96—101 etc.; V, 407. *Goethe Jahrb.* VIII, 21. *Graevenitz, Deutsche in Rom*, 1902, 238—44. Vogel 120—30. *Eit. Rev. Pap.* V, 128, 214. *Goethe Jahrb.* XXVI, 178—80. Matthisson, *Erinnerungen* IV, 186—93. *Stolberg* VII, 89. *Recke* II, 396 ff. *Benkowitz* I, 74—77. 21. G. Zoëga, *Breve fra Rom 1789*, 27. Marts (Akademiets Bibliothek). 22. P. S. III, 278 f. L. Bobé: *Westermanns Monatshefte* 1905, 177. 23. Ch. Been og E. Hannover, *Danmarks Malerkunst* 1902, 74. 24. P. S. III, 203 f. Otto Baisch, *Johann Christian Reinhart u. seine Kreise*, Lpz. 1882. *Recke* II, 404. Fernow, 260—62. *Blandt Tegningerne i Thorvaldsens Museum af ham*, Nr. 4 et Parti af Monte rotondo og vistnok ogsaa Nr. 407 Maler ved et Bord i en romersk Kafé. 25. Koch: Ernst Jaffé, *Josef Anton Koch*, Innsbruck 1905 (heri afbildet hans 1836 af Küchler tegnede, ypperlige Portræt), 126. *Zeitschrift f. bildende Kunst* 1874 (IX), 65 ff. *Dohme, Kunst u. Künstler der Neuzeit* IV, 2. Del, 16, 30. D. F. Strauss, *Kleine Schriften*, Lpz. 1862, 288. C. H. Pfaff, *Lebenserinnerungen*, 47 ff., 97. F. Binder, *F. Overbeck*, 1886, I, 154. *Recke* II, 403 f. 26. Schmidt: P. S. III, 342 ff. *Kotzebue* II, 96—100. 27. *Rehberg: Aut.* I, 29. 28. Denis: P. S. III, 390 f.

Fernow 258. Canova: P. S. III, 207—10. R. L. I, 79—82; II, 30—32; 76—78, 136—38, 229. Aut. I, 75. Quatremère de Quincy, Canova, Paris 1834, 121 ff. Alf. Gotth. Meyer, Canova, Lpz. 1898. **29.** Trippel: P. S. III, 210. Neujahrsblatt des Kunstvereins zu Schaffhausen 1892, 30, 37; 1893, 87. **30.** Sach, Carstens, 185, 199. I Ligbogen for den protestantiske Kirkegaard i Rom findes antegnet: Giovanni Busch, Bildhauer aus Schwerin mori li 2 decbre. 1810, sepolto il detto giorno ad ore 3 di notte, d'anni 62. **31.** Jenkins: Goethe Jahrb. XXIV, 153—66. Meyer, 288, 357. Düntzer 365, 764, 968. Schr. der Goethe Gesellschaft V, 16, 19, 98, 224. P. S. III, 323, 45. R. L. II, 15, 50. Justi, Winckelmann II, 323 f. Furtwängler 80 f. Fernow 242 ff. Winckelmann u. sein Jahrb. Tübingen 1805, 357. **32.** Pfaff, Lebenserinnerungen 98 ff. **33.** Leslie Stephen, National biography. Matthisson, Erinnerungen IV, 198 ff. **34.** P. S. III, 354 f. Hist. Zeitschr. XX, 340. Allg. deutsche Biogr. O. Baisch, J. C. Reinhart, Lpz. 1882, 111 f. Recke II, 404 f. **35.** P. S. IV, 15—20. Matthisson, Erinnerungen IV, 194 ff. A. D. Jørgensen opløser urigtig (P. S. IV, 17) D****s som Dänen (G. Zoëga 169). **36.** Arcadierne: P. S. III, 231—4. Matthisson, IV, 244 ff. Vogel 260 ff. Museum 1896 I, 272. Minerva 1788 IV, 17 ff. Recke II, 141—43. Archenholtz 275—79. **37.** P. S. III, 154, 372. Gierlew II, 158—63. **38.** P. S. III, 155. **39.** P. S. IV, 35. Gierlew II, 119—26. **40.** Welcker, Zoëgas Leben II, 285. Thiele, Thorvaldsen I, 267.

Andet Kapitel (S. 142—54).

1. P. S. IV, 160 f. Utrykt Dagbog. Sitten und Landschaftsstudien 1818, 4 f. **2.** Tischbein: Schiller, Tischbein, Aus meinem Leben 1861. F. v. Alten, Aus Tischbeins Leben, Lpz. 1872. Gerning, I, 110—23. F. Landsberger, W. Tischbein, Lpz. 1908, 102 ff., 113, 46. Tischbein til F. Münster, Neapel 1796 ^{18/8} (Rigsark.). Aut. I, 34, 92. **3.** P. S. IV, 144, 157 f., 333. J. T. Herbert Baily, Emma Lady Hamilton. A Biographical Essay. With a Catalogue of Her published Portraits, London 1905, 68 ff. E. Hallam Moorhouse, Nelson's Lady Hamilton, London [1907], 95—178. Walter Sichel, Emma Lady Hamilton, London 1907, 3. Udg., 168 ff. Schriften der Goethe-Gesellschaft V, 141. Vogel, 107. P. S. IV, 315. Goethe Jahrb. II, 437; IX, 221 f. **4.** Ib. XXVI, 225—58. A. Lichtwark, Das Bildnis in Hamburg, Hamb. 1898, 48. P. S. IV, 163 f. **5.** Goethe, Philipp Hackert (Werke, Weimarer Udg. 46). Vogel, 140 ff. P. S. IV, 158 f. **6.** P. S. IV, 293—322. **7.** Filangieri: P. S. IV, 141. Aut. I, 41; II, 188. Gerning II, 3—10. Gedächtnisschrift auf Gaetano Filangieri v. Donato Tommasi, übers. v. F. Münster, Ansbach 1790. **8.** Heigelin: P. S. IV, 116, 129. Recke III, 79—84. Han blev 1787, 29. Aug., beskikket til Konsul i Neapel og for Sicilien, entlediget 1804, 1. Febr., da Embedet overdroges Brodersønnen Vilhelm H. (Schubart til Udenrigsministeriet 1803 ^{29/7}). **9.** P. S. IV, 99 ff., 141 ff. **10.** Ib. 169. **11.** Ib. 335 ff. **12.** Ib. 195 ff., 209. **13.** Ib. 359 ff. **14.** Goethes Briefe XI, 40, 312. Stolberg VII, 242. **15.** Goethes Briefe X, 279. **16.** Xenien 1796, Weimar 1893 (Schr. der Goethe-Gesellschaft VIII), Nr. 815, S. 206 f. **17.** Goethes Briefe XI, 248. **18.** Goethe, Der Sammler u. die Seinigen, Werke (Weimarer Udg.), XLVII 184—92. Jördens Lex. I, 235, V, 788.

Tredje Kapitel (S. 155—69).

1. A. Steinlen, C. V. de Bonstetten, Lausanne 1860, 184—214. K. Morell, K. v. Bonstetten, Winterthur 1861, 265 ff. R. Willy, K. V. v. Bonstetten, Bern 1898, 22—24. Annaler for nordisk Oldkyndighed 1856, 239. 2. Schimmelmanske Papirer XXIV, Rigsark. 3. Steinlen, Bonstetten, 187. 4. Bonstetten til F. Brun (utrykt), Briefe von C. V. v. Bonstetten an F. Brun II, 300, 303. 5. C. B. Reventlow, En dansk Statsmands Hjem I, 240 f., 46, 49. 6. Eft. Rev. Pap. IV, 200—3, 207 f., 211; V, 137, 219 f. 7. Sainte-Beuve, Causeries du lundi XIV, 457. Aut. I, 37 B. Indfødsretsakter, Ansøgning dat. 1798 ²⁸/₁₂ (Rigsark.). Livjægerkorpsets Stamrulle (Rigsark.). Tysk reformert Kirkebog (Provinsark.). 8. C. N. Schwach, Jac. Neumann, Bergen 1848, 16 f. 9. K. V. v. Bonstetten, Neue Schriften, Koph. 1799 I: Bemerkungen auf einer Reise durch Seeland u. Schonen 1—137. Rec. i Lærde Efterretninger 1800, 563—69; 660—5. P. F. Suhm, Skrifter, XIV, 15 ff. 10. Über Volkserziehung, Neue Schriften I, 139—246. 11. Neue Schriften II, 162—320. 12. Neue Schriften II, 154. 13. Thaarup, Veiledning til det danske Monarkies Statistik I, 1812, 187. Landhusholdningsselskabets Skrifter, Ny Saml. I, 399 ff. 14. Breve fra Bonstetten til Grevinde Ch. Schimmelmann, Schimmelmanske Papirer XXIV (Rigsark.). J. Larsen, Bidrag til den danske Folkeskoles Hist., 1893, 189 ff. 15. J. v. Müllers Briefe an F. Brun u. K. V. v. Bonstetten, Werke XIV, 394—448; XV, 1—96. B. G. Niebuhr, Lebensnachrichten I, 513. Aut. III, 292. Hennings' Dagbog 1802, 30. Aug. 16. J. P. Mynster, Medd. om mit Levnet, 1854, 157. Archiv f. Littgesch. XI, 102. 17. J. F. Reichardt, Briefe eines reisenden Nordländers 1809, 20—32. 18. Brev til J. v. Müller fra F. Brun 1797 ²⁶/₁₂. 19. J. v. Müllers Werke XV, 28. E. Haug, Briefwechsel der Gebr. J. G. u. Joh. v. Müller 1789—1807, Frauenfeld 1893, 303. Eggers, Deutsches Magazin XV, 167—76; XVI, 129—71, 295—343, 436—59; XVII, 180—218, 315—36, 465—87, 627—73. 20. Aut. I, 57. Breve fra Sander til Matthisson i dennes Litt. Nachlass II, 3—28. 21. Aut. I, 55 b. 22. Eft. Rev. Pap. IV, 308; V, 254; VI, 520. Briefe v. K. v. Bonstetten an F. Brun, 1829, II, 218. 23. Aut. I, 54. Brev til F. Brun. E. Wrangel, Brinkman och Tegnér, Stockholm 1906. Briefe v. Charlotte v. Kalb an Jean Paul, Berlin 1882, 105. 24. C. H. Pfaff, Lebenserinnerungen, Kiel 1854, 86 f. A. P. Berggreen, Weyses Biographie 57, 136. J. G. Rist, Lebenserinnerungen, Gotha I, 1880, 140. 25. H. H. Füssli, Briefe von Bonstetten an Matthisson, 1827, 14. 26. Archiv f. Litteraturgesch. IX, 339. Efterl. Rev. Pap. IV, 212, 325 f.; V, 252. Breve fra Grevinde Ch. Schimmelmann til Hertug Fred. Chr. af Augustenborg 1799. (Arkivet paa Ahrensburg). E. Müller, Schillers Kalender, ed. Ernst Müller, Stuttgart 1893, 226. J. G. Rist, Lebenserinnerungen 1880 I, 129. L. Urlichs, Charlotte v. Schiller u. ihre Freunde, Stuttgart 1862, II, 373 f. Om Böttigers Indkaldelse Goethe Jahrbuch XVI, 80 ff. Aut. I, 46 a. Brev fra Böttiger 1798 ⁸/₁₀; 1799 ¹⁴/₁. L. Urlichs, Briefe an Schiller, Stuttgart 1877, 285. W. Vollmer, Briefwechsel zw. Schiller u. Cotta, Stuttgart 1876, 215. Die Horen 1796, XI, 105 f.; 1797, VII, 88 f. 27. Urlichs, Ch. v. Schiller II, 454—56; Aut. II, 117. 28. Efterl. Rev. Pap. V, 298—300. 29. G. H. Merkel, Darstellungen u. Charakteristiken, Lpz. 1840, II, 287. 30. J. G. Rist, Lebenserinnerungen, Gotha 1880, I, 131—34. 31. Ph. O. Runge, Schriften. Hamb. 1841, I, 39 f.; II, 45. 32. Briefe v. K. V. v. Bonstetten an F. Brun I, 124. 33. Breve fra Bonstetten til Biskop Münster 1802—10.

Fjerde Kapitel (S. 170—78).

1. Kuno Ridderhoff, Sophie von La Roche, die Schülerin Richardsons u. Rousseaus. Einbeck 1895, 107 f. Aut. I, 62. Episoden I, 13 f. 2. Aut. I, 101; II, 158. 3. Episoden I, 107 ff. E. Martin, Briefe v. u. an J. G. Jacobi, Strassburg 1874, 42. 4. Ep. I, 123—42, 137 ff. Secretan, Gallerie Suisse II, 204—10. Matthisson, Erinnerungen II, 285. 5. K. Morell, K. v. Bonstetten, 1861, 281. 6. H. H. Füssli, Briefe v. Bonstetten an Matthisson. 1827, 15. 7. Ep. I, 187 ff. 8. Steinlen. C. V. de Bonstetten, 206. 9. Ep. I, 191 ff. 10. A. G. de Staël-Holstein, Delphine, Genève 1802, I, 197. 11. Episoden I, 223, 226. 12. Ib. I, 211. 13. Ib. 218 f. 14. Ib. 247. 15. Ib. 329 ff. 16. Ib. 362. Lady Blennerhassett, Frau v. Staël, Berlin 1888, II, 190 ff. 17. Blennerhassett II, 425 ff., 393. Ep. I, 373 ff. 18. [Georgette Ducrest]. Mémoires sur l'impératrice Josephine. Paris 1829, 2. éd., I, 128 ff. Costa de Beauregard, Souvenirs de Ferronnays, Paris 1900, 338 ff. 19. Goethes Werke (Weimarer Udg.), 1. Abth. XXXVI, 261. 20. U. Mengin, L'Italie des Romantiques, Paris 1902, 19 ff. 21. Aut. I, 73. 22. Briefe von Bonstetten an Matthisson, 14 f. Ep. II, 302 ff. 23. Utrykt Dagbog. 24. Ep. II, 353—89.

Femte Kapitel (S. 179—92).

1. R. L. I, 2. 2. Relationer fra Fr. Piranesi 1797, ²⁸/₁₂, 1798, ⁶/₁, ¹³/₁, ²⁰/₁, ²⁷/₁, ¹⁰/₂ (Rigsark.). (Fernow), Sitten u. Kulturgemälde von Rom, Gotha 1802, XXXVI ff. 3. R. L. II, 15 ff. 4. Ib. 57 ff. 5. Ib. I, 171 ff.; II, 81. Gabriele v. Bülow, Berlin 1896, 26 ff. A. v. Sydow, W. u. Caroline Humboldt, Berlin 1907, II, 113 f. Harnack, Deutsches Kunstleben, 163 f. Varnhagen, Vermischte Schriften III, 2, 241. Goethe Jahrb. VIII, 80 ff. A. Laquiante, G. et C. de Humboldt, Lettres à G. Schweighäuser, Paris 1893, 60 ff., 210 (om Zoëga). Gierlew var 1804 Humboldts Lærer i Dansk (G.s Dagbog 1804, ⁹/₁₀, ¹¹/₁₁, Ny kgl. Saml.) Se ogsaa F. K. J. Schütz, Chr. G. Schütz, Halle 1834, I, 105—23. A. v. Sydow, W. u. Caroline v. Humboldt, II, 280. Om H.s Forhold til A. G. D. Greve Moltke, Baggesens Ven, ib. 126, 131 f., 47, 69 (Kommenteringen af Brevene og Registret lader meget tilbage at ønske). G. Schlesier, W. v. Humboldt II, 109. J. Baggesens Biographie III, Tillæg 94—101. Haakh 129. B. G. Niebuhr, Lebensnachr. I, 425; II, 87 f. 6. Briefwechsel zw. Schiller u. Humboldt, Stuttgart 1900, 307, 327. W. v. Humboldt, Ges. Werke I, 343; V, 262. W. Schlesier, Erinnerungen an W. v. Humboldt, 1843 II, 64. 7. Urlichs, Ch. v. Schiller II, 191, 188. 8. Goethes Briefwechsel mit W. u. A. v. Humboldt, 1909, ed. L. Geiger, 152. 9. R. L. I, 303 f. 10. B. Wyss, Heinrich Keller, der Züricher Bildhauer u. Dichter, Frauenfeld 1891, 41, 51 f., 70. R. L. I, 257; II, 334 ff. Utrykte Breve i Fr. Bruns Pap. 11. Aut. I, 29. 12. R. L. II, 100 ff. Utrykt Dagbog. Goethes Briefwechsel mit W. u. A. v. Humboldt, 1909, 154. 13. J. M. Thiele, Thorwaldsens Ungdomshistorie 1851, 181 f. C. L. Fernow, Römische Studien I, Zürich 1806, 6—10. J. Schopenhauer, C. L. Fernow II, 81 ff. 14. R. L. II, 101 f. 15. F. Brun, Etwas über Albert Thorwaldsen, den Dänen, Bildhauer zu Rom, i Morgenblatt für gebildete Stände 1812, 191 ff. Neuer deutscher Merkur 1803 II, 313—15; III, 485 f. F. Eggers, C. D. Rauch, Berlin 1873, I, 81. Kotzebue II, 410 f. 16. Goethes Briefwechsel etc. 1909, 168. 17. R. L. I, 79—82. 18. R. L. II, 31 f. 19. Ib. 76 ff.

20. Uhdn: Neuer Nekrolog der Deutschen XIII (1835), I, Weimar 1837, 85—88. Publikationen a. den k. preuss. Staatsarchiven LVI, 298 f., LXXVI, 1902, 2 f., 19, 266, 506 f., 568. Meyer, Gesch. der deutsch-römischen Frage, Rostock 1871, I, 428. A. Leitzmann, W. v. Humboldts Briefe an F. A. Wolf, 1895, 4. Euphorion I, 365. A. D. Jørgensen, G. Zoëga 94, 204, 224. F. Noack, Thorvaldsens Geleibte, Deutsche Revue 1900, Dec. Jørgensen har først ved et fra Zoëga til Münster rettet Brev af $\frac{7}{8}$ 1795 paavist det rigtige Datum for Uhdens Vielse. Noack er ved Hjælp af Kirkebogen S. Andrea delle Fratte (Deutsches Leben in Rom, 1907, 374) uafhængig heraf kommet til samme Resultat, men har mærkeligt nok ikke gættet Aarsagen til Uhdens Fraværelse fra Rom. Jeg har til min Fremstilling i Statsarkivet i Berlin benyttet Uhdens Indberetninger til den preuss. Regering, særlig 1797, $\frac{30}{12}$; 1798, $\frac{2}{2}$, $\frac{10}{2}$, $\frac{16}{2}$, $\frac{3}{3}$, $\frac{10}{3}$. — Morgenblatt für gebildete Stände 1807, Nr. 94 indeholder en Artikel af ham „Reise nach dem Berg Sorakte 1794“ foretagen sammen med G. Wad. O. Baisch, J. C. Reinhart, 1882, 157. Goethe Jahrb. XVII, 269. 21. F. Noack, Deutsches Leben in Rom, 1907, 132, 141 f. 22. Ciofani til Gehejmraad Lecoq, Rom 1795 $\frac{9}{9}$ (Berlin). Acten betr. die Bestallung des Residenten Uhdn zu Rom Rep. 9 zz. 23. Deutsche Revue 1900, Dec. 24. Relationer fra U., Florenz 1797 $\frac{1}{6}$, $\frac{24}{12}$ 1798, $\frac{1}{4}$ 1799 Pisa, $\frac{28}{4}$ 1799 Rom (Berlin). 25. Uhdn, Rom 1802, 6. Febr. (Rep. 89, Nr. 9 bc 2, Berlin). 26. Goethes Briefwechsel mit W. u. A. v. Humboldt, 151. 27. A. v. Sydow, W. u. C. v. Humboldt III, 1909, 77, 101 o. a. St. 28. Neuer Nekrolog der Deutschen XIII, 1, 88. 29. Brev om A. M. Uhdn fra Fra Luigi Formente, Albano del convento di Sta Maria della Stella 1803 $\frac{12}{6}$; fra Anna Maria 1805 $\frac{17}{8}$, $\frac{13}{8}$. Efferl. Rev. Pap. VII, 474—76. 30. Goethes Briefwechsel mit W. u. A. v. Humboldt, 155 f. 31. R. L. I, 178—82. 32. Goethes Werke, XXXVI, 41. 33. Urlichs, Ch. v. Schiller, II, 191. 34. A. v. Sydow, W. u. C. v. Humboldt, III, 115. 35. R. L. II, 166 f. 36. Utr. Dagbog. Se E. F. S. Lund, Danske malede Portræter VII, 11. 37. Episoden II, 1—19. O. Baisch, J. C. Reinhart, Lpz. 1882, 158. 38. Episoden II, 21—67. 39. R. L. II, 65. 40. R. L. II, 183. 41. R. L. I, 173. Haakh 61, 98, 104. 42. Goethes Tagebücher III, 1801—8, 77. 43. Wahrheit aus Morgenträumen 223. 44. Goethes Tagebücher III, 363. 45. M. C. v. Herder, Erinnerungen an J. G. v. Herder, 1820, II, 337.

Sjette Kapitel (S. 193—200).

1. Brevveksling m. Bonstetten og Münster 1802—10. 2. Episoden I, 386. Lady Blennerhassett, Frau von Staël, Berlin 1889, III, 125 ff. 3. Episoden I, 393 f. 4. A. W. Schlegel, Ges. Werke IX, 267—81. 5. Fru de Staël til F. Brun 1806, 15. Juli (delvis trykt i Bonstettens Briefe an F. Brun I, 252). 6. Urbain Mengin, L'Italie des Romantiques, Paris 1902, 19 ff. 7. Wahrheit aus Morgentr. 232. 8. A. W. Schlegel, Poetische Werke, Lpz. 1846, I, 254—57. Wahrheit aus Morgentr. 241. 9. Utrykt Dagbog. Episoden I, 235, 38. 10. Ib. 234. 11. Taillandier, Lettres inédites de J. L. de Sismondi, Paris 1863. Episoden I, 232 f. Aut. II, 136, III, 226. 12. Taillandier, 5 f. 18. Fru de Staël til Bonstetten, 1808, 13. Jan. 14. Wahrheit aus Morgentr. 242. 15. Fru de Staël, „Auxerres, été 1806“. 16. A. G. de Staël-Holstein, Corinne, Paris 1859, 492. 17. Episoden I, 228 f. 18. Aut. II, 104 c. 19. Wahrheit aus Morgentr. 250. 20. Episoden III, 25 ff. 21. Briefe von Bonstetten an Matthisson, 20 ff.

Syvende Kapitel (S. 201—26).

1. Henri Welschinger, *Le Pape et l'Empereur 1804—15*, Paris 1905, 66 f. F. Brun, *Briefe aus Rom*, 1808—10, 10 f. Louis Madelin, *La Rome de Napoléon*, Paris 1906, 180. 2. L. 13. F. Brun, *Briefe 25 f.* 3. Madelin 188. 4. Ib. 195. F. Brun, *Briefe 51—59.* 5. Madelin 196. *Briefe 65 f.* 6. *Briefe 73 ff.* 7. Madelin 235 ff. *Briefe 102 ff.* 8. F. Brun til Fru de Staël (Ark. paa Coppet). 9. R. L. II, 186 f. *Zeitschrift für bildende Kunst* 1903, 193 f. F. R. Friis, *Kulturhist. Studier*, 1904, 1—13. 10. *Allg. deutsche Biographie*. A. v. Rennekampff, *Umriss aus meinem Skizzenbuche*, Hannover I, 1828, 206, 96. 11. F. Eggers, C. D. Rauch, Berlin 1878, I, 73 ff. 12. *Aut. II*, 104 e (Humboldt om Rauch), II, 159 (1812^{18/11}); 160 (1813^{24/6}); 302 (1824^{29/8}). 13. Eggers, Rauch III, 305 ff.; IV, 185. 14. R. Kekulé, *Das Leben F. G. Welckers*, Lpz. 1880, 81 ff. R. Haym, W. v. Humboldts *Briefe an F. G. Welcker*, Berlin 1859. A. v. Sydow, W. u. C. Humboldt III, 92, 165. 15. *Allg. deutsche Biogr.* XXXV, 768 ff. 16. Hertug Frederik af Gotha: R. L. II, 228. O. Baisch, J. C. Reinhart, 1882, 223 f. H. Düntzer, *Zwei Bekehrte*, Lpz. 1873, 182. R. Köpke, *Ludwig Tieck*, Lpz. 1855, I, 321. F. Brun, *Briefe aus Rom*, 1816, 84. — C. Häser: R. L. II, 230. Caecilia XIII, 65 ff. O. Baisch, J. C. Reinhart, 222 ff. 17. H. Pückler-Muskau, *Jugend-Wanderungen*, Stuttgart 1835, 157 f. *Brev fra F. Brun til en nævnt om Reinhart og Abel*, 1807, 20. Sept. (Archiv des litt. Vereins zu Berlin). 18. Werner: H. Düntzer, *Zwei Bekehrte*, 1873, 179 ff. *Euphorion* XVI, 93 ff. 19. *Oehlenschläger*: R. L. II, 295 ff. C. L. N. Mynster, *Mindeblade om Oehlenschläger*, 181 f. Eggers, Rauch I, 87; IV, 184. 20. A. v. Sydow, W. u. C. v. Humboldt in ihren *Briefen*, 1909, III, 211. 21. Koës: O. M. v. Stackelberg, Heidelberg 1882, 58 f. N. V. Dorph, *Uddrag af P. O. Brøndstedts Dagbøger*, 1850, 75 ff. 22. Overbeck: F. Binder og M. Howitt, F. Overbeck, 1886, I, 156 f. *Goethes Werke* XXXVI, 83. 23. *Åkerblad*: P. D. A. Atterbom, *Minnen* I, 1859, 274 f. *Aut. II*, 147—48. 24. Dodwell: *Aut. II*, 107, 114, 127. *Ep. IV*, 153. 25. Lady Grenville: R. L. II, 293. C. Bildt, *Svenska minnen och märken i Rom*, 1900, 298 f. 26. de Gerando: *Briefe 93.* 27. d'Agincourt: *Goethe Jahrb.* XXVI, 182. *Aut. II*, 156. *Briefe aus Rom* 83 f. Recke I, 317. 28. Giraud: *Aut. II*, 115. R. L. II, 229. 29. Verri: Recke II, 140. 30. Rossi: Ib. 117. *Briefe aus Rom*, 78. 31. Albanò: *Ep. II*, 161. 32. Ib. 203. 33. Lucien: *Briefe aus Rom*, 7 f., 44. 34. Taillandier, *Lettres de Sismondi*, 76 f. 35. *Aut. II*, 180 f. 36. Brunetti: *Aut. II*, 128. 37. Middleton: *American biography*. Fru de Staël til F. Brun 1807^{29/11}; 1809^{4/2}. F. Brun til Bonstetten 1809¹⁸. 38. *Lebzeltern*: *Allg. Biographie des Kaiserthums Oesterreich*. Madelin, 244. F. Brun, *Briefe 94.* *Zeitsch. f. oesterr. Gesch.* LXXVII, 425 ff., 84 f. *Medd. fra Krigsark.* VI, 31, 129. 39. *Episoden* IV. 40. Ib. 223. H. J. F. Estrups *Dagbog ved Hr. Godsejer J. Estrup*. Recke III, 73. 41. Lusciano: *Aut. II*, 140. *Ep.* 222, 262 ff. Ventignano: *Ep. IV*, 219—21. 42. *Ep. IV*, 221, 321 ff. P. Andræ, *Via Appia* I, 1882, 128. 43. *Röm. Leben* II, 318. 44. Taillandier, 116. 45. *Aut. I*, 101. 46. J. Noodt, *Die Gemälde- u. Antiken Sammlung auf Emkendorff*, Altona 1829. C. H. Pfaff, *Lebenserinnerungen* 117—19. J. L. Ussing, N. L. Høyens *Levned* 1872 I, 169 f. 47. P. S. IV, 80. 48. Ib. III, 295. 49. Ib. III, 89. 50. R. L. II, 182. 51. Ib. I, 288 f. 52. P. S. III, 181 ff. 53. Ib. 194 ff., 147 ff. 54. Ib. 250, 313. 55. Ib. 82. 56. Ib. 295.

57. Ib. 296, 306. 58. Ib. 250, 305. 59. Ib. 83, 138, 234, 297. 60. Ib. 341, 48. 61. P. S. III, 311. 62. R. L. II, 53, I, 229. 63. R. L. I, 264. 64. P. S. III, 137. 65. R. L. I, 242. 66. P. S. III, 20, 299. 67. Episoden II, 50. 68. R. L. II, 86. 69. Matthisson, Litterarischer Nachlass, II, 50 f.

Fjerde Bog.

Første Kapitel (S. 229—64).

1. Oehlenschläger, Samlede Digte, 1853, IV, 99 ff. — Valentine Régine Sophie Brun, f. 1. Okt. 1753, † 22. Jan. 1824. 2. J. P. Mynster, Ved Frederikke Bruns Jordefærd, 9 f. 3. J. L. Heiberg, Poetiske Skrifter VIII, 394. 4. Til Caroline v. Humboldt 1811, 18. Dec. (Tege). 5. Eft. Rev. Pap. V, 100. 6. Ib. 209. M. Reinhardt, Familie-Erindringer 1831—56, 5 f. C. B. Reventlow, En dansk Statsmands Hjem II, 138. 7. Eft. Rev. Pap. VII, 383 f. Wahrheit aus Morgenträumen, 262—68. Matthisson, Litt. Nachlass II, 47 f. 8. P. Blicherolsen, To Dages Læsning, 1815, 179. Museum 1890, 152 f., 1891, II, 200. N. C. L. Abrahams, Medd. af mit Liv, 137. 9. Musikforeningens Festskrift, 1886, 183. 10. Allg. deutsche Biographie. Aut. I, 54. 11. Allg. deutsche Biographie. Baggesens Skrifter ved Arlaud V, 342 f. Museum 1890, 476. Eft. Rev. Pap. V, 108. 12. Eft. Rev. Pap. V, 217. 13. Ib. 51—76, 212. 14. Ib. 95—98, 212. J. Baggesens Biographie IV, 60 ff. Øst's Materialer 510. Dette og flere i det følgende citerede Digte efter Originalmanuskripterne i F. Bruns Papirer. Baggesens Skrifter ved Arlaud V, 176—81, 288, 341. 16. Baggesens Skrifter III, 42—47, 285. 17. Athene 1813, 91. Baggesens Skrifter V, 177. 18. Ib. 181—3, 344 f. 19. Oehlenschläger, Samlede Digte IV, 96 f. 20. J. L. Heiberg, P. A. Heiberg og Fru Gyllembourg 1883, 441 ff. 21. Athene, 1814, 475. J. L. Heiberg, Poetiske Skrifter VIII, 334, IX, 462 f. F. Brun, Neueste Gedichte 1820, 34 f. Baggesens Skrifter V, 246 f., 372 ff. 21a. Skuddagen, 74. 22. Tilskueren 1815, 46, 398. Neueste Gedichte 65. 23. F. Brun til Bonstetten, 1816, 14. Marts. 24. Poetiske Skrifter VIII, 317, XI, 374 f. J. L. Heiberg oversatte efter F. Bruns Manuskript Episoder af hendes Rejseliv, saaledes Redningen og Il bambino di Ara Celi (Athene 1814, II, 422, III, 239, 471). 25. Aut. II, 174. 26. F. Brun til K. Rahbek (Ny kgl. Saml. 1456 fol.). 27. V. Heise, Breve til og fra B. S. Ingemann 1879, 32. F. v. Matthisson, Litt. Nachlass II, 54 f. Aut. III, 235, Sorø 1827, 5. April. Ingemann, Digte, 2. Del, 1812, 46; Skrifter, 4. Afd. IV, 78 f. 28. Aut. IV. 29. Schack Staffeldts Biographie ved F. Molbech 196. Samlede Digte II, 506, 517. J. M. Thiele, Af mit Livs Aarbøger 1795—1826, 1873, 134 f. 30. Ib. 72, 81—96. 31. P. H. Boye, Om Karen Margrethe Rahbeks Brevvexling, 1881, 162—80. De her meddelte Brudstykker af Breve fra F. Brun viser ved Sammenligning med Originalerne paa det kgl. Bibliothek (Ny kgl. Saml. 1456 fol.), at Boye hverken har kunnet læse Brevene eller havt de nødvendige Kundskaber i det tyske Sprog. Et Par Eksempler blandt mange: S. 174, L. 19: Es ist als der Verfasser; læs: Es ist, als wenn der V. — L. 20: müssig; læs: mässig. — L. 21: Zoe zu grum; læs: gemein. — L. 21: man kann sie nicht einmal fassen, læs: hassen. — L. 28: das Gefühl nicht geschenkt wird, læs: geschont o. s. v. o. s. v.

32. Eft. Rev. Pap. VII, S. XXXVII ff. 33. Ib. 440. Matthissons Litt. Nachlass II, 49, 68. Gräfin Elise v. Bernstorff, Berlin 1896 I, 74. 34. Medd. af Fru Professorinde Wanscher, i. Hage. M. Reinhardt, Familie-Erindringer 1889, 6 f. E. Gigas, Litteratur og Historie III, 196. 35. C. J. Anker, Christian Frederik og Carsten Ankers Brevvexling, Chra. 1901, 25. 36. Eft. Rev. Pap. V, 227. C. Hauch, Minder fra min Barndom og Ungdom 1867, 253 ff. Oehlenschlägers Poet. Skrifter XXI, 18; Erindringer III, 11. Schack Stafeldts Digte ved Liebenberg 1882, 23. 37. Mathilde Reinhardt, Familie-Erindringer 1889, VI ff. Juliane Marie Hammelef i. Pontoppidan, boende Amager torv 36, 33 Aar gl., begr. 22. Jan. 1789 paa St. Petri Kirkes Urtegaard. 38. Welcker: R. Kekulé, Das Leben F. G. Welckers, Lpz. 1880, 136. Breve fra Welcker, 1811 ⁴/₃; 1812 ¹¹/₁₂. R. Haym, W. v. Humboldts Briefe an F. G. Welcker, Berlin 1859, 23 f. 39. Bunsen, C. C. J. Frh. v. Bunsen, Lpz. 1868, 61 ff., 77 ff. 40. Chamisso: Werke (ved H. Kurz) II, 15 ff. Eft. Rev. Pap. V, 265 f. L. Daae, Breve fra Danske og Norske, 226 f. 41. Alquier: Eft. Rev. Pap. V, 107, 118, 214. 42. Desaugiers, ib. IV, 340. Aut. I, 43. 43. Bonnay: P. de Bourgoing, Souvenirs, 1864, 398 ff. Eft. Rev. Pap. V, 225 f. L. Daae, 159. 44. Foster: Eft. Rev. Pap. V, 182. 45. Disbrowe: Ib. 171. 46. Dønna: Ib. 118. Aut. II, 147 b. 47. F. Brun til E. Schimmelmänn, 1808 ¹⁰/₁₂ Schske Pap. Rigsark.). 48. Merkel, Darstellungen u. Charakteristiken, Lpz. 1840, II, 288. 49. C. Brun til Ida Bombelles (Arkivet paa Opeka), 1816 ¹³/₇. 50. A. P. Berggreen, Weyses Biographie, 174—77. 51. Eft. Rev. Pap. V, 153. 52. Rennenkampff: Pershist. Tidsskr. 4. R. VI, 177. Eft. Rev. Pap. V, 73, 207. 53. Bombelles: Biogr. Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Wien 1857 II, 40 f. Arch. f. oesterr. Gesch. 77. Bd., 1891, 484—99. Rist, Lebenserinnerungen II, 279, 84, 367. Fleury, Angélique de Mackau, Marquise de Bombelles, Paris 1905, 3. Udg., I, 148, II, 376 f. F. Brun til C. v. Humboldt 1816 ¹³/₁, ¹⁶/₂, ²/₈ (Tegel). Brev fra F. Brun til Bonst. 1816, 14. Maj. 54. Medd. fra Krigsark. VII, 393; IX, 4 ff. Eft. Rev. Pap. V, 146, 181, 222. Han blev akkrediteret 1815, 20. Maj, og rappelleret 23. Febr. Aaret efter. 55. Daniana I, 566 (Juni). Poet. Werke V, 1836, 96—98. 56. Ib. 95 f. 57. Schr. der Goethe Gesellschaft XVII, S. LXXXI f. Matthisson, Litt. Nachlass II, 65. 58. Lamartine, Oeuvres, Paris 1834 IV, 17 ff. (I denne Udg. den tredje i 4. Bog af Harm.). 59. Welcker til F. Brun, 1812 ¹⁰/₇. E. Haug, Briefwechsel der Gebrüder J. G. Müller u. J. v. Müller, Frauenfeld 1893. 60. Neue Gedichte 1812, 7, 68, 103.

Andet Kapitel (S. 265—84).

1. Preuss. Jahrb. 114 Bd., 390—425. 2. Rocca: Briefe aus Rom, 15 f. Charlotte Dernath f. Bernstorff skriver 1821, 20. Okt., fra Berlin til F. Brun: Oft dachte ich an dich, wenn die Lubomirskis mir in Carlsbad so viel von der Staël erzählten, mit der sie ein Jahr in Genf lebten, und von der sie mit der grössten Liebe und dem grössten Enthusiasmus redeten alle beide — er war der polnische Edelmann von dem sie in ihrem Buche Exil de dix ans sagt, er habe ihr grosse Dienste geleistet, er verbarg und rettete ihren Rocca — doch um ihn nicht zu compromittieren, nannte sie ihn dabey nicht. Er, der Prinz Heinrich Lubomirski, brachte immer alle Abende bey ihr zu bis 2 oder 3 die Nacht, und als er es einmal nicht that, liess sie ihn wecken, und er musste noch hin. 3. Fru de Staël til F. Brun, 1813, 13. Febr. 4. Samme 1813, 30. Maj. 5. Samme 1812, 7. Okt. 6. B. v. Schinkel,

Minnen VII, 1855, 15—22, 69—76, 339. **7.** P. Gautier, *Madame de Staël et Napoléon*, 1903, 321—41. **8.** Wolf Graf Baudissin, *Gedenkbuch für seine Freunde*. Als Manuskript gedruckt 1880. 354 ff. C. Anker og Wrangel. Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm 1807—13: Baudissins Depescher 140—218; 149, 159, 163, 203. Medd. fra Krigsarkiverne V, 275, VI, 69, 385. Rist, *Lebenserinnerungen*. Gotha 1880 II. 392 ff. L. v. Engeström: *Minnen 1876* II. 359 f., 202—4. Costa de Beauregard, *Souvenirs du comte de Ferronnays*, Paris 1900, 338 ff. B. Smith. *Til Belysning af litt. Personer og Forhold 1884*. 296 f., 305. *Christiania Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1876*. 44 ff. Museum 1890. 476. **9.** Eft. Rev. Pap. VII, 321, 440. **10.** Medd. fra Krigsark. VI, 69. **11.** Fru de Staël til F. Brun, 1813, 10. Jan. **12.** Litteraturen opført i Bruuns *Bibliotheca danica* III, 576 f. P. Gautier 330 ff. Eft. Rev. Pap. V, 112 ff. Medd. fra Krigsark. VI, 385. **13.** Om C. P. W. v. Jacobi-Klöst se Engeström II, 346 ff. **14.** Bourrienne, *Mémoires* VII, 351. *Mémoires du général de Sureau*, Paris 1902, 296, 300, 306. Fru de Staël til F. Brun 1813, 12. Aug., London. **15.** Staël-Holstein, *De l'Allemagne*, Paris 1810, IV, 121 f. **16.** F. Brun til Bonstetten 1817, 24. Juli, 13. Sept. **17.** *Minerva* 1817, Aug.—Sept., 160—74. Matthiesson, *Lit. Nachlass*, Berlin 1832, II, 45 f. **18.** Briefe von K. V. v. Bonstetten an F. Brun, 1829 II, 42, 52 f., 57, 89; 126, 31, 49, 53, 68, 73, 87, 98. **19.** C. L. N. Mynster, *Mindeblade om Oehlenschläger*, 179. **20.** Briefe von Bonstetten an F. Brun II, 193, 324, 57. **21.** N. C. L. Abrahams, *Meddelelser af mit Liv*, 1876, 371. **22.** C. Rantzau *Breitenburgs Erindringer* udg. af L. Bobé, 1900, 22. 187. **23.** Beskow, *Minnens Bilder* II, Stockholm, 1866, 111—48. **24.** Briefe von K. V. v. Bonstetten II, 262, 69. N. V. Dorph. *Uddrag af P. O. Brøndsteds Reise-Dagbøger*, Kbhvn. 1850, 135. *Brøndsteds Brevbog i det Kgl. Bibli.* Briefe v. Bonstetten an Matthiesson, 1827, 155. **25.** *Aut.* III, 274 (193, 232, 34, 69, 74). **26.** R. L. II, 321. Gabriele v. Bülow, Berlin 1896, 231. **27.** *Hist. Tidsskr.* 8. R. I, 291. **28.** Eft. Rev. Pap. VII, 476. **29.** C. Humboldt til F. Brun, 1819, 28. Dec. **30.** Th. Distel, *Aus W. v. Humboldts letzten Lebensjahren*, Leipzig 1883, 192.

Tredje Kapitel (S. 285—320).

1. J. L. Heiberg, P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg, 3. Udg., 1883, 441. **2.** B. v. Beskow. *Vandr. Minnen*, 1833, I, 8—12. **3.** Original i F. Bruns *Papirer*. *Herders Werke*, XXIV, 489, 515. *Baggesen, Poetische Werke* V, 193—201. **4.** J. Baggesens *Biogr.* IV, 357, *Till.* 224—8, 276. **5.** *Aut.* II, 178, 179. **6.** *Baggesens Biogr.* IV, 226—28. **7.** *Flyvende Post* 1827, 29. Jan. **8.** Thiele, *Thorvaldsen i Rom* I, 359. Eft. Rev. Pap. VI, 45 f. *Thorvaldsens Museums Ark.*, 1811, 18. Dec. **9.** *Oehlenschläger, Saml. Digte* V, 194. **10.** *Breve i Thorvaldsens Museums Ark.* 1833, 7. Maj, 6. Dec. **11.** Eggers, C. D. *Rauch* II, 48 ff., III, 307 o. a. St. **12.** *Arkivet paa Tegel.* **13.** F. Brun til C. v. Humboldt 1820, 16. Dec. (ib.). **14.** J. P. Mynster, *Medd. om mit Levnet*, 1854, 197 ff. **15.** F. Brun til Bonstetten, 1818. **16.** Eft. Rev. Pap. V, 190 f. L. Daae, 21, 63, 144, 111, 117. **17.** M. Dreyer: F. Brun til C. v. Humboldt 1812 ^{30/8}; 1813 ^{26/2}; 1822 ^{11/9} (Tegel). L. Daae, *Breve fra Danske og Norske*, 52, 61. *Katholsk Menigheds Kirkebog*. **18.** Prins Christian til F. Brun, *Ladegaardsøen* 17. Juli 1814. **19.** *Neueste Gedichte* 129, 196. **20.** *Brev fra F. Brun til K. Rahbek u. D.* (Ny kgl. *Saml.* 1456 fol.). Lallah Rook,

Lembckes Oversættelse S. 109. **21.** N. C. L. Abrahams, Medd. fra mit Liv, 131. **22.** Pignatelli: L. Daae, Breve fra Danske og Norske, 1876, 82, 93, 142. **23.** N. C. L. Abrahams, Medd. fra mit Liv, 132—7. **24.** Catalani: F. Brun til K. Rahbek 1828, 12. Jan. **25.** Aut. III, 259, 261—62. **26.** Kuefstein: Aut. II, 194, III, 228, 239. F. v. Matthisson, Lit. Nachlass II, 67 f., III, 234—46. **27.** Ferronnays: Aut. III, 221, 227. L. Daae, Breve fra Danske og Norske 30, 52. E. Gigas, Litteratur og Historie, 1902, 138. **28.** Bourgoing: Aut. II, 174, 184. P. de Bourgoing, Souvenirs d'histoire contemporaine, Paris 1864, 38—47; 66—87. F. Schiern, Nyere hist. Studier I, 1875, 499—538. **29.** St. Simon: E. Gigas, Litteratur og Historie III, 139. Museum 1890, 65 ff. **30.** D'Ambrosio: L. Daae, 100. **31.** Wheaton: W. B. Lawrence, Commentaire sur les éléments du droit international de Henry W., Lpz. 1868, I, 28—46. Aut. III, 246. **32.** Vieusseux: Aut. II, 112. H. C. Andersen, Saml. Skr. I, 163. **33.** Zoëga: Eft. Rev. Pap. V, 101, 209. F. Brun til C. v. Humboldt, 1827 ²⁸/₁, ²/₆, ²⁰/₄ (Tegel). **34.** H. C. Ørsted: Aut. III, 276. F. Brun til Bonstetten, 1822 ²⁶/₂. **35.** Vargas: Biogr. Lex. XVIII, 260. **36.** F. Brun til K. Rahbek (Ny kgl. Saml. 1456). **37.** A. Wahrenburg til Fr. Brun, Aut. III, 236, 1827 ⁴/₅. **38.** Aus Schleiermachers Leben u. Briefen II, 473 ff. **39.** Neueste Gedichte, 1820, 42. **40.** Ib. 52. **41.** Ib. 8. **42.** Ib. 170. **43.** Ib. 25. **44.** Ib. 56. **45.** Ib. 101. **46.** Aut. III, 219. **47.** Euphorion III, 116, 138. Briefe v. Bonstetten an Matthisson, 1827, 129. Brøndsted til Münter 1824 ¹⁰/₆. **48.** W. v. Humboldts Briefe an eine Freundin, ed. A. Leitzmann, 1909, II, 330. **49.** Goedeke, Grundriss, 2. Aufl. V., 1893, 430 f. **50.** J. P. Mynsters Mindetale, 5 ff. **51.** Paul Rachel, Elise v. der Recke, Leipzig 1900, bl. a. I, XXVI, XXXIII, 384, 464 f. **52.** P. Hjort, Udvalg af Breve, 1867, 183 f. **53.** F. v. Matthissons Nachlass, Berlin 1832, II, 73 f. **54.** J. Möser, Patriotische Phantasien, 1820, III, 58. **55.** Breve til og fra F. C. Sibbern, ved C. L. N. Mynster, 1866, 60 f. J. Fürst, H. Herz, Leben u. Erinnerungen, Berlin 1858, 205, 341.

FORKORTELSER I HENVISNINGERNE

- Adler¹: G. C. Adler, Ausführliche Beschreibung der Stadt Rom, Altona 1781.
- Adler²: J. G. C. Adler, Reisebemerkungen auf einer Reise nach Rom, Altona 1783.
- Archenholtz: J. W. v. Archenholtz, England und Italien, Leipzig 1785, II.
- Aut.: F. Bruns Autografsamling I—III (i det kgl. Bibl.), IV i privat Eje.
- Düntzer: Goethes Italiänische Reise, herausgegeben von H. Düntzer, Berlin [1877].
- Eft. Rev. Pap.: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, udgivne ved Louis Bobé, I—VIII, Kbhvn. 1895—1910.
- Episoden: F. Brun, Episoden aus Reisen I (Zürich 1806), II (Zürich 1809), III (Mannheim og Heidelberg 1816), IV (Leipzig 1818).
- Fernow: K. L. Fernow: Sitten- u. Kulturgemälde von Rom, Gotha 1802.
- Furtwängler: A. Furtwängler, Beschreibung der Glyptothek König Ludwigs I. zu München, München 1900.
- Gerning: J. J. Gerning, Reise durch Oestreich u. Italien, Frankfurt a. M. 1802, I—III.
- Gierlew: A. C. Gierlew, Breve over Italien og Sicilien paa en Reise 1803—4, Kbh. 1807, 1—2.
- Haakh: Ad. Haakh, Beiträge aus Württemberg zur neueren deutschen Kunstgeschichte, Stuttgart 1863.
- C. Jacobsen: Carl Jacobsen, Ny Carlsberg Glyptotek. Fortegnelse over de antike Kunstværker 1906.⁴
- Kephalides: A. W. Kephalides, Reise durch Italien, Leipzig 1822, I—II.
- Kotzebue: A. F. F. v. Kotzebue, Erinnerungen von einer Reise aus Liefland nach Rom u. Neapel, Berlin 1805, I—III.
- Meyer: Fr. Joh. Lor. Meyer, Darstellungen aus Italien, Berlin 1792.
- Moritz: K. Ph. Moritz, Reisen eines Deutschen in Italien 1786—88, Berlin 1792—3, I—III.
- N.: Giambattista Nolli, Nuova Pianta di Roma. MDCCXLVIII.
- P. S.: F. Brun, Prosaische Schriften, Zürich 1799—1801, I—IV.
- Ramdohr: F. W. B. v. Ramdohr, Ueber Malerei und Bildhauerarbeit in Rom, Leipzig 1787, I—III.
- Recke: E. v. der Recke, Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands u. durch Italien, I—IV, Berlin 1815—17.
- R. L.: F. Brun, Römisches Leben, Leipzig 1833, I—II.
- Stolberg: Gesammelte Werke der Brüder Chr. u. Fr. Leop. Grafen zu Stolberg, Hamburg 1822, VII.
- Vogel: Julius Vogel, Aus Goethes Römischen Tagen, Leipzig 1905.
- Volkmann: J. J. Volkmann, Historisch-kritische Nachrichten von Italien, Leipzig 1770, II.
- Wahrheit: F. Brun, Wahrheit aus Morgenträumen, Aarau 1824.

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE

- Titelbillede: Frederikke Brun. Efter Miniaturportræt, malet af H. J. Aldenrath.
- Side 9. Dr. theol. Balthasar Münter. Tegnet og stukket af J. M. Preisler 1775. Efter Aftryk af den originale Kobberplade.
- 15. St. Petri Kirke med tilstødende Gader. Udsnit af Chr. Geddes Byplan fra 1757.
- 23. Silhouet, forestillende Familien Münter o. 1780.
- 25. Geheimekonferensraad Constantin Brun. Efter Originalmaleri (af Masuriez?).
- 33. Barbara Juliane Baronesse Krüdener, født v. Vietinghof, med Sønnen Paul. Efter Maleri af Angelica Kauffmann i Louvre.
- 59. Frederikke Brun med Datteren Charlotte. Efter Maleri af Erik Pauelsen.
- 83. Piazza del Popolo. Efter Stik af Piranesi.
- 87. Piazza di Spagna. Ligeledes.
- 90. Villa Malta i Rom. Efter Tegning af Cecilie Brandt, o. 1795.
- 91. Cestiuspyramiden. Efter Tegning af H. Lips o. 1795.
- 93. Forum Romanum. Efter Stik af Piranesi.
- 133. Angelica Kauffmann. Efter Selvportrættet i Uffizierne.
- 139. Friedrich v. Matthisson. Efter Maleri af F. Hartmann (1796).
- 145. Orestes og Iphigenie. Efter Skitse af Wilh. Tischbein.
- 157. Carl Victor v. Bonstetten. Efter Maleri af Jens Juel.
- 174. Anne Germaine de Staël-Holstein. Efter Miniaturportræt, malet af Gérard, tilhørende Hr. Greve O. d'Haussonville (Coppet).
- 181. Caroline v. Humboldt, født v. Dacheröden. Efter Maleri af Wach, tilhørende Fru Hofmarskalinde v. Heinz, født v. Bülow (Tegel).
- 183. Bertel Thorvaldsen, Selvportræt, tilhørende Hr. Konsul H. Konow (Rom). Paa Bagsiden læses: „Tegnet af ham selv 1794, Aabenraa Nr. 225“.
- 203. Pave Pius VII. Efter Maleri af L. David, tilhørende Hr. Etatsraad Jak. Hegel.
- 208. Georg Zoëga. Efter Originaltegning af Thorvaldsen.
- 214. Grevinde Louise Albany-Stuart, født Grevinde Stolberg-Gedern. Efter Maleri af Fabre i Pitti.
- 231. Grevinde Ida Bombelles, født Brun. Efter Maleri af J. L. Lund.
- 235. Sophienholm. Efter Originaltegning af J. L. Lund.
- 259. Louis Philippe Greve Bombelles. Efter Originaltegning af Ingres, tilhørende Hr. Greve Bombelles (Opaka, Kroatien).
- 286. Silhouet, forestillende Jens Baggesen, der læser op paa Sophienholm.
- 293. Biskop, Dr. theol. F. Münter. Efter Maleri af Ad. Müller, 1835.

REGISTER

- Åkerblad**, Joh. Dav., Arkæolog, 212.
Abel, Joseph, Maler, 190.
Abildgaard, Nic. Abr., Maler, 80. —, Peter Chr., Kemiker, 163.
Abrahams, N. C. L., Prof., 278, 299.
Abrahamson, Verner Hans Fred., Forf., 37.
Addison, Jos., XI.
Adler, Joh. Georg Chr., Orientalist, 81.
d'Agincourt, Jean Baptiste, Baron, Arkæolog, 212.
Albaccini, Carlo, Billedhugger, 137.
Albany, Louise, Grevinde, 196, 214 f., 218.
Alquier, Charles Jean Marie, Diplomat, 252, 270.
d'Ambrosio, Paolo, Diplomat, 300.
Anker, Betzy, f. Sneedorff, 250.
Anna Amalie, Hertuginde af Weimar, 70, 86, 89, 190, 192.
Astrup, Elline, Frk., 238. —, Hans Chr., Godsejer, 237.
August Frederik, Prins af Sussex, 89, 138, 144.
Baden, Thork., Prof., 81.
Baggesen, Jens, 7, 32, 36—39, 40 f., 65 f., 68, 82, 130 f., 151 f., 164, 233, 237—44, 251, 260 f., 283, 285—90. —, Maria, 39. —, Sophie, f. v. Haller, 65, 68, 288.
Baldini, Sekretær, 205 f.
Bandettini, Teresa, Improvisatrice, 140.
Basedow, Joh. Bernh., Pædagog, XIX, 15.
Battoni, Pompeo, Maler, 80, 130.
Baudissin, Volf, Greve, 267 f., 272.
Beeken, Hartmann, Billedhugger, 80.
Bellini, Giov., Maler, XXIII, XXVII, 220.
Benvenuti, Pietro, Maler, 215.
v. Berger, J. J., Læge, 15, 20 f. — se Warnstedt.
del Berio, Salso, Forf., 297.
Bernadotte, Prins af Pontecorvo, 266—73.
Bernini, Lor., Billedhugger, XXV, 104, 223.
Bernstorff, Andr., Greve, 18. —, Andr. Peter, Greve, 18, 22, 30 f., 35, 38, 53, 81. —, Augusta, Grevinde, f. Comtesse Stolberg, 31. —, Charitas Emilie, Grevinde, f. Buchwald, 27. —, Chr. Gynther, Greve, 70. —, Joakim, Greve, 272.
v. Beskow, Bernh., Forf., 278, 285.
Birch, Andr., Biskop, 81.
Blicheroisen, Peder, Etatsraad, 234. — se Bügel.
Bode, Joh. Joach. Christoph, Oversætter, VI f.
Boguet, Nic. Didier, Maler, 190.
Boie, Heinr. Chr., Forf., 22.
Bombelles, Ida, Grevinde, f. Brun, 13, 57, 134, 165, 170, 177, 182, 185, 190, 192, 194; 196—200; 207, 215 f., 218, 230, 233—39, 242—44, 257, 260—62, 268, 274, 282, 288, 299; 301. —, Louis Philippe, Greve, 244, 257 f., 260 f. —, Marc Marie, Greve, 257 f.
Bonaparte, Alexandrine, f. Bleschamps, 213. —, Joseph, Konge af Neapel og Spanien, 216. —, Lucien, 213.

- de Bonnay, Catharine, Marquise, f. O'Neill, 253. —, Charles François, Marquis, 253.
- Bonnet, Charles, Naturforsker, 52, 55, 156.
- v. Bonstetten, Carl, Godsejer, 74, 156, 59, 278. —, Carl Victor, XXI, 49, 53 f., 61, 73 f., 152—56, 159—65, 167—74, 176—78, 184, 189—91, 193—94, 198—200, 218, 245, 260, 262, 265, 274—81, 283, 295, 297; 311, 315. —, Marie, f. Wattenwyl, 54 f., 153, 155.
- Borgia, Stefano, Kardinal, 80 f., 126 f.
- dal Borgo, Louise, f. Wesselhöft, adopt. Schimmelmänn, 254.
- Both, Jan, Maler, 106.
- Bourgoing, Paul, Baron, 300.
- Boye, Casp. Joh., 289.
- Bozenhard, Emm., Generalkonsul, 24, 27.
- Bracci, Kommandant, 220.
- Brandes, Joh. Chr., Forf., 29 f. —, Minna, Skuespillerinde, 30.
- Brandis, Chr. Aug., Prof., 251.
- Braschi, Onesto, Prins, 116.
- v. Brinkman, Carl Gustaf, Forf., 70, 164.
- Brill, Poul, Maler, XXVII, 106.
- Bristol, Lord, 135 f.
- Brockes, B. H., Forf., VIII.
- Brogliè, Albertine, Hertuginde, f. de Staël Holstein, 266.
- Brown, John, Agent, 282.
- Brun, Carl, Godsejer, 30, 55, 66, 74, 140, 163, 167, 192, 206 f., 218, 257. —, Constantin, Geheimeraad, 22, 24, 27 f., 32, 41, 44, 54, 56, 153—6, 159 f., 167—70, 177, 193, 194; 216, 218, 229 f., 253—57, 277, 299; 311 f. —, Frederikke, f. Münster, se Indholdsfort. —, Frederikke Margrethe, f. Bügel, 257. — se Bombelles, Neumann, Pauli, Rennkampff.
- Brune, G. M. A., General, 155.
- Brunelleschi, Fil., Arkitekt, XXVII,
- Brunetti, Lazzaro, Greve, 215, 257.
- Brzozowska, Therese, 70 f.
- Brøndsted, P. O., Arkæolog, 211, 251, 278.
- Bunsen, Carl Chr. Jos., Friherre, 251.
- Buti, Camillo, 86, 282.
- Bügel, Casp. Peter, Godsejer, 257. —, Daniel, Godsejer, 234. —, Jasmine, f. Blicherolsen. — se Brun.
- Bürger, Gottfr. Aug., 27, 41, 63.
- Büsch, Joh. Jürgen, Billedhugger, 136.
- Byström, Joh. Niklas, Billedhugger, 89.
- Böhmer, se Schelling.
- Böttiger, Carl Aug., Forf., 165 f., 308, 313.
- C**abott, Joh. Herm., Maler, 80, 125 f.
- Campe, Joh. Heinr., Forf., VI, XVI.
- Canova, Ant., XXII, 136, 184—7, 192, 207.
- Capecelatro, Giuseppe, Erkebisp, 216 f., 297.
- Caposele-Ligny, Prins, 217.
- da Caravaggio, Michelangelo, Maler, 105.
- Carl, Prins af Danmark, 85.
- Caroline Amalie, Dronning, 297.
- Carracci, Ann., Maler, XXV ff., 105 f., 222, 24.
- Carstens, A. G., Gehejmerraad, 20. —, Asmus Jac., 80, 91, 106, 130—36, 151, 184.
- Carstensen, Edv., Guvernør, 303. —, Georg, 303. — se Marcussen.
- Casorti, Pasq., Mimiker, 121.
- Catalani, Angelica, Sangerinde, 261, 299.
- Cavaceppi, Bart., Billedhugger, 137.
- v. Chamisso, Adalbert, 251 f.,
- Charlotte, Prinsesse, 91.
- de Charrière, I., 174.
- Christian VII, Konge, VII, 5, 121.
- Christian VIII, Konge, 184, 209, 275, 278, 289 f., 296—98.
- Cimabue, Giov., Maler, XXVII, 224.
- Claudius, Matth., XVI, 11, 27.
- Clemens, C. F., Kobberstikker, 52.
- Colman, George, d. y., Forf., XI.
- Colonna-Avellino, Prins, 218.
- de Coninck, Jean, 298.
- Constant, Benj., Forf., 177, 197 f. —, Rosalie, 174.
- Correggio, Ant., Maler, XXIII, XXV ff., 223.

- Cottin, Sophie, Forfatterinde, 199.
 Cramer, Joh. Andr., Prokansler, II, 5—8,
 12, 14, 16. —, Carl Fried., Prof., 30 f.,
 36 f., 39 f., 65. — se Kirstein.
 v. Creutz, F. C. C., Forf., III.
 v. Cronegk, Joh. Fr., Friherre, Forf., III.
- D**
 Dajon, Nic., Billedhugger, 80.
 Dankwart, F. C. E. Th., Geheimeraad,
 304.
 Degerando, Jos. Marie, Baron, 212.
 Delfico, Melch., Forf., 217, 97.
 Denis, Sim., Maler, 136.
 Dernath, Charlotte, Grevinde, f. Com-
 tesse Bernstorff, 160, 295. —, Magnus,
 Greve, Diplomat, 295.
 Desaugiers, Aug. Felix, Diplomat, 252 f.,
 300.
 Diede zum Fürstenstein, Louise, Baro-
 nesse, f. Grevinde Callenberg, 70.
 Dodwell, Edw., Arkæolog, 212.
 Dohna, Wilh., Greve, 253.
 Dolci, Carlo, Maler, XXV.
 Dolgorucki, Sergius, Prins, 269 f.
 Domeier, Læge, 89, 138, 150.
 Domenichino, Dom. Zampieri, Maler,
 XXV, 222, 224.
 Donatello, Donato, Billedhugger, XXV ff.
 Dreyer, Sophie Louise, 234 f., 295 f. —
 se Villena.
 Düring, Henriette Sophie, f. v. Rheden,
 Generalinde, 267.
- E**
 Ebert, Joh. Arn., Forf., II.
 Eckersberg, C. V., Maler, 86, 106, 293 f.
 Eckhof, J. C. D., 18.
 Éfrançais, Max., Tindebestiger, 55.
 Eggers, C. U. D., Baron, Overpræs., 159,
 61, 93. —, Constance, Baronesse, 234.
 —, Hanne, Baronesse, 234, 241. —,
 Johanne, f. Münter, 16, 152.
 Engelbreth, V. F., Præst, 81.
 Erichsen, Vig., Maler, 79.
 Esmarch, Joh. Hier., Forf., 21 f., 24 f.
 Estrup, H. F. J., Historiker, 216.
 Ewald, Joh., Digter, 7, 20, 24.
 v. Eybenberg, Marianne, f. Meyer, 70.
- F**
 Fabre, Fr. Xav. Pascal, Maler, 214.
 Fea, Carlo, Arkæolog, 95.
 Ferdinand I, (IV) Konge af Neapel, 142,
 147.
 Fernow, Carl Ludv., Forf., 91, 100, 127,
 130—32, 136, 138, 179, 182, 185 f.,
 189 f., 192, 310.
 de Ferronnays, Ferron, Greve, 299.
 Fielding, Henry, Forf., VI.
 Fiesole, Fra Giovanni da, XXVIII, 220.
 Filangieri, Carlo, Hertug, 148—50, 216.
 —, Caroline, f. Frendel, 148, 216.
 —, Gaëtano, 148—50, 297.
 da Fonseca, Ida Henriette, 299.
 Forster, Antonie, 31. —, Joh. Georg,
 XI f., XX, XXV, 31, 56. —, Therese,
 Heyne, XX, 56 f.
 le Fort-Boissier, Lise, 183.
 Foss, Laur., Cand. jur., 257.
 Foster, Aug. John, Diplomat, 253.
 Fra Angelico, se Fiesole.
 Francia, Francesco, Maler, 220.
 Frederik V, Konge, 5 f.
 Frederik VI, Konge, 162, 258, 268 f.,
 272, 295.
 Frederik, Arveprins, 11, 20.
 Frederik IV, Hertug af Gotha, 210.
 Frederik, Landgreve af Hessen-Homburg,
 218 f.
 Frederik Vilhelm Philip af Württemberg,
 164.
 Friedrichson se Ribbing.
 Füssli, H. H., Forf., 61, 72, 281.
- G**
 Gabrielli, Statssekretær, 202.
 Galeotti, Vinz., Balletmester, 235.
 v. Gall, Gerhardine, Frk., 249, 267, 298;
 303.
 Garofalo, Benv., Maler, 106, 222.
 Gaudenzi, Marietta, 298.
 Gellert, Chr. F., Digter, V, XII, 5, 16.
 Georg IV, Storhertug af Meklenborg
 Strelitz, 185, 192.
 v. Gerschau, Marie, 298.
 Gerson, Jos., Hofraad, 298. — se Pig-
 natelli, —, Nic., 299.
 Gessner, Sal., Forf., IX—XI.

- Gerstenberg, Heinr. Wilh., Forf., IV, XI, 7 f., 18, 27.
- Ghiberti, Lor., Billedhugger, XXV, XXVII, 224.
- Ghirlandajo, Dom., Maler, 105, 220.
- Giorgione Barbarelli, Maler, XXIII.
- Giotto (di Bondone), Maler, XXV ff., 220, 224.
- Giraud, Giov., Greve, Forf., 212.
- Gisecke, Karl Ludv., Mineralog, 301.
- Giuntotardi, Pietro, Abbate, 140.
- Glafey se Matthisson.
- Gmelin, Wilh. Fr., Kobberstikker, 132, 192.
- Goldsmith, Oliver, Forf., VII, 196.
- Gottsched, L. A. V., f. Kulmus, XVIII.
- Goubau, Ant., Maler, 79, 112.
- Gray, Thomas, Forf., III, 176.
- Grenville-Temple, Lady, 212.
- Grotthus, Sara, Baronesse, f. Meyer, 70f.
- Grönland, Peter, Musikamatør, 165.
- Guercino, Barb., Maler, XXV, XXVII, 223.
- Guldberg, Ove Høegh, 30.
- v. Goechhausen, Louise, 70.
- v. Goeckingk, Günther, Forf., 42.
- v. Goethe, Joh. Wolfgang, I f., IV, VI, XV f., XVIII, XX, XXVI ff., 4, 11, 17, 52, 62 f., 69—72, 75, 99 f., 102, 104, 108, 111, 117, 125, 130—33, 135—38, 143 f., 147 f., 151 f., 166, 176, 180, 182, 184, 186, 188, 192; 210, 226, 261; 319.
- Hackert**, Phil., Maler, 143, 147.
- Hage, Eleanor, 249, 288. —, Jens Fr., Købmand, 249. —, Marie Sophie, f. Ruspini, 249.
- Hagedorn, Chr. Ludv., Forf., XXII—XXIV.
- Hamilton, Emmy, f. Harte, Lady, 136, 142, 144. —, Gavin, Maler, 103. —, Will., Lord, 142—44.
- Hammeleif se Reinhardt.
- Harsdorff, Chr. Fr., Arkitekt, 79.
- Hartmann, C. Fr., Maler, 138.
- Haste, Peter H., Forf., 65.
- Hauch, A. W., Overhofmarskal, 163, 256, 301 f. —, Carsten, Digter, 86, 91, 148, 189, 250.
- Heger se Oehlenschläger.
- Heiberg, Joh. Ludv., 233, 236, 239 f., 242, 245, 247, 253. —, Peter Andr., 36.
- Heigelin, Chr., Konsul, 149.
- Heinrich XIV, Greve af Reuss-Plauen, 70.
- Heinse, Wilh., Forf., XXIV, XXVI, 219 f.
- Hell, Mart., Astronom, 5.
- Hendel-Schütz, J. H. R., Mad., 236.
- Hennings, Aug., Forf., XX, 21, 43 f., 67.
- Herder, Joh. Gottfr., II, IV, VI, 5, 7 f., 27, 68, 85, 89, 100, 121, 126, 129, 132 f., 166, 192, 287. —, Caroline, f. Flachsland, 192.
- Herz, Henriette, 320.
- Hetsch, Gust. Fr., Arkitekt, 134, 304. —, Phil. Fr., Maler, 134, 136, 182, 190, 192.
- Heyne, Chr. Gottlob, Prof., 41 f. — se Forster.
- Himmel, Fr. Heinr., Komponist, 210.
- Hirt, Aloys, Prof., 100, 105, 127, 129 f., 132, 135, 137—39, 219.
- Holbein, Hans, Maler, 106, 224.
- Holck, Chr., Kaptejn, 178.
- de Holmskjold, Th., Botaniker, 42 f.
- Hornbostel, Konsul, 48.
- Huber, François, Naturforsker, 170 f., 174. —, Jean, Naturforsker, 171. —, Pierre, 171. —, Marie Aimée, f. Lullin, 171.
- v. Humboldt, Alex., XI. —, Caroline, f. v. Dacheröden, 121, 180—82, 186, 190, 192, 200, 207, 211, 216 f., 237, 251, 255, 281—84, 291 f., 295. —, Wilh., 89, 111, 121, 126, 180—85, 188 f., 192, 207—9, 211, 213, 262, 274, 282, 284, 295, 311.
- Hviid, Andr. Chr., Prof., 36, 81. —, Caja, 20.
- Häser-Verro, Charlotte, Sangerinde, 210.
- Hölyty, L. C. H., Digter, III, XIV, 17, 22.
- Ingemann**, Bernh. Sev., 245 f.
- Jacobi**, F. H., Filosof, XVI, 40. —, J. G., Forf., VII, XV, 170.

- v. Jacobi-Klötz, C. P. W., Diplomat, 272.
 Jacobsen, Carl, Dr. phil., 101.
 Jenkins, Th., Antikvar, 136 f.
 Juel, Jens, Maler, 52, 80, 144, 156, 168.
 Jurine, Louis, Læge, 173.
- K**
 Kaas, Fred. Jul., Statsminister, 267, 72.
 v. Kalb, Charlotte, XXI.
 Kauffmann, Angelica, 32, 90 f., 132 f., 134, 140, 144, 190, 192, 207, 213.
 Keate, George, Forfatter, XII.
 Keller, Heinr., Billedhugger, 184, 190, 192, 207 f.
 Kellermann, Olaus, Arkæolog, 91.
 Kestner, Charlotte, f. Buff, 40.
 Kirstein, Ernst Phil., Konferensraad, 14, 31, 165. —, Henriette, f. Cramer, 165.
 v. Kleist, Ewald, IX, 16.
 Klopstock, Friedr. Gottlieb, II, IV f., IX, XI—XIV, 5—8, 15—18, 27, 57, 67, 132, 190, 318. —, Johanne Elisabeth, f. v. Winthem, 27. —, Meta, f. Moller, II, XIX, 27.
 Kniep, Christ. Heinr., Maler, 143 f., 147.
 Knigge, Ad., Friherre, Forf., 40.
 Koch, Jos., Maler, 86, 91, 134 f.
 Kohlrausch, Heinr., Læge, 200.
 Konow, Marie, f. Oehenschläger, 303.
 v. Kotzebue, Aug., Forf., XII, XVI.
 Kruse, Laur., Forf., 290.
 Krüdener, Barbara Juliane, f. v. Vietinghof, 32, 48, 132, 173.
 Kuefstein, Frantz, Greve, 299.
 Kuhlau, D. F. R., Komponist, 235.
 Kunzen, Fred. Ludv. Æm., Komponist, 30, 36, 86.
 Kändler, Alb., Maler, 91.
- de **Lafayette**, Marie Joseph Paul, 46 f.
 de **Lamartine**, Alph., 233, 261.
 Laroche, Sophie, Forfatterinde, V, XIX, 170, 279.
 Lavater, Joh. Casp., 55—58, 66, 72, 143, 319.
 Lebrun, Vigée, Malerinde, 47, 144.
 Lebzelter, Ludv., Greve, 216, 257.
- Leopold III, Hertug af Dessau, 67.
 Lepri, Marchese, 138.
 Lesage, Prof., 47.
 Lessing, Gotth. Ephr., VI, XVI, XXII f., 11, 99 f.
 Le Vaillant, Fr., Rejsende, 47.
 Levin se Varnhagen.
 Lichtenberg, G. C., Forf., XII.
 Lind, Agnes, f. Lund, 303.
 Lippi, Filippo, Maler, XVII. —, Filippino, Maler, 220.
 Lorrain, Cl., Maler, XXII f., 106, 223.
 Louise, Hertuginde af Dessau, XXI, XXVIII, 61, 67 f., 73, 86, 137 f., 151, 170, 279—81.
 Luini, Bern., Maler, 105, 221.
 Lund, Jens, Maler, 79. —, Joh. Ludv., Maler, 134, 182, 192, 207, 209, 218, 233 f., 283, 291—93.
 Lusignan, James, 310.
- v. der **Maase**, Frederikke, 250.
 Macpherson, Digter, IV.
 Magnani se Uhden.
 Mallet, Paul Henri, Forf., 172 f.
 Malling, Ove, 303. —, Peter, Arkitekt, 86.
 Mantegna, And., Maler, XXVIII.
 Marcuori, Bettina, 200. —, Ad., Komponist, 200.
 Marie Caroline, Dronning af Neapel, 142, 144.
 Marie Sophie Frederikke, Dronning, 249.
 Masaccio, Maler, XXVI, XXVIII, 220, 25.
 v. Matthisson, Fried., III, XIV, XXI, XXVII f., 49 f., 54 f., 58, 61 f., 67, 72 f., 86, 130, 132, 137 f., 151, 163, 170 f., 173; 200, 220, 225, 245, 263, 276, 279—81, 299; 311. —, Louise, f. v. Glafey, 61. —, Louise, f. Schoch, 279—81.
 Maury, Jean S., Statsmand, 46.
 Mazzini, Greve, 177.
 Mazzolino, Lud., Maler, 105.
 Mengs, Raf., Maler, XXII, XXV f., 79 f., 90, 125, 135, 221.
 Merkel, Garlieb Hellwig, Forf., 166 f., 254.

- Meyer, Fried. Ludv. Wilh., Forf., 127.
—, Joh. Heinr., Forf., XXVIII, 130 f., 137, 150 f.
- Michaëlis, J. D., Prof., 5 f.
- Michelangelo XXIII, XXV ff., 115, 221, 223.
- Middleton, John Izard, 215 f., 233.
- Milder-Hauptmann, Anna, Sangerinde, 299.
- Miller, Joh. Mart., Forf., XIV f., 72.
- Miollis, Sextius, General, 97, 201 f., 205.
- Mirabeau, H. Riquetti, Greve, 46.
- Moldenhawer, D. G., Prof., 165.
- Mollo, Gasparo, Digter, 217.
- Moltke, Adam, Admiral, 17. —, Fred. Ludv., Greve, 79.
- Monti, Vinc., Digter, 196.
- Moritz, Carl Philip, Forf., 69.
- Murat, Joakim, Konge, 216.
- Mustoxidi, Forf., 310.
- Müller, Fried., Maler, 131. —, Joh. v., Forf., 53, 56, 152, 159, 161 f., 262. —, Wilh., Forf., 310.
- Mynster, Jak. Peter, 161, 230, 255, 294, 312. —, Joakim, 298. —, Chr. Ludv. Nik., Forf., 302. —, Fanny, f. Münter, 294, 301. —, Fred. Ludv., Forf., 303. —, E., se Paulli.
- Münster-Ledenburg, Ernst, Greve, 138.
- Münster-Meinhövel, Amalie, Grevinde, f. v. Ompteda, 64 f., 248 f., 67.
- Münter, Balth., Præst († 1793), 1, 3—5, 8, 11—13, 20, 27—30, 32, 35, 58, 152. —, Balth., Kadet, 16, 20, 25. —, Fred., Biskop, 3 f., 8, 12, 20, 75, 81, 101, 110, 127—9, 143, 148, 165, 168, 193 f., 229 f., 294, 311. —, Hans, 3. —, Herman, 3. —, Ida, 302. —, M. E. F. S. f. v. Wangenheim, 168, 229. —, Lor. d. æ., 3. —, Lor. d. y., 3. — se Brun, Eggers, Olufsen.
- Möser, Justus, Forf., 40.
- Napoleon I**, 103 f., 176, 186, 201 f., 216, 265, 267 f., 273.
- Naumann, J. G., Komponist, 30 f.
- Necker, Jacques, 161, 175, 177, 198.
- Neumann, Jak., Biskop, 159. —, Justine, f. Brun, 159.
- Niebuhr, Barth. Georg, 5 f., 90, 117, 161, 167. —, Carsten, 5 f., 15 f.
- Nolli, Giamb., Kartograf, 95.
- Olsen**, Hans Gottsche, Etatsraad, 234.
- Olufsen, Chr. Friis R., Prof., 302. —, Frederikke, f. Münter, 302.
- Oxenstjerna, Carl Gust., Greve, 267.
- Oxholm, Peter Loth., Guvernør, 253, 269.
- Oscar, Prins af Sverig, 272.
- Ossian IV f.
- Overbeck, Fried., Maler, XI, 3, 135, 212, 225.
- Palladio**, Andrea, Arkitekt, XXV f.
- Paulsen, Erik, Maler, 35, 80.
- Pauli, Aug. Vilh., Generalkonsul, 229, 56, 60. —, Charlotte, f. Brun, 35, 66, 229, 39, 55 f., 60.
- Paulli, Marie Elisabeth, f. Mynster, 302.
- Payngck, Peter, Læge, 91.
- Peale, Patrick, se Seckendorff.
- Pechlin, Elise, 304.
- Perugino, Pietro, Maler, 220.
- Pestalozzi, Joh. Heinr., Pædagog, 161.
- Pfaff, Chr. Heinr., Prof., 66, 71, 138, 251.
- Piantanida, Gaetano, Sanger, 236.
- Pictet, A. J., f. Rochemont, 172. —, Charles, Prof., 172. —, Marc Aug., Prof., 53, 172 f., 198.
- Pignatelli-Ruffo, Adelaide, Prinsesse, 298. —, Prins, 298 f.
- Pinturicchio, Bern., Maler, XXVIII.
- Piranesi, Giambattista, Kobberstikker, 92. —, Francesco, 126.
- Pirolì, Tommaso, Kobberstikker, 129.
- Pisano, Giovanni, Billedhugger, XXVII.
- Pius VI, 108, 116, 179, 188.
- Pius VII, 179 f., 201 f., 205 f.
- Plötz, Henr., Maler, 52.
- Poel, Pieter, Forf., 30, 57.
- Pohrt, Ed., 66, 167.
- Poniatowski, Stanislaus, Storkansler, 103.
- Poussin, Nic., Maler, XXII, 106, 135, 223.

- Pram, Chr. H., Digter, 20 f., 65.
 Preisler, Joh. Mart., Kobberstikker, 18, 225.
 Pückler-Muskau, Herm., Greve, 210.
- Radet**, Ét., General, 205 f.
 Rahbek, Kamma, f. Heger, 44—48, 260 f., 89, 302.
 Rafael Sanzio, XXIII, XXV ff., 106, 221 f., 225.
 Ramdohr, Fried. Wilh. Bas., Forf., 99 f., 103.
 Ramée, Jos., Arkitekt, 43 f., 156.
 Ramus, Chr., Prof., 81, 140.
 Rantzau, Conrad, Greve, 278, 303.
 Rapp, Gottlob, 192.
 Rath, Henriette, Malerinde, 173.
 Rauch, Chr. Dan., Billedhugger, 208 f.
 Rechlin, Carl, Forf., 66.
 v. der Recke, Elise, f. Medem, XXI, 150, 313 f.
 Regenfuss, Frantz Mich., Konkylolog, 5.
 Rehberg, Fried., Maler, 135 f., 184, 192.
 Reichardt, Joh. Fried., Komponist, 11, 161 f.
 Reiffenstein, Joh. Fried., 100, 129.
 Reimarus, Elise, 67. —, Joh. Heinr. Alb., Dr., 67.
 Reinhard, Christine, f. Reimarus, 67.
 Reinhardt, Johs., Zoolog, 192, 250. —, Julie, 303. —, Mathilde, 303. —, Nicoline, f. Hammeleff, 239, 250.
 Reinhart, Joh. Chr., Maler, 132, 134 f., 190, 192, 207, 209.
 Reinhold, Carl Leonh., Prof., 66, 130.
 Rembrandt XXIII, 222.
 Reni, Guido, Maler, XXIV, XXV, XXVII, 222.
 v. Rennenkampff, Alex., 207. —, Augusta, f. Brun, 45, 194, 218, 256, 258. —, Gustav, 207, 256 f.
 Resewitz, Fr. Gabr., Præst, 14—16.
 Reventlow, Chr., Greve, Statsminister, 18, 31, 156, 163, 290. —, Fritz, Greve, 66, 131, 136, 138, 219. —, Julie, Grevinde, 66, 132, 138, 141, 219. —, Joh. Ludv., Greve, 18. —, Sophie, f. v. Beulwitz, 13, 18, 156. —, se Stolberg.
 Reverdil, Elie François S., Forf., 198.
 Rezzonico, Prins, 192.
 Ribbing, Fred., Greve, 43.
 Richardson, Sam., Forf., V, 8, 16.
 Riepenhausen, Franz, Maler, 211. —, Joh., Maler, 211.
 Rilliet-Huber, Mad., 197.
 Rist, Joh. Georg, Diplomat, 167.
 de Rocca, Jean, Ltnt., 265 f.
 Rochemont se Pictet.
 Rohne, Ant. Chrf., Præst, 16.
 Romano, Giulio, Arkitekt, XXVI.
 Rosa, Salvator, Maler, 223.
 de Rossi, Gherardo, Forf., 205, 213
 Rothe, Andr., 20. —, Tyge, Forf., 52, 173.
 Rousseau, J. J., VII f., X f., XIX, XXII, 51, 53, 172, 176.
 Rowe, Elisabeth, Forfatterinde, XI.
 Rubens, P. P., XXIII, XXIV.
 Runge, Ph. O., Maler, 168.
 Ruspini se Hage.
 Ruysdael, Sal., Maler, XXIII.
 Råde, Ant., Maler, 80.
- de **Saint-Pierre**, Bernardin, Forf., XII.
 Saint-Simon, H. J. V., Marquis, 300.
 v. Salis-Seewis, Joh. Gaudenz, Forf., III, XIV, 72, 280. —, Ursina, f. Pestalozzi, 72.
 Sander, Chr. Lavinus, Forf., 50, 58, 163.
 Sarmiento, Franc., Traktør, 85 f., 138.
 del Sarto, Andrea, Maler, XXVI, 223.
 de Saussure, H. B., 55.
 Schall, Claus N., Komponist, 235, 298.
 Schelling, Caroline, f. Michaëlis, XX.
 v. Schill, Ferd., 269, 73.
 v. Schiller, Charlotte, f. Lengefeld, 166, 182. —, Fried., XIII, XV, 66, 68 f., 72, 131, 151 f., 165 f., 180, 220, 319.
 Schimmelmänn, Charlotte, f. Schubart, Grevinde, 27, 32, 39, 152, 161, 165 f., 233, 237, 253 f., 258, 267, 269. —, Emilie, Grevinde, f. Comtesse Rantzau, 18, 24. —, Ernst, Greve, 18, 21, 27,

- 35, 37 f., 152, 155 f., 162, 165, 167; 218, 253 f., 267, 290; 301, 303, 311.
- v. Schlanbusch, Th. G., Diplomat, 147.
- Schlegel, Aug. Wilh., XX, 41, 136, 195—98; 233, 266, 269, 271.
- Schleiermacher, Fried. Ernst Dan., Theolog, 164, 304, 313.
- Schmidt, Heinr., Maler, 135. —, Joh. Jak., Billedhugger, 136.
- v. Schmidt-Phiseldeck, Conr. Fr., 45, 55.
- Schow, Niels, Arkæolog, 81.
- Schröder, Fried. Ulf. Wilh., Skuespiller, XI.
- Schubart, Herm., Baron, 178, 200, 215, 218, 301. —, Jacqueline, f. v. Wieling, 215.
- Schulz, Joh. Abr. Peter, Komponist, 30, 40, 58, 64—66, 165.
- Schumacher, Cornelia, f. Trant, 39.
- Schwartz, F., Kaptejn, 298.
- Schönborn, Gottl. Fr. Ernst, Diplomat, 15 f.
- Seckendorff, G. A., Baron, Mimiker, 236.
- Siboni, Giuseppe, Komponist, 235, 298. — se Tutein.
- Sickler, Fried., Dr., 209 f.
- Sievers, Juliane, Grevinde, 49.
- de Sismondi, J. Ch. L. Simonde, Historiker, 54, 193, 197 f., 214, 218, 276.
- v. Sixtel, Peter, Sekretær, 165.
- Sneedorff, Hans Chr., Admiral, 24, 27. — se Anker.
- Somariva, Greve, 290.
- de Souza, Pedro, Diplomat, 197.
- Spazier, Karl, Forf., 39 f.
- Spengler, Lor., Kunstdrejer, 16.
- Spener, Phil. Jac., I.
- de Staël-Holstein, Albert, 268, 73. —, Anne G. L., f. Necker, 121, 164, 174—77, 194—98; 206, 215, 236, 253, 255, 265—76, 280, 299; 309, 313, 320. —, Aug., 266. —, Erik Magnus, Baron, 175.
- v. Staffeldt, Ad. Wilh. Schack, XXV i., 37 f., 82, 246 f., 250.
- Stakieff, Alex., Greve, 32.
- Stanley, Ch. Fr., Billedhugger, 79.
- Steinmann, Søstre, 16.
- Sterne, Laurence, Forf., IV, VI, VII.
- Stolberg, Chr., Greve, 18, 40. —, Fr. Leop., Greve, IV, XIV, XXVII, 35, 121, 150 f., 182; 221, 263; 319. —, Louise, Grevinde, f. Comtesse Reventlow, I, XIX, 18, 40, 52, 67, 71; 237, 317. —, Katharine, Comtesse, 303. — se Albany.
- Struensee, Carl Aug., Statsminister, 12. —, Joh. Fr., Greve, 11 f.
- Stuart, Carl Ed., Prætendent, 214. — se Albany.
- Sturz, Helfr. Peter, Forf., 15 f., 18.
- Suchtelen, Poul, Greve, Diplomat, 267.
- Suhm, Peter Fr., 13, 156, 59.
- Thiele, Just Matth., Forf., 187 f., 247, 97, 306.
- Thomson, James, Forf., IV, VIII f., XI.
- Thorvaldsen, Bertel, XXII, 80, 86, 89, 91 f., 99, 102 f., 107, 109, 126, 133, 137, 141, 147, 182, 184—9, 192; 207—9, 215, 233, 282 f., 288, 290—92.
- Tiedge, Christ. Aug., Digter, XXI, 313.
- Tintoretto, Jac., Maler, XXV.
- Tischbein, Wilh., Maler, 143 f., 147.
- Titian, Maler, XXIII, XXV f., 105 f., 222.
- Torlonia, Giov., Hertug, 192.
- Trant, Fr. Carl, Deputeret, 14.
- Trippel, Alex., Billedhugger, 136.
- Tutein, Fritz, 24, 27. —, Pepina, f. Siboni, 298. —, Sophie, f. Wraatz, 18 f.
- Uhden, Anna Maria, f. Magnani, 187—89, 282, 291. —, Wilh., Arkæolog, 187 f., 282, 291.
- Vanselow, Marie, 27. — se Wickede.
- Vargas, Romeo, Greve, 301 f.
- Varnhagen v. Ense, Carl Aug., 70 f. —, Rahel, 70 f.
- Ventignano, Hertugen af, 217.
- Veronese, Paolo, XXIII, XXV.
- Verri, Al., Greve, 212.
- del Verrochio, Andrea, Billedhugger, XXV.
- Vieusseux, Jean Paul, Forf., 301.

- Vilhelm, Prins af Glyksborg, 278.
 Vilhelmine, Hertuginde af Württemberg, 164, 280.
 de Villena, Marquis, 296. —, Mariquitta, 234 f., 295 f.
 da Vinci, Lionardo, XXVI, 105 f., 221.
 Vogler, Georg Jos., Komponist, 168.
 v. Voigts, Jenny, f. Möser, 40.
 Volkmann, Joh. Jak., Forf., 99 f.
 Volta, Al., Fysiker, 173.
 Voltaire, F. M. A., XIX, 156, 172.
 Voss, Heinr., 161. —, Joh. Heinr., XI, XIV, XVI, 66 f.
- W**ackenroder, Wilh. Heinr., XXVIII.
 Wahl, Joh. Georg, Maler, 211.
 Walterstorff, M. V. E., Frøken, 304.
 v. Wangenheim, Georg Heinr., 4. — se Münter.
 v. Warnstedt, H. V., Theaterchef, 20. —, Johanne, f. v. Berger, 20 f.
 Welcker, Fr. Gottl., Arkæolog, 128, 207—9, 250 f., 262, 283.
 Werner, Zach., Forf., 210.
 Weyse, Christ. Ernst Fred., Komponist, 65, 165 f., 235, 55, 98.
 Wheaton, Henry, Diplomat, 300.
 v. Wickede, Augusta, f. Vanselow, 22 f. —, Constance, 24. —, Fried. Bernh., 22, 24, 27.
- Wiedewelt, Johs., Billedhugger, 79, 89, 291.
 Wieland, Christoph Martin, VI, XV, 22, 27, 61, 68, 192, 319.
 Winckelmann, Joh. Joach., XXII f., XXV, 5, 79 f., 89, 92, 99 f., 103—5, 125, 130, 132, 137, 141, 152, 219 f.
 Wolf, J. A., Prof., 16.
 Wraatz, Mart., Hofleverandør, 18 f.
 Wulff, Ida, Sangerinde, 298 f.
 Wulfsen, Købmand, 200.
- Y**oung, Ed., Forf., II, IV f.
- v. **Z**iegler, Frk., VII.
 Zinck, H. O. C., Syngemester, 165.
 Zoëga, Emilie, 234, 83, 95 f. —, Fred., 301. —, Georg, 21, 80 f., 86, 89, 91, 97, 99—104, 106 f., 125—29, 132 f., 135, 137—9, 179, 182, 187, 190, 192, 207—9, 219, 250, 262, 283. —, Marie, f. Pietruccoli, 234, 283, 295 f.
 Zucchi, Ant., 133.
- O**eder, Georg Chr., Botaniker, 5.
 Oehlschläger, Adam, 163, 211, 229, 233, 236—43, 248, 250 f., 277, 283, 291; 302, 312.
 Ørsted, Hans Chr., 301.

TILFØJELSER OG RETTELSESR.

S. VII, L. 22. Bodes læs Bode.

S. XI, L. 24 F. L. Schröders Inkle u. Yariko er en ordret Oversættelse af George Colman d. yngres Operatekst med samme Titel. Jvfr. Marmontel, *Contes moraux* III, 167.

S. 4, L. 10 f. n. Frederike, læs Friederike.

S. 7, L. 7 f. n. Asbjørn Prudes Dødssang er trykt i *Fornmanna Sögur* III, 1827, 218.

S. 29, L. 5 f. n. Lillos læs Moores.

S. 57, L. 3 f. n. Ida Brun, senere Grevinde Bombelles, fødtes 20. September (jvfr. S. 243, L. 1).

S. 73, L. 19. fortog læs foretog.

S. 75, L. 3. Pallanzo læs Pallanza.

S. 91, L. 10. Knud VI læs Knud IV (jvfr. mine Medd. om St. Knuds Kapellet i Rom, *Hist. Tidsskr.* 8. R. I, 284 ff).

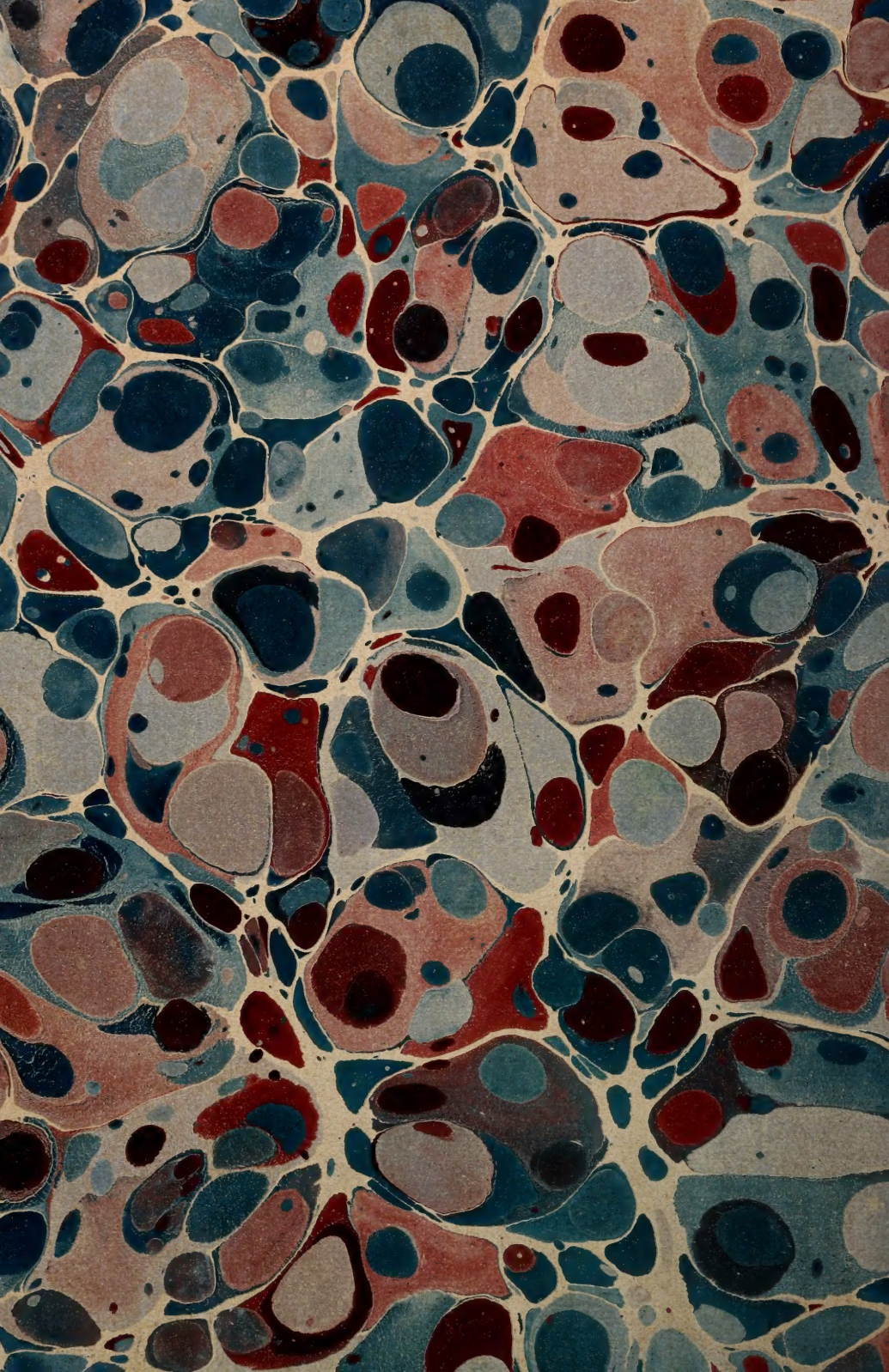
S. 114, L. 11. e læs è.

S. 126, L. 1. Om Zoëga se nu A. B. Drachmanns og H. O. Langes Taler ved Mindefesten for Zoëga paa Universitetet i Tilskueren 1909.

S. 229, L. 3 f. n. blomstrende læs blomstrede (i Mskr. blommede).

S. 234, L. 6 f. n. Soguidilla læs Seguidilla.

S. 239, L. 15: Duft. I Mskr. til Digtet kan ogsaa læses Dusk.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PT
1828
B58B6

Bobé, Louis Alfred Theodor
Frederikke Brun

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 05 25 09 010 6